

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
“ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ”

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія “Філологічна”

Випуск 14

Міжкультурна комунікація:
мова — культура — особистість

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
22-23 квітня 2010 року

Острого — 2010

УДК: 81.161.2+
81.111
ББК: 81.2 Укр.+
81.2 Англ.
Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету “Острозька академія”
(протокол № 8 від 25 березня 2010 року).*

*Збірник затверджено постановою ВАК України
від 8 вересня 1999 року №01-05/9*

Редакційна колегія:

Гнатюк М.І., доктор філологічних наук, проф.
Грещук В.В., доктор філологічних наук, проф.
Єрмоленко С.Я., доктор філологічних наук, проф.
Левицький А.Е., доктор філологічних наук, проф.
Поліщук Я.О., доктор філологічних наук, проф.
Тищенко О.В., доктор філологічних наук, проф.
Удалов В.Л., доктор філологічних наук, проф.
Шульжук К.Ф., доктор філологічних наук, проф.
Яворська Г.М., доктор філологічних наук, проф.

Укладачі:

Ковальчук І.В., кандидат психологічних наук, доцент.
Коцюк Л.М., кандидат філологічних наук, доцент.
Крайчинська Г.В., кандидат філологічних наук, доцент.
Новоселецька С.В., кандидат психологічних наук, доцент.

Наукові записки. Серія “Філологічна”. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 22-23 квітня 2010 року “Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість”. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”. – Вип. 14. – 2010. – 540 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам українського, англійського та порівняльного мовознавства, українського літературознавства. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

Адреса редколегії:

*35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет “Острозька академія”,
факультет романо-германських мов*

ISBN 966-7631-70-2

© Видавництво Національного університету
“Острозька академія”, 2010

МОВНИЙ ТА МОВЛЕННЄВИЙ МАТЕРІАЛ У ЙОГО СЕМАНТИЧНІЙ, СТРУКТУРНІЙ ТА СТИЛІСТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

УДК 81'367.52.3=111=161.1=161.2

Образцова Е. М.,

Международный гуманитарный университет, г. Одесса

СЕМАНТИЧЕСКАЯ РОЛЬ ПОДЛЕЖАЩЕГО В НОМИНАТИВНОМ ПРЕДЛОЖЕНИИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО, РУССКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ)

Стаття аналізує морфолого-парадигматичні, семантичні та синтаксичні властивості елементів простого номінативного речення, виявляє його референційну семантику і кваліфікує семантичну роль підмета.

Ключові слова: *підмет, номінативне речення, семантична роль, експонант.*

The article qualifies the semantic role of the Subject in a nominative simple sentence on the basis of revealing and contrasting morphological, syntactic and semantic (vocabulary and referential) features of the sentence and its constituents.

Key words: *nominative sentence, Subject, semantic role, exponant.*

На протяжении столетий предложение как “центр языка” остается в фокусе внимания лингвистики, неизменно предоставляя исследователям разнообразие явлений для изучения и сравнения, новые темы для обдумывания и веские основания для выдвижения все новых гипотез и выводов. Семантический синтаксис рассматривает структуру высказывания как перечень актуализированных смысловых ролей – Агенса, Пациенса, Локатива и т. п. в предикатно-актантной рамке и противопоставляет субъективный оценочно-модальный компонент семантики предложения (модус) объективному (пропозиции). Однако “разграничение актантов и сирконстантов, соотносимых с категориями членов предложения, остается одной из нерешенных проблем” [1, с. 20], поскольку “вопросы семантической классификации аргументов и предикатов, их семантической структуры, равно как семантической структуры образуемых ими предложений и словосочетаний к настоящему времени еще не вышли из стадии разработки, и тут еще немного отстоявшихся общепринятых результатов, Нет единообразия и в терминах (...) Номен-

клатура, системные отношения и обозначения классов аргументов подлежат разработке и уточнению, равно как и зависимости между синтаксической семантикой аргумента, лексическим значением имени – аргумента, значением и семантической структурой предиката. Пока они намечены лишь в первом приближении” [8, с. 602-604].

Номинативные предложения в лингвистике, если и рассматривались, то в связи с типом предиката (бытия) и типологией связочных глаголов. Как синтаксическое построение и смысло-ролевая структура этот тип высказываний исследован недостаточно: “не все логико-синтаксические типы предложений русского языка одинаково исследованы. Предложения характеристики еще не были предметом специального анализа” [7, с. 159]. В частности, лингвистика не квалифицирует семантическую роль подлежащего в таких высказываниях.

Поэтому **целью** настоящей статьи является на основании сопоставления морфолого-парадигматических, синтаксических и лексико-семантических характеристик элементов номинативных предложений и выявления референтной семантики высказывания и его составляющих определить смысловую (семантическую) роль подлежащего в номинативных предложениях (характеризации). **Объектом** исследования послужили простые неэллиптированные повествовательные номинативные предложения-характеризации английского (Ая), русского (Ря) и украинского (Уя) языков. **Предмет** исследования составляют морфолого-парадигматические, лексико-семантические и синтаксические характеристики лексем, функционирующих в номинативном предложении в качестве подлежащего, связочного глагола и предикатива, референтная семантика предложения и его частей, семантическая роль подлежащего. Представленные в данном разделе описание, аргументация и вытекающие из них выводы базируются на анализе 3 000 примеров – по 1 000 примеров для (Ая), (Ря) и (Уя). Рассмотрим последовательно характеристики каждого из обязательных элементов предложений данного типа и сопоставим их сочетаемости для выявления референтной семантики высказывания в целом и его составляющих, определения смысло-ролевой модели (моделей) и, в результате, квалификации смысловой роли подлежащего.

Подлежащее. Для подвыборок всех трех языков в данном типе предложений в синтаксической функции подлежащего, как правило, выступает отдельное слово. Наиболее частотной частью речи является имя существительное нарицательное. Вторую позицию по частотности занимает для всех подвыборок личное местоимение, употребленное как слово-заместитель при повторной номинации. В значительно меньшей степени употреблены местоимения других разрядов. Обращает на себя внимание больший диапазон различий в частотности употреблений имен

существительных и местоимений в подвыборке Уя. Распределение вариативности в подвыборках Ря и Ая гораздо равномернее.

1. *Заливной судак был хорош.* [Д. Гранин]; *Статья на твердой фотобумаге выглядела неузнаваемой.* [Д. Гранин]; *Веселішим стало Єльчине життя на фермі.* [О. Гончар]; *The bars were full.* [Grace].

2. *Мы были здоровы.* [В. Каверин]; *He стала вона святом Єльчиного життя.* [О. Гончар]; *She's vulnarable.* [S. Sheldon]. *They had all been market boys together.* [Grace]. *It was unfair.* [D. Francis]. *I was tongue-tied* [D. Francis].

3. *Но тут было его право.* [О. Трифонов]; *Это и есть психотерапия, лечение души.* [О. Трифонов]; *Oh, that's a lovely dress* [Cookson]; *This was a city at full pelt.* [Grace].

4. *Кузьмин работал там начальником участка.* [Д. Гранин]; *Факіром Іван повернется, йогом.* [О. Гончар]; *Our Rook was not at ease.* [Grace]; *George Ferndale was a keen horseman.* [C. Cookson].

5. *Нет, все было тихо.* [В. Каверин]; *Все хотят быть талантливыми.* [Д. Гранин]; *Все від неї само іде їм "на скок"...* [О. Гончар].

Имена существительные и контекстно соответствующие им местоимения по своей лексической и референтной семантике ассоциируются с широким спектром объектов и явлений окружающего мира, человеком и его внутренним миром. Однако все эти явления, мыслимые как субстанции, представлены не в действии, не в изменяющемся состоянии, не в отношении с другими субстанциями. Привычно приписываемые семантические роли подлежащего оказываются неприменимыми к подлежащим данного типа высказываний. “Типовая семантическая характеристика (роль)” Агенса (агент, агентив) (от *лат* действующий) предполагает “одушевленного участника ситуации, ее намеренного инициатора, который контролирует ситуацию, непосредственно исполняет соответствующее действие и является “источником энергии” этого действия” [12, с. 17], “лицо, которое действует для или в интересах других лиц; лицо которое достигает чего-то, получает результаты” [14]. Однако в данном случае субстанция-подлежащее таковым не является. Роль Экспериментера – “субъект чувственного восприятия при глаголах любить, видеть, слышать” [12, там же], “испытывает определенное физическое или психическое состояние, а не выполняет действие”, “претерпевающий” [3, с. 386] также не квалифицируется для подлежащих данного типа предложений, как и роль Актора. Последняя “обозначает лицо, чья роль в событии воспринимается как центральная”, по сути, исходя из примеров П. Шахтера (*Ребенок получит рис от женщины*), роль Бенефициария, но в функции подлежащего [9, с. 339, 331]. В лингвистике уже указывалось на невозможность использования названных смысловых ролей “для идентификации подлежащих в тех предложениях, в которых

Агенса отсутствует, а предложения такого типа составляют значительную часть высказываний языка” [6, с. 259-260]. К таким предложениям Э. Кинен относит: *John is tall. John is a plumber. John is in Chicago.*, то есть “бытийные” предложения и предложения характеристики. Наиболее близко отражает специфику подлежащего в высказываниях такого типа роль “экзистент” (=существующий), предложенная П. Шахтером для подлежащего в бытийном предложении [9, с. 340-342].

Лично-глагольный конститuent сказуемого, или связочный глагол. Независимо от языка для каждой из выборок наиболее частотным является употребление в этой функции глагола “быть (бути) (to be)” – 77.13 % (Ря); 63,29 % (Уя); 92,61 % (Ая) – в значении “существовать”, показывающего существование субстанции-подлежащего в определенный момент или период времени и обладающей неким свойством или характеристикой. *Ропот есть недовольство [Каверин]; Жизнь каждой очереди была хотя и короткой, но увлекательной. [Паустовский]; Гудок – то була пісня заводська [Гончар]; Але ж порядок є порядок [Гончар]; He was no fool [Bates]; They had all been comrades in the market strike a dozen years before [Grace].* При этом независимо ни от соотношенности с той или иной временной сферой, ни от длительности / протяженности описываемого периода, само существование субстанции-подлежащего и атрибутируемой ей характеристики всегда подано как **неизменяющееся** (в рамках данного момента / периода) **состояние**.

Глаголы “работать (кем?)”, “працювати, ходити (ким?)” В Уя и Ря в ряде случаев выступают по своей семантической функции аналогами глагола “быть”, специфицируя процесс как цикличность последовательных действий, представленный как неизменяющееся состояние субстанции – подлежащего, тем самым идентифицируя ее: *Кузьмин работал там начальником участка. [Гранин]; Мати працювала... свинаркою. [Гончар]; Я тоді ще не ходив у січовиках. [Хорунжий]; Я саме тоді ходив у покойових його крулівської милості Яна Казимира. [Хорунжий]; Сравним: I'm a doctor. [Hailey]; I'm a cardiac surgeon. [Sheldon].* (Сравним также: исследуя семантику глагола в аналогичного типа предложениях, В. Каленич подчеркивает, что предикатам такой семантики характерно свойство статичного равновесия, при котором ничего не изменяется и не создается, ориентированность на субъект как носителя данного состояния, замкнутость состояния в сфере субъекта [В. Каленич.]. Другие глаголы, зарегистрированные в выборках, указывают на или называют **изменение состояния** (характеристики) субстанции-подлежащего (либо отрицают изменение): (“затвердеть”, “усохнуть”, “возникнуть”, “становиться”, “стать”, “превратиться” и т.п. (Ря -19%) (“сохраниться”, “остаться” (каким?) – 1 %); (“становити”, “стати”, “настати”, “поставати” “лишитися”, “зостатися” -Уя – 32 % и 3 % соответственно); (“become”, “turn”,

“remain”, “keep” – Ая – 3 %): *Взгляд его становился задумчивым.* [Трифонов]; *Девушка сразу стала холодна и невозмутима, как полярный день.* [Гранин]; *Одразу зосталась дочка круглою сиротою.* [Гончар]; *Олекса ще сумнішим стає.* [Гончар]; *She kept silent.* [Bates]; *His lips, his fingernails, his tongue, his feet were turning violet* [Grace].

Именная часть сказуемого. В подавляющем большинстве предложений, независимо от языковой принадлежности в данной функции выступают более или менее распространенные именные фразы, ядром которых являются имена существительные или прилагательные; в отдельных случаях в качестве субъектного исполнителя лично глагольного конституента сказуемого зарегистрированы неопределенные формы глагола, наречия, местоимения, (для Ая – в первую очередь – причастия прошедшего 16,2 % и настоящего времени 2,4 %). В выборках Ая и Уя употребление имени существительного в функции предикатива наблюдается чаще, чем такое же употребление имени прилагательного, в выборке же Ря – соотношение обратное. Для каждого из языков свыше 99 % это имена нарицательные, одушевленные или неодушевленные (в практически равных пропорциях), которые в Ря и Уя регистрируются в обеих возможных падежных формах – Именительного и Творительного падежей с равной вероятностью, независимо от статуса одушевленности / неодушевленности. Форма того или иного падежа прежде всего диктуется особенностями лексической сочетаемости слов – способа управления глаголом формой своего исполнителя: *являться / работать кем: Повковником Лубенського повку є Дмитро Зеленський.* [Хорунжий]; *Самый путь из города на Черноморскую улицу был своего рода лекарством от невзгод. Он будет у нас начальником отдела.* [Паустовский]; *Таня была ему, наверно, лучшей женой.* [Трифонов]; *превратить (ся) в кого / во что: Базарные площади – все эти Толчки, Привозы и Барахолки – превратились в бульжные пустыни.* [Паустовский].

В предложениях имя существительное в функции объектного и/или адвербиального исполнителя лично-глагольного конституента сказуемого соотносится с субстанцией – участником процесса-отношения (объектного или адвербиального). Является ли процесс, соотносимый с предложением -характеризацией также процессом-отношением? С чем соотносится в таком случае имя существительное – предикатив? Ответы становятся очевидными при сопоставлении семантики предикатива-существительного с семантикой предикатива-прилагательного. Поэтому сначала обратимся к описанию функционирования в качестве именной части сказуемого имени прилагательного (а также причастий в Ая).

В выборках Ря и Уя имена прилагательные-предикативы зарегистрированы в своих полной и краткой формах (Уя: полная -52,1 %, краткая – 47,9%; Ря – 50,6 %, – 49,4 % соответственно). В значительной части предложений краткой формой прилагательного выражено состояние:

результат действия, произведенного над субстанцией-подлежащим, или результат изменения субстанции-подлежащего. Например: *Все они были засекречены. Подлинная жизнь была скрыта. Окна были раскрыты. Девушка сразу стала холодна и невозмутима, как полярный день.* [Гранин]; *Семь заповедей тети Даши были вскоре забыты.* [В. Каверин]. Другие примеры свидетельствуют о потенциальной возможности изменения состояния субстанции-подлежащего, состояние-характеристика которого воспринимается как временная, “привязанная” к конкретному моменту, периоду: *Я был болезненно застенчив, угрюм и очень печален. Мать была очень весела в этот вечер.* [Каверин]; *Досі тут більшовиків було непомітно.* [Капельгородський]. Наоборот, полная форма прилагательного-предикатива интерпретируется как вневременная относительно постоянной характеристика субстанции-подлежащего: *Вопрос был жестоким.* [Гранин]; *Мать лежала спокойная, такая же бледная, как всегда. Дядя был холостой.* [Каверин]. Аналогично временный / относительно постоянный характер свойства субстанции-подлежащего в Ая выражен причастными формами или именем прилагательным: *His breathing now was panicky and spasmed. They were almost blocked.* [Grace]. Хотя в Ая прилагательные при таком функционировании (в рамках данной выборки) называют как постоянные, вневременные, так и мигомлетные конкретные состояния-характеристики субстанции-подлежащего: *His mind was lean. The expression on his face was lean.* [Grace] – при общем описании персонажа романа. Для сравнения описание состояния того же персонажа во время приступа астмы, как и в предложении, приведенном выше и соответственно маркированном: *His lips, his fingernails, his tongue, his feet were turning violet. His face was mauve.*

Каждое отдельное прилагательное называет в проанализированных высказываниях одно свойство, одну характеристику субстанции-подлежащего, тогда как имя существительное в функции предикатива называет некоторую субстанцию как принадлежащую определенному классу по целой совокупности конкретных свойств-характеристик. То есть предикатив-прилагательное соотносится с одним свойством (характеристикой) субстанции-подлежащего, а предикатив-существительное – с целым комплексом взаимосвязанных свойств (характеристик) субстанции-подлежащего. (Сравним: “наименование человека дает целое богатство информации, включая отнесенность к группе (семья, социум, и т. д.), ориентацию (адресат / не адресат), фрейм соотносительностей (личное имя, название родства, занятие и т. д.), культурологические ограничения и т. д.... В различных языках имена и описания являются в равной степени важными формами наименований человека... функционально различимы описание, которое служит для категоризации, и имя, служащее для идентификации...” [10].

Через номинализацию одного свойства получаем **процесс-характеризацию (атрибуцию)**, при назывании некоторого комплекса взаимосвязанных свойств имеем дело с **процессом-идентификацией**. Очевидно, что имя существительное-предикатив, идентифицируя субстанцию-подлежащее соотносится не с другой, отличной от подлежащего, субстанцией, а с ней же – то есть, компонентами процесса выступают не две, а только одна субстанция-подлежащее, и процесс-идентификация не является процессом-отношением.

Исходя из особенностей процессов, соотносимых с предложениями рассмотренного типа, можно было бы квалифицировать семантико-ролевые модели как: **Экзистент/Описываемое + Предикат (= копула+атрибут)** и **Экзистент/Идентифицируемое + Предикат (= копула+идентификат)**. Однако понятие “Экзистент” (= существующий), на наш взгляд, имеет ограниченную область применимости, поскольку оно соотносимо исключительно с реально существующими объектами, явлениями действительности. В речи же, как известно, коммуниканты выражают содержание своих мыслей о действительности, причем не только о реальном, но и о мыслимом, возможном – гипотетическом мире, “в котором описываются реальное и желаемое (пусть и не всегда достижимое), нереальное и т. п. положение дел. В этом мире мы находим характеристики действующих лиц, объектов, времени, обстоятельств событий (в частности, поступков действующих лиц) и т. п. Этот мысленный мир включает также домысливаемые интерпретатором (с его неповторимым жизненным опытом) детали и оценки” [4]. В мышлении и в языке человек волен любое явление (не исключительно реально существующее) представить в виде некоей субстанции и наименовать ее в речи именем существительным.

В предложениях бытийных аргумент-подлежащее описывается с точки зрения его местоположения или с позиций его характеристик, свойств. Предложение данную субстанцию как бы выставляет на показ, демонстрирует перед слушателем, читателем – **экспонирует ее для обозрения**.

В Ая существует ряд однокоренных слов, именно такого смысла: глагол *to expose* = 1. *to uncover, leave unprotected*, 2. display, 3. disclose, make known (раскрывать, выставлять на показ, делать известным) [14, с. 300; аналогично: 15, р. 294]. Дериваты от глагола *to expose* употребляются в смыслах: открытый для обзора; выставленный на обозрение – *exposed-to-view*; описание, изображение, выставление чего-л. для всеобщего просмотра – *exposition*; появление на публике, на экране телевизора и т. п., выставка, демонстрация широкой общественности, разоблачение, выведение на чистую воду, вид, местоположение – *exposure* [ABVYY Lingvo]. Существительное *exponent* = *person or thing that explains or interprets, or is a representative or example* (человек или вещь, которая

объясняет, интерпретирует, или является представителем или примером чего-либо) [14, с. 300; 15, р. 294] именуется как раз такой субъект, объект, явление, который предъявлен для обозрения. В словарном составе Ая наличествует также лексема *expositor* (=толкователь; интерпретатор, комментатор), позволяющая пренебречь смыслом “person or thing that explains or interprets (человек или вещь, которая объясняет, интерпретирует)” при терминологическом употреблении лексемы Экспонент. Однако в Ря и Уя данное заимствование (Экспонент, экспонент) употребляется как наименование “участника в художественной или промышленной выставке, выставщика” при “экспонат (экспонат)” – “предмет, представленный на выставку” [11, с. 453; 13, с. 286]. Кроме того, в Ая суффикс латинского происхождения *-ant/-ent* считается продуктивным для образования стилистически нейтральных, не имеющих эмоциональной окраски имен существительных, обозначающих людей, объекты, явления. [см, например, 2, с. 97]. Учитывая вышеизложенное, предлагается квалифицировать смысловую роль Аргумента-подлежащего в бытийных предложениях как **Экспонент – данное для обозрения, описания.**

Таким образом, смысло-ролевые модели анализируемых предложений переписываются как: **Экспонент + Предикат** (= копула+атрибут) и **Экспонент + Предикат** (= копула+идентификат).

Литература:

1. Алексанова С. А. Синкретизм как системное явление в сфере обстоятельственной детерминации предложения: Автореферат дисс.... доктора филол. наук. 10.02.19 – теория языка. – Ростов-на-Дону, 2009. – 49 с. // <http://vak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/announcements/filolog/2009/13-04/AleksanovaSA.doc>
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка: Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 1986. – 295 с., ил. – На англ. яз. стр 97; <http://www.orangeusd.k12.ca.us/yorba/suffixes.htm>.
3. Валин Р. ван, Фолли У. Референциально-ролевая грамматика // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1982. – № 11. – С. 376-410.
4. Демьянков В. З. Текст и дискурс как термины и как слова обыденного языка // IVМеждународная научная конференция “Язык, культура, общество”. Москва, 27–30 сентября 2007 г.: Пленарные доклады. – М.: Московский институт иностранных языков; Российская академия лингвистических наук; Институт языкознания РАН; Научный журнал “Вопросы филологии”, 2007. – С. 86–95. // <http://www.infolex.ru>.
5. Каленич В. Семантико-синтаксичні параметри речень з одновалентними дієслівними предикатами стану // [semantuko-suntaksuchni.pdf](#).
6. Кинен Э. Л. К универсальному определению подлежащего // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1982. – № 11. – С. 236-276.

7. Ковальчук Н. П. Простые предложения со значением интеллектуальной характеристики субъекта-лица в современном русском языке // Функциональная лингвистика. Язык. Культура. Общество. – Ялта, 2000. – С. 159-162.

8. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики. – С.-Петербург: Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.

9. Шахтер П. Ролевые и референциальные свойства подлежащего // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1982. – № 11. – С. 317-356.

10. AD Gargett. Toward an Interactive Model of Person Reference: Paper presented at The 3rd Newcastle Postgraduate Conference in Theoretical and Applied Linguistics, July 2008, University of Newcastle Upon Tyne, Newcastle, UK. // Gargett.pdf.

11. ТСЖВЯ: Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. – Том 4.

12. ЛЭС: Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева, – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.: ил.

13. НУРС: Новітній українсько-російський словник / Укладач Л. П. Коврига / За ред. доктора філологічних наук, проф. М. І. Степаненко. – Харків: Белкар-книга, 2006. – 1280 с.

14. ТССАЯ: Хорнби А. С. Толковый словарь современного английского языка для продвинутого этапа: Специальное издание для СССР. – Т. 1. – 544 с. – Т. 2. – 560 с. – Том 1.

15. Webster's: Webster's Seventh New Collegiate Dictionary. – Edicion Revolucionaria. – 1983. – 1223 p.

Огієнко І. С.,

*Інститут мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М. Т. Рильського
до НАН України, м. Київ*

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУРСИВНОГО СЛОВА БАРАБАР (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ СУЧАСНИХ БОЛГАРСЬКИХ МАС-МЕДІА)

Стаття присвячена опису основних значень і функцій дискурсивного слова барабар у текстах сучасних болгарських мас-медіа. Продемонстровано, що барабар може мати різні значення й виконувати різні функції.

Ключові слова: *барабар, дискурсивні слова, семантика, мас-медіа, текст.*

This article describes the main meanings and functions of discourse word barabar in modern Bulgarian media text. The analysis demonstrates that barabar have various meanings and can express the different functions.

Key words: *barabar, discourse words, semantics, mass-media, text.*

Дослідження дискурсивних слів є актуальною проблемою сучасного мовознавства. Ця група слів активно вивчається з 50-х років ХХ століття. Існує значна кількість праць, присвячених опису дискурсивних слів, що відрізняються методами й підходами їх аналізу. Це пояснюється неоднорідною частиномовною приналежністю цієї групи лексем та їх семантичною й функціональною багатозначністю.

На сьогодні термін дискурсивні слова широко використовується у дослідженнях з мовознавства. Він пов'язується з “особливою групою слів, принципово важливою властивістю яких є їх безпосередній зв'язок з функціонуванням дискурсу” [5, с. 7] для забезпечення його формально-граматичної й змістової зв'язаності. У болгарській мові наявна значна кількість дискурсивних слів, запозичених з турецької мови. Можна припустити, що це зумовлене тривалим тісним контактуванням болгарської та турецької мови й ситуацією білінгвізму, що існувала протягом кількох століть. Одним із таких дискурсивних слів є *барабар*.

У даній статті зроблений функціонально-семантичний аналіз дискурсивного слова *барабар* на основі аналізу його контекстуальних вживань у текстах сучасних болгарських мас-медіа. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: описати семантичні та функціональні характеристики *барабар* та визначити його місце у текстах сучасних болгарських мас-медіа.

Ілюстративний матеріал для статті добирався зі сторінок газет “Сега”, “Дума”, “Шоу”, “Нощен труд”, “Женски тайни”, “Врачка”, частина текстів підібрана у довільному порядку з мережі Інтернет за допомогою

пошукової системи google, яка дає можливість використовувати Інтернет як великий хаотичний корпус.

Основна проблема у описі дискурсивних слів полягає у тому, щоб пов'язати значення дискурсивних слів, яке подається у словниках, і ті види контекстів, у яких ці дискурсивні слова вживаються [6]. У більшості лексикографічних описів дискурсивні слова представлені як позбавлені власне значення; наводяться лише типи контекстів, у яких вони вживаються; або ж наводиться дуже узагальнене значення й при цьому залишається незрозумілим, як воно реалізується у конкретних контекстах. Оскільки дискурсивні слова тісно пов'язані з контекстом і розмежування значення дискурсивного слова й значення контексту є досить складним, то для багатьох дискурсивних слів характерна здатність повністю збігатися з контекстом, дублюючи семантику його окремих фрагментів. На думку І. Б. Левонтіної [7, с. 305], ототожнити тлумачення дискурсивного слова ще складніше, ніж повнозначного. Вживання дискурсивних слів мовцем загалом суттєво недоосмислене й невідрефлектоване, порівняно з повнозначними словами [7, с. 305]. Побудова тлумачень дискурсивних слів не базується на мовній свідомості. У самого носія мови не виникає відчуття, що, вживаючи дискурсивне слово, він передає значення.

Дискурсивне слово *барабар* [2; 3; 7; 9; 10; 11; 12; 13; 15] (фонетичні варіанти *барабер* [3; 9; 15], *балабар* [15]) у словниках пояснюється за допомогою таких визначень: разом [2; 3; 7; 9; 10; 11; 12; 13; 15], спільно, сукупно, укупі [3; 9; 15], поряд з [3; 9; 10; 11; 12; 13; 15]; рівно, однаково [3; 15].

Барабар походить від турецького слова *beraber*, діал. *barabar* “разом”, у якому частина *ber* (*bar*) зазнала фонетичної зміни від *bir* “один” [8]; букв. переклад “один з одним”. Така лексема є також у перській мові й означає “рівний, рівнозначний; однаковий; відповідний”; букв. переклад “плече до плеча” [2; 13].

Х барабар с У Р “*Х і У становлять одну спільність; діють разом; виконують одну функцію тощо*”.

Барабар поєднує суб'єктів, які однаково діють у відношенні один до одного, знаходяться в однаковому стані відносно один одного або займаються однією й тією ж діяльністю, результати якої цікавлять їх однаковою мірою. Наприклад, *барабар* уживається в контекстах, у яких ідеться про якусь групу, команду, колектив, уводячи членів цієї групи, команди, колективу. Особливо це характерно для спортивних текстів, де йдеться про команду і її тренера (зазвичай тренер уводиться у висловлення за допомогою *барабар*). *Тоя п'ят облога беше с целия отбор, барабар с тренъора Вуцов* (Шоу, 23.06.2005). *Барабар* служить для поєднання суб'єктів, об'єднаних на основі професійної діяльності. *Мъжете в костюми са дошли право от работата барабар със секретарките си*

(Сега, 08.04.2006). За допомогою *барабар* часто поєднуються члени сім'ї або близькі родичі...*Поне уся да получи ... жилище, иначе днес щеше да е на улицата барабар с жена си* (Шоу, 20.09.2006).

Барабар характеризує ситуації із двома або більшою кількістю суб'єктів, які виконують одну й ту ж дію (роботу, завдання, просьбу тощо) на однакових правах або знаходяться в однакових умовах стосовно один одного. *Всички звезди барабар с мене трябва да и носят вода!* (Шоу, 25.05.2005).

Барабар уводить інформацію про те, що суб'єкт був задіяний не один. *Тоя кротък човечец Демби, обявен (барабар с Клона) за наследник на Самоковеця, даже и цащичка не бил!* (Сега, 18.12.2003). Група суб'єктів може конкретизуватися поіменно й таким чином кількість осіб є чітко визначеною. *Но зрителите масово лудуват по него след новогодишните тв програми..., в които се изявява като лидер на банда “Ирпъиъните” барабар със Стефан Данаилов, Емил Джамджиев и Георги Мамалев* (Шоу, 25.08.2005). *Барабар* може виокремлювати головну особу серед усього наведеного переліку. *За инвазията в Афганистан са се подписали всички – Громико, Андропов, Устинов, Черненко и пр. барабар с Брежнев* (Сега, 12.05.2001). З *барабар* можуть уживатися й загальні назви суб'єктів у множині, що свідчить про необмежену кількість осіб, які можуть брати участь у тій чи іншій дії. *Цял политически клас барабар с политолозите, социолозите, анализаторите и други техноподобни дават рецепти и акъли* (Сега, 04.10.2005). Для наголошення на кожному суб'єкті окремо *барабар* уживається перед кожним із суб'єктів. *Пак в забранителния списък са целят стадион “Раковски”, барабар с министъра на вътрешните работи, барабар с министъра на спорта* (Дума, 22.08.2000).

Барабар уживається у випадках, коли слід об'єднати всіх суб'єктів, причетних до тієї чи іншої справи. Р стосується всіх загалом присутніх, без винятків...*Печев хвърли в тъч присъстващите барабар със съдиите* (Ношен труд, 06.12.1995).

За допомогою *барабар* серед загального виокремлюється конкретне, тобто серед гіперонімів (родових понять) визначаються гіпоніми (видові поняття). *И биха всички софийски отбори, барабар с ЦСКА!* (Шоу, 20.10.2005).

Барабар конкретизує вміст чогось (...*Река отнесе курника барабар с кокошките и петела* (Сега, 20.03.06).) або складові частини чогось (...*Зелената площадка барабар с пейките се превърне в строителен обект...* (Сега, 23.08.2005)).

Х барабар с У – це комітативна конструкція [8, с. 31]. Комітативна конструкція – це конструкція зі складним підметом, що складається з іменника (або його еквівалента), ДС на зразок *барабар* та іншого імен-

ника (чи його еквівалента) і виражає значення сумісності. “Значення сумісності виражається цілісною семантикою сполуки, в якій іменникові компоненти однаковою мірою несуть предметне значення” [1, с. 82]. У конструкціях такого виду присудок узгоджується з підметом за такими правилами: а) якщо Х і У рівноправні, то присудок стоїть у формі множини (*Хора от администрация на президента насочили журналистите към летището точно в момента, когато пристигнали Симеон барабар с престолонаследника си и по-голямата част от родата* (Сега, 29.08.2000); б) якщо Х і У нерівноправні, то присудок узгоджується з Х. *Н.Д. барабар със семейството си ще бъде ликвидиран* (Шоу, 22.09.2005). Узгодження в однині відбувається у випадку, коли *барабар* поєднує суб’єкт і об’єкт. *Всеки шофьор рискува да бъде погълнат барабар с автомобила си* (Сега, 24.10.2006). Ідея рівноправності Х і У може виходити із прагматичних міркувань (наприклад, дорослі рівноправні між собою, діти нерівноправні з дорослими; так само може бути зі старшими й молодшими за віком, з керівниками й підлеглими та ін.) або може виражатися у висловленні експліцитно (за допомогою прислівникових сполучень *на равни права, като равен с равен*). За значенням комітативна конструкція близька до сурядної конструкції зі сполучником *и*.

Серед переліку однорідних членів *барабар* поєднує два подібних за якоюсь ознакою слова. *На главата ми освен неговите сексуални фантазии са и къщата, и градината, и кокошките барабар с прасето* (Женски тайни, 06.12.2005).

Барабар може поєднувати якийсь елемент із самим суб’єктом / об’єктом, що є його властивою частиною, необхідною для виконання певних функцій. *Ако някой ми купи зенита барабар с обектива и филтър – изключително запазен – 50 лева ще дам и на тях! Желаете ли? (www.photo-cult.com/forum.php?c=6&t=37597)*.

Барабар уводить присутність суб’єкта в якомусь об’єкті: Х *барабар* с У, де Х –це суб’єкт, У – транспортний засіб, у якому знаходиться суб’єкт. *Иван... се сурнал в реката барабар с трактора* (Женски тайни, 15.04.2005). *Пътен шеф затъне барабар с джипа си в преспите край Добрич* (Дума, 07.02.2005).

Барабар може поєднувати два об’єкта, призначених для досягнення однієї мети. *“24 часа” пък пуска барабар с писъмцето от Израел и интервю с вдовицата на Владимир Грашинов* (Сега, 10.11.2001).

Барабар дуже поширене в іронічних контекстах. Наприклад, коли автор виражає глузливо-критичне ставлення до власної зовнішності (*Вярно, че съм едно джезве кокали и имам-нямам ... 50 кила барабар с дрехите* (Сега, 17.07.2006).) або у випадках гіперболізованого опису подій (*Коларов прелетял през двора барабар с вратата и се приземлил в подземен гараж* (Шоу, 08.06.2006).).

Для атрактивнішого виділення словосполучення з *бараба́р* висловлення може членуватися на кілька речень. *Праця поліция, която за-копчава “бандитите”, влезли с взлом... Барабар с каските и маркучите* (Сега, 01.04.2006).

Висловлення з *бараба́р* може мати інверсійний характер. *Бараба́р* може вживатися в кінці речення. Таке інверсійне вживання виокремлює як *барабар*, так і лексему, яка вводиться за його допомогою. *Барабар* може вводити характеристику суб'єкта. *Да влезем гордо в Европа със всичките си кусури барабар* (Сега, 28.09.2006). *Барабар* може вживатися на початку речення, при цьому порушується традиційна будова речення. *Барабар с подстъпите към тях и на колко метра е заровеното* (Врачка, 27.05.2005).

Бараба́р уживається в конструкціях із дейктичними словами. *Бараба́р* уводить лексеми, що розкривають уточнення дейксису – хто саме маєть-ся на увазі під займенником *ние*. *Бешков беше един тъжен художник на едно печално време, а ние (барабар с художниците и менте журналистите и писателите!) сме описани на безнадежна самоотбрана – с рисунки и стихчета!* (Дума, 02.08.2006).

Бараба́р часто сполучається зі словом *адрес*. *Дава ти някоя засука-на колежка списък с пет имена, най-горното – нейното барабар с адреса* (Сега, 15.09.2006).

Барабар входить до складу фразеологізмів. Наприклад, *барабар Петко с мъжете* вживається, коли хтось береться зробити щось поряд з іншими, зазвичай непосильне для нього. Цей фразеологізм може вживатися в скороченій формі – *барабар с мъжете*, або в розширеній – *барабар Петко с мъжете и отпреката му на пояса. Европа потърси късмета си в еврото. България и тя барабар Петко с мъжете* (Дума, 08.01.1999).

Бараба́р поєднує між собою суб'єктів, що виконують одну справу разом; займають однакове положення відносно один одного. Воно вводить інформацію про те, що суб'єкт був задіяний не один. У випадку, якщо перелік суб'єктів розлогий, *барабар* виокремлює головну особу серед них. За допомогою *барабар* можна конкретизувати вміст чогось, виокремлювати серед видового поняття родове, уводити присутність суб'єкта в якомусь об'єкті. Таким чином *барабар* поєднує частини складеного підмета або однорідні додатки, формуючи комітативну конструкцію. Часто *барабар* уживається в іронічних контекстах, наприклад, у випадку глузливо-критичного ставлення автора до себе або при гіперболізованому описові подій. У поєднанні з дейксисом *барабар* розкриває його значення. Дуже частотним є вживання *барабар* разом з іменником *адрес*, а також у фразеологізмі *барабар Петко с мъжете* та його можливими трансформаціями.

Література:

1. Арібжанова І. М. Структура простого речення (формально-граматичний аспект): навч. посібник / І. М. Арібжанова. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. – 128 с.
2. Български етимологичен речник / Ред. В. И. Георгиев. – София: БАН, Институт за българския език, 1971 – 1986. – Т. 1.
3. Геров Найденов. Речник на българския език. Фототипно издание. – София: Български писател, 1975-1978. – Т. 1.
4. Дискурсивные слова русского языка: опыт контекстно-семантического описания / под ред. К. Киселевой и Д. Пайара. – М.: Метатекст, 1998. – 447 с.
5. Левонтина И. Б. Об одной загадке частицы ведь // www.dialog.ru/archiv/2005.
6. Левонтина И. Б. Ишь // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура / Отв. ред. Ю. Д. Апресян. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 305-318.
7. Младенов С. Етимологически и правописен речник на българския книжовен езикъ. – София: Книгоиздателство Христо Г. Дановъ – о. о. д-во, 1941. – 734 с.
8. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / В. Ю. Апресян, Ю. Д. Апресян, Э. Е. Бабаева; под общ. руководством акад. Ю. Д. Апресяна. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 1298 с. – (Studia Philologica).
9. Речник на българския език: [в 11 т.]. – София: Изд-во на БАН (I–VII т.), Проф. Марин Дринов (от VIII т.). – 1977 – 20. Т. 1. А – Б [ред. К. Чолакова]. – 1977. – 910 с.
10. Речник на турските думи в съвременния български печат / Весела Кръстева. – София: Лаков ПРЕСС, 2000. – 127 с.
11. Речник на чуждите думи в българския език с приложения / Иван Габеров, Диана Стефанова / 5 издание. – Велико Търново: GABEROFF, 2002. – 927 с.
12. Тълковен речник на турцизмите в българския език / В. Кръстева. – София: СКОРПИО ви, 2003. – 248 с.
13. Фиюзи Х. персийски думи в български език / Хаджар Фиюзи. – София: Авангард Прима, 2004. – 101 с.
14. Фразеологичен речник на български език / [К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, К. Чолакова]. – София: БАН, 1974–1975. Т. 1. А–Н. – 1974. – 759 с.
15. A dictionary of turkisms in Bulgarian / Alf Grannes, Kjetil Rå Hauge, Nauriye Süleymanoğlu. – Oslo: Novus forlag, 2002. – 604 p.

Озуй О. Д.,

Чернівецький національний університет, м. Чернівці

ПОЗНАЧЕННЯ ЖОВТОГО КОЛЬОРУ В СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті йде мова про середньовіснхньонімецькі позначення жовтого кольору та їх похідні. Визначивши їх семантичні структури на основі детального аналізу 18 свн. літературних пам'яток (з урахуванням 214 інших) автор приходить до висновку про специфіку семантичного розвитку цих синонімічних слів.

Ключові слова: світло- та кольоропозначення; семема; семний комплекс.

This article deals with MHG denominations of yellow color and their derivatives. On the basis of their defined semantic structures in 18 literature monuments (within other 232) the author comes to conclusion concerning the specifics of their semantic development.

Key words: light- and color denominations, sememes, sem complexes.

Вступ. Матеріали середньовіснхньої літератури стали “улюбленим полем експериментальних досліджень” (Й. Трип). Це стосується й німецьких кольороназв раннього та середнього періодів середньовіччя (які відповідають давньо – та середньовіснхньонімецьким періодам розвитку німецької мови: двн. і свн.), розглянутих в історикомовних дослідженнях Н. Козак [3], Д. Шідер [3] та ін. Розгляду жовтого кольору було нещодавно присвячене засідання цілої секції міжнародного симпозіуму “Farbiges Mittelalter!?” (Бамберг, ФРН, 1-5.03.2009), де у дискусіях, крім автора, виступило близько десятка спеціалістів (N. Filatkina; Ch. Jorg; B. Munch; F. Musall / J. Itin, M. Przybilski; S. Slanicka та ін.).

Як засвідчує аналіз проблеми, попри досягнуті результати, обсяг опрацьованого текстового матеріалу в цих дослідженнях вимагає істотного збільшення, практика аналізу (особливо щодо семантики слів) – теоретичного поглиблення, а отримані дані – цілісної інтерпретації. Тому завданням цієї статті, через обмеженість її обсягу, буде аналіз німецькомовних хроматичних позначень зі значенням “жовтий” у ракурсі формування соціальних стандартів і нової літературної норми упродовж 4 століть (XI-XIV ст.). На протывагу попереднім, дослідження здійснюється через новий теоретичний конструкт, т. зв. “комплекси сем” на матеріалі численних текстів.

1. Особливості розуміння жовтого в середньовіччі. Зупинимосся детальніше на розумінні хроматичного жовтого кольору (хвильовий діапазон 589-566 нм), що часто буває близьким до ахроматичного кольору світла як поєднання сріблясто-білого та жовто-золотистого кольорів [див. 1, с. 39-40; 2]. У такий спосіб кольоропозначення *золотий, жовтий*, що має на-

ближене відношення до світла, з одного боку переймає на себе його позитивне символічне значення (саме через двн. *goltfaro*, свн. *gulden*), а з іншого – отримує негативне застосування як колір відмежування та дифамації щодо позначень єретиків, євреїв і продажних жінок (N. Filatkina), що могло відбитися на частоті відповідних прикметників (див. нижче).

Завдяки цій специфіці жовтого простежимо особливості семантичної структури та розвитку слів *gel* (та інших синонімів) на його позначення на матеріалі різних жанрів. Семантичні зміни відбуваються в семантичних структурах (системах) досліджуваних слів, що включають дериваційно поєднані між собою окремі значення (ЛСВ чи семемі). Семемі (С), в свою чергу, складаються із сем – відображених ознаках дійсності, які не мають корелятив у плані мовного вираження. За операційним визначенням [10, с.108], семемі відповідає рубрика тлумачного словника, а семі – окреме слово з цієї рубрики. На нашу думку [4], слід виділяти ще одну категорію – семні комплекси (СК), які, відділяючись семіколомом (крапкою з комою), займає проміжне становище між семемою та семою, позначаючи зародження нового значення. Їх ґрунтовне кількісне вивчення, яке попередники не проводили, допоможе простежити за розгортанням семантики у відповідний період.

2. Матеріал дослідження. Розглянемо семантику слів зі значенням “жовтий” окремо та в їх розвитку за літературними пам’ятками середньовіччя, розкладеними за культурно-історичними жанрами. Кількісне вивчення масиву як із 232 середньовісньонімецьких пам’яток (понад 10 млн. слів), так і окремої відбірки з 18 свн. пам’яток (понад 1,5 млн. слів) засвідчує високий розвиток у складі поля світло- та кольоропозначень опозиції груп прикметників із значенням “білий; світлий” (2226 СВ 9 прикметників у 18 пам’ятках та 4700 СВ за вибіркою з 232 пам’яток) та “темний, чорний” (1077 СВ 4 прикметників). Очевидно позначення світла потіснили прикметники жовтого, що склали істотно меншу частку кольоропозначень (102 СВ із 284 СВ для повної вибірки). Що ж приховується за цим – соціальне табу чи колірна закономірність?

3. Живання кольорів у свн. період: семантика і кількості

3.1. Проведемо зіставний аналіз ужитку позначень жовтого кольору у 18 ключових творах відповідних історико-літературних жанрів, зіставляючи їх ужиток із даними для всього СВН (у 232 досліджених пам’ятках обсягом вибірки понад 10 млн. слів).

Таблиця 1.
Живання позначень жовтого у свн. період

Прикм.	Рел.	До- кург.	Геро- їч.	Кур- туаз.	Епі- гон.	Бюрг- гер.	Міс- тика	Всього
Gel	-	4	1	4	67	5	1	82/223

Wizgel				1			-	1/2
Gulden	3/-	28/3+	8/-	40/1+	29/3+	1/-	-	7/54/711
rotg.			1				-	1/5
goltvar			3		7	1	-	11/54
Всього	-/3	7/34	5/13	6/45	77/103	6/7	1	102/284

3.2. Вживання *gel*

3.2.1. Семантика. Загалом у СВН *gel* як ключове слово з двн. часів на позначення жовтого кольору реалізовувало три основні семеми (С) – колірну, похідну та символічну. Основним значенням було колірне:

(1). С.1 “жовтий” (104 СВ):

(1а) СК1а “жовтий як колір квітів, соняшника, воску” (4 СВ): *nach gelwer bluomen bletern*: як пелюстки жовтих квітів (jТ. 10681, 3);

(1б) СК1б “жовтий як модна барва одяжі, у т.ч. лицарської, та жіночих прикрас”: *sîn buosem was al umbe / bestreut mit knöpfelînen, / diu sach man verre schînen, / gel, blâ, grüene, brûn und rôt, swarz und wîz, als er gebôt.* (Hbr. 199-203): його (Гельмбрехта) груди були засіяні гудзиками, які здалеку блищали – жовтим, синім, зеленим, синім, коричневим і чорним, чорним і білим – все як він замовив;

(1в) СК1в “жовтий (з відблиском), виблискуючий жовтим” (5 СВ): *der aller brehen gab der karvunkel helfe.siben gestirnes si geswigen. da schein wol tusent valt gestirne gelfe. Hie rot, da gel, dort gruene, nu tunkel var, so wize, bleich und brun, bla* (jТ. 433,3);

(1г) СК1г “жовтий, рудий волоссям (як ознака щастя)” (20 СВ): *gelwe hâr* (Tro. 3014. 13154. 23244); *sô nie wîb mêr getrûch /schôner tohter dan si was. / wîzgele was ir daz vas* (волосся на голові) / *und diu scheidel vil gereht. / daz vorhoubet was ir sleht, / die ouchbrân brûn und niht breit* (Ene. 5155-5159);

С.2 “жовтий, пожовтілий від емоцій / хвороби” (10 СВ):

(2а) СК2а “пожовтілий від хвилювання / страху”: *zehant erlischet im das licht, / sîn rôtiu varwe wirt im gel; / swie küene er waere und wie snel, / in vaeht ein lamer scherger* (Hbr. 1645-1648); *da blicte er an Helenen ouch und wart da gruene same ein louch und als ein wahs geverwet gel* (Tro. 34317);

(2б) СК2б “жовтий від негативних емоцій: нещирості чи злоби”:

so mvgen elliv wip / her nach immer mere/ tragen gelffen mvt / gegen ir manne div ez svz nimmer getvt (Nlb. 670,4);

(2в) СК2в “пожовтілий від задрості” (1 СВ): *ich spur ein wunder dur die lant in gelwer gruener varwe schin*: по всіх країнах відчувається чудна істота жовто-зеленого кольору, тобто задрість (MR: 2);

(2г) СК2г “мертвотно жовтий” (4 СВ): *den bart, die negel und daz hâr / liez er niht abe schrôten. / bleich als die gelwen tôten / wart sîn durliuhtic bilde* (Part. 9701-04); *wart von noeten alsô bleich, / daz nie sô gel ein tôte wart* (Part. 10506);

(2д) СК2д “жовтий від хвороби, жахливий на вигляд”: *der ist vorhtik, der ain slehtez har hat und dar zuo ainen krumben oder gepuckten leib..., der ain gelb varb hat und krank augen... und des hend und fuez behend sint und mager* (МК ВН, 49: 49, А.22, Z.30);

С.3 “Жовтий як соціальна мітка” (3 СВ):

(3а) СК3а “жовтий як асоціальний, злий, недобрий”: (wenn) *kain gelb varb in in* (Augen) *scheint: diu augen bedäutent ain guot nâtûr. manigvirbig augen mit ainer gelben varb scheinplitzend oder der varb grüen sint als ains stains varb bedäutent ainen poesen menschen* (МК ВН, К.49: 44, А.3, Z. 29 – 35);

(3б) СК3б “жовтий як мітка єврейства”: *si bunden ûf ir gezelt;/ ouch huoben di juden **gelpf**, / si bliesen ir wîchorn, / in wart ze den Cristen vil zor, / si bunden an mit flîze* (К Chr. 11061-64);

(3в) СК3в “жовтий як знак продажних жінок: als Abzeichen öffentlicher Dirnen”: *die sullent ûf irn schuochen tragen ein **gelwe** vânlê, dâ mit man si erkenne* (MERAN. 13); *blôer nac und **gelwe** kitel locken manegen valschen bitel* (Ren. 12536);

(3г) СК3г “жовтий як мітка єретиків”, див. характерні зображення на книжкових мініатюрах.

Епізодично значення I виражалося похідною формою *gelvar* “жовтий, жовтого забарвлення: *gelbfarbig*”, *gel-wîz* “світло-жовтий, білявий” та *gelwen* “пожовтіти” [8, с. 60].

3.2.2. Вживання *gel* у свн. період: мовний коментар.

Аналіз характерних словосполучень (як атрибутивного, так і предикативного характеру) засвідчив, що прикметник виступає характерним означенням для позначень трьох типів. До типу I належать:

(а) позначення природних біологічних об’єктів: квіти, соняшник, пожовкла листва; тварина з жовтим хутром (*bluome, loup; kunder, tier*: 5 СВ). Ці позначення часто лежали в основі порівнянь, див. *gel sam ein ringelbluome* (Tro. 32438);

(б) позначення природних абіотичних об’єктів: дорогоцінні камені (*edelstein, adamant, topâzjus*: 4 СВ): *ein gelwer adamant, genûch grôz unde gût* (Enc. 9089-9092). Ці позначення також лежали в основі характерного поетичного порівняння: *ir ougen... gel als ein topâzjus* (Parz. 780, 20);

(в) позначення штучних об’єктів: тканин (шовк: *sîde*, бархат: *samît*: 5 СВ), виробів з них (одяг (*wat*,: 17 СВ), гудзиків (*knöpfelînen*: 2 СВ), що могли стати компаративними частинами образних порівнянь: *sîn hâr alsam ein sîde gel* (Part. 9431). Ці позначення (див. *vânle, kitel*) могли вочевидь нести певну спеціальну соціальну символіку (див. семема III);

(г) позначення військового спорядження: військові палатки (*pa-villun*: 2 СВ), прапори (*vane, panier*: 3 СВ), щити (*schilt*: 6 СВ), див.: *die schilte rôt, gel unde blâ* (Part. 6154);

До типу II відносяться близькі за спектром (д) позначення світлору-

дого волосяного покрыву на людських головах: волосся, кучері, борода (*har, kopf, locke, vass, bart*: 19 СВ), див.: *ûf sîn gel reidez hâr*: на його жовтому, стиглому волоссі (Тго. 3013); *si brâchen ab ir gelwez hâr* (Тго. 12944). Волосся могло мати різні відтінки: темніший (див. попередній приклад) чи світліший, наближений до воскового: *als ein wahs geverwet gel* (Тго. 34317). Ці позначення часто співвідносялися з тканинами: *ir löcke sam ein sîde gel* (Part. 20244, див. Part. 9431);

Тип III включає позначення барви пожовтілої шкіри (*varwe*), характерної для людей, емоційно виснажених, наляканих чи близьких до смерті: *sîn rôtiu varwe wirt im gel* (Hbr. 1645-1648). Паралельно така барва указувала на негативні емоції (Nlb. 670,4), заздрість (26, 2) чи “мертвотну жовтизну” смертельно виснаженої поневіряннями (*von noeten*) людини: *bleich als die gelwen tôten* (Part. 9701-04; 10506). До типу 3 примикають позначення жовтих очей, що вказують, за природничими уявленнями, на недобрих людей.

Прикметникові позначення жовтого, як видно за таблицею 1, були мало популярними в ранній середньовісній німецькій мові. Вони абсолютно не вживалися в ранній клерикальній поезії 1050-1100 рр. і дуже нечасто з’являлися в докуртуазних творах 1140-1170-х рр. (4 СВ), героїчному епосі (1 СВ) та в куртуазних творах 1180-1210-х рр. (4 СВ), і то переважно у словосполученнях типу Іб, Па та III. Це, за умови існування жовтого кольору квітів і дорогоцінного каміння тощо, дозволяє припустити існування певного соціокультурного табу як своєрідної заборони на вживання подібних позначень (див. нижче). Певним підтвердженням цьому є свн. загадка 1220-х., де згаданий жовто-зелений диво-звір явно реалізує символічне значення нещирості, заздрості та злоби, та вислів-шпрух, що жовте та зелене є кольорами заздрощів: *Gel, grün, weitîn daz sol diu nît-varwe sîn* (за: Filatkina).

Завдяки своїй маркантності жовтий колір став, однак, уживаним, що сталося лише в куртуазно-епігонській літературі, де він зріс у 10 раз, і то після 1250-х рр., коли із змішанням соціальних станів, ймовірно, знялося відповідне соціальне табу. Яскравий жовтий колір, що став характерним кольором дворянської одежі та озброєння, почали використовувати представники інших соціальних кл. Прикладом цьому може послужити селянський син Гельмбрехт, який претендував на гарне життя і носив, наслідуючи дворян, розкішну одягу, ефектним елементом якої були блискучі різноколірні гудзики [див. 3, с. 134]. Тому розглянемо детальніше тогочасний соціокультурний контекст.

3.2.3. Соціокультурний коментар. Як бачимо за прикладами типових свн. колокацій, від початку ДВН та СВН і протягом усього періоду спостерігалася певна амбівалентність позначення жовтого і як доброго, і як поганого. Так, слово *gel* застосовувалося на позначення жовтого забарв-

лення рослин (соняшник), коней та дорогоцінного каміння. Характерними жовтими каменями середньовіччя були топази (від санскр. “вогонь, полум’я, тепло”), які у СВН називали видовим *topâzjus* (Parz. 780, 20) та узагальнюючим *adamant* (Enc. 9089-9092). Загалом видовим словом позначали в давній Індії та згодом у середньовічній Європі всі дорогоцінні камені жовтого кольору (у т. ч. і топазові “кошачі очки” з опалосценцією), які вважалися гарним засобом проти отруєння та збереження доброго настрою, а не лише, як нині, характерні силікати алюмінію жовтого, а також (залежно від домішок титану, заліза чи хрому) вишневого, рожевого чи голубого кольорів [6, с. 134]. Жовтий колір дорогоцінних каменів був, як правило, середньовічною алегорією не лише багатства, а й концептів “смерть”, “покаяння”, “смирення” [В. Munch].

Поряд із тим, позначення *gel* мало у середньовіччі яскраво виражену негативну конотацію, що буде подолано лише в куртуазно-епігонській літературі. Уже в ранньому середньовіччі жовтим кольором на римських фресках виділявся одяг представників злого: злодіїв та злочинців, а в християнському настінному живописі – персоніфікації смертних гріхів, згодом алегорії обману та брехливості, недобрі люди (приклад 3а), а також репрезентанти маргінальних меншин: євреї та проститутки. Свідченням цього є тогочасна латинська глоса: *qui nutriebantur in croceis amplexati sunt stercora*: ті, що (перед тим) були виховані/ вигодовані в жовтих одягах, ті сягають (лише) бруду (Thren. 4,5). Лише виступаючи заміном золота на картині чи фресках, насичений жовтий колір міг отримати позитивну конотацію.

Причиною негативної конотації жовтого, очевидно, було стандартна симптомізація захворювань у латинських текстах раннього середньовіччя жовтим кольором шкіри (у т.ч. і як наслідок венеричних захворювань). Подібний ужиток (2д) зберігся і в природничому трактаті Конрада фон Мегенбурга “Книга про природу” (1348-1350). У такий спосіб гуморально-паталогічні реакції організму, що через захворювання змінювали колір шкіри, було парадигматично перенесено християнською культурою більшості на негативну оцінку меншої “іншості” – певних маргінальних національних і соціальних груп т. зв. “близьких чужаків” – еретиків та євреїв (M. Przybilski), а також продажних жінок.

Євреї середньовіччя носили специфічний національний одяг, у т.ч. т.зв. “єврейський капелюх”, проте за численними папськими буллами, розпорядженнями консиліумів, міських рад, різними правовими наказами (т.зв. *Lateranum IV*) вони вимушені були мати в межах Св.-Римської імперії германських націй ще й певне кольорове маркування, що мало відрізнити їх від християн. Залежно від часу та місцевості єврейство, що (з середини 13 ст.) розпочало після такого маркуючого стигматичного виділення інтенсивно мігрувати, сигналізували жовтий, червоний, синій, білий та зелений

кольори (чи їх комбінації) та різні форми: круг, коло, зірка тощо. “Жовта пляма: Gelber Fleck” стане домінуючою в Північній Італії, а згодом і в північних районах імперії лише з середини 15 ст. (Ch. Jorg; F. Musall / J. Itin).

Поряд із тим, позначення жовтого відзначалося амбівалентним характером, бо могло виражати ще й позитивні характеристики. Як відомо, за середньовічною, у т.ч. і німецькою геммологією чи петрогліфікою (вченням про дорогоцінні каміння), жовтий колір дорогоцінного каміння (очевидно, зближений з кольором золота) символізував і мав притягувати багатство. Ймовірно, ця паралель лежить в основі південно-німецького повір'я (у т.ч. із Зальцбурга), за яким діти чи жєнихи із жовтим (рудявим) волоссям вважалися щасливішими та більш талановитими [3, с. 132-133].

4. Семантичний аналіз позначення золотистого кольору

4.1. Особливості розуміння золотого в середньовіччі. На противагу середньовічному застосуванню жовтого кольору на негативне позначення єретиків, євреїв і продажних жінок (див. 1), кольоропозначення *золотий, жовто-золотий* ((*gulden, goltvar*), що має наближене відношення до світла, перейняло на себе його символічне значення. Жовто-золотий колір співвідносився з вогнем і світлом: бог Сонця Геліос, за грецькими міфами, мчався по небу на вогненно-червоній колісниці в сліпучій жовто-золотистій мантиї. Тому у новозавітній візії Івана Богослова “святий город Ієрусалим, новий, сходящий от Бога с неба ... был чистое золото, подобен чистому стеклу” (От. 21: 2,18). Християнська метафізика світла була ієрархічною за своєю природою. Сполучаючи за собі емблематику сонця і золота, вона персоніфікується насамперед в образі Ісуса Христа як істинного праведного Царя, чи “Праведного Сонця”, “Світла від Світла: *lumen ex lumine*”, Нікея 325)” (“Вірую”). Поряд із тим, у христології сонце є також символом та атрибутом Богородиці (От. 12,1) і, водночас, золотий блиск асоціюється з небом та Богом. Наглядно це простежується за середньовічною збіркою життєписів святих “*Legenda Aurea: Золота Легенда*” (1263/73), підготовленою ломбардійським єпископом-домініканцем Якобом з Вораги, міста біля Генуї (Jacobus de Voragine: 1230-1292), де святі (як латинським словом, так і на зображенні) репрезентовані сріблясто-білими та світло-золотими фарбами, що, вочевидь виступають кольоровими топосами для чистоти та Воскресіння (S. Slanicka). У деяких виняткових випадках золотий колір міг появлятися замість жовтого, що мало, як правило, негативну конотацію. Це засвідчує ілюстрація Манессного пісенного рукопису, де зображено середньовічного поета Зюсскінда (Susskind), за підписом “*jud von trimperc: єврея з Трімберга*” у золотому капелюсі (замість характерного стигматизуючого позначення цього елемєнту одягу євреїв жовтим кольором) (B. Munch). Подібні обставини не могли не відбитися на вживанні відповідних прикметників.

4.2.1. Повною мірою у ДВН виражало це значення *goltfaro*, що спиралося на колір золота, не маючи іншої порівняльної бази [9, с. 52]. У СВН слово *goltvar* зберігало давнє значення:

(1). С.1 “золотистий” (11/54 СВ):

(1а) СК1а “золотого забарвлення, із золотим відблиском” (4 СВ): *Was goltvarwer gêren ir ingesinde truoc/ perlen unt edel gesteine verwieret wol dar in!*: І скільки золотистих списів несла їх челядь (Nlb. 712,2); *ir goltvar wen scilde man truog in ûf den sant* (Nlb. 376,1);

(1б) СК1в “із золотим відблиском, виблискуючий золотим” (3/10 СВ): *die goltvarwe sunne und dazuo der silber gebende mane* (jT. 375,2);

(1в) СК1г “золотоволосий, рудий волоссям” (3/15 СВ): *ir zopf und ir goltvarwez hâr* (Tro. 7492);

Загалом це слово, незважаючи на своє двн. походження, відзначалося у СВН більшою активністю лише після 1200-х рр., появившись у “Пісні про Нібелунгів”, де замість кольорів панував блиск і відблиск [9, с. 52]. Основне його вживання як колірної характеристики щитів, списів тощо. припало на куртуазно-епігонську літературу.

4.2.2. Істотну конкуренцію слову *goltvar* склав метафоричний ужиток слова *gulden* “золотий”. Слово *gulden*, зафіксоване ще в ДВН, з’являлося у СВН переважно як прикметник, виражаючи два основні значення: “золотий (за матеріалом виготовлення)” та “золотистий (за кольором)”.

(1). С.1 “золотий (за матеріалом виготовлення)” (54 СВ): *Diz guldini vingerlin* (An.33,16);

(2). С.2 переносне “золотий (за якістю прояву)” (2 СВ): *Diu guldin unschulde* (Parz. 17522);

(3). С.3 переносне “золотий, золотистий (за кольором, особливо щодо волосся)” (7 СВ): *Die guldinen copfe, vil wate regraben* (K.Ch. 14236);

(3а) СК3а “золотистий за кольором голови”: *manigen tiuren kopf guldin* (Parz. 702,6);

(3б) СК3б “везучий завдяки золотистому кольору голови”: *Jungelinc: was vin unde waehe sin lip... als ob er haete guldin har* (Tro. 1676 20278);

(3в) СК3в “червоно-золотистий”: *Die sterren waren rot guldin* (Rol. 7745); *sine flammen waren guldine* (Rol. 7897);

Ознайомлення з типовими іменниками, якими характеризувався *gulden*, показує їх конкретний характер предметів, виготовлених із золота: тарілка, дзвоник, наперсток, щит, шпора, гудзик, хрест, корона, ланцюжок, гора тощо: *naph, bal, glockelin, dach* (AxS), *schelle, schilt* (K.Ch.); *vingerlin* (Nlb); *kriuze, vingerlin, bilde* (Ku); *sporn, buchstabe, vingerlin, knoph, gere* (Ene); *bogen, netze* (Er.); *horn, ketene, teidinc* (Tr.); *schelle* (3), *becken, gebirge, kloz, seil* (Parz.); *erde, berg* (2), *kete* (4), *crone* (2), *vaz, stral* (jT) тощо. Іменники на позначення волосся чи голови, як правило, сигналізували про колірне застосування прикметника, а абстракції (типу

unschulde) – про переносний ужиток слова. Незначна кількість ужитку цього прикметника в значенні “жовто-волосистий” (всього 7 СВ) засвідчує не стільки функціонування більш потужного конкурента – *goltsfaro*, як міцніші позиції *gel* після зняття соціального табу в куртуазно-епігонській літературі.

Як бачимо, кольоропозначення “жовтий” та “золотий”, що, очевидно, ще в ДВН зберігали певну синкретичність, зуміли у СВН період стати амбівалентними: негативним – для “жовтого” та позитивним – для “золотистого” кольору, яким позначалася святість. Негативність жовтого істотно знижується наприкінці СВН. У перспективі доцільно зупинитися на позначеннях цього кольору в ДВН та РНВН.

Література:

1. Аверинцев С. С. Золото в системе символов ранневизантийской культуры // Византия. Южные славяне и Древняя Русь. Западная Европа: Искусство и культура: Сб. статей в честь В. Н. Лазарева. – М., 1973. – С. 46-47.
2. Венкель Т. В. Синтагматичні, парадигматичні та епідигматичні характеристики прикметників на позначення кольору в англійській мові: Дисс. на здобуття наук. ступеня канд. філол. н.: 10.02.04. – Чернівці, 2004. – 283 с.
3. Козак Т. Б. Лексико-семантична група слів, які позначають колір у німецькій мові (діахронічне дослідження) / Козак Т. Б.: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2002. – 197 с.
4. Мельник Р., Огуй О. Проблема виділення семних комплексів до епідигматичних характеристик прикметників зі значенням “старанний” / Руслана Мельник, Олександр Огуй // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. В. В. Левицький. – Чернівці: Рута, 2005. – Вип. 267: Германська філологія. – С. 20-33.
5. Новый Завет. – Гедеоновы братья, 1990. – 395 с.
6. Стоун Дж. Все о драгоценных камнях. – СПб.: Кристалл; М.: Оникс, 2005. – 176 с.
7. Farbiges Mittelalter?! Farbe als Materie, Zeichen und Projektion in der Welt des Mittelalters: 13. Symposion des Mediävistenverbandes 1.-5. März 2009. Programm und Abstracts. – Bamberg: ZeMas, 2009. – (S. 17-50). – In: www.farbiges.mittelalter.de.
8. Lexer M. Mittelhochdeutsches Handwörterbuch / Lexer: In 3 Bd-n. – Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1872-1878. – Stuttgart: S. Hierzel, 1992. – Bd. 1. – 2262 s.
9. Schieder D. Farbe und Licht im Nibelungenlied: ein Beitrag zu Sprache und Stil des Nibelungendichters / Dietlind Schieder. – Berlin: Albert-Ludwigs-Universität, 1962. – 135 s.

Скорочення до цитованої ілюстративної літератури:

(An.) – Das Annolied /Hrsg. von M.Roediger. – Hannover: Hansch, 1895. – S. 115-132.

(AxS) – Lamprechts Alexander / nach den drei Texten, mit dem Fragment des Alberic von Besançon und den lateinischen Quellen hrsg. und erklärt von Karl Kinzel. – Halle a. S.: Buchhandlung des Waisenhauses, 1884. (= Strassburger Fassung)

(Ene) – Heinrich von Veldeke: Eneasroman, nach dem Text von Ludwig Ettmüller, ins Nhd. Übersetzt, mit einem Stellenkommentar und einem Nachw. v. Dieter Kartschoke. (= Reclams UB 8303). – Stuttgart, 1986.

(Er.) – Hartmann von Aue. Erec. / Hg. nach Albert Leitzmann. – 3.Aufl. v. Ludwig Wolff. – Tübingen 1963.

(Hbr) – Gartenaere Wernher. Meier Helmbrecht: Mittelhochdeutscher Textdruck mit einer mittelhochdeutschen Übertragung von J.Pilz. – Berlin: VEB Volk und Wissen, 1957. –173 S.

(jTit) – Albrechts von Scharfenberg Jüngerer Tituel / Nach den ältesten und besten Handschriften kritisch hrsg. v. W. Wolf (Bd. I und II/1,II/2); nach den Grundsätzen von W. Wolf /hrsg. v. Kurt Nyholm (Band III/1,III/2). (=Dt. Texte des Mittelalters, Bände XLV, LV, LXI, LXXIII, LXXVII). – Berlin 1955-1992.

(KM BN) – Konrad, von Megenberg. Das Buch der Natur: die erste Naturgeschichte in deutscher Sprache; hrsg. von Franz Pfeiffer. – Stuttgart, 1861 (Nachdruck 1962, Faks. G. Olms, Hildesheim-New York 1971, 1994).

(Ku.) – Kudrun /Hg. von B.Symons. – 2. verb. Aufl. – Halle (Saale): Niemeyer, /1914/. – 343 S.

(MR) – Mittelhochdeutsche Rätsel /Auswahl und Übersetzung von B. Wachinger. – Ebenhausen: Langewiesche-Brant, 1964. – 36 S.

(Nib.) – Das Nibelungenlied. Nach der Ausg. von Karl Bartsch, hrsg. von Helmut de Boor. – Wiesbaden, Brockhaus, 1967. (= Dt. Klassiker des Mittelalters, Bd. 3).

(Part) – Würzburg Konrad von. Partonopier und Meliur; Turnei von Nanthez; Sant Nicolaus /Hg. von K.Bartsch. – Wien: Braumüller, 1871. – XVI, 434 S.

(Parz) – Eschenbach Wolfram von. Parzival // Eschenbach W. v. Werke /Hrsg. von K.Lachmann. – 6.Ausg. – Berlin; Leipzig: W. de Gruyter, 1926. – S.13-388.

(Ren) – Hugo von Trimberg. Der Renner /hrsg. v. Gustav Ehrismann. –Tübingen, 1908-1912. – Band I-IV.

(Rol) – Das Rolandslied /Hg. von K.Bartsch.–Leipzig: Brockhaus,1874.– XXII, 382 S.

(Tro) – Konrad von Würzburg: Der Trojanische Krieg / Hrsg. v. Adelbert von Keller. – Stuttgart, 1858.

Ончуленко М. І.,

Чернівецький національний університет, м. Чернівці

ФУНКЦІОНАЛЬНА СЕМАНТИКА СПОЛУЧУВАНOSTІ ДІЄСЛІВ “APPEAL”

Стаття присвячена дослідженню лексико-граматичної сполучуваності дієслів “APPEAL” у дискурсі різних реєстрів. Встановлено структуру та семантику дистрибутивних моделей дієслів ЛСП “APPEAL”.

Ключові слова: *сполучуваність, семантичне поле, дієслова “APPEAL”, семантичні актанти, дискурс.*

The article is devoted to the investigation of lexico-grammatical combinability of “APPEAL” verbs in different discourse registers. The structure and semantics of distributional models of “APPEAL” verbs are characterized.

Key words: *combinability, semantic field, verbs of APPEAL, semantic actants, discourse.*

Дослідження категорії сполучуваності в сучасному мовознавстві зумовлено бажанням учених сприймати мову як органічну, ієрархічно організовану таксономію підсистем. Вивченню дієслівної сполучуваності на матеріалі різних дискурсних реєстрів присвячені наукові праці Л. Р. Вайнер, І. В. Тименко, Л. Г. Данцевич, С. С. Нагорної та ін. Незважаючи на значні досягнення у сфері опису сполучувальних можливостей англійського дієслова, проблема аналізу сполучуваності лексико-семантичних дієслівних груп у структурі дискурсу потребує більш детального розгляду.

Метою статті є встановлення лексико-граматичної сполучуваності дієслів лексико-семантичного поля (далі ЛСП) “APPEAL” у різних реєстрах дискурсу: художньому, політичному, науковому, газетному та визначення факторів, що зумовлюють їх сполучувальні можливості.

У дискурсах виокремлено ЛСП дієслів “APPEAL”, до якого входять дієслова із спільним компонентом appeal, що виступає домінантою ЛСП “APPEAL”. Компонент “APPEAL” є обов’язковим у семантичній структурі дієслів цього ЛСП [5, с. 252]. Дієслова “APPEAL” розглядалися лише у структурі функціонально-семантичного поля спонукання (Т. В. Буланіна, А. Д. Шмельов) та як підклас дієслів мовлення (Дж. Остін, Дж. Серль, З. В. Нічман). Однак, як окремий клас дієслів вони потребують багатоаспектного дослідження з точки зору їх етимології, семантики, дистрибуції та прагматики. Ось чому таким важливим є встановлення особливостей сполучуваності дієслів “APPEAL” у дискурсі.

Сполучуваність у мовознавстві – це властивість субстанціонально-го елемента брати участь у структурних відношеннях з іншими елементами, які забезпечують цілісність, функціональну спрямованість та діє-

вість системи [7, с. 47]. У мові сполучуваність одиниць – це їхня властивість вступати у взаємні зв'язки з одиницями власного рівня з метою виконання певних номінативних та комунікативних завдань. Сполучуваність мовних одиниць можна визначити й як реалізацію їхньої здатності вступати у парадигматичні зв'язки у мовленні на основі своїх значень для вираження певного змісту та передавання певної інформації.

Сполучуваність слів визначається граматичними, лексичними та семантичними факторами. Граматична сполучуваність визначається здатністю слова вступати у синтагматичний зв'язок з іншими словами на рівні класів слів; на лексичному рівні сполучуваність проявляється у здатності лексики сполучатися з окремими словами (сполучуваність на рівні одного слова); на семантичному рівні сполучуваність слів визначається здатністю слова сполучатися з іншими словами на рівні підкласів слів – компоненти сполучення не повинні мати суперечливих сем [4, с. 191].

Вивчення сполучуваності пов'язано з трудністю розмежувань таких понять як сполучуваність, дистрибуція та валентність. Хоча всі три поняття взаємопов'язані між собою, вони не є тотожними. Більш того, для вірного розуміння сполучуваності необхідно чітко розділяти всі три явища – дистрибуція, сполучуваність, валентність.

Дистрибуція – це сукупність сполучувальних елементів певної мовної одиниці у всіх можливих контекстах [4, с. 190]. Валентність розглядається як здатність слова (дієслова) управляти іншими словами в реченні. Типами валентності як здатності мовної одиниці сполучуватися з іншими такими само мовними одиницями є: 1) активна і пасивна залежно від статусу слова; 2) обов'язкова і факультативна; 3) за кількістю виділяються одно і більше валентнісні слова; 4) за напрямом – ліва та права; 5) за типом члена речення, валентного предикату, суб'єктна, об'єктна, обставинна, предикативна [6, с. 66].

У нашому дослідженні розглядаються лише правосторонні моделі сполучуваності дієслів “APPEAL”, що зумовлено, перш за все тим, що англійському дієслову притаманно бути головним, керуючим компонентом моделі, а лише потім вступати у зв'язки інших типів. Їх ліве оточення однотипне і не сприяє виявленню будь-яких залежностей між семантикою дієслів та кількістю їх вживання у певній моделі синтаксичної сполучуваності. Праве оточення у більшості випадків конкретизує, уточнює значення дієслів, надає їм змістової завершеності. Всі моделі отриманні з дискурсу, записано в термінах граматичних класів, де V – дієслово “APPEAL”, N – іменник, Prn – займенник, Ving – інфінітив, Verb_{en} – дієприкметник, Ving – інгові форми, snj = сполучник, p – прийменник, D – прислівник, S – підрядне речення, непрямая мова, S1 – підрядне речення, пряма мова. Отриманні дані з вибіркової сукупності представлені в Таблиці 1.

Таблиця 1

Кількість вживання моделей синтаксичної сполучуваності дієслів
“APPEAL” в регістрах дискурсу

№	Регістр дискурсу	Художній к-ть моделей у %	Політичний к-ть моделей у %	Науковий к-ть моделей у %	Газетний к-ть моделей у %	%
	Моделі					
1	VN	26.4	6.3	17.7	5.7	14.1
2	VNpN	1.5	5.1	–	6.8	3.4
3	VPrnpN	2.0	2.1	–	4.6	2.2
4	VNVinf	6.7	28.9	–	–	9.1
5	VNVing	2.0	–	–	3.4	1.4
6	VPrn	6.1	2.1	–	4.6	3.2
7	VPrnVinf	6.1	16.6	5.8	15.9	11.2
8	VNS	4.1	–	–	–	1.0
9	VNS1	7.6	–	–	2.3	2.5
10	VPrnp	1.5	0.7	–	–	0.6
11	VS	7.6	–	17.7	20.5	11.5
12	VS1	6.7	–	20.6	10.2	9.4
13	VVinf	2.5	6.5	–	–	2.3
14	VVing	0.5	–	–	–	9.1
15	VVinfVerben	1.5	–	–	–	0.4
16	VD	1.0	0.7	–	4.6	1.6
17	Vp	5.6	4.8	8.8	1.1	5.1
18	VcnjS	8.6	8.9	17.7	4.6	10.0
19	VVinfp	–	0.7	–	–	0.2
20	VpN	2.0	16.6	8.9	11.4	9.7
21	VpVing	–	–	2.9	4.6	1.9
	Загальна кількість моделей у регістрах дискурсу	394	290	68	174	926

Результати наведені в Таблиці 1 свідчать, що дієслова “APPEAL” реалізують свою семантику у різній кількості моделей синтаксичної сполучуваності. Аналіз моделей синтаксичної сполучуваності дієслів ЛСП “APPEAL” за їх кількістю у дискурсі встановив, що у всіх регістрах дискурсу виокремлюються три-чотири найбільш частотні моделі, які становлять 70% від загальної частоти реалізованих синтаксичних моделей у даному регістрі. Найбільш кількісні синтаксичні моделі становлять ядро сполучуваності дієслів “APPEAL” даного регістру. Так, у художньому стилі

найбільш частотними моделями є VN (26,4 %), VN_{Vinf} (6,7 %), VS (7,6%), VS1 (6,7 %), VcnjS (8,6%), VPrn=Vinf (12,2 %), у політичному – VN_{Vinf} (28,9%), VPrn_{Vinf} (18,7%), VpN (16,6%), у науковому – (VN 17,7 %), VS1 (20,6%), VcnjS (17,7%), VS (17,7%), у газетному – VS (20,5%), VPrn=Vinf (20,1%), VPrnN (11,4%), VS1 (10,2%). Кількість ядерних моделей в художньому дискурсі становить шість, а в політичному, газетному та науковому – сім. Це зумовлено впливом прагматики, комунікативної спрямованості текстів досліджуваних реєстрів на сполучувальні характеристики дієслів ЛСП “APPEAL”, що відображається в різному наборі ядерних моделей синтаксичної сполучуваності дієслів “APPEAL” і у вищій частотності певних моделей у дискурсах одного певного реєстру.

Найбільш вживаними моделями для всіх реєстрів дискурсу виявились VN, VPrn=Vinf, VcnjS, VPrnN, VS, VS1 та VN_{Vinf}. Це зумовлено тим фактом, що дієслова “APPEAL” позначають акт спонукання, а компонент заклику передбачає адресата, якому адресується даний заклик та пропозицію (дія/аргумент). Особливістю синтаксичної сполучуваності дієслів “APPEAL” є те, що вони можуть входити не лише в дієслівне сполучення, але і в конструкції з мікроконтекстом у вигляді прямої або непрямой мови.

Проте не всі моделі ядра є типовими для зазначених реєстрів. Типовою моделлю сполучуваності вважаємо таку модель, яка є спільною для всіх реєстрів дискурсу. Такими моделями є лише VN, VPrn=Vinf, VcnjS та VpN. Наведемо приклади вживання цих синтаксичних моделей сполучуваності дієслів “APPEAL” в різних реєстрах дискурсу, напр.:

They demand proof in advance. [13]

I urge you to support our proposal for an indefinite moratorium on commercial whaling. [12]

I have asked that we meet to legitimately discuss the reduction of armaments on both sides, particularly in strategic weapons. [12]

Аналіз лексичного складу елементів синтаксичних моделей показав, що одне й те саме дієслово “APPEAL” може виражати різну кількість актантів, наявність чи відсутність яких є індивідуальною рисою того чи іншого дієслова “APPEAL”. Однак, базовою є двоактантна схема реалізації дієслів ЛСП “APPEAL”: [V + (O)/(B)+ (P)]

де V – дієслово “APPEAL”, O/B – адресат/бенефіціант (реципієнт), P – пропозиція.

Функцію актанта “адресат”/“бенефіціант” виконують іменники та займенники на позначення істот, установ, організацій, групи людей, напр.:

I don't see under the circumstances that I am doing you any great injustice when I ask you to let me go. [9]

I asked each member of my Cabinet to postpone the effective dates of the hundreds of new regulations which have not yet been implemented. [12]

У ролі актанта “пропозиція” можуть виступати:

1) іменник конкретної чи абстрактної семантики з або без використання прийменника, наприклад:

I shall ask for a 10-percent reduction across the board in personal income tax rates for each of the next 3 years. [12]

2) інфінітив (VVinf, VNVinf, VPrnVinf). Наприклад:

I call upon all public officials to display the flag of the United States on all government buildings on that day. [12]

3) підрядні речення, вираженні прямою або непрямою мовою, наприклад:

The defendant, Frank A. Cowperwood, asks that the finding of the jury in the lower court be reversed and a new trial granted. [13]

Відповідно мінімальна кількість залежних від ядра елементів становить один актант, а максимальна – три, коли присутні всі три можливих актанти. Наведемо трьохактантну модель дієслова “APPEAL”, де присутні всі три можливі актанти:

I urge the people of the United States to cooperate in observing that week with activities that promote the importance of trade to our national well-being at home and abroad. [12], де *urge* – дієслово “APPEAL”, *the people of the United States* – адресат/бенефіціат, *to cooperate in observing that week* – пропозиція, *with activities that promote the importance of trade to our national well-being at home and abroad* – інструмент. Однак, вживання третього актанта є факультативним.

Слід зазначити, що всі актанти можуть бути поширеними і мати два або більше елементів. У наведеному вище прикладі кожний з трьох актантів є поширеним і має залежні елементи.

Результати дослідження свідчать про те, що у сфері дієслівної сполучуваності тексти чотирьох функціональних стилів мають спільні та диференціальні моделі сполучуваності. Встановлено, що моделі синтаксичної сполучуваності дієслів “APPEAL” можуть слугувати критерієм диференціації текстів різних реєстрів. Отриманні результати не вичерпують проблематики синтаксичної сполучуваності дієслів і подальші розвідки у висвітленій царині можуть сприяти виходу на рівень типологічних узагальнень при порівнянні різних стилів мовлення та визначення особливостей функціонування різних частин мови у них.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Типы соответствия семантических и синтаксических актантов / Ю. Д. Апресян // Проблемы типологии и общей лингвистики. – СПб., 2006. – С. 15-27.

2. Бархударов Л. С. Структура простого предложения современного английского языка / Л. С. Бархударов. – М.: Высш.шк., 1966. – 200 с.

3. Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения / В. В. Богданов. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. – 207 с.

4. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница: НОВА КНБГА, 2006. – 512 с.
5. Ончуленко М. І. Ядро і периферія лексико-семантичного поля дієслів заклику / М. І. Ончуленко // Актуальні проблеми германської філології в Україні та Болонський процес: Матеріали II Міжнародної наукової конференції (20-21 квітня 2007 року). – Чернівці: Книги XXI, 2007. – С. 250-253.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Степанова М. Д. Части речи и проблемы валентности в современном английском языке / М. Д. Степанова, Г. Хельбич. – М.: Высш. школа, 1988. – 157 с.
8. Cushman H. E. A Beginner's History of Philosophy / H. E. Cushman. – NY: Houghton Mifflin Company, 2004. – 701 p.
9. Dreiser Th. Sister Carrie [електронний ресурс] / Th. Dreiser. – Electronic Library: Treasures of World Literature. – CD-ROM, Moscow, 2000. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 95, 98, 2000, XP; MS Word 97-2000. – Назва з контейнера.
10. Dreiser Th. The Financier [електронний ресурс] / Th. Dreiser. – Electronic Library: Treasures of World Literature. – CD-ROM, Moscow, 2000. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 95, 98, 2000, XP; MS Word 97-2000. – Назва з контейнера.
11. Fillmore Ch. The Case for Case / Ch. Fillmore // Universals in linguistic theory / ed. by E. Bach and R. Harms. – N-Y- London-Toronto, 1968. – 136 p.
12. Reagan R. Public Papers of Ronald Reagan [Електронний ресурс] / R. Reagan // The Ronald Reagan Presidential Library. – Режим доступу до журн.: <http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/.htm>.
13. Westin I. Corpus of English Newspaper Editorials [Електронний ресурс] / I. Westin. – Режим доступу: <http://www.statmt.org/europarl/v5/fr-en.tgz>.

Орел І. І.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ТИПИ ТРАНСФОРМАЦІЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ФОЛЬКЛОРНИМ КОМПОНЕНТОМ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ

Розвідка присвячена виявленню та опису типів трансформації фразеологічних одиниць з фольклорним компонентом у публіцистичних текстах на матеріалі "Süddeutsche Zeitung", "Frankfurter Allgemeine Zeitung", "Der Spiegel".

Ключові слова: *фразеологічні одиниці з фольклорним компонентом, семантична трансформація, структурно-семантична трансформація, публіцистичні тексти.*

The article is dedicated to discovering and the description of types of the folklore component phraseological units transformation in publicistic texts on material "Süddeutsche Zeitung", "Frankfurter Allgemeine Zeitung", "Der Spiegel".

Key words: *phraseological units with folklore component, semantic transformation, structural and semantic transformation, publicistic texts.*

Проблема функціонування фразеологізмів (ФО) у художніх та публіцистичних текстах: мета їх вживання, способи введення фразеологізмів у мовлення/ контекст, реалізація фразеологічного значення у контексті, типи трансформації ФО різних національних мов тощо, цікавила багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників (О. В. Кунін, Н. Н. Амосова, І. І. Чернишева, Л. Ф. Козирева, А. Л. Коралова, В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. Фляйшер, Г. Бургер, Г. Шмале, Й.-П. Шен та інші науковці). ФО так само як і лексеми (ЛО) є будівельним матеріалом, "цеглинками", на основі яких формується зміст текстів [7, с. 74]. Ці "цеглинки" мають різну вагу і об'єм, тому вони виконують різну функцію у створенні змісту тексту. ФО у інформативному плані більш вагомі ніж ЛО. Ми вважаємо, що це зумовлено присутністю яскравого конотативного значення, яке є обов'язковим компонентом ускладнених мовних знаків і факультативним у ЛО.

Як відомо, публіцистичні тексти виконують дві головні функції: 1) інформативну, 2) інтенціональну (функцію впливу) [10]. У результаті нашого дослідження виявлено, що функцію впливу на читача (інтенцію) найкраще реалізують ФО з фольклорним компонентом (ФОФК), тому що вони володіють виразною внутрішньою формою, національно-культурним образом, який оживляє текст, створює емоційний та оцінний заряд, зацікавлює читача. ФОФК володіють потужною національно-культурною інформацією. Ця інформація обов'язково передається у зміст тексту і бере участь у публіцистичному текстотворенні. Існує думка про те, що образи, покладені в основу внутрішньої форми ФО, з часом стираються [6; 3, с. 210]. Автори, з метою оживити/ осві-

жити національно-культурні образи, які слугують прагматичній меті публіцистичних текстів, модифікують ФОФК. Осучаснені/ трансформовані ФОФК демонструють динаміку розвитку фразеологічної системи національної мови, зміни значення і форми ФОФК, здатність до різних структурно-семантичних модифікацій, що підтверджує розвиток і відкритість фразеосистеми. Слід зауважити, що на сучасному етапі вивчення типів трансформацій ФО німецької мови не має єдиної вичерпної класифікації типів модифікацій. Різноманітність типів трансформації фразеологізмів, недостатнє вивчення вказаної проблеми зумовлює актуальну мету пропонованої розвідки – виявити та описати типи трансформацій ФОФК у німецькомовних публіцистичних текстах.

Об'єктом нашого дослідження є ФОФК німецької мови, зібрані шляхом вибірки із публіцистичних текстів. Дослідження, проведене на матеріалі “Süddeutsche Zeitung”, “Frankfurter Allgemeine Zeitung”, “Der Spiegel”, продемонструвало, що ФОФК вживаються у публіцистичних текстах узально і okazіонально. Okazіональне використання ФОФК пов'язане із авторськими трансформаціями. Трансформація ФО – це “релевантні зміни в лексичному складі, синтаксичній структурі, семантиці, в результаті яких узальна форма фразеологізму протиставляється його okazіональній формі” [4, с. 89], “зміни в складі ФО, які не відповідають формі, зафіксованій у словнику, та зумовлені метою контексту” [1, с. 114].

Трансформації ФО поділяють на семантичну і структурно-семантичну. Семантичну трансформацію розуміють як зміну традиційної семантики ФО, спричинену особливими контекстуальними умовами, внаслідок чого узальне фразеологічне значення набуває додаткових відтінків, або реалізується семантична двоплановість компоненту/ компонентів чи цілої ФО [5, с. 83-84]. Це відбувається у результаті взаємодії ФО з контекстом, який впливає на реалізацію семантики фразеологізму. Семантичні трансформації розглядаються дослідниками як деформації значення [9, с. 1257], подвійна актуалізація ФО [5, с. 87], до яких відносяться:

1) **буквалізація фразеологічного значення** (подвійна актуалізація) полягає у подвійному сприйнятті – значення ФОФК і його компоненту/ компонентів у вільному значенні [8, с. 13]. Така семантична двоплановість виокремлює і робить виразнішим образ ФОФК через різні конотативні відтінки. Наприклад: “*Bei solchen Mails stand im Betreff: **Hau ab, Verräter, Du widerliche Sau, Schwein, Schlampe.***” [13, 8.08.2009]. / (Через такі мейли почалось: “Геть звідси, зрадник, **ти огидна свиня** (досл.: свиня жіночого роду, назва якої – лайка), **свиня, брудна свиня.**)

2) **вживання ФОФК і його компоненту у вільному значенні** – це прийом створення стилістичного ефекту, який полягає у вживанні компоненту ФОФК після фразеологізму. Наприклад: “*Eines Morgens **schwebt sie auf Wolke sieben hoch sieben ins Konferenzzimmer, ...***” [13, 4.11.2009].

/ (Одного ранку він був на **сьомому** небі від щастя, високо на небі у конференцзалі, ...).

3) **коментування** – це пояснення значення фразеологізму у контексті після вживання самої ФОФК. Наприклад: “*Vor das Mainzer Gericht wankten, blind vor Gattenhass, grüne Witwen, deren Hausherrn mit verkommenen Sekretärinnen durchgebrannt waren*” [14, 22, 2000. – S. 78]. / (Перед судом у Майнці сумнівались, засліплені гнівом дружини, **солом’яні вдови**, чії чоловіки проводили час із непорядними секретарками). ФОФК “*eine grüne Witwe sein*” – (розм.) бути солоом’яною вдовою; (досл.) бути зеленою вдовою – виникла як відображення реалій подружнього життя. Дружина жила за містом/ у селі тоді як її чоловік працював у місті [12]. Трансформація значення ФОФК відбувається саме на основі деформованого коментування, яке пропонує контекст після ФОФК. Деформоване коментування впливає на трансформацію значення фразеологізму.

4) **конкретизація значення ФОФК** – один із компонентів ФО (як правило – ФК) реалізує своє значення за допомогою тлумачення, яке знаходиться у тому ж контексті. Наприклад: “... *“Ich habe am Freitag einen Hasen getroffen (mit dem Auto). Mein Mechaniker hat mir gesagt, das bringe Glück.”* [13, 29.08.2009]/ (... “У п’ятницю перед моєю машиною **засць перебіг дорогу**. Мій механік сказав мені, що **це принесе щастя**”). ФОФК виникла на основі прикмети, яка використовується у першому реченні (*einen Hasen treffen*) і роз’яснюється у контексті (*das bringt Glück*).

5) **виникнення нового змісту ФОФК** відбувається у результаті реалізації фразеологізму у специфічному контексті. Саме контекст сприяє виникненню нового змісту ФОФК. Наприклад: “*Coolness, die Haltung, für die ihn all jene bewundern, die selber so gern cool wären, bringt ihn da keinen Deut weiter*” [13, 09.09.2009]. (Спокій, самовладання, яким всі захоплювались, яке було приголомшливим, не принесе/ не дасть йому більше **нічого**). ФОФК *keinen Deut* – ані скілечки, ані трохи (вживається з 13 ст.) [11, с. 234].

Структурно-семантична трансформація ФОФК пов’язана із зміною структури фразеологізму, що відображається у семантиці. Такі зміни ФОФК найповніше ілюструють поняття трансформації [5, с. 107].

1) **субституція компоненту/ компонентів ФОФК** – один із найпоширеніших типів трансформації, який полягає у заміні компонентів ФО на функціонально схожі (не синоніми) слова вільного вжитку. Заміна компонентів зумовлюється потребами контексту. Наприклад: “*Müller hat Kindertagesstätten **bekämpft wie der Teufel das Weihwasser**, und nach dem Familienbild des Ehepaars Lafontaine gehört die Frau nur an eine Stelle: zurück an den Herd*” [13, 01.09.2009]. / (Мюллер **відчайдушно бореться** (досл.: бореться як чорт проти свяченої води) за дитячі групи продовженого дня, і на зразок сім’ї Лафонтане вважає, що жінка повинна повернутись назад до плити). У словнику зафіксована ФОФК “*fürchten wie*

der Teufel das Weihwasser” – (розм.) боятися чогось як біс ладану; дуже/ боятися чогось; (досл.) бояться як чорт свяченої води. Дієслівний компонент “*fürchten*” замінено у контексті на “*bekämpft*”, що призвело до зміни структури ФОФК. Разом з цим зазнала змін і семантика ФО. ФК створює стилістичний ефект – ФОФК стає експресивнішим.

2) **поширення** – найбільш численний у використанні стилістичний прийом, реалізується шляхом поширення складу ФО. ФОФК допускає у свій склад нові ЛО. Їх називають поширювачами. Вони можуть займати різне місце відносно ФО: перед ФО препозитивні поширювачі, всередині ФО – інтерпозитивні (вклинювання [8, с. 3-12]), після ФО – постпозитивні поширювачі [5, с. 119-120]. Поширювачі вступають у семантичні зв'язки з ФО, а не лише з його компонентами, що деформує семантику ФОФК і спричинює створення та реалізацію стилістичного ефекту. Приклад: “*Obwohl ansonsten nicht bewegungsfreudiger als ihre drogenfreien Artgenossen, legten sie sich beim Tanzen derart ins Zeug, als sei ... ein wahres Schlaraffenland.*” [13, 02. 09.2009]. (Хоча в іншому не більш рухливі порівняно з їхніми не наркозалежними товаришами, взялися вони за танці з усієї сили, ніби це ... є справжнім благом (досл.: справжньою країною з молочними ріками і кисільними берегами). ФОФК “*ein Schlaraffenland sein*” – (розм., жарт.) казкова країна з молочними ріками і кисільними берегами. ФОФК виникла на основі уявлень про рай [12]. “*Herablassend zitiert er Grammatikfehler, gibt Sätze im Dialekt wieder und führt die Elenden an ihren Nasenringen durch die Manege, ...*” [13, 03. 09.2009]./ (Поблажливо цитував він граматичні помилки, наводив речення на діалекті і водив бідних за їхнього ж носа по манежі, ...). ФОФК “*jmd. an den Nasenringen (herum)führen*” – (фам.) водити за носа/ обманювати когось – вживається у контексті з інтерпозитивним поширенням, яке підсилює фразеологічне значення. “*Sie wollten kein Wasser auf die Mühlen der Terroristen leiten*” [15, 07.05.2004]/ (Вони не хотіли (досл. скеровувати воду на млин терористів) діяти на користь терористів). ФОФК “*das ist Wasser auf seine Mühle*” – (розм.) це на його користь, (досл.) це вода на його млин – поширюється за рахунок постпозиції “*der Terroristen*”, яка семантично пов'язана із ФОФК і сприяє реалізації образу.

3) **редукція** – скорочення компонентного складу ФОФК (еліптичні форми), використовується з метою економії мовних засобів. Редукція компонентів ФО не призводить до втрати цілісного фразеологічного значення. Навпаки, така трансформація виконує стилістичне завдання. Образ ФОФК стає виразнішим. Варто зауважити, що усукається не ФК. Він є стержневим і обов'язковим для збереження значення. Наприклад: “*Selbst die krisenresistenten Angsthasen kleinbürgerlichsten Ausmasses inmitten der Provinz bekommen langsam kalte Füße*” [13, 06. 09.2009]./ (Рідко мі боягузи (досл.: боягузливий зайці), що опираються кризі, це міщанські провінційні маси, у яких повільно холонуть ноги від страху (інтерпозитив-

не поширення). У словнику “*Angsthase sein*” – (розм.) бути боягузом. Дієслівний компонент “*sein*” скорочується. Натомість виразність образу боягуза підсилена. Цьому сприяє контекст (лексичне оточення) і вживання ще однієї ФОФК з подібним негативним образом (“*kalte Füße bekommen*”), який створює ефект розгортання метафори (поширення і увиразнення образу страху/ невпевненості). У прикладі поєднуються три способи деформації, що й забезпечує яскравий стилістичний ефект.

4) **фразеологічне нанизування** полягає у вживанні двох чи більше ФОФК у одному реченні. Наприклад: “*Und es ärgert mich, wenn dann Leute kommen, die weder Voraussetzungen noch Geschichte kennen, um vom hohen Ross herunter ihrem Affen Zucker zu geben*” [14, №26, 2000. – S. 103]. / (Мене це сердить, коли потім приходять люди, які не знають а ні передумов, а ні історії, для того щоб **зверху** (досл.: з високого коня) **поводитись** (досл.: дати своїй мавпі цукру). У одному реченні реалізуються одразу дві ФОФК: *vom hohen Ross herunter* – (розм.) зверху; *seinem Affen Zucker geben* – (розм., фам.) поводитись нестримано, непристойно. Образи, які знаходяться у внутрішній формі вказаних ФОФК різні, але їх взаємодія у результаті поєднання підсилює негативну конотацію контекста.

5) **граматичні трансформації** реалізуються морфологічними і синтаксичними змінами (інверсією – перестановкою компонентів ФО) [2, с. 38]. **Морфологічні** трансформації – це зміна граматичної форми компонентів ФО: зміна числа іменного компонента; зміна часу, стану дієслівного компонента ФО; перехід компоненту ФО із однієї частини мови у іншу. Наприклад: “*Diejenigen, die weiter nach vorne blicken, malen sich schon heute die Herkulestaten aus, die sie nach der Krise werden vollbringen müssen, ... auf besonderen Wunsch der wieder **sicher im Sattel sitzenden** Wirtschaftsklasse.*” [13, 08. 09.2009]. / (Ті, які дивляться вперед, змальовують вже сьогодні подвиги Геркулеса, які вони мусять здійснити після кризи, ... на особливе бажання класу господарників, тих які знову **впевнено стоять на ногах** (досл.: **впевнено сидять у сідлі**.) ФОФК “*sicher im Sattel sitzen*” – (розм.) почуватися впевнено – має дієслівний компонент, який на вимогу вказаного контексту перетворюється у дієприслівник (Partizip I).

6) **фразеологічний натяк** (алюзія) реалізується у контексті, в якому могла би бути використана ФОФК. За її відсутністю відчувається натяк на її образ. Фразеологічний натяк може бути здійсненим: 1) словами, співзвучними з компонентами ФО; 2) використанням однорідних з компонентами ФО лексем; 3) використанням конструкцій, які нагадують ФО [5, с. 135]. Наприклад: “*Das Gremium ist **klein, aber wichtig**: Die Experten ... prognostizieren, wie viel Geld der Staat einnehmen wird.*” [15, 11.05.2004]. / (Комісія **маленька, але важлива**: експерти ... прогнозують, скільки грошей отримуватиме держава.) У вказаному контексті використана конструкція прислів’я “*klein aber fein*”. Компонент “*fein*” замінено на “*wichtig*”.

Ця заміна зумовлена потребою контексту. Фразеологічний натяк реалізує стилістичний ефект прислів'я, яке легко проглядається.

7) **вживання розгорнутої метафори** передбачає розвиток метафоричного образу, який є основою ФОФК. Зазнає змін не окремий компонент ФОФК, а основа переосмислення фразеологізму. У тексті цей тип трансформації реалізується вживанням ФОФК, а у подальшому контексті – вживанням стержневого компоненту – ФК, яке має переносне значення, продикуване попередньою присутністю фразеологізму. Присутність ФОФК у контексті реалізує у значенні свого компонента цілісне фразеологічне значення. У деяких випадках метафора розгортається не за допомогою самостійно вжитого ФК, а за допомогою фольклорного образу, який проглядається у контексті. Наприклад: “***Frau Holle-Merkel schüttelte sogar höchstpersönlich die Daunendecken des Kündigungsschutzes und der Mitbestimmung auf, damit die Deutschen nicht gleich zu Beginn ihrer zweiten Amtszeit ins Frieren geraten***” [13, 17.10.2009]./ (*Пані Голле-Меркель перетрусила навіть високопосадові пухові ковдри необгрунтованого звільнення робітників і посадовців і права вирішального голосу, для того щоб німці не одразу на початку її другого терміну на посаді **почали замерзати***). ФОФК зазнає декілька модифікацій: інтерпозитивне поширення (*höchstpersönlich die Daunendecken*), постпозитивне поширення (*die Daunendecken des Kündigungsschutzes und der Mitbestimmung*) і формування розгорнутої метафори: *Frau Holle* → *ins Frieren geraten*. Казковий персонаж Пані Голле пов'язаний із зимою, снігом. У контексті відбувається розгортання саме цього метафоричного образу.

8) **фразеологічна контамінація** – злиття двох чи більше ФОФК, які творчо модифікуються, що призводить до схрещення семантики контамінованих одиниць. Схрещення ФО відбувається на основі: 1) спільного для ФОФК, які зливаються, компонента (фразеологічна координація); 2) спільного на синонімічному рівні цілісного значення ФОФК. Крім того, контамінація можлива при відсутності вказаного підґрунтя для злиття. Можуть поєднуватись ФОФК, які не мають нічого спільного. Таке поєднання створює ефект комічного, абсурду. Наприклад: “*Mit Trara und Brimborium waren die Kölner Sicherheitsbehörden vorgefahren*” [15, 27.05.2004]. (*З шумом і гамом під їхнє органи державної безпеки*). Зливаються дві ФОФК: “*viel Trara um etwas machen*” – (розм.) робити багато шуму навколо чогось; та ФОФК “*Brimborium machen*” – (розм.) помпа/ помпезність; шумиха. Злиття відбулось за рахунок іменної частини двох ФОФК, які підсилюють спільний денотат, наділяючи його жартівливими відтінками вдаваної важливості, серйозності.

Таким чином, у результаті дослідження нами виявлено 5 типів семантичної трансформації і 8 типів структурно-семантичної трансформації ФОФК у публіцистичних текстах. Встановлено, що структурно-семантичні типи трансформацій можуть реалізуватись комплексно, по-

еднуючи декілька типів модифікації структури і семантики ФОФК. У результаті трансформацій ФОФК створюють стилістичні ефекти, виконуючи певні стилістичні завдання. Тому ми вважаємо актуальним подальше дослідження реалізації стилістичних прийомів як результату трансформацій ФОФК у німецькомовних публіцистичних текстах.

Література:

1. Burger H. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen* / Burger H. 2. Auflage. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2003. – 224 s.
  2. Kwaśniak R., Fellbaum C. Das Schlagen der Idiome über die Stränge / Kwaśniak R., Fellbaum C. // *Muttersprache*. – 2008. – № 1. – S. 38-55.
  3. Schmale G. Wortspiele mit Phraseologischen Ausdrücken in deutschen Talkshows / Schmale G. // *Deutsch als Fremdsprache*, Heft 4-42, 2005. – S. 210-214.
  4. Арнольд И. В. *Стилистика современного английского языка: [Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по специальности “Иностранный язык”]* / Ирина Владимировна Арнольд. – М.: Просвещение, 1990. – 295 с.
  5. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К.: Наукова думка, 1989. – 156 с.
  6. Здіховська Т. В. Спосіб трансформації фразеологізмів як стилістичний прийом у художніх творах. [Електронний ресурс] / Т. В. Здіховська. – Режим доступу: <http://intkonf.org/zdihovska-tv-sposib-transformatsiyi-frazeologizmiv-yak-stilistichniy-priyom-u-hudozhnih-tvorah/>.
  7. Коралова А. Л. Некоторые семантические особенности фразеологизмов в коммуникативном аспекте / А. Л. Коралова // *Сб. науч. тр. МГИИЯ*. – М., 1985. – № 244. – С. 73-86.
  8. Кунин А. В. Замена компонентов фразеологизмов как стилистический прием (на материале английского яз.) / А. В. Кунин // *Иностранные языки в школе*. – 1977. – №7. – С. 3-12.
  9. Кунин А. В. Основное понятия английской фразеологии как лингвистической дисциплины / А. В. Кунин // *Англо-русский фразеологический словарь*. [Сост. А. Кунин]. – М.: Советская энциклопедия, 1967. – С. 1234-1264.
  10. Тараба І. О. Лексико-семантичні трансформації складу німецьких та українських фразеологізмів у газетно-інформаційних текстах. [Електронний ресурс] / І. О. Тараба. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/1963/1/11.pdf>.
  11. Мальцева Д. Г. *Германия: страна и языки. Лингвострановедческий словарь* / Д. Г. Мальцева. Изд. 2-е испр. и доп. – Москва: Русские словари, Астрель, АСТ, 2000. – 416 с.
  12. *Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, feste Wortverbindungen*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.redensarten-index.de.
- Джерела ілюстративного матеріалу**
13. *Frankfurter allgemeine Zeitung*. Ел. ресурс: www.faz.net
  14. *Der Spiegel*. Ел. ресурс: www.spiegel.de
  15. *Süddeutsche Zeitung*. Ел. ресурс: www.sueddeutsche.de

Павлишинець О. О.,

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ОНОМАСТИЧНІ ОДИНИЦІ У СКЛАДІ АРХІСЕМАНТИЗОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття виконана в межах традиційної фразеології, прототипної семантики та ономастичної фразеології та присвячена ономастичним одиницям, як одному з класів унікального компонента. Проаналізовано архісемантизовані фразеологічні одиниці сучасної німецької мови та досліджено ономастичні одиниці у їх складі. Обґрунтовано віднесення ономастичних одиниць до унікальних компонентів відповідно до визначених критеріїв.

Ключові слова: *унікальний компонент, архісемантикон, архісемантизовані фразеологічні одиниці, ідіоматичність, фразеологічно пов'язаний форматив, критерій відмежування, архаїзм, ономастичні одиниці, лексема-реалія, евфемізм, скорочення, полісемічне слово, омонім, етимологічно-оказіональне утворення, кумулятивна, референтна та експресивна функції, символізація, генералізація (узагальнення).*

The article deals with the principles of traditional phraseology, prototypic semantics and onomastic phraseology and is focused on the explanation of onomastical units as unique component in the modern German language. The phraseological units of the modern German language with onomastical units in its structure are analyzed in the article. The determination of onomastical units as unique components is explained and clarified in the article according to the defined criteria.

Key words: *unique component, archisemantic unit, phraseological units with a unique component in its structure, idiomaticity, phraseologically tied formative, determination criterion, archaism, onomastic units, realia lexeme, euphemism, abbreviation, polysemantic word, homonym, etymological occasionalism, cumulative, referential and expressive functions, symbolization, generalization.*

Важлива роль ідіоматики в мовленні та необхідність тлумачення її змісту для комунікації, зважаючи на високий ступінь комунікативної значущості культурно специфічних фразеологічних одиниць зумовлює необхідність глибокого дослідження їх складових. Саме тому наше дослідження присвячене феномену унікальних компонентів у семантичній структурі фразеологізмів та їх лінгвокультурній інтерпретації, а саме одному з класів унікального компонента – ономастичним одиницям, які в дослідженні розглядаються як так звані *bad samples* унікального компонента.

Різні аспекти цієї проблеми висвітлені у роботах В. Фляйшера [8] та Д. О. Добровольського [6; 7], які визначають критерії відмежування унікального компонента, подають його визначення та аналізують архісемантикон у складі фразеологічних одиниць, лінгвокультурній інтерпре-

тації німецької ономастики у складі фразеологічних одиниць присвячені ряд робіт Ч. Фьолдеша, Д. Мальцевої та ін. Проте відсутнім є комплексне дослідження, яке поєднувало б аналіз семантичної структури фразеологізмів, що містять у своїй структурі периферійно архісемантизовану лексику, до якої належать також ономастичні одиниці, та якісне тлумачення її національно-культурної специфіки.

Таким чином, **метою** нашого дослідження є: структурно і семантично проаналізувати фразеологічні одиниці, які містять у своєму складі унікальний компонент, виражений ономастичними одиницями. **Об'єктом** дослідження стало відображення реалій буття та культури, особливостей світобачення народу-носія мови через архісемантизовані ФО з ономастичними одиницями у складі. **Предметом** нашого дослідження стали фразеологічні одиниці сучасної німецької мови, що містять у своїй структурі унікальний компонент, виражений антропонімом, топонімом або етніонімом.

Теоретичні засади визначення та відмежування архісемантикону були закладені у працях В. Фляйшера та Д. О. Добровольського, про що вже згадувалось вище. Зокрема, В. Фляйшер визначає поняття унікального компонента та виділяє критерії його відмежування. Під поняттям “унікальний компонент” В. Фляйшер розуміє слова, формативи яких поза фразеологізмом взагалі не з'являються. Тобто, це фразеологічно пов'язані формативи [8, с. 42]. Проаналізувавши основні критерії відмежування унікального компонента у В.Фляйшера (унікальний компонент – 1) архаїзм або застаріле слово, що вийшло з ужитку; 2) професіоналізм, що через полісемію набуває інших значень у відповідних контекстах; 3) полісемічне слово або один з членів омонімічної пари; 4) лексична одиниця, що характеризується низьким ступенем сполучуваності з іншими лексичними одиницями; 5) іншомовне слово або запозичення) [8, с. 42-47] та використавши основні засади впорядкування архісемантизованих фразеологічних одиниць, які пропонує у своїх працях Д. О. Добровольський [6; 7; 8], ми визначили основну ознаку, на основі якої виділяють унікальний компонент або, як його також називають, архісемантикон або фразеологічно пов'язаний форматив. Таким чином, інтегруюча риса, притаманна унікальним компонентам, що відповідають різним критеріям відмежування архісемантикона, є наступна: унікальним компонентом є слово, що виступає у фразеологічній одиниці носієм потенційного значення, яке актуалізується лише в межах даного фразеологізму. Поза межами фразеологічної одиниці дане слово або взагалі відсутнє в активному вжитку, або є носієм іншого актуального значення чи багатьох таких значень.

Враховуючи вищеописані критерії та ознаки унікального компонента, а також основну його рису, окрім архаїзмів, професіоналізмів та за-

позичень, на наш погляд, можна виділити додаткові класи унікальних компонентів, серед яких ономастичні одиниці, лексеми-реалії, так звані етимологічно-оказіональні утворення (що з часом стають узуальними), евфемізми, а також скорочення, про що йшлося в наших попередніх дослідженнях [2; 4].

Ономастичні одиниці належать до класу унікального компонента, оскільки вони, окрім основної номінативної функції, здатні виконувати не менш важливу кумулятивну функцію. Здатність фіксувати та передавати певний досвід або важливу інформацію призводить до появи нових похідних значень та комплексів асоціацій, пов'язаних з онімами. Таким чином, ономастичні одиниці стають фразеологічно пов'язаними і в набутому значенні не вживаються поза ідіомою, хоча реалізують номінативну функцію.

Наприклад, *Adam Riese* – Адам Різе – ім'я та прізвище особи (реалізація номінативної функції), *nach Adam Riese* – за точними підрахунками (реалізація певних асоціацій: А. Різе – автор підручника арифметики, звідси – поняття “точність”, а отже, реалізація і актуалізація кумулятивної функції); *Eisenbarth* – лікар Айзенбарт, мандрівний лікар, який не мав звання та освіти, але був дуже вмілим і талановитим, здійснював чудеса хірургії, використовував комедійну сцену, арлекінів, музику, щоб привабити пацієнтів і дещо заглушити крики та стогін хворих під час операцій, що викликало зневажливе ставлення до Айзенбарта серед колег, але все ж він був дуже відомий: *Ich bin doch kein Dr. Eisenbarth.* – Я не здатний вчинити чудо.; (дослівно: Я ж не лікар Айзенбарт). Звідси можна зробити висновок, що фразеологічно пов'язані оніми стають полісемантичними та потенційно архісемантичними.

При цьому варто зазначити що традиційно унікальний компонент, представлений ономастичною одиницею, розглядають передусім з огляду на його національно-культурну специфіку. Представниками цього погляду є Д. Г. Мальцева [1], Ч. Фьолдеш [9; 10], Р. І. Охштат [3]. Унікальний компонент виступає носієм національно-культурного компоненту семантики передусім завдяки своїй кумулятивній функції, яку має здатність реалізувати поряд з номінативною.

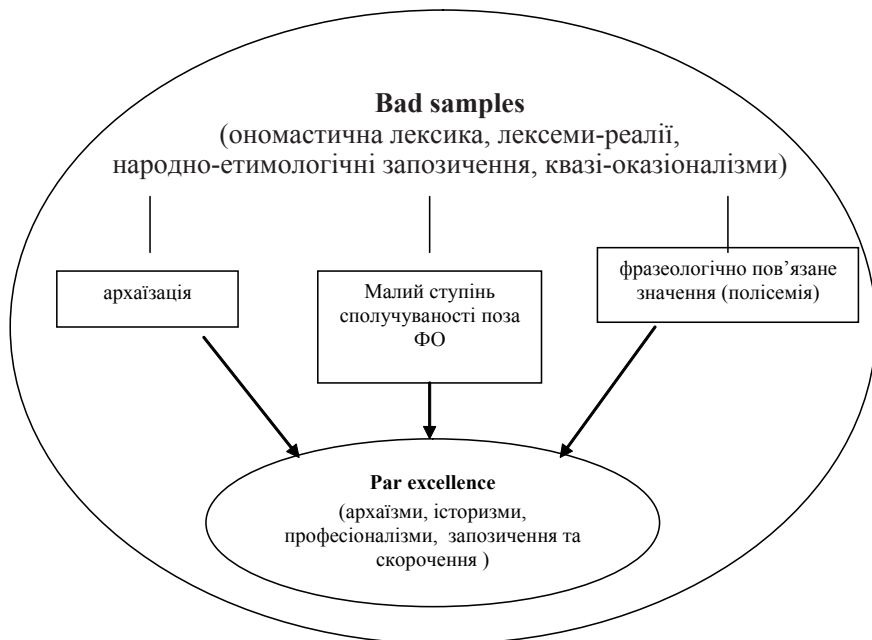
Кумулятивна функція ономастичної одиниці забезпечується через символізацію ознак або рис індивідуума чи географічного об'єкта, яка забезпечує можливість самостійного існування ономастичної одиниці в якості узагальнюючої одиниці. Найчастіше онімами-символами стають власні назви, які належать відомим особам: героям творів художньої літератури, легенд, всім відомим діячам тощо. Також символічними стають найбільш поширені власні назви, улюблені в певного народу, професійної або соціальної групи людей тощо. Таким чином, символізація власної назви відбувається двома можливими шляхами: 1) ономастична одиниця має конкретного прототипа (біблійні та євангельські

(*von Pontius zu Pilatus gehen (laufen, rennen)*), античні герої (*berufstätige Kleopatra*), персонажі, назви з казок та легенд (*in Buxtehude*), художньої літератури (*das paßt wie Faust auf Gretchen*), герої або факти історичних подій (*Holland in Not*), відомі постаті або відомі через певні події географічні назви (*Idee von Schiller; Rom (Köln) wurde nicht in einem Tage gebaut*), okazіонально обіграні власні назви тощо); 2) власна назва не має конкретного прототипа, коли визначальним серед багатьох інших факторів є фактор частоти вживання власної назви, зокрема часто компонентами фразеологічних одиниць стають найбільш поширені власні назви (*Hans, Grete (Gretchen), Otto, Peter, Michel, Minna, Fritz, Hein, Meyer* тощо). Звідси можна зробити висновок, що значення ономастичних одиниць, які зберігають за собою номінативну функцію та реалізують в рамках фразеологічної одиниці кумулятивну, символізуються та генералізуються, а отже, ономастична одиниця отримує нове значення, часто невідоме і затемнене, яке і виступає основним чинником віднесення даних ономастичних одиниць до класу унікальних компонентів.

З точки зору новітнього когнітивного підходу (90-і роки ХХ ст. – поч. ХІ ст.), представником якого є Д. О. Добровольський, серед унікальних компонентів або фразеологічно пов'язаних формативів виділяють унікальні компоненти *par excellence* або *good samples* та так звані *bad samples*. При цьому формативи, які відповідають критеріям відмежування найбільшою мірою, є унікальними компонентами *par excellence* або *good samples*. У нашій роботі ми досліджуємо *bad samples*, які становлять периферію архісемантичних компонентів.

В основі нашого поділу архісемантиконів на *good samples* і *bad samples* лежить теорія прототипів Е. Рош [11]. Згідно з нею, мовний світогляд має прототипову структуру, тобто концепт у свідомості мовця (виражений лексичною одиницею) виявляє ядро і периферію, при цьому прототиповий образ або *good sample* може вважатись концептом “у чистому вигляді” (*par excellence*). Застосувавши цей когнітивний підхід на фразеологію з унікальними лексемними компонентами, ми можемо, слідом за Д. О. Добровольським, твердити що таке представлення ідіоматики у синхронно аналізованих когнітивних процесах мовців “претендує на психічну реальність” [6; 7].

До унікальних компонентів *par excellence* або *good samples* належать класи, які виділив В. Фляйшер, тобто архаїзми, професіоналізми, члени омонімічної пари, а також запозичення. До периферії архісемантичних компонентів або *bad samples* належать виділені нами класи, тобто ономастичні одиниці, історизми, етимологічні-оказіональні утворення (пердусім евфемізми) та лексеми-реалії.

Як видно зі схеми, bad samples здатні переходити до категорії good samples завдяки таким процесам як архаїзація значення, розщеплення полісемії та малий ступінь сполучуваності.

Ономастичні одиниці, значення яких символізується та генералізується, становлять периферію або bad samples архісемантичних компонентів, проте здатні перейти до класу good samples через поступову архаїзацію основного (номінативного) значення та все частішу актуалізацію набутого символічного або узагальненого значення. Таким чином, ономастична одиниця стає полісемічним словом, яке реалізує свої різні значення у різних контекстах і належить до ядра унікальних компонентів або до унікальних компонентів par excellence.

Література:

1. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы. Пособие по немецкому языку: Учеб.пособие. – М.: Высш. школа, 1999. – 173 с.
2. Остапович О. Я., Павлишинець О. О. Архісемантикон у структурі фразеологічних одиниць з погляду когнітивної лінгвістики // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2008. – Вип. 10. – Т. III (103). – 304 с. – С. 132-138.
3. Охштат Р. И. О функционировании собственных имен во фразеологии современного немецкого языка (к постановке вопроса) // Сб. науч. труд.

Сам ГУ им. Алишера Навои. Новая серия, вып. № 217. Вопросы фразеологии, 1971. – С. 82-91.

4. Павлишинець О. Критерії відмежування унікального компонента та виокремлення його нових класів // Іноземномовна комунікація: здобутки та перспективи. Тези доповідей другої Міжнародної наукової конференції, Тернопіль, ТНЕУ, 24-25 квітня 2008 року. – Тернопіль: ТЗОВ "Терно-Граф", 2008. – 334с. – С. 33-36.

5. Райхштейн А. Д. Лингвострановедческий аспект устойчивых словесных комплексов // Словари и лингвострановедение. – М., 1982. – С. 142-153.

6. Dobrovolskij, D. Idiome im mentalen Lexikon: Ziele und Methoden der kognitivbasierten Phraseologieforschung. – Trier, 1997. – 288 s.

7. Dobrovolskij, D. Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik: Studien zum Thesaurus deutscher Idiome. – Tübingen: Narr, 1995. – 275 s.

8. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1982. – 250 s.

9. Földeš Cs. Eigennamen in deutschen phraseologischen Redewendungen. Eine etymologische und semantisch-stylistische Analyse // Muttersprache. Jg. 95 (1984/85). – № 3-4. – S. 174-180.

10. Földeš Cs. Onymische Phraseologismen als Objekt des Sprachvergleichs. // Europhras 88 hrsg von G.Greciano, Straßburg, 1989. – S. 127ff.

11. Rosch, E. Natural categories // Cognitive psychology 7. – S. 328-350.

12. Röhrich, L. Das große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. – Mannheim – Wien – Zürich – New York, 1990. – 5 Bde. – 1910 s.

Палійчук А. Л.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ІНТИМІЗАЦІЯ НАРАТИВУ ЗАСОБАМИ ПРОСТОРОВО-ЧАСОВОЇ ФОКАЛІЗАЦІЇ

У статті “Інтимізація наративу засобами просторово-часової фокалізації” проаналізовано вплив просторово-часової фокалізації на інтимізацію наративу; визначено способи її об’єктивзації на поверхневому рівні тексту.

Ключові слова: *інтимізація, просторова фокалізація, часова фокалізація, наратив, дейксис, теперішній наративний час.*

The article “Intimisation of the Narrative by the Means of Spatio-temporal Focalization” analyzes the influence of the spatio-temporal focalization on the intimisation of the narrative; means of its objectification in the surface structure of the text are defined.

Key words: *intimisation, spatial focalization, temporal focalization, narrative, deixis, the present narrative tense.*

Інтимізація – це спосіб художньої обробки матеріалу, в результаті якої виникає ефект емоційно-інтелектуального спілкування автора з читачем. Наративна дистанція між ними максимально скорочується. Інтимізація є авторським мотивом, інтенцією, стратегією на зближення, яка з’являється у момент задуму на глибинному рівні тексту, який, у свою чергу, диктує вибір мовних засобів інтимізації на поверхневому рівні. Передаючи значення оцінки, суб’єктивної модальності, фокалізації, інтимізація реалізується у тексті рядом лексичних та синтаксичних засобів, стилістичних прийомів.

Основи фокалізації як підходу до проблеми зорової перспективи у творах словесного мистецтва були закладені Ж. Пуйоном [11, с. 76]. Він виділяв два різновиди наративного “погляду”: “зсередини” і “ззовні”; перший – як саму психічну реальність, другий – як її об’єктивну маніфестацію. Б. Успенський [5], розглядав це поняття під терміном “точка зору” і сформулював його головну функцію – передавати відношення наратора до оповідання. На даному етапі, виражена у наративі точка зору та спосіб її передачі в лінгвістичній науці позначається різними термінами – “фокалізація” (Ж. Женетт) [2], “фокус нарації” [6], “точка зору” [5]. Ми, слідом за Ж. Женеттом, використовуємо термін “фокалізація”, щоб уникнути специфічних візуальних конотацій, характерних терміну “точка зору”. На нашу думку, поняття фокалізації не вичерпується лише представленням зорової перспективи твору, а навпаки, є потужним джерелом передачі психологічних, соціальних, культурних орієнтирів автора.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях художнього наративу, біль-

шість вчених, зокрема Борис Успенський [5] і Роджер Фаулер [9, с. 15], сходяться на виділенні чотирьох категорій фокалізації – просторової, часової, психологічної та ідеологічної.

Встановлення просторово-часових відношень є одним із способів проникнення у всесвіт дискурсу, розкритий у тексті. Лінгвістичні координати простору і часу визначають розташування вигаданих персонажів у вигаданому світі, фіксують їх положення у ньому, і в той же час відчиняють вікно для читача, вказуючи де і коли він може їх зустріти. Фокалізація наратора послідовно рухається від одного персонажу до іншого і від однієї деталі до іншої, а імпліцитний читач отримує завдання із таких окремих описів створити спільну картину, при необхідності додавши для розуміння щось із власного досвіду. Інтимізація залежить від складності, реалістичності, наближеності до читачької свідомості такої наративної картини.

Художній текст як мовленнєвий твір, що передає певну інформацію, організується суб'єктом мовлення – автором, його особистістю. Проте, не існує прямої відповідності між мовцем у розмовному мовленні й автором-творцем художнього тексту. У комунікативних ситуаціях реценції художнього тексту автор відмежований від свого висловлювання, що ускладнює процес сприйняття. Читач має безпосередню справу лише з текстом, а з його творцем він пов'язаний опосередковано, через ступінь відображення останнього в ньому [3, с. 384]. Автор і читач не мають спільного дійсного моменту і дійсного поля зору. Отже, проблема художнього простору, як і часу, виявляється надзвичайно актуальною для нашого дослідження інтимізації наративу, як скорочення дистанції між автором та читачем.

Метою нашої статті є проаналізувати поняття просторової і часової фокалізації у художньому тексті й довести доцільність об'єднання цих двох категорій фокалізації у художньому наративі. Ще одним важливим завданням є продемонструвати реалізацію інтимізуючої стратегії просторово-часової фокалізації на поверхневому текстовому рівні через наративний та дискурсивний дейксис та теперішній наративний час.

Просторова фокалізація визначає позицію наратора, обрану імпліцитним автором, що є своєрідним кутом зору, ракурсом, що відкриває панорамний опис подій або їх миттєвість.

Визначення часової фокалізації можна співвіднести з “враженням читача від подій, що рухаються швидко або повільно, одна за одною або ізольовано” [9, с. 127].

Час і простір художнього твору тісно переплітаються. Ми, слідом за М. М. Бахтінім [1] та Ю. М. Лотманом, використовуємо терміни – хронотоп (семіотичний час) і континуум (семіотичний простір) – для їх позначення і вважаємо їх взаємодоповнювальними.

У просторовій теорії Ю. М. Лотмана художній твір подається у формі континуума, в якому розташовуються персонажі та відбуваються події. Текстовий простір вважається індивідуальною (авторською) моделлю світу, вираженням його просторових уявлень. “Мова просторових координат належить до первинних і основних. Навіть часове моделювання становить вторинну надбудову над просторовою мовою” [3]. За Ю. Степановим, концепт ПРОСТІР стає фактично синонімічним концепту СВІТ. Таке розташування обох концептів в одному концептуальному середовищі дозволяє розглядати просторовий світ як актуалізований у семантиці можливих світів з природним включенням до нього концепту ЧАС [4].

Саме ця точка зору дозволяє розуміти хронотопний континуум як взаємозв’язок часових та просторових характеристик явищ, виражених в авторській моделі світу, і робить доцільним об’єднання просторової та часової фокалізації у єдину категорію – просторово-часової фокалізації.

Зрозуміло, що текст – це глобальна структура, що включає у себе глибинну та поверхневу структуру. На глибинному текстовому рівні, рівні ідейно-тематичного змісту тексту, складної єдності відношень і характеристик, в основі яких лежить художній образ, просторово-часова фокалізація сприяє інтимізації через стратегію просторового і часового наближення зображуваних автором подій до читача.

Поверхнева структура – лінгвістична форма, в яку оформлена глибинна структура. В художньому тексті вона формально-змістова. На поверхневому текстовому рівні просторово-часова фокалізація маніфестується через теперішній наративний час та дійктичні вирази (я – тут – зараз).

Часова та просторова референція пов’язана з поняттям “дейксис”. Дейксис – вказівка як значення чи функція мовної одиниці, що виражається лексичним і граматичним засобами. Класичними прикладами дейктиків є особові займенники 1-ої та 2-ої особи *I, you, we*, вказівні займенники *this, that*, прислівники типу *here, there* і прислівники часу такі як *now, today*.

Враховуючи його багатогранність, функціонування дейксису в наративі все ще не достатньо досліджене. Текст, що містить у собі всі одиниці мовної ієрархії, як результат включає і дейксис цих одиниць разом з їх семантикою та функціями. Дейксис морфем, слів та речень, як частини тексту, працює по-своєму, але це не просто сума дейктичних особливостей і функцій цих одиниць. Текст, а особливо художній текст, є настільки багатогранним, що дейксис, переходячи у більш складну одиницю мови на вищий мовний рівень, проектується на ряд характеристик та категорій тексту, і таким чином приймає участь у текстотворенні.

Текст T_1 на вході максимально наближується до тексту T_2 на виході, якщо просторово-часова локалізація автора і реципієнта близькі. Якщо їх локалізації у часі та просторі далекі одна від одної, то розуміння тексту

реципієнтом може відрізнятися від авторської інтенції. Дейктичні параметри локалізації у часі та просторі, опозиція “близько – далеко”, позиція спостерігача по відношенню до художнього тексту відіграють визначальну роль як у розумінні тексту, так і створенні ситуації інтимізації.

Взагалі, в термінах інтимізації автор і читач можуть бути як учасниками вигаданої реальності, описаної у наративі, так і спостерігачами (ззовні), які зустрічаються, живуть у дискурсі.

Ідея дейксису в тексті не нова. Ч. Філмор, С. Левінсон, Д. Лайонз виділяли дискурсивний чи текстовий дейксіс (*discourse deixis*) як одну з п’яти категорій дейксису; інші категорії – особи, місця, часу та соціальний дейксіс [7, с. 37; 10, с. 156]. Під дискурсивним дейксісом ми розуміємо просторово-часові відносини між автором та читачем поза наративом. Дискурсивний дейксіс пов’язаний з формальними елементами тексту – лексичними або граматичними, що відсилають до котроїсь частини тексту: наприклад вислови “далі”, “вище”, “нижче”, “в попередньому X” і т. д. Наративний дейксіс відображає просторово-часові відносини між автором, персонажами та читачем в межах наративу, отже дискурсивний та наративний типи дискурсу – явища різного порядку.

Joe and Delia became enamored one of the other or each of the other, as you please, and in a short time were married – for (see above), when one loves one’s Art no service seems too hard [13, с. 21].

Дискурсивний дейксіс, зокрема просторовий дейктик *above* можна взагалі визначити як дейксіс авторського коментарю (у цьому прикладі й імперативу). Наратор виходить за межі зображуваного ним світу, і звертає увагу читача не лише на зображувані події, а і на самий текст, орієнтацію в його просторі, на пошук значень у вказаному ним місці. До того ж, у прикладі є додатковий засіб інтимізації – непряме ввічливе звертання до адресата – *as you please*.

On the previous summer Sarah had gone into the country and loved a farmer. (In writing your story never hark back thus. It is bad art, and cripples interest. Let it march, march) [13, с. 53].

Це ще один приклад дискурсивного дейксису *never hark back* у формі авторського коментарю, включеного в імперативну конструкцію до читача. Наратор додатково інтимізує наратив емоційною оцінкою своїх же дій – *it is bad art, and cripples interest*. Таку апеляцію до уваги адресата виділено на письмі дужками задля максимального акцентування читацької уваги.

Далі автор продовжує оповідь, уже не виділяючи свій коментар в межах загального наративу.

It was a day in March. Never, never begin a story this way when you write one. No opening could possibly be worse. It is unimaginative, flat, dry and likely to consist of mere wind. But in this instance it is allowable. For the following paragraph, which should have inaugurated the narrative, is

too wildly and preposterous to be flaunted in the face of the reader without preparation [13, с. 51].

Тут автор напряму дає емоційні поради читачу, більше того, розглядаючи його як співучасника і можливого майбутнього колегу – *when you write one*. Він використовує велику кількість дейктичних виразів – *opening* (у значенні початок, вступ оповідання), *this, for the following paragraph, which should have inaugurated the narrative*, вказуючи адресату на які частини тексту звертати особливу увагу і де саме шукати описане. Інтимізований уривок також збагачений емоційною авторською оцінкою, яку передають численні епітети з негативним оцінним значенням – *is unimaginative, flat, dry and likely to consist of mere wind*. В кінці наратор пояснює, чому саме продовжує наратив таким чином, і знову наголошує на спільності із тим, хто читає, як майбутнім автором, якому протиставляє просто читачів (майбутніх).

The story should end here. I wish it would as heartily as you who read it wish it did. We must go to the bottom of the well for truth [13, с. 50].

Просторовий дейктик *here* об'єднує читача із автором у дискурсивному, а не наративному просторі, викликаючи відчуття одночасності – написання і прочитання твору.

В центрі нашого дослідження також знаходиться наративний дискурс – дискурс художнього твору, пов'язаний із створенням просторово-часової рамки твору, оцінкою подій і персонажів з точки зору спостерігача, який займає конкретну часову і просторову позицію. Він не безпосередньо пов'язаний з умовною мовленнєвою ситуацією, як дискурсивний. Це дейксис переказу, в тому числі і художнього твору. Його конструктивною ознакою є неспівпадіння місця мовця з просторовою точкою відліку. Наративний дейксис є невідомою частиною художнього тексту і важливою складовою текстотворення.

The panes here were scarlet – a deep blood color. Now in no one of the seven apartments was there any lamp or candelabrum, amid the profusion of golden ornaments that lay scattered to and fro or depended from the roof [14, с. 139].

Цей інтимізований зразок має відразу два наративні дейктики – просторовий *here* і часовий *now* для наближення, максимальної реалістичності зображуваного і запрошення читача у світ вигаданої історії.

Your manicure will lisp softly that your left forefinger reminds her so much of a gentleman's in Richmond, Va. Oh, certainly; but many a lady has to work now – the war, you know [13, с. 7].

Наративний часовий дейктик *now* сприяє деталізації, наближенню зображуваної події до читача, й інтимізації досягнуто іншим, ніж при дискурсивному дейксисі способом – автор і читач не дивляться на текст разом, а навпаки, опиняються поряд у художньому світі й часі оповідання, спостерігаючи не ззовні, а зсередини.

Автор художнього твору активно використовує діалог з читачем, моделює його позицію і створює позицію наратора, який враховує позицію читача. Таким чином, дейксис і його проєкції співвідносяться майже з усіма категоріями художнього тексту. Це говорить про те, що дискурсивний і наративний типи дейксису не є випадковими компонентами тексту, а є важливими інтимізуючими факторами його наративного коду.

Час творення тексту, час розповіді і час прочитання зазвичай не збігаються, що негативно впливає на ефективність інтимізації. Час у можливому світі постає як багатомірною категорією, в якій вирізнюють фабульно-сюжетний і наративний (оповідально-розповідний) час.

У художньому тексті автор рідко дотримується однієї часової форми, і різні сегменти наративу, в залежності від естетичного наміру автора, зображаються у минулому, теперішньому чи майбутньому часі. Найчастіше наратив ведеться у формі минулого часу, оскільки вона є найбільш адекватною для розповіді про минулі події.

Використання у художньому тексті теперішнього і майбутнього часу є впливовим, переконливим і часто вживаним стилістичним прийомом. На тлі розповіді у минулому часі будь-яке часове відхилення в авторському художньому мовленні сприймається як актуалізоване. Це дає можливість автору створити живу картину, багатопланову у часовому відношенні: вона сприймається як така, що відбувається у момент мовлення або як дія, здійснювана щоразу протягом тривалого часу. Таке застосування теперішнього часу у художньому тексті отримало велику кількість назв – теперішній історичний (*historical present*), теперішній драматичний (*dramatical present*), дійсний час наративу, теперішній наративний час (*narrative actual tense, narrative present*).

Дебора Шифрін зазначає, що теперішній наративний час дозволяє наратору описувати події як такі, що відбуваються зараз, і аудиторія сама може бачити їх, а отже самостійно визначити вагомість цих подій для досвіду [12, с. 48]. С. Фляйшман підтримує її і теж стверджує, що така часова форма дозволяє наратору розповідати про події так, ніби вони відбуваються одночасно з розповіддю і читачі можуть самі визначити важливість цих подій для історії, і не тільки визначити, а й бути їх учасниками [8, с. 855].

Слід зазначити, що *Simple Present Tense* в англійській мові дуже рідко використовується на позначення власне теперішнього часу, моменту мовлення чи читання. Він передає значення дії, що періодично повторюється або є універсальною правдою. Проаналізувавши часову систему англійської мови та досліджувані нами зразки інтимізації, ми прийшли до висновку, що теперішній наративний час слід сприймати не як *Simple Present*, а як довершений, ідеальний та універсальний варіант теперішнього часу.

Використання теперішнього часу для позначення загальновідомих фактів, коментарів є дієвим засобом актуалізації інтимізації і авторської оцінки, як її складової.

Теперішній час авторського звертання, залучення читача до розповіді часто виконує фатичну функцію, особливо, якщо до читача звертаються у другій особі. Таке застосування часової форми також сприяє фокалізації подій та їх виділення на тлі решти наративу.

Piggy needs but a word. He is a type; I can dwell upon him no longer; my pen is not the kind intended for him; I am no carpenter [13, с. 64].

Авторська негативна, емоційно забарвлена оцінка – *needs but a word, is a type*, іронія у відношенні до персонажу – *I am no carpenter* – є особливо ефективною через її одночасність, “теперішність” із читачем.

I held a theory that since Adam no true citizen of the world has existed. We hear of them, and we see foreign labels on much luggage, but we find travelers instead of cosmopolites [13, с. 6].

Автор з допомогою інклюзивного особового займенника *we* залучає читача до активних роздумів про універсальність своїх роздумів для всіх поколінь читачів, передану за допомогою теперішнього часу й максимально актуалізоване за правилом тріади, яке полягає в троекратному повторенні паралельних конструкцій і троекратному анафоричному повторенні інклюзивного займенника *we*.

Використання теперішнього наративного часу для статичного опису зазвичай служить для драматизації наративу, переходу другопланових подій на перший, наголошення їх універсальності або значущості.

The blue light drug store is down town, between the Bowery and First Avenue, where the distance between the two streets is the shortest. The Blue Light does not consider that pharmacy is a thing of bric-a-brac, scent and ice-cream soda. If you ask it for a pain-killer it will not give you a bonbon. There, as it should be, the druggist is a counselor, a confessor, an adviser, an able and willing missionary and mentor whose learning is respected, whose occult wisdom is venerated, and whose medicine is often poured, untasted, into gutter [13, с. 41-42].

Приклад передає усі зображувані події за допомогою теперішнього наративного часу, викликаючи в читача реальність вигаданого або підкреслюючи їх подібність. Автор дає точні описи – *is down town, between the Bowery and First Avenue, where the distance between the two streets is the shortest* – викликаючи у читача ілюзію існування цієї аптеки у справжньому місці справжнього міста сьогодні. Інтимізацію підсилює авторська оцінка яка здійснюється за допомогою стилістичного прийому перифраз в описі аптекаря – *druggist is a counselor, a confessor, an adviser, an able and willing missionary and mentor whose learning is respected, whose occult wisdom is venerated, and whose medicine is often poured, untasted,*

into gutter. Таким чином, у читача виникає враження спільності із автором через спільні знання про світ, про такі аптеки і ймовірність, реалістичність, а то й очевидність всього зображеного.

Досить часто уривки з статичними описами починаються запитанням або наказом до читача стати свідком усього описаного. Іноді, автор просить читача спостерігати разом з ним за подіями, які він описує. Власне такі звертання і є причиною вибору теперішнього часу. Автор керується бажанням перенести читачів до описаної сцени, зробити їх свідками чи спостерігачами подій. Такий опис є суб’єктивним, адже передає суміш опису сцени разом з думками і почуттями учасника у формі внутрішнього монологу.

Piggy was to call at her for seven. While she swiftly makes ready, let us discreetly face the other way and gossip [13, с. 63].

Автор застосовує ту ж техніку – одночасність зображуваних подій *makes – let us discreetly face* для себе і читача, ефект спортивного (через репортажний характер) коментарю. Додатковим інтимізатором є імператив *let us face* й інклюзивний займенник *us* (автор і читач), і стилістично забарвлене дієслово *gossip* задля демонстрації неформальності, близькості стосунків із адресатом.

While the megaphone barks at a famous hostelry, let me whisper you through the low-turned cardiaphone to sit tight; for now things are about to happen, and the great city will close over them again as over a scrap of ticket tape floating down from the den of a Broad Street bear [13, с. 68].

Засоби інтимізації – теперішній наративний час *barks* разом із сполучником часу *while*, прислівником часу *now* залучають читача до оповіді, а майбутній час антиципації *now things are about to happen* і *will close* ставлять його в центрі відліку наративного часу, максимально наближуючи світ оповідання до реальності.

Як бачимо, просторово-часова фокалізація є активним засобом інтимізації у художньому тексті. На поверхневому рівні вона об’єктивується дискурсивним та наративним дискурсом, дейктичними словами та вживанням теперішнього наративного часу замість минулого, що вказує на безпосередню участь наратора і читача у зображених подіях.

Література:

1. Бахтин М. М. К методологии гуманитарных наук // М. М. Бахтин. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство. – 1979. – С. 34.
2. Женетт Ж. “Фигуры: Работы по поэтике”, тт. 1-2. // М., 1998.
3. Лотман Ю. М. Семиосфера. – С. П.: “Искусство-СПБ”, 2000. – 704 с.
4. Степанов Ю. С. Семиотика. – М.: Прогресс, 1983. – 285 с.
5. Успенский Б. А. Избранные труды, том 1. Семиотика истории. Семиотика культуры // М.: Издательство “Гнозис”, 1994. – 432 с.

6. Brooks Cleanth; Warren Robert Understanding Fiction // NY 1983. – 688 p.
  7. Fillmore, Charles J. The mechanisms of Construction Grammar // BLS 14. – 1988, – P. 35-55.
  8. Fleischmann, Suzanne. Discourse Functions of Tense-aspect Opposition in Narrative: Toward a Theory Grounding // Linguistics 23. – 1985, – P. 851-82.
  9. Fowler, Roger. Linguistics and the Novel // London, – 1977. – 145 p.
  10. Levinson S. Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press. – 1983. – P. 434.
  11. Pouillon, Jean Temps et roman. // Paris: Gallimard, – 1974. – 247 p.
  12. Schiffrin, Deborah. Tense Variation in Narrative // Language 57. – 1981. – P. 45-62.
- Джерела ілюстративного матеріалу:
13. Henry O. 100 Selected Stories chosen by Sapper // Wordsworth Editions Limited. – 1995. – 735 p.
  14. 50 Great Short Stories edited by Milton Crane // Bantam Books. – 1971. – 464 p.

Панаськов А. В.,

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ НОМІНАЦІЙ СУДОЧИНСТВА В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена реконструкції концепту судочинства та його категоризації в сучасній англійській мові. Автор змоделивав лексико-семантичне поле цивільного судочинства за допомогою семантичного, дефініційного та компонентного аналізу.

Ключові слова: номінація, цивільне судочинство, лексико-семантичне поле, мікропіле.

The article focuses on the reconstruction of the concept of trial and its categorization in Modern English. The author defines the lexical semantic field of civil procedure with the help of semantic, definitional and componential analyses.

Key words: nomination, civil procedure, lexical semantic field, microfield.

XXI століття стало свідком глобалізації та тенденції до перегляду, оновлення, наближенню до сучасних економічних, політичних та інших відносин процесуального законодавства в розвинених державах Європи. Цю тенденцію можна спостерігати на прикладі Франції з оновленим в 2006р. Кодексом судоустрою 1978 р., Англії з новими Правилами Цивільного Судочинства 1998 р., України з Кодексом адміністративного судочинства від 6 липня 2005 р., Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 р., та Цивільним процесуальним кодексом України від 18 березня 2004 р. Значне відновлення процесуального законодавства відбувається й у США: Акт про реформу цивільного правосуддя затверджений Конгресом у серпні 1990 року, Федеральні правила для районних судів діють у редакції 2008 р., Нова редакція Правил Верховного Суду США вступила в дію 16 лютого 2010 р.

Головними завданнями відновлення, наприклад, англійського процесуального законодавства оголошені забезпечення рівної доступності правосуддя для будь-яких громадян і організацій, а також ліквідація таких застарілих дефектів юстиції, як надзвичайна тривалість процесів, великі судові витрати учасників суперечок, нераціональна складність судових процедур і юридичної фразеології.

Сенат Сполучених Штатів, в свою чергу, пояснював, що метою “Акту про реформування цивільного правосуддя” було надання можливості “всім громадянам, багатим чи бідним, окремим особам чи корпораціям, позивачу чи відповідачу, справедливо, швидко та недорого вирішити цивільні суперечки в усіх федеральних судах країни” [3].

Тому розвиток юриспруденції вимагає постійного вдосконалювання

її термінологічної системи. Дослідженню проблем етимології, функції, семантики, деривації термінів присвячені праці В. Виноградова, Д. Ушакова, О. Реформатського, В. Лейчика, Т. Кияка, Ф. Циткіної та ін.

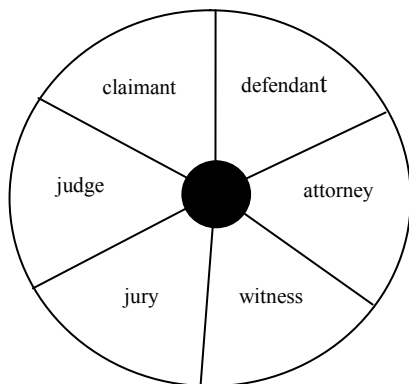
Лексика цивільного процесуального права англійської мови не розглядалася в площині динамічної семантики. Англійські номінації цивільного процесуального права до цього часу досліджувалися в межах однієї етнокультурної спільноти, що залишає певні лакуни при глобалізації правничих процесів.

Актуальність та значимість теми дослідження обумовлена необхідністю категоризації семантичного простору судочинства в англійській мові з виокремленням спільних та відмінних рис систем номінацій судочинства в її регіональних варіантах. Для цього необхідне застосування семантичного, дефініційного, компонентного та когнітивного аналізів.

Різні аспекти юридичної лексики як складової спеціального реєстру сучасної англійської мови вивчалися низкою дослідників. Виявленню мовних репрезентацій концепту CRIME та їх опису з позицій біологічної концепції мови присвячена праця Ю. Євтушок (2004), де вона робить спробу реконструювати ціннісну картину світу американського суспільства. Особливості семантики англійських юридичних термінів у текстах міжнародного контрактного права та культурний компонент значення правової лексики виокремлені В. Ікониковою (2005). О. Авакова (2006) розглядає формування та функціонування англійської юридичної термінології в процесі розвитку державної системи в Англії. М. Лутцева (2008) зосередила увагу на лексикографічному описі юридичної термінології у неспеціальному дискурсі на матеріалі творів американського письменника Джона Грішема. Досліджуючи судовий дискурс, Г. Савчук (2009) проаналізувала й визначила провідну роль волюнтативної функції інтонації, за допомогою якої професійний учасник судового процесу намагається впливати на слухача.

Для аналізу номінацій цивільного процесуального права (НЦПП) ми використовуємо структурно-системний підхід (польовий підхід), який дозволяє виявити загальні закономірності номінації та проаналізувати специфічні системні відносини НЦПП у межах лексико-семантичного поля та його мікрополів.

Предметом нашого дослідження є категоризація семантики судочинства. Для аналізу НЦПП за допомогою дефініційного аналізу виокремлюємо поле TRIAL (судовий процес). Розподіляємо номінації, що входять у дане поле, на шість мікрополей (МП) з ядреними лексемами: *claimant* (позивач), *defendant* (відповідач), *attorney* (адвокат), *witness* (свідок), *judge* (суддя) та *jury* (присяжні) [див. схему 1].

Схема 1. Лексико-семантичне поле TRIAL.

Лексема *judgment* (судове рішення) може належати тільки мікрополлю суддя на протывагу лексемі *suitor*, яка у першому значенні *позивач* входить до МП *claimant*, у другому значенні *сторона в справі*, може належати як до МП *defendant*, так і МП *claimant*. Лексема *co-litigant* (снів-позивач, сніввідповідач) може приєднуватися до групи номінацій МП *claimant* і МП *defendant*. Лексема *appeal* має наступні значення: 1) *апеляція, апеляційна скарга*, 2) *право апеляції*, 3) *пропозиція суду відповідачеві дати пояснення за позовом*. З наведеної структури значень лексеми *appeal* видно, що залежно від ядерного компоненту вона може входити до складу мікрополів *claimant*, *defendant*, *attorney* і навіть *judge*. Ці приклади демонструють, що НЦПП являють собою рухливий шар лексики залежно від їхнього плану змісту.

Аналізуючи нашу вибірку обсягом 2734 одиниці, ми виявили найбільш характерні ознаки номінацій та визначили найбільш типові для них системні відносини у виокремлених мікрополях.

Найбільша кількість лексем складають мікрополе *judge* – 864 одиниці, і це можна пояснити функціональною значимістю поняття судді, яке виражається за допомогою лексем для позначення особи, що вирішує суперечки та конфлікти, а також для позначення її правових процесуальних дій та рішень. Найменша кількість номінацій включена в мікрополе *jury* – 100 одиниць, оскільки поняття присяжного передається лексемами для позначення особи – звичайної людини, яка не має юридичної освіти, і є пасивним слухачем фактів у судовому розгляді для подальшого винесення вердикту про винуватість або невинність. Згідно зі статистичним аналізом кількість номінацій в інших мікрополях (МП) становить: МП *claimant* – 148 одиниць, МП *defendant* – 107 одиниць, МП *attorney* – 158 одиниць, МП *witness* – 180 одиниць. Крім того, виділена група номіна-

цій, що виражають загальні, нейтральні поняття *сторони в процесі*, а не поняття конкретних суб'єктів цивільного процесу. Під поняттям *сторони* мають на увазі учасників процесу, що подають позов (позивач і його адвокат) і учасників процесу, що пред'являють відповідь (заперечення) на позовні вимоги (відповідач і його адвокат). Число номінацій, що утворюють дану групу, нараховує 907 одиниць.

Аналіз семантики номінацій, що позначають *сторони процесу*, а саме *позивача, відповідача й адвокатів* з кожної сторони, показує наявність загального семантичного компонента значення цих лексем для мікрополів *claimant, defendant* та *attorney*. Так, лексема *litigant (сторона в цивільному процесі a person who is making or defending a claim in a court of law)* може означати як позивача, так і відповідача, виходить, може бути включений і в мікрополе *claimant*, і в мікрополе *defendant*. Цей факт підкреслює здатність номінацій переходити з одного мікрополя в інше. Лексема *party (сторона в справі one of the people or groups of people involved in a legal agreement or dispute)* може номінувати позивача або відповідача, яких представляє на судовому розгляді адвокат. Отже, ця номінація може належати декільком мікрополям. Вищевикладене підтверджує наявність явища дифузії значення.

Отже, можна зробити висновок, що найбільшою динамікою володіють НЦПП таких мікрополей, як *claimant, defendant, attorney*, які в сукупності можна назвати єдиним мікрополем *parties (сторони процесу)*. У межах цих мікрополей низка номінацій має властивість дифузності, тобто здатності проникати з одного мікрополя в інше, зберігаючи своє значення. Між номінаціями усіх мікрополей існують системні зв'язки.

Література:

1. Болдырев Н. Н. Процессы концептуализации и категоризации в языке и роль в них имен абстрактной семантики / Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: Сб. в честь Е. С. Кубряковой / Н. Н. Болдырев. – М.: Языки славянских культур, 2009. – С. 38 – 51.
2. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: Учебник / И. М. Кобозева. – М.: КомКнига, 2007. – 352 с.
3. Civil Procedure – Civil Justice Reform Act Of 1990. – Режим доступу: <http://law.jrank.org/pages/5238/Civil-Procedure-Civil-Justice-Reform-Act-1990.html> – Назва з екрану.

Пасічник О. В.,

Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка, м. Кременець

ОСОБЛИВОСТІ ЗОБРАЖЕННЯ ЛЮДИНИ У В'ЯЗНИЦІ (ЗА ТВОРАМИ В'ЯЗНИЧНО-ТАБОРОВОЇ ТЕМАТИКИ)

Статтю присвячено особливостям зображення людини, випробуванням її тіла й духу у в'язниці на прикладі творів М. Набокова, У. Самчука, О. Солженіцина. Крім ситуативної типології, письменники звертають увагу на внутрішній світ арештованих, а також на другий етап ув'язнення, коли людину поміщають у спеціальне приміщення.

Ключові слова: М. Набоков, У. Самчук, О. Солженіцин, арешт, в'язниця, образ в'язничного світу, тілесні страждання, внутрішній світ.

The article deals with the peculiarities of the portrayal the prisons inmates' hardship and suffering of both body and spirit on the sample of works of fiction by M. Nabokov, U. Samchuk, A. Solzhenitsyn. Besides the situational typology, the writers focus their attention on the inmates' inner world, as well as on the second stage of imprisonment when a person is placed into a special prison cell.

Key words: M. Nabokov, U. Samchuk, O. Solzhenitsyn, arrest, prison, image of the prison world, physical suffering, inner world.

Постановка проблеми. Коли творилися і публікувалися спогади страдників і жертв радянських таборів, художні тексти різних жанрів, у яких відтворювався “неймовірний світ” “мнимых величин”, що мав реальне підґрунтя, – тоді ще не були відомі дослідження французького історика ідей, філософа-культуролога Мішеля Фуко “Наглядати і карати. Народження в'язниці” (вид-во “Gallimard”, 1975). Автор спирався, як правило, на французьку карну систему, хоча враховував тюремні кодекси й інших країн, у тім числі і Російської імперії. У своїх “філософських розважаннях” Фуко не занурювався в карно-репресивну машину тоталітарних систем – гітлерівського і сталінського варіантів.

Коли ж пізніше до цієї проблематики звернувся інший французький філософ і есеїст Цветан Тодоров у книзі “Обличчям до екстремі” (1991), то він широко порівнював практику утримування в'язнів у карних таборах, організованих фашистами і більшовиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед авторів, з чийх книг Тодоров брав приклади і спостереження очевидців, були вже люди й зі слов'янського світу (Болгарії, Польщі, України, Росії), в тім числі книги О. Солженіцина, найбільше французький переклад “Архіпелаг ГУЛАГ” (1974). Тому кожен з письменників, які ще в 50-70-х роках ХХ століття подали свої художні версії образного світу в'язнично-таборової сфери, ще не міг скористатися узагальненнями і роздумами згаданих філосо-

фів. У зв'язку з цим художні версії того, що вкладається в концепти “наглядати і карати”, образні світи, які змодельювали І. Багрянний, У. Самчук, М. Набоков (50-ті роки ХХ ст.), О. Солженіцин, В. Шаламов, В. Гросман, Є. Гінзбург (60-70-ті роки ХХ ст.) та інші, розглядаємо як явища типологічного ряду, породжені однотипними суспільно-історичними умовами і психологічними факторами. За інваріантну основу індивідуально-стильових різновидів образного світу, представленого в письменницьких текстах, будемо брати основні тези М. Фуко, зокрема висновок про те, що “покарання в новітні часи почало перетворюватися на найприхованішу частину кримінального процесу” [8, с. 13], і ті положення О. Солженіцина, котрі спираються на численні свідчення репресованих у світі “соціалістичної демократії”, характерні для тоталітарного режиму.

Мета статті – показати особливості зображення людини у в'язниці за творами в'язнично-таборової тематики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Що стосується старанно приховуваних від громадськості сталінських таборів, становище в'язнів яких відображене в художній прозі, то для оцінки реалій того роздвоєного світу зберігає свою силу така порада М. Фуко: “...в наших історичних суспільствах карні системи треба розуміти як частини своерідної “політичної економії” тіла: навіть якщо вони не вдаються до жорстоких, кривавих кар, натомість послуговуючись “лагідними” методами ізоляції чи поправи, йдеться завжди про тіло, – про тіло та його сили, їхню корисність та слухняність, їхній розподіл і покору” [8, с. 33]. Такий підхід до оцінки текстів, вибраних нами для аналізу, видається правомірним ще й тому, що М. Фуко вирішив писати історію покарання, переконавшись не стільки на уроках історії, скільки на інформації новітніх бунтів у в'язницях.

В'язничний світ починається з арешту, і типологія арештів, яка враховує поведінку їх організаторів, виконавців та репресованих, вичерпно представлена О. Солженіциним у першій частині “Архипелагу ГУЛАГ”. Це своерідна багатогранна парадигма початкового періоду пригнічення особистості, “перевертання” звичного світу. Апелюючи до кожного з читачів, Солженіцин пише: “Вселенная имеет столько центров, сколько в ней живых существ. Каждый из нас – центр вселенной, и мироздание раскалывается, когда вам шипят: *“Вы арестованы!”*”

Если уж вы арестованы – то разве еще что-нибудь устояло в этом землетрясении?..

Арест – это мгновенный разительный переброс, перекид, перепласт из одного состояния в другое” [4, с. 16]. І далі Солженіцин відтворює супровідні прикмети ситуації арешту, які часто повторюються в інших описах прозаїків.

Письменник зауважує, що світ арештів має розгалужену класифікацію за різними ознаками.

З усього типологічного розмаїття арештів окремо виділяються політичні з такою характеристикою: “Политические аресты нескольких десятилетий отличались у нас именно тем, что схватывались люди ни в чём не виновные, а потому и не подготовленные ни к какому сопротивлению” [4, с. 22].

Крім ситуативної типології, О. Солженіцин звертає увагу на внутрішній світ арештованих, у якому “могут быть чувства, которых мы и не заподозрим” [4, с. 25]. Після розгалуженої типології арештів О. Солженіцин розповідає про свій арешт і власні враження від нього.

У світлі типових варіантів арешту, які окреслив Солженіцин, легко впізнаються характерні його прикмети в розповіді про затримання Івана Мороза, який прибув на “нараду” до господарського відділу ГПУ. Репортажна скоромовка в цьому епізоді змінюється картиною вдавано чемної зустрічі Івана службовцями відділу і детективно раптовим “перевертанням” героя у кримінального злочинця, котрий отямлюється аж у камері на Лук’янівці. Самчук наче кінематографічно чергує часові і просторові кадри, які чітко фіксують технологію арешту в традиціях ГПУ 30-х років.

Хронотоп цього епізоду в поетиці тексту презентується читачам у такий спосіб:

“Усе це тривало не більше трьох хвилин і було таким ударом, що нерви Івана відмовилися реагувати. Він дослівно задубів. Хвилин з п’ять після цього у нього зовсім не було думок. А як отямився, то першим питанням було, що сталося? Чому? За що?” [3, с. 266].

Значно детальніше, з психологічними і побутовими деталями намальована картина нічного несподіваного арешту в романі М. Набокова. Індивідуально-стильова виразність цього тексту немовби ілюструє змодельовану Солженіциним парадигму нічного бруталного вторгнення в інтимне життя царського службовця, котрий вдавав лояльного радянського громадянина, а насправді був уже завербованим “сексотом”. Так скомпонована XIII глава першої частини роману “Мнимые величины”.

Значення й ефект діяння влади на особистість особливо наочно проявляються на другому етапі ув’язнення, коли людину поміщають в спеціальне приміщення. Історія цивілізації знає чимало таких “випадків” – від печери, підземелля, склепу до маленьких кімнат казематів, тюремних камер для одиноких в’язнів. В контексті цієї традиції збагачувалися теми, мотиви й образи у в’язнично-таборовій літературі, яка виникала в позацицензурних умовах. Такі твори часто ставали єдиним джерелом публічного оскарження надуживань влади своїми репресивними можливостями. Специфіка художньо-образного мислення, мистецькі засоби дозволяли вражаюче переконливо представляти таємничі сторінки життя в’язнів,

зокрема їхні страждання в переповнених камерах ще до початку допитів з метою отримання потрібних зізнань.

У творах І. Багрянного та У. Самчука знаходимо різні варіанти моделювання образу в'язничного світу, невід'ємним компонентом якого є використання того контрасту, який доводиться пережити різним категоріям ув'язнених. На основі різного життєвого досвіду і психофізіологічних можливостей в'язні не тільки зазнають духовного пригнічення тюрмою, а й мимоволі завдають і посилюють його один одному.

Докладний опис інтер'єру є і в інших творах на цю тему, скажімо, у спогадах Г. Костюка “Окаянні роки”. Натуралістичні картини ранкового “туалету” і подібні замальовки характеризують не спотворені естетичні уподобання авторів чи звички в'язнів, а систему навмисного пониження людської гідності і заарештованих, і наглядачів. Характерно, що скрізь повторюється мотив тісноти. “В кінці коридора, – прискіплюво фіксує Багрянний в романі “Сад Гетсиманський”, – наглядач відчинив двері і впустив їх усіх до вбиральні. Це була манюсінька вбиральня, призначена для однієї особи, для в'язня-самітника. Вона мала кафельну підлогу й один умивальник з одним краном”.

Стисліше передає “тюремні університети” Івана Мороза Самчук, який акцентує не стільки на жакливих умовах перебування в задушливій камері, скільки на віталістичному світовідчутті свого героя. Іван, сприймаючи тюремний “пейзаж” і технологію допитів, свідомо і відразу обирає тактику виживання, зберігаючи фізичні і морально-духовні сили для подальшої боротьби за існування на своїй землі. Його готовність підписати будь-який “протокол” допиту свідчить не про безпринципність боягуза, а про аморальність сталінської карної системи. Як і Багрянний, автор “Темноти”, хоча й особисто не зазнав подібних знущань, але їх функції обминути не міг. Живі образи, підпорядковані концептуальному смислотворенню, Самчук творив, домислюючи конкретно-чуттєві деталі. В наслідку виникала майже достовірність, як-от: “...простір, сімнадцять людей, Іван вісімнадцятий. Усі свіжі. Ходять, стоять, сидять. Ні ліжок, ні стола, ні стільців. Лише параша і попід стінами та на вікнах посуд.

Іван розглядається, не знає, де дітися, руки за спиною, уста затиснуті, очі люті. Він нікого ні про що не питає, його також не питають. Більшість із присутніх – селяни, решта інтелігенти і, мабуть, вищого рівня – інженери, професори, урядовці. Той он з високим чолом і довгим волоссям скидається на поета. Усіх, видно, схопили несподівано, нагло. На обличчях здивування, турбота, переляк” [3, с. 267]. Розповідь про побачене в теперішньому часі переводиться відразу у внутрішній план, і відавторський наратор розгортає перспективу намірів героя.

Так твориться хронотоп в'язничного світу як органічна єдність об'єкт-суб'єктних відносин.

Найжахливіші методи, що поєднують тілесні страждання катованих в’язнів і використання їх людських вад, нестійкої психіки, внаслідок чого в’язень сам творить фантастичний світ і вірить у нього, демонструє М. Набоков. Зображений у романі “Мнимые величины” радянський активіст, заподадливо догоджаючи слідчому, який зумів нав’язати в’язневі думку, начебто слідчий захищає “основи основ” більшовицької влади, цей колишній активіст сам починає придумувати захисну версію про антирадянське підпілля цього слідчого. Письменник так розгортає сюжет розвідження особистості репресованого, що читачі проникаються до стовірністю подібного психічно-духовного стану. Анормальне здається “нормальним” і можливим.

“Пить хотелось все сильнее и сильнее. Сухой язык царапал сухое нёбо. Горло подергивалось. И изнуряющим жаром стали гореть щеки.

Времени не чувствовалось: час прошел или пять часов? Серые стены, тусклая лампочка, неподвижность, промозглый холод и тишина были вне времени. Они не двигались. Из углов подступала и с потолка опускалась гнетущая, мертвая, безнадежная тоска обреченности. Шевельнуться – нельзя, уйти – нельзя, упасть – нельзя. Можно ли умереть? Ни мыслей, ни представленый уже не было. Что-то бредовое, бессвязное и неосознаваемое начало наполнять его” [2, с. 109].

Поетика текстів, які відбивають і передають читачам візійний світ в’язнів у тюремних приміщеннях під час допитів, має подібні хронотопні виміри. Лексично позначаються гранично зменшені й ущільнені просторові співвідношення інтер’єрів, площин і постатей, об’єктів і відстаней, персонажів і ракурсів; деформовані часові відтинки, зміщені призми їх сприйняття, – внаслідок чого втрачається орієнтація в світі як персонажа-в’язня, так і реципієнтів, які ідентифікуються з образом такого персонажа. У цьому фрагменті Нарокова видно, як часова динаміка, пов’язана з самовідчуттям катованого в’язня Варискіна, маркується вербально відповідними частинами мови – прислівниками та числівниками (“сперва”, “минут десять”; “скоро он начал”, “вдруг почувствовал”, “не может стоять больше”, “времени не чувствовалось; час прошел или пять часов?”). Свідомість персонажа почергово зосереджується на всіх ділянках свого тіла та їх станах: вони оцінювались автологічними безобразними словами-означеннями і складними метафорами, які синтезували відчуття часопростору, закоріненого у феноменологію екзистенціалу (“безнадежная тоска обреченности”). Гостре почуття приреченості скеровує помисли знівченого в’язня до єдиного виходу – до смерті. Такий стан самосвідомості досягається як щось “бредовое, бессвязное и неосознаваемое”.

Висновки. Духовні феномени, що в текстах Багряного, Самчука і Набокова презентуються в образних структурах тропізму, риторики і нара-

тивних стратегій, передаються в Солженіцина аналітично-логічними формулами. Замість художньої мови читач знайомиться з інформацією, яка зіставляє факти з різних міст “архипелагу ГУЛаг”. У такий спосіб постає поетика документалізму, яка переконливо аргументує те, що описували згадані вище прозаїки. Ось зразки такої поетики, її типові сегменти бачимо в розділі “Следствие” [4, с. 271]. Тут, „пытка” в’язнів в’язнями відбувалася у візуальному взаємсприйнятті понівеченої тілесності і духовних ненормальних виявів. Після характеристики тортур побутовими аномаліями, підкреслюючи, що “вид этих сломленных убеждал лучше всяких следовательских угроз”, О. Солженіцин пропонує висновок, що в таких умовах “уже любая смерть и любой лагерь казались легче их скорченного положения” і могли цілком замінити “теоретически идеальное одиночество” [4, с. 128]. Отже, перехід каральних систем від прилюдних страт, які супроводжувалися фізичними муками, до нічних розстрілів, газових камер, електричних крісел і т. д. не був наслідком “технічного прогресу”, а зумовлювався змінами у філософії смерті, ритуалів умертвлення людьми людей.

Зіставлення презентованих у різних текстах візійних світів, які відбивають сприймання в’язнями тюремних камер і практики слідчих тоталітарних карних установ, засвідчує, що подібні елементи художнього світу письменників не просто залежать від тюремних просторово-часових вимірів, а передусім зумовлені концепцією авторів, їхнім ідейно-естетичним задумом. Але ці аспекти хронотопу в’язничного світу та їх виражально-функціональних смислів потребують додаткового аналізу в розширеному контексті.

Література:

1. Гром’як Р. Т. Про своєрідність художнього світу Уласа Самчука / Р. Т. Гром’як // Наук. зап.: сер. “Літературознавство”. – Т.: Вид-во ТДПУ, 2000. – Вип. VI. – С. 6–15.
2. Нароков Н. Мнимые величины: роман / Н. Нароков. – М.: Худ. лит., 1990. – 334 с.
3. Самчук У. Темнота. Роман у 2-х частинах / У. Самчук. – Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США, 1957. – 494 с.
4. Солженицын А. Архипелаг ГУЛАГ. – Т. 1 / А. Солженицын. – М.: ИНКОМ НВ, 1991. – 544 с.
5. Солженицын А. Архипелаг ГУЛАГ. – Т. 2 / А. Солженицын. – М.: ИНКОМ НВ, 1991. – 576 с.
6. Солженицын А. Архипелаг ГУЛАГ. – Т. 3 / А. Солженицын. – М.: ИНКОМ НВ, 1991. – 528 с.
7. Тодоров У. В. Обличьям до екстремі: пер. з фр. / У. В. Тодоров. – Львів: Літопис, 2000. – 415 с.
8. Фуко М. Наглядати й карати. Народження в’язниці: пер. з фр. / М. Фуко. – К.: Основи, 1998. – 392 с.

Пасик Л. А.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ PARTNERWAHL У СФЕРІ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ

Статтю присвячено дослідженню концепту PARTNERWAHL у його взаємозв'язку з концептом FAMILIE, проаналізовано засоби об'єктивації даних концептів на матеріалі творів Теодора Фонтане та виявлено характерні ознаки концепту PARTNERWAHL.

Ключові слова: концепт, об'єктивація, характерні ознаки, вибір партнера, критерій.

The article deals with the research of the concept PARTNERCHOICE in its interrelation with the concept FAMILY. The means of the objectification of these concepts on the material of the works by Theodore Fontane are characterized and the specific features of the concept PARTNERCHOICE are revealed.

Key words: concept, objectification, specific features, partnerchoice, criterion.

Сучасний етап лінгвістичних досліджень характеризується зверненням до культурно значимих концептів як до “основної ланки культури в ментальному світі людини [6, с. 43]”, які відображають національну свідомість народу. Концепт – це точка перетину між світом культури і світом індивідуальних смислів, це – “згусток культури у свідомості людини і те, за допомогою чого людина сама входить в культуру” [6, с. 43]. Прихильники цієї традиції визначають концепт як такий, що локалізується у свідомості, проте в центрі уваги при цьому є національно-культурна специфіка, тобто, як вважає С. Г. Воркачов, “етнокультурна маркованість” [1, с. 8]. На думку Н. В. Телії, “концепт – це завжди знання, котре структурується у фрейм, а це значить, що він відображає не просто суттєві ознаки об'єкта, а й усі ті, які в даному мовному колективі заповнюються знанням про сутність. Отже, звідси висновок, що концепт повинен отримати культурно-національну приписку” [7, с. 96].

Мета даної статті полягає у виявленні характерних ознак мікроконцепту PARTNERWAHL через призму макроконцепту FAMILIE, що передбачає розв'язання наступних **завдань**:

- виявити засоби об'єктивації даних концептів;
- з'ясувати характерні ознаки концепту PARTNERWAHL.

Об'єктом дослідження виступають мовні засоби об'єктивації макроконцепту FAMILIE та мікроконцепту PARTNERWAHL у німецькомовній картині світу, **предметом** – інформативність вилучених мовних одиниць щодо характерних ознак мікроконцепту PARTNERWAHL та особливостей його взаємодії з макроконцептом FAMILIE.

Матеріалом дослідження є твори Теодора Фонтане “Еффі Бріст” та “Пані Дженні Трайбель”.

Сім'я та сімейний устрій, а також вибір партнера для шлюбу як передумова заснування сім'ї завжди були та залишаються дуже важливою частиною культури народу, поза межами якої неможливо уявити його культурно-історичний образ взагалі, тобто дані концепти належать до ключових концептів у суспільстві та у німецькомовній картині світу зокрема, що й зумовило **актуальність** даної статті.

На протязі віків сім'я – це основоположна ланка суспільного устрою. З моменту народження кожної дитини, незалежно від того, хто вона – українець чи німець, англієць чи китаєць, – потрібна сім'я, передусім як структура, котра формує її та адаптує до майбутнього самостійного життя і діяльності. У сім'ї засвоюються основні соціальні знання, дитина набуває тут різних вмінь та навиків, саме в ній закладаються підвалини певних цінностей та ідеали, формуються звичаї та традиції – тобто, відбувається соціалізація людини.

Проте бачення сім'ї та її розуміння досить значно змінилося в усьому світі та в Німеччині зокрема, особливо помітним це стало в наш час, коли відбуваються процеси емансипації сучасної жінки та йдеться про гендерну рівність. Якщо раніше на створення сім'ї могли повністю впливати батьки, то тепер цей процес відбувається зовсім інакше. Саме тут йдеться про вибір партнера для шлюбу. Концепт PARTNERWAHL є невід'ємною складовою макроконцепту FAMILIE. На нашу думку він хоч і не належить до ядра чи приядерної зони, а розташований на периферії, проте відіграє неабияку роль у формуванні сім'ї.

Вважається, що найбільш типовим іменем концепту є іменник [5]. Проте концепт PARTNERWAHL, на нашу думку, має два способи позначення: процедурний та декларативний. У декларативному сприйнятті він іменується лексемою *Partnerwahl*, у процедурному – словосполученням дієслова та іменника – *Partner wählen*.

В електронній енциклопедії Вікіпедія значення лексеми *Partnerwahl* трактується так: *Die Partnerwahl ist der Vorgang für eine kürzere oder langfristige Zeitdauer einen Beziehungspartner zu bestimmen. Beim Prozess der Partnerwahl spielen unterschiedliche Faktoren eine Rolle. Menschen treffen ihre Wahl für oder gegen einen Partner nicht allein auf Basis sexueller Anziehungskraft, sondern auch aufgrund von lebensplanerischen Erwägungen, Gefühlen, Erfahrungen* [13]... Тобто, якщо взяти до уваги той факт, що людина вибирає партнера для створення сім'ї, то це звичайно, в ідеалі, на тривалий період. Через те синонімічний ряд до лексеми *Partner* можна розділити на дві групи:

1) *Ehefrau, Ehemann, Frau, Lebenspartner, Lebenspartnerin, Mann; (geh.): Erwählter, Erwählte, Verehrter, Verehrte; (ugs.): (salopp): Alter, Alte* – значення цих слів якраз підтверджують розуміння того, що сім'я – це

не просто так, а це союз, який людина заключає на все життя, тобто її традиційне розуміння [9, с. 661];

2) *Freund, Freundin, Lebensabschnittsbegleiter, Lebensabschnittsbegleiterin, Lebensabschnittsgefährte, Lebensabschnittsgefährtin, Lebenskamerad, Lebenskameradin, (ugs., oft scherzh.): Lebensabschnittspartner, Lebensabschnittspartnerin; Kerl, Typ* – ці лексеми засвідчують появу змін у сфері сім'ї [9, с. 661].

В інших джерелах подаються ще такі синоніми: *bessere Hälfte (ugs.), Ehehälfte, Flamme (ugs.), Geliebter, Herzblatt. Herzbube (ugs.), Liebhaber, Liebling (ugs.), Liebster, Schatz (ugs.), fester Freund* [16].

Тобто партнером може бути як чоловік, так і жінка, і в залежності від того, хто здійснює вибір, номінативне поле мікроконцепту PARTNERWAHL може наповнюватися новими лексичними одиницями. Звичайно відомим є той факт, що чоловіки у процесі вибору завжди займають вигіднішу позицію, тому що вони мають можливість вибирати серед тих, хто їм до вподоби або просто шукати ту, котра буде відповідати усім поставленим критеріям, а жінки ж мусять вибирати серед тих, хто їм симпатизує чи проявляє до них певні знаки уваги. Важливим фактом є мотивація у виборі партнера, тобто з якою метою одна людина шукає іншу. Це може бути і створення сім'ї/одруження, спільні інтереси, приємне проведення вільного часу, інтимні стосунки, ділові стосунки та ін. У нашому дослідженні ми зосередимося лише на сфері сімейних стосунків, так як ми вважаємо, що мікроконцепт PARTNERWAHL з нею тісно пов'язаний. Мікроконцепт PARTNERWAHL, на нашу думку, можна віднести до біосоціальних концептів, оскільки йдеться про взаємовідносини людей: чоловік-жінка, чоловік-чоловік, жінка-жінка [4, с. 114-123], а сім'я якраз і є тією ланкою, де людські стосунки відіграють надзвичайно важливу роль.

Концепт FAMILIE в німецькій мові представлений широким лексико-семантичним полем слів, котрі містять сему "Lebensgemeinschaft", наприклад, *die Familie, die Gemeinschaft, die Sippe, die Verwandtschaft; der Anhang, der Clan, der Familienkreis; das Haus, das Geschlecht, das Ehepaar; die Leute, die Familienmitglieder, die Meinen, Deinen, Seinen, Unsrigen* [2, с. 63]. Номінативним ядром концепту FAMILIE є іменник *die Familie*.

У Німецькому універсальному тлумачному словнику під редакцією Дудена подано такі значення слова *Familie*:

Familie, die; -, -n [lat. familia, eigtl. = Gesinde, Kollektivbildung zu: famulus, Famulus]:

1. a) *aus einem Elternpaar od. einem Elternteil u. mindestens einem Kind bestehende [Lebens] gemeinschaft;*

b) *Gruppe aller miteinander [bluts] verwandten Personen; Sippe.*

2. (Biol.) *systematische Einheit, Kategorie, in der näher miteinander verwandte Gattungen tierischer oder pflanzlicher Lebewesen zusammengefasst sind.*

3. *Gesamtheit, Serie von ähnlich gebauten technischen Geräten [eines Herstellers] mit gleichem od. verwandtem System* [8, с. 518].

Для нашого дослідження важливим є перший пункт. Отже, як бачимо, слово *Familie* походить від латинського “*familia*“, а воно в свою чергу – від латинського *famulus* – слуга, і означає колективну спільноту, до якої належали і слуги. В патріархальному устрої це сприймалося як визначення усіх домашніх під чітким керівництвом батька як глави сім’ї, при цьому очевидним є той факт, що статус дружини та дітей прирівнювався до статусу слуг та рабів. До XVII ст. слово *Familie* у мові не вживалося, замість нього побутував вислів *Weib und Kind*, назва сім’ї з точки зору мужчини, або загальне слово *Haus*. Згодом відбулося звуження значення слова *Familie*, тобто до неї вже не належать слуги та раби, а тільки кровні родичі [14]. В етимологічному словнику під редакцією Кьоблера дається таке тлумачення сім’ї: *Familie – Kreis der durch Ehe und Verwandtschaft und Schwägerschaft verbundenen Personen, insbesondere die Ehegatten und ihre Kinder, A. 15. Jh. (Lübeck 1409), allgemeiner 16. Jh. (1546) Lw. lat. Familia – Gesinde, Hausgenossenschaft, Gemeinschaft der Verwandten, zu lat. famulus – Diener, 17. Jh. Deutsche Endung e* [15].

А в Німецькому словнику Якоба та Вільгельма Грімма зустрічаються такі приклади: ...*dies ist meine familie, hier ist meine ganze familie, hier ist mein ganzes haus, hier sind alle meine leute, die meinigen, meine lieben oder trauten, frau und kinder, auch die dienstboten, wofür leute zumal haftet* [12].

Отже, можна стверджувати, що у слові *Familie* закладено більш нерівноправний статус жінки та дітей порівняно з чоловіком, який довгий час вважався главою сім’ї, на відміну від сучасності, де жінка теж може посідати це місце або, принаймні, обидва партнери є рівноправними.

Важливим фактором є те, чи здійснює індивідуум процес вибору партнера самостійно і добровільно, чи під впливом інших людей. Якщо прослідкувати за тим, як обирали собі наречену чи нареченого в різні епохи, то очевидним стає, що й тут не все так просто. По-перше, з часом змінилися погляди щодо критеріїв відбору можливих претендентів чи претенденток, по-друге – раніше вирішальним було слово батьків, особливо, коли це стосувалося дівчат.

Свідченням цього може бути роман Теодора Фонтане “Еффі Бріст”. Юна Еффі виходить заміж за барона Інштеттена за рекомендацією своєї мами, тобто цілком погоджується з її баченням сім’ї, не усвідомлюючи того, в яку пастку вона через це потрапляє.

Дуже цікавою є розмова Еффі з її подругами про колишнього друга своєї мами. Героїня каже: “...*er ist Landrat, gute Figur und sehr männlich*“. На що Герта відповіла: “*Das ist die Hauptsache*“, а Еффі ще раз підтвердила: “*Freilich ist das die Hauptsache, <Weiber weiblich, Männer männlich>*” [10, с. 8]. Тобто, як бачимо, для молодих дівчат важ-

ливими тут є не тільки статус, а передусім краса та чоловіча мужність. Далі Еффі описує свою маму, де ще раз підтверджує, що партнер повинен бути гарним: *“Sie ist doch eigentlich eine schöne Frau... Wenn ich ein junger Leutnant wäre, so würd’ ich mich in die Mama verlieben* [10, с. 10]. “Але, незважаючи на те, що мама і барон Інштеттен мали гарну вроду і кохали одне одного, їхня доля склалася по-іншому, тобто, як оповідає автор, була *“...Liebesgeschichte mit Held und Heldin, und zuletzt mit Entsagung*“ [10, с. 8]. Виникає питання: що ж тоді відіграло вирішальну роль? А все досить просто – її коханий був ще занадто молодий і недостатньо заможний, щоб за нього виходити заміж, проте з’явився майбутній тато Еффі, котрий вже мав певний статус у суспільстві, мав солідне майно і мама, не роздумуючи довго, погоджується стати його дружиною: *“Er (Innsetten) war ja noch viel zu jung, und als mein Papa sich einfand, der schon Ritterschaftsrat war und Hohen-Cremmen hatte, da war kein langes Besinnen mehr, und sie nahm ihn und wurde Frau von Briest...* [10, с. 10] “Тобто статус та статки перемогли над коханням.

Така ж ситуація повторюється і з дочкою пані Бріст. Мама повідомляє їй: *“... Ich muss dir nämlich sagen, Effi, dass Baron Innsetten eben um deine Hand angehalten hat.”*

“Um meine Hand angehalten? Und im Ernst?”

“es ist keine Sache, um einen Scherz daraus zu machen. Du hast ihn vorgestern gesehen, und ich glaube, er hat dir auch gut gefallen. Er ist freilich älter als du, was alles in allem ein Glück ist, dazu ein Mann von Charakter, von Stellung und guten Sitten, und wenn du nicht “nein” sagst, was ich mir von meiner klugen Effi kaum denken kann, so stehst du mit zwanzig Jahren da, wo andere mit vierzig stehen. Du wirst deine Mam Familie a weit überholen [10, с. 16]. Героїня бачила свого майбутнього чоловіка лише один раз, але вона згідна із матір’ю, оскільки в ті часи саме так відбувався процес вибору партнера. Юна леді не усвідомлює цілком всю глибину цього питання, вона вже зовсім по-іншому дивиться на свого майбутнього обранця і майже повністю повторює слова своєї неньки в розмові з Гертою: *“Ja, das hast du. Mir ist aber so bange dabei. Ist es denn auch der Richtige?”* На її запитання Еффі відповідає: *“Gewiss ist es der Richtige. Das verstehst du nicht, Hertha. Jeder ist der Richtige. Natürlich muss er von Adel sein und eine Stellung haben und gut aussehen.* [10, с. 18] Ще один нюанс до цієї історії додає дружина пастора, котра наголошує: *“Wenn’s die Mutter nicht sein konnte, muss es die Tochter sein. Das kennt man. Alte Familien halten immer zusammen, und wo was ist, kommt was dazu”* [10, с. 18]

Дуже яскравий приклад такого ж ставлення до вибору майбутнього партнера Теодор Фонтане вдало зобразив у своєму іншому романі “Frau Jenny Treibel“. Передусім слід звернути увагу на те, як вийшла заміж головна героїня твору – пані Дженні Трайбель. У неї був закоханий професор

Вілібальд Шмідт, котрий вважав, що їхні почуття були взаємними, і після розмови з Дженні думав, що вони вже таємно заручені: “...*das war so unsere stille Verlobung, ganz still, aber doch immerhin eine Verlobung...*” “Але, коли він вже хотів офіційно заручитися з Дженні, то раптом відчув, що вона дуже змінилася. “...*Als ich nun aber kam, um die Verlobung perfekt zu machen, da hielt sie mich hin, war abwechselnd vertraulich und dann wieder fremd...*” [11, с. 73] “Вілібальд зрозумів, що тут не обійшлося без втручання її матері: “*Ach, ihre Mutter, die gute Frau Bürstenbinder, die das Püppchen im Apfelsinenladen immer so hübsch herauszuputzen wusste, sie hat in ihrer Weiberklugheit damals ganz richtig gerechnet. Nun ist das Püppchen eine Kommerzienrätin und kann sich alles gönnen...*” [11, с. 13] “Завершилося все тим, що лялечка Дженні вийшла за комерційного радника. І, коли племінник Марсель, який був закоханий у дочку професора Шмідта Корінну, розказав про наміри своєї кузини її батькові: “*Alles ist Berechnung: sie will den Leopold heiraten. .... Corinna hat es sich in den Kopf gesetzt und wird es durchführen. ... Sie will Leopold Treibels Frau werden ...*” [11, с. 71]”, Вілібальд навіть ні на хвилику не сумнівається в тому, що його донька не стане дружиною Леопольда, молодшого сина родини Трайбелів, оскільки вирішальну роль тут відіграє пані Трайбель:

“*Und wenn es ernstlich gemeint ist – ... – so nützt ihr dieser Ernst nichts, gar nichts, und es wird doch nichts draus... Denn zum Heiraten gehören zwei*”.

“*Gewiss, Onkel. Aber Leopold will womöglich noch mehr als Corinna...*”

“*Was gar keine Bedeutung hat. ... die Kommerzienrätin will nicht*” [11, с. 72]”. І, як бачимо, він цілком правий. Свідченням цього є розмова пані Трайбель зі своїм чоловіком про майбутнє їх молодшого сина. Вони знають його позитивні і негативні риси характеру і саме тому їм краще видно, особливо матері, якою повинна бути нова невістка.

Тобто, очевидним є той факт, що в Німеччині у XIX столітті, яке зображене у творах Теодора Фонтане, важливими критеріями вибору партнера були: 1) рекомендація батьків; 2) зв'язок між сім'ями (*Alte Familien halten immer zusammen*); 3) соціальний статус (*muss er von Adel sein*); 4) матеріальне становище (*muss er ... eine Stellung haben*); 5) зовнішність (як додатковий параметр) (*muss er ... gut aussehen*), оскільки молоді люди бачилися до одруження інколи один раз або декілька разів; а 6) вік партнера взагалі дуже часто навіть не згадувався; при чому батьки вибирали пару не тільки для доньки, а й для сина, а діти починали досить часто думати і говорити словами своїх наставників, у чому й полягала вся трагічність такого вибору, оскільки кожен повинен прожити життя по-своєму, а не так, як це зробили батьки.

Значно меншу роль став відігравати соціальний статус майбутнього партнера в наш час, що буде розглядатися у нашому подальшому дослідженні.

Література:

1. Воркачов С. Г. “Из истории слов”: лингвокультурный концепт. [Текст] / С. Г. Воркачов // Новое в когнитивной лингвистике: материалы I межд. научн. конф. “Изменяющаяся Россия: новые парадигмы и новые решения в лингвистике”, 29-31 авг. 2006 г. – Кемерово: КемГУ, 2006. – С. 3-14.
2. Горбель Н. В. Лексико-семантическая группа “брак / Ehe” в социокультурном аспекте / Н. В. Горбель // Актуальные проблемы лингвистики и лингводидактики. – Вып. 2. – Красноярск, 1999. – С. 47-59.
3. Гуняшова Г. А. Концепт FAMILIE в немецкой языковой картине мира (на материале текстов нормативного и публицистического дискурсов) [Текст]: диссерт. на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.02.04 / Гуняшова Галина Анатольевна. Кемерово, 2007. – 251 с.
4. Приходько А. М. Языковое картирование мира в паттерне “концептосфера – концептополе – концептосистема” [Текст] / А. М. Приходько // Новое в когнитивной лингвистике: материалы I межд. научн. конф. “Изменяющаяся Россия: новые парадигмы и новые решения в лингвистике”, 29-31 авг. 2006 г. – Кемерово: КемГУ, 2006. – С. 114-125.
5. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем’єр, 2008. – 332 с. – ISBN 966-685-189-X.
6. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 3-е, испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2004. – 992 с. – ISBN 5-8291-0388-5.
7. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа “ЯПК”, 1996. – 286 с. – ISBN 5-88766-047-3.
8. Duden. Deutsches Universalwörterbuch, 5., überarb. Aufl.- Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG, Mannheim, 2003. – 1892 S. – ISBN 3-411-05505-7.
9. Duden. Band 8. Das Synonymwörterbuch. Ein Wörterbuch sinnverwandter Wörter, 4. Aufl.-Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG, Mannheim, 2007. – 1104 S. – ISBN-10: 3-411-04084-x.
10. Fontane Th. Effi Briest [Текст]: роман / Theodor Fontane. – München, Wien.: Carl Hanser Verlag, 1974. – 296 S.
11. Fontane Th. Frau Jenny Treibel [Текст]: роман / Theodor Fontane. – Berlin, Wien.: Ullstein GmbH Verlag, 1975. – 175 S. – ISBN 3 548 025153.
12. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. 16 Bde. [in 32 Teilbänden]. Leipzig: S. Hirzel 1854-1960. – Quellenverzeichnis 1971. (Band 3, Spalten 1305 – 1307) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/>.
13. <http://de.wiktionary.org/wiki/Partnerwahl>.
14. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 24. Auflage. [Електронний ресурс]. – Walter de Gruyter GmbH & Co. KG. – Berlin, 2002. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).
15. Köbler, Gerhard, Deutsches Etymologisches Wörterbuch, 1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.koeblergerhard.de/der/DERF.pdf>.
16. <http://www.openthesaurus.de/synset/search?q=Partner>.

Пежинська О. М.,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка

РЕЛІГІЙНЕ ЗНАЧЕННЯ ТОПОНІМНИХ НАЙМЕНУВАНЬ У ПЕРІОД СЕРЕДНІХ ВІКІВ

У статті розглядається одна з центральних проблем топоніміки – походження, формування та особливості топонімів, яка залишається дискусійною й остаточно не розв'язаною. Аналізується процес утворення топонімних назв у період Середніх Віків в основі яких знаходимо релігійний компонент.

Ключові слова: *топоніми, Середні Віки, релігія, семантичне значення, походження.*

The article deals with an unsolved problem of toponymy – origin, formation and peculiarities of toponyms. The process of formation of toponymic names in the Middle Ages, where we can find the religious component is analyzed.

Key words: *toponyms, the Middle Ages, religion, semantic meaning, origin.*

Дослідження проблеми утворення топонімних назв у французькій мові відповідає основним напрямкам наукового дослідження кафедри романської філології Львівського національного університету імені І. Франка “Лінгвістичні проблеми з урахуванням сучасного методологічного рівня науки” та “Історіографія романістичних досліджень у Львівському університеті”.

Для вивчення історії будь-якого народу, умов його життя, географічного середовища, розвитку і специфіки його мови велике значення має дослідження і вивчення географічних назв.

Релігія з'являється дуже рано у французькій топоніміці, так як деякі із назв місцевості відчувують ще сліди божеств, яким поклонялися Гали. Саме християнство (IV-XIII ст.), а особливо католицизм, глибоко вплинув на топоніміку Франції. Присутність народів іншої релігії зустрічається лише в поодиноких випадках: *Baigneux-les-Juifs* (Côte-d'Or) (Кот-д'Ор, 1391), єдиний приклад такого типу у Франції.

Людину від народження до смерті супроводжують обрядові дієства, і в топонімних назвах відображаються терміни, що означають культові споруди досліджуваного періоду.

Проблеми становлення топонімних найменувань цікавили багатьох зарубіжних дослідників, зокрема А. Доза (A. Dauzat), П. Марішаль (Paul Marichal), Л. Міро (Léon Mirot), К. Жуліан (Camille Jullian), П. Жоанн (Paul Joanne), Ж. Лотт (J. Loth), Ж. Брюн (Jean Brunhes).

Метою нашого дослідження є здійснення аналізу топонімних найменувань релігійного походження у період Середніх Віків та визначення їхніх семантичних особливостей.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

- встановити період виникнення топонімів з релігійним значенням;
- з’ясувати етимологічне значення релігійних компонентів у власних назвах;
- описати семантичні особливості топонімів.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлюється необхідністю з’ясувати відбиток релігії (християнства) в утворенні нових топонімних найменувань у період Середніх Віків.

На нашу думку аналіз процесів розвитку топонімів з релігійним значенням є недостатньо вивченим. В умовах значного їхнього поширення на території Франції набуває актуальності дослідження їхніх семантичних особливостей.

Відбиток християнства тим важливий, що воно почало поширювалося у франкський період і продовжувало розвиватися у феодальний період, коли утворювалися та стабілізувалися більшість вже сучасних топонімів.

Поширення християнства у Римській імперії сприяло тому, що народна латинь всіх провінцій поглинула в себе чисельну кількість грецьких термінів релігійного походження (*ecstasis* – піднесення, *monachus* – монах, *presbiter* – священник та інші) [1, с. 241].

Саме будівлі для поклоніння дають свою назву населеному пункту, який утворювався біля них, але найбільша кількість релігійних позначень представлена культом святих у XI – XIII століттях. Культові споруди: місце для молитви, молитовня, церква, собор, відіграють важливу роль у період Середніх віків.

Так, найстаровинніший термін *cella*, *petite chambre*, спочатку означав самотній сільський будиночок (*ermitage*), пізніше – монастир (*monastère*), та брав участь в утворенні простих і складних назв:

La Celle (Cher, Indre-et-Loire, Loiret, Nièvre, Saône-et-Loire), *Cellefrouin* (Charente), *Celleneuve* (Hérault), *La Celle-Saint-Cloud* (Yvelines), *Selles* (Loir-et-Cher, Loiret), *Naucelles* (Cantal), *Navacelles* (Gard, Hérault, *Nova Cella* у 1384), *Niozelles* (Alpes-de-Haute-Provence), *Sceaux* (Hauts-de-Seine, *apud Cellas* 1120, пізніше *Ceaux*), *Lalacelle* (Orne). Повторення артиклів у деяких назвах веде до забуття початкового значення слова [2].

Конструктивний елемент *celle* служить для утворення зменшувальних топонімів (diminutifs): *Celletes*, *Cellettes* (Charente, Cher).

Canonica (*Ecclesia*) (грецького походження) – *assemblée* – зібрання, *асамблея*, *église collégiale* – *колегіальна церква*, позначало місце, де збиралися віруючі та з’являється часто як другорядний елемент для позначення сільської місцевості, де знаходилася церква: *Marigny-l’Église* (Nièvre). Коли було декілька церков у населеному пункті, другий елемент у назві, вживається у множині: *Lussac-les-Églises* (Haute-Vienne) дві церкви, та три церкви у *Saint-Laurent-les-Églises* (Haute-Vienne) [6].

Необхідно звернути увагу на назву місцевості *Sainte-Mère-église*, згідно позиції французького лінгвіста Рене Леплі (René Lepelley), мова йде не про початкову назву населеного пункту, а про невірну передачу латинської назви, якою протягом віків називали церкву: *Sanctae Mariae Ecclesia*, “l'église de sainte Marie” – церква святої Марії, >*Sainte Mariglise* > *Sainte-Mar-Iglise* та на сучасній французькій мові *Sainte-Mère-église* [4].

У сполученні з прикметником, топоніми релігійного походження породжують нові назви: *magna*, *grande*, великий → *Manéglise* (Seine et Marne) *celle +nova*, *nouvelle* → *Naucelle(s)*, *Navacelles*, *Neufchelles* (Oise), *Niozelles* (Alpes de Haute-Provence), *Novacelles* (Puy-de-Dôme) [8, с. 227].

Численними знаходимо назви з детермінативом: *Vieille-église-en-Yvelines* (Yvelines), *Neuvéglise* (Cantal), *Méréglise* (Eure-et-Loir, *Mater Ecclesia* 1250) “église mère” – церква-мати, *Contréglise* (Haute-Saône, *Conteriglesia* у 1196).

Зменшувальне провансальське слово *gleisola*, *petite église* – маленька церква, зустрічається у топонімах: *Lagleygeolle* (Corrèze), *Grézolles* (Loire).

У сполученні з іменником утворюються складні топоніми з релігійним значенням: *Dunkerque* (Nord) – *dune*, *colline* – пагорб та *kerke*, *église* – церква, тобто, церква на пагорбі; *Houtkerque* (Nord), “l'église du bois” – дерев'яна церква; *Kirchberg* (Haut-Rhin), з германської *kirche*, *église* – церква, та *berg*, *montagne* – гора; *Kernilis* (Finistère), з бретонської *kêr*, *village* – село, та *ilis*, *église* – церква; *Criquetot* (Seine-Maritime), з древньоскандинавської *kirkia*, *église* – церква, та *topt*, *terroir avec habitation* – земля з поселенням; *Cricqueville* (Calvados), з древньоскандинавської *kirkia* та з латинської *villa*, *ferme* – хутір, пізніше *village* – село; *Clocca*, *cloche*, дзвін, на півночі Франції – *cloque*, звідки назва *Hautecloque* (Pas-de-Calais), *village au haut clocher*, село з високим дзвоном.

Інший термін *basilica*, походить з грецької мови – *basilikê*, *édifice royal* – королівський будинок. Відповідно до частоти появи цього компонента в топоніміці, у сучасній французькій мові *basilique* є літературним терміном і не зустрічається в жодній назві місцевості; в той час як в церковній латині – *basilica* утворює різноманітні топоніми, особливо на Заході, в Центрі та на Півночі Франції. Дуже важко їх розшифрувати оскільки фонетична еволюція регіональних говорів їх трансформувала: *Bazoche* (Aisne, Eure-et-Loir, Loiret, Nièvre, Seine-et-Marne), *Bazaiges* (Indre), *Bazauges* (Charente-Maritime), *la Bazoge* (Manche), *la Bazoque* (Calvados), *Baroque* (Orne), *la Bazeuge* (Haute-Vienne), *la Bazouge* (Mayenne), *Bazuges* (Gers), *Bazailles* (Meurthe-et-Moselle), *Bazeilles* (Ardennes), *Bazoilles* (Vosges) [2].

Oratoire, з латинського *oratorium* “lieu de prière” – місце молитви, утворювало багато топонімів. У сучасній французькій мові *oratoire* є літературним терміном і не зустрічається в топоніміці, проте його латинська форма

знала значної фонетичної еволюції, особливо у мові північних районів Франції (*langue d'oïl*): *Auzouer* (Indre-et-Loire), *le Loreur* (Manche), *Loreux* (Loir-et-Cher), *Lourouer* (Indre), *le Loroux* (Ille-et-Vilaine), *Oroux* (Deux-Sèvres), *Orrouer* (Eure-Loir), *Ouroux* (Nièvre, Saône-et-Loire), *Ouvrouer* (Loiret), *Ouzouer* (Loir-et-Cher, Loiret), *Ozoir* (Eure-et-Loir, Seine-et-Marne), *Ozouer* (Seine-et-Marne), *Yrouerre*, *Yrouère* (Yonne) [7].

Термін, який досить часто використовувався у Середні Віки для позначення сільської церкви, походить з латинського *monasterium*, що на старофранцузькій мові *montier* або *moustier* (у сучасній французькій мові *monastère* – *монастир*): *Villy-le-Moutier* (Côte-d'Or), *Mouthier-en-Bresse* (Saône-et-Loire), *Motey-sur-Saône* (Haute-Saône) *Willemoutiers* (Loiret), “*domaine du monastère*” – володіння *монастиря*, *Montierchaume* (Indre), де *chaume* – соломинка, “*terre inculte, lande*” – необроблена земля, *нічана рівнина*, *Neufmontiers*, *Neufmoutiers* (Seine-et-Marne), *Faremoutiers* (Seine-et-Marne) (заснований у VII ст.).

Численними є зменшувальні форми від латинського *monasterium*: *monasterellum, *monastellum або *monasteriolum, “*petit monastère*” – маленький монастир, “*petite église*” – маленька церква, звідки назви: *Ménestreau*, *Ménétréol*, *Mennetou*, *Monthou*, *Mottereau* (Centre), *Montrol* (Haute-Vienne), *Mortroux* (Creuse), *Montérolier* (Seine-Maritime), *Ménestérol* (Dordogne), *Monistrol* (Haute-Loire), *Ménétreux et Ménetreuil* (Bourgogne), *Montreuil*, *Montrieux et Montereau* (Centre та Île-de-France), *Menotey*, *Moutherot*, *Ménétrux*, *Monnetay*, *Montreux*, *Montarlot* (Franche-Comté).

Зустрічаються особливі назви, як наприклад: *Baume-les-Dames*, жіночий монастир (Doubs) et *Baume-les-Messieurs*, чоловічий монастир (Jura). Навіть назви *Lamongerie* (Corrèze), *Lamontgie* (Puy-de-Dôme) та *Lamonzie* (Dordogne), на старофранцузькій – *monge*, *moine* – монах, і служать для позначення жіночого монастиря.

Топоніми, утворені за допомогою компонента *Dieu* – Бог позначали монастир: *La Chaise-Dieu* (Haute-Loire), з латинського *casa*, *maison* – дім, *Le Mont-Dieu* (Ardennes), *Lieudieu* (Isère), *Port-Dieu* (Corrèze) [3].

Топоніми релігійного походження надзвичайно багатий та різноманітний клас, який можна представити в назвах комун (*noms de communes*).

Цікавими виявилися кількісні дані, отримані в ході нашого дослідження. На підтвердження цього нами виявлено на території Франції у 9 департаментах від 28 до 35 топонімів релігійного походження (9%); у 17 департаментах – 21-28 топонімів (18%); у 26 департаментах Франції знаходимо 14-21 топонімів (29%), які містять компоненти релігійного походження; у 25 департаментах – 7-14 топонімів (33%) та у 9 департаментів – 1-7 топонімів (11%).

Отже, проаналізовані топонімні назви, в основі яких знаходимо релігійний компонент яким є в більшості випадків культові споруди, є до-

силь поширеними в період Середніх Віків, особливо у франкський період і продовжують розвиватися у феодальний період. Приклади ілюструють численні випадки вживання топонімів з даними елементами та їх поширення по всій території Франції. Проте, під впливом фонетичної еволюції, дедалі важче визначити значення та початкову форму цих топонімів. Відображена в топонімії лексика дає змогу уявити досить повну картину минулого Франції, особливо включаючи духовну культуру та історичні події.

Враховуючи етимологічне значення власних назв та утворення похідних, проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення особливостей утворення топонімів в період Середніх Віків.

Результати проведеного аналізу доводять необхідність проведення спеціальних досліджень для розроблення теорії лексикографічного опису топонімів у спеціалізованих словниках, уніфікації прийомів і методів словникової роботи.

Література:

1. Корлэтяну Н. Г. Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками. – Москва: Из-во “Наука”, 1974, – 267 с.
2. Dauzat A. “Les noms de lieux: origine et évolution”. – Paris.: librairie delagrave, 1926. – 264 p.
3. Lejeune Sylvie: La religion dans la toponymie (Festival International de Géographie 2002 Saint-Dié-des-Vosges “Les espaces et les lieux du religieux “: http://fig-st-die.education.fr/actes/actes_2002/index.htm.
4. Lepelley (René), Noms de lieux de Normandie et des Îles Anglo-Normandes, éd. Bonneton, Paris, 1999.
5. Morlet (Marie-Thérèse), Dictionnaire étymologique des noms de famille, Paris, 1997.
6. Poulet (Denise), Noms de lieux du Nord-Pas-de-Calais, éd. Bonneton, Paris, 1997. http://books.google.fr/books?id=jU0sMFD4x2kC&dq=religion+dans+la+toponymie&source=gbs_navlinks_s.
7. Sabot Thierry, Les défrichements du Moyen Age et la toponymie: <http://www.histoire-genealogie.com/spip.php?article107>.
8. Vial Eric. Les nom de villes et de villages. – Paris:Belin, 1983. – 319 p.

Пелипенко О. А.,

Національний університет “Острозька академія”

КОНЦЕПТ МАЛОЇ ВІДСТАНІ В ІСПАНОМОВНІЙ ПРОЗІ

Стаття містить аналіз вживання засобів вербалізації концепту малої відстані в прозових творах іспаномовних письменників. Дається класифікація вибраних одиниць за типом номінації та складом, а також статистика їх вживаності в текстах.

Ключові слова: вербалізація, концепт, номінація, мала відстань, іспанська мова.

The article analyses the usage of the means of verbalization of the concept “small distance” in the prose of Spanish and Hispanic writers. The author classifies the selected units according to the type of nomination and composition, as well as offers statistics of their usage in the studied texts.

Key words: verbalization, concept, nomination, small distance, Spanish.

В статті, присвяченій академікові Ю. С. Степанову [5], В. З. Дем’янков звертає увагу читача на пошкваллення уваги науковців та літераторів до терміну “концепт”, яке спостерігається останнім часом. Там само він вказує на відсутність єдиного розуміння та тлумачення цього терміну мовознавцями – представниками різних мовних середовищ, що ускладнює порозуміння в наукових колах. Зокрема в романістиці він виділяє його латинський та французький (“те, що набуває організації внаслідок дискурсивної діяльності”), італійський (термін *concetto* містить ідею реконструкції спільного ядра у предмета роздумів) та близький до нього іспанський узус (поняття, уявлення, ідея про що-небудь).

Так само спостерігаємо неоднозначність підходів у тлумаченні терміну “номінація”, що стало темою окремої статті Ж. О. Вардзелашвілі [4].

Крім полісемії, традиційної для запозичень з морфемою –*ація* (ними може позначатися як процес, так і його результат, див., наприклад [1]). Авторка відзначає неспівпадіння змісту, який лінгвісти вкладають в терміни “первинна номінація” та “вторинна номінація”. Для однієї групи авторів, до якої входять Т. В. Булигіна, В. Г. Гак та А. А. Уфімцева, первинність чи вторинність номінації визначається рівнем одиниці, що застосовується для номінації (первинна номінація – рівень слів та словосполучень, а вторинна – рівень речень), для інших (С. С. Маслово-Лошанська, Г. В. Колшанський, Н. Д. Арутюнова, Є. С. Кубрякова, Я. Парандовські та В. Н. Телія) первинною номінацією є вживання слова в прямому значенні, а вторинна розглядається як засіб поповнення словника через появу нових значень існуючих лексичних одиниць.

Свій внесок у розробку цього питання зроблено колективом авторів

у складі В. В. Акуленка, С. О. Швачко, Є. І. Букреєвої та ін. [6], які крім первинної лексичної номінації, куди вони віднесли слова й стійкі словосполучення в прямому значенні та вільні словосполучення елементів двох семантичних класів (іменника з прикметником із значенням малої кількості), та вторинної номінації, розглянули такий спосіб вербалізації категорії кількості як опис через прагматично-емоційні реакції чи дії людини (опосередкована номінація). Саме їх класифікацією ми скористаємося в даній статті.

Враховуючи напрацювання вищезазначених авторів ми можемо сформулювати своє завдання як спробу систематизації іспаномовних засобів прямої та опосередкованої номінації малої відстані в іспаномовній прозі на прикладі художньої літератури.

Однією з філософських категорій та властивостей матерії, яка піддається як опису, так і кількісному вимірюванню, є простір, що закладено в самому його визначенні. Саме тому ця сторона об'єктивної реальності не може не залишатися поза полем зору лінгвістичних досліджень.

Для початку були розглянуті тлумачення ключових слів у словниках української та іспанської мов з метою їх компонентного аналізу:

Casi (майже) 1. adv. с. Poco menos de, aproximadamente, con corta diferencia, por poco (трохи менше від, приблизно, на малій відстані, ледве не) [3].

Cerca. 1. adv. 1. Próxima o inmediatamente. (близько, тут же, негайно)... 1. loc. adv. A corta distancia.(на малій відстані). ...[3]

Corto. 1. adj. Dicho de una cosa: Que no tiene la extensión que le corresponde (стосовно речей: такий, що не має належної довжини). ...[3]

Distancia (відстань, дистанція) 1. f. Espacio o intervalo de lugar o de tiempo que media entre dos cosas o sucesos (часовий або просторовий проміжок чи інтервал між двома предметами чи подіями) [3].

Espacio (простір¹)... Extensión que contiene toda la materia existente (протяжність, що містить всю існуючу матерію). ... 7. m. Distancia entre dos cuerpos (відстань між двома тілами)... [3].

Próximo 1. adj. Cercano, que dista poco en el espacio o en el tiempo (близький, маловіддалений у часі чи просторі) [3].

Близький 1. Який є або відбувається на невеликій відстані; недалеко; протилежне далекий. 2. Який перебуває, живе недалеко. 3. Який простягається на невелику відстань; короткий.

Близько. 1. Присл. до близький ... На невеликій відстані [2, т. 1].

Віддаль 1. Простір, який відділяє один предмет (місце і т. ін.) від іншого; відстань [2, т. 1].

Відстань 1. Простір, який розділяє два пункти, предмети тощо; віддаль.. [2, т. 1].

¹ Тут і далі переклад наш. – О. П.

Простір 1. Одна з основних об’єктивних форм існування матерії, яка характеризується протяжністю і обсягом [2, т. 8].

Протяжність ... 2. Відстань, зайнята чим-небудь (перев. у довжину); певний простір; протяг. 30. *філос.* Одна з основних характеристик простору, що виражає його розміри.. [2, т. 8].

Після опрацювання лексикографічних джерел були відібрані лексеми з семантикою оціночно-кількісної характеристики близького розташування об’єктів, після чого проведене вивчення їх вживання в контексті іспаномовної художньої прози, внаслідок чого одержано наступні результати.

Загальний обсяг корпусу: 1700 тисяч слів

Кількість одиниць, що позначають концепт малої відстані: 59

Кількість слововживань: 716, що значно нижче, ніж лексики, що позначає велику відстань (наприклад, тільки прислівник *lejos* у розглянутих джерелах вжитий 401 раз, а прикметник *alejado* – 585 разів)

Всі приклади можна умовно поділити на три групи: широкоживані з частотністю вживання понад 15 випадків на мільйон слів (5 одиниць: *al lado* – 145; *cerca* – 89,5; *cerca de*; 55,9; *unos/algunos/pocos pasos/metros* – 23,5; *un paso/un metro* – 15,9); середньовживані з частотністю понад 2 вживання на мільйон слів: (15 одиниць: *de cerca* – 11,8; *pocos pasos/metros* – 10; *pegado a* – 9,4; *al alcance de la mano/ /brazo* – 8; *próximo* – 7; *al alcance de algo* – 5,4; *en/bajo/delante las narices* – 4,7; *pocos kilómetros* – 4,1; *en/por los alrededores* – 4,1; *un trecho* – 3,5; *proximidad* – 2,9; *poca distancia* – 2,9; *pocos centímetros* – 2,4; *cerquita* – 2,4; *a poco* – 2,4; *al alcance de algo* – 1,8; *al alcance de alguien* – 1,8; *unos milímetros* – 1,8) та маловживані (29 одиниць: *a pocas cuadras* – 1,2; *en las barbas* – 1,2; *un kilómetro* – 1,2; *unos centímetros* – 1,2; *al alcance de la voz* – 0,6; *al alcance de las garras* – 0,6; *al alcance de su hocico* – 0,6; *al alcance del aliento* – 0,6; *al alcance del brazo* – 0,6; *al alcance del salto* – 0,6; *un pequeño trecho* – 0,6 та інші).

Проаналізувавши співвідношення між частотністю вживання та рейтингом цих одиниць, переконаємося, що в першому наближенні одержані результати відповідають закону Ціпфа.

Не можна не погодитися з Ж. Вардзелашвілі в тому, що “повний лінгвістичний опис лексичних одиниць мови неможливий без звернення до теорії номінації, яка на сьогодні склалася в мовознавстві” [4, с. 62], отож для повнішого бачення ситуації розподілимо цю лексику з за типами номінації [6]. Найуживанішими виявились одиниці, які підпадають під категорію первинної лексичної номінації, тобто слова та словосполучення, вжиті в прямому значенні (*al lado* – поруч, *cerca de* – поблизу, недалеко від, *cerca* – біля) та словосполучення прикметників *poco(s)* – мало *чи unos/algunos* – кілька з іменниками, що позначають одиниці вимірювання довжини – *kilometro/metro/paso/centimetro/milimetro* – кілометр/метр/

крок/сантиметр/міліметр. При описі подій, що відбуваються в місті такою одиницею може виступати *cuadra* – квартал.

В функції деномінантів малої кількості можуть також вживатися числівники першого десятка:

Luego, bajando del talud en retroceso, manejaría *apenas unos tres kilómetros* hasta un punto cercano a un cruce ferroviario, donde otro vehículo iba a recogerlo [16, с. 52].

Casi grito al comprobar que apenas había avanzado *unos tres metros*. [13]

A la mitad del cerro, separados por *cuatro o cinco metros*, se divisaban los blancos: unas redondelas perfectas [19, с. 206].

Avanzó *un metro o dos* [11, с. 28].

В проаналізованих джерелах спостерігається досить велика різноманітність засобів опосередкованої номінації, зокрема через назви дій людини:

1. Не бачити далеко: “Es un gagne-petit que *no ve más allá de sus narices* [12].

2. Знаходитись близько позаду кого-небудь:

Cuando alguien asciende la escalera, el A Bao A Qu *se coloca casi en los talones* del visitante y sube prendiéndose del borde de los escalones curvos y gastados por los pies de generaciones de peregrinos [12, с. 11].

Pero de pronto dijo: –Sesenta leguas. Y con la gente de Oribe *pisándole los talones* [18, с. 67].

Mi aliento casi *rozaba su nuca* [15, с. 27].

3. Бути поруч:

Después los dos íbamos tan pegados que *casi nos tocábamos los hombros* [17].

4. Розмовляти на близькій відстані:

El padre Rentería, sentado en la orilla de la cama, puestas las manos sobre los hombros de Susana San Juan, con su *boca casi pegada a la oreja* de ella para no hablar fuerte...” [17]

Le había soltado las manos y rodeado el cuerpo con sus brazos, para acercársele más y *hablarle casi en la cara*... [9]

Перебування об’єкта в межах досяжності суб’єкта дії або його органу (стосовно людей, як правило, руки), або ж якоїсь дії чи знаряддя для її виконання передається словосполученням *al alcance de*:

На відстані руки:

Nada de qué preocuparse, después de todo, porque la culpa pudo haber sido del encendedor y su maldita llama; o de su propio nerviosismo al tener ese rostro tan bello y confiado *al alcance de su mano* [9, с. 46].

На відстані стрибка:

La vida, como un comentario de otra cosa que no alcanzamos, y que está ahí *al alcance del salto* que no damos [14, с. 104].

4. На відстані дихання:

Eso me favorecía, pues su boca quedaba siempre *al alcance de mi aliento*, y estábamos casi todo el tiempo unidos [13].

5. В межах досяжності зброї:

Entretanto, mister Danger, por industria, no hacía sino cazar caimanes, cuyas pieles exportaba anualmente en grandes cantidades, y por afición, tigres, leones y cuantas fieras le pasasen *al alcance de su rifle* [14, с. 23].

Відповідно, коли йдеться про близькість до тварин, другим компонентом цього словосполучення стають їх назви її органів (лапи, зуби і т. ін.) або ж дій, що можуть являти загрозу:

Fidel intenta un corto lametazo cada vez que tiene una de las manos de don Pedro *al alcance de su hocico* y Valentina sigue a doña María del jazminero a la cocina y viceversa, con el mismo andar de la buena mujer [10, с. 120].

Ella observaba en su presencia, ya no era osado a ponerle encima sus manazas; pero estrechaba cada vez más el asedio de la presa que había vuelto a ponerse *al alcance de sus garras*, más codiciable ahora, y alternaba las habituales bromas de su perenne buen humor con altaneras actitudes de comprador que ya ha pagado [14, с. 379].

Todavía no había pasado el peligro, pues ya los hombres estaban *al alcance de la tarascada* [14, с. 257].

Також при позначенні малої відстані спостерігається певна активність соматичних компонентів, крім зазначених вище найменувань частин тіла, за допомогою яких досягається взаємодія з об’єктом (mano, brazo, garra), використовуються соматизми, що ототожнюються з безпосередньою близькістю до людини:

...- Pues que ella toca el final de Norma *en sus barbas*, él no es sumarido...¡Soberbio! [7]

Nadie mejor que él para trasladar las muchachitas exánimes *bajo las narices* de los tongs... [9]

El doctor Umaña corrió *a su lado* para sostenerlo y con todo cuidado lo ayudó a acomodarse en el suelo [16, с. 99].

Інтенсифікаторами семи малої кількості можуть виступати прислівники *casi*, *apenas* та частка *ni* з номінатором мінімально можливої відстані:

El marino estaba *casi pegado* a Antonia, su rostro prácticamente tocando el de ella y en la mano derecha blandía una billetera por donde se asomaban los dólares [9].

Alberto levantó la cabeza cuando ella estuvo *apenas a unos metros* [19, с. 297].

Paulina del Valle pasó de la zalamería al hostigamiento, del ruego al recurso desesperado del soborno y cuando todo le falló, a la amenaza, sin que la otra abuela se moviera *ni medio centímetro* de su posición, excepto para tomar suavemente a la pequeña y devolverla a la cuna [9].

Таким чином, з усього вищесказаного можна зробити наступні висновки:

Найуживанішим засобом позначення малої відстані в розглянутій іспаномовній прозі є використання засобів первинної номінації, тобто використання лексичних одиниць, для яких сема малої відстані є основою, при цьому автори схильні до віддання переваги словам в прямому значенні у порівнянні зі сполученнями “прикметник з семою малої кількості + одиниця вимірювання довжини (kilómetro/metro/paso/centímetro/milímetro)”.

Незважаючи на меншу вживаність спостерігається велика різноманітність засобів опосередкованої номінації малої відстані через дії людини (*al alcance de, pisar los talones, no ver más alla de, hablar el la cara/al oído* та ін).

Синонімами близької відстані можуть також виступати звороти з соматичними компонентами *barbas, narices* та *cara*, для позначення розташування перед людиною, *nuca* і *talones* – позаду, *lado* та *hombro* – поруч з нею.

Словники:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – Издательство: Либроком, 2010. – 576 с.

2. Словник української мови. Том перший. Видавництво “Наукова Думка”. – Київ, 1970 – 927 с. – Том восьмий. Видавництво “Наукова Думка”. – Київ – 1977. – 928 с.

3. Diccionario de la lengua española – Vigésima segunda edición. Режим доступу: <http://buscon.rae.es/drae>.

Література:

1. Вардзелашвили Ж. А. К вопросу о толковании термина “номинация” в лингвистических исследованиях // Славистика в Грузии. ТГУ. – Выпуск 1. – Тбилиси, 2000. – С. 62-68.
2. Демьянков В. З. Понятие и концепт в художественной литературе и в научном языке // Вопросы филологии. – М., 2001. – № 1. – С. 305-47.
3. Категория количества в современных европейских языках / В. В. Акуленко, С. А. Швачко, Е. И. Букреева и др. – Киев: Наукова думка, 1990. – 284 с.
4. Alarcon Pedro Antonio. El final de Norma. Edición digital: Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 1999. Режим доступа: <http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/01593963435695954102257/index.htm>.
5. Allende, Isabel. Retrato en Sepia. Rayo, HarperCollins Publishers, 2002 – 352 p.
6. Arroyo Justo – Heroes A Medio Tiempo. Panamá, Universidad Tecnológica, 1998. – 121 p.
7. Barletta, Leonidas. Historia de perros. ©Centro Editor De America Latina S. A., 1972 – 166 p.
8. Bioy Casares, Adolfo – una muñeca rusa. El lado de la sombra. Editorial Planeta Argentina S.A.I.C., 1995. – 206 p.
9. Borges, Jorge Luis. El libro de los seres imaginarios. Editorial Kier, 1967. – 159 p.
10. Carreras, Julio. El Malamor. Режим доступа: <http://elmalamor.galeon.com>.
11. Cortazar, Julio. Rayuela. Barcelona: Planeta Agostini, D. L. 1985. – 155 p.
12. Inclan Ramon Del Valle. Sonata De Primavera. Alianza Editorial. Madrid. 1994 – 93 p.
13. Ramirez, Sergio – Catalina y Catalina. México: Alaguara, 2001 – 229 p.
14. Rulfo, Juan. Pedro Páramo. Режим доступа: <http://www.quedelibros.com/libro/10024/Pedro-Paramo.html>.
15. Sabato, Ernesto. Sobre heroes y tumbas. Editorial Sudamericana Buenos Aires. – 403 p.
16. Vargas Llosa, Mario. La ciudad y los perros. Punto de lectura, 2006. – 448 p.

Петриченко І. А.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ЧАСОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ЗАСІБ КЛАСИФІКАЦІЇ ЯПОНСЬКИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ (КВАЛІТАТИВНО-КВАНТИТАТИВНИЙ ПІДХІД)

Японські рекламні тексти практично не потрапляють у поле лінгвістичних досліджень, хоча аналіз подібних текстів, особливо одночасно за допомогою квалітативних та квантитативних методик дає цікаві результати, що і продемонстровано у запропонованій статті.

Ключові слова: газетні рекламні тексти, темпоральність, дейксіс, кластерний аналіз, древоподібна діаграма.

Japanese advertisement texts are rarely studied by linguists, therefore an approach to such specific material combined with a qualitative and quantitative methods of researching proves to secure interesting results, as it is shown in the paper below.

Key words: newspaper advertisement texts, temporality, deixis, Cluster analysis, Tree diagram.

Життя завжди породжувало та стимулювало наукові пошуки у всіх сферах, а тому недивним є той факт, що протягом історії людства багато питань ставали предметом дискусій та всебічних досліджень для представників різних галузей знань. Так, наприклад, ось уже протягом десятків років і лінгвісти, й інформатики досліджують феномен породження та функціонування людської мови, фіксації чи відтворення імпліцитних значень на шляху створення адекватного штучного інтелекту. Широке використання інтернету і соціальних мереж надало ще більшої актуальності та можливостей для практичного застосування набутих знань: розпізнавання емоційного фону повідомлень для оптимізації смайлового супровіду, темпоральне співвідношення мультитекстів, пошукові механізми і т. п.

З іншого боку, у світі реальному значне використання суто профільного матеріалу у дослідженні попередників спонукає сучасних науковців до обробки незвичного матеріалу чи застосування міжгалузевих теоретичних засад. Так, скажімо, дослідження живої розмовної мови стають предметом методики викладання іноземних мов, а спеціальні юридичні чи економічні тексти – матеріалом для лінгвістичних досліджень. Але, мабуть, прецедентна наповненість для кожної країни чи регіону впливає певним чином і на популярність актуальних тем для досліджень.

Так, у сучасній Японії рекламні тексти і досі залишаються майже виключно територією для маркетингових досліджень та практики. Лінгвіс-

ти звертають на них увагу лише зрідка і неактивно, досліджуючи швидше не повні тексти, а лише їх певні функціональні частини, та і лише на рівні спорадичних наукових статей чи дотичного згадування у звітах за наукові гранти і т.п.. Загалом, стан дослідження японських рекламних текстів лінгвістами можна коротко представити наступним чином:

– дескриптивні дослідження – риторичні прийоми в рекламних слоганах [19], роль емоційних вигуків та кольору [17], вплив образності ономаопоетичних виразів [14], розпізнавання позитивних / застережувальних речень [13] та сприйняття рекламних текстів взагалі [4; 24], використання розділових знаків у слоганах газетної реклами [21], іміджеві конотації внаслідок використання різних типів графічного запису слів [1], способи побудови міфічної реальності в рекламі [22], відмінності у типах текстів певних рекламодавців чи певної категорії товарів [9; 23; 8].

– компаративні дослідження – аналіз відмінностей у способах введення інформації: “враження” / “переконання” [7], подразнення рекламою візуального / візуально-аудіального коду сприйняття [7], порівняння слоганів із короткими поетичними формами [20], співвідношення рекламних слоганів із актуальними на певний момент соціальними явищами [5].

– експериментальні дослідження – перевірка легкості у вимові та запам’ятовуванні назв і слоганів рекламованих товарів чи послуг [16], способи прочитання та рух очей під час ознайомлення з друкованою рекламою [15].

Таким чином, можемо говорити про майже повну відсутність спеціалізовано лінгвістичних праць, присвячених фронтальному дослідженню японських рекламних текстів. Окрім того, наявні роботи обирають, як правило, або кількісні, або якісні методи аналізу, тоді як перспективною видається спроба поєднати обидва підходи для досягнення максимально повних результатів.

Для потреб нашого дослідження було обрано цілошпальтну газетну рекламу як найбільш самостійні від впливів редакторської політики та оточуючих матеріалів тексти, причому серед цілошпальтної реклами обиралися лише тексти, які присвячені одному товару чи послугі задля підвищення рівня їхньої самості. Співвідносно до обсягів продажів за відповідний період часу [3, с. 38] була первинно обрана довільна 100 примірників 5 японських загальнонаціональних газет, причому відсотковий склад видань приблизно співпадав із масовою часткою накладів відповідної газети у загальнояпонському масштабі. Другим етапом відбору було обрання рекламних текстів відповідно до вказаних вище параметрів із зазначеної 100 газет шляхом фронтальної виборки (загалом параметрам відповідали 294 тексти цілошпальтної реклами).

Обрані рекламні тексти було досліджено на предмет дейктичності, по-перше, і, базуючись на отриманих результатах, зроблено спробу кла-

сифікації текстів статистичним способом. Темпоральний вектор дослідження був зумовлений апріорною включеністю рекламних текстів в актуальне економічне життя людини, при цьому увагу було зосереджено на обставинах часу як опційній темпоральній категорії японської мови [10, с. 177], а відповідно – характерному прояві інтенцій автора. Під дейктичністю нами розумілася локалізація та ідентифація подій, предметів і т.п. відносно просторово-часового контексту [12, с. 637], причому до класу “абсолютно дейктичних виразів” нами були віднесені слова на зразок *раз, у давнину*, календарні дати, а до класу “відносних дейктичних виразів” – *наступного дня, тоді, протягом... місяців* і т.п. відповідно до запропонованих Лангакером двох класів дейктичних виразів – (1) побудованому об’єктивно та (2) побудованому суб’єктивно [11].

Під час наступної фази дослідження отримані шляхом суцільної виборки обставин часу квантитативні показники щодо дейктичності виразів було використано для статистичної класифікації досліджуваних рекламних текстів. Відповідно до загальної кількості текстів та кількості розглянутих параметрів було обрано один із різновидів кластерного аналізу [6, с. 114], а саме – древоподібну діаграму [18, с. 164-180, 2, с. 73-93]. Коротко аналізуючи отримані нами результати класифікації, можна стверджувати наступні загальні риси:

- тексти із подібним способом подання інформації мають тенденцію розташовуватися поруч;
- теж саме є актуальним і для текстів від одного рекламодавця чи таких текстів, що рекламують подібний товар (послугу);
- кількість речень чи слів рекламних текстів не впливають суттєво на кількість появи чи характер обставин часу.

Детальніша класифікація досліджуваних текстів виглядає приблизно наступним чином (назви груп – наші):

(1) **“Безсюжетні” тексти** – клас, до якого належить 38% дослідженого матеріалу і який походить, на нашу думку, від прямої реалізації мети рекламування (розповісти про достоїнства представленого товару). До цього типу найчастіше належать реклами ІТ-технологій (software), об’єктів нерухомості, модних брендів, тобто – товарів, які мають високу додану вартість. Кількість обставин часу в подібних текстах в середньому – 2 приклади, і баланс між абсолютними та відносними дейктичними виразами найбільш збережено.

(2) **“Важкодоступні” тексти** – близько 34% досліджених текстів, причому серед рекламованих об’єктів у цьому класі багато дорогих товарів: ІТ-продуктів (hardware), фінансової реклами, ліків та супутніх медичних товарів, тобто щодо цієї категорії текстів уживається прийом активного зацікавлення аудиторії під час безпосереднього процесу пояснень. Кількість обставин часу – в середньому по 7 випадків на текст, без

особливих переважань абсолютних чи відносних дейктичних виразів.

(3) **“Трансцендентні” тексти** – близько 17% дослідженого матеріалу, причому це єдиний клас текстів, в якому наявною є значна чисельна перевага відносних дейктичних виразів над абсолютними (в середньому – 16 обставин часу на текст). Можливо тому переважну більшість текстів цієї групи становить реклама туристичних поїздок, за якої слідує реклама товарів / продуктів / послуг навчання-хоббі та реклама із сфери іпотеки.

(4) **“Багатостатейні” тексти** – група, характерна напевно саме для газетної реклами, оскільки на манер звичайної газетної шпальти побудована у формі декількох статей, що висвітлюють рекламованих об’єкт із різних точок зору. Становить близько 10% досліджених текстів, причому, на противагу “безсюжетним” текстам, рекламовані товари цієї групи (в основному – товари поштою та кореспондентське навчання) мають не тільки низьку додану вартість, але й низьку зацікавленість серед споживачів. Кількість обставин часу у текстах найбільша з-поміж усіх груп (в середньому – 33 випадки), але абсолютні та відносні дейктичні вирази розподіляються рівномірно.

Таким чином, бачимо, що поєднання квалітативних та квантитативних методів дає цікаві й різнобічні результати, які видається доцільним використовувати і в подальших дослідженнях як японських рекламних текстів, так і текстів іншої спрямованості чи іншого мовного ареалу.

Література:

1. Алпатов В. М. Япония: язык и общество. – М.: Муравей, 2003. – 208 с.
2. Asano Hirohiko (1996) Tahenryoo kaiseki no jissai: nyuumon, Koodansha.
3. Dentsu sooken henshuu (2007) Joohoo media hakusho 2007, Daiyamondo sha.
4. Fukaya Masahiro, hoka (1994) Imizukeron kara mita kookoku no igi to kinoo, Yoshida Hideo kinen jigyou zaidan heisei 6nendo josei kenkyuu.
5. Furukawa Eiyuu (1991) Kyacchifureezu no sengoshi, Iwanami shoten.
6. Kagiwada Kyooko, Ishimura Sadao (2001) Yoku wakaruru sotsuron, shuuron no tameno tookeishori no erabikata, Tookyoo tosho.
7. Kahei Hisao, hoka (1985) Kookoku no gengogakuteki kenkyuu, Yoshida Hideo kinen jigyou zaidan shoowa 59nendo josei kenkyuu.
8. Kamei Akihiro, hoka (2005) Shinkookokuron, Nikkei kookoku kenkyuujo.
9. Kobayashi Yasuhiko (1982) Kookoku, moo hitotsuno kagaku: nihon no kookoku komyunikeeshon, Jikkyoo shuppan.
10. Kudoo Mayumi (1995) Asupekuto, tensu taikai to tekusuto: gendai nihongo no jikan no hyoogen, Hitsuji shoboo.
11. Langacker R. Subjectification // Cognitive Linguistics, 1990, pp. 5-37.
12. Lyons J. Semantics. – Cambridge: Cambridge university press, 1977.
13. Okamoto Shinichiroo, Yoshikawa Toshiko (1993) Kookoku no gengo hyoogen: koonoo, keikoku hyoogen no ninchi, Yoshida Hideo kinen jigyou zaidan heisei 5nendo josei kenkyuu.

14. Osaka Naoyuki, hoka (1989) Giongo, gitaigo no imeeji kankiryoku to kookoku, Yoshida Hideo kinen jigyou zaidan heisei gannendo josei kenkyuu.

15. Osaka Naoyuki, hoka (1991) Kookokubun no rikai to riidingu supan no kankei nitsuiteno jikkenteki kentoo, Yoshida Hideo kinen jigyou zaidan heisei 3nendo josei kenkyuu.

16. Saitoo Satoshi (1993) Kookoku niokeru shoohinmei, kyacchifreezu no hatsuon yooisei to sono kioku no shiyasusa nikansuru jikkenteki kenkyuu, Yoshida Hideo kinen jigyou zaidan heisei 5nendo josei kenkyuu.

17. Sasaki Megumi (1989) Iro to kanjoogo no gainenteki kanren no kentoo: inshootekina kookoku wo tsukuru tameni, Yoshida Hideo kinen jigyou zaidan heisei gannendo josei kenkyuu.

18. Shinmura Shuuichi (1997) Pasokon rakuraku tookeigaku: gurafu de miru deeta kaiseki, Koodansha.

19. Takabe Nobuo (1966) Kookoku kopii no retorikku: sono hassoo to hyoogen gijutsu, Tooyoo keizai shinhoosha.

20. Toki Rumie (2001) Kyacchikopii to tankeishi // Nihongogaku, dai20kan 2gatsugoo, Meijishoin, pp. 40-51.

21. Tsuchiya Shinichi (1974) Shinbun kookoku no kudokuten: kyacchifureezu wo chuushin ni shiraberu // Gengo seikatsu, dai 277goo, Chikuma shoboo, pp.61-67.

22. Tsuji Daisuke (2004) Kookoku no dokoni mondai ga aru noka: shouhisha shakai niokeru genjitsu to kyokoo no yuragi // “Masu”media no disukoosu, Hitsuji shoboo, pp. 236-261.

23. Uejoo Norio (2005) Kookoku kopi gairon (zoohoban), Senden kaigi.

24. Yamada Riei (2004) “Joodoo” (emooshon) to kookoku, soshite burando keisei // Nikkei kookoku kenkyuujo hou (rensei kenkyuu nooto), dai 212goo – dai 217goo.

Полежасєва Т. М.,

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

ЛІНГВОПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ КОНОТОНІМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено лінгвопсихологічним передумовам формування конотативно насиченої лексики в мові. Представлена етнічна складова онімичного лексикону народу у співставленні з його основним словниковим узусом.

Ключові слова: художній текст, оцінність, конотація, психолінгвістика.

The research deals with linguistic-psychological methods of work with the lexical material. Special attention is paid to connotation and emotional internal form of the words (here as connotonims). Author gives the list of the aspects which mainly influence the process of the forming of these nomens in the language, comparing to the usual communicative vocabulary.

Key words: literary text, valuation, connotation, linguistic psychology.

Мета. Враховуючи основні напрямки сучасних лінгвістичних досліджень проблеми представлення у мові понять, які є базовими для системи світогляду українців, здійснити аналіз екстра- та інтралінгвістичних складових процесу виділення у мові конотонімів, як одиниць ментального лексикону, що складають концептосферу української мовної особистості.

Актуальність. Науковий спектр дослідження проблеми дуже широкий. Питання концепту та концептосфери викладено у працях С. А. Аскольдова та Д. С. Лихачева; Н. В. Александрович розроблено принципи роботи з концептосферою художнього твору (зокрема, також із перекладами). Багатогранні проблеми походження, формування та розвитку семантики конотативно забарвлених лексем продовжують вивчати різні учені, зокрема Н. Д. Арутюнова (типологія значень), А. М. Архангельська (позамовний зміст), Є. М. Вольф та А. А. Івін (оцінність). Специфіка лексикографічної фіксації перехідних одиниць (від власних до загальних) представлена працями Є. С. Отіна, Т. Н. Кондратьєвої, Д. С. Мгеладзе, Н. П. Колеснікова та ін. В українській лінгвістиці питаннями перехідної онімії займалися Г. П. Лукаш (граматичні категорії), В. Ю. Канна (топоніми), Г. Б. Мінчак (ідеологічно забарвлені одиниці), О. В. Філатова та В. М. Калінкін (поетична ономастика). Але все ще мало розробленими та актуальними для дослідження лишаються проблеми мовної особистості та мовної картини світу українця, його концептосфери.

Конотоніми як одиниці перехідного плану мають особливо багату внутрішню форму. Вони вже не є виключно власними назвами, але ще

не перейшли остаточно у розряд загальних, оскільки першопочатковий “образ”, походження значення, первинний контекст є ще досить свіжими у пам’яті мовця. Напр.. *Ява* – а) острів в Індійському океані; б) хлопчик *Ява*, герой книги Всеволода Нестайка “Тореадори з Васюківки” [6, с. 8]; в) мотоцикл марки “*Ява*”. Кожна з семантичних реалізацій оніма *Ява* є окремим конотонімом, який має своє контекстуальне оточення, носіїв та сферу вживання, залежно від якої реалізує ті чи інші елементи своєї семантики (в тому числі, емоційно-оцінні).

Кристалізація конотативно забарвлених лексем відбувається на базі основних універсальї людської свідомості (концепти), і національної зокрема. Це перше, з чим стикається людина (як вид за час свого існування на Землі і як індивід у перші роки свого свідомого життя). Поняття є широким і об’ємним, вибудовує загальну пізнавальну схему людини (весь здобутий досвід розкладається по засвоєних першопочатково концептах як по полицках). Дослідження цього феномену не можуть обмежуватися апаратом лише якоїсь однієї наукової галузі, отже необхідний експериментальний та системний синкретизм у його вивченні.

Одне із джерел отримання інформації про ментальне наповнення концептів – це семантика мовленнєвих одиниць, а особливо тих, що утворені контекстуально, є семантично похідними словами або містять у собі емоційно-оцінний фон. Переносне (в тому числі і метафоричне) мовлення містить у собі найбільше лексичних одиниць цього типу.

Предметом нашого дослідження є конотоніми (термін Є. С. Отіна) як одна із складових онімів, збагачених вторинним значенням за допомогою особливого змістового та формального оточення. В кожному окремому випадку можна говорити про вплив або контексту (текстового, ситуативного, історичного і т. п.), або конотації оніма, або навіть про вплив системи поглядів учасників мовного акту. Але частіше за все всі ці три фактори, не зважаючи на свою різнорівневність, а скоріше саме завдяки їй, взаємодіють, відкриваючи таким чином більше смислових сторін функціонування лексичної одиниці порівняно з фіксованим словниковим узусом.

Одиниці, що лежать в основі процесу утворення конотонімів, дослідники визначають як “ідеальні сутності, що формуються у свідомості людини” (Тім Роер), як “оперативні змістові одиниці усєї картини світу, відображені у людській психіці” (Лакофф Дж.). До питання концептосфери мовного акту звертаються соціологи, нейролінгвісти та психологи (Паул Блум, Ріта Нолан, Тім Роер), антропологи, філософи та програмісти (Чарльз Філмор, Петер Гарденфорс) [3], [2, с. 51]. Словниковий запас нації є дзеркалом водночас і її історії, і її сьогодення. Лексика та процеси, що в ній відбуваються (в тому числі утворення конотонімів), дають можливість ученим не лише проаналізувати мовну ситуацію, що створилася,

але і спрогнозувати її подальший розвиток, про що свідчить теорія варіативності концептосфери Тіма Роера. Його роботи, що присвячені різноманітним виявам концептів у мовленні людини (в тому числі під впливом таких факторів як належність людей до різнонаціональних та різновікових груп), представляють цікаві результати експериментів стосовно ментального наповнення концептів.

Зважаючи на синкретичність явища конотонімії, варто згадати дослідження когнітивістів (Тім Роер, Вів'єн Еванс, Бенджамін Берген, Йорг Зінкен, Жиль Факоньєр), психологів та нейролінгвістів (Паул Блум, Тім Роер), роботи з інформаційних технологій (Чарльз Філмор, Колін Бейкер, Хіроакі Сато). Процес аналізу конотонімів пов'язаний також і з вивченням метафори, адже досить часто саме переносне значення стає стимулом для процесу переходу лексичної одиниці з одного розряду до іншого. З цього погляду особливо цікавими є розвідки, що стосуються застосування метафори у повсякденній комунікативній практиці людини. Це не лише практика мовна (Тім Роер), але і практика інформаційно-технічна (Факоньєр, Бейкер, Сато). Інтерфейс користувача – сфера широкого використання метафоричного мовлення, що має цікаві приклади та схеми семантизації.

Об'єкт. Герменевтика стверджує, що мова належить розмові, тобто мова лише тоді є тим, чим вона справді є, коли вона є носієм спроб порозумітися, засобом обміну думками, мовою та відповіддю на мовлене. При спілкуванні ми ніби перекладаємо себе з внутрішньої мови на зовнішню. І тут, відповідно, стикаємося з тими самими проблемами, що і при “звичайному” перекладі мова-мова: якщо “перекладач перекладе” лише те, що “я говорю”, мені, мабуть, не вдасться донести до співрозмовника своє повідомлення. Необхідне залучення всіх відтінків наших почувань, актуалізація їх мовленнєвими засобами.

Адресація свого твору певному колу читачів вже є певним наміром до умовного “діалогу”. Твори дитячого письменника Всеволода Нестайко є унікальним **об'єктом дослідження** такого мовно-мовленнєвого матеріалу. Два своїх твори (“Тореадори з Васюківки” та “П'ятірка з хвостиком”) автор цілеспрямовано перевидав з переорієнтацією тексту на вже змінену читацьку аудиторію. Вперше книги вийшли друком ще за радянського часу (1963 р.), нова ж редакція вийшла накладом вже у новому тисячолітті (2004 р.).

Матеріал. Конотоніми продовжують залишатися онімами, не втрачаючи своєї здатності співвідноситися з іншими власними іменами, продовжують сприйматися з ними в одному ряду. Слово у своїй сутності – двовимірне утворення. Воно рівною мірою визначається як тим, чие воно, так і тим, для кого воно [4, с. 78]. Кожне слово існує для реципієнта у трьох аспектах: як нейтральне слово, що належить мові, як чуже (авто-

ра) слово, що містить нашарування його життєвого досвіду, і, нарешті, як власне (реципієнта) слово. Читач зустрічає слово у конкретній ситуації і має при цьому певний мовленнєвий намір. Наприклад, можливі такі варіанти: книга читається а) для розваги дитиною; б) для наукового аналізу літературознавцем; в) для створення ілюстрацій художником. У кожному випадку слово проникається експресією реципієнта і залежно від цього, активізує у свідомості ті чи інші присутні в ньому семантичні шари.

При відборі конотонімів у художньому тексті ми пропонуємо керуватися наявністю у лексичних одиницях наступних ознак: а) в словосполученні \ реченні слово використане не у своєму прямому словниковому значенні; б) це значення є суто авторським, оказіональним; в) це значення можна зрозуміти лише з контексту (текстового \ історичного \ національного \ групового).

Наукова новизна. Зібраний матеріал за кількістю сем та їх характером ми пропонуємо розподілити на такі три основні групи:

1). Значення узуальне. Належить мові. Зафіксоване у словнику.

До цієї групи ми відносимо лексеми зафіксовані у словнику Є.С.Отіна (розряд одиниць спільних для російської та української мов, або загальнолюдські), а також такі, чиє значення можна знайти у тлумачному словнику української мови з примітками “фразеологізм” \ “історизм” \ “неологізм” \ “професіоналізм” \ “діалектизм”.

Напр.: *Велика китайська стіна* (в тексті – високий, неакуратний паркан).

2). Значення оказіональне. Належить авторові. Зафіксоване лише у його творі (творах).

Одиниці цієї групи невід’ємно несуть на собі нашарування авторського життєвого досвіду – його вікових, національних, професійних, ідеологічних і т.п. особливостей як мовця. Фіксація таких лексем виявляється у цілеспрямованому тлумаченні автором свого новотвору, або у використанні лексеми у прозорих для розуміння її нового значення контекстах.

Напр.: *Робінзон Кукурузо* – “*То він був Крузо, а ти – Кукурузо. Якраз підходяще для тебе ім’я. Після вчорашнього...*” (маються на увазі пригоди героїв у кукурудзі, що описані у попередньому розділі, які прославили їх на все село).

3). Змішаний варіант. Належить читачеві \ реципієнтові. Лексикографічна репрезентація маловірогідна (можливо, у інших художніх або публіцистичних текстах).

Напр.: *товариш Собакевич* – можливих (виявлених під час нашого дослідження) три семи: 1) *товариш* – шанобливе звертання до людини, належить певному періоду в історії, на сьогоднішній день не актуальна сема – молодим читачем може бути вже не прочитана; 2) *Собакевич* – за аналогією до пан Коцький – ім’я для тварини, потенційно можливе, а тому звичне для дитячої літератури; 3) *Собакевич* – ім’я героя по-

вісті М. В. Гоголя “Мертві душі”, має яскраву емоційну характеристику закріплену за персонажем, але ця сема відкрита лише читачам старшого віку, що вже знайомі із творчістю М. В. Гоголя.

Беручи за основу вищенаведену типологію, та враховуючи асоціативну природу мислення людини, ми отримуємо можливість спостерігати за процесом утворення нових конотативно забарвлених одиниць (починаючи від словотвору і закінчуючи переосмисленням синтаксичних структур і цілих уривків тексту). Старе знання і його матеріальна маніфестація здатні слугувати платформою для руху до нового поняття шляхом тієї образної підтримки, яка асоціативно актуалізується в свідомості [9, с. 94].

Напр., Всеволод Нестайко дає своєму персонажеві ім’я *Робінзон Кукурузо* – “*Надзвичайні пригоди Робінзона Кукурузо та його вірного друга і однокласника Павлуші Завгороднього в школі, дома та на безлюдному острові поблизу села Васюківки*” [6, с. 5]. Одразу маємо три конотативно забарвлених оніми: *Робінзон Кукурузо*, *безлюдний острів* та *село Васюківка*. Перший – авторський, okazіональний антропонім створений за допомогою перекручування вже існуючого антропоніма – імені персонажа книги Даниеля Дефо Робінзона Крузо. Інформацію про людину спотворено, ілюкція непряма. Читач залежно від свого досвіду сприймає пошарово семантику образу: 1. *Робінзон Крузо* – жертва корабельної аварії, відчайдушна людина, що змогла вижити у екстремальних обставинах (в цей семантичний шар укладається конотонім *безлюдний острів*, який одразу посилює асоціацію з персонажем Дефо); 2. *Кукурузо, кукурудза* – гра слів, що за сюжетом художнього твору і стала джерелом іменування (можливо, данина “епосі кукурудзи” – історичному періоду, коли активно вирощували цю культуру). *Село Васюківка* – топонім дуже звичний для українського мовця, таких населених пунктів на території України десятки. Такий вибір оніма одразу наближає автора до читача, вводить останнього у близький йому географічний контекст.

Дзеркальною стороною асоціативного мислення людини є розуміння іронічних конструкцій. Слову чи групі слів, проголошених мовцем надається, протилежне значення з метою насмішки чи глузування, перенесення за контрастом, полярністю семантики. Іронія виявляється на основі контексту або фонового знання, які виключають можливість буквального розуміння сказаного. Сприйняття іронії суб’єктом зумовлено порушенням логічного зв’язку між причиною і наслідком, який з неї випливає, читач, продовжуючи мислити асоціаціями розглядає вже не конструкцію “1” подібне до “2”, а конструкцію “1” разуче відрізняється від “2”. Але саме завдяки цій разучій відмінності, яскравості ознаки асоціація, а відповідно спогад і порівняння, відбуваються легко і природно. Напр.. “*Всі вони кандидати у якісь науки. Що таке “кандидат”, ми добре знаємо. Явина мати була кандидатом у депутати районної Ради. Її*

біографія з фотографією висіла на стіні нашої школи. Та це було недовго. Пройшли вибори, і Явина мати стала депутатом. А ці третій рік приїждять, і все іще кандидати. – Щось довго їх не вибирають, – казав Ява. – Мабуть не дуже вдатні до наук. Як ми з тобою” [6, с. 25]. Іронічна оцінка здібностей київських кандидатів “від зворотного”, їх порівняння з кандидатом у депутати, з одного боку розкривають рівень життєвого досвіду персонажів, таким чином, наближаючи їх до читача, і водночас, натякають на реальне значення слова, воно знаходиться поза текстом, але шлях до нього легко прочитується.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Мовленнєва конвергенція – уподібнення мовлення адресата і адресанта. Тут тісно переплітаються явища інтра- та екстралінгвістичного характеру, в тому числі і соціальні, і психологічні. Соціальна перцепція містить в собі сприйняття, розуміння і оцінку людьми інших соціальних об'єктів (інших людей, самих себе, груп, соціальних спільнот і т. п.). Стрижневими є поняття “груповий контекст” (належність до своєї або “чужої” групи), а також принцип залежності міжособистісних стосунків від діяльності групи [7, с. 273].

Міжособистісні стосунки – це ціла система установок, орієнтацій, очікувань, стереотипів та інших диспозицій, через які люди сприймають і оцінюють одне одного [7, с. 206]. Кожен індивід у своїй свідомості створює власну картину дійсності: предмети і явища фіксуються і відтворюються в зв'язку одне з одним, “групами” або “рядами”. Це обумовлюється реальними зв'язками предметів і явищ, а саме їх зв'язками в просторі і часі, відношеннями подібності і відмінності між ними і т.д. Під впливом цих об'єктивних зв'язків виникають тимчасові зв'язки в корі головного мозку, що слугують фізіологічною основою запам'ятовування і відтворення і що власне і представляють собою асоціації як такі [7, с. 93].

Таким чином, життєвий досвід кожного автора є унікальною базою номенотворення. Для прикладу можна взяти фактор віковий та ідеологічний. У книгах Всеволода Нестайко пса звать *товариш Собакевич* (див. вище сема 1), слава про хлопців гримить як *радіо на Перше травня, дітей б'ють тільки імперіалісти* – ці оними мають чітку прив'язку до епохи, на сьогоднішній день вони все ще зрозумілі читачеві, але вже не такі близькі як 50 років тому. Асоціативні ланцюжки все ще стійкі, до всього їх активно підживлюють книги, преса та телебачення, міжособистісне спілкування з різними віковими групами, для яких подібний словниковий запас є більш близьким. Але дитячий та підлітковий аудиторії, на яку в першу чергу розрахована книга, все ж таки знадобляться додаткові пояснення. В їх мовній картині світу цих концептів вже немає.

Постановка завдання. Завданням дослідження є вичленування з тексту конотонімів, які так чи інакше випадають із лінгвопсихологічної

канви тексту, не відповідають адресантові. Маючи такий приклад, надалі можна буде уникнути недоцільного використання ілюстративного матеріалу у процесі роботи з конкретною аудиторією. Адже саме слова із яскраво вираженими внутрішніми формами, виступаючи емоційно забарвленим фрагментом кореферентного ряду, сприяють вираженню гносеологічно-оцінної позиції адресата, що є надзвичайно важливим, особливо для міжособистісного спілкування у молодіжному середовищі. Фіксуючи відповідне референційне значення, актуалізуючи різні образуювляння референта, вони допомагають виявити смислову заданість тексту, оприятити інтенційний компонент його семантики. Ключове внутрішньоформне слово окреслює потенційний сюжет, формує натяк, сигналізує про можливі смислові ходи у посттексті [5, с. 110].

Наукові результати. Асоціації – сутності універсальні, у випадку вербального мислення мають мовленнєво-мисленнєву природу, яка може актуалізувати асоціації, що відповідають енциклопедичним знанням про світ, або ж асоціації суто слухові (фонетичні), або ж, нарешті – власне вербальні, що відповідають мовленнєвій компетенції (на всіх рівнях мови). Перші можуть бути названі емпіричними, або онтологічними, їх референти – сама реальність (світ), другі – ономатопічні (звукові, звуко-символічні), їх референти – самі звуки, а треті – мовні (фонологічні, морфологічні, синтаксичні, фразеологічні), референтами ж їх є відповідні мовні одиниці як реальні інформаційні об’єкти [9, с. 95].

Типи і характер асоціювання задаються внутрішньою формою слова, яка ніби двоспрямована по відношенню до денотативного (сприйманого на рівні мотиваційного значення) і конотативного (в широкому сенсі) значень слова-гібрида. Наприклад, конотонім *Попелюшка* є багатозначним конотонімом із різними семантичними нюансами. Як правило, він називає бідну, незаможну дівчину: “*Тільки зараз ти – Попелюшка, донька двірнички*” [8, с. 73]. Саме ця сема є стрижневою і бере свій початок із казки Шарля Перо (де онім з’явився вперше). Крім цього, *Попелюх* – ім’я міфічного персонажа слов’янського пантеону, життя якого пов’язане із вічним порпанням у попелі. Накладання двох імен – поетоніма Шарля Перо та імені міфічного персонажа, який жив у попелі, виявляє не лише глибинність концептуального значення але і відкриває перспективу використання його іншими національними аудиторіями. Адже, по-перше, *Попелюшка* є онімом, широко відомим за межами батьківщини Шарля Перо (разом із контекстуальними нашаруваннями у вигляді сімейних та соціальних обставин персонажа). І, по-друге, концепт “домашнього вогнища” є невід’ємним для будь-якої культури, є елементом загальнолюдської картини світу – відповідно, здатний на глибинному рівні сприйматися реципієнтом тексту поза його національними переконаннями (наприклад, у Індії двірники – це каста, і приналежність до неї тимчасовою бути не може).

Це дає підстави стверджувати, що внутрішня форма слова-гібрида є асоціативним стрижнем його значення, що з'єднує всі поліфункціональні (різнорідні) компоненти смислу [9, с. 10].

Висновки та подальші перспективи досліджень. Образна внутрішня форма як фактор формування вторинних найменувань – не єдиний засіб створення мотиву для емотивного ставлення суб'єкта мовлення до позначуваного. Цю роль можуть виконувати і інші засоби, що мають “зовнішню форму”, тобто формальну вираженість – суфікси суб'єктивної оцінки, прийіми ониматопеї і т. д. Таким чином, потенціал подальших досліджень пов'язаний з вивченням питання форми вираження концептів, в тому числі й словотворчої.

Але всі конотоніми базуються на певній мотивації, відсилають до асоціативно-образного уявлення за рахунок усвідомлення внутрішньої форми афіксів, звертаються до індивідуального або національно досвіду учаснику мовного акту, до специфіки його сприйняття ситуації.

Проаналізований мовний матеріал може бути використаний у процесі підготовки спецкурсів з лінгвокультурології, для написання навчальних посібників, орієнтованих на роботу зі студентами, що вивчають українську мову на поглибленому рівні, на заняттях з практичного курсу української мови для іноземних студентів, а також у лексикографічній практиці.

Література:

1. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor // *Metaphor and Thought* (2nd edition), Cambridge University Press, 1992. – 51 p.
2. Philosophy to Neuroscience // *Theoria et Historia Scientiarum*. – V. 6. – N. 1. – 2001. – P. 27-42.
3. Rohrer T. The Cognitive Science of Metaphor from Philosophy to Neuroscience // *Theoria et Historia Scientiarum*. – V. 6. – N. 1. – 2001. – P. 27-42.
4. Бердяев Н. Философия свободы. Смысл творчества. – М.: Правда, 1989. – 784 с.
5. Гридина Т. А., Попова Т. В. Ассоциативная семантика новообразований-гибридов // *Лексическая семантика*. – Свердловск, 1991. – С. 105-111.
6. Нестайко В. Тореадори з Васюківки. – К.: Веселка, 1973. – 416 с.
7. Психология. Словарь. – М.: Политиздат, 1990. – 517 с.
8. Роздобудько І. Пастка для жар-птиці. – К.: Фоліо, 2007. – 160 с.
9. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 205 с.

Поліщук О. Л.,

Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, м. Черкаси

НОМІНАЦІЇ НЕВЕРБАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА КОМУНІКАЦІЇ "ПРОКСЕМНІ ДІЇ" У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Розвідка присвячена актуальним проблемам невербальної семіотики – проксемним компонентам невербальної комунікації, класифікації видів комунікативного простору та особливостям їхньої номінації у сучасному англомовному дискурсі. Автор приділяє основну увагу опису типів проксемного дейксису та принципам їхнього використання.

Ключові слова: невербальна комунікація, проксеміка, комунікативний простір, номінація, проксемний дейксис.

The investigation has been devoted to the actual problems of the non-verbal semiotics such as proxemic components of the interpersonal communication, the classification of the communicative space types and the peculiarities of their nomination. The author's special attention is being paid to the description of the proximal deixis types as well as their use principles in the present-day English-speaking discourse.

Key words: the non-verbal communication, proxemics, the communicative space, a nomination, the proximal deixis.

Постановка проблеми. Комунікативна діяльність людини має місце у просторі й часі. У фізичному просторі учасники мовленнєвої взаємодії здійснюють проксемні дії. Просторова орієнтація комунікантів є одним із засобів невербальної комунікації (НВК), таких як **(1)** кінесика (мова тіла), що містить наступні сигнали: жести, рухи тіла, вирази обличчя, очей, поведінку та пози; **(2)** пармова (голос), включаючи висоту тону, темп мовлення, його гучність, мовленнєве вагання або уповільненість мовлення, паузацію; **(3)** зовнішність людини та її стиль одягатися тощо.

Аналіз розвідок і публікацій, присвячених обраній проблемі. Відмітимо ряд статей, присвячених обраній нами темі: G. Rochepstov [14], Г. Е. Крейдлин [5], а також ілюстративні матеріали F. A. Durbridge [8], J. Mitchell [12], S. Sheldon [15] та ін. і оксфордський словник сучасної англійської для тих, хто вивчає мову на продвинутому рівні A. S. Hornby [13]. Однак праці, присвячені розглядові проблем номінації, що стосуються проксемних дій у сучасному англомовному дискурсі, все ще небагаточислені.

Метою даної статті є аналіз номінацій проксемних дій у сучасному англомовному дискурсі, що базується на різнорівневих підходах до номінацій проксеміки.

Матеріалом дослідження послуговувалася художня проза другої половини ХХ ст.

У широкому розумінні проксеміка визначається як “галузь семіотики, яка вивчає простір, що існує між учасниками мовленнєвої взаємодії, коли вони вступають у стосунки один із одним, а також спосіб організації ними фізичного простору навколо себе у комунікативному соціумі” [10, с. 136]. У її вузькому розумінні, проксеміка визначається як “галузь теорії невербальної комунікації, що вивчає невербальну концептуалізацію та культурну організацію комунікативного простору, визначає способи його сприйняття, організації та використання людьми у процесі комунікації” [5, с. 457]. Розуміння проксеміки у її вузькому сенсі набуває терміну “прагма-проксеміка”. Саме цей момент обумовлює **актуальність** даного дослідження, оскільки у вузькому розумінні проксеміки нами здійснюється аналіз номінативних одиниць на її позначення у статті.

Отже, **мета** нашої розвідки продемонструвати різнорівневі підходи до дослідження номінацій проксемних дій у сучасному англомовному дискурсі.

Об’єктом дослідження є номінації проксемних дій комунікантів.

Предметом дослідження є особливості функціонування номінацій проксемних дій у сучасному англомовному дискурсі.

Едвард Т. Холл не лише визначив об’єкт дослідження проксеміки – характер використання людиною простору у своїй життєдіяльності [12], – але й окреслив та описав чотири різні зони відстані між комунікантами, характерні для англомовного соціуму, яких вони дотримуються між собою та іншими учасниками мовленнєвої взаємодії у залежності від типу ситуації та природи міжособистісних стосунків [11]. Зони відстані виявляються комунікативно значущими як для вербальних, так і для невербальних міжособистісних стосунків [15, с. 60]. За даними Е. Холла, традиційні норми відстані, характерні, наприклад, для північно-американської культури, дотримуються комунікантами за їх безпосередньої взаємодії із точністю до сантиметрів [3, с. 130]. Вищезазначені норми складаються із чотирьох комунікативних просторів із суб’єктом спілкування у центрі.

Радіус інтимної відстані коливається від 0 до 45 см від однієї особи до іншої [11, с. 118]. Ця відстань використовується найближчими людьми при спілкуванні. Природним та визначним є фізичний контакт. Прикладами слугують інтимні стосунки, боротьба тощо. На інтимній відстані комуніканти сповна проявляють свої людські почуття, при чому останні легко стимулюються, так само як і легко порушуються, якщо особа опиняється в різних ситуативних умовах.

Особиста відстань, що коливається від 45 см до 120 см [11, с. 122], є характерно вживаною знайомими людьми у їх повсякденному спілкуванні. Це найбільш типова відстань між індивідами, що спілкуються неформально та схильні здійснювати значну частину своїх стосунків саме у цих межах комунікативного простору. За спілкування комунікантів на особистій відстані,

між ними зберігається фізичний контакт, що дає їм змогу триматися за руки або потискати один одному руки. Зменшення особистої відстані до відстані інтимної призводить до почування іншою особою комунікативно та психологічно незручною. За її збільшення одним учасником мовленнєвої взаємодії, інший починає відчувати себе комунікативно відкинутим.

Соціальна відстань, за Холлом [11, с. 124], поширюється від 120 см до 360 см. Для неї характерними є ситуації офіційного спілкування, тому на відміну від особистої, на цій відстані практично виключається можливість комунікантів підтримувати особисті стосунки. При застосуванні учасниками мовленнєвої взаємодії соціальної відстані фізичний контакт між ними відсутній.

Отже, це відстань “безпечніша”. Вступаючи у взаємодію на ній комуніканти передають інформацію та почуття, що не є суто особистими та неформальними. Результати психолінгвістичних досліджень [10, с. 138] свідчать про визначення збільшенням відстані між комунікантами ступіню формальності ситуації. Спостереження за фізичною відстанню між комунікантами у ситуаціях соціального спілкування дає змогу визначити міру обізнаності ними один одного, характер їхніх стосунків та їхній соціальний статус.

Суспільна відстань – 360 см і більше – з одного боку, використовується для виступів мовців перед масовою аудиторією, а з іншого – залишається для взаємодії комунікантів із незнайомцями, контакт із якими не є бажаним [11]. Використання комунікантами максимальних меж суспільної відстані повністю виключає особисті стосунки, роблячи міжособистісну комунікацію менш імовірною. Факт надання особою переваги, із-поміж інших, суспільній відстані в процесі комунікативної взаємодії [10, с. 138], свідчить про бажання нею уникнути спілкування.

Наступні приклади ілюструють, яким саме чином відбувається зміна відстані між учасниками соціальної взаємодії в комунікативному просторі від суспільної через соціальну до особистої зони (приклади 1, 2) та від соціальної до особистої (приклад 3):

It seemed to Leslie that every few minutes people were coming up to the park bench to shake Oliver's hand and to wish him well [16, p. 13].

Even so he moved with his own dignity to where Tom sat and offered his hand [13, p. 42].

Jessie looked at her brother <...>. She reached out and touched his hand. "Mam's got it all wrong," she said gently <...> [13, p. 45].

До проксемних факторів належить не лише відстань, але і спосіб комунікантів розташування по відношенню один до одного у фізичному просторі, що варіюється від положення “обличчям до обличчя” до положення “спиною один до одного” [3, с. 130-131]. Так, наприклад, якщо спілкування “суперницьке”, то комуніканти розташовуються навпроти один одного, якщо “кооперативне”, то сідають поряд. Випадкова бесіда, як правило,

представлена позицією навкіс, через ріг столу. Бесіда, що супроводжується будь-якою проксемною дією, оформлюється посадкою на протилежному боці столу, але не навпроти, а по діагоналі. Звичайно, на тип відстані та спосіб розташування індивідів у комунікативному просторі впливає природа їхнього фізичного оточення. У зв'язку із цим, за принципом відчуженої сталості будь-якого конкретного фізичного простору, простори оточуючого середовища поділяються за наступною класифікацією.

Неофіційний комунікативний простір характеризується високим ступенем своєї рухомості, швидкою змінюваністю та можливістю коливатися від інтимної до суспільної зони відстані. Він нагадує собою особисту оболонку, у якій індивід постійно знаходиться протягом усього свого життя, незалежно від того, чи вступає він у якийсь контакт із іншими комунікантами, чи ні, та яку останній може збільшувати із метою тримати інших осіб на значно більшій відстані від себе [10, с. 139], або, навпаки, зменшувати, щоб дозволити їм дістатися ближче.

Неофіційному комунікативному просторові протиставляється **офіційний** як такий, що виникає за умови взаємодії між комунікантами у конкретній ситуації їхнього спілкування та, в залежності від ситуації, розглядається або як комунікативний простір напівфіксованих елементів, або ж як комунікативний простір фіксованих елементів.

Для **комунікативного простору напівфіксованих елементів** властивим є залучення предметів для створення відстані. У ролі напівфіксованих елементів виступають стільці, лави, дивани, ширми та інші рухомі предмети [11, с. 108]. Модифікація цього типу простору здійснюється по-різному в залежності від комунікативних цілей учасників мовленнєвої взаємодії.

Комунікативний простір фіксованих елементів створюється за участю відносно статичних предметів, що визначають фізичний простір навколо учасників процесу комунікації [10, с. 139]: стіни, двері, дерева, тротуари, дороги, шосе тощо. Фіксовані елементи допомагають учасникам мовленнєвої взаємодії направляти та контролювати свої проксемні дії.

Ще одним критерієм до класифікації поняття простору у свідомості представників англомовного соціуму виступає показник його відкритості/закритості [1].

Також семіотично значимим є напрямок руху вздовж просторових вісей, що корелює із різними культурними сенсами та конотаціями. Так, рух вгору вздовж вертикальної вісі “вгору/донизу” пов'язаний із віком комуніканта, його підростанням, із зростанням почуття його власної гідності, кількості та якості виконуваних людиною громадських функцій та комунікативних ролей у суспільстві. Рух комуніканта уздовж тієї ж вісі донизу пов'язаний із його низькою самооцінкою, із прагненням сховатися від інших комунікантів, із бажанням бути маленьким, а також із пригнобленістю та покірністю [5, с. 475-476].

Рух вперед вздовж сагітальної вісі “вперед/назад” спричиняє зменшення фізичної відстані у комунікації та пов’язаний із інтересом учасника мовленнєвої взаємодії, його допитливістю, бажанням бути поряд, а також можливістю більш тісного, навіть, тілесного контакту. Рух назад, що збільшує фізичну відстань, співвідноситься із переляком, страхом, відразою, бажанням більше побачити, дізнатися, а тому – із здивуванням.

Загальний погляд на проксеміку як семіотичну галузь дає нам термінологічний апарат, що застовується у прагмапроксеміці.

Усі вищезазначені проксемні фактори мають мовні позначення. Досліджуючи проксемну лексику, слід зважати на вміст системи координат, що вказує на певну точку у комунікативному просторі, відносно якої далі вже характеризується рух учасника мовленнєвої дії вперед, назад, праворуч, ліворуч, догори, донизу або кругом своєї власної вісі у семантиці кожної мовної одиниці на її позначення. Таким чином, у цілому, здається можливим розмежувати два типи проксемного дейксису:

– суб’єктний проксемний дейксис, у якому центром координації дейктичного слова є суб’єкт мовленнєвого акту – мовець та

– об’єктний проксемний дейксис, у якому центром координації є предмет, не співпадаючий із мовцем.

І в першому, і в другому випадках здійснюється пересування комунікантів відносно цих центрів у напрямку або до них, або від них. Прикладами вищезазначених типів дейксису відносно особи найбільш яскраво слугують дієслова руху.

Живання мовцем дейктичних слів та виразів у висловлюванні може здійснюватися одним або декількома із трьох різноманітних способів: жестовим, символічним або анафоричним [17, с. 94].

Під **жестовим**, мається на увазі таке використання мовних, дейктичних засобів за якого вони позитивно сприймаються лише тими учасниками комунікативної ситуації, хто безпосередньо бере участь у фізичному здійсненні проксемних дій.

Під **символічним**, розуміємо таке використання дейктичних засобів, при якому їх позитивна інтерпретація вимагає елементарного усвідомлення учасниками комунікативної взаємодії, крім фізичного, також і певних її інших аспектів – лінгвістичних та екстралінгвістичних. Досить важливе значення для нас має те, чи це усвідомлення досягається шляхом поточного сприйняття ситуації, чи ні.

Анафоричним називається таке використання дейктичних засобів, за якого їх позитивна інтерпретація знаходиться у прямій залежності до усвідомлення інших частин того ж самого дискурсу, із якими ці дейктичні засоби співвідносяться.

Відмінність між усіма трьома можливими способами застосувань дейктиків, про яку йдеться, може бути проілюстрованою на прикла-

ді дейктичних дієслів руху, які застосовується в усіх трьох випадках. Їх **жестове** використання ілюструється у наступних прикладах, де для більш глибокого усвідомлення місця комунікантів у фізичному просторі, вказання на яке міститься у семантиці проксемного дієслова, слухачеві необхідно бути присутнім у комунікативній ситуації та самому брати участь у мовленнєвій взаємодії:

*"I'm very glad you got here at all, Mr. Ford," she said, and **moved closer to him**. "So am I," said Ford, and at that moment a man entered, a young and harassed man, who looked at Mrs. Cromer as a starving dog might look at a narrow bone, Ford thought, a bone with a lot of meat still on it. He **moved at once towards the woman**, and said, "Jane, I've been looking all over for you" [13, p. 118].*

Прикладом **символічного** використання дейктичних мовних засобів слугує висловлювання мовців, у якому дейктик *here* зазнає розуміння слухачем як "місцезнаходження мовця":

*Tom Seaton **went over to where Ashton was pouring out drinks**.*

*"It's very kind of you to hold it **here**," she said [13, p. 83].*

Прикладом **анафоричного** вживання дейктичного прислівнику *there* слугує речення наступного типу, у якому дейктик *there* позначає місце, яке згадувалося у попередньому фрагменті дискурсу, а саме – парковка:

*I drove the car to the parking lot and left it **there** [17, p. 94].*

Вказання на місце знаходяться у дейктичній системі мови завдяки слугуванню розташуванням одного, або іншого, або обидвох учасників мовленнєвого акту просторовою точкою відліку по відношенню до багатьох інших просторових компонентів: (1) напрямку комунікативного руху, (2) його характеру та (3) його інтенсивності тощо, позначуваних дейктичними засобами.

Інформативне значення слів проксемного дейксису, розглянуте під таким ракурсом, відрізняється комплексністю свого семантичного характеру; здатністю утворення функціональної динамічної системи їх значень, що реалізується у мовленні, при чому встановлюється така ієрархія компонентів значення дейктичних слів:

– категоріальний (денотативний) "рух";

*No bed for Tarzan and Jane – he put the thought from his mind, and went forward to where his wife lay, white faced, unconscious. The doctor by the bedside turned as he **moved** [13, p. 163].*

– дейктичний "напрямок руху";

"Anything that hurts," said Jessie. "That's what they use." Her agitation now was barely containable: Tom's grief, Arthur's concern no more than a background to the intensity of her feeling.

"Jack's not like that," she said. "He's not."

*She **turned away** then, and moved towards the door, but her mother intercepted her [13, p. 85].*

– допоміжні компоненти значення, "цілеспрямованість", "стадія", "характер руху" [8, сс. 7-8].

Reluctantly Matt said, "I might have done. There was an awful lot to drink, Jack, and I'm not used to it any more."

Ford turned away impatiently. "You daft bloody fool," he said and as he did so the door opened, and Dolly came in (13, p. 88).

Досліджуючи номінації проксемних дій у дискурсі, ми спираємося на методику семного аналізу. Під семою в лінгвістиці розуміється "мінімальний елементарний семантичний компонент, не членований далі, але такий, що характеризується певним рангом у даній системі значень і, завдяки йому, здатний або ускладнюватися семою більш низького рангу, або одне та інше разом" [2, с. 9]. Як і значення одиниці на позначення будь-якого явища реальної дійсності, кожне проксемне значення складається із двох або більше сем обов'язково різних рангів. Е.г. *to dart* = 1. **move suddenly and quickly in a particular direction: Her eyes darted around the room, looking for Greg** [14, с. 294].

Аналіз системи проксемних значень дейктичних одиниць був би неповним без детального аналізу випадків синонімічності та варіативності локативних груп [2, с. 8]. Мовні значення лексичних одиниць позначення проксеміки виводяться на основі розбиття множини форм, що аналізуються на її підмножини [6, с. 55, 100]. Ми розглядаємо номінації на позначення **появи/зникнення** учасника мовленнєвої взаємодії із меж комунікативного простору, а також **старту/фінішу** проксемної дії, після чого, власне, перейдемо до опису усіх комунікативних рухів у фізичному просторі.

Під появою учасника мовленнєвої взаємодії в комунікативному просторі ми розуміємо власне його входження до нього. Останнє є або (1) спільною дією комунікантів, або (2) нею не є:

(1) to move in with sb

Поява учасника мовленнєвої взаємодії в комунікативному просторі може виражатися як простим (а), так і перфектним (b) минулими часами проксемного дієслова:

(a) *After her mother's death, Leslie moved in with her aunt* [16, p. 10].

(b) *Leslie's father had fallen in love with a widow who taught at the university and had moved in with her, in her house on Limerstone Street* [16, p. 9].

(2) to come in

Laurence Hudson came in just after Kenton had left [9, p. 107].

Серед прикладів на позначення появи учасника мовленнєвої взаємодії в комунікативному просторі знаходимо такі, що то позначають або його появу в ньому за своєю власною ініціативою (1): *to arrive, to turn up*, або ж появу за чиєюсь вимогою (2): *to come in*.

(1) *Clive said impatiently: "What do you mean, when he arrived?"* [9, p. 118].

(2) *He pressed the bell and when his secretary came in, indicated the papers stacked high in his "In" tray* [9, p. 16].

В останньому прикладі поява одного комуніканта (секретарки) є природною реакцією на комунікативну дію іншого (Його) – *to press the bell*.

До мовних засобів на позначення появи комуніканта у фізичному просторі належить також і лексична одиниця *to arrive at sth*:

Lucy Freeman's mother, Alice Denby, arrived at the house at half past ten the same morning [9, p. 12].

У деяких випадках, відбувається передування появою учасником мовленнєвої взаємодії в комунікативному просторі наближенню в ньому:

"I told Inspector Kenton you were calling," explained Clive <...> [9, p. 44].

Якщо передбачається знаходження суб'єкта/об'єкта, його скінченість або майбутність у будь-який момент часу в межах локуму, наявною в лексичній семантиці його проксемного дієслова є сема співпросторовості: *in the room*. Якщо не відомо про знаходження суб'єкта/об'єкта, його скінченість або майбутність у межах локуму, або якщо – наприклад, при вираженні комунікативного руху – невідомо, чи знаходження суб'єкта/об'єкта в межах локуму належить до минулого або майбутнього часу, або якщо це несуттєво впливає на процес комунікації: *to go from the woods*, то наявними в лексичній семантиці його проксемного дієслова є відношення неспівпросторовості: *near the woods* (відносно) [2, с. 9].

У більшості випадків, форма, що виражає значення співпросторовості, ні в якому контексті не може бути інтерпретованою в розумінні неспівпросторовості та навпаки [2, с. 10]. Для подібного типу опозицій прийнято застосування терміну "еквіполентна опозиція" [7, с. 52], він (тип) характерний для дейктичних форм, що виражають місцезнаходження (де?) та трасу комунікативного руху; проте в дейктичних форм, що називають кінцевий (куди?) та початковий (звідки?) пункти, член із значенням неспівпросторовості може бути інтерпретованим в розумінні [2, с. 10] співпросторовості, але не навпаки: *to go from Moscow to Kyiv*.

У дослідженнях проксемної лексики спостерігається віднесеність одних і тих самих явищ реальної дійсності до різноманітних фрагментів мовної локативної системи [2, с. 16]; cf., наприклад, українські лексико-семантичні групи (ЛСГ) із дейктичним значенням неспівпросторовості: *звернути за ріг/за поворот, виїхати із-за рогу/із-за повороту, зникнути за горизонтом*.

Наступною загальною для усієї системи дейктичних засобів позначення проксеміки виявляється опозиція **за критерієм відношення до ступеню наповненості комунікативного простору суб'єктом/об'єктом, дією, ознакою**, в якій виявляються семи його незаповненості/заповненості [2, с. 11]. Сема заповненості комунікативного простору реалізується в межах співпросторовості, де для деяких конкретних дейктичних значень – наприклад, при вираженні місця у комунікативному просторі по відношенню до одного із боків суб'єкта/об'єкта – не реалізується зовсім [2, с. 11].

Третьою пропорційною опозицією в аналізованій нами системі дейк-

тичних значень проксемних мовних одиниць виявляється опозиція за принципом “характер відношень суб’єкта/об’єкта до локуму”, за яким виокремлюються мовні засоби із семою **статичності/динамічності** [2, с. 13]. Сема статичності передбачає незмінне по відношенню до локуму просторове розташування суб’єкта/об’єкта, що знаходить свого найбільш яскравого вираження у відношеннях місцезнаходження учасників мовленнєвої взаємодії в комунікативному просторі, а сема динамічності передбачає зміну співрозташування суб’єкта/об’єкта та локуму – наближення, віддалення комуніканта до локуму, проходження повз нього. *Stand:: dart(1)=move suddenly and quickly in a particular direction:*

*His father was at once brought back to them by the prospect of discussing the price of things. **His chair darted unerringly to Tom** and he put out a hand to grasp Tom’s sleeve, felt, tested the material* [13, pp. 110-111].

При цьому, відношення місцезнаходження зовсім не позначають нерухомості суб’єкта/об’єкта у просторі, а охоплюють також випадки його комунікативного руху та переміщення предмету в межах фізичного простору, названого іменною групою.

Дейктичне значення динамічності відношень реалізується через опозицію “траса комунікативного руху – один із пунктів руху”. Останнє дейктичне значення реалізується в опозиції “кінцевий пункт комунікативного руху (“фініш”) – початковий пункт (“старт”)”. Повний набір груп із цими дейктичними значеннями можливий лише для співпросторовості [2, с. 13], проте виокремлені основні опозиції не вичерпують усіх дейктичних значень категорії місця. В межах дейктичних значень співпросторовості та неспівпросторовості виокремлюються свої, специфічні значення. Так, для співпросторовості суттєвою виявляється опозиція загальної та конкретної співпросторовості, що визначається різноманітним характером власне просторових – *continent, steppe, forest, the Crimea, the Alps* – та предметних – *house, table, tree* – локумів.

Такі просторові об’єкти, як *country, city, forest, lawn* тощо, а також географічні абстракції – *horizon, equator, pole* тощо – допускають лише одну можливість співпросторовості. Локалізований предмет при цьому знаходиться в межах локуму, на його території: *in the town, in the woods, in the lawn*, а такі просторові об’єкти як, наприклад, *house, wardrobe, wall, board, etc.* допускають аж дві можливості розташування суб’єкта/об’єкта в комунікативному просторі:

- всередині локуму – *in the house, in the room, in the wall;*
- на одній із його поверхонь – *on the chair, on the wardrobe, on the wall* [2, с. 13].

Можливість розташування суб’єкта/об’єкта всередині локуму в комунікативному просторі ми спробуємо пов’язати з ідеєю **замкненого простору**.

Замкнений простір позначається наступними номінаціями: *to roll home,*

to come in, to go into sth, to hurry into sth, to disappear into, to turn in, to shoot smoothly into sth, to come into sth, to go inside, to come in suddenly through sth, to climb back into sth, to get into the back of the car, to get into sth, to come hurrying into sth, to slide into sth, to race into sth, to hurry back into sth, to climb into sth, to herd sb up sth into sth, to hurry into sth, to push one's way into sth, to pull into sth, to slide unconcernedly into sth, to hurtle into sth:

*He noticed without particular surprise that a police car was parked in his drive and **hurried into the house** [9, p. 105].*

*As Oliver was reading the story, Peter **came hurrying into his office**, carrying a copy of the newspaper [16, p. 102].*

Замкнений простір завжди пов'язаний із четвертою групою відстані, за Холлом, коли залишення меж четвертої зони відстані являє своїм наслідком вихід із замкненого простору поза його межі – у відкритий: *to go out, to leave, to leave sth, to meet:*

*"She **went out** this afternoon and won't be back until late tonight" [9, p. 77].*

*"He **led her to a private washroom** and impressed her enough that she agreed to **meet him** at the Monroe Arms" [16, p. 280].*

Доречі, вихід поза межі четвертої групи відстані за Холлом означає в результаті зникнення комуніканта із поля зору або зони видимості його співрозмовника *to be out, to come back into sth:*

*He looked up as Lucy **came back into the room** [9, p. 121].*

а спочатку – вихід комуніканта поза його межі *to go away, to go out through sth:*

*Kenton walked across the room and **went out through the French windows** [9, p. 181].*

У деяких випадках, рух комуніканта назад у просторі є одночасно, із іншої точки зору наближенням до істоти чи то предмету *to go back to sth, to get back here, to walk back to sth, to take a few steps back toward sth, to head back toward sth:*

*He had forgotten a jacket that he wanted to take with him, and he **went back to the hotel** [16, p. 351].*

Крім цього, в сучасному англomовному дискурсі знаходимо номінації, де замкнений простір передбачає умову "to send sb in": *to come in, to send in*, коли потрапляння комуніканта до замкненого простору відбувається не за його власним бажанням, а за чиєюсь вимогою або проханням:

*"All right, Anna," said Lucy, "Ask her **to come in**" [9, p. 40].*

*"**Send them in**" [16, p. 339].*

Відповідно, дейктичні слова, що реалізують значення загальної співпросторовості, виступають у будь-якій одній із їх форм: *in the continent, in the steppe, in the Crimea*, а слова, що реалізують значення конкретної співпросторовості – у двох формах [2, сс. 13-14]:

– in the house – on the house;

- in the table – on the table;
- on the tree – in the tree.

У семі неспівпросторовості, ця опозиція не проявляється, а більш значущо виявляється опозиція “розташування локалізованого суб’єкта/об’єкта по відношенню: **(a)** до локуму в цілому, **(b)** до одного з боків локуму або одного з його вимірів”:

- *near the house, towards the house, from the house;*
- *in front of the house, behind the house, to one side of the house – along the river, perpendicular to the road.*

(1) *об’єкт/предмет;*

(2) *людина.*

У випадку неспівпросторовості деякі дейктичні значення та їх вираження є неначебто редукованими. Так, повний обсяг дейктичних значень динамічності реалізується лише за розташування суб’єкта/об’єкта по відношенню до локуму в цілому – *to be out of town, to go to the city, to the side of the town, from the side of the town, past the town*. За розташування суб’єкта/об’єкта по відношенню до одного з боків або одного з його вимірів, дейктичне значення траси практично не має специфічних іменних груп та знаходить свого вираження лише на рівні синтаксичної конструкції, наприклад – дієсловом:

- *to stand in front of the house;*
- *to move in front of the house.*

Серед сем локативності дейктичних засобів позначення проксеміки дослідниками не виокремлюється сем **контактності/неконтактності** [4, с. 31], проте ми вважаємо за потрібне залучити їх до корпусу нашого дослідження. Насправді, відношення співпросторовості цю сему передбачають, неначебто містять її, зокрема при розташуванні суб’єкта/об’єкта на одній із поверхонь локуму – *on the table, on the wall, on the floor*.

У межах відношень неспівпросторовості, контактність передбачається при семі наповненості – *від/до самого міста, поля*, – проте, при семі незаповненості контактність/неконтактність виражається на рівні контексту: cf.: *наблизитися до стіни – притулитися до стіни*. В першому випадку допускаються уточнювачі обох типів: *наблизитися до стіни впритул* (контактність)/*на два кроки* (дистантність), що показує недиференційованість цієї синтаксичної конструкції у відношенні контактності/неконтактності. Таким чином, сема контактності неначебто “розчиняється” у семах просторовості та наповненості комунікативного простору [2, с. 15].

Слід зазначити, що дана система дейктичних значень, відбиває об’єктивний характер просторових відношень у комунікативній ситуації.

Висновки. Отже, до дослідження номінацій проксеміки в художньому дискурсі дозволює складовою системи невербальної семіотики застосовуються різнорівневі підходи. Аналіз номінацій проксеміки в художньому дискурсі дозво-

лив виявити особливості їхнього функціонування в сучасному англомовному дискурсі, а через них визначити критерії класифікації комунікативного простору, що також уможливило опис типів проксемного дейксісу та принципи їхнього використання.

Перспективи подальшого розвитку обраної нами теми ми вбачаємо у комплексному дослідженні номінацій проксемних дій представників англomовного соціуму, які функціонують у дискурсі сучасної художньої прози.

Література:

1. Бертова Т. С. Концепты пространства в сознании носителей английского языка (на материале англо-шотландских народных баллад) / Т. С. Бертова // Житниковские чтения: Межкультурные коммуникации в когнитивном аспекте: Материалы Всероссийской научной конференции, Челябинск, 28-29 мая 2001 г. / [Отв. ред. О. В. Демидов]; Челябинск, гос. ун-т. – Челябинск, 2001. – С. 122 – 127.
2. Всеволодова М. В. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке / М. В. Всеволодова, Е. Ю. Владимирский. – М.: Русский язык, 1982. – 264 с.
3. Горелов И. Н. Безмолвный мысли знак: Рассказы о невербальной коммуникации / И. Н. Горелов, В. Ф. Енгальчев. – М.: Молодая гвардия, 1991. – 240 с.
4. Засорина Л. Н. Грамматика локативных словосочетаний русского языка (проблема синонимии предлогов и наречий): Авт. дис. ... д.ф.н. / Л. Н. Засорина. – М., 1977. – 43 с.
5. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Крейдлин Г. Е. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – 581 с.
6. Ломтев Т. П. Предложение и его грамматические категории / Ломтев Т. П. – М.: МГУ, 1972. – 111 с.
7. Мурзин М. Н. Психолингвистический анализ организации пространственной лексики: Авт. дис. ... к.ф.н. / М. Н. Мурзин. – М., 1986. – 20 с.
8. Durbridge F. A. Time of Day. – L.: Hodder and Stoughton, 1961. – 190 p.
9. Gamble T. K. Communication Works / T. K. Gamble, M. Gamble. – N.Y.: Random House, 1987. – 440 p.
10. Hall E. T. Handbook of Proxemics / Hall E. T. – W., D.C.: Society for the Anthropology of Visual Communication, 1974. – 124 p.
11. Hall E. T. The Hidden Dimension / Hall E. T. – N.Y.: Doubleday, Garden City. – 1966. – 201 p.
12. Mitchell J. When the Boat Comes in 2: The Hungry Years. – L.: Corgi Books, 1976. – 256 p.
13. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / [A. S. Hornby]. – O.: Oxford University Press, 2001. – 1422 p.
14. Pocheptsov G. Pragmoproxemics / G. Pocheptsov // Pragmatics and Beyond. – Kharkiv, 2001. – P. 60 – 61.
15. Sheldon S. The Best Laid Plans. – N.Y.: Warner Books. A Time Warner Company, 1998. – 372 p.
16. Yule G. Pragmatics / Yule G. – O.: Oxford University Press, 1996. – 138 p.

Попова О. В.,

Сумський державний університет, м. Суми

ЕМОТИВНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА КОНОТАТИВНОЇ СТРУКТУРИ СЛОВА

Дана стаття представляє собою вивчення конотативного компоненту семантики слова. Дослідження категорій емотивності, оцінності й експресивності здійснюється через аналіз ілюстративного матеріалу, що демонструє функціональність мовленнєвого аспекту емотивності.

Ключові слова: конотативний компонент, емоційність, емотивність, оцінка, експресія, номінативний та функціональний аспекти.

The article researches the communicative aspect of the word semantic structure. It differentiates the categories of emotiveness, evaluation and expressiveness via studying the illustrative material to demonstrate the functional character of speech emotiveness.

Key words: emotionality, connotative component, emotiveness, evaluation, expressiveness, nominative and functional aspects.

Значення лексичної одиниці не можна зводити лише до розпізнавальних називних рис. Семантика слова повинна передавати способи розуміння мови і світу, внутрішнього стану адресанта, тому вона має показати усі текстові семантичні нюанси, що стає можливим за включення до спектру семантики слова його конотативного компоненту. Конотація слова – це елемент смислу повідомлення (висловлення), що виникає із взаємодії вихідних значень речень і слів з фоновими знаннями учасників спілкування під впливом контексту чи ситуації. Саме додаткові до основного денотативного значення слова семантичні, стилістичні, емоційно-експресивні, оцінні та інші відтінки стали предметом наукових досліджень наступних вчених-лінгвістів: Ш. Баллі, О. М. Вольфа, В. М. Адмоні, О. Й. Шендельса, В. М. Телії, Є. М. Галкіна-Федорук, В. І. Шаховського, В. О. Жеребкова, О. І. Москальської, О. О. Селіванової, В. І. Охріменко та інших, – роботи яких є фундаментальною базою даного дослідження.

Актуальність обраної тематики зумовлена антропоцентричною спрямованістю сучасної лінгвістики і, зокрема, вивченням функціонально-семантичної категорії емотивності, беручи до уваги її номінативний аспект та різнорівневі мовні й мовленнєві засоби реалізації. Тому, предметом дослідження статті виступає роль категорій емоційності, емотивності, оцінності, експресивності у складі конотативного аспекту семантики і структури слова; їх реалізація в процесі мовлення, зокрема в політичному дискурсі, виконує роль об'єкта вивчення. Стаття має на меті за допомогою ілюстративного матеріалу продемонструвати мовленнєву реалізацію психоло-

гічного аспекту емоційності, вирізняючи при цьому категорії “емоційність”, “емотивність”, “експресивність” та “оцінність”. Науково-методологічною базою даної роботи постає узагальнюючий огляд термінології конотативного спектру семантики слова та добір ілюстративних відповідників (зокрема на тлі політичного дискурсу), що демонструють різні варіанти лексичного та синтаксичного втілення психологічної емоційності адресанта.

Хоча деякі вчені (І. В. Арнольд, Н. Д. Арутюнова, В. А. Булдаков, М. В. Гамзюк та інші) називають чотири елементи в структурі конотації: емотивний (емоційний), оцінний, експресивний та стилістичний (або функціонально-стилістичний) – І. А. Стернін, чіку точку зору ми підтримуємо, виключає функціонально-стилістичний із структури конотативного компоненту, оскільки він не характеризує предмет, тобто не включає номінативного аспекту, а лише несе інформацію про ситуацію, в якій протікає комунікативний акт (формальна чи неформальна, побутова чи офіційна) [5]. Тому, у даній роботі розглядається трьохчленна структура конотації: емотивність, експресивність та оцінність.

Прагматична інтенція автора (продуцента) тексту в аспекті емоційності може полягати в його емоційному самовираженні, в емоційній оцінці описуваних подій та в емоційному впливі на реципієнта-читача. Засобами досягнення названих цілей є мовні знаки, предметом відображення яких є емоції й почуття людини. Таким чином, відбувається розмежування термінів “емоційність” та “емотивність”, де “емотивный – то же, что эмоциональный, но о языке, его единицах и их семантике. Эмотивность – имманентно присущее языку семантическое свойство выражать системой своих средств эмоциональность как факт психики” [6, с. 24]. Емотивом може виявитись не лише афікс, слово, фразеологізм, а й речення, текст, оскільки емотивність є ізоморфною рисою як слова, так і тексту [3]. Тому, можна вести розмову про мовну та мовленнєву властивість емотивності, оскільки вона реалізується як за допомогою узуальних, так і okazіональних одиниць, емоційний потенціал яких можна зрозуміти лише в певній мовленнєвій ситуації.

The Pelosi-Emanuel nexus looms large [11].

Даний приклад демонструє дієвість емотивності на лексичному рівні, що реалізується за допомогою добору слів, які б максимально відповідали емоційному стану адресанта. У запропонованому реченні знаходимо формальну лексему *nexus* (*network of connections between a number of people* [7, с. 1108]), складне слово *Pelosi-Emanuel*, яке представляє собою вже авторське утворення складанням прізвищ двох потужних американських політиків сьогодення – в результаті створюється враження чогось величнього, могутнього, що зрештою підкріплюється *looms large* (*to seem important and difficult to avoid* [7, с. 958]). Таким чином, внутрішня емоційність знайшла своє втілення у доборі емотивних лексичних одиниць, які в сумарно-му плані надають емотивного заряду всьому висловлюванню.

Для розгляду емотивності синтаксичної конструкції варто дослідити наступний приклад:

Renowned as a fierce partisan, since accepting the chief of staff's job, Mr. Emanuel has been an ardent ambassador to Republicans, including Mr. Obama's defeated rival, Senator John McCain of Arizona [9].

Знаходимо елемент інверсії за рахунок введення на початку висловлювання вставної пояснювальної конструкції. Вважається, що синтаксичні стилістичні засоби не несуть потужної емотивності [3]. Тим не менш, рема, яка в англійській мові, зазвичай, займає кінцеві синтагматичні позиції, за рахунок інверсії з'являється на першому місці, говорячи про надмірний емоційний стан адресанта на момент мовлення, отримуючи логічний наголос і набуваючи ролі емотивного посилання до адресата.

На один щабель з емотивністю досить часто ставлять поняття оцінності та експресії. Якщо звернутись до поняття "оцінність", то саме в ньому виявляється ставлення людини до відображених нею у мовленні предметів та явищ об'єктивної дійсності. О. М. Вольф вважає "оцінність" та "емотивність" синонімами, адже в більшості випадків емотивність, як аспект оцінки, невідокремлювана від позначення властивостей об'єкта, ставлення суб'єкта до об'єкта як до позитивного чи негативного явища [1]. Подібне тлумачення можна підтвердити, проаналізувавши наступний приклад:

Harry Reid of Nevada, the Senate majority leader, is a tricky figure to pigeonhole or predict, a Democrat who is a Mormon opposed to abortion, and who looks more like a civics teacher than the most powerful person in the Senate. Mr. Reid is low-key, deferential and somewhat sheepish, qualities that make it easy to misread or underestimate him [10].

Знаходимо прикметники, які в денотативному значенні вже мають негативну оцінку і чітко передають авторське емоційне посилання: *tricky, sheepish*. Слова *low-key, to pigeonhole* поза контекстом несуть нейтральне забарвлення, але у даному висловлюванні створюють негативну оцінку професійних здібностей Гаррі Рейда. Тим не менш, даний приклад буде неправильним розглядати так односторонньо, оскільки метафора *a Mormon opposed to abortion* та порівняння *like a civics teacher* вже на рівні образних мовленнєвих конструкцій втілюють авторське бачення даної особи як людини суворих правил та принципів, а введення лексеми з позитивною оцінкою *deferential* на синтаксичному рівні створює протиставлення, нівелюючи задалегідь створену негативну картину, приводячи тим самим до сум'яття почуттів і бачень. Тому, більш переконливою буде точка зору, згідно з якою емотивність та оцінність, хоча і включають одна одну, проте не є тотожними. Можна знайти чисельні випадки, коли при наявності оцінки відсутня будь-яка емотивність: *good, bad, beautiful, ugly*. А в наступному прикладі:

"Ms. Pelosi is an institutionalist. I think she will defend the prerogatives of

the House. But I think she understands that with a Democratic president, the initiative comes from the other end of Pennsylvania Avenue” [11].

маємо неологізм *institutionalist*, утворений за допомогою продуктивного суфіксу англійської мови *-ist* від *institutional (normal, accepted part of a social system or organization* [7, с. 844]) для наголошення авторської інтенції про правильність, загальноприйнятність дій та поведінки місця Пелосі, що створює позитивну оцінку даної персони, але в плані емотивності дана лексема буде досить слабкою. Образності даному висловлюванню надає метонімія *the other end of Pennsylvania Avenue*, в якій замість вказівки на представників Білого Дому йде посилання на адресу даної будівлі у Вашингтоні, та при наявності емотивності й експресії в даному разі послаблюється категорія оцінності.

Що ж до синонімічного тлумачення емотивності та експресивності, то тут також можна знайти свої пояснення на підтримку і на спростування даного бачення. Лінгвістичний енциклопедичний словник визначає експресивність як сукупність семантико-стилістичних ознак одиниці мови, які забезпечують її здатність виступати в комунікативному акті як засіб суб’єктивного ставлення мовця до змісту або адресата мови [4]. І ті вчені, які вбачають синонімічність емотивності та експресивності (Ш. Баллі, О. С. Ахманова, Р. А. Будагов, Н. М. Разинкіна, В. Г. Гак та інші), мають рацію, адже експресивність, як і емотивність, апелює до семантичних та синтаксичних одиниць мови, задіюючи як мовний, так і мовленнєвий спектр стилістичних засобів; обидва аспекти конотації виступають засобами реалізації суб’єктивного ставлення мовця.

We went to a meeting at Conservative Central Office on January 20 with her about the decision to sack the agent [12].

У даному прикладі вжито розмовний варіант *to sack (to dismiss someone from job* [7, с. 1447]), що підкреслює як емотивність, так і експресію даної лексеми. А в прикладі:

Adam, you’ve hit the nail on the head here. I’m not sure how possible it is to accomplish anything of great significance in a bipartisan fashion, particularly during such a fiery midterm election year. But I think the gestures from the White House are real – to a point – and offer an interesting framework for what lies ahead [8].

Експресивність та емотивність досягаються за допомогою влучного вживання фразеологізму *you’ve hit the nail on the head here* та поєднання лексичних одиниць *a bipartisan fashion*, що належать до двох різних узусів (політичного та індустрії моди).

В той же час синонімія емотивності та експресивності спростовується деякими лінгвістами. На думку В. Д. Девкіна, експресивність являє собою виразність, дієвість мовних засобів, у той час, як емоційність – категорія змістовна, яка передає внутрішній стан мовця [2]. Дане бачення набуло на сьогоднішній день широкої підтримки серед лінгвістів, тому

експресивність є одним із засобів створення емотивності в мові, але вона не дублює емотивність тексту, тому що не зачіпає його денотативний зміст. Як усяка виразність, експресивність будується на ефекті несподіванки, незвичайності явища. Ефект впливу експресивних мовленнєвих засобів на реципієнта може досягатися за допомогою семантики висловлення або за допомогою його структури. У першому випадку йдеться про лексичні одиниці, а в другому – про синтаксичні.

“She has been queen of her castle for quite a while now and the face of the Democratic Party, and I think she is going to want to continue to be at least the co-face as much as possible,” said one longtime senior Congressional official [11].

Аналізуючи лексичну структуру даного прикладу, знаходимо, що за своєю конотацією поза контекстом слова *queen, castle, face* нейтральні, але у даному висловлюванні за допомогою метафоричної образності (*queen of her castle*), принципів словобудови, що ведуть до утворення неологізмів (*co-face*), вони набувають експресивності і разом емотивності. На думку В. І. Шаховського семантика слова є багаторівневим явищем, і слова в даному аспекті можна поділити на три групи: 1) ті, в семантиці яких переважає емоційно-оцінний компонент (ядерні: *to sack, to butt heads, nexus ma inuii*), 2) ті, що мають потенційну емотивність (периферійні: *face, queen, Mormon ma inuii*), 3) ті компоненти, конотація яких може нейтралізуватись в контексті (*deferential, sheepish, tricky ma inuii*) [6]. Перша група представляє собою приклад співпадіння емотивності й експресивності і уособлює складність для лінгвістів при визначенні межі між денотативним та конотативним компонентами семантичної структури слова. А друга і третя групи демонструють розмежування даних термінів. Крім того, саме лексика з потенційною емотивністю є прикладом узуальної відсутності емотивності, якої разом з експресивністю набуває в конкретній мовленнєвій ситуації.

Що ж до структурних експресивних конструкцій, то синтаксис також таїть в собі величезну кількість стилістичних можливостей.

“I have three priorities on the day I get to Washington: jobs, jobs, jobs.” [8].

Повторення надає узуально нейтральній лексемі *job* виразності, логічного наголосу. А в іншому прикладі:

If the White House is seen as making the effort at bipartisanship and is snubbed: Note to Republican House leaders – were you really thinking about boycotting the health summit? Who gave you that advice, Rahm Emanuel? Well, that gives the administration the cover to proceed unilaterally, don't you think? [8]

Мовленнєва дієвість досягається повтором питальних конструкцій, більше того, використовуються питання різних типів, які набувають контекстуальної риторичності, емоційного звернення до реципієнта.

Висновок. Термінологічне розмаїття в системі засобів вираження категорії емотивності і в номінації самої категорії пов'язане з різними підходами до проблеми вивчення даного компоненту конотативної

складової семантичної структури слова. Емотивність як функціонально-семантична категорія мови реалізується та актуалізується в мовленні за допомогою ядерних та периферійних лексичних та синтаксичних конструкцій, що мають відношення до різних рівнів мовної системи. Зважаючи на емоційність як психологічний феномен, який притаманний людині у її когнітивній діяльності, а відповідно є невідокремною складовою політичного дискурсу, як соціально-зумовленого дискурсу, фактор емотивності та його оказіональний характер матиме подальший розвиток у мові та мовленні і потребуватиме постійної уваги прагмалінгвістів.

Література:

1. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки [Текст] / Е. М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
  2. Девкин В. Д. Немецкая разговорная речь: Синтаксис и лексика [Текст] / В. Д. Девкин. – М.: Междунар. отношения, 1979. – 256 с.
  3. Коростова С. В. Эмотивность как функционально-семантическая категория: к вопросу о терминологии [Текст] / С. В. Коростова // Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена. СПб.. – 2009. – № 103. – С. 85-93.
  4. Лингвистический энциклопедический словарь [Текст] / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 686 с.
  5. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи [Текст] / И. А. Стернин. – Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 1985. – 170 с.
  6. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка [Текст] / В. И. Шаховский. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 208 с.
  7. Longman dictionary of contemporary English [Text] / [director Della Summers]. – 4th edition. – Edinburgh: Person Education Limited, 2005. – 1950 p.
- Ілюстративний матеріал:
8. The New York Times [Електронний ресурс. – Дата перегляду: 11.02.2010] – Режим доступу до газети: <http://thecaucus.blogs.nytimes.com/2010/02/10/politics-from-a-to-z-bipartisan-blizzard-edition/?scp=5&sq=election%20campaigns&st=Search>.
  9. The New York Times [Електронний ресурс. – Дата перегляду: 11.02.2010] – Режим доступу до газети: http://topics.nytimes.com/top/reference/timestopics/people/e/rahm_emanuel/index.html?inline=nyt-per.
  10. The New York Times [Електронний ресурс. – Дата перегляду: 12.02.2010] – Режим доступу до газети: http://topics.nytimes.com/top/reference/timestopics/people/r/harry_reid/index.html?inline=nyt-per.
  11. The New York Times [Електронний ресурс. – Дата перегляду: 12.02.2010] – Режим доступу до газети: http://www.nytimes.com/2009/01/05/us/politics/05Pelosi.html?_r=1.
  12. The Times [Електронний ресурс. – Дата перегляду: 12.02.2010] – Режим доступу до газети: <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/politics/article7025809.ece>.

Радомська Л. А.,

Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

ТРАКТУВАННЯ ІМЕННИКІВ-ЮКСТАПОЗИТІВ У СЛОВ'ЯНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

У статті розглянуто основні словотвірні тенденції щодо іменникових юкстапозитів у чеській, сербській, хорватській, польській, білоруській мовах, проаналізовано різні погляди слов'янських мовознавців на трактування природи згаданих одиниць.

Ключові слова: іменник-юкстапозит, складне слово, композит, зрощення, складання, зближення.

Basic word-formation tendencies in relation to substantival yukstapozitiv in Czech, Serbian, Croatian, Polish, Byelorussian languages, the different looks of slavonic linguists are analysed to interpretation of nature of the mentioned units are considered in the article.

Key words: noun-yukstapozit, difficult word, compo, accretion, drafting, rapprochement.

Аналіз проблеми іменників-юкстапозитів у сучасному мовознавстві був би неповним без розгляду досліджень у цій галузі інших слов'янських мовознавців. Як і в українській та російській, у слов'янських мовах вчення про словотвір пройшло тривалу історію розвитку – від фрагментарних зауваг до ґрунтовних праць, що виділили словотвір в окремий розділ науки про мову. Питанням утворення слів цікавилися Й. Добровський, Я. Гебауер, Ф. Травнічек, В. Шмілаеур, М. Докуліл, зокрема утворення складних слів аналізували І. Боздехова, М. Гелцель, Д. Шлосар (на матеріалі чеської мови); ґрунтовні дослідження побудови складних слів у сербській мові належать Ф. Міклошичеві та В. Ягичу; різновиди складних слів польської мови проаналізовано у працях І. Л. Лося; проблему запозичень у структурі згаданих номенів вивчали О. І. Коряковцева (польська), О. О. Лукашанець (білоруська мова). З огляду на багатоаспектність думок, висловлених з приводу статусу та інших особливостей іменників-юкстапозитів у сучасному мовознавстві, нам видається **актуальним** аналіз праць слов'янських мовознавців, що, можливо, розширить уявлення про складні слова, утворені словоскладанням.

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати різні погляди слов'янських мовознавців (українських та російських у цій статті до уваги ми не беремо) на трактування природи згаданих одиниць, окреслити основні здобутки слов'янського мовознавства у цій сфері.

Основи словотвору в **чеській мові**, як свідчать дослідники, започаткував Й. Добровський [2, с. 41]. У “Німецько-чеському словнику” та “До-

кладній граматиці чеської мови” [6] лінгвіст аналізує внутрішню будову слів різних частин мови, зокрема іменників. Автор наголошує на необхідності залучати до творення нових слів питомі можливості рідної мови, знання про будову сучасних слів, заперечуючи переклад складних слів з німецької мови при самовільному творенні нових лексем.

Послідовник Й. Добровського Ян Гебауер пов'язував усі процеси мови, у тому числі й словотвірні, із психічною діяльністю людини [7]. “ГраMATика літературної чеської мови” Ф. Травнічека [17] містила окремих розділ про словотвір, в якому автор проаналізував усі відомі на той час способи творення слів [2, с. 42]. Головна увага чеського дослідника словотвору В. Шмілаеура [16] зосереджена на “процесі виникнення слова, прагненні показати шлях, який проходить мовець, коли хоче дати назву новому явищу” [2, с. 43].

У сучасному чеському мовознавстві визначальною та найповнішою працею про словотвір вважаємо монографію М. Докуліла “Словотвір чеської мови”. У другій частині цієї монографії колектив авторів докладно аналізує словотвірні структури іменника [5]. Важливо, що науково обґрунтований зміст отримує поняття словотвірного форманта та продуктивності, що згодом знайде відображення в аналізі композитів. Так, І. Боздехова [3] визначає словотвірний формант у композиції “як характер з'єднувального голосного, юстапозицію, відмінкове закінчення компонентів, порядок компонентів складеного слова, написання разом, основний наголос та можливі чергування” [2, с. 43]. Крім того, аналізу складних слів І. Боздехова присвятила окреме дослідження – “Утворення слів складанням” [4].

У чеському мовознавстві можна виділити ще дві праці, що стосуються проблеми складних слів – “Суть композиції та її роль у збагаченні чеського словникового складу” М. Гелцеля [8] та “Чеські композити в діяхронії” Д. Шлосара [15].

Іменні складні слова в *сербській мові* досить ґрунтовно проаналізовано в працях видатного вченого Ф. Міклошича, зокрема маємо на увазі його чотири томну працю “Порівняльна граMATика слов'янських мов” [14].

Ф. Міклошич характеризує складні слова як лексичні єдності з окремою номінативною функцією. У них перший компонент несе на собі основне семантичне навантаження, тоді як другий, крім цього, означає форму композита [14, с. 117]. Цікавою є диференціація зрощень Ф. Міклошича: зрощення, у яких з'єднуються два імені (*жар-птица*); імператив з іменем (*болиголов*); частка з іменем (*непогода*); числівник (*одинадцять*); займенник (*некто, никто*) і т. д. Дослідник також розглядає сурядні й підрядні зв'язки між компонентами складного слова, розрізняє складання імені з іменем та складання прийменника з іменем. [14, с. 83]. З останнім твердженням дослідника ми, звичайно, не можемо погодити-

ся, оскільки у сучасному мовознавстві “складання приєменника з іменем” не належать до категорії складних слів.

Учень Ф. Міклошича В. Ягич дещо уточнив у його класифікації. Він уважав, що до розряду складних слів треба зарахувати й такі, що сприймаються як окремі слова, але об’єднані спільною вимовою та наголосом й не мають значення словосполучення (*белокосий*). В. Ягич здійснив перший загальний історичний огляд складних слів у слов’янських мовах, визначив сфери найбільшого їх поширення (церковна література, значно рідше □ офіційні документи) [18, с. 28]. У класифікації складних слів дослідник враховував семантичні та синтаксичні відношення між компонентами, грамати́ко-морфологічні ознаки складників.

Складні слова у вигляді сполучень імеників були поширені у найдавніших індоєвропейських мовах. Дослідник *хорватської мови* Т. Маретіц зауважував, що однією з істотних ознак складних слів цього типу є можливість вставки сполучника *і* між компонентами, а в деяких похідних – слова *як* [13, с. 366]. Цікаво, що ця точка зору пізніше знайшла своє відображення у дослідженнях українських мовознавців, зокрема у поділі юкстапозитів на ті, що мають сурядний або підрядний зв’язок між компонентами.

Серед наукових розвідок про словотвір у *польській мові* заслуговує на увагу праця І. Л. Лося “Сложные слова в польском языке” [11]. Автор так визначає мету роботи: “Предмет цього дослідження □ складні слова, у другій частині яких виступає іменник, прикметник, числівник, і тільки частково тут ідеться також про займенники та дієслівні складання... У слов’янських мовах тепер простежуються здебільшого два різновиди складних слів: з основою та відмінковою формою в першій частині,... перший тип називається складанням, другий – зрощенням;... усі складні слова, які походять від сполучень, мають цілком визначене синтаксичне відношення їх складників; один з них (переважно перший) виступає означенням для другого. Основною причиною, яка зумовила появу в мовах складних слів, були сполучення, тобто синтаксичні пари слів, які позначають одне поняття” [11, с. 180]. І. Л. Лось зауважував, що “тільки незначна кількість складних слів походить від сполучень; велика кількість породжується відразу, за зразком інших складних слів” [11, с. 55]. Важко переоцінити внесок І. Л. Лося у вивчення теорії словоскладання, адже він подав докладний опис складних слів у польській мові, виділив різновиди відношень між їхніми складниками та ін.

Загальні зауваги щодо словотворення в умовах глобалізації висловлює польська дослідниця О. І. Коряковцева, слушно виступаючи проти так званої “англо-американоманії” у процесі творення (запозичення) нових слів. Вона зазначає, що “носії сучасних слов’янських мов активніше використовують у міжособистісному спілкуванні медійний “новояз”,

що рясніє інтернаціоналізмами, серед яких більшість становлять терміни, запозичені з англійської мови” [9, с. 144].

Великий науковий інтерес у дослідженні складних слів, утворених способом словоскладання, становлять здобутки *білоруського* мовознавства. Йдеться насамперед про працю З. Ф. Кравчанки “Співвідносність між зближеннями і композитами”. Зважаючи на особливі ознаки складних слів, що ми їх називаємо юкстапозитами (відсутність з’єднувального голосного, самостійний наголос на кожному членові та ін.), дослідниця називає такі одиниці “зближеннями” (збліжэння) і відносить їх до проміжних явищ між словосполученнями й композитами [10, с. 114 – 115]. Однак ми не поділяємо думки З. Ф. Кравчанки про те, що аналізовані нами одиниці належать до проміжного явища між синтаксичним та лексичним рівнями мови, оскільки мають достатньо диференційних ознак (про це йшлося в одному з попередніх пунктів), щоб бути належними до лексичних одиниць.

На наш погляд, варто розглянути дослідження про творення нових слів на основі елементів грецького й латинського походження в білоруській мові О. О. Лукашанця – “Елементи грецького й латинського походження у системі лексичних інновацій сучасної білоруської мови” [12]. Автор аналізує зв’язок між інтенсивним поповненням словникового складу білоруської мови та тенденцією до інтернаціоналізації. Як результат виникають нові словотвірні явища у системі лексикології, зокрема такі, що стосуються юкстапозитів:

Залучення в якості базових запозичених лексичних ознак у систему словотворення: *таталітарна-адміністра́тыўны, сакратар-рэфэрэнт, інтэрнет-кафэ, бізнэс-цэнтр, рок-тусоўка, бой-фрэнд* тощо;

Лексичні інновації з елементом англійського походження *бізнэс-:* *бізнэс-адміністраванне, бізнэс-вумен, бізнэс-дысцыпліна, бізнэс-каталог, бізнэс-ланч, бізнэс-партнё́р, бізнэс-план, бізнэс-сфера*, та ін. Автор наголошує на незначному (“ускосны”) впливові англійської мови на словотвірну активізацію лексеми *бізнэс*, оскільки переважна більшість утворених одиниць є кальками з англійської (російської) мови. Про живий процес входження згаданих номінацій у мовну практику свідчить наявність різних орфографічних варіантів деяких одиниць, наприклад: *бізнэс-вумен, бізнэс-вумэн, бізнес-вумен, бізнес-вумен, бізнесвумен* [12, с. 170].

Лексичні інновації з елементом англійського походження *інтэрнэт-:* *інтэрнэт-адрас, інтэрнэт-аператар, інтэрнэт-бібліятэка, інтэрнэт-вянчанне, інтэрнэт-дзённік* та ін. Варто зазначити, що майже усі утворення з компонентом *інтэрнэт*, виділені дослідником (65), утворені способом словоскладання, і лише 2 суфіксальні.

Лексичні інновації з іншими елементами англійського походження: *бодзі-арт, боулінг-клуб, боулінг-центр, брэйк-данс, брэйк-біт*.

О. О. Лукашанець стверджує, що “особливістю сучасних процесів інтернаціоналізації в білоруській мові є те, що її словниковий склад поповнюється не тільки за рахунок... сучасних європейських мов, але й за рахунок лексичних інновацій, які мають у своїй структурі елементи класичних мов (грецької й латинської)” [12, с. 175]. Про статус утворень з компонентом *арт-* (*арт-галерэя, арт-дырэктар, арт-суполка, арт-тэрапеўт* тощо) автор висловлюється так: “...назріває тенденція до переходу цієї іншомовної кореневої морфеми у розряд префіксоїдів, про що свідчать варіанти *артгалерэя, артпедагог, арттэрапеўт, арттэрапія*” [12, с. 175].

Як бачимо, слов’янське мовознавство має значні й незаперечні здобутки в дослідженні словотвору складних слів. Це, зокрема, наукове обґрунтування словотвірного форманта і його визначення у складних словах чеськими мовознавцями; ґрунтовне дослідження складних слів у сербській мові (Ф. Міклошич, В. Ягич); класифікація складних утворень за семантикою та частиномовною належністю складових компонентів; здійснення загального історичного огляду згаданих одиниць у слов’янських мовах (В. Ягич). Висловлено думку про формування складних найменувань за аналогією (І. Л. Лось). Визначено вплив запозичень на утворення складних слів у білоруській мові (О. О. Лукашанець).

Звичайно, не всі висловлювання знаходять сьогодні підтвердження, є вмотивованими. Однак, аналізовані праці свідчать про те, що слово-складання – один з активних способів творення слів, поширений в усіх слов’янських мовах. Це можна пояснити економістю складних слів у позначенні “різноманітних реалій і понять матеріального й духовного життя”, “вони є переконливим свідченням дії в мові закону економії лінгвальної енергії” [1, с. 205].

Література:

1. Азарова Л. Є. Структурна та фонетична побудова складних одиниць у концепції “золотої” пропорції: монографія. – Вінниця, 2001. – 284 с.
2. Антоненко О. В., Паламарчук О. Л. Словотвір у дослідженнях чеських лінгвістів // Мови та культури у новій Європі: Контакти і самобутність: збірник наукових доповідей. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2009. – 672 с. – С. 41 – 49.
3. Bozděchová I. Hesla ke skládání (kompozici) // Karlík P., Nekula M., Pleskalová J. Encyklopedický slovník češtiny. – Nakladatelství Lidové noviny. – Praha, 2002.
4. Bozděchová I. Tvoření slov skládáním. – Institut sociálních vztahů. – Praha, 1994.
5. Daneš F., Dokulil M., Kuchař J. Tvoření slov v češtině 2. Odvozování, podstatných jmen. – Praha, Academia, 1967.

6. Dobrovský J. Podrobná mluvnice jazyka českého v redakcích z roku 1809 a 1819. – V Praze: Komise pro vydávání spisů J. Dobrovského při Královské české společnosti nauk, 1940.
7. Gebauer J. Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské. Vydání třetí, nově vzdělané. Dva díly v jednom svazku. Praha, Vídeň 1901.
8. Helcl M. Podstata kompozice a její podíl na rozhojňování slovní zásoby jazyka českého. Nakladatelství ČSAV, Praha 1957.
9. Коряковцева Е. И. Словообразование в условиях глобализации: NOMINA ACTIONIS с новыми интернациональными формантами в русском, польском и чешском языках // Мови та культури у новій Європі: Контакти і самотність: збірник наукових доповідей. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – 672 с. – С. 144 – 153.
10. Краўчанка З. Ф. Суадноснась паміж збліжэннямі і кампазітамі // Актуальные проблемы лексикологии. – Минск, 1970. – С. 114 – 115.
11. Лось И.Л. Сложные слова в польском языке. Исследования И.Л. Лося. – СПб., 1901.
12. Лукашанец А. А. Элементы грэчаскага паходжання у сістэме лексічных інавацый сучаснай беларускай мовы // Мови та культури у новій Європі: Контакти і самотність: збірник наукових доповідей. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – 672 с. – С. 168 – 177.
13. Maretic T. Gramatika i stilistica hrvatskoga ili srpskoga knjizevnog jeziga. – Zagreb. – 1899.
14. Miklosich F. Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, Bd. 2 Stammbildungs – lehre, wien. 1875, t. I.
15. Šlosar D. Česká kompozita diachronně. – MU, Brno, 1999.
16. Šmilauer V. Novočeské tvoření slov. SPN, Praha 1971.
17. Trávníček F. Mluvnice spisovné češtiny I. Slovanské nakladatelství, Praha 1951.
18. Yagic I. V. Die Slovischen composite in ikrem sprachegschiehlen anftretten. Arehiv fur slovischen filologil. – Berlin, 1898. – Band XX. – P. 519 – 556; Berlin, 1899. – Band XXI. – P. 28 – 43.

Рахуба В. И.,
БрГТУ

ОСОБЕННОСТИ ДЕРИВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В СФЕРЕ ИМЕНИ ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Транспонирование адъективной лексемы приводит к появлению отадъективных субстантивов различных типов, единиц со структурой "the + adjective", деадъективных глаголов и наречий. В статье анализируются словообразовательные связи прилагательного с другими кардинальными частями речи английского языка, рассматриваются структура и особенности семантики транспозитов.

Ключевые слова: деривация, транспозиция, словообразование, коммуникативный ранг.

Transposition of an adjectival lexeme leads to the appearance of adjectival substantives of different types, units with the structure "the + adjective", adjectival verbs and adverbs. The article investigates word-building ties of the adjective with the other English cardinal parts of speech, considers the structure and semantic peculiarities of these units.

Key words: derivation, transposition, word-building, communicative rank.

Появление в языке любого вторичного знака обусловлено деривационными процессами. В языкознании в широком смысле термин деривация используется как название процессов или результатов образования любых вторичных знаков (включая предложение), которые могут быть выведены путем применения определенных правил из единиц, принимаемых за исходные [6, с. 129]. Словообразование, в таком случае, можно рассматривать как такой тип деривации, при котором создаваемый в целях номинации знак ограничен пределами слова и между исходным знаком и производной единицей прослеживаются отношения мотивации, которые повторяются в словообразовательном ряду и складываются на основе применения одного и того же формального средства [3, с. 64-65]. Суть словообразовательных процессов "заключается в создании новых наименований, новых вторичных единиц обозначения, а поскольку такие наименования не превышают рамок слова, то словообразование прежде всего представляет собой наименование процесса образования слов" [4, с. 356]. Когда в лингвистический обиход было введено понятие деривации, то этот термин использовался именно для характеристики словообразовательных процессов, причем моделирование языковых знаков увязывалось как с конкретными целями, так и средствами их реализации.

Лингвистические знаки различаются объемом отражения действительности, шириной спектра лексико-семантического, синтаксического

и словообразовательного содержания. Исследователи признают неоднородность состава подавляющего большинства частей речи, проявляющуюся в том, что в каждой части речи наличествуют единицы, заключающие в себе все признаки данного лексико-грамматического класса, но есть и такие лексемы, которые не обладают всеми признаками данной части речи, хотя и принадлежат к ней [2, с. 19].

Все понятия о явлениях действительности можно свести к двум логическим категориям – понятию о предмете и понятию о признаке. Части речи, являющиеся наиболее типичной формой представления понятия, не только тесно примыкают одна к другой, но и в поражающей степени превращаемы реально одна в другую [7, с. 116]. Механизм перевода слова (или основы слова) из одной части речи в другую носит название транспозиции, когда лингвистический, не утрачивая значения, свойственно его собственной категории, играет роль знака, принадлежащего другой категории [8, с. 396]. Транспозиция переводит полнозначные слова из одной грамматической категории в другую, превращает один класс слов в другой, т. е. ведет к изменению категории исходной единицы и ее функционирования [8, с. 378].

Объектом анализа являются существительные, глаголы и наречия, производные от имен прилагательных со значением “активная способность” семантического подкласса прилагательных, обозначающих “собственный признак” [1]. Эта ЛСГ представлена 155 единицами, которые затем исследовались в отношении их (не)способности служить производящими базами для образования предикатных имен, семантическая структура которых затем проверялась по нескольким лексикографическим источникам.

Вся совокупность отадъективных дериватов, обладающих тождественной лексической семантикой, но относящихся к разным частям речи, может быть описана в рамках словообразовательной транспозиционной парадигмы. Отадъективные дериваты в номинативном отношении тождественны исходным прилагательным, но противопоставлены им по коммуникативному рангу, самый высокий из которых представлен субстантивными дериватами (*whiteness, naturalism*), второй включает отглагольные дериваты и прилагательные (*to white, to whiten; whitey, whitish, naturalize*), третий, периферийный, формирует наречия (*naturally*). При образовании глаголов типа *to white, to whiten* не сопровождается изменением коммуникативного ранга. В семантической структуре слова в качестве компонента высказывания содержатся не только номинативные, но и интерпретационные смыслы, в которых говорящим отражается осмысление денотативной ситуации в терминах коммуникативного ранга (путем его повышения/понижения). Исходные знаки и их синтаксические аналоги нацелены на передачу различной по актуальной значимости информации.

Единицы субстантивного блока отадъективной словообразовательной транспозиционной парадигмы прилагательного включают аффиксальные и конверсионные субстантивы, которые служат выражению "классификационно идентичных производных значений". Репертуар субстантивных суффиксов, используемых для образования синтаксических дериватов, включает как продуктивные (*-ness, -ity*), так и непродуктивные (*ery, -acy, -dom, -man, -th, -ism*) формативы. Такие синтаксические дериваты обладают характеристиками прототипических имен существительных: их грамматическая форма и семантика взаимодействуют таким образом, что производный знак (*whiteness, ultimacy, answerability*) приобретает типичное для данной части речи значение предметности и становится существительным по сути.

Структура *the + adjective* несет опредмеченное значение (через присущий признак), имеет категорию степеней сравнения, функционирует в роли подлежащего, предикатива, дополнения, определения, а в составе фразы демонстрирует способность комбинироваться с существительными, наречиями, причастиями, числительными.

Отадъективные субстантивы отличаются друг от друга особенностями лексического значения, которое испытывает на себе влияние категориального значения той части речи, в которую транспонируется признаковая единица. Субстантивы типа *whiteness* называют признак более обобщенный и отвлеченный от своего носителя, нежели субстантивы типа *the supernatural*, соотносимые с множеством объектов, обладающих данным признаком. Наличие в транспозитах (аффиксальных, конверсионных, *the + adjective*) сосуществующих признаков нескольких частей речи ведет к размыванию границ между частями речи и создает определенные трудности при классификации лексических единиц.

При образовании деадъективных существительных посредством аффиксации, конверсии, элемента *the* имеет место полная (морфологическая) транспозиция, а появляющиеся в результате данной операции единицы приобретают все дифференциальные признаки новой части речи. В основе появления новых номинативных единиц лежат когнитивные процессы, целью которых является творческое переосмысление мира человеком в непосредственных актах коммуникации. Результат замены прилагательных именами существительными широко распространен в публицистическом, научном и художественном дискурсах.

Глагольный блок СТП прилагательного представлен глаголами *beautify, fertilize, harshen, mobilize, prettify, weaken*, которые образованы от непроизводных прилагательных, а также глаголами конверсионного типа *apparent, feeble, foul*. Выборка свидетельствует о наличии у данной группы прилагательных одновременно аффиксальных и конверсионных глаголов: *limpen, limp; toughen, tough*. Образование отадъективных гла-

голов не сопровождается повышением коммуникативного ранга транспозита по сравнению с исходным прилагательным, но так как дериваты глагольного типа является предикативным центром высказывания, то они характеризуются большей коммуникативной значимостью по сравнению с производящими прилагательными. Из 155 анализируемых в статье прилагательных со значением активной способности 12 являются производящими для глаголов, которые представлены аффиксальными и конверсионными единицами. Семантическая структура деадъективных вербатовов формируется наложением категориальной семантики глагола на признаковую семантику исходного знака. В глаголах этого типа обнаруживаются значения “to make sth/sb as it is denoted by the adjective.”

Наречный блок словообразовательной транспозиционной парадигмы прилагательного также регулярно фиксируется словарями. От прилагательных данной ЛСГ моделируются 78 знаков с исходом на *-ly* и девять единиц конверсионного типа, омонимичных исходным прилагательным. Зафиксированы случаи, когда у прилагательного имеются две наречные формы.

Овладение механизмом транспонирования языкового знака должно непременно учитываться в процессе преподавания иностранного языка, ибо умение пользоваться этим механизмом в речевой деятельности делает процесс усвоения лексики более легким и осознанным, поскольку позволяет предъявлять для усвоения лексический материал систематизированными комплексами, структура которых как бы задает образец для сознательного запоминания и облегчает процесс извлечения из памяти нужного слова. Транспозиция – это своего рода “мостик” между частями речи, который разрешает языку отразить известную зыбкость границ между предметом или признаком [5, с. 66-67].

Производное слово всегда мотивировано и по этой причине соотносится с одним из значений исходного слова. Отмечаются случаи, когда дериват развивает свою семантическую структуру самостоятельно за счет процессов метафоризации, метонимии.

Транспозиция является свидетельством проявления взаимодействия между частями речи, приводит к расширению номенклатуры единиц семантических классов, и в конечном итоге представляет собой фиксацию результатов познания окружающего мира в терминах языковых знаков.

Транспозиция выступает как механизм осуществления креативной деятельности человека в языке. Она охватывает процесс номинации, категоризации как окружающего, так и ментального мира посредством разнообразных языковых средств, использование каждого из которых продиктовано потребностями в номинации новых объектов, удобством использования, стилистической уместностью и нацелено на точное выражение мысли и способствует оптимизации процесса коммуникации.

Литература:

1. Вердиева З. Н. Семантические поля в современном английском языке [Текст] / З. Н. Вердиева. – М.: Высшая школа, 1986. – С. 11 – 39.
2. Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка [Текст] / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М., 1981. – С. 19.
3. Кубрякова Е. С. Деривация, транспозиция, конверсия [Текст] / Е. С. Кубрякова. – Вопросы языкознания. – 1974. – № 5. – С. 64 – 65.
4. Кубрякова Е. С. Словообразование [Текст] / Е. С. Кубрякова // Общее языкознание – М.: Наука, 1972. – С. 356.
5. Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении [Текст] / Е. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1978. – 115с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь [Текст]. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 129.
7. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи. – Избранные труды по языкознанию и культурологии [Текст] / Э. Сепир. – М.: Прогресс, 1993. – С. 94, 116.
8. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса [Текст] / Л. Теньер. – М.: Прогресс, 1988. – С. 196.

Рикалюк-Прийдун В. Р.,

Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів

СЕМАНТИКА ДІЄСЛІВ НЕВИЗНАЧЕНО СПРЯМОВАНОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ

Статтю присвячено семантичним та синтагматичним особливостям групи дієслів невизначено спрямованого переміщення, визначено їх місце серед інших дієслів руху, що імплікують маршрут. Аналіз вибірки фактичного матеріалу дозволив встановити особливості процесу невизначено спрямованого переміщення, основні інтегральні та диференційні семи характерні для даної групи дієслів.

Ключові слова: дієслова переміщення, маршрут, невпорядкований рух, сателіти, прийменники маршруту, інтегральні та диференційні семи.

The article deals with semantics and syntagmatics of the verbs of indefinitely directed motion. These verbs were singled out among the other verbs of motion that imply direction. Corpus material outlined the main peculiarities of indefinitely directed motion, integral and differential semes of the given group of verbs.

Key words: verbs of motion, path of motion, disordered motion, satellites, path prepositions, integral and differential semes.

Дієслова просторового переміщення вже стали предметом багатьох різнопланових мовознавчих досліджень, адже вони відображають фундаментальний досвід людини, слугують концептом для осмислення складніших семантичних явищ і процесів понятійного характеру. Традиційно переміщення розуміють як зміну положення об'єкта або суб'єкта руху у просторі впродовж певного відрізка часу [4, с. 205]. Основною характеристикою переміщення є направленість, яка представляється у свідомості і у мові як відношення руху до певного орієнтира [1, с. 4]. Поняття направленості у мові визначає наступні відношення: до початкової точки (**leave, depart**), до кінцевої точки (**arrive, come**) та до маршруту руху (**transfer**) [7, с. 42].

Особливої уваги при вивченні дієслів переміщення заслуговують дієслова, що імплікують маршрут руху. Маршрут може вказуватися як у семантичній структурі (**transfer** – to be moved from one place to another [RHD]) так і у контексті (*The Padre was very weak now, and could only move from place to place if someone helped him. (BNC EFW 1698)*). Він може пролягати від одного пункту до іншого (**circulate**), через певний орієнтир (**tunnel**), пересікати орієнтир (**cross**) або йти вздовж нього (**plod**). Окрему групу становлять дієслова, для яких маршрут є невизначеним, спрямованим в різні сторони, не планується заздалегідь, не залежить від просторових орієнтирів.

Дієслова із значенням невизначеного маршруту досі не розглядалися як окрема лексико-семантична група. Тому особливо доцільним є визначити основні характеристики, інтегральні та диференційні семи цієї групи дієслів. У працях, присвячених дієсловам переміщення [1; 2; 3; 4; 5; 8] зазначаються лише окремі ознаки дієслів даного типу: *wander*, *meander*, *ramble*.

У класифікації Б. Левін не виділено окремої групи для таких дієслів. Натомість вони включені до загальної групи *Run verbs*, які як зазначено у праці, описують переміщення об'єкта або суб'єкта певним чином або за допомогою певних засобів і не експлікують напрямку руху без сполучення із директивами, тобто словосполученнями із прислівниками напрямку [8, с. 265-266]. У тезаурусі П. М. Роже дієслова *meander*, *wander*, *ramble*, *rove* віднесені до групи *Deviation* (Відхилення від курсу), що розміщує їх в одному синонімічному ряді із дієсловами *turn*, *bend*, *diverge* [10]. Е. Е. Алтухова зазначає, що для таких дієслів характер руху не пов'язаний із просторовими параметрами, для них важливими є сам факт руху або його характер, а також його мета, а не кінцевий пункт руху [1, с. 131]. Досліджуючи дієслово *wandeln* у німецькій мові (еквівалент англійського *to wander* – блукати, прогулюватися), Н. Л. Шамне описує рух, виражений цим дієсловом, як спокійне, рівномірне пересування суб'єкта руху за допомогою ніг, не спрямоване на будь-який кінцевий пункт, тобто описується ходьба, яка служить для заспокоєння і розрядки. Автор зазначає, що дієслово *wandeln* передбачає подолання непрямої відстані шляху, на відміну від, наприклад, дієслова *wandern* (подорожувати, ходити пішки) [5, с. 319-322]. Варто згадати також думку Н. Д. Арутюнової, що ціль є одним з основних понять, які задають порядок в будь-яких формах динамічного світу людини. У цьому ракурсі ціль досліджуваних дієслів є множинною або такою, що постійно змінюється. Рух, який вони позначають, є хаотичним, не впорядкованим. Дослідниця підкреслює негативні конотації так званих “дієслів без порядку”: “Человек мечется, бросается из стороны в сторону, разбрасывается, сбивается с пути, теряет дорогу, блуждает, становится беспутным, непутевым, распутны” [3, с. 8].

Підсумовуючи зазначимо, що дієслова із невизначеним маршрутом самостійно не експлікують напрямку руху, кінцевої чи початкової точки, маршрут є хаотичним, не впорядкованим, постійно змінюється, при цьому важливий сам факт руху, а не його ціль. Проте ці характеристики не є вичерпними для даної групи дієслів, що підтверджує проведене дослідження.

Основним критерієм для відбору дієслів є наявність вказівки на переміщення невизначеною траєкторією, тобто присутність семантичних маркерів *move+about* або *move+around* у словниковій дефініції (напр. **wallow** – *to move about with difficulty* [CED]; **range** – *to move around or through a region in all directions, as people or animals* [RHD]).

Особливої уваги заслуговують сполучення дієслів руху із сателітами *about/around*, які представлені у словниках окремими лексико-семантичними варіантами як фразове дієслово (*go about, get about/around*) або як типове сполучення слів:

racket (*often followed by about*) to go about gaily or noisily, in search of pleasure, excitement, etc. [CED]

mill (*often followed by about*) to move around aimlessly, slowly, or confusedly, as a herd of cattle. [RHD]

У багатьох випадках сполучення із сателітом *about/around* приводить до розширення значення дієслова. При цьому дієслово, яке не мало значення руху, отримує значення переміщення по горизонтальній поверхні:

lounge 1) to pass time idly and indolently – марнувати час;

'Heard the latest?' said Harriet in the kitchen where they were lounging and doing nothing as usual. (BNC A0U 315)

2) to rest or recline indolently; – сидіти розкинувшись у кріслі, відпочивати;

The royal favourite sat in a quilted window seat whilst young Edward lounged in a chair near him. (BNC H9C 1054)

3) (*often followed by around, along*) to go or move in a leisurely, indolent manner; saunter; ліниво походжати [RHD]

The crowds of young, untidy foreigners who lounged around the base of the statue in Piccadilly Circus (BNC G0V 014)

scout 1) to examine or observe (anything) in order to obtain information – вивчати;

I scouted the surrounding faces over the top of my glass. (BNC HTL 3096)

2. (*often followed by about or around*) to go in search (for) – нишпорити у пошуках чогось [CED]

Scouting about all over the town, I at last found the boots that I was looking for (BNC A06 868)

У першому випадку дієслово *lounge* із додаванням до нього сателіта *around* змінює значення із “марнувати час” та “сидіти розкинувшись у кріслі” до “ліниво походжати”. Дієслово *scout* у сполученні з *about* також отримує сему невизначено спрямованого руху і окрім значення “вивчати щось” позначає і “нишпорити у пошуках чогось”.

Зазначимо, що сателіти ***about***¹ та ***around***² відносять до так званих прийменників маршруту. Вони позначають не лінійний, а розрізнений, невизначений маршрут, спрямований у всіх напрямках [9, с. 95]. С. О. Гурський, наголошуючи на тому, що *about/around* можуть поводитися і як прийменники, і як прислівники, зазначає, що одним із їх значень

¹ **about** adv. 1) on every side; in every direction; around 2) from one place to another; in this place or that

² **around** adv. 1) on all sides; about; 2) in all directions from a center or point of reference

є специфічний порядок розташування одного або кількох об'єктів відносно іншого, а саме розташування "по колу, довкола", "з усіх сторін". У динамічних відносинах це проявляється як: "several successive positions about the reference object may be occupied by one and the same object at several successive units of time" [6, с. 80-81].

За даними словникової вибірки було відібрано 6 дієслів та 29 дієслівних сполучень, що містять семантичні маркери *move+about* або *move+around*. Враховуючи особливості семантичної структури, називаємо їх *дієслова невизначено спрямованого переміщення (ДНСП)*.

Аналіз дієслів невизначено спрямованого переміщення проведений на основі більш ніж 600 прикладів із BNC дозволив встановити основні характеристики цієї групи дієслів. Спільними для всіх досліджуваних лексем є: невизначеність траєкторії переміщення, відсутність вказівки на кінцеву або початкову точку та тривалість, неодномоментність руху.

Невизначеність траєкторії, як уже зазначалося, закладена у семантиці семантичних маркерів *about* та *around*, які вказують на рух у всіх напрямках. На наявність кінцевої чи початкової точки руху не вказує ні семантична структура, ні контекст, про що свідчить нелогічність висловлювань типу: *go about to the door**, *run about from the room**.

На відміну від таких дієслів переміщення як *come*, *arrive*, *depart*, *etc*, які на геометризованій моделі часу можна позначити точкою, дієслова невизначено спрямованого переміщення імпліцитно передбачають, що руху здійснюється впродовж певного відрізка часу. Однак, як засвідчують дані вибірки цей період найчастіше є невизначеним. Дуже часто ця невизначеність маркована адвербативами невизначеності, як от: *for long*, *for hours*, *for some time*, *ect*:

He paced about for some time, looking agitated. (BNC EWH 897)

I wasn't left to ramble through this new realm for long (BNC H82 1019)

I said I can go out and walk the streets for hours and find no one. (BNC G5J 658)

У поодиноких випадках тривалість переміщення може точно вказуватися у контексті:

Pigs by nature are rooting, foraging and exploratory animals, happy to wander for up to six hours a day. (BNC HH3 1705)

Серед інтегральних сем цієї лексико-семантичної групи, передусім варто зазначити *площину переміщення*. Для усіх дієслів вона сприймається як горизонтальна. Навіть, якщо дієслово невизначено спрямованого переміщення сполучається із показниками вертикальної площини (*up and down*, *in the hills*), як наприклад, у реченні:

As a youth he had wandered the moors and hills on his family's estates with a Labrador which had earned his tolerance through years of faithful service as a gun dog and constant companion. (BNC FR1 2542)

У значенні дієслова перед усім актуалізується сема процесу переміщення, його різнонаправленості, а не руху по нерівній вертикальній чи горизонтальній поверхні.

Дотичною до поняття площини переміщення є *місцевість*, в якій здійснюється переміщення. Це може бути:

а) *відкрита місцевість* – поле, ліс, територія, країна:

I want to run about a muddy field and think it's fun they should do so! (BNC FL5 400)

However, the altimeter was buried and no doubt if it still has not been found, someone roving round the forests with their metal detectors today will come across it... (J56 135)

Sure enough, over the police radio came the news that a gang had been seen roaming the area, armed with crossbows.(BNC CDT 247)

In Manchester, a deaf tramp who had roamed the country for 9 years was arrested as a spy... (BNC BM9 1183)

б) *обмежена місцевість* – будинок, вулиця, сад, тощо:

Grimsdale's eldest daughter cleaned the room briefly with a broom and the rest of the children scurried about the house. (BNC ANK 1323)

I must have looked like the mad ape that wandered the streets of our village with its gypsy owner. (BNC A0U 1440)

The twins, David and Michael, had been prowling about in the front garden waiting for the sight of Belinda's car... (BNC H9H 2960)

в) *закрита місцевість* – кімната (спальня, вітальня, кухня), хол і навіть, камера чи клітка:

Mum wakes up and I wake up at two, because she's pottering around in the kitchen banging about a bit more than usual. (BNC KPV 2975)

Simon had disappeared into the crowd still milling about the hall, and fitzAlan was standing before her. (BNC HH1 4063)

I enjoyed this comparative freedom and spent a lot of time pacing around the cell. (BNC FS0 1534)

The Doctor's pacing around the cage had stopped (BNC HTY 3907)

Для дієслів невизначено спрямованого переміщення важливою є також *відстань*, на яку здійснюється переміщення. Дієслово може бути нейтральним до цієї ознаки (*wander, ramble, potter about, loiter about, ect.*), відстань може бути невеликою (*fidget about* – крутитися, вертїтися) або великою (*peregrinate, pad* – мандрувати).

Інтегральна сема “*мета переміщення*” є однією із найбільш маркованих, виражена найбільшою кількістю диференційних сем. Найчастотнішою з них є переміщення “*без певної мети*” (*loiter, swan about, rove* – бродити без мети). Також виділяємо сему “*у пошуках чогось*” (*scout about/around* (нишпорити), *walk the streets* (ходити містом у пошуках роботи, житла)), сему “*для задоволення*” (*gad about* (вештатися, волочити-

ся), **gallivant about/around** (швендяти)), сему “у *справах*” (**go about** (метушитися у справах)). Як засвідчують дані вибірки, переміщення без мети часто супроводжується іншими діями:

The Doctor had been pacing around the invisible prison, punching at the walls and muttering to himself. (BNC HTY 3733)

Closing the doors against the brilliant light, I padded about, exploring each nook, forgetting the drive, forgetting the pit, the danger, the desert trap (BNC CDX 226)

People milled about the room, shaking hands, saying things like: ‘Hello, I’m Jane, and I have a right to be alive.’ (BNC A48 117)

Серед інших інтегральних сем зазначимо також “швидкість переміщення”, яка диференціюється як “повільно, спокійно” (**lounge about, ramble, pace, potter, mill** – блукати, бродити) та “швидко, нетерпляче” (**scurry about** (метушитися, сновигати), **fidget about** (соватися, вертїтися), **flutter about** (пурхати)). Менш маркованими є семи “грайливо” (**frisk** (гратися, пустувати, стрибати довкола), **scamper about** (ганяти, гасати)), “обережно” (**prowl about** (бродити у пошуках здобичі)), “незграбно” (**wallow** (борсатися)). Для дієслова **wallow** релевантною є також сема “середовище переміщення”:

... most highly charged with mystical power; they wallow in water, which the Lele believe to be the place of spirits (BNC CS0 1296)

The small jet wallowed in the sky, on the edge of the envelope of control. (BNC CML 2568)

Значення дієслів невизначено спрямованого переміщення, часто ускладнене додатковою семою “марно витратити час”:

With a week to loaf around the town I had the luxury of time to get lost (BNC A89 651)

Як свідчать дані текстової вибірки, ця сема може актуалізуватися у певних контекстах. У цьому випадку сема переміщення займає вторинний план або є невизначеною:

I’ll tell you what you thought: you thought I only worked part-time and the rest of the time I just loafed around – that’s it, isn’t it?’ (BNC JXY 890).

Окремо виділяємо також дієслова у яких сема “марно витратити час” є домінантною, а сема руху не завжди актуалізується (**fool along, hang around, idle, goof, play the diggy goat**). Такі дієслова знаходяться на периферії даної лексико-семантичної групи.

Таким чином дієслова невизначено спрямованого переміщення у своїй семантичній структурі містять семи різнонаправленого, заздалегідь не визначеного маршруту. Важливим є саме переміщення (часто його мета або її відсутність), а не кінцева чи початкова точки, які взагалі не імплікуються у значенні цих дієслів. ДНСП виражають рух на горизонтальній площині, а інші особливості рельєфу для них є не релевантними. Та-

кож, вони позначають тривалий в часі процес, який може бути ускладненим одночасним виконанням інших дій. Сема невизначено спрямованого переміщення може актуалізуватися у певних контекстах, що приводить до розширення значення слова. Однак, вона може відходити і на другий план, за умови виконання інших дій або задля підкреслення бездіяльності.

Література:

1. Алтухова Е. Е. Категория направительности в современном английском языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. СПб.: РГБ, 2006.
2. Логический анализ языка. Космос и хаос: Концептуальные поля порядка и беспорядка / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М.: Индрик, 2003. – 640 с.
3. Логический анализ языка: Языки динамического мира / Отв. ред. Арутюнова Н. Д., Шатуновский И. Б. – Ин-т языкознания РАН, Междунар. ун-т природы, общества и человека. Дубна, 1999 – 520 с.
4. Плунон В. А. К типологии глагольной ориентации // Логический анализ языка: языки динамического мира. Дубна 1999, с. 205-223.
5. Шамне Н. Л. Семантика немецких глаголов движения и их русских эквивалентов в лингвокультурологическом освещении. – Волгоград: Изд-во Волгоградского государственного университета, 2000. – 392 с.
6. Goursky S. E. The idiomatic heart of the English language – Lviv: “Vyshcha shkola”, 1975 – 181 pp.
7. Levin B., Rappaport-Hovav M. Argument Realization. Research surveys in linguistics. – Cambridge University Press, 2005 – 280 pp.
8. Levin B. English Verb Classes and its Alternations. – Chicago: The University of Chicago Press, 1993 – 348 pp.
9. The semantics of prepositions: from mental processing to natural language processing /ed. C. Zelinsky-Wibbelt. – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 1993, 520pp.
10. Roget P. M. Thesaurus of English Words and Phrases: Body with Parts of Speech – eBook#10681 ftp://ftp.pg.psnc.pl/pub/1/0/6/8/10681/10681-h-body-pos.htm#278V

Словники:

1. Collins English Dictionary – HarperCollins Publishers – 2006.
2. Random House Webster’s Unabridged Dictionary – Random House, Inc. 2009.

Родюк Н. Ю.,

Вінницький інститут економіки Тернопільського національного економічного університету, м. Вінниця

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ЛЕКСИКИ З ЕТНОЛІНГВОКУЛЬТУРНИМ ЗМІСТОМ

У статті на основі контрастивного аналізу української і російської мов розглядається безеквівалентна і фонова лексика, аналізується національна специфіка лексичної семантики зазначених мов.

Ключові слова: *безеквівалентна лексика, фонова лексика, слова з національно-культурним компонентом, мовна картина світу.*

Based on contrastive analysis of Ukrainian and Russian languages the article studies non-equivalent and background vocabulary, national specificity of lexical semantics of noted languages is analysed.

Key words: *non-equivalent vocabulary, background vocabulary, words with national and cultural component, language world picture.*

Життя будь-якого суспільства відображається в мові народу. “Правильно аналізувати мову, – зазначає Ю. Найда, – можна лише з точки зору її положення і функцій, як компонент, процес та, деякою мірою, модель культури” [5, с. 50-51]. Мова та історія, мова та нація, мова та культура невіддільні одна від одної. Отже, мова є хранителем національно-культурної специфіки певного народу. Зараз у лінгвістиці велика увага приділяється усвідомленню процесу міжкультурної комунікації, дослідженню впливу мови на формування особистості, національного характеру, вивченню взаємозв'язку мови і культури тощо. Процес діалогу етнолінгвокультурних спільнот здійснюється в умовах постійної взаємодії мов і культур, і саме тут особливо важливими є адекватна передача і сприйняття національної специфіки семантики слова. Поглиблений інтерес до проблеми семантики в сучасній лінгвістиці привів до розгляду важливого аспекту у вивченні та характеристиці слова як неординарної одиниці мови та мовленнєвої діяльності, а саме виявлення змістовних компонентів слова, його національно-культурних ознак на семному рівні.

Праці, що розглядають теоретичні основи вивчення міжкультурної комунікації (А. Вежицька [1], Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров [2], В. М. Манакін [4], Ю. О. Сорокін [8], Й. А. Стернін [9] та ін.), торкаються актуальних проблем комунікації між представниками різних лінгвокультурних спільнот, які належать до різних мовних груп. У даній статті розглядається проблема семантичної структури лексики з національно-культурною семантикою близькоспоріднених української і російської мов.

Актуальність дослідження обумовлена зростаючою увагою лінгвістів до національно-культурної специфіки мов і мовних картин світу, потребою у виявленні національної специфіки семантики лексем у рамках однієї мовної сім'ї тощо. Національна специфіка лексичної семантики української і російської мов вивчена недостатньо, у теоретичному плані не досліджена сама проблема наявності національної специфіки семантики в досліджуваних мовах.

Мета даного дослідження – виявити семантичну структуру лексики з національно-культурним компонентом у значенні.

Семантична структура передбачає аналіз лексичних одиниць з точки зору їх національно-культурної семантики. Лексичне значення слова – це зміст слова, що відображає у свідомості та закріплює в ній уявлення про предмет, властивість, процес, явище тощо [11, с. 261]. Осмислення лексики пов'язане з аналізом семантичної структури слова, тобто вичленування тих ознак (диференційних семантичних елементів), з яких складається їх значення (семема). При умові семантизації лексичного поняття та лексичного фону можливе адекватне сприйняття поняття та слова, з ним пов'язаного.

Слово як лінгвістична категорія складається з двох основних компонентів: лексеми, або звукової оболонки (план вираження), та семми, або семантеми (план змісту). Семантична структура слова включає сукупність окремих варіантів лексичного значення слова, або лексико-семантичних варіантів (ЛСВ), серед яких виділяються основні значення та похідні. Кожний ЛСВ слова є ієрархічно організованою сукупністю сем (архисема (родове значення), диференційна сема (видове значення), потенційні семи, що відображають другорядні властивості предмета). Семема включає лексичне поняття (поняттєві СД) та лексичний фон (непоняттєві, або фоніві, СД). Семема та ЛСВ слова вважаються поняттями рівнозначними в сучасній лінгвістичній науці.

Лексичне поняття, що входить у ЛСВ слова, – це набір ознак, за допомогою яких люди визначають, чи можна назвати даний предмет даним словом, а СД (або семи) – це ознаки, за якими предмет включається або не включається в обсяг лексичного поняття. За Є. М. Верещагіним та В. Г. Костомаровим, міжмовне лексичне поняття – це таке поняття, яке присутнє у двох (трьох та більше) етнокультурних мовних спільнотах та без утрат інформації, адекватно передається на двох (трьох та більше) мовах [2, с. 55-56]. Отже, слова, лексичні поняття яких є міжмовними, називаються еквівалентними. До безеквівалентних автори відносять такі слова, план змісту яких неможливо зіставити з будь-яким іншомовним лексичним поняттям [2, с. 56]. До фонівих віднесено слова з неповноеквівалентністю фонів [2, с. 59]. У даному дослідженні будемо користуватися власними визначеннями цих лінгвістичних категорій, на

які доцільно звернути увагу ще раз. Безеквівалентною лексикою вважаємо слова, у поняттєвих СД яких відбиваються уявлення про культурно-специфічні предмети певного народу, явища етнокультурної дійсності та поняття, з ними пов’язані. Наприклад, *гетьман, кобза, бандурист* тощо. Фонова лексика – це слова, непоняттєві семи яких містять позамовні, екстралінгвістичні, культурно-ментальні відомості, що виникають у свідомості людини внаслідок національно-специфічних асоціацій, прямо не пов’язаних з основним лексичним поняттям слова. Наприклад, *русалка, колиска, відьма* тощо.

Основними компонентами значення слова можна вважати денотативний (предметно-логічний) та різноманітні різновиди конотативного компонента значення [10, с. 38-39]. Під денотативним компонентом значення розуміється частина значення знака, що відображає в узагальненій формі предмети та явища позамовної дійсності. Денотативний компонент має у своїй основі поняття, що характеризує позамовний об’єкт; віднесеність до предмета позамовного характеру – основна риса денотативного компонента значення [10, с. 48]. Під конотативним компонентом розуміється “додаткова інформація стосовно поняття” [10, с. 89]. Більшість лінгвістів виділяє лише ці два компоненти в лексичному змісті слова. Й. А. Стернін вважає доцільним увести ще три фактори: граматичний (інформація про рід, число, відмінок, час, відміну тощо), селективний (відображення у значенні правил уживання знака в мові) та емпіричний (узагальнене уявлення про референти знака) [10, с. 39]. З точки зору національно-культурної специфіки в семантиці слова звернемо увагу лише на останній компонент у структурі лексичного значення слова.

На рівні емпіричного компонента національно-культурні особливості слова пов’язані зі специфікою чуттєво-наочних асоціацій, конкретно-чуттєвими образами певних предметів, що позначаються словесними одиницями [7, с. 65]. Порівняємо, наприклад, образні асоціації зі словом *хата* в українській мові та *изба* в російській. У “Словнику української мови” зафіксовано п’ять ЛСВ слова *хата*: “1. Сільський одноповерховий житловий будинок. 2. Внутрішнє житлове приміщення такого будинку. 3. Родина, люди, які живуть, перебувають в одному такому приміщенні. 4. Квартира. 5. Уживається у складі назв деяких сільських установ” [СУМ, 11, с. 29–30]. Для аналізу національно-культурних ознак візьмемо перше з наведених у словнику значень. Перекладний словник фіксує: *хата* – “(неточно о крестьянском жилище) *изба*” [УРС, 6, с. 311–312]. Отже, уже існують розбіжності, які виявляються на рівні чуттєво-наочних асоціацій. Реєстр “Української малої енциклопедії” Є. Онацького найбільш широко й точно розкриває фонове значення знака, яке знаходиться за межами основного лексичного поняття, зафіксовано-го в СУМ і СРЯ, і складає емпіричний компонент у структурі лексично-

го значення, який, на нашу думку, є рівнозначним лексичному фону слова: “Загально поширене уявлення про українську хату, як про утульний кокетливо-біленький будинок під чистенько пригладженою та підстриженою стріхою, що виглядає з-поміж дерев та кущів, що оточують його... зовсім однаковий на всьому просторі країни цей загальний тип української хати став одною з найголовніших та найвиразніших етнографічних ознак українського племені... Українські хати відрізняються від великоруських тим, що вони завжди затишковані і більш-менш чисто побілені. Крім того, в українців, якщо дах солом’яний, то він криється не м’ятою соломою, а околотом. Москалі майже завжди криють свої хати “внатруску” – м’якою соломою, мервою. Якщо ж хата крига дранню, то у москалів завжди ставиться фронтон. А в українців фронтон зустрічається дуже рідко...” [УМЕ, с. 1999]. Отже, національність у структурі лексичного значення виявляється у семах чуттєво-наочного плану: зовнішній вигляд, матеріал, оздоблення, які входять у межі фонових СД (або емпіричного компонента значення).

Фоновою специфікою значення володіють й інші номени, деякі фонови СД яких не збігаються. Наприклад, *відьма, колиска, комора, макітра, макогін, ослін, русалка* тощо.

Як показують дослідження, національно-культурний аспект ЛСВ слова може виявлятися на рівні всіх структурних компонентів значення: денотативного, конотативного та емпіричного.

На рівні денотативного компонента значення національні особливості відображаються в тій частині лексичного значення, що має у своєму складі предмети або явища позамовної дійсності в узагальненій формі, які, як правило, виявляються в основному лексичному понятті слова. Семи “локальність”, “етнічна приналежність” передаються в словникових дефініціях лексемами та словосполученнями типу “український”, “в Україні”, “типовий для українців” тощо. На нашу думку, такі лексеми входять до складу безеквівалентних найменувань. Зауважимо, що для виявлення сем з національно-культурною специфікою нами було проаналізовано 14 словників. Для наочності було відібрано лише те лексичне значення, яке найточніше відбивало національну маркованість аналізованої лексеми, тому не завжди є посилання на СУМ. Наприклад, *жупан* – “старовинний український і польський верхній чоловічий одяг заможного населення переважно з сірого або синього сукна. На Україні в 16–17 ст. жупани носили в основному козаки, з 19 ст. – міщани” [УРЕС, 1, с. 629], *кирея* – “старовинний український чоловічий і жіночий верхній розстібний одяг. Шили кирею з домотканого сукна темно-коричневого або сірого кольору. Носили її в негоду, взимку надягаючи на верхній одяг” [УРЕС, 2, с. 73], *покуть* – “в українській селянській хаті – куток, розміщений по діагоналі від печі, та місце біля нього” [СУМ, 7, с. 57], *ку-*

рінь – “житло козаків, що складало окрему частину запорізького козацького війська” [СУМ, 4, с. 409], *кіш* – “місце перебування запорізьких козаків; Запорізька Січ” [СУМ, 4, с. 171], *сотня* – “на Україні в XVI–XVIII ст. – адміністративно-територіальна та військова одиниця; складова частина полку” [СУМ, 9, с. 472], *бунчук* – “коротке деревко з прив’язаним кінським хвостом як символ влади (у козачих отаманів, гетьмана)” [Ожегов, с. 56], *корогва* – “бойовий прапор українського козацтва і шляхетської Польщі в 16–18 ст.” [УРЕС, 2, с. 158], *клейноди* – “відзнаки та атрибути влади української козацької старшини 16–18 ст. До клейнодів належали корогва (прапор), бунчук, булава, військова печатка, литаври, духові труби тощо” [УРЕС, 2, с. 93], *сурма* – “старовинний український духовий музичний інструмент; дерев’яна трубка (в неї вставлявся пищик) з циліндричним каналом і п’ятьма боковими отворами. Застосовувався у Війську Запорізькому” [УРЕС, 3, с. 333], *кобзар* – “український народний співак, що грає на кобзі” [Ожегов, с. 241].

На рівні конотативного компонента в структурі лексичного значення слова, що характеризує ситуацію спілкування та суб’єктивне, національно спрямоване в нашому дослідженні, ставлення учасників акту комунікації до певного предмета мовлення, сема з національно-культурною специфікою виявляється в найменуваннях з культурно конотативним змістом, тобто в словах-символах. Механізм виникнення символічного значення в семемі слова, безперечно, становить вагомий інтерес для лексичної семантики.

Як зазначає Л. М. Дяченко, символічне значення того чи іншого значення слова виникає на основі важливої соціальної ролі предмета чи явища, які позначені цим словом, у рамках окремої національної культури [3, с. 111]. Природно, що символами стають слова, які позначають референти, що постійно фігурують у побуті, природі і справляють на людину певне враження своїми якостями. Таким чином, символічне значення переноситься з асоціацій, що виражені конкретно-чуттєвим планом референта, в узагальнено-абстрагований.

При створенні символу в структурі семемі проходять певні зміни: архісема, зафіксована словниковою дефініцією, поступово згасає, переходячи на задній план в ЛСВ; диференційні семи трансплантуються в ядерні, а потенціальні (або фонові) – актуалізуються, створюючи основний план в структурі ЛСВ слова. Релевантними тут є символи-фауноніми та символи з рослинною семантикою. Наприклад, у лексемі *віл* архісема “кастрований бик” [Ожегов, с. 81] взагалі не реалізується в символічному значенні. Найпродуктивнішими з диференційних сем є “працьовитість”, “тяглова сила”. Із латентних сем реалізуються семи “великий за розмірами”, “виносливий”: “А по плечах не добити нам сього *вола* (Кирила Тура. – Н.Р.) й обухом” [ЧР, с. 127]. В українців *воли* століттями

були надійними помічниками чумаків – українських купців, символом працелюбності, багатства, працюючої людини, господаря [Симв, с. 25]. Отже, продуктивність символів тісно пов'язана з реалізацією та активізацією потенціальних сем.

Найбільш багатогранно та рельєфно конотативні особливості виявляються в групі слів з рослинною та тваринницькою семантикою. Поряд з майже однаковими або найбільш близькими конотаціями в лексемах такого типу існують суттєві етнічні розбіжності між номенами в українській та російській мовах. Отже, *тополя* – символ України, засмученої матері, дівчини, нещасливої долі [Симв, с. 128], *ряст* – символ життя [УМЕ, с. 1556], *ластівка* – символ матері, коханої дівчини [Симв, с. 78], *голуб (голубка)* – символ щирої любові, злагоди, ніжності [Симв, с. 36], *гарбуз* – символ відмови у весільній обрядовості [УМЕ, с. 228–229], *верба* – символ запліднення, України [Симв, с. 20–22].

Уявимо, що в складі семема існує так звана “національно-культурна сема”. Якщо дана сема виявляється на рівні лексичного поняття, то лексема є безеквівалентною, а якщо на рівні лексичного фону – лексема фону. Якщо українська лексема не має відповідника в російській мові з подібним значенням, то безеквівалентність таких слів спробуємо визначити, не виходячи за межі української мови. Фонову лексику виявити важче, бо, як уважають Є. М. Верещагін та В. Г. Костомаров, “кожне друге російське слово відрізняється своїм лексичним фоном від найближчого іншомовного відповідника” [2, с. 51].

Отже, досліджувані мови (українська і російська), незважаючи на належність до однієї мовної підгрупи, близькість культур, значний історичний період спільного розвитку, інтеграції соціумів, демонструють національну специфіку семантики слова. Дане дослідження показало, що специфічно етнічні особливості української і російської лінгвокультурної спільності відображаються в народно-поетичних та історичних традиціях, обрядах тощо. Саме вони об'єктивують етнічну своєрідність і сприяють виявленню значної частини національної специфіки семантики лексичних одиниць. Тому подальша розробка даної теми сприятиме поглибленню знань про організацію етнокультурного лексикону та його зв'язок з національною свідомістю, характером, культурою народу.

Література:

1. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / А. Вежбицкая. – М., 2001. – 272 с.
2. Верещагін Е. М. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. Верещагін, В. Костомаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Русский язык, 1990. – 246 с.
3. Дяченко Л. М. Логіко-семіотичні особливості мотиваційних моделей

слів-символів в українській та російській мовах // Проблеми зіставної семантики: доповіді та повідомлення Міжнар. наук. конф. – К., 1997. – С. 110-113.

4. Манакин В. Н. Сравнительная лексикология / В. Н. Манакин. – К.: Знання, 2004. – 326 с.

5. Найда Е. А. Анализ значения и составления словарей / Е. А. Найда // Новое в лингвистике. – М., 1962. – Вып. 2. – С. 45–71.

6. Проценкова Н. В. Национальная специфика семантики слова в близкородственных языках (на материале существительных русского и украинского языков): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук наук: спец. 10.02.19 "Теория языка" / Н. В. Проценкова. – Воронеж, 2008. – 25 с.

7. Семантическая специфика национальных языковых систем / [сост. З. Д. Попова и др.]. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1985. – 164 с.

8. Сорокин Ю. А. Переводоведение: статус переводчика и психогерменевтические процедуры / Ю. Сорокин. – М.: Гнозис, 2003. – 158 с.

9. Стернин И. А. Контрастивная лингвистика. Проблемы теории и методики исследования / И. Стернин. – М.: "АСТ-Восток-Запад", 2007. – 288 с.

10. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова [Текст] / И. А. Стернин. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1979. – 156 с.

11. Языкознание: большой энциклопедический словарь / [сост. В. Н. Ярцева и др.]. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

Перелік умовних скорочень:

1. Ожегов Ожегов С. И. Словарь русского языка. – 18-е изд. – М.: Русский язык, 1986. – 797 с.

2. Симв Словник символів / [уклад О. І. Потапенко та ін.]. – К.: Редакція часопису "Народознавство", 1997. – 155 с.

3. СРЯ Словарь русского языка: в 4 т. / АН СССР, Ин-т русского языка. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Русский язык, 1981-1984. – Т. 1-4.

4. СУМ Словник української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1-11.

5. УМЕ Онацький Є. Українська мала енциклопедія / Накладом Адміністрації УАІПЦ в Аргентині. – Буенос-Айрес, 1957-1967. – Т. 1-6.

6. УРЕС Український Радянський Енциклопедичний Словник: в 3 т. / [уклад. А. В. Кудрицький та ін.]. – 2-ге вид. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986-1987. – Т. 1-3.

7. УРС Українсько-російський словник: у 6 т. / [уклад. І. М. Кириченко та ін.]. – К.: Вид-во АН УРСР, 1953-1963. – Т. 1-6.

8. ЧР Куліш П. О. Чорна рада. Хроніка 1663 року // Куліш П. О. Твори: в 2 т. – 2-ге вид. – К.: Наукова думка, 1998. – Т. 1. – 1998. – С. 38-173.

Романишин Н. І.,

Національний університет "Львівська політехніка", с. Львів

THE CONCEPT OF HUMAN FATE IN BYRON'S POEM "MAZEPPA"

У статті "Концепт людської долі у поемі Дж. Г. Байрона "Мазеппа" зроблено спробу інтерпретації вказаного художнього твору з позиції когнітивно-концептуального підходу, що дає змогу створити та описати модель розгортання текстових концептів в ньому.

Ключові слова: *концепт, текстовий концепт, когнітивно-концептуальний аналіз, лінгво-поетика.*

The article "The concept of human fate in Byron's poem "Mazeppa" represents an attempt to interpret the famous poem by G. G. Byron from the point of cognitive- conceptual approach which enables to create and describe the model of its textual concepts development.

Key words: *concept, textual concept, cognitive-conceptual analysis, linguo-poetics.*

Introduction. The problem of cross-cultural influence in literature is always in the focus of scientific attention and has not lost its **topicality**. The world literature knows numerous examples when one and the same megaimage, one and the same plot or idea finds different artistic interpretation in literary works of various authors in various epochs. The personality of famous Ukrainian Hetman Ivan Mazepa has become the protagonist of different literary works of native and foreign authors. The poem of G. G. Byron "Mazeppa" is the vivid example of how the famous historical personality of Ukrainian nation became the central image of the literary work that belongs to the cultural heritage of the British literature. The modern stage of the development of linguistics and, linguo-poetics in particular, is characterized by the fixed attention to the complex processes of literary text semantics. The textual reality is treated as the result of different factors of linguistic, cognitive, psychological, historical nature. The treatment of literary text as an organized hierarchy system of images, concepts and verbal means is based on the philosophic theory of "scintillation" of the text which occurs as a result of multiple interpretation of the text and contextual changes. A. Wierzbicka states that in this shimmering a new reality may be created on the ground of development of textual megaconcepts through the employment of metaimages [30, p. 126-128].

The object of this article is the poem of J. G. Bayron "Maseppa". **The subject** is the development of textual concepts of the poem through the employment of megaimage of Mazeppa. **The aim** of the work is to create the model of textual concepts development in the poem as, on the one hand, a reflection of authors cognition and representation of reality and, on the other

hand, the method to perceive and comprehend the literary work by a recipient involved in the process of text interpretation.

Mazeppa is a Romantic narrative poem written by Lord Byron in 1819, based on a popular legend about the early life of Ivan Mazepa, a Ukrainian gentleman who later became Hetman of the Ukrainian Cossacks. According to the poem, the young Mazeppa, while serving as a page at the Court of King John Casimir II, has a love affair with a Countess named Theresa, who was married to a much older man. The Count, on discovering the affair, punishes Mazeppa by tying him naked to a wild horse and setting the horse loose. The bulk of the poem describes the traumatic journey of the hero strapped to the horse. There is no historical evidence to support that Mazepa was exiled from Poland because of a love affair, or that he was punished by being strapped to a wild horse. However, this colorful legend was in circulation before Byron published his poem. Voltaire repeats it in *History of Charles XII, King of Sweden* (1731). This appears to have been Byron's main source for his poem: his 'Advertisement' to the poem includes three long quotations from this work [8, p. 308-312].

Actually the whole poem consists of one extended image, it is – the run of a wild, untamed horse, back to its motherland. Unrestrained flight of a steed causes the endless, unendurable physical and spiritual sufferings of the young man, tied to his spine. A powerless rider is doomed to death. Byron skillfully depicts as the hero loses forces, weakens, and finally nearly dies. The poet tries to reproduce the mood rather than the subject. But he also succeeded to create the central image, twofold, for in fact Mazepa is represented both in his youth, and in the afternoon of his life.

Many critics see "Mazeppa" as a transitional work in Byron's oeuvre. Its dates of composition (1818-1819) place it between the earlier Eastern tales such as *The Prisoner of Chillon* (1817), which describe agonized, maudlin Byronic heroes and the later satirical, ironic *Don Juan* (1818-9). Some scholars argue that *Mazeppa* is either a partly unsuccessful work, as it is torn between high emotion and lighter irony, or a transitional work of a "mongrel genre, the historical verse-romance", characterized by "moral ambivalence", and it remains unclear whether *Mazeppa* is a sympathetic hero or not [6, p. 120-124; 7, p. 265].

H. Babinski, however, suggests that the hero *Mazeppa* is "one of Byron's most realistic creations, heroic within the bounds of human potential" and that he is a "fine specimen of a man" [9]. *Mazeppa's* death-in-life experiences during his "wild ride" are central to the poem's meaning and symbolic of the possibilities of human transformation and rebirth. More recent interpretations have attempted to apply the insights of critical theory to the poem. Zbigniew Bialas offers a Saidian postcolonial reading, suggesting that Byron orientalizes Eastern Europe and attempts to stamp an identity on *Mazeppa*,

who nonetheless evades fixed national and political identities. Jane Stabler [7, p. 265] reads the poem through the prism of postmodern theory, suggesting that uses Byron's *Mazeppa* as an example of a poem which "draws attention to the fictive contours of history". Among the native researchers who treat the subject was S. Pavlychko whose work is a complex attempt to analyze the text composition, the main textual material relevant for the interpretation of the realistic traits of *Masepa's* image, image of Ukraine as a certain emotional, romantic view of the land the poet had never seen before, and a number of other issues [3, p. 249-269].

What unites most of the approaches to the poem interpretation (both native and foreign) is that they proceed from the discussion on *Mazeppa* as real, historic personality and general prototype of the artistic image rather than advance into the artistically created world of the literary work as an imprint of author's cognition and an embodiment of his conceptual idea of the work. Whereas the conceptual idea of the work predetermines the precise system of knowledge as a correlation of cognitive and communicative processes and play a crucial text-creating role in the hierarchy of metaimages, textual concepts and verbal images in the integral semantic space of the literary text.

The problem of the literary text interpretation in modern linguo-poetic studies. The modern linguistic approach within the sphere of linguo-poetic studies is characterized by the precise attention to the complex processes of literary text semantics interpretation, the development of text conceptual structures and the problem of its modeling. The scholars proceed from the assumption that literary text is open and multilateral phenomenon. The mechanism of logical and content relations in the semantics of a poetic text makes it possible to treat it as polyphonic by its nature. The main goal of the interpretation of a text is to answer the question why the world in the text is split up in this way and what textual concepts participate in the creation of this world and to reveal the motivation of certain verbal forms. The idea of multilateral nature of the literary text, its inexhaustible depth is supported by Y. Stepanov, I. Galperin, Gadamer [1; 4]. The potential semantic diversity of a text is based on its ability to transcend not only the result of the literary exploration of the reality actualized in literal meanings of verbal forms but the system of more general concepts, where the text becomes the unique entity of cognition and secures the "consciousness awakening". In this sense, the literary work, completed for the author, is for his contemporaries and posterity the new beginning and the new creation.

In this paper we accept the definition of textual concept suggested by O. M. Kaganovska [2, p. 34]. Textual concept is a language and cognitive semantic entity, which is characterized by multilateral semantic tension and overcategorical nature and on the level of text represents the unity of certain features of artistic metaimages.

The analysis of the textual concept development presupposes several stages. On the first stage the body of text is processed by the method of representative sampling in order to select a number of lexical units or word combinations that presuppose the existence of certain semantic correlations with other lexical units or textual elements that are considered as conceptually "loaded".

On the second stage the selected elements are grouped by means of schemes or graphs that represent the development of logical or thematic fragments. The point of intersection of these lines is considered as conceptual. The textual concepts are defined from one or several related conceptually loaded lexical units which semantic nuclear enables to convert them into the status of textual concepts.

On the third level on the basis of concept correlation analysis the hierarchy of concepts is created.

The final stage of the semantic and cognitive analysis presupposes the typology and classification of defined concepts based on the frame structure. The created scheme of textual concepts development ensures the identification of general metaimages of the text and (alongside with the identified metaimages) the general megaimages and megaconcepts of the literary work.

Actualization of textual concepts in the poem. The application of the textual concepts analysis allowed us to define four levels of Mazeppa poem semantic structure: 1) the level of textual megaconcept, 2) the level of textual concepts, 3) the level of metaimages – the central protagonists of the poem that alongside with their real, particular historic characteristics act as a conductors of author's ideal, kernel of the textual concepts, 4) the level of verbal images – the artistic canvas of the literary work represented in the form of complex system of interrelated and interconditioned textual elements, implicit and explicit information, different associative fields.

The level of verbal images – the language body of the text consists of the language units that perform artistic function, aesthetic and stylistic role and verbalize the general logic and content lines of the work; compositional pattern of the work; system of tropes, etc. The level of metaimages is represented by the images of Mazeppa, Charles XII, Polish King John Casimir, the image of the wild hoarse and the image of Ukraine as a wild unknown country. The level of textual concepts is represented by binary opposition of concepts: Victory & Defeat; Life & Death; Glory & Shame (Oblivion); War & Peace; Love & Revenge.

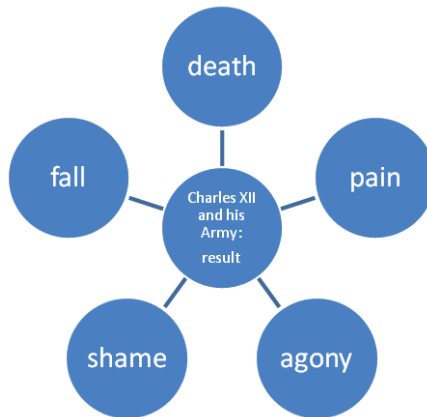
The level of megaconcepts include two sublevels, the highest is represented by the concept of Fate which we identify as a central concept of the analyzed poem. This concept has two manifestations: as a concept of Fate of a Man – as an individual and as a leader of the nation.

The validity of the represented results can be explained referring to the initial stanzas of the poem as an example. These stanzas unweave the initial compositional line – Charles's army defeat in the war, his retreat accompanied

by Mazeppa and his men and the introduction to Mazeppa's life and love story as an overt example of human fate.

Actualized semantics of the following textual elements: *dread Poltawa's day, When fortune left the royal Swede; slaughtered army; the hazard of the die; outworn nature's agony* – explicitly represent the development of the textual concepts in the locus of War, Defeat, Shame as constituents of the Fate of the Nation and its Monarch, and their interdependence through the metaimage of Charles XII.

Picture 1. The realization of the concept “Fate of the Monarch and Nation” in the locus War – Defeat – Shame – Death

As opposed to the images of Charles and Czar stands the image of other poem monarch – Polish King John Casimir – *A learned monarch who made no wars, and did not gain / New realms to lose them back again; /And (save debates in Warsaw's diet)/He reigned in most unseemly quiet; loved the muses and the sex; was the Polish Solomon.*

What place belongs to the image of Mazeppa in the development of the concept of human fate? The image of Mazeppa is depicted through the complex entanglement of content lines of Present that enframes the Past as a recollection of past adventure and the system of conceptual opposition Love & Revenge, Life & Death as constituents of human fate: Present1 (initial stanzas of the poem) – Past (stanzas V – XIX) – Present2 (final stanzas of the poem).

The profound analysis of the textual material allows us to represent the development of textual concepts through the image of Ukrainian Hetman in the following form (Picture 3):

Picture 2. Realization of the concept of Fate of the Monarch and Nation in locus Love, Peace, Glory through the image of Polish King John Casimir

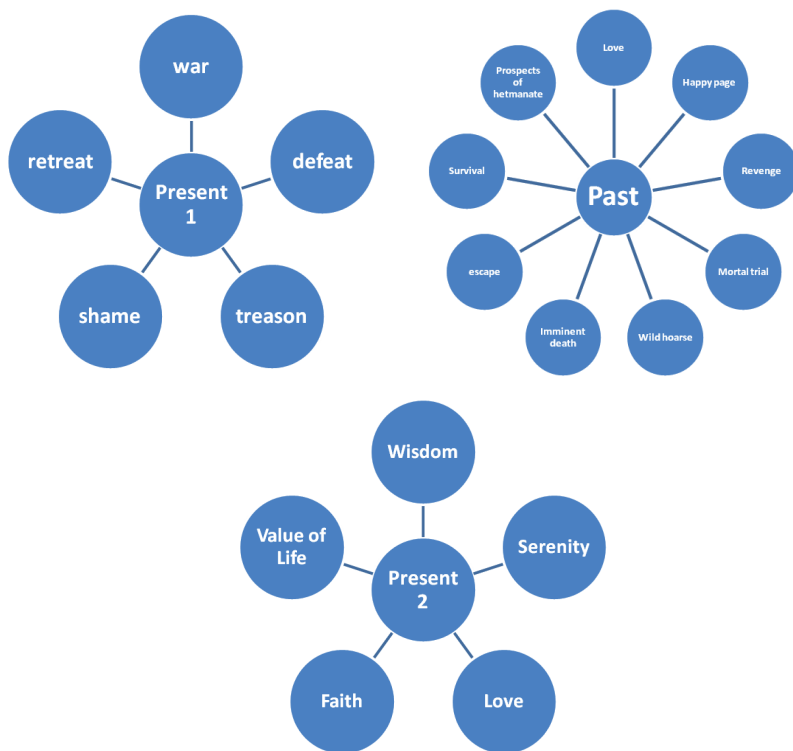
The presented models prove the correctness of our initial assumption concerning the key concept of the literary work – as a concept of Fate. In the last lines of the poem Byron through Mazeppa’s lips concludes:

Thus the vain fool who strove to glut
 His rage, refining on my pain,
 Sent me forth to the wilderness,
 Bound, naked, bleeding, and alone,
 To pass the desert to a throne, -
What mortal his own doom may guess?
 Let none despond, let none despair!
 Tomorrow the Borysthenes
 May see our coursers graze at ease
 Upon his Turkish bank, – and never
 Had I such welcome for a river
 As I shall yield when safely there.

Consequently, Byron referred to the image of Mazeppa (as a real historic person and a romantic hero) in order to shape through the intricate interlacing of the rational and emotional, the general and particular, the objectivity of background details and poetic form his artistic and aesthetic comprehension of the problem of human fate.

Moreover, the general tendencies of Byron’s literary heritage and his personal life allows us to make a conclusion that the reference to the personality of Ukrainian hero was not unmotivated. The image of Mazeppa

in the poem might inspired the great British author by the mystery of his legend and the feature of his personality. The image of Mazeppa fits with the nature of “Byronic hero”, which pervades much of his work, and Byron himself is considered to epitomize many of the characteristics of this literary figure. The Byronic hero presents an idealised, but flawed character whose attributes include: great talent; great passion; a distaste for society and social institutions; a lack of respect for rank and privilege; being thwarted in love by social constraint or death; rebellion; exile; an unsavory secret past; arrogance; overconfidence or lack of foresight; and, ultimately, a self-destructive manner. As we can see most of these feature pertain to the image of Mazeppa.

Picture 3. The model of textual concepts development through the image of Mazeppa

Conclusions. The cognitive-conceptual approach to the interpretation of a literary text initiates the retreat from the purely formal text characteristics and accentuates the significance of the conceptual organization of a literary text as

a hierarchy system of concepts actualized in the complex interrelations of its main megaimages. The suggested analysis of the textual concepts development enables to reveal the inner logic of a literary text continuum, to explain the nature of the form-content correlations within the literary text semantics as a reflection of author's cognition and a constant dialogue between the author and the reader.

Література:

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
2. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози. – Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2002. – 292 с.
3. Павличко С. Зарубіжна література. Дослідження та критичні статті. – Київ: В-во Соломії Павличко "Основи", 2001. – 559 с.
4. Степанов Ю. С. К проблеме стилистического и литературоведческого анализов // Теория литературных стилей. К проблеме изучения. – М.: Наука, 1982. – С. 18-36.
5. Marchand Leslie. Byron's Poetry: A Critical Introduction. – Cambridge, MA: Harvard University Press. – p. 70.
6. Marshall W. H. A Reading of Byron's Mazeppa. Modern Language Notes 76(2). – 1961. Available online: <http://www.jstor.org/stable/3040622>.
7. Stabler J. Byron, Postmodernism and Intertextuality. The Cambridge Companion to Byron. D. Bone. – Cambridge, England, Cambridge UP, 2004 284 p.
8. Phillipson M. Alteration in Exile: Byron's Mazeppa. Nineteenth-Century Literature (NCF). – 2003. – 58(3). Available from <http://works.bepress.com/clayfox/1/>.
9. [http://en.wikipedia.org/wiki/Mazeppa_\(Byron\)#cite_note-12](http://en.wikipedia.org/wiki/Mazeppa_(Byron)#cite_note-12) .

Романюк В. Л.,

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, м. Київ

ІНТОНАЦІЙНІ ОЗНАКИ АНГЛОМОВНОГО ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ

Стаття присвячена проблемі вивчення інтонаційних ознак англomовного офіційно-ділового стилю спілкування. В статті розглядаються просодичні характеристики та їх інтеграція у функціональній системі інтонаційної організації; просодичні засоби ідентифікації офіційно-ділового мовлення; характер модифікації інтонаційних моделей в офіційно-діловому мовленні.

Ключові слова: *інтонаційна модель, офіційно-ділове мовлення, паузація, стиль, тембр, темп.*

The article is devoted to the problem of study of intonation signs of English business negotiations. The article examines prosodic characteristics and its integration in the functional intonation system; prosodic identification of official negotiations; the way of changing in the intonation models of official negotiations.

Key words: *business negotiations, intonation model, pausetion, style, tempo, timbre.*

Сучасна лінгвістика в своєму розвитку акцентує увагу на проблемі дослідження комунікативної сутності мовних одиниць, які забезпечують ефективність передачі інформації в комунікації. Реорганізація сучасного суспільного життя, поширення меж комунікативного простору, бурхливий розвиток міжнародних контактів, ділове листування, міждержавні відносини – це все сфера ділового спілкування, яка привертає до себе пильну увагу та потребує адекватного оформлення її комунікативних одиниць.

Тому **актуальною** є проблема дослідження усного офіційно-ділового діалогічного мовлення. Офіційно-ділове діалогічне мовлення сприяє підвищенню вимог до орфоепічної вимови, культури мовлення, акцентує функціональне навантаження на інтонаційних засобах, які найповніше розкривають свою семантику саме в усному спілкуванні.

Мета роботи – визначити інтонаційні ознаки англomовного офіційно-ділового стилю спілкування.

Завдання:

- дослідити просодичні характеристики та їх інтеграцію у функціональній системі інтонаційної організації;
- визначити просодичні засоби ідентифікації офіційно-ділового мовлення;

– встановити характер модифікації інтонаційних моделей в офіційно-діловому мовленні.

При дослідженні усного мовлення потрібно звертати особливу увагу на функціональну роль та структурні характеристики надлінійних, суперсегментних явищ, що є засобом вираження змісту мовлення, чинником, що бере участь в семантичній організації мовного потоку або окремого висловлювання. Для цього потрібно звернутися до фоностилістики, яка вивчає реалізацію потенційних функціонально-стилістичних особливостей мови на фонетичному рівні з урахуванням певних екстралінгвістичних факторів [3; 4; 6; 7; 11; 19; 20]. Характеристиками офіційно-ділового мовлення є точність, ясність, чіткість та коректність вимови.

Для **Д. Джоунза** офіційне мовлення є стилем офіційного звернення до аудиторії (the natural style used in addressing a fair-sized audience), яке відображає в класифікації фоностилей поділ мовлення в залежності від його функціонування в різних сферах спілкування:

Швидкий невимушений стиль (the rapid familiar style).

Помірний розмовний стиль (the slower colloquial style).

Стиль, обумовлений специфікою сценічного мистецтва (the acquired style of the stage).

Стиль, обумовлений специфікою вокального мистецтва (the acquired style used in singing) [15, с. 13].

У. Лабов, при характеристиці усної форми офіційно-ділового мовлення, вводить принцип контролю за своїм мовленням, де виділяє “ретельне” та “невимушене” мовлення (careful & casual speech) [16, с. 79]. Для “ретельного” мовлення характерна свідомо орієнтація на літературну норму, престижні, правильні форми мовлення. Принцип контролю забезпечує використання престижних форм вимови при підвищенні ступеня офіційності. Фактор контролю також прослідковується при переході з високого та середнього регістрів на середній та низький, що свідчить про інтонаційне зниження ступеню контролю [10, с. 23].

Л. В. Щерба виділяє “повний” стиль вимови, де за основу класифікації взято ясність та чіткість вимови, а саме можливість однозначної фонемної інтерпретації (розпізнавання) фонемного складу відповідного відрізка мовлення [8, с. 65].

Р. І. Аванесов виділяє нейтральний стиль, від якого відгалужуються високий та розмовний стилі [1, с. 33].

Розглянуті класифікації вказують на те, що диференціація стилів відбувалась на основі модифікації звуків в мовленнєвому потоці, залежно від швидкості вимови, що вказувала на темп мовлення як на фактор за допомогою якого утворюється стиль, при цьому не зверталась увага на роль інтонації. Проте проведені експериментально-фонетичні дослідження інтонації на матеріалі різних мов, вказують на те, що інтона-

ція виконує комунікативну функцію, користуючись засобами цих рівнів мови і власне їй притаманними звуковими засобами, а також має свої дистинктивні ознаки та стильові характеристики, характер яких виражається акустичними характеристиками.

При вивченні фоностилістичної специфіки офіційно-ділового стилю, необхідно звернутись до визначення інтонаційної моделі. За допомогою якої будуть виділені стилеутворюючі властивості, характерні саме для офіційно-ділового стилю спілкування. Потрібно також визначити головні та другорядні ознаки.

За результатами досліджень встановлено, що першорядними фоностилістичними ознаками є: темп вимови, частотність пауз, виділених складів, на другому плані стоїть модуляція голосу, або висотний регістр, на третьому – інтенсивність вимови, гучність звучання [12, с. 87].

Темп є показником ситуативної обумовленості, виконує стиледиференціюючу функцію та залежить від ступеню формальності ситуації: для більш офіційного спілкування характерний повільний темп, загалом же висловлювання ділового мовлення характеризуються помірно або повільною швидкістю (менш важливі частини повідомлення вимовляються прискореним темпом):

There's 'some 'values } which are e'ternal, | and in fact } you found a tre'mendous im provement { in con-ditions during Vic 'torian times | because people were { ,brought up with a 'sense of 'duty|| [1, с. 35].

Паузація завжди семантично передбачена (інтонаційні групи складаються зі слів об'єднаних за змістом), паузи хетизації не використовуються, якщо вони тільки не навмисно вживаються для емоційного виділення.

Для офіційного мовлення характерним є низький висхідний тон в кінці спадної шкали, яка вживається найчастіше з низьким безакцентним початком та низьким спадним або низьким висхідним термінальним тоном.

Спадний-висхідний тон (другий тип тону офіційного мовлення [13, с. 134]) може передавати: незгоду у ввічливій формі; м'яке некатегоричне виправлення або попередження; припущення; ввічливе вибачення; щирий жаль, співчуття та ін. Рівний тон може вживатися перед паузами хетизації, коли мовець підбирає слова, щоб виразити свою думку.

На думку **Г. С. Гімсона**, для офіційного спілкування характерною є концентрація однієї інтонаційної моделі з чергуванням спадно-висхідного або простого висхідного ядерних тонів:

If you pull them 'off | and put them in a glass of ,water | they 'grow little roots | and ,then you plant them in ,soil | and they ,grow | and then you have got another spider plant || [14, с. 309].

В офіційному спілкуванні домінує поступово-спадна шкала та спадна шкала з порушеною поступовістю [5, с. 154]. Завдяки ступінчатій шка-

лі висловлювання є логічним, категоричним, послідовним та вагомим:

’May I say ’straight away | that this ’not a crisis. | The situation { is ×very ’much under con’trol, | and the ,vast ma’jority of the population { do in ,fact { sup’port this ’government and the action.|| [2, с. 45].

Якщо мовець не бажає підкреслити вагомість свого повідомлення, він може змінити низький висхідний тон на рівний низький тон наголошеного складу (ефект незавершеності повідомлення).

Фундаментальною основою спілкування в офіційно-діловій сфері вважається **“серйозний” тембр** голосу [2, с. 43]. Важливого значення набуває естетична оцінка голосу, тому що “приємний” голос сприяє успішній комунікації та отриманню очікуваного результату [17, с. 285].

Для офіційно-ділового мовлення характерна помірна гучність звучання, середній або низький мелодичний рівень (завдяки цьому створюється тон офіційності та серйозності обстановки). Словами ми передаємо від 30% до 50% інформації, те що читається “між рядків”, ми черпаємо з контексту, обстановки, інтонації. Для офіційно-ділового спілкування не характерні варіації мовної мелодики. Голос з помірною варіацією створює враження монотонності, одноманітності, сухості, яка досягається також регулярністю та розміреністю ритму [18, с. 209].

Ділові партнери, консультанти, банківські працівники, суспільні діячі і т. д., – це, перш за все, учасники ділових відносин, які діють за правилами певної поведінки, закріпленим за ними статусом, вони підкоряються загально визнаним правилам та нормам поведінки, де не враховуються їх індивідуальні якості, тому що вони можуть становити загрозу для відносин ділового характеру; про статус людини сигналізує її одяг, поведінка, манери, стиль мовлення, який є суспільно усвідомленим стереотипом.

Шевченко Т. І. виділяє фактори, які сприяють визначенню мовних утворень в межах однієї сфери спілкування, що співіснують в рамках даного функціонального стилю та мають однакову комунікативну настанову:

Співвідношення статусів, тобто соціальні ролі співрозмовників в даній ситуації.

Тема спілкування, яка співвідноситься з визначеною сферою.

Індивідуальна настанова мовця, його мета в даному акті комунікації, включаючи такі надзавдання, як намагання справити враження освіченої, респектабельної, ділової людини (соціальна оцінка компетентності); доброзичливої, чесною, широю, порядною (оцінка особистості з точки зору доброзичливості); чарівною, привабливою, сильною, мужньою/жіночою (специфічні чоловічі та жіночі достоїнства) [11, с. 107].

Важливо зазначити ще такий момент як “доречність” висловлювання [9, с. 16]. Правильний підбір мовних засобів, підвищення або зниження тону та гучності, прискорення та уповільнення темпу, використання невербальних засобів комунікації – все повинно відповідати вимогам

доречності для даної конкретної ситуації, в спілкуванні з конкретними людьми, при обговоренні конкретної теми. Використання мовних засобів офіційного мовлення в неофіційному спілкуванні можуть сприйняти як жарт, вираження незадоволення, підкреслення соціального статусу, та навпаки недотримання норм спілкування в офіційній сфері може бути розцінено як некомпетентність.

Висновки. Інтонація виступає багатокомпонентним системним утворенням, що є показником функціонально-стилістичної диференціації та виконує свою комунікативно-прагматичну функцію в різних сферах суспільної діяльності, виявляючи тенденції варіативності інтонаційних моделей від цілого ряду екстралінгвістичних факторів. Сукупність інтонаційних засобів, що реалізуються в мовленні, формує специфічну, притаманну саме усному офіційно-діловому спілкуванню, функціональну систему інтонаційної організації, яка складається з певного набору інваріативних форм та визначається екстралінгвістичною ситуацією. В результаті взаємодії різнофункціональних одиниць інтонації та їх прояву в різних варіантах, виникає поліфункціональний мелодійний контур, який є детермінованим загальною прагматичною настановою даного функціонально-стилістичного різновиду мови та конкретними настановами кожного окремого акту комунікації.

Інтонаційними засобами ідентифікації офіційного мовлення є діапазон та регістр в мелодії, темп та паузація, сегментація мовлення, рівень гучності і тембр. Чим більш офіційне та урочисте мовлення, тим вище висотні показники вимови, повільніше темп, більш дрібна сегментація мовлення (коротші синтагми і більше логічних пауз), вище рівень гучності. Визначається соціально відпрацьований, суворо регламентований характер використання всіх інтонаційних засобів, які служать успішному здійсненню процесу комунікації та досягненню взаєморозуміння між людьми.

Інтонаційні модифікації в офіційному мовленні мають різну питому вагу та виявляють різну ступінь стильової активності. Під впливом різних екстралінгвістичних факторів, що утворюють мовленнєву ситуацію, учасники комунікації формують варіанти інтонаційних моделей, серед яких відбирають ті, які є адекватними саме для даної ситуації. Але всі модифікації інтонаційних властивостей є регламентованими, обмеженими соціально-культурними ознаками офіційно-ділового стилю мовлення у зв'язку з необхідністю говорити стримано, з максимальною увагою до мовлення.

Література:

1. Аванесов Р. И. Русское литературное произношение / Р. И. Аванесов. – М.: Просвещение, 1984. – 384 с.
2. Баранова Л. Л. Дифференциальная система современного английского языка / Л. Л. Баранова. – М.: МПИ, 1991. – 96 с.

3. Бархатова Т. И. Некоторые аспекты выделения фоностилей / Т.И.Бархатова // Вопросы фонетической организации устных текстов. – М.: МГПИИЯ им. Мориса Тореза, 1989. – С. 9-18.
  4. Кантер Л. А. Системный анализ речевой интонации / Л. А. Кантер. – М.: Высшая школа, 1988. – 128 с.
  5. Кереева С. Б. Влияние ситуативных факторов на речевую мелодику / С. Б. Кереева // Проблемы супraseгментной фонетики / А. М. Антипова, Ж. Б. Веренинова, Т. Г. Медведева, Н. А. Кузнецова. – М.: МГПИИЯ им. М. Тореза, 1985. – С. 149-158.
  6. Разинкина Н. М. Функциональная стилистика английского языка / Н. М. Разинкина. – М.: Высшая школа, 1989. – 41 с.
  7. Соколова М. А. К вопросу о соотношении нормы и стилевой дифференциации устной речи / М. А. Соколова // Функционально-стилистическая дифференциация английского произношения. – М.: МГПИ им. В. И. Ленина, 1983. – С. 3-6.
  8. Стили произношения и типы произнесения / Бондарко Л. В., Вербицкая Л. А., Гордина М. В., Зиндер Л. Р., Касевич В. Б. // Вопросы языкознания. – 1974. – № 2. – С. 64-70.
  9. Фаенова М. О. Обучение культуре общения на английском языке / М. О. Фаенова. – М.: Высшая школа, 1991. – 144 с.
  10. Швейцер А. Д. Социальная дифференциация английского языка в США / А. Д. Швейцер. – М.: Наука, 1983. – 216 с.
  11. Шевченко Т. И. Социальная дифференциация английского произношения / Т. И. Шевченко. – М.: Высшая школа, 1983. – 142 с.
  12. Шиприкевич В. В. Питание фоностилістики / В. В. Шиприкевич. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1972. – 88 с.
  13. Cruttenden A. Intonation / A. Cruttenden. – Cambridge University Press, 1986. – 214 p.
  14. Gimson A. C. An Introduction to the Pronunciation of English / A. C. Gimson. – London. New York, 1991. – 386 p.
  15. Jones D. An Outline of English Phonetics / D. Jones. – Cambridge: Heffer, 1956. XX. – 378 p.
  16. Labov W. The Social Stratification of English in New York City / W. Labov. Washington: Center for Applied Linguistics, 1966. – 72 p.
  17. O'Connor J. D. Phonetics / J. D. O'Connor. – Penguin Books, 1991. – 320 p.
  18. Pennington H. C. Pronunciation Revisited / H. C. Pennington, I. C. Richards // TESOL Quarterly. – 1986. – Vol. 20. – P. 207-225.
  19. Spolsky B. Sociolinguistics / B. Spolsky. – Oxford University Press, 1998. – 128 p.
  20. Trudgill P. Sociolinguistics / P. Trudgill. – Penguin Books, 1974. – 191 p.
- Джерела ілюстративного матеріалу:
1. Soars J. Headway Upper-Intermediate / Soars J., Soars L. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 94 p.
  2. Soars J. Headway Advanced / Soars J., Soars L. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 194 p.

Садовник-Чучвага Н. В.,

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

СЕГМЕНТ КОРОЛІВСЬКА ВЛАДА ЯК СКЛАДОВА КОНЦЕПТОСФЕРИ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ ГЕРОЇЧНОЇ ПОЕЗІЇ

У статті досліджуються особливості концептуального сегменту КОРОЛІВСЬКА ВЛАДА в давньоанглійській епічній картині світу на прикладі давньоанглійської героїчної поезії.

Ключові слова: *концепт, концептосфера, концептуальна картина світу, міфопоетичні тексти, героїчна поезія*

The article focuses on the investigation of the peculiarities of the conceptual segment ROYALTY in the Old English epic worldview based on Old English heroic poetry.

Key words: *concept, conceptual sphere, conceptual worldview, mythopoetic texts, heroic poetry*

Питання співвідношення мови, з одного боку, свідомості і світобачення та культури з іншого належать до кола давніх, але поки що не вирішених проблем. Вони набувають особливої актуальності в період посилення тенденцій щодо глобалізації у світі технократизації та комп'ютеризації комунікації, безпрецедентного зміцнення позиції англійської мови, що в цілому призводить до помітних і неоднозначних змін у менталітеті етносів, світосприйнятті і вербалізації життєвого досвіду. Крім того, об'єктивний розвиток будь-якої цивілізації викликає зміни в житті і трансформує мовні картини світу, що зумовлює необхідність їх вивчення і порівняння через певний час. Сучасний етап вивчення мовної свідомості, вербального образу світу пов'язаний з антропоцентризмом у мовознавстві, зі студіями в межах тріади “мова-нація-культура”.

Одним із фундаментальних понять, що характеризують буття людини та її взаємовідношення зі світом, є поняття *картини світу*. Вона являє собою глобальний динамічний образ світу, що покладений в основу світогляду індивіда або групи і є результатом та регулятором усіх видів діяльності носіїв цього образу. Картина світу фіксує перцептивні та концептуальні знання і трактується як концептуальна картина світу [1, с. 6].

Концептуальна картина світу визначається як інформаційна система, що складається зі знань, уявлень, вірувань та є результатом пізнання людиною оточуючого світу, інтерпретації, позначення й утримання в свідомості його властивостей у вигляді певної сітки понять, структурованої як концептуальні сфери-локуси (В. З. Дем'янков, Ю. М. Караулов, Г. В. Колшанський, О. С. Кубрякова) [1, с. 8].

Роль мови полягає в експлікації змісту концептуальної картини світу. Відтак, *мовна картина світу* виступає як частина концептуальної картини світу, яка об'єктивує зміст останньої за допомогою усього арсеналу мовних засобів. З погляду лексичної семантики, мовна картина світу – це зафіксована в мовних знаках (лексичних одиницях) мовна свідомість народу (Ю. Д. Апресян, Г. Вежбицька, В. М. Манакін, Ю. С. Степанов).

Саме питання вербалізації світу, тобто виявлення шляхів "ословлення" позамовної дійсності, зумовлює пошук особливостей відображення сприйняття оточуючого середовища у мовних одиницях. Спроби реконструкції концептуальної та мовної картин світу, зіставлення їхніх окремих фрагментів наразі є чисельними та надзвичайно перспективними. Закономірно, що й зіставлення окремих концептів також відзначається продуктивністю. Таким чином, *актуальність* обраної теми зумовлена загальною тенденцією низки сучасних досліджень до детального вивчення особливостей певних мовних і концептуальних картин світу, а також вербалізації окремих концептів.

Відображене в мовних формах, етнічно обумовлене осмислення та оцінювання зовнішнього світу стосовно певного етносу отримало назву *національно-мовної картини світу* (НМКС). Під НМКС розуміють синтетичну єдність суб'єктивного і об'єктивного у світогляді людини, синтез духовно-індивідуальної та культурно-історичної субстанції. Крім того, реальний світ, колективна етнічна свідомість, що відбивають реальний світ у процесі пізнання, є важливими чинниками, які детермінують онтологію НМКС [3, с. 160].

Відомо, що концептуальна картина світу (ККС) є більш універсальною порівняно з мовною картиною світу (МКС), вона є спільною для народів з однаковим рівнем знань про світ, тоді як мовна картина світу відображає досвід кожного народу та виявляє не тільки спільне знання, а й своєрідність бачення світу [3, с. 162]. МКС виступають як віртуальні мовні знаки, актуалізація яких є індивідуалізованим процесом, а національна специфіка такої картини може інтерпретуватися як специфіка субстанції матеріального знака. Таким чином, у мовленні людей відчувається відбиток власної НМКС, воно позначене певною стереотипністю.

Концептуальна картина світу розглядається як *міфологічна картина світу* у випадку, якщо її фокусом є сукупність *міфологем*, які виступають ядерною частиною архетипних образів (Р. Бойер), які становлять найдавніші підсвідомі уявлення про світ (К. Юнг). Осмислення проблеми семантики одиниць вторинної номінації з позицій когнітивної лінгвістики зумовило актуальність звернення до аналізу лінгвокогнітивних механізмів виникнення образності мовних одиниць, які втілюють базові концепти міфологічної картини світу [1, с. 11].

Питання, пов'язані з мовленнєвою діяльністю в контексті міфологіч-

ної картини світу, вимагають окремої уваги. *Новизна* нашого дослідження визначається необхідністю комплексного вивчення зв'язків між фрагментом концептуальної картини світу та його відображенням у мовній картині світу на різних рівнях структури.

Міфологічна концептуальна картина світу давніх англійців як динамічний поліфункціональний мегафрейм постає набором системно організованих міфологічних сценаріїв стереотипних національно-культурних ситуацій. Унаслідок домінування ірраціонального асоціативно-образного мислення представників архаїчного соціуму та сакрально-магічного характеру мови, яка втілює міфологічні сценарії та їх компоненти, базові концепти міфологічної концептуальної картини світу відзначаються метафоричністю та осмислюються у контексті концептуальних метафор [1, с. 12].

Концептом, представленим практично в будь-якій культурі та відображеним її культурно-мовними одиницями, є концепт роду. Ми пропонуємо системний опис одиниць давньоанглійської мови, у семантиці яких вичленовується компонент *'чоловіча стат'*, та спробу контекстного реконструювання на їх основі родової концептосфери певного історичного періоду (у нашому випадку – давньоанглійського), відображеної в картині світу. Таким чином, *метою дослідження* є аналіз давньоанглійських номінацій, маркованих чоловічим родом, та реконструкція на їх основі концептосфери чоловічого роду, характерної для давньоанглійської епічної поезії.

Відбір лексичних одиниць, що репрезентують родову концептосферу давньоанглійського періоду, виконувалася методом суцільної вибірки з героїчних епічних творів: епічних пісень (*Beowulf, The Battle of Finnesburh, Widsith, Waldere A* та *B*), історичних пісень (*The Battle of Brunanburh, The Battle of Maldon*), елегій (*Deor, The Seafarer, The Wanderer, The Ruin, The Husband's Message, The Wife's Lament, Wulf and Eadwacer*) та релігійних героїчних пісень (*Juliana, Judith, Daniel, Dream of the Rood, The Fortunes of Men, The Gifts of Men, Caedmon's Hymn*).

Сегмент КОРОЛІВСЬКА ВЛАДА об'єднує марковані чоловічим родом концепти, що поєднують статусно-рольові, аксіологічні та афективно-емоційні концептуальні ознаки. Король у контексті міфологічної концептуальної картини світу постає типовим героєм-воїном, харизматичним лідером, що дає йому право на виключно високий суспільний статус, важливіший за статус представників підсегмента ВИСОКИЙ СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС. Сегмент налічує 182 номінації (для епічних пісень – 78 номінацій, для історичних пісень – 18 номінацій, для елегій – 24 номінації, для релігійних пісень – 62 номінацій), та структурується наступним чином:

97 номінацій вербалізують концепт ПРАВИТЕЛЬ/ВОЛОДАР (*þeoden, rica, wisa fengel, burgwarena fruma, freowine folca* тощо);

28 номінацій – концепт ЗАХИСНИК (*eodor Scyldinga, wigendra hleo, eorla hleo, mandrihtne hleo, folces hyrde, rices hyrde, manna gehyld, rices weard, epelweard* тощо);

22 номінації позначають власне короля, його якості та атрибути (*cyning, þeodcyning, heahcyning, soðcyning, þegn ungemete* тощо);

17 номінацій – концепт ЩЕДРИСТЬ (*goldwine gumena, hringa þengel, beaga brytta, sinces brytta, sincgyfa, beaggyfa, sinca bealdor* тощо).

11 номінацій вербалізують концепт ПРИНЦ, тобто королівський нащадок або майбутній правитель (*æþeling, leod, brego, cyning giunge* тощо);

6 номінацій характеризують військову звязку короля та вербалізують концепт ВІЙСЬКОВИЙ ЛІДЕР (*gudcyning, wuldorkyning, sigerof kyning, heaðorof cyning, beorncyning* тощо);

1 номінація – іменник *hlaford* – позначає короля у звертанні *hlaford min*.

За Є. А. Мельниковою, епічний король має три основні атрибути: він повинен бути могутнім, щедрим та мудрим [2, с. 91]. Концепти сегменту КОРОЛІВСЬКА ВЛАДА повністю відповідають цим атрибутам.

Могутність короля відображена концептом ПРАВИТЕЛЬ/ВОЛОДАР. Концепт ЩЕДРИСТЬ відображає іншу функцію короля: розподілення багатств, роздача скарбів. Вона є запорукою справедливого, правильного розподілу цінностей. Таким чином в образі ідеального правителя втілюються уявлення про суспільний порядок та благоустрій.

Мудрість короля розуміється не як інтелектуальна якість, а як практичне слідування існуючим етичним нормам, дотримання традиційних норм поведінки, неухильне виконання того, що повинно бути виконано. Мудрий той король, який відповідає героїчному ідеалу, етикетному образу. Наприклад, основна функція короля – не здійснювати героїчних діянь (концепт ВІЙСЬКОВИЙ ЛІДЕР налічує лише 6 номінацій), а запрошувати героїв та надавати їм можливість здійснити подвиг.

За визначенням О. С. Колесника, “король мав являти собою воїнський ідеал ..., а суспільний лідер був суто харизматичним військовим ватажком, “королем-воїном” [1, с. 7]. У нашому ж дослідженні вважаємо за потрібне розмежувати ці два поняття: номінації концепту КОРОЛЬ ми відносимо до сегменту КОРОЛІВСЬКА ВЛАДА, тоді як концепт ЛІДЕР – до сегменту ВІЙСЬКОВІ КОНЦЕПТИ, погоджуючись з зауваженням Є. А. Мельникової [2, с. 92] про те, що власні подвиги король здійснює зазвичай в юності (концепт ПРИНЦ).

Отже, як свідчить аналіз семантики досліджуваних номінативних одиниць, система аксіологічних цінностей давньоанглійської епічної концептуальної картини світу спрямована на усталення *військово-героїчного* ідеалу як прототипової моделі особистості та війни як прототипового виду діяльності, що відбивається у специфіці функціонування номінацій сегменту КОРОЛІВСЬКА ВЛАДА.

Література:

1. Колесник О. С. Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. С. Колесник; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. – 20 с.
2. Мельникова Е. А. Меч и лира: англо-саксонское общество в истории и эпосе / Е. А. Мельникова. – М.: Мысль, 1987. – 203 с.
3. Нідзельська Ю. М. Концепт як відображення універсального та етноспецифічного у свідомості етноса / Ю. М. Нідзельська // Вісник Житомирського державного університету. – Вип. 45: Філологічні науки. – Житомир, 2009. – С. 160-162.
4. Beowulf. Critical Online Version [Електр.ресурс]. – Спосіб доступу: URL: <http://www.heorot.dk> – Заголовок з екрану.
5. The Complete Corpus of Anglo-Saxon Poetry [Електр.ресурс]. – Спосіб доступу: URL: <http://www.sacred-texts.com> – Заголовок з екрану.

Сахнюк О. С.,

Національний університет "Острозька академія", м. Острог

МОДЕЛІ ПЕРЕНОСУ ЗНАЧЕНЬ У ДІЄСЛОВАХ НА ПОЗНАЧЕННЯ БОЛЬОВИХ ВІДЧУТТІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто моделі метафоричного переносу значень у дієсловах на позначення больових відчуттів в англійській мові. За основу взяті дієслова фізичної дії, похідні значення яких характеризують біль як фізичний, так і душевний.

Ключові слова: метафоричний перенос, моделі переносу, дієслова фізичної дії, біль.

The article deals with the models of metaphorical shift of the meaning in the verbs that denote pain in English language. The research has been done on the basis of the destruction verbs that describe not only physical, but also mental pain.

Key words: metaphorical shift, shift models, destruction verbs, pain

1. Вступ. Проблема опису лексем на позначення фізичного стану людини та її фізичних відчуттів останнім часом викликає інтерес дослідників. Це підтверджує нещодавня поява кількох великих праць, присвячених лінгвістичній репрезентації явища фізичного болю [7 ;2]. Однак дана проблема є далекою від остаточного вирішення. Один з важливих висновків згаданих досліджень полягає у тому, що у вербальній репрезентації больових відчуттів провідну роль відіграє механізм метафоричного переносу. Метою цієї статті є опис моделей переносу значень, які лежать в основі дієслів на позначення деяких характеристик больових відчуттів в англійській мові.

При доборі лексичних одиниць ми спиралися на відомий медикам питальник МакГілл [8], що є шкалою для вимірювання болі і покликаний допомогти пацієнту вербально охарактеризувати біль, який він відчуває. Питальник налічує 20 груп слів на позначення болі. У нашій роботі ми зосередимо свою увагу лише на лексемах із перших трьох груп. За своїми граматичними характеристиками це переважно дієприкметники, що відповідає завданню питальника – дати відповідь на запитання "який" біль людини відчуває. Однак нас цікавить дещо інше, а саме: метафоричні моделі, моделі переносу значень. Тому у роботі ми беремо до уваги не похідні дієприкметники, а дієслова, від яких вони походять. В аналізі ми враховуємо і семантику синтаксичних конструкцій, характерних для функціонування досліджуваних лексем (див. докладніше [2]). Приклади прямих та метафоричних вживань аналізованих лексем добиралися з лексикографічних джерел та Британського Національного корпусу (BNC).

2. Дієслова фізичної дії на позначення болю. У цій статті ми зосередилися на дієприкметниках *shooting, pricking, stabbing ma lancinating*, що походять від дієслів фізичної дії *to shoot, to prick, to stab* та *to lancinate*.

Згідно характеристики полів-джерел дієслів болю, запропонованої у Бонч-Осмоловская А. А. та ін. [1, с. 9-11], дані лексеми належать до групи дієслів, пов'язаних ідеєю знищення чи деформації об'єкта за допомогою інструмента. У своєму прямому значенні дані лексеми позначають певну фізичну дію, як от стріляти, колоти, ранити чи наносити удари гострим предметом. Похідні значення даних дієслів та дієприкметників характеризують біль; у межах семантичного поля болю названі слова вступають у синонімічні відношення.

Shooting – дієприкметник, походить від дієслова to shoot, що має значення 'стріляти з пістолета чи іншої вогнепальної зброї; застрелити; пошкодити щось вистрілом; швидко рухатися у конкретному напрямку'.

1) *Don't shoot – I surrender* [9] 'Не стріляй – я здаюсь'

2) *They shoot horses, don't they?* (BNC) 'Вони відстрілюють коней, чи не так?'

3) *The gun shot the hole in the door* [9] 'Пістолет прострелив дірку в дверях'

4) *The sports car shot past us* [9] 'Спортивна машина пронеслася повз нас'

Похідним значенням даного дієслова є 'стріляти, пронизувати', коли мова йде про біль. Найчастіше воно реалізується у поєднанні з іменником pain 'біль'.

As he straightened up and regained his balance a spasm of pain shot through his left thigh (BNC) 'Коли він випрямився і відновив рівновагу, гострий біль пронизав його ліве бедро'

У своєму прямому значенні дієслово to shoot передбачає участь людини у ролі агенса. Проте у похідному значенні ситуація є іншою. Це дієслово стоїть найчастіше після іменника, вираженого словом pain 'біль', наділяючи саме біль здатністю "стріляти" чи, наче куля після пострілу, проноситися у певному напрямку. Типовою для вживання розглядуваного дієслова є конструкція [Nom +V+through/toward+BP(Nom)/Pronoun], де Nom – це підмет, виражений іменником у називному відмінку, V – дієслово, BP(Nom)/Pronoun – частина тіла, виражена іменником чи займенником (див. докладніше [2]):

Pain shot through her, bleaching all colour from her face (BNC) 'Біль (кулею) пронісся її тілом, стираючи колір з її обличчя'

Whitlock pulled himself to his feet and winced as a sharp pain shot through his left leg (BNC) 'Вайтлок підвівся на ноги і здригнувся від гострого болю, що (кулею) пронісся його лівою ногою'

Цікавим є те, що в українській мові дієслово стріляти зустрічається найчастіше у безособових реченнях, при цьому частина тіла також займає позицію обставини місця [3, с. 81]. Пор.: *В ногу стріляло й стріляло вогнем, світ запалав жовтизною* (О. Гончар). Двохкомпонентні конструкції в українській мові можливі лише коли вказується стимул більового впливу на організм чи, як і в англійській мові, "стріляють" агенси на кшталт жар, біль та ін. Однак такі конструкції в українській мові, на відміну від англійської, трапляються рідко.

Оскільки дієслово *shoot* в прямому значенні використовується для позначення стрільби з вогнепальної зброї, то для опису больових відчуттів воно запозичується саме з цього семантичного поля і відноситься до дієслів впливу інструментом (вогнепальною зброєю). Однак спірним залишається питання щодо семантичної сутності метафори: чи больові відчуття, що описує це дієслово і похідний дієприкметник порівнюються з тими, якими вони могли б бути внаслідок (наскрізного) вогнепального поранення, тобто після отримання рани, чи це образ актуальної руйнації (відчуття входження чужорідного тіла), який швидкістю і рухом нагадує постріл. Хоча ми більше схиляємося до другого варіанту і вважаємо, що використання дієслова *to shoot* для опису болю чи дискомфорту (стріляє в носі, спині та ін.) зумовлюється відчуттям різкості, швидкості, раптовості та гостроти болю, які виникають в організмі (чи його частинах) при входженні чужорідного тіла після пострілу.

Pricking – дієприкметник від дієслова *to prick*; може бути як перехідним, так і неперехідним. Перехідне дієслово *to prick* має значення 'колоти, вколоти; засмутити, мучити'.

1) *She pricked her finger with a needle* [9] 'Вона вколола палець голкою'.

Також у переносному значенні – 'пронизувати' (коли йдеться про нематеріальні об'єкти):

2) *A tall thin church spire pricked the skies* [4] 'Довгий тонкий шпиль церкви пронизував небо'

І, зрештою у значенні болю, як фізичного, так і емоційного:

3) *His conscience pricks him so much that he cannot rest* [4] 'Його так мучить сумління, що він не може розслабитися'

Відповідниками неперехідного дієслова *to prick* є дієслова 'проколювати, пронизувати щось' та каузативні описові конструкції 'спричинити відчуття поколювання чи пощипування у різних частинах тіла'.

1) *Prick with a fork and bake for 15 minutes until golden* (BNC) 'Проколить виделкою і випікайте протягом 15 хвилин, до появи золотистої шкірочки'

2) *My left arm, on which my head was pillowed, had long since ceased to prick and had gone dead, but even so the singing of the men in the valley reached me all too soon* (BNC) 'Моя ліва рука, яку я підклала собі під голову, вже давно перестала поколювати і заніміла, проте навіть за таких умов спів чоловіка у долині швидко докотився до мене'

Отже, прямим значенням дієслова *to prick* є 'колоти', тобто здійснювати дію інструментом із загостреним кінцем, найчастіше голкою. Саме від цього значення і було здійснено метафоричне перенесення до поколювання, пощипування як больових, неприємних відчуттів. Тут ми маємо приклад інструментальної фізичної дії (вплив інструментом, наприклад голкою). Дієслово *to prick* у прямому значенні вживається найчастіше у реченнях з іменником чи займенником у ролі підмета, тобто при

ньому людина виступає у ролі агенса. Натомість у “больових” значення суб’єктом дії виступає частина тіла.

Stabbing – дієприкметник, що походить від дієслова *to stab*, яке може бути як перехідним, так і неперехідним. Це дієслово словники тлумачать як ‘завдавати удару гострим предметом (кинжалом, ножом та ін.); ранили гострими предметами; колоти, заколотити’ [4].

1) *He stabbed the knife into the man’s chest* (BNC) ‘Він встромив ніж у груди чоловіка’

2) *She stabbed a piece of chicken with her fork* (BNC) ‘Вона проколола шматок курятини своєю виделкою’

3) *He had been stabbed to death* (BNC) ‘Він був убитий (заколотий)’

Перекладними відповідниками неперехідного дієслова є ‘нападати; завдавати шкоди’ [4].

1) *She stabbed at an attacker* (BNC) ‘Вона накинулася на супротивника’

2) *You don’t have to stab at the keyboard so as to press both keys at exactly the same time* (BNC) ‘Не потрібно накидатися на клавіатуру так, наче ти збираєшся натиснути дві клавіші точнісінько у той самий час’

Коли ми говоримо про біль, використання дієприкметника *stabbing* описує стріляючий, гострий, пронизливий біль.

1) *As their eyes met she straightened suddenly, ignoring the stabbing pains* (BNC) ‘Коли їх очі зустрілися, вона раптово випрямилася, ігноруючи пронизливий біль’

2) *She likes to make sure everyone knows exactly where the pain is, how long it goes on for and whether it’s burning, stabbing, singeing or a combination of all three* (BNC) ‘Їй подобається докладно розповідати про те, де саме болить, як довго, і чи біль пекучий, стріляючий, обпікаючий чи всі три види разом узяті’

Виконуючи функції прикметника у реченні, найчастіше поєднуючись з іменником *pain* і виступаючи при ньому означенням, дієприкметник *stabbing* позначає дуже гострий і раптовий біль.

She had guessed that the reason was something to do with Jennifer for she had known that her sister hadn’t been well for some while and had been undergoing tests since experiencing stabbing pain in her right eye and numbness in her legs (BNC)

‘Вона здогадалася, що причина була у Джеріфер, оскільки їй було відомо, що її сестра не дуже добре почувалася останнім часом і здавала аналізи з того часу, як почала відчувати гострий біль у правому оці і оніміння у ногах’

Використання дієслова *to stab* для опису фізичного болю зумовлене фізіологічним відчуттям поколювання, яке виникає у тій частині тіла, яка болить. Дане відчуття схоже на те, що виникає при справжньому поколюванні гострим предметом. Отож дієслово *to stab*, а отже і дієприкметник *stabbing*, описують інструментальну фізичну дію, а саме здійснення впливу за допомогою інструменту.

Lancinating – дієприкметник від дієслова *to lancinate* 'наносити удари гострим предметом, колоти'. Етимологічно походить від латинського *lancināre, lancināt* 'рвати, роздирати' та *lance* 'спис', 'пронизувати. проколювати списом' та має значення 'гострий, стріляючий (біль), наче спричинений гострим інструментом' [4].

Sensory symptoms include numbness, prickling, aching pain, burning pain, lancinating pain or pain resulting from a non-noxious stimulus to normal skin (BNC)

'Чуттєві симптоми включають оніміння, поколюючий, тупий біль, пекучий біль, стріляючий біль чи біль, що є наслідком нешкідливого впливу на здорову шкіру'

Своє значення дієприкметник отримав в результаті метафоричного переносу від значення фізичної дії 'колоти' (*to lancinate*) до сфери фізичного відчуття – 'гострий, стріляючий (біль)' (*lancinating*). Ця лексема є дієсловом здійснення впливу за допомогою інструменту: фізіологічне відчуття болю, що описує дієприкметник *lancinating* (наприклад таке, яке ми відчуваємо при судомач) схоже на те, що відчуває людина при нанесенні їй ударів гострим предметом. При цьому *lancinating* вживається як і безпосередньо як означення до іменника *pain* 'біль', так і в конструкції: *pain of a lancinating type, pain being lancinating in character*.

Some pain of a lancinating type occurred in the breast at this time (BNC)

'У грудях в цей час виник гострий, ріжучий біль' (досл. біль гострого, ріжучого виду)

The pain being lancinating in character, he stands with the injured foot at rest or constantly moves it back and forth (BNC) 'Відчуваючи різкий, гострий біль, він стоїть, давши відпочинок пораненій нозі чи постійно рухаючи нею вперед і назад' (досл. біль, гострого, ріжучого характеру)

Синонімами *lancinating* є *acute* 'гострий', *piercing* 'гострий, пронизливий', *sharp* 'гострий', *shooting* 'раптовий, гострий', *stabbing* 'раптовий, гострий' [6]

3. Дієслова фізичної дії на позначення емоцій.

Однак, розглянуті дієслова фізичної дії в англійській мові можуть характеризувати не лише тілесний біль, а й використовуватися для передачі різноманітних емоцій: докорів сумління, страху, цікавості, розчулення та ін. При цьому лексеми *prick* та *stab* у таких конструкціях виступають у різних формах (іменник, дієслово, прикметник), а емоції та абстрактні поняття (*fear* 'страх', *conscience* 'свідомість', *curiosity* 'цікавість', *pity* 'жаль') набувають метафоричних характеристик людини і отримують здатність виконувати певні дії (сверлити, колоти та ін.). Тоді як лексема *lancinate* здатна виступати лише у ролі прикметника, надаючи дещо негативної характеристики іменникам, які вона характеризує, а лексема *shoot* не вживається у таких конструкціях взагалі, проте входить до складу багатьох сталих виразів, що носять неформальний характер.

Лексема *shoot* здатна поєднуватися з багатьма іменниками, утворю-

ючи стали ідіоматичні вирази, що вживаються у розмовній англійській мові. Цікавим є те, що *shoot* є складовою частиною багатьох конструкцій, що так чи інакше описують процес говоріння, наприклад: *shoot a line* – хвалитися, *shoot the breeze* – теревенити та ін. Крім того, ідіоматичні вирази з лексемою *shoot* мають і інші значення (*shoot fire* ‘метати іскри (про очі)’, *shoot for the sky* ‘прагнути кращого’, *shoot Niagara* ‘наважитися на відчайдушний, ризикований крок’).

Лексема *prick* у своєму прямому значенні позначає проколюючу дію, що здійснюється за допомогою гострого предмета, наприклад голки. Метафорично вона описує гострий, пронизливий, локалізований біль або неприємне пощипування. Однак відчуття поколювання, пощипування може бути як і доволі болочим (наприклад у занімілій кінцівці), так і просто неприємним, проте не болочим, як от, наприклад, коли сльози навертаються на очі.

When I opened one of them and saw English words I could feel the tears pricking my eyes (BNC) ‘Коли я відкрив одну з них і побачив англійські слова, то відчув, що сльози навертаються мені на очі’ (дослівно ‘сльози поколюють мені очі’).

В українській мові для опису схожої ситуації, коли сльози навертаються на очі як вияв емоційного розчулення, вживається дієслово квазіінструментальної дії щипати (очі щипле) [3, с. 83]. Пор.: *Несміло торкнув Марію за плече й відчув, що йому щипле очі...* (В. Шевчук). Однак, на відміну від англійської мови, в українській в таких випадках трапляється переважно безособова конструкція. Хоча аналогічна до англійської особова конструкція, коли сльози метафорично виконують роль граматичного суб’єкта дії щипати, також, у принципі, можлива: сльози щиплють очі.

Також різні форми лексеми *to prick* часто вживаються для передачі емоцій: докорів сумління, страху, цікавості, при цьому емоції набувають характеристик людини і отримують здатність виконувати певні дії.

1) *His conscience began to prick him* (BNC) ‘Його почало мучити сумління’ (дослівно – його сумління почало колоти його)

В німецькій мові у схожій ситуації коли хтось відчуває докори сумління використовується дієслово впливу руками *schlagen* ‘бити’. Пор.: *Mir schlägt das Gewissen* ‘Мене мучить сумління’ (досл. мені б’є сумління). Конструкція вживання виразу співпадає з конструкцією в англійській мові, проте є невеликі відмінності. Коли на перше місце в англійській мові вноситься саме свідомість, то у німецькій мові тут робиться наголос на об’єкті фізичного впливу, який і займає в реченні першу позицію: EXP <dat>+V+ST<nom>, де EXP – об’єкт фізичного впливу, виражений давальним відмінком, V – дієслово-присудок, ST – граматичний суб’єкт дії, виражений абстрактним іменником у називному відмінку.

2) *And with the thought came a tiny prick of fear* (BNC) ‘І з цієї думкою прийшло легке відчуття страху’ (досл....легкий укол страху)

3) *But, as he rode, a terrible curiosity began to rise up in him and prick him like a gimlet* (BNC) 'Проте, по мірі того як він їхав у ньому почала зростати цікавість і сверлити його наче буравчиком'

Дієслово *to prick* входить до складу сталої ідіоматичної конструкції *prick up one's ears* 'нагострити вуха, насторожитися'

The children pricked up their ears when they heard the word 'ice-cream' [9] 'Діти насторожилися, коли почули слово 'морозиво'

Лексема *stab* у своєму прямому значенні позначає 'здавати удару гострим предметом'. Метафоричним її значенням є 'стріляючий, гострий, пронизливий біль'. Однак лексема може використовуватися і для передачі душевного болю.

So how could she possibly tell her friend about the almost wild grief she felt at the prolonged absence of her husband; the deep, stabbing pain in her heart when she remembered their wonderful night of passion? (BNC)

'Тож як вона могла розповісти подрузі про майже дике горе, яке вона відчувала по відношенню до тривалої відсутності її чоловіка; глибокий, гострий біль у серці, коли вона пригадувала їх прекрасну ніч пристрасті'

На позначення емоцій з абстрактними поняттями вживається не лише дієприкметник *stabbing*, а й іменник *stab*.

1) *She felt a stab of pity* (BNC) 'Вона відчула жаль' (досл. укол жалю)

2) *Then she felt a stab of coldness and terror, suddenly glimpsing the hopelessness of all struggle, of all life, of all love* (BNC) 'Тоді вона відчула холод і жах, раптово усвідомивши безнадійність всієї боротьби, всього життя, всього кохання' (досл....укол холоду і жаху)

Дієслово *to stab* входить до складу ідіоми *to stab somebody in the back* 'зробити комусь підлість, зрадити когось'.

A lot of women in this business think they have to stab each other in the back to get ahead (BNC) 'Багато жінок, що займаються цим бізнесом, думають, що вони мають робити підлості одна одній, щоб просунутися вперед'

Лексема *lancinating*, носячи доволі негативний характер, оскільки передає різучий, гострий, стріляючий біль, може поєднуватися з іменниками, що позначають ментальні процеси, і таким чином виконують роль каузатора болю:

With the thrill came the lancinating thought: "All of France that lies beyond that line, land just like the land on which I am standing, inhabited by people just like the people who are talking to me, is under the insulting tyranny of the invader" (BNC)

'І з хвилюванням виникла болюча думка (букв. різуча думка): "Вся Франція, що лежить по той бік лінії, земля, така сама як і земля на якій я стою, населена людьми, такими ж як і люди, що говорять до мене, знаходиться під образливою деспотією загарбника"

Для порівняння, в українській мові дієслово різати може теж описувати емоційні переживання. Пор.: *Суперечні думки різали Денисову душу* [3, с. 79]. Однак, на відміну від української, для англійської мови не ха-

рактерне використання лексеми lancinate у ролі присудка, вона зустрічається у реченнях лише у ролі прикметника.

Крім того, характеризуючи емоційні стани, дієприкметник lancinating може втрачати негативну оцінність, притаманну йому при описі фізичного болю, і натомість виражати високий ступінь прояву відчуттів, тобто виступати у ролі інтенсифікатора. У цьому випадку характер оцінки залежатиме від семантики слова, що позначає емоції, і у випадку, коли йдеться про позитивні відчуття lancinating набуває позитивних конотацій: – *Perhaps never before, only once in any case, did I experience an excitement so lancinating as I experienced that day* (BNC) 'Напевно ніколи до того, чи лише один раз принаймні, я не відчував такого гострого збудження яке я відчував у той день.'

4. Висновки. Підсумовуючи сказане, зазначимо, що всі наведені вище дієприкметники походять від дієслів, які є дієсловами фізичної дії: здійснення впливу інструментом. Тобто перенесення значення здійснюється від безпосередньо фізичної дії, як от: колоти, стріляти, ранили гострим предметом до фізіологічного відчуття (гострий, пекучий, пощипуючий, різкий, ріжучий біль). Розглянуті дієприкметники вживаються найчастіше у поєднанні з іменником pain 'біль' і виступають означенням до нього, описуючи лише дещо різний характер болі. Однак так само перераховані дієприкметники можуть поєднуватися і з іншими словами, найчастіше абстрактними іменниками, описуючи при цьому біль не фізичний, а душевний. У своєму похідному значенні, при описі болю, дієприкметники shooting, stabbing, pricking та lancinating синонімізуються.

Література:

1. Бонч-Осмоловская А. А., Рахилина Е. В., Резникова Т. И. Глаголы боли: лексическая типология и механизмы семантической деривации // Брицын В. М., Рахилина Е. В., Резникова Т. И., Яворская Г. М. (ред.) Концепт БОЛЬ в типологическом освещении. – К.: Вид. Дім Дмитра Бураго. 2009. – С. 8 – 27.
2. Брицын В. М., Рахилина Е. В., Резникова Т. И., Яворская Г. М. (ред.) Концепт БОЛЬ в типологическом освещении. – К.: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2009. – 424 с.
3. Зимовец Г. В. Глаголы боли в украинском языке // Брицын В. М., Рахилина Е. В., Резникова Т. И., Яворская Г. М. (ред.) Концепт БОЛЬ в типологическом освещении. – К.: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2009. – С. 66-109.
4. ABBY Lingvo 10
5. BNC – British National Corpus: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>
6. Collins English Dictionary: <http://www.collinslanguage.com/>
7. Lascaratou, Ch. Language of Pain: Expression or Description. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2007
8. Melzak R. The McGill Pain Questionnaire: major properties and scoring methods// Pain. Vol. 1. 1975: 277-299
9. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Fifth Edition. Oxford: Oxford University Press, 1995.

Семенюк А. А.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВОРУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

У статті розглядаються способи збагачення лексичного складу мови за рахунок новотворів у мережі Інтернет. Аналізуються словотвірні та функціональні особливості неологізмів на матеріалі сучасної англійської мови.

Ключові слова: неологізм, Інтернет, словотвір, афіксальний, слово-складання, телескопія, основоскладання.

The article focuses on means of language enrichment due to new lexical units formation within worldwide computer network. The main types of neologisms word-formation and peculiarities of their functioning are analysed on the basis of modern English.

Key words: neologism, Internet, word formation, affixation, word composition, telescoping, stem composition.

Розвиток мови є динамічним процесом і з надходженням у наше життя нових технологій, неминучим є явище номінації і утворення нової лексики, що поступово входить в обіг. Існуючий мовний потенціал, який десятиліттями функціонував без відчутних змін, перестав відповідати комунікативним потребам внаслідок впровадження нововведень у галузі науки та техніки, особливо з винайденням всесвітньої мережі Інтернет, що впливає на подальший розвиток лексики сучасної англійської мови, визначає можливі напрями її збагачення.

Розширенню словникового складу сучасної англійської мови за рахунок нових надходжень значну увагу приділяли як вітчизняні [1; 2; 3], так і зарубіжні [4; 5] дослідники.

Актуальність дослідження визначається тенденцією сучасного мовознавства до вивчення новотворів, які мають місце внаслідок використання інтерактивних комп'ютерних систем у сфері гуманітарних наук та повсякденній діяльності людини.

Мета статті полягає у визначенні особливостей словотвору та функціонування неологізмів в мережі Інтернет, що передбачає вирішення таких завдань:

- встановити способи утворення неологізмів у мережі Інтернет;
- виділити найпродуктивніші способи утворення мовних одиниць;
- виявити функціональні особливості інновацій у мережі Інтернет.

Об'єктом дослідження є мережа Інтернет як відкрита сфера міжособистісного спілкування, що постійно розвивається і змінюється.

Впродовж останніх десятиріч в англійській мові виникла велика кіль-

кість нових слів, що привело до необхідності їх вивчення та опису. Це, в свою чергу, викликало появу зовсім нової галузі лінгвістики – неології – науки про неологізми, в сферу діяльності якої входить виявлення нових слів та значень, аналіз факторів їх появи, вивчення засобів їх утворення, розробка принципів відношення до них (їх прийняття чи неприйняття носіями мови) та їх лексикографічної обробки (фіксація в словниках та затвердження значень) [3, с. 42].

На сучасному етапі прослідковується новий поштовх до більш уважного і докладного вивчення неологізмів у різних галузях науки внаслідок появи нових реалій, які потребують прискорення процесу їхньої номінації. Закономірною є розробка важливих напрямів неології, що дає змогу укладати різноманітні словники нової лексики, з плином часу доповнювати їх новоутвореннями.

Новим напрямом досліджень сучасної лінгвістики є мережа Інтернет, що є нагромадженням не лише інформації, а й конгломератом мовних одиниць як запозичених з різних галузей науки та техніки, сфери життя і діяльності людини, так і утворених у межах цієї популярної системи міжособистісного спілкування. Розглянемо особливості розширення словникового складу сучасної англійської мови за рахунок різних способів словотвору неологізмів.

Зі ста мовних одиниць, що характерні для мережі Інтернет, ми виділили неологізми, утворені афіксальним способом, шляхом словоскладання, основоскладання й з допомогою телескопії. Інновації, що виникли афіксальним способом, ми поділили на три групи: 1) неологізми, утворені шляхом додавання словотвірних суфіксів; 2) неологізми, що утворені префіксальним способом; 3) неологізми, які утворилися суфіксально-префіксальним способом.

До першої групи ми віднесли поширені словотвірні суфікси як *-ity, -able, -ac, -er/-or, -ing, -ion, -ism, -y/-ie, -logy, -lore* та ін. Наприклад: **ableism, n** дискримінація фізично неспроможних чи розумово відсталих людей [1]: *Colonialism, racism, patriarchal capitalism, heterosexism, ageism, and ableism are being challenged for aggravating and, in many cases, causing social problems* (CCPA Monitor; Jul 1, 2005) [6]. **Binner, n** особа, яка збирає на смітниках використані пляшки, банки для продажу [1]: *Now United We Can,...the enterprise he started in 1995, is distributing about \$2 million a year to hundreds of people working as "binners" in the city's Downtown Eastside* (The Seattle Times; January 19, 2010) [6]. **Webology, n** наука про зміст, структуру та зв'язки Світового павутиння [5]. Наприклад: *As the world is accordingly coming to appreciate, physical space and cyberspace operate according to different rules. In what they describe as a new science of Webology, computer scientists at the Xerox Palo Alto Research Center in Silicon Valley recently funneled a large portion of the Web, about 55 million*

pages (leaving out the pictures), onto 400 billion bytes of disk space (The New York Times; January 1, 2003 [6]. **Xeroxlore**, **n** сучасна форма фольклору, в якій анекдоти, жарти, приказки та місцеві міфи пропагуються через фотокопіювальні документи [1]. Наприклад: *When the photocopier (or Xerox) entered offices in the 60's, people seized on it to circulate new beliefs. Spoof memos and satirical comments on office procedures form the majority of Xerox-lore, many of the items bawdy or downright obscene* (The Mercury, Hobart, August 5, 2000) [6].

До другої групи ми віднесли неологізми, утворені додаванням префіксів. Серед словотвірних елементів цього способу ми виокремили такі: *de-, e-, eco-, inter-, micro-, nano-, tele-, un-, mono-, multi-, non-, out-, super-, under-, uni-*, (афіксоїд) *cyber-* та ін. Подані префікси є досить продуктивними, і неологізми, утворені в такий спосіб, безпосередньо пов'язані з всесвітньою мережею Інтернет й успішно функціонують в інших сферах людського пізнання. Наприклад: **e-waste**, **n** “електронні відходи” – комп'ютери, їхні комплектуючі та інші сучасні електронні прилади, що складають на даний час значну частину побутових відходів [1]:... *penalty from the agencies for alleged solid waste and air pollution violations. The Delaware Solid Waste Authority operates the landfill... Electronics Nonprofit to create e-waste database San Francisco – The West Virginia...* (Waste Industry Briefs.(Briefs) Waste News; Mar 15, 2004) [6]. **Cybercop**, **n** спеціальна інструкція (орган, відділ), яка здійснює контроль за поширенням інформації через Інтернет [1]: *Network Associates, Inc. (Nasdaq: NETA) has introduced the newest version of its CyberCop Monitor product, introducing a unique multi-role security architecture that solves the problem of undetected attacks on critical corporate data.* (UNIX Update Articles; January 1, 2000) [6]. **Nanocosm**, **n** мікроскопічний світ [5]: *Nanocosm, Inc., a leading provider of rich media personal Web services, today announced the arrival of Chief Marketing Officer, Michele Hickford and General Counsel, John O. Jeffrey. Strong strategic and corporate backgrounds accompany both Hickford and Jeffrey as they enter into the Nanocosm executive fold. Each has built successful careers in both on-line and media ventures.* (PR Newswire; August 5, 1999) [6].

Третім продуктивним способом словотвору є префіксально-суфіксальний. До цієї групи ми віднесли всі подані вище суфікси та префікси, які є будівельним матеріалом у творенні нових слів інтернетівської термінології, а саме: префікси *cyber-*(афікс), *de-, e-, micro-, nano-, tele-, un-* та такі суфікси як: *-ity, -able, -ac, -er/-or, -ing, -ion, -ism, -y/-ie, -logy, -lore*. Наприклад: **cybergripping**, **v** оскарження діяльності ділового підприємства через спеціально створений веб-сайт [1]. Наприклад: *Whatever the result, the challenges that some users apparently face in leaving America Online have fed a subgenre of cybergripping and online solution-*

sharing. (International Herald Tribune; Aug 30, 2005) [6]. **E-tailer, n** фірма або особа, яка займається роздрібною торгівлею через Інтернет [1], наприклад: *Kana offers Christmas e-tailers a checklist for a successful '99 shopping season*. (Presswire; Nov 23, 1999) [6]. **De-policing, n** прагнення “не помічати” дрібні правопорушення з боку представників расово-етнічних меншин (для запобігання звинувачень у расовій дискримінації) [1]: *While Black activists Tuesday denounced a growing national trend of “de-policing” where white cops look the other way when crime is committed in communities of color fearing lawsuits and racism labels, Ald. Thomas R. Allen (38th) said people can’t have it both ways*. (Chicago Defender; July 26, 2001) [6].

Аналіз показав, що серед типів афіксального способу словотвору суфіксальний та префіксальний є найбільш уживаними, менш продуктивним виявився суфіксально-префіксальний спосіб, що, на нашу думку пов’язано із складністю утворення неологізмів таким чином, оскільки для неологізмів, що зустрічаються у мережі Інтернет характерним є спрощений варіант формування інновацій.

Словоскладання є наступним способом утворення неологізмів. Останнім часом він набув популярності і досить активно використовується. У ході нашого дослідження виявилось, що переважають неологізми у вигляді сполучення двох компонентів, поодинокими є випадки трикомпонентної побудови новотворів. Наприклад: **baby hunger** сильне бажання мати власну дитину (притаманне жінкам літнього віку або діловим жінкам) [1]: *BABY HUNGER: A generation of highflying women have put careers before babies..... What lessons can society learn?* (Daily Mail (London); April 24, 2002) [6]. **Climate porn** використання надзвичайно експресивної та тривожної лексики в процесі вербального віддзеркалення поточної і прийдешньої антропогенної зміни клімату на планеті [1]: *Climate porn, flashpacking, toxic debt, wellness tourism and fanta pants-these are just some of the new words and phrases that have made it to the Macquarie Dictionary’s online edition* (The Hindustan Times; January 8, 2009) [6]. **Mental aerobics** “ментальна аеробіка”, розумова гімнастика для людей похилого віку [1]: *Mental “aerobics” and a healthy diet could cut the risk of developing dementia, scientists said today*. (The Evening Standard (London, England); August 7, 2002) [6].

Телескопія – автономний спосіб словотвору, оскільки є своєрідним “гібридом” словотвору та формотвору. Головною відмінністю телескопії від словоскладання є те, що вона ґрунтується на стягненні основ, які частково або повністю втратили свою цілісність, завдяки чому утворюється значна кількість лексичних інновацій як оказіонального, так і узуального характеру. Наприклад: **blogebriety (blog + celebrity), n** відомий чи популярний укладач інтернет-журналів [1]. Наприклад: “For

the digital generation, though, the big revelation last week was the truth about Blogebrity.com. The website was launched last month to advertise a forthcoming print magazine, titled Blogebrity. (The Boston Globe; June 5, 2005) [6]. **Darknet (dark + Internet), n** сукупність мереж та інших технологій, що не дозволяють людям незаконно передавати скопійовані цифрові файли [1]. Наприклад: *Now Freenet is one of several technologies that are building the “darknet” – swath of the Internet that lies beyond the reach of law enforcement.* (Newsweek; October 17, 2005) [6]. **Weblish (Web + English), n** форма англійської мови призначена для певних онлайн документів чи спілкування, характерною рисою якої є використання низькоякісних листів, недотримання пунктуації, помилки в правописі та граматиці, а також неофіційний тон [1]. Наприклад: *Millions of people around the world now communicate in a speedy and shortened version of English, nicknamed Weblish.* (Sunday Mail; Aug 27, 2000) [6].

Останній з проаналізованих способів словотвору – основоскладання, який не поступається іншим своєю продуктивністю і поширеністю. Наведемо декілька прикладів: **netspeak, n** популярний жаргон для спілкування через Інтернет. Відзначається багатьма акронімами, порушеннями орфографії слів та емотвконами – символами, які передають реакцію співбесідника [5]. Наприклад: *The ideal guide to Netspeak would be one grounded in systematical empirical observation, providing a representative corpus of material...* (Linguistics: an interdisciplinary journal of the language sciences; January 1, 2003) [6]. **Whitelist, v** долучити своє прізвище, свою електронну адресу чи програму до переліку речей, які захищені від впливу комп’ютерних вірусів чи спаму [1], наприклад: *Today TRUSTe unveiled the whitelist of applications that have passed the certification process for TRUSTe’s Trusted Download Program.* (PR Newswire; February 15, 2007) [6].

У цілому, мережа Інтернет як продукт інформаційної революції є відкритою системою, що постійно змінюється й бурхливо поповнюється новими мовними одиницями за рахунок різних галузей людського пізнання та діяльності. Процес утворення неологізмів проходить постійно, оновлюючи та збагачуючи словниковий запас будь-якої мови, зокрема англійської, й приводить її у відповідність до потреб людей та змін, що невинно відбуваються у світі.

Як показало дослідження, серед проаналізованих способів виникнення новотворів найпродуктивнішими є суфіксальний, словоскладання та основоскладання. На нашу думку, телескопія поки що є менш вживаним способом утворення неологізмів, що не применшує його ролі у розвитку терміносистеми мережі Інтернет. Сучасний розвиток науки та суспільства загалом сприяє акцентуванню уваги на болючих проблемах сьогодення та переосмисленню усталених понять, що знаходить своє відображення у новотворах. Серед неологізмів, утворених афіксальним спо-

собом, зустрічаються мовні одиниці, що зачіпають питання керування та ведення бізнесу, дискримінації, охорони навколишнього середовища, збереження різних видів флори і фауни для прийдешніх поколінь, що у свою чергу є могутнім засобом пропаганди здорового способу життя.

Мовні одиниці, утворені з допомогою словоскладання загострюють питання, пов'язані з умовами життя та способом існування людей похилого віку, народжуваності дітей у суспільстві, де жінка намагається реалізувати себе, ставлячи на перше місце кар'єрний ріст. Неологізми, утворені шляхом телескопії та основокладання, співвідносяться з номінаціями і характеристиками спілкування за посередництвом комп'ютера.

Таким чином, вживання неологізмів у сфері комп'ютерних технологій не лише сприяє акцентуванню уваги на проблемах сьогодення, а й поширенню нової форми мовлення серед представників різних професій та галузей науки і освіти, забезпечує користувачам швидке оволодіння новим мовним матеріалом завдяки всесвітній мережі Інтернет.

Перспективним, на нашу думку, є подальше дослідження лексичних, семантичних, фразеологічних інновацій у сфері комп'ютерних технологій.

Література:

1. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник / ред. Т.: Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 360 с. – (Словники України). – ISBN 978-966-382-156-6.
2. Махачашвілі Р. К. Лінгвофілософські параметри інновацій англійської мови в техносфері сучасного буття: монографія / Р. К. Махачашвілі; Запорізь. нац. ун-т. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – 204 с.
3. Янков А. В. Морфологічна структура і семантика соціально-політичних неологізмів в американському варіанті англійської мови / А. В. Янков // Респ. міжвідом. наук. зб. Серія “Іноз. філол”. – Львів, 1978. – Вип. 52. – С. 41–46.
4. Crystal D. English as a Global Language / Crystal D. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 212 p.
5. McFedries P. My Neologisms // <http://www.logophilia.com/WordSpy>. – 2007.
6. Articles in English [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.highbeam.com/doc/1P1-145278286.html>.

Сергієнко В. Л.,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

КОНЦЕПТ PRIDE/ГОРДІСТЬ У АНГЛІЙСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ (ЗА РОМАНОМ Р.ОЛДІНГТОНА “СМЕРТЬ ГЕРОЯ”)

У статті йдеться про взаємодію навколишньої дійсності, свідомості, мислення та мови, відображення національної свідомості в семантиці мовних одиниць, які вербалізують концепти в динаміці їх розвитку. За допомогою моделювання номінативного поля концепту показано смисловий діапазон відтворення концепту PRIDE в романі Р. Олдінгтона “Смерть героя” та можливу зміну наповнення концепту на зламі століть.

Ключові слова: мова, свідомість, концепт, національна концептосфера.

The article deals with interaction of surrounding reality, consciousness, mentality and language, reflection of national consciousness in the semantics of language units which verbalize concepts at a certain stage of their development. The range of meanings of the concept PRIDE within two centuries is shown with the help of the nominative field modelling in the novel “Death of a Hero” by R. Aldington.

Key words: language, consciousness, concept, national conceptual sphere.

Постановка проблеми. Центральним питанням сучасних лінгвістичних досліджень є осмислення мови та мислення, свідомості та пізнання, відображення людиною навколишнього світу, його інтерпретація у свідомості індивіда, а також презентація продукту цієї інтерпретації через мову людини. Розгляд наповнення лінгвокультурних концептів як когнітивних утворень дає змогу науковцям відтворити їх можливі характеристики та зміну цих характеристик на різних історичних етапах розвитку [2, с. 5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання про відображення національної свідомості в семантиці мовних одиниць, які вербалізують концепти на певному шаблі їх розвитку, відтворені у працях науковців вітчизняної та зарубіжної лінгвістики: Т. О. Попової, В. Л. Іващенко, О. О. Селіванової, В. І. Карасика, А. А. Джіоевої, Ю. С. Степанова, З. Д. Попової, Й. А. Стерніна, І. І. Карелової, О. Д. Шмельова, С. А. Юлітімірової, Н. М. Залесової та багатьох інших.

А. А. Джіоева у своєму дослідженні англійського менталітету посиляється на пояснення О. Д. Шмельова про взаємодію навколишньої дійсності, свідомості, мислення та мови людини і стверджує, що у мові відображаються не тільки певні риси позамовної дійсності, але й за допомогою неї носій мови бачить навколишній світ так, як підказує йому його рідна мова. Лексичний склад будь-якої мови є рухомою масою, яка змінюється під впливом культурних чинників і відповідно до цього носій приживається до концептуалізації світу, сформованої його культурою [1, с. 48].

Живучи в мовному суспільстві, людина збагачує свою концептуальну систему завдяки особистому та загальноісторичному досвіду, що передбачає, в свою чергу, закріплення в мові загальнолюдського та національного досвіду. Звідси випливає, що осмислення інформації, що надходить ззовні, призводить до створення уявлення про світ у вигляді продуктів концептуалізації – концептів. Більшість концептів культури закріплені в мові значеннями слів [8, с. 6-7].

У кореляції 'значення-концепт' спостерігається відображувальна сторона значення мовних одиниць та одиниць досвіду індивідуальної та колективної пам'яті [3, с. 10]. Мова грає роль акумулятора досвіду з наступним його узагальненням [3, с. 441-442].

Поняття 'семантики' концепту використовує Т. О. Попова. Воно "включає в себе мовну семантику (знання значення слова), знання про світ (про взаємозв'язки предметів та явищ) і особистісні смисли, сформовані у процесі взаємодії з навколишнім світом" [6, с. 5].

В національній концептосфері віддзеркалюються стан культури та науки, національний менталітет, а головне – мова як невід'ємна її частина. Здобутки культури, усні та письмові, розширюють та збагачують концептуальний простір національної мови [4].

У художньому тексті "співіснують" індивідуальна картина світу письменника та нашарування культурних епох, традицій, стереотипів. Ось чому він розглядається через колективну свідомість певної етнокультурної спільноти [2, с. 9].

Мета статті полягає у виявленні певних змін смислового простору концепту PRIDE та, відповідно, концептуальної системи британців ХХ століття.

Завданням дослідження є застосувати польову модель аналізу концепту PRIDE в межах художнього твору та визначити можливу зміну цінностей у свідомості британського народу.

Матеріалом дослідження послужив текст художнього твору Річарда Олдінгтона "Смерть героя". Метод польового моделювання видався превалюючим при аналізі концепту PRIDE [5]. Концентрація ознак номінативного поля концепту представлена ядреними семами мікрополя 'Гордість британців'. Мікрополя: 'Марнославство', 'Зарозумілість', 'Сім'я', 'Країна та її громадяни', 'Релігія', 'Ставлення до інших', 'Війна' утворюють ближню периферію, що закінчується семою 'Гордість за воєнну організацію битв', яка належить крайній периферії.

Мікрополе I. Гордість британців:

Сема 1. Уражена гордість: Colonel, who had been censured for what was not his fault – two men had deserted on the eve of the departure of the last draft and two others had to be substituted at the last moment. 'Does the old mucker think we're going to run away?' was the comment of the draft wounded in their pride, when they accidentally found this out [9, с. 249].

Сема 2. Гордість за участь у війні: His personal life became intolerable because of the War, and the War became intolerable because of his life. A sort of pride kept him silent [9, c. 246].

Сема 3. Придушення гордості нації: They delight to lay a corpse in a marriage bed, and to strike down a great nation in the fullest flush of its pride and power [9, c. 205].

Сема 4. Справжність англійської гордості: And when the talk once again became general, George began to think that Reggie was not such a bad fellow after all; there was a sort of 'niceness' about him, the genuine English pride and good-nature under a screen of affectation [9, c. 200].

Мікрополе II. Марнославство:

Сема 1. Марнославство аристократії: Well, it happens to us all; but our vanity is interested by the hope that the rather tangled and not very luminous track we made will continue to shine for a few people for a few years [9, c. 27].

Сема 2. Чесність представлена через марнославство та впертість (перетин ознак гордості та шляхетності (в іронічному значенні)): The queer-Dicks were more or less honest cranks, or at least possessed so much vanity and obstinacy that they seemed honest [9, c. 125].

Сема 3. Марнославство класового усвідомлення (перетин ознак гордості та шляхетності): His vanity and class consciousness made him earn for affairs with upper class women although he was obviously a homosexual type [9, c. 141].

Сема 4. Марнославство як риса характеру: True, he himself suspected Mr. Upjohn was a bit of a charlatan, and knew he was obviously conceited; at the same time, there was something very kindhearted and generous in poor Upjohn-and-at-'em, who had received that nickname for his furious onslaughts on any one who was established and successful, in alleged defence of any one who was struggling and neglected [9, c. 142].

Сема 5. Присутність марнославства в обох статей: It is so very curious that we talk of vanity as if it were almost exclusively feminine, whereas both sexes are equally vain [9, c. 151].

Сема 6. Відсутність марнославства в людей з високою інтелектуальністю: '...And men with really fine minds haven't any intellectual vanity [9, c. 201].

Сема 7. Поява марнославства з призначенням на керівну посаду: To his dismay, but also a certain amount of flattered vanity, he found himself immediately appointed as acting commander of B Company [9, c. 382].

Мікрополе III. Зарозумілість.

Сема 1. Зарозумілість викликана неприступністю: Mr. Upjohn, safe as Achilles in the Stygian dip of his conceit, strode along energetically with an inward feeling that he had gone one better on James McNeil Whistler [9, c. 132].

Сема 2. Зарозумілість поведження на публіці: The bus-stop was empty except for a couple spooning on a back seat. George and Elizabeth a little haughtily went to the very front [9, c. 162].

Мікрополе IV. Сім'я.

Сема 1. Гордість за членів сім'ї: You are an Admitted Solicitor, and we are proud – I think we may say “proud”, Mamma? – that we have a legal luminary in the family...’ [9, с. 55].

Мікрополе V. Країна та її громадяни.

Сема 1. Жертвування життям за короля і країну: How he must have enjoyed composing that inscription to those who went forth unflinching, and proudly laid down their lives for King and Country! [9, с. 92].

Сема 2. Відсутність мужності у відсутності самолюбства: ‘...The English think it’s virile to have no sensibilities’ [9, с. 150].

Сема 3. Зневага до пуританізму: Of course, there is always the superior person who veils puritanism by saying: ‘I’m so bored with all this talk about sex. ‘Why can’t people go to bed with the person they want to, and stop talking about it?’ [9, с. 181].

Сема 4. Гордість британських громадян за свою країну в період голоду і нещастя: And there they crouched and huddled in rags and hunger and misery, free-born members of the greatest Empire the earth has yet seen, citizens of Her who so proudly claimed to be the wealthiest of cities, the exchange and mart of the whole world [9, с. 204].

Сема 5. Гордість відомими письменниками країни: That was nothing compared with the persecution endured by H.D.Lawrence, probably the greatest living English novelist, and a man of whom – in spite of his failings – England should be proud [9, с. 248].

Мікрополе VI. Релігія.

Сема 1. Поєднання гордості і гідності у релігійних переконаннях (перетин ознак гордості та шляхетності): Old Winterbourne always said with proud, sad dignity that his ‘religious convictions forbade’ him to divorce her [9, с. 28].

Мікрополе VII. Ставлення до інших.

Сема 1. Почуття вищості над людьми нижчого класу: He was ineradicably convinced of his superiority to the ‘lower classes’, but where that superiority lay Winterbourne failed to discover [9, с. 305].

Мікрополе VIII. Війна.

Сема 1. Пихатість думки про боягузтво інших під час війни: Winterbourne rather haughtily decided they were timorous, an impression confirmed by the manner they instantly ducked and crouched when a shell came whistling towards them [9, с. 302].

Сема 2. Шляхетна поведінка на війні (перетин ознак): He hadn’t even the courage to shoot himself with his revolver; and added that last grain of self-contempt to his despair [9, с. 394].

Сема 3. Гордість за збереження свободи: You have won the greatest battle in history and saved the most sacred of all causes: the liberty of the world. You may well be proud [9, с. 397].

Сема 4. Зневага до тих, хто загинув безцільно у війні:

And he drew her away,
And she looked back and laughed
As he spoke more contempt of us,
Being now out of hearing [9, с. 398].

Сема 5. Гордість за воєнну організацію битв: There were frontier and colonial skirmishes, and the reputation of the country for a military organization and efficiency was immensely strengthened in the world's eyes by the conduct of the Crimean and Boer Wars [9, с. 218].

Результати дослідження. Номінативне поле концепту PRIDE містить чітко виражене ядро, яке репрезентоване однойменною лексемою pride. Нами допускається злиття ближньої та крайньої периферії у семі 'Гордість за воєнну організацію битв'. Інші семи виражені лексемами: vanity, vain, conceited, conceit, vain, haughtily, proud, proudly, contempt, sensibilities, superior, superiority, bourgeois, contempt, self-contempt. Спостерігається перетин ознак у семах: 'Чесність представлена марнославством та впертістю' (поєднання негативних та позитивних рис характеру у шляхетній людині) і 'Марнославство класового усвідомлення' (усвідомлення свого статусу в суспільстві у стосунках з жінками) мікрополя 'Марнославство'; у семі 'Поєднання гордості і гідності у релігійних переконаннях' (Шляхетність та гордість у релігійному переконанні збереження шлюбу) мікрополя 'Релігія'; у семі 'Шляхетна поведінка на війні' (Відсутність гордості у неможливості здійснення шляхетного вибору на війні) в останньому мікрополі 'Війна'. Як бачимо, в поданому творі не зафіксовано мікрополів дальньої периферії.

Ядерні семи, представлені контекстом поданого твору, розкривають основні смислові ознаки концепту PRIDE у концептосфері життя англійського суспільства у воєнний та поствоєнний періоди: збереження гордості як основної постійної риси характеру британців, гордості за служіння Батьківщині, відстоювання свободи та прав нації, не зважаючи на жодні обставини. Напротивагу ставиться розпуста нації, що призводить до знищення її моральних цінностей. Марнославство виставляється автором як чеснота аристократичної частини суспільства. Деякі герої вбачають у марнославстві та впертості чесність, а значить шляхетність дій та поривань, що виражає іронічне ставлення автора до цього. Ця риса характерна для обох статей одночасно, вона розкривається у класовій зверхності чи зміні соціального становища. На нашу думку, у них присутня зарозумілість, викликана відчуттям певної соціальної вищості, що все-таки нагадує читачам про марнославство.

З Вікторіанської епохи залишається повага та гордість за членів родини, започатковані королевою як основні ідеали суспільства, Засуджується пуританізм у релігійних звичаях золотої епохи, який був присутній в

ній як позитивна риса суспільства, але підтримується гідність дотримання традицій шлюбу її членами [7, с. 7].

Автор як представник своєї нації висловлює негативне ставлення до війни і наголошує на тому, що, не зважаючи на гордість за попередні виграшні битви, проведення війни є безцільним нагромадженням смертей тих, що взяли у ній участь.

Наукові висновки та перспективи подальших досліджень. Вираження номінативного поля концепту PRIDE в межах аналізу твору “Смерть героя” Р.Олдінгтона дало змогу доповнити структуру концепту, спостерігати зміну цінностей та переконань британського народу на зламі епох, а саме закінчення періоду славнозвісної Вікторіанської епохи та періоду Першої Світової війни, що виражена у смислового діапазоні концепту та переконатися в тому, що можна досліджувати розвиток смислової структури номінативного поля концепту в інших історичних періодах.

Література:

1. Джиеова А. А. Английский менталитет сквозь призму ключевых слов / А. А. Джиеова // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – № 3. – С. 45-55.
2. Залесова Н. М. Формирование и восприятие образа джентльмена в языке и культуре США: [Электронный ресурс]: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Н. М. Залесова. – Москва, 2009. – 23с. // Режим доступа: <http://www.philol.msu.ru/~ref/zalesova.pdf>.
3. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – Волгоград: Парадигма, 2007. – 520 с.
4. Карелова И. И. Национальная концептосфера и идиоконцептосфера (на материале произведений Л. Е. Улицкой): [Электронный ресурс]: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / И. И. Карелова. – Волгоград, 2009 // Режим доступа: <http://vspu.ru/dissovet/d-212-027.01/avtoreferaty/kandidatskie/10-02.19/karelova-i.i.-avtoreferat>.
5. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314 [6] с.
6. Попова Т. О. Психосемантика универсальных этнических концептів в мовній картині світу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Т. О. Попова. – К., 2004. – 19 с.
7. Рокаш О. М. На межі століть. Англійська література кінця XIX – початку XX століття: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.: У 2 т. / О. М. Рокаш. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т. 1. – 732 с.
8. Юлтимирова С. А. Когнитивная организация и языковая репрезентация концепта BRAVE в английском языке: [Электронный ресурс]: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / С. А. Юлтимирова. – Уфа, 2007. – 20 с. // Режим доступа: http://www.bashedu.ru/autoreferat/aref2007_12.doc.
9. Aldington, Richard. Death of a hero. – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1958. – 443 p.

Середа Н. А.,

Національний лінгвістичний університет, м. Київ

СЛОВОТВІРНІ ПОНЯТТЯ ТА КАТЕГОРІЇ ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено аналізу існуючих у сучасній лінгвістиці підходів до визначення словотвірних понять та категорій похідних іменників у словотворі німецької мови. У процесі словотворення, як між твірними і похідними словами, так і між твірними основами і словотвірними елементами, відбуваються структурні і семантичні перетворення. Похідність нових лексичних одиниць німецької мови здійснюється за певними словотвірними моделями, які існують у системі мови.

Ключові слова: *словотвірні поняття, словотвірні категорії, похідні іменники, словотвірні моделі.*

The article analyses present-day approaches to describing the word-forming concepts and categories of derivative nouns in modern German. Word-formation causes structural and semantic changes occurring between derivational and derivative nouns as well as between derivational stems and word-forming components. To form new lexical units modern German uses specific word-forming models existing in the system of the language.

Key words: *word-forming concepts, word-forming categories, derivative nouns, word-forming models.*

Мета. Оскільки основне завдання словотвору полягає у вивченні закономірностей і особливостей утворення нових лексичних одиниць, у даній статті здійснюється спроба визначення словотвірних понять та категорій похідних іменників сучасної німецької мови.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю подальшого вивчення формальних, семантичних, генетичних та інших закономірностей і особливостей утворення нових лексичних одиниць, які виникають у процесі розвитку мови.

Об'єктом дослідження статті обрані похідні іменники з категоріальним значенням якості в сучасній німецькій мові.

Матеріал дослідження складають численні похідні іменники з категоріальним значенням якості, вибрані з двомовних та одномовних словників за принципом спільних словникових дефініцій, з однаковими або різними словотворчими афіксами.

Предметом дослідження є категоріальне значення похідних іменників на позначення якості в сучасній німецькій мові.

Похідність нових лексичних одиниць здійснюється за певними словотвірними моделями, які існують у системі німецької мови.

Похідні слова, що складаються з твірних основ і словотворчих засо-

бів, мають дві сторони – структурну і семантичну. Єдність форми і змісту виражається в єдності структурної і семантичної сторін цього співвідношення: значення і структура похідного слова формується на спільній основі – на основі твірного слова або словосполучення і словотворчого засобу.

Співвідношення форми і змісту часто зводилося лише до поняття структури (форми), але не вдається позбавитися від її корелята – значення.

Стверджуючи єдність структури і змісту, не можна не відзначити, що семантика органічно пов'язана із структурою, з формою, оскільки однією з основних функцій словотвору є формування значення або відтінків значення похідного слова.

У процесі словотворення відбуваються структурні і семантичні перетворення. Вони мають місце як між твірними і похідними словами (між-слівні зміни), так і між твірними основами і словотвірними елементами (внутрішньослівні зміни).

Оскільки словотвірні відношення бувають двох типів (структурні і семантичні), словотвірний аналіз повинен складатися з аналізу морфологічної структури похідних слів (морфологічний аналіз) і аналізу семантичних відношень між вихідними і похідними словами, між вихідними основами і словотвірними елементами (семантичний аналіз). Так, структуру похідного іменника з категорією “якість” можна розкласти на такі морфеми: *die Kindlichkeit*, де *Kindlich* – вторинна основа, *-keit* – дериваційний суфікс. Усі елементи похідного слова *die Kindlichkeit* пов'язані один з одним і взаємообумовлюють один одного.

Отже, словотвірна структура похідних складається із структурних елементів слова: кореня або твірної основи й словотворчого афікса.

За своїми функціями корінь слова й афікси утворюють два принципово різні класи структурних елементів слова: коренева морфема у слові поряд з логіко-граматичним значенням завжди несе предметно-логічне повнозначне значення, а афікси – лише логіко-граматичне, дериваційне або категоріальне. Корінь слова, на відміну від афіксів, може самостійно утворювати лексичні одиниці – слова, афікси ж такої властивості не мають [1, с. 71–72], але вони виконують інші функції: транспонуючу, мутаційну та модифікаційну. Залежно від кількості, характеру та співвідношення морфем, що утворюють основу слова, іменники зі значенням якості поділяються на такі структурні типи: кореневі (*der Reiz*, *der Mut*), префіксальні (*der Un+mut*, *der Miss+erfolg*, *die Ge+fahr*), суфіксальні (*die Schön+heit*, *die Reizbar+keit*), префіксально-суфіксальні (*das Ge+dräng+e*, *das Ge+dräng+el*, *das Ge+lauf+e*), з нульовим суфіксом (*das Grün*) та напівафіксальні (*die Voll+jährigkeit*, *die Team+geist*).

У лінгвістичній літературі не знаходимо єдності щодо напівафіксів [16, с. 73, 156; 20, с. 15], що неоднозначно розглядаються як самостійні слова у складі складних слів, власне напівафікси та афікси. Так, В. Фляй-

шер і І. Барц серед суфіксів іменників називають *-werk* та *-wesen*, а до префіксів іменників відносять *haupt-* [19]. Словоскладання з частотними компонентами на зразок *-werk*, *-geist*, *-hans*, *-base*, *-bruder*, *-onkel*, *-tante*, *-mittel*, *-stelle*, *-voll* та іншими Ф. Клуге об'єднує в одну категорію з *-tum*, *-heit*, *-schaft* та іншими суфіксами, що виникли із самостійних лексем [18]. Він розглядає їх як афікси на підставі повної десемантизації цих елементів. Подібні елементи Г. Бекер називає "перехідним типом". Для таких елементів існує також термін *суфіксоїду* [13; 16, с. 156], *напівсуфікси* [13; 16, с. 156], а *haupt-*, *voll-*, *frei-* та ін., відповідно, *префіксоїду* [16, с. 156]: *das Gesundheits+wesen*, *das Laub+werk*, *der Kameradschafts+geist*, *die Frei+mütigkeit*, *die Voll+reife*, *die Voll+ständigkeit*. Підставою для називання цих елементів напівафіксами є їх часткова десемантизація.

Словотвір позначає і процес (динаміку), і результат цього процесу (статику), що виражається у структурі слова в розрізі синхронії. З історичного погляду процес може розходитися з процесом, релевантним у синхронії. Так, наприклад, процес утворення іменників із суфіксом *-heit* у німецькій мові розглядають як суфіксальний, водночас за своїм походженням ця модель належала до словоскладання [20, с. 100] (це стосується також інших афіксальних моделей). Але й синхронні процеси утворення слова потрібно відрізнити від того, як утворене слово. Аспекти словотвору – процесуальний та статичний – дуже тісно пов'язані один з одним і знаходять своє вираження у словотвірній моделі.

Процесуальний і статичний аспекти словотвору мають значення при визначенні продуктивності / непродуктивності словотвірної моделі або словотвірного типу.

До основних понять словотвору належать поняття словотвірної моделі, без пояснення якої неможливо розрізнити динаміку і статику словотворчого процесу. Існують декілька визначень словотвірної моделі.

Словотвірна модель – це стабільна структура, що має узагальнене лексико-категоріальне (десигнативне) значення і здатна наповнюватися різноманітним лексичним матеріалом [12, с. 149]. Словотвірна модель – це морфологічно і лексико-семантично зумовлена структурна схема, за якою можуть бути утворені серії словотвірних конструкцій з однаковою структурою [13, с. 79].

Морфологічним заповненням словотвірних моделей називається включення в ту чи іншу модель первинних основ [12, с. 166].

Для дериваційної моделі дається в лінгвістичній літературі узагальнене визначення, що охоплює похідні слова словотвірного ряду, об'єданого спільністю словотвірної морфеми. Модель похідного визначається як "єдина для словотвірного ряду схема його організації, що враховує як характер компонентів похідного, так і порядок їх розміщення, тобто модель похідного – це найбільш загальна формула однотипних

утворень, це їх структурно-семантичних аналог” [5, с. 35]. Модель – це структурна схема похідних слів із зазначенням афіксів і категоріальної характеристики твірної основи [11, с. 189].

Словотвірна модель характеризується як двобічна словотвірна одиниця, що має формальну структуру і зміст. Відповідність плану вираження плану змісту похідних одного словотвірного ряду дає підстави лінгвістам говорити про набір структурно-семантичних і семантичних моделей у межах одного ряду [9, с. 147].

Узагальнюючи всі дефініції, під **словотвірною моделлю** розуміємо стабільну структуру, яка володіє узагальненим лексико-категоріальним (десигніфікативним) значенням і здатна наповнюватися різним лексичним матеріалом [12, с. 147–150]. У нашій роботі похідні іменники зі значенням якості представлені такими моделями [12, с. 114–115]:

– M_1 : $L_2 = L_1$ або $L_1 + Gr$ – безафіксально-похідна, з нульовим суфіксом: *der Ernst* – *ernst*, *die Scheu* – *scheu*;

– M_2 : $L_2 = DP + L_1$ – префіксальна: *die Ge+duld* – *dulden*, *die Un+gunst* – *die Gunst*;

– M_3 : $L_2 = L_1 + DS$ – суфіксальна: *die Streng+e* – *streng*, *die Schön+heit* – *schön*, *Reif+e* – *reif*, *Neu+igkeit* – *neu*;

– M_4 : $L_2 = I_1 + DS$ – суфіксальна зі зміненим коренем (умлаутом): *die Schärf+e* – *scharf*, *die Härt+e* – *hart*, *die Näss+e* – *nass*;

– M_5 : $L_2 = DP + L_1 + DS$ – суфіксально-префіксальна: *das Ge+lach+e*, *das Ge+birg+e* [4, с. 220];

де L_1 – початкова основа, тобто основа, що входить до складу вторинної основи; L_2 – вторинна основа, тобто основа слова, що аналізується; I_1 – основа із закономірною зміною кореневої морфеми; Gr – граматичний відрізок (нульовий суфікс); DP – (словотворчий) дериваційний префікс; DS – (словотворчий) дериваційний суфікс.

Структурним центром словотвірної моделі є афікси, які не мають корелята в об’єктивній дійсності, але є зовнішнім оформлювачем відображених факторів реальності та визначають місце слова в мовній системі, тобто належність слова до лексико-граматичних розрядів, категоріальність, способи словотвору, валентність слова, його активність і частотність [2, с. 126]. Вони розглядаються як основний конститuent (Korfbegriff) [17, с. 38], яким позначають частину мови, категорію, стан усього слова. У дериватах основним конститuentом є суфікс, оскільки багато суфіксів змінюють категорію основи, до якої вони приєднуються. Суфікс **-heit** перетворює дієслово *ergeben* в іменник *die Ergeben+heit* або прикметник *bescheiden* – у іменник *die Bescheiden+heit*, а суфікс **-keit** перетворює прикметник *eitel* в іменник *die Eitel+keit*; суфікс **-schaft** перетворює іменник *der Gegner* в іменник *die Gegner+schaft*.

Обов’язковим складником словотвірної моделі, її головним смисло-

вим компонентом, її семантичним ядром є твірна основа.

Словотвірні моделі в системі мови можуть бути *продуктивними* або *непродуктивними*. Поняття продуктивності розуміють тільки як спроможність моделі до новоутворень [20, с. 90]. Продуктивність притаманна моделі й афіксу. Продуктивними є формально необмежені моделі, які слугують для утворення нових слів, поповнюють лексичний склад мови. До другого типу моделей належать непродуктивні, формально обмежені, що виокремлюються з наявних вже слів, але за ними не відбувається утворення нових слів. Виділяють також і поняття, релевантне для словотвірних моделей – *активність*. Під цим поняттям (активність) [20, с. 90] розуміється ступінь реалізації основою своїх словотвірних можливостей у похідних словах, тобто активність притаманна твірній основі. Активність основи може визначатися в плані активності різних лексикоморфологічних розрядів основ і активності різних морфологічних типів у межах одного розряду: моделі із субстантивними суфіксами *-nis*, *-heit* від ад’єктивних основ: *die Düsternis*, *die Verschämtheit*, *die Schiefheit*, *die Schlauheit* [12, с. 168].

Поряд із словотвірною моделлю у словотворі існує також словотвірний тип [3; 5; 6; 12], який співвідноситься з терміном “модель”, і його інтерпретують по-різному. Найбільш поширеним у вітчизняному мовознавстві є визначення словотвірного типу як основної одиниці класифікації словотвірного рівня [2; 7; 8; 10].

Словотвірний тип (СТ) – це основна класифікаційна одиниця словотвірних явищ, яка характеризується через спільність словотвірного значення в плані змісту та спільність структурної схеми (мотивуюче – мотивоване) в плані вираження [11, с. 189]. Структурна схема словотвірного типу складається з поєднання словотворчого форманта або сукупності словотворчих засобів, що відрізняють “мотивоване” від “мотивуючого”, з певним видом основ, наприклад, “основа прикметника+*-keit*” (*die Einsam+keit*), “основа дієслова+*-ung*” (*die Entsprech+ung*).

Словотвірний тип є схемою побудови низки конкретних похідних слів, абстрагованою від цих слів. “Це така схема будови похідних слів, яка відображує (або програмує) те, що називають похідними словами” [15, с. 108]. У словах, утворених морфологічним способом, ця схема передбачає дві матеріальні частини – твірну основу і формант.

У межах одного й того ж типу, у якомусь з його компонентів можуть відмічатися різновиди, що дозволяють, на нашу думку, виділити моделі-схеми, які уточнюють, конкретизують схему певного типу.

Словотвірний тип – це морфолого-семантично визначена структурна схема, згідно з якою під час аналізу словотвірних структур виявляються ряди однаково оформлених словотвірних конструкцій. Тим самим у типології словотвору до словотвірних типів належать такі зразки, які у

словотвірному складі представлені у вигляді рядів наявних словотвірних структур або у вигляді рядів поодиноких структур, які більше не утворюються за продуктивними моделями. У більшому чи меншому обсязі словотвірні конструкції зберігаються в мові і продовжують вживатися навіть тоді, коли моделі, за якими вони утворені, більше не функціонують [13, с. 80]. Словотвірний тип розглядається як “схема (формула) побудови похідних слів, що характеризуються спільністю трьох елементів: 1) частини мови твірної основи, 2) семантичного співвіднесення між похідними та твірними; 3) формального співвідношення між похідними і твірними, а саме: спільністю способу словотвору, а для афіксальних способів – тотожністю афікса” [14, с. 11–13]. Таким чином, на нашу думку, **словотвірним типом** можна вважати формально-семантичну схему побудови похідних слів, що характеризується спільністю трьох елементів: частина мови твірної слова; словотвірне значення; спосіб словотвору і словотворчий засіб.

Характеризуючи словотвірні моделі, ми виділяємо такі словотвірні типи утворення іменників з категорією якості, які диференціюються різними афіксами з категоріальним значенням якості при наявності однокореневих твірних або похідних основ: суфіксальні:

– *die Dauerhaft+igkeit – die Dauer; die Dicht+heit – die Dicht+igkeit; die Duster+keit – die Duster+nis, die Würdelos+igkeit – die Würde;*

– префіксальні: *der Über+eifer – der Eifer, die Un+fertigkeit – die Fertigkeit;*

– суфіксально-префіксальні: *die Dicht+e – die Un+dicht+igkeit; der Erzfeind – die Erz+feindlich+keit;*

– з нульовими афіксами: *das Dunkel – dunkel, der Trotz – trotz.*

Таким чином, до основних словотвірних понять та категорій похідних іменників у сучасній німецькій мові належать словотвірні моделі та словотвірні типи утворення іменників з категорією якості.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення особливостей словотвірних понять та категорій похідних слів у сучасній німецькій мові, просунути далі у розкритті цих лінгвістичних явищ, зокрема при зіставному аналізі похідних іменників різних мов.

Література:

1. Анюшкин Е. С. Субстантивные термины и их экстралингвистическая детерминированность в немецкой терминологии технологии сахаристых веществ: Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Воронеж, 1984. – 239 с.
2. Ищенко Н. Г. Словообразовательная синонимия в современном немецком языке: Монография. – К.: Изд. центр КДЛУ, 2000. – 348 с.
3. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование. – [3. изд.]. – М.: Флинта, Наука, 2006. – 328 с.

4. Клименко Н. Ф. Основы морфеміки сучасної української мови. – К.: ІЗМН, 1998. – 182 с.
5. Кубрякова Е. С. Что такое словообразование. – М.: Наука, 1965. – 77 с.
6. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
7. Мурясов Р. З. К понятиям “модель” и “значение” в словообразовании // Сб. науч. тр. – Вып. 91. – М.: МГПИИЯ им. М. Тореца, 1975. – С. 52–62.
8. Мурясов Р. З. Некоторые вопросы словообразовательной структуры слова // Вопросы языкознания. – 1974. – № 4. – М.: Наука. – С. 97–105.
9. Рудницкая В. А. К вопросу о структурно-семантической словообразовательной модели и ее реализации в тексте (на материале прилагательных *hopeful* и *hopeless* в английском языке) // Словообразование и его место в курсе обучения иностранному языку. – Владивосток: Дальневосточный гос. ун-т., 1987. – С. 146–155.
10. Смирнова Е. Д. Основы логической семантики. – М.: Высшая школа, 1990. – 144 с.
11. Соболева П. А. Моделирование словообразования // Проблемы структурной лингвистики 1971. – М.: Наука, 1972. – С. 165–212.
12. Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики (на материале современного немецкого языка). – [2. изд.]. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 208 с.
13. Степанова М. Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. – М.: Высшая школа, 1984. – 264 с.
14. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания. – [3-е изд.]. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 255 с.
15. Цыганенко Г. П. Состав слова и словообразование в русском языке. – К.: Радянська школа, 1978. – 152 с.
16. Eichinger L. M. Deutsche Wortbildung. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2000. – 269 S.
17. Einführung in die germanistische Linguistik. – [2. Aufl.]. – Stuttgart; Weimar: Metzler, 2007. – 369 S.
18. Eisenberg P. Grundriss der deutschen Grammatik. – Band 1: Das Wort. – [3. Aufl.]. – Stuttgart; Weimar: Metzler, 2006. – 520 S.
19. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – [Unter Mitarb. von M. Schröder]. – [2. Aufl.]. – Tübingen: Niemeyer, 1995. – 382 S.
20. Lohde M. Wortbildung des modernen Deutschen. – Tübingen: Gunter Narr, 2006. – 350 S.

Слащук А. А.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЧАСТИН ТІЛА В АНГЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Стаття присвячена характеристиці фразеологізмів з точки зору віддзеркалення в них особливостей національно-культурного розвитку народу. Особлива увага приділена соматичним фразеологізмам, компонентами яких є назви частин людського тіла, яке в свою чергу, є виразником людської чуттєвості, що є не тільки першочерговим засобом для отримання інформації про зовнішній світ, а й найпершою умовою комунікативного ставлення людини до світу.

Ключові слова: фразеологізми, соматизми, мова, культура, навколишній світ, тіло, частини тіла (голова, руки, очі).

The article is devoted to the characteristic of idioms in terms of reflection of the peculiarities of the ethnic-cultural development of the nation. Special attention is paid to somatic idioms and their components – the parts of body. The body, in its turn, is the indicator of person's sensuality which is not only the most important thing to get the information about the outer world, but it is also the first condition of the person's communicative attitude towards the world.

Key words: idioms, somatic idioms, language, culture, outer world, body, parts of body (head, hands, eyes).

Мета нашої роботи полягає в тому, щоб проаналізувати фразеологічні одиниці, які позначають частини тіла, відображають рухи і жести, і, в свою чергу, є втіленнями якихось думок про світ та фрагментами світобачення. Важливе **завдання** – дослідити зв'язок мови і культури в області фразеології, виділити серед фразеологізмів групу соматизмів та визначити особливості їх творення.

Предметом вивчення є фразеологічні одиниці, компонентами яких є слова-соматизми як, наприклад, *head, hands, eyes*.

Найбільш тісні зв'язки мови і культури є видимими в області лексики і фразеології. За останні роки фразеологічні одиниці (ФО) стали вивчатися з точки зору віддзеркалення в них особливостей національно-культурного розвитку народу. На думку Т. З. Черданцевої, вони народжуються в результаті осмисленої необхідності знайти знакове вираження для певних подій, відчуттів і ситуацій, які тісно пов'язані з самою людиною, з поведінкою людей в суспільстві, із стосунками між людьми [13, с. 66]. Існує й інша думка про те, що фразеологія створюється певним соціумом, характеризується його особливостями і несе відбиток національної культури (Малигін 1999; Телія 1999). Загальнокультурне значення фразеології відзначали В. В. Виноградов, В. Л. Архангельський [3, с. 29; 1, с. 55].

Фразеологізми виникають в національних мовах на основі такого образного представлення дійсності, яке відображає повсякденно-емпіричний, історичний і духовний досвід мовного колективу. Таке представлення безумовно, пов'язане з його культурними традиціями, бо суб'єкт номінації і мовної діяльності – це завжди суб'єкт національної культури [8, с. 13].

Фразеологія відображає різні сторони оточуючого нас світу, тісно пов'язана з культурою, історією, релігією народу-носія мови, тобто є невід'ємною частиною мовної картини світу, яка є універсальним показником людської діяльності (Селіванова 1999; Телія 1986, 1996).

Духовний стан людини з прадавніх часів асоціюється із станом або діяльністю різних органів чи частин тіла. З одного боку, людина починає пізнавати світ за допомогою відчуттів, з іншого боку, всілякі дії і процеси здійснюються людиною за допомогою органів. Свою орієнтацію в просторі, свою оцінку навколишнього середовища людині “зручніше” співвідносити, перш за все, з частинами свого тіла.

Образні основи фразеологізмів, як правило, групуються довкола назв частин людського тіла (соматизмів), дій людини, різних життєвих ситуацій, асоціацій з тваринами і т. п. Назви майже всіх частин тіла і внутрішніх органів забарвлені великою кількістю виразних ФО і яскравих метафор.

Людське тіло є насамперед виразником людської чуттєвості, що є не тільки першочерговим засобом для отримання інформації про зовнішній світ, а й найпершою умовою комунікативного ставлення людини до світу. Саме з цим пов'язане антропокультурне значення людської тілесності.

Тіло людини завжди сприймається як динамічне, оскільки людина постійно перебуває в русі. Кожен рух і жест – це певне втілення якоїсь думки про світ, фрагмент світобачення, яке займає те чи інше місце в національному образі світу.

Слід зазначити, й таке, якщо фразеологізми з компонентами, які позначають назви частин тіла і органів людського тіла, складають одну з багаточисельних груп фонду фразеологізмів англійської мови, то не всі слова-соматизми є компонентами ФО. Одні виступають у складі десятків ФО, як, наприклад, *eye, face, head* і так далі, інші зовсім не входять в їх склад або зустрічаються в одиничних випадках.

Основне джерело соматичних фразеологізмів знаходиться в усній розмовній і професійній мові, в якій вони формувалися і функціонували [12, с. 153]. Л. П. Сміт відзначає, що деякі з англійських “тілесних ідіом” узяті з Біблії, перекладені із старовірської, із старогрецької, а інші, мабуть, були запозичені з французької мови, також багатої ФО цього типу [7, с. 150-151].

Серед емотивних фразеологізмів будь-якої мови велика кількість одиниць, утворених на базі найменувань частин і органів тіла. Стан смутку, печалі, так само, як і стан радості частіше і найприродніше асоціюються з діяльністю різних органів тіла, або – як усяка емоція – відображаються на обличчі.

Як зазначає Т. З. Черданцева, розгляд ФО, які позначають частини тіла, дозволяє констатувати, що в їх основі лежать жести, міміка, рухи

тіла, які пов'язані з реакціями людини на поведінку інших людей і на навколишній світ. Такі фізичні реакції є схожими у людей, які належать до різних мовних колективів. В силу цього, при передачі фізичних реакцій у відповідь на поведінку інших людей, на різного роду стихійні явища та неадекватні ситуації, за допомогою мови, вербалізовані ситуації дуже часто фразеологізуються. Це відбувається тому, що до тих пір, поки опис тієї чи іншої ситуації не перетворився на знак, він не може бути зрозумілим для усіх членів мовного колективу, не кажучи вже про носіїв іншої мови. Відчуття, які передаються за допомогою слів можуть стати зрозумілими усім членам мовного колективу тільки тоді, коли буде знайдена така формула як фразеологізм. Усі фразеологізми такого роду зазвичай легко розуміються як носіями мови, так і дорослими людьми, які володіють мовою, як іноземною. Це пояснюється тим, що, маючи життєвий досвід, вони приблизно можуть здогадатися, які емоції і почуття виражають ті чи інші жести, але знайти для них правильний вербальний еквівалент вони можуть тільки за допомогою словника [13, с. 61-63].

Так, наприклад, в англійській фразеології, та й взагалі, у національній картині світу “голова” (*head*) як частина тіла асоціюється з інтелектуальними процесами, а тому є вмістилищем розуму, а також може бути показником влади чи переваги над іншими:

Head and shoulders above – “значно, на голову вище когось”

I'll have my own physician. He's head and shoulders above you in skill. (A. Cronin)

Також, існує ряд фразеологізмів, де концепт “голова” вживається у прямому значенні:

Head over heels – “шкереберть; догори ногами”

Then he started to run, tripped over an unseen obstacle, and came head over heels into a sitting position. (H. Wells)

Head to foot – “з голови до ніг, з голови до п'ят; зверху донизу”

Tom was trembling from head to foot with excitement, and a sense of the hopelessness of the situation. (M. Twain)

Архетиповим вважається також знак “рука” (*hand*), що може бути символом дружнього ставлення, відданості, нерозривних відносин:

Hand in glove, hand and glow or hand in hand – “дружно; пліч-о-пліч”

I'm on your side now, hand and glove; and I shouldn't wish for to see the party weakened. (R. Stevenson)

Концепт “рука” може також асоціюватись з швидкістю і вправністю виконуваної дії, так як в основному руки пов'язані з фізичною роботою:

Hands down – “легко, без будь-яких зусиль”

A dab hand – “золоті руки, майстер на всі руки”

Hand over fist (hand over hand) – “швидко й легко”

In this way he made money hand over hand. (W. Irving)

Надзвичайно багатим є фразеологічний ряд з концептом “очі” (*eyes*), так як головна функція цього органу – “дивитись, спостерігати”:

A quick eye – "гостре око, спостережливість"

To keep an eye on – "спостерігати за кимось"

Фразеологізми з таким компонентом також вживаються у значенні здивування, глибокого подиву:

Eye opener – "те, що викликає велике здивування; що відкриває очі на щось"

The dressing table, with its white runner under the brushes and combs, the toilet jars, the big mirror... were eye openers to me. (J. Walsh)

One's eyes grew round – "очі стали круглими від здивування"

His eyes grew round, and his lips pursed to give vent to an imaginary whistle. (L. Tracy)

Отже, фразеологічна система мови є безпосереднім втіленням національної самосвідомості етносу, а її одиниці співвідносяться з основними культурними концептами і категоріями. Зважаючи на те, що головним суб'єктом і об'єктом національної культури виступає сама людина, людське тіло виступає одним із базових концептосфер свідомості.

У зв'язку з цим не випадковим є той факт, що у фразеосистемі мови соматичні фразеологізми становлять близько третини її складу. Ці явища, доводячи твердження про антропометричність як головний принцип фразеології, з концептуальної точки зору мають на меті індивідуалізацію людини за допомогою матеріальних прикмет, а саме – її тіла.

Література:

1. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Опыт теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии. Ростов-на-Дону, 1964.
2. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / К. Т. Баранцев. – К.: Радянська школа, 1969. – 1052 с.
3. Виноградов В. В. Из истории русской литературной лексики // Доклады и сообщения института русского языка. М., 1948. – Вып. 2.
4. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – [5-е изд., испр.]. – М.: Живой язык, 1998. – 944 с.
5. Мальгин В. Т. Австрийская фразеология в социокультурном аспекте. СПб., 1999.
6. Селіванова О. О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Вид. Укр. фітосоціологічн. центру, 1999. – 148 с.
7. Смит Л. П. Фразеология английского языка. – М., 1959.
8. Телия В. Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке. – М., 1981.
9. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 143 с.
10. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспект. – М.: Школа, язык и русская культура, 1996. – 288 с.
11. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры // Фразеология в контексте культуры. – М., 1999.
12. Федосов И. А. Функционально-стилистическая дифференциация русской фразеологии. – Ростов-на-Дону, 1977.
13. Черданцева Т. З. Идиома и культура // Вопросы языкознания. – 1996. – № 1.

Совтис Н. М.,

Національний університет "Острозька академія", м. Острог

ЗАПОЗИЧЕННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЛЬСЬКІЙ ДІЄСЛІВНІЙ ЛЕКСИЦІ

У статті досліджуються українські лексичні запозичення в польській дієслівній лексиці. Аналізується етимологія назв, час фіксації в польській мові. Звертається увага на особливості та специфіку функціонування запозичень у польській та українській мовах. Досліджується адаптація українізмів до норм польської літературної мови.

Ключові слова: українізм, адаптація запозичення, критерії виділення, джерело запозичення, лексико-семантичне значення.

This paper is devoted to Ukrainian loan-words in the Polish verbal lexicon. The etymology of names, time of fixing in Polish is analyzed. It is paid attention to features and specificity of loan-words functioning in Polish and Ukrainian.

Key words: Ukrainian words, adaptation of borrowing, criteria of classification, source of borrowing, lexico-semantic meaning.

Українським лексичним запозиченням у польській мові присвячували свої праці переважно представники польської лінгвістики. На особливу увагу заслуговують розвідки М. Юрковського [7], Г. Риттер [9], Т. Мініковської [8].

За нашими дослідженнями, в польській літературній мові функціонувало близько 350 запозичень з української мови [3]. Близько 20 українізмів проникло до складу польської дієслівної лексики. Безумовно, кількість таких лексем невелика, але вони змогли утвердитися у словниково-му складі сучасної польської літературної мови. На відносно малу кількість запозичень серед дієслів вказував Л.А. Булаховський, який цитував А. Міцкевича: "Широке, порівняно до звичайного, запозичування дієслів – ознака максимальної втрати мовою її давнього національного обличчя" [1, с. 111].

Основним джерелом дослідження слугували: словник польської літературної мови за ред. В. Дорошевського, словник польської літературної мови за ред. М. Шимчака, так званий Варшавський словник та інші.

Українізмами називаємо лексичні запозичення з української мови або запозичення, які проникли до польської мови через українське посередництво.

На особливу увагу заслуговують лексеми, шлях проникнення яких до польської мови важко встановити. Маємо на увазі запозичення зі східних мов, адже частина запозичень з турецької та татарської мов проникала безпосередньо до польської мови. Слід звернути також увагу на спільнослов'янську лексику, активізовану в польській мові під впливом

української. З огляду на складність визначення таких запозичень використовуємо критерії, розроблені В. Ченковським: 1) порівняльний; 2) історично-культурно-географічно-мовний. Враховуємо історію та географію назви, а також загальний розвиток культури народів у даний період, час фіксації слова, а також походження його автора тощо; 3) фонетично-формальний, наприклад, повноголосся, наявність **h** замість **g**, **r** замість **rz** та ін.; 4) критерій загального аналізу лексем. Розглядаємо етимологію назви, похідні слова, синоніми тощо [4].

Серед аналізованих дієслівних лексем, які функціонують у польській мові в XVI ст., відомі такі назви: *bałamucić*, *harować*, *hodować*, *hydzić*, *koczować*, в XVII ст.: *hulać*, *nadwerezzyć*, в XVIII ст.: *dużać się*, в XIX ст.: *bajdykować*, *borykać się*, *buszować*, *czwanić się*, *haratać*, *hołubić*, *kałamucić*, *ochajtnąć*, *spatki*.

На особливу увагу заслуговують дієслова, які проникли до польської мови в XVI–XVII ст., коли загальна кількість запозичень з української мови з огляду на історичні обставини була чи не найбільшою.

Пол. *bałamucić* “мутити, темнити, крутити” виводиться з укр. *баламутити* [SJPД, 1, с. 322; SJPSZ, 1, с. 838]. Укр. *баламут* “той, що баламутить” пояснюється по-різному: як складне утворення з основ *bal* “розмова”, “балаканина” і *mut* “смути”, “суперечка” [СФ, 1, с. 113], менш переконливо пов’язування з тюрк. *balaman* “перешкоджати” [ЕСУМ, 1, с. 124]. В українській *баламутовь* відоме з 1497 р.: “... а къ тому дали есмо ч<о>л<о>в<е>ка у Тередени ть, на имя *Баламутова*” [ССУ, 1, с. 84]. В українській мові XVI–XVII ст. вживається значно інтенсивніше, ніж у польській [СУ, 2, с. 12]. *Баламутити* нотується переважно в значенні “обдурювати, збивати з пантелику, крутити”: “...инъшие мудрей *баламутятъ*, бо часу певного не положили” [СУ, 2, с. 12]. Засвідчуємо похідні назви: *баламутний*, *баламутня*, *баламутство* [СУ, 2, с. 12]. У польській мові фіксується в XVI ст. *bałamucić* “мутити, темнити, туманити, замилювати очі, плутати”, а також похідні: *bałamucki*, *bałamuctwo* [SP, 1, с. 292–293]. У сучасній польській літературній мові вживається зі значеннями: ‘мутити, темнити, крутити’, ‘фліртувати’, ‘марнувати час’ [SJPД, 1, с. 322; SJPSZ, 1, с. 838]. На українське походження вказує більш рання фіксація в українській мові, наявність **u** замість **a**. (пор., пол. *bałamucić*). Т. Мініковська пол. *balamut* виводить з української мови [8, с. 16–14]. А. Брюкнер пол. *bałamucić* кваліфікує як “руське” [SEB, 12].

Пол. *harować* “тяжко працювати” походить від укр. *гарувати*, *герувати*, *гировати*, яке виводиться з псл. *gor-je, пов’язаного з *gorěti* “горіти” [ЕСУМ, 1, с. 565]. На українське джерело запозичення вказує наявність **h**. У польській мові відоме з XVI ст. *harować*, *horować* зі значеннями “примушувати когось до праці, знущатися над кимсь, орати кимсь” [SP, 8, с. 313]. Засвідчується також у творах письменників – вихідців з

українських етнічних земель: “Pożyczyłci go [konია] ná dzień tyś dwa dni *horował*” (С. Кльонович) [SP, 8, с. 313]. У польській мові XVI ст. нотується фонетичний варіант *horować*. Варіанти *harować*, *horować* С. Лінде виводить з “руського” *horowati*, яке походить від *hore-gorze* [SJPL, 2, с. 173]. Дослідник цитує М. Рея, який часто використовував українізми: “Okóło tego zawodu, jak się ludzie pilnie starają, jak szkapу *harują*, jak je ро kresu wodzą, dziwnie stroją” [SJPL, 2, с. 173]. Автори Варшавського словника пол. *harować* уважають українізмом [SW, 2, с. 20]. Фонетичні варіанти: *charować*, *chorować*, *harać*, *horować* [SW, 2, с. 20]. Засвідчується в сучасній польській літературній мові зі значенням ‘тяжка працювати’ [SJPSZ, 1, с. 682]. В українській мові нотуються значення “важко працювати”, “правити (ціну, винагороду)”, “прямувати”, “стягувати, здирати” [СУМ, 2, с. 36].

Пол. *hodować* “доглядати, годувати, виховувати” походить від укр. *годувати*, яке, як і ст.-пол. *godować*, виводиться з псл. *godowati, похідного від *godъ* у значенні “свято”, отже, первісне значення, очевидно, частувати (на святковому банкеті) [SJPD, 3, с. 89]. Словник польської мови XVI ст. фіксує лише один приклад з твору М. Стрийковського, який, як відомо, мав тісні контакти з Україною: “... *támże [w lesie poświęconym] у węże Gywoitos у Ziemiennikos názwane karmili [kapłani litewscy] / у hodowali / iáko Bożki domowe*” [SP, 8, с. 354; 8, с. 54]. Т. Мініковська стверджує, що *hodować* – українізм у польській мові. Ця назва відрізняється значенням ‘годувати’ від власне пол. *hodować* ‘шанувати’ [8, с. 55]. Я. Сятковський заперечує вплив чеської мови і вважає ст.-пол. *hodować* ‘шанувати’ також українським лексичним запозиченням. Це підтверджує фіксація назви (чеський вплив тривав до XVI ст.), а також використання письменниками – вихідцями з етнічних українських земель. Пол. *hodować* у значенні ‘годувати, виховувати’ автор пояснює як беззаперечний українізм [10, с. 53]. Г. Риттер пише, що в XVI-XVII ст. це є рідковживане слово, яке використовують письменники, тісно пов’язані з т.зв. кресами: Б. Зіморович, З. Морштин, М. Стрийковський [9, с. 108], напр.: “Tak się *hoduja* konie na Budziaku, Jak my się tu pasiemy niebogi” (З. Морштин) [9, с. 108]. С. Лінде цитує Б. Зіморовича: “*Bóg ci zapłać Miłoszu / zes nas nahodował*” [SJPL, 2, с. 183]. Автори Варшавського словника подають значення “шанувати”, “годувати”, “виховувати, доглядати”, “утримувати” [SW, 2, с. 46]. Дослідники пол. *hodować* виводять з укр. *годувати* [SW, 2, с. 46]. У сучасній польській літературній мові поширилося значення “виховувати, доглядати” [SJPSZ, 1, с. 702]. На українське джерело запозичення виразно вказує наявність **h**. Слід зазначити, що в українській мові це слово фіксується з XV ст.: “... ходити или мртвы(м) чи(м) мочи иму(т) годовати ...”. З XVI ст. *годовати* засвідчене з такими значеннями (збереглися в сучасній мові): 1) “давати кому-небудь їжу”, 2) “утримувати

кого-небудь харчами”, “підтримувати”, “частувати”; XVII ст. – “годувати”, “виховувати” [СУ, 6, с. 245; СУМ, 2, с. 118].

Дієслово *hulać* “гуляти, веселитися” відоме в польській мові з XVII ст. [9, с. 110] і походить від укр. *гуляти*, яке єдиного пояснення не має, виводиться від вигуку *гуля*, а також від основи *гул-*; зіставляється з лит. *gulėti* “лежати”, припускається первісне значення “бити гулю (кулю)”, звідки грається і т. д. [ЕСУМ, 1, с. 617]. Слід зазначити, що в польській мові XVII ст. лексема *hulać* мала значення “безтурботно гуляти, веселитися” і фіксувалася переважно у творах письменників, які мали безпосередні контакти з Україною, засвідчується також у творах Й. Морштина, К. Опалінського [9, с. 110; SJPL, 2, с. 190]. У сучасній польській літературній мові виступають значення “проводити свій час на гулянках”, “(про вітер) віяти у всі сторони з великою силою”, “рухатися в різних напрямках” [SWO, с. 447; SJPSZ, с. 710]. У розмовній мові функціонує значення “добре працювати”, напр., *motor hula* [5, с. 212]. Похідні назви: *hulanie*, *hulanka*, *hulaszczo*, *holaszco*, *hulaszczość*, *hulaszczy*, *hulatyka* [SW, 1, с. 448]. Фіксацію цієї назви в говірках Г. Риттер пояснює, як переймання з польської літературної мови, однак, слід зазначити, що в східномалопольських говірках *гуляти* часто засвідчується у значенні “ходити” (пор. в українській) [9, с. 110]. А. Брюкнер, А. Баньковський, В. Дорошевський, Ф. Славський, М. Шимчак, автори Варшавського словника кваліфікують як українізм [SEB, с. 173; BSE, 1, с. 532; SJPD, 3, с. 118; SES, 1, с. 433; SJPSZ, 1, с. 710; SW, 1, с. 488].

Пол. *hydzić* “робити огидним, безчестити” [SJPD, 3, с. 138] запозичено з укр. *гідити* (див. *ohyda*). Деякі дослідники *hydzić* виводять з української мови, інші – з чеської [SES, 1, с. 422; 10, с. 143]. Я. Сятковський стверджує, що тут відчутний вплив обох мов, на це вказує історичний матеріал [10, с. 143]. До запозичень з чеської мови автор відносить першу фіксацію цієї назви в польській мові – *hydanie* “обмова, обмовлення”, незважаючи на спрощення *zd > z*. Пізніші засвідчення цієї назви в XVI-XVII ст. вказують на українське джерело [10, с. 143]. З українських дослідників історію проникнення цієї назви в польську мову детально вивчав Й.О. Дзензелівський, який вказує, що в українських пам’ятках форми *гідати* “чинити гидким, зневажати”, *гідко* – прислівник “бридко, огидно” фіксуються з XV ст.; у ст.-пол. мові *hydzić* – з XVI ст., у східнопольських діалектах *hydanie* – уже навіть з XV ст. [2, с. 41]. Дослідник зазначає, що в ст.-пол. мові трапляється в авторів, що походять зі сходу Польщі, діалектно засвідчується також на сході, що переконливо вказує на запозичення його з української мови. Й. О. Дзензелівський заперечує запозичення пол. *hydzić* з чеської мови, оскільки цьому суперечить і територія поширення слова, і фонетичні невідповідності (чес. *hyditi*, давнє *hyziti*) [2, с. 41]. Фонетичні варіанти: *chydzić*, *hidzić* [SJPL, 2, с. 93-94]. У сучасній польській літературній мові є застарілим словом [SJPD, 3, с. 138].

Пол. *koczować* “переходити з місця на місце” виводиться з укр. *кочувати*, яке походить з тюркських мов [ЕСУМ, 3, с. 67]. Засвідчується в польській мові з XV ст. у львівських судових записках [8, с. 74]. З XVI ст. *koczować* фіксується зі значенням “переселитися”, *kocisko* “військовий табір”, *kocowisko* “лігво звірів”, *koczowisko* “табір”, *koczownik* “викрадач”, напр.: “Ieslyby ktho *koczował* gwalthem albo yakiem kolwyek obuczayem [...] Thakiego dacz obieszyc *koczownyka*” [8, с. 74]. А. Брюкнер, Т. Мініковська виводять з тюркських мов через українське посередництво [SEB, с. 243; 8, с. 74]. Г. Риттер стверджує, що *koczować* “мати опору” нотується в польській мові в XVII ст.: “A są to bobacy *ko(cz) ujący* jako gówny piesek albo jako zwierzowie” [9, с. 20]. Дослідниця пише, що дієслово з цим значенням виступає в південно-східній польщині, а також у східній Малопольщі [9, с. 20]. У польській мові XVII ст. подається з військовим значенням “переноситись з місця на місце, таборитися” [9, с. 20]. Лексема *koczować* засвідчується переважно у творах на українську тематику або для відтворення східного колориту, тобто, часто використовується, коли йде мова про козаків чи татар [9, с. 20]. Це дає підстави, як уважає Г. Риттер, пол. *koczować* виводити з укр. *кочувати* [9, с. 20-21]. Слід зазначити, що це слово часто вживали у творах письменники, які походили з етнічних українських земель або мали безпосередній зв’язок з ними: “*Koczowali* Kozacy nie w domach, lecz pod kotarami” (Б. Зіморович) [SJPL, 2, с. 397]. В. Дорошевський у сучасній польській літературній мові наводить такі значення пол. *koczować*: “вести мандрівний спосіб життя”, “таборитися”, (про деяких звірів) “побутувати”, “викрадати чужого підданого” [SJPD, 3, с. 785-786]. В українській мові поширені значення “переходити з місця на місце”, *перен.* “часто переходити з одного місця в інше: змінювати місце праці, проживання” [СУМ, 4, с. 315]. І. І. Срезневський нотує з XIV ст. [СМ, 1, с. 1305].

А. Брюкнер стверджує, що лексема *nadwerezyc* “ушкодити” проникла в польську мову з української в XVII ст. [SEB, с. 411]. Г. Риттер фіксує *nadwerezyc* з XVII ст. як військовий термін, який засвідчується у творах, особливо поширених на південному сході Польщі [9, с. 116]. У XVII ст. виділяємо приклади, де слово виступає без носового голосного, тобто в цьому випадку маємо повноголосся **-ere-**, яке вказує на українське походження назви: “Tak pod Podhájcami [...] Gał(g)ę zewsząd czatámi urywasz, i jego *Nádwerezysz*, i znacznie plonu zábránego Powetujesz” [9, с. 116]. Поява пол. носового свідчить про адаптацію назви до фонетичних норм польської мови. У польській мові XVII ст. засвідчено похідну назву *nadwerezony* (повноголосся **-ere-**) “ушкоджений”, напр.: “Ludzie zaś co w Wołoszych byli *nadwerezeni*, jednych wielka część od koni odpadli” [9, с. 117]. Відома також назва *nadwerezaniec* “солдат, сила якого була витрачена під час боротьби з ворогом”: “Rojtarowie Pawła Sapieki, co [...] z Usarzami ochoczy przybyli,

Nadwreżeńcom złotym wieńcem byli” [9, с. 117]. У сучасній польській літературній мові *nadwreżeźyć* нотується в значенні “ушкодити” [SJPД, 4, с. 1034]. В українській мові – “знесилювати, виснажувати фізично”, *перен.* “справляти сильне враження” [СУМ, 5, с. 63].

Враховуючи той факт, що дієслівна лексика є несприйнятливою до іншомовних впливів, наявність українських лексичних елементів серед польських дієслів є особливо цінною. Слід зазначити, що українізм адаптований до норм польської літературної мови: інфінітивний суфікс **-ти** замінений **-ć, ся** замінено **się**. Більшість назв перебуває в активному вжитку. Значення деяких дієслів у польській літературній мові набрало іншого забарвлення, ніж в українській: *hodować, hulać* тощо.

Література:

1. Булаховский Л. А. Нариси з загального мовознавства. – Київ: Радянська школа, 1955. – 247 с.
2. Дзєндзелівський Й. О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі. – Київ: Наукова думка, 1969. – 209 с.
3. Совтис Н. М. Українські лексичні запозичення в польській літературній мові. Дис. канд. філол. наук. – Луцьк, 2005. – 233 с.
4. Cienkowski W. Ogólne założenia metodologiczne badania zapożyczeń leksykalnych // *Poradnik Językowy*. – Z. 10. – 1964. – S. 417-429.
5. Fałowski A. Wyrazy ukraińskie w najnowszej leksykografii polskiej // *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. – Kraków, 1995. – Т. III-IV. – S. 209-241.
6. Hrabec S. Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVIII w. – Toruń, 1949. – 159 s.
7. Jurkowski M. Ukrainizmy w języku Juliusza Słowackiego.: Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich. – Wrocław: PAN, 1974. – S.105-135.
8. Minikowska T. Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie literackiej XVI w. – Warszawa, Poznań, Toruń: PWN, 1980. – 172 s.
9. Rytter G. Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalne w polszczyźnie XVII wieku. – Łódź, 1992. – 172 s.
10. Siatkowski J. Bohemizmy fonetyczne w języku polskim. – Wrocław, 1965. – Cz.I. – 238 s.
11. Słōński S. Historia języka polskiego w zarysie. – Warszawa: PWN, 1953. – 145 s.

Словники:

ЕСУМ: Етимологічний словник української мови: В семи томах / Редкол.: О.С. Мельничук (відп. ред.), І.К. Білодід, В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко. – Київ: Наукова думка, 1982-2006. – Т. I-V.

СМ: Срезневский И. Материалы для словаря древнерусского языка. – Санкт-Петербург, 1893-1903. – Т. I-III.

ССУ: Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.: У двох томах. – Київ: Наукова думка, 1977-1978.

СУ: Словник української мови XVI- першої половини XVII ст.: У 28-ми вип. – Вип. I-VII. – Львів, 1994-2000.

СУМ: Словник української мови. – Київ: Наукова думка, 1970-1980. – Т. I-XI.

СФ: Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – Москва: Прогресс, 1986-1987. – Т. I-IV.

BSE: Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. – Warszawa: PWN, 2000. – Т. I-II.

SEB: Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa: Wiedza powszechna, 1970. – 805 s.

SES: Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków: PWN, 1952-2000. – Т. I-VIII.

SJPD: Słownik języka polskiego / Pod red. W. Doroszewskiego. – Warszawa: PWN, 1958-1969. – Т. I-XI.

SJPL: Linde S. Słownik języka polskiego. – Lwów, 1954-1860. – Т. I-VI.

SJPSZ: Słownik języka polskiego / Pod red. M. Szymczaka. – Warszawa: PWN, 1996. – Т. I-III.

SP: Słownik polszczyzny XVI wieku / Komitet redakcyjny: S. Bąk, S. Hrabec, W. Kuraszkiewicz, M. R. Mayenowa, S. Rospond, S. Saski, W. Taszycki, J. Woronczak. – Wrocław, 1966-1999. – Т. I-XXVII.

SW: Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W. Słownik języka polskiego. – Lwów, 1900-1927. – Т. I-VIII.

SWO: Słownik wyrazów obcych. – Warszawa: PWN, 1995. – 1185 s.

Сопілюк Н.,

ЧНУ імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ФРАНЦУЗЬКИЙ ЗАЙМЕННИКОВИЙ ПІДМЕТ "ON" ТА СПОСОБИ ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ М. ПРУСТА)

*Розглянуто різні способи передачі у художньому перекладі французького займенникового підмета *on* та конструкцій із цим займенником. Виявлено лексико-граматичні відповідники, вживані для передачі смислу цієї мовної одиниці.*

Ключові слова: займенник *on*, неозначено-особове речення, безособові конструкції.

Different ways of French pronoun "on" and constructions with this pronoun rendering are considered in this article. Lexical-grammatical correspondences the meaning of this language unity are revealed.

Key words: pronoun *on*, indefinite-personal sentence, impersonal construction.

Переклад як особливий вид міжмовної та міжкультурної комунікації є складним та суперечливим процесом, що зумовлено особливостями цього виду комунікації. У кожній парі мов, які задіяні в міжкультурній комунікації, на передній план виходять явища конвергенції та дивергенції, що спричинені системно-структурними розбіжностями цих мов.

Російський перекладознавець А. В. Федоров розрізняє три типи граматичних розходжень між мовами оригіналу та перекладу:

1. Наявність у мові оригіналу елементів, які не мають формального граматичного відповідника в мові перекладу.

2. Наявність у мові перекладу елементів, які не мають формальних відповідників у мові оригіналу, але активно використовуються при перекладі.

3. Наявність у мові перекладу граматичних елементів, які формально відповідають елементам мови оригіналу, але відрізняються від них виконуваними функціями [9, с. 175-176].

У даній розвідці ми розглянемо труднощі перекладу, зумовлені розбіжностями між мовами першого типу.

Отже, **метою** даного дослідження є виявлення та аналіз способів передачі займенникового підмета *on* та дієслівних зворотів з цим займенником у художньому перекладі роману Марселя Пруста "У пошуках втраченого часу (На Сваннову сторону)", зробленому Анатолієм Перепадею.

Об'єктом дослідження є займенникові підмети роману Марселя Пруста "У пошуках втраченого часу" та їхній переклад українською мовою.

Предметом дослідження є семантико-граматичні способи передачі займенникового підмета *on*.

Актуальність обраної для аналізу теми випливає зі спрямованості сучасної перекладознавчої науки на вивчення методів та прийомів, до яких вдаються українські перекладачі для адаптації тексту оригіналу до норм мови перекладу та адекватного відтворення вихідного тексту.

Підмет, як один із головних членів речення, що становить граматичну основу речення, може бути виражений різними мовними елементами: іменниками, займенниками, субстантивованими мовними одиницями, словосполученнями тощо. Функцію займенникових підметів можуть виконувати не лише особові, й інші займенники: означальні, відносні, заперечні, неозначені, вказівні [8, с. 105].

On – найбільш розповсюджений неозначений займенник французької мови [13], який вживається тільки як підмет дієслова в 3-й особі однини [1, с. 150; 12; 13]. Предикативи (прикметники, дієприкметники чи іменники, які змінюються) узгоджуються з *on* і, відповідно, вживаються у чоловічому роді та однині: *on est content, on est parti* [1, с. 151]. Проте бувають випадки узгодження не граматичного, а смислового, тоді предикативи набувають форми множини чи жіночого роду: *on n'est pas plus belle que cette femme* [там само]. Після слів *et, si, ou, où* для благозвучності вживають форму *l'on*: *Le Monde où l'on s'ennuie* [11, с. 504].

Займенниковий підмет *on* може мати як не детерміноване, так і детерміноване значення [11]. Оскільки *on* є неозначеним займенником, то він може позначати одну або декілька невідомих осіб. У такому випадку *on* означає *une ou plusieurs personnes quelconques, tout le monde, quelq'un, n'importe qui* [там само].

Парадоксально те, що цей неозначений займенник іноді вживається як детермінований підмет і, відповідно до смислу, може набувати значення одного з особових займенників: *je, tu, nous, vous, il(s), elle(s)* [11, с. 502]. Французький учений М. Гревіс зазначає, що таке використання неозначеного займенника *on* може передавати скромність, стриманість, іронію, зневагу чи докір: *Vous (...) ne méritez pas l'amour qu'on (=je) a pour vous; A-t-on (=tu) été sage, mon enfant?* [там само]. Вважають, що вживання неозначеного займенника *on* для позначення відомих осіб в основному характерне для розмовного стилю мови [12]. Проте матеріал нашого дослідження демонструє, що даний мовний елемент може також вживатися в літературній мові.

В українській мові відсутній формальний відповідник даного мовно-го елемента. Проте відсутність у мові перекладу певного граматичного чи словотвірного явища не означає категоричної неможливості передати бодай частково поняттєву інформацію [2, с. 160]. Адже, відомо, що за допомогою лексичних чи синтаксичних засобів цільової мови можна пе-

редати морфологічну категорію вихідної мови, що відсутня в мові перекладу, і, відповідно, запобігти появі мовного релятивізму у процесі перекладу [3, с. 156]. Можливість передачі мовних явищ відсутніх у мові перекладу, можна обґрунтувати тим, що вони є змінними величинами, а інваріантним в ідеалі залишається саме зміст [10, с. 115], а зміст – це актуалізоване в мовленні значення мовної одиниці [там само].

Питання перекладу французького займенникового підмета *on* російською та українською мовами вже порушувалося фахівцями даної галузі [4; 6; 9; 15]. Вчені стверджують, що передача даного неозначено-особового займенника російською мовою вимагає вживання при перекладі формально відмінних мовних елементів: 1) дієслова-підмета в третій особі однини; 2) безособового речення [9, с. 180; 6, с. 78].

У дослідженнях перекладу даного мовного елемента у французько-українському напрямку звернено увагу на його відтворення особовим реченням з інвертованим підметом, що дозволяє зберегти актуальне членування речення [4, с. 135]. О. І. Чердниченко проаналізував особливості використання цього займенника в українсько-французькому перекладі для уникнення інверсії підмета й збереження інформаційно-комунікативної структури оригіналу [15, с. 78].

Зіставний аналіз текстів вихідної та цільової мови дає змогу виявити й описати способи передачі займенникового підмета *on* та дієслівних конструкцій із цим займенником в українському художньому перекладі. У цілому було проаналізовано 200 прикладів вживання займенникового підмета *on* у романі Марселя Пруста “*У пошуках втраченого часу*”. У результаті було виявлено, що для передачі його смислу в українській мові можна використовувати такі лексико-граматичні відповідники:

Займенники

а) особові

Quand on se rapprochait et qu'on pouvait apercevoir le reste de la tour carrée et à demi détruite qui, moins haute, subsistait à côté de lui, on était frappé surtout du ton rougeâtre et sombre des pierres; [14, с. 82]

Наближаючись, ми чимраз краще розрізняли рештки чотирьохкутної напівзруйнованої вежі, яка стояла поряд із дзвіницею, але була значно нижча за неї. **Мене** найбільше вражав червонястий похмурий тон каменю [7, с. 52].

У наведеному фрагменті французького тексту займенниковий підмет *on*, який має значення особового займенника *ми*, вживається тричі. У перекладі для передачі даного елемента використовуються різні відповідники: дієприслівник, особові займенники *ми* та *я*. Заміна неозначено-особового займенника *on* особовим займенником першої особи однини надає перекладеному тексту більшої суб'єктивності порівняно з ори-

гіналом. В першотворі, де головний герой розповідає про прогулянки зі своєю сім'єю у Комбре та відповідні враження від цих прогулянок, неозначено-особовий займенник передає певну стриманість мовця, який нібито надто не бажає висловлювати власну думку. Щодо синтаксису, то тут спостерігаємо заміну пасивного стану активним.

б) означені: *всі*

On connaissait tellement bien tout le monde [14, с. 78]. | *В Комбре всі так добре знали одне одного* [7, с. 48].

У французькому тексті займенник *on* має недетерміноване значення, що дозволяє вжити означений займенник *всі*, який також не вказує на конкретну особу.

в) неозначені:

Sans doute si on lui avait dit au début [14, с. 263] | *Звісно, якби на початку їхнього знайомства хтось сказав йому* [7, с.220].

У наведеному прикладі контекст не дозволяє співвіднести *on* із конкретною особою, перекладач уживає неозначені займенники, що, на наш погляд, цілком доречно.

г) заперечні:

– Et voyant qu' on ne lui repondait pas [14, с. 205]. | *Ніхто не відповів йому* [7, с. 205].
Il espérait qu'à cause de l'obscurité on ne s'en rendait pas compte, [14, с. 362]. | *Він сподівався, що в темряві ніхто нічого не зауважить* [7, с. 312].

Зіставлення речень оригіналу та перекладу демонструють деякі дивергентні синтаксичні особливості двох контактуючих мов. Речення оригіналу, наведені вище, вжиті у заперечній формі. В українській мові, на відміну від французької, може заперечуватися будь-яке слово, а не лише дієслово, крім того, в українській мові можливе вживання кількох заперечних елементів у межах одного речення, що й дозволяє замінити в даному контексті неозначено-особові займенники заперечними.

д) вказівні:

On commence même à en être un peu fatigué, ajouta-t-elle [14, с. 254]. | *Це починає навіть трохи набридати, – додала вона* [7, с. 212].

Контекстуально займенниковий підмет *on* відповідає особовому займеннику “я”. У даному випадку неозначено-особовий займенник виражає певну стриманість мовця. Прийом конверсивної трансформації із заміною пасивного стану активним дозволив зберегти смисл повідомлен-

ня (адже важливо не те, якими засобами мовою перекладу передаються ті чи інші значення тексту мови-оригіналу, але їхня функціональна тотожність [5, с. 23]) і водночас передати цю стриманість мовця.

2. Іменники. У результаті зіставлення вихідного та цільового текстів виявлено, що займенниковий підмет *on* при перекладі може передаватися не тільки відповідними до текстуального значення займенниками, але й іншими способами, зокрема іменниками:

<i>On ne se gênait guère pour l'envoyer quérir dès qu'on avait besoin d'une recette de sauce gribiche</i> [14, с. 43]	<i>Мої батьки запроста кликали Сванна, коли потребували рецепту соусу грибіш</i> [7, с. 16].
---	--

Для передачі смислу даного речення контекст дозволив замінити займенник *on*, який є детермінованим у даному випадку, іменником “*батьки*”, актуалізованим присвійним прикметником.

<i>Ma mère pensait qu'un mot d'elle effacerait toute la peine que dans notre famille on avait pu faire à Swann depuis son mariage</i> [14, с. 47]	<i>Мати подумала, що можна добрим словом змити всі кривди, яких наша рідня заподіяла Сваннові після його одруження</i> [7, с. 21].
---	--

У цьому варіанті перекладу здійснено семантичне згортання: замість обставини *dans notre famille* (в нашій сім'ї) і неозначено-особового звороту із займенником *on* вживається номінативна конструкція: *наша рідня*. Однак тут спостерігаємо певну смислову неточність: автор оригіналу вжив дієслово *pouvoir* – *могти* (*on avait pu faire*), що означає можливість виконання дії, а не її констатацію.

<i>Elle revint au bout d'un moment me dire qu'on n'en était encore qu'à la glace,</i> [14, с. 53].	<i>Вона повернулася одразу ж і сказала, що гостей обносять морозом</i> [7, с. 25].
--	--

Вдалил відповідник цієї конструкції створюється завдяки конверсивній трансформації, а дієслово *обносити*, яке появилось внаслідок цієї трансформації, надає перекладеному повідомленню більшої експліцитності порівняно з оригіналом.

Матеріал дослідження свідчить про те, що іменники, які появляються в українському перекладі, замінюють займенникові підмети з детермінованим значенням. На основі перекладу таких речень, як і багатьох інших, переконуємося, що перекладач керується перш за все контекстом, який дозволяє виявити та передати значення досліджуваних нами елементів.

Окремо слід зупинитися на особливостях відтворення конструкцій із займенниковим підметом *on*, оскільки в перекладі спостерігаються випадки трансформації цілих конструкцій, а не лише займенників.

Для передачі даних мовних явищ використовуються різні відповідники: неозначено-особові речення з дієсловом у 3-й особі множини, безособові конструкції, прикметники, дієприкметники, номінативні конструкції.

1. Неозначено-особові речення з дієсловом у 3-й особі множини:

Quant aux noms de personnes nouveaux qu'on prononçait devant lui, [14, с. 204].

On me paierait bien cher que je ne laisserait pas entrer ça chez moi [14, с. 256].

Коли ж при ньому **називали** невідоме йому ім'я, [7, с. 165].

Хай мене **озолотять**, але я їх на поріг не пуцу [7, с. 214].

Спосіб передачі французької конструкції з неозначено-особовим займенником *on* українським неозначено-особовим реченням з дієсловом у 3-й особі однини є найбільш традиційним й закріплений у контрастивних граматиках.

Безособові конструкції

On peut dire qu'avec Bréchet, [14, с. 255]. ... *on l'excuserait de filer ainsi* [14, с. 266].

Можна сміливо сказати, що [7, с. 213]. ... **то втечу його можна було б дарувати** [7, с. 223].

Порівняльний аналіз цих речень свідчить про обґрунтоване вживання у перекладі присудкового сполучника *можна*, який передає умову або можливість для здійснення чогось. Вибір такого елемента пояснюється, у першому випадку, наявністю в оригіналі дієслова *rouvoir* (*можна*). У другому – *conditionnel présent* (умовного способу), який позначає припустиму або можливу дію відносно теперішнього або майбутнього часу.

Однак в інших випадках вживання цього присудкового сполучника може перекручувати смисл речення оригіналу:

on distinguait sur son visage l'amour désintéressé de l'humanité, [14, с.73].

Il... s'abstenait d'aller dans les endroits où on en rencontre [14, с. 235].

On reconnaissait le clocher de Saint-Hilaire de bien loin [14, с. 82].

можна було розпізнати на її личку безкорисливу любов до роду людського [7, с. 44].

Він ... і обминав десятою вулицею ті місця, де їх звичайно **можна зустріти** [7, с. 193].

Дзвіницю церкви святого Іларія **можна було розпізнати** здалеку [7, с. 52].

В оригіналі, як бачимо, не йде мова про можливість здійснення певних дій, а спостерігається їхня констатація, що не дає підстав для вживання даного присудкового сполучника.

Розглянемо приклади вживання інших присудкових сполучників:

<i>on savait donc quelles étaient les siennes</i> , [14, с. 41].	<i>відомо</i> і які стосунки сина [7, с. 14].
<i>je sais une fenêtre ou on voit après un premier, un second et même un troisième plan faits des toits atoncélés de plusieurs rues, une cloche violette</i> [14, с. 84-85].	я знав вікно, звідки видно не на першому, не на другому й навіть не на третьому плані вулиць з безладно нагромадженими дахами ліловий дзвін, [7, с. 55].

В результаті таких способів перекладу відбувається заміна двочленної конструкції одночленною, проте смисл повідомлення зберігається.

<i>alors on devrait changer les choses</i> [14, с. 49].	треба змінити суть речей [7, с. 22].
---	---

Проте в останньому прикладі спостерігаємо певну неточність: в оригіналі дієслово вжите в *conditionnel présent* (умовний спосіб), який позначає припустиму або можливу дію, а в перекладі ця умовність дії втрачається.

3. Прикметники, дієприкметники

<i>nous traversions un salon dans lequel on ne s'arrêtait jamais, où on ne faisait jamais de feu</i> [14, с. 90].	ми з ідальні йшли через порожню, неопалювану кімнату [7, с. 60].
---	---

Як бачимо, для передачі неозначено-особових зворотів перекладач вдався до прийому семантичного згортання даних конструкцій: живання прикметників та дієприкметників, що призводить до компресії цілого речення оригіналу.

Номінативні конструкції

<i>certaines pourtant étaient là pendant qu'on l'exécutait, mais étaient allées causer dans un autre salon</i> , [14, с. 214].	<i>ті, хто був при виконанні</i> , розмовляли в іншій кімнаті [7, с. 173-174].
--	--

Au moment où on se préparait à partir [14, с. 278].	Після обіду під час від'їзду [7, с. 234].
--	--

Ці перетворення, що супроводжують перебудову мовленнєвих структур у цільовій мові, не спричиняють порушень змістового плану аналізованого речення.

У результаті зіставного дослідження оригіналу і перекладу виявлено випадки, коли перекладач взагалі не відтворює конструкції з неозначено-особовими займенниками. Наприклад:

et elle serait certainement très fâchée si on ne lui remettait pas ce mot [14, с. 52].

і якщо цидулка до неї не дійде, звичайно, розгнівається [7, с. 25].

quoiqu'on n'en perde pas une note [14, с. 56].

жодної ноти не пропало [7, с. 28].

У цих прикладах перекладач пішов шляхом конверсних трансформацій, що дозволило уникнути буквалізму і передати смисл оригіналу.

В інших випадках із цільової мови вилучаються елементи, які є надлишковими у відповідному контексті:

Et sans doute, toute partie de l'église qu'on apercevait la distinguait de tout autre édifice par une sorte de pensée qui lui était infuse [14, с. 83].

І справді, кожна деталь церкви відрізнялася своєю думкою, якою була перейнята [7, с. 53].

Підсумовуючи проаналізовані приклади, можна зауважити, що, незважаючи на відсутність формального відповідника займенникового підмета *on* в українській мові, перекладачеві у більшості випадків вдалося передати зміст вихідних повідомлень за допомогою інших елементів граматичної будови та лексичних засобів. Залежно від детермінованості чи недетермінованості займенниковий підмет *on* у перекладі з французької мови на українську може трансформуватися в займенники (особові, означені, неозначені, заперечні, вказівні) та іменники. Нерідко задля адекватності перекладач трансформує цілі конструкції з даним займенником. Для передачі таких конструкцій перекладач вдається до неозначено-особових речень із дієсловом у 3-й особі множини, безособових конструкцій, прикметників, дієприкметників, номінативних конструкцій або взагалі їх вилучає, якщо це не шкодить розумінню смислу вихідного повідомлення. Поряд із трансформаціями досліджуваних конструкцій відбуваються зміни у синтаксичній структурі речення вихідної мови: заміна пасивного стану активним, заміна двочленною конструкцією одночленною та компресія речень оригіналу.

Література:

1. Богомолов В. С. Современный французский язык. Теоретический курс. В. С. Богомолов. – М.: Изд-во иност. лит., 1947. – 428 с.
2. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад: на матеріалі англomовних перекладів укр. прози / Р. П. Зорівчак – Львів: Вид-во при Львівському ун-ті, 1989. – 215 с.
3. Литвак С. Я. Семантичні розбіжності між мовами на морфологічному рівні і проблема відтворення граматичних значень при перекладі // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. праць та доп. Всеукр. наук. конф. 12-13 трав. 2005 р. – Хмельницький, – 2005. – С. 155-157.

4. Лук'янченко М. П. Французька екзистенціальна проза в українських перекладах (На матеріалі творів А. Камю та Ж.-П. Сартра): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.16 “Перекладознавство” / М. П. Лук'янченко – Київ, 2006. – 194 с.
5. Львовская З. Д. Теоретические проблемы перевода (На материале испанского языка): Монография / З. Д. Львовская. – М.: Высш. шк., 1985. – 232 с.
6. Модестов В. С. Художественный перевод: история, теория, практика / В. С. Модестов – М.: Изд.-во лит. ин-та им. А.М. Горького, 2006. – 463 с.
7. Пруст М. У пошуках втраченого часу // Твори: у 7 т. / М. Пруст; пер. із фр. А. Перепаді. – Т. 1: На Сваннову сторону. – К.: Юніверс, 1997. – 364 с.
8. Слинко І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навч. посібник / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К.: Вища шк., 1994. – 670 с.
9. Федоров А. В. Основы общей теории перевода / А. В. Федоров. – М.: Высш. школа, 1983. – 303 с.
10. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы аспекты / А. Д. Швейцер. – изд. 2-е. – М.: Книжный дом “Либроком”, 2009. – 216 с.
11. Grevisse M. Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui. Onzième édition revue / M. Grevisse. – Paris: Duculot, 1980. – 1519 p.
12. Langue Française – questions de langue. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.academie-française.fr/.../questions.html.
13. Le Français en ligne – Les pronoms indéfinis. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [/www.restena.lu/amifra/exos/.../regprind.Htm](http://www.restena.lu/amifra/exos/.../regprind.Htm).
14. Proust M. A la recherche du temps perdu. – vol. 1: Du Côté de chez Swann / M. Proust. – М.: Éditions du Progrès, 1970. – 436 p.
15. Tcherednychenko O. Théorie et pratique de la traduction. Le français / O. Tcherednychenko O., Y. Koval. – К.: Lybid, 1995. – 320 p.

Стадній А. С.,

Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

МЕХАНІЗМИ ВИНИКНЕННЯ КОНОТАТИВНИХ ЗНАЧЕНЬ ДІЄСЛІВ

Дослідження присвячене актуальній проблемі семасіології – конотації. Проаналізовано механізми виникнення конотативних значень дієслів у мові мас-медіа. Встановлено, що конотативне значення емоційно-оцінних дієслів зумовлене комплексом асоціацій, які накладаються на вторинну номінацію і є основою їхньої внутрішньої форми.

Ключові слова: *емоційно-оцінні дієслова, лексико-семантичні групи, конотативне значення, вторинна номінація, переосмислення, асоціації.*

Research is devoted to the actual problem of semasiology – connotation. Mechanisms of origin of connotative verbs meaning in the mass-media language is analyzed. It is determined that connotative meaning of emotionally evaluative verbs is caused by the complex of associations which are imposed on the secondary nomination and is the basis of their intrinsic forms.

Keywords: *emotionally evaluative verbs, lexical-semantic groups, connotative meaning, secondary nomination, redefining, associations.*

В українському мовознавстві простежується тенденція до вивчення процесів оновлення мови сучасних засобів масової інформації, зокрема до семантичних аспектів мови на всіх рівнях. Підвищена увага звертається на експресивно забарвлену лексику в цілому та семантику конотативних значень дієслів зокрема.

Про семантичну складність дієслова як частини мови писав ще В. В. Виноградов [1, с. 337]. О. С. Кубрякова вказує, що труднощі семантичного дослідження дієслів полягають у невизначеності сфери референції, релятивності, наявності у лексичному значенні предметних сем, предикативної функції [4, с. 102].

В. М. Русанівський виділив семантичні групи дієслів за допомогою формальних ознак, властивих дієслову [5]. За однаковою реакцією на ті ж самі ознаки дієслова об'єднуються в групи, що співвідносяться між собою як множинності одного рівня, оскільки вони виділені за допомогою одного і того ж набору ознак [5, с. 59], у результаті чого 4000 дієслів було поділено на 81 семантичну групу. Переважна більшість груп має функціонально-семантичне значення, тобто дієслова, які входять у групи, єдині за своїм призначенням. Дієслівні лексеми розташовуються у групах за ступенем позитивної та негативної оцінки.

Серед емоційно-оцінних дієслів, які функціонують у мові сучасних засобів масової інформації, можна виділити такі семантичні групи коно-

тативних дієслів: дієслова руху, дієслова із значенням “вживати їжу, харчуватися”, дієслова мовлення, дієслова фізичної дії, дієслова, що означають успіх або невдачу, дієслова на позначення економічних дій.

Чисельну групу становлять дієслівні лексеми, що вказують на матеріальний стан людини. У межах даної групи можна виділити такі підгрупи: а) дієслова, що означають матеріальне збагачення; б) дієслова з архісеєю “витратити кошти”; в) лексеми, які вказують на різні фінансові операції.

Метою цього дослідження є з’ясування механізмів виникнення конотативних значень, а також особливості їх уживання у мові української преси початку ХХІ століття.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв’язати такі **завдання**: дослідити механізми виникнення конотативних значень, з’ясувати особливості функціонування експресивно забарвлених дієслівних лексем.

Така проблема може стати частиною комплексного дослідження, присвяченого питанням унормування та стандартизації словникового складу.

Об’єктом дослідження є експресивно забарвлені дієслова, дібрані з газет “Україна молода” (УМ), “День” (Д), “Сільські вісті” (СВ), “Вечірній Київ” (ВК) та журналу “Політика і культура” (ПіК).

В. Л. Іващенко виникнення конотативної ознаки розглядає як результат: 1) інтелектуально-логічного (асоціативно-образного або власне асоціативного) переосмислення; 2) емоційно-оцінного переосмислення (шляхом інтенсифікації оцінки чи шляхом okazіонального включення емосем у контексті); 3) як вияв органічного поєднання інтелектуально-логічного і емоційно-оцінного переосмислення [3, с. 33-35].

Актуальною темою для всіх громадян держави є матеріальне забезпечення, що й зумовлює вживання великої кількості конотативних дієслівних новотворів даної групи, конотативне значення яких виникло внаслідок інтелектуально-логічного переосмислення – асоціативно-образного: **жнивувати, розкрутитися, здирати, загірбати (гроші), вичавити, викачувати (кошти)** тощо: *Зимовий день рік годує. На Верховині “жнивують” у січневу студінь* (Д, 28.01.2009, 6), **жнивувати** – відбулося переосмислення метафоричного характеру, конотація “матеріальне збагачення” виникла внаслідок актуалізації потенційної семи “розбагатити, збагатитися”; ... *“а іноді навіть допускалося елементарне невиконання своїх прямих обов’язків, що дозволило спиритним комерційним структурам “розкрутитися” за рахунок держави...* (ПіК, №28-29, 2003, 9), **розкрутитися** – okazіонально-узуальна некодифікована лексема, що означає збагачення, не маючи великого стартового капіталу, конотативна ознака виникла як результат актуалізації диференційної семи “багаторазова, повторювана дія”; *А контролер сплюнув, почухав голову та й пішов далі “здирати із законослухняних громадян” по сорок гривень* (ВК,

27.11.2008, 5); *Тому Немцова повернеться в модельний бізнес уже в зовсім іншому амплу – не просто як дівчина, що “загрібає” шалені гонорари* (УМ, 26.07.2005, 16), *здирати, загірбати* – конотативне значення “нахабно, незважаючи ні на що одержувати великі прибутки” та пейоративне забарвлення виникло внаслідок інтелектуально-логічного переосмислення; ...і особливо власники більш-менш пристосованої для ночівлі нерухомості біля моря, намагаються “**вичавити**” з приїжджого люду грошенят по максимуму (УМ, 19.07.2005, 8); ...приміром дирекція “Дні-проспеєстрой” намагається перекласти відповідальність на приватні фірми, які роками “**викачували**” з відвалів сотні мільйонів доларів щомісяця (УМ, 30.07.2005, 6). Конотативні семи дієслів **розкрутитися, загірбати, вичавити, викачувати** виникли в результаті розвитку денотативних сем, трансформованих шляхом втрати одних і перегруповання інших смислових елементів, що входили до семантичної структури слів.

В емоційно-оцінних дієслів **привалити, причесати**, що вказують на способи збагачення та ставлення автора до цього процесу, конотативна ознака виникла як результат емоційно-оцінного переосмислення – шляхом зміни оцінки: *Фактично зйомочний період уже закінчився, але в останній момент групі привалив хороший продакшен...* (УМ, 28.07.2005, 13), **привалити** – вжито у переносному значенні “прибути у великій кількості”, негативно-позитивна оцінка. У лексемі **причесати** конотативне значення “самовільно, зухвало” виникло внаслідок асоціативного переосмислення: *причесати волосся – причесати компанію* і є результатом органічного поєднання інтелектуально-логічного і емоційно-оцінного переосмислення, наприклад: *А що ж тепер буде із Сергієм Тулубом, який за цей рік уже, мабуть, не лише компанію під себе “причесав”, а і знання з ядерної фізики “підтягнути” встиг?* (УМ, 28.08.2003, 3).

Лексеми на основі асоціативних зв'язків зі своїм основним значенням розвивають експресивні переносні значення: *“Молодняк” зухвало відкушує бізнес у послаблених тривалими війнами компаній і вже зараз контролює частку залізничних перевезень...* (ПіК, №9, 2003, 31); *Тоді як сам Пінчук не налаштований плутати свої виборчі карти через те, що у когось там відітнули частинку енергетичного пирога* (ПіК, №16-17, 2004, 9); *Коли в кишеню почала капати жива копійка, виявилось, що пан Паньє не надто охочий до сплати податків* (УМ, 26.07.2005, 10).

Функціонують дієслівні пейоративи з актуалізованою семою “нерозумно, нерозсудливо, марно витратити гроші, майно”: **викидати, розбазарювати**, у яких експресивність локалізується одночасно в денотативному та конотативному компонентах, відбулася інтенсифікація раціональної та емоційної оцінки, наприклад: *І вони, не маючи змоги реалізувати свої фінансові можливості за кордоном, змушені **викидати** (у значенні “вкладати”) свої гроші всередині країни* (ПіК, №1, 2003, 15); *Фак-*

тично завдяки своїй бездіяльності *екс-прем'єр на наших очах розбазарює передостанню пригорщу свого капіталу* (ПіК, № 4, 2003, 12), лексема **розбазарити** має широку лексичну сполучуваність, наприклад, *майно, авторитет, рейтинг: Яким же чином Віктор Ющенко ухитрився розбазарити свій феноменальний рейтинг за час, що минув із помаранчевої революції* (Д, 13.02.2009, 4). Дієслівні деривати **базарити** (говорити), **розбазарити** як словотвірні похідні слова *базар* конотовані суфіксом та префіксом.

Дієсловами **відкушувати, відігнути, капати, викидати, розбазарювати** автор висловлює презирливе, зневажливе ставлення до людей, які неощадливо витрачають гроші та збагачуються нечесним шляхом; конотативне значення виникло внаслідок власне асоціативного переосмислення.

Оказіональні перенесення, які породжують безліч асоціацій у зв'язку з актуалізацією периферійних сем, значно розширюють семантику лексичних одиниць, наприклад, **викласти, відстібувати** – “розраховуватися”, **видоїти** – “примусити когось віддати гроші”: *Так, щоб оплатити всі дозволи, проект, монтаж, а, найголовніше, придбати саме обладнання, сьогодні треба “викласти” близько 15 тисяч гривень* (ВК, 04.12.2008, 4); *Ні, до власних відомостей – прошу пана “на шару”. Як от за чужі доведеться “відстібувати”* (ПіК, №16-17, 2003, 39); *Сільський бюджет на рік – це лише якихось 160 тисяч, як тут “відстебнеи” ремонтникам 30 тисяч?* (УМ, 28.01.2004, 7); *... а суди й адвокати “видоїли” мало не всі гроші* (УМ, 13.12.2005, 16). У значенні “силою змусити кого-небудь щось віддати” використовують дієслово **потрусити**: *Нова влада збирається “потрусити” і грузинських олігархів* (ПіК, № 1, 2004, 17). Оказіональна лексема **потягнути** у реченні *Щоправда, такі знижки не для ледачих – місячний абонемент розрахований на триразові походи в басейн і “потягне” на 150 гривень* (УМ, 11.03.2005, 14) означає вартість послуги.

Протягом останніх десятиліть актуальним є питання валютного ринку, тому чимало статей присвячено цій темі: *Якщо вітчизняна банківська сфера поступово “підсаджується” на євро, то інші галузі української економіки залишаються доларозалежними* (ПіК, №42, 2003, 25); *Не здихався доларів – програв!* (ПіК, №11, 2003, 37); *Євро всихає. Євро досягло найнижчого за останні п'ять місяців рівня стосовно долара* (УМ, 28.08.2003, 11). Оказіональне дієслово **підсаджуватися** означає те, що банківська сфера орієнтується на євро. Оказіонально-узуальну лексему **здихатися** вжито у значенні “позбутися чого-небудь”. **Всихати** – узуальне дієслово, означає “євро стає дешевшим стосовно національної валюти”. Конотативні значення є результатом асоціативно-образного переосмислення.

Щодо грошей використовують ще такі дієслівні інновації, як **прокручувати, капнути**, конотативна ознака яких виникла на основі актуальної семи внаслідок переоцінки вже оціненої у первинній номінації дії:...*досі*

живучою залишається недавня поширена практика, коли бюджетні кошти не доходять безпосередньо до шахт, а **“прокручуються”** спритними бізнесменами – посередниками (УМ, 19.07.2005, 6); Так що є надія, що у їхніх звітах з’являться відмінні від нулів цифри, а в обласний бюджет області **“канне”** хоч якась копійка (УМ, 08.04.2004, 9).

Лексема **прокручувати** має кілька значень, закріплених словником: 1) “робити яким-небудь інструментом, крутячи його, отвір, заглиблення у чомусь”; 2) “надавати колового, обертального руху; примушувати обертатися”; 3) “відтворювати запис (на пластинці, магнітофонній стрічці)”; 4) “крутити якийсь час” [2, с. 975], але внаслідок різних суспільно-економічних змін у слові **прокручувати** актуалізувалася потенційна сема “циклічність, повторюваність”, і лексема набула нового оказіонального конотативного значення – “вкласти кошти у якусь справу, щоб отримати прибуток”.

У реченні *Вже у жовтні експорт “просів” на 1 мільярд і майже 800 мільйонів доларів (з 8 мільярдів 817 мільйонів доларів у жовтні)* (Д, 04.12.2008, 5) відбулося власне асоціативне переосмислення лексичного значення дієслова **просісти**. У словнику зафіксовано значення лексеми **просісти** “осідаючи, опускатися або прогинатися” [2, с. 986], наприклад, **просів ґрунт**, пізніше експресема почала вживатися ширше, наприклад: **просів бюджет, експорт** (стосовно економічних явищ) – “зменшити кількість чогось”.

Отже, конотативне значення – це результат вторинної номінації, мотивуючою ознакою якого є асоціативні зв’язки, актуальні для мовця. Конотативне значення виникає внаслідок актуалізації потенційних чи диференційних сем шляхом переосмислення або переоцінки первинного значення.

Література:

1. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. – 3-е изд. – М.: Высшая школа, 1986. – 614с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел (ред.). – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. – 1440с.
3. Іващенко В. Л. Конотативно-оцінний аспект семантики назв осіб за родом діяльності, місцем проживання та національною належністю. Дис. на здоб. наук. ст. канд. філол. наук. Спец. 10.02.01 – укр. мова. – К., 1997. – С. 33-35.
4. Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении. – М.: Наука, 1978. – 116с.
5. Русанівський В. М. Спроба визначення семантичних груп дієслів на основі формальних критеріїв // Структурно-математична лінгвістика. – К.: Наукова думка, 1965. – С. 56-65.
6. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Ответ. ред. А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1986. – 139 с.

Станіслав О. В.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

СТИЛІСТИЧНА ФУНКЦІЯ АРТИКЛЯ У ГАЗЕТНОМУ ЗАГОЛОВКУ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПРЕСИ)

У статті розглядаються стилістичні особливості вживання артикля у газетному заголовку та з'ясовуються його прагматичні функції.

Ключові слова: *артикль, стилістична функція, прагматичний вплив, газетний заголовок.*

The article deals with stylistic peculiarities of the use of the article in a newspaper headline. His pragmatic functions are examined.

Key words: *article, stylistic function, pragmatic influence, newspaper.*

У сучасній французькій мові спостерігається все більш зростаюча роль такої морфологічної одиниці як артикль, що слугує для вираження граматичних категорій іменника. За словами Р. Жоржена, артикль – це маленьке, скромно затаєне перед іменником слівце, що володіє значно ширшим значенням, аніж здається на перший погляд, а тому про нього можна писати товсті книжки [7, с. 86]. Ми повністю поділяємо думку лінгвіста, адже, насправді, у порівнянні з творами середньовіччя, древніми текстами, які демонструють архаїчний стиль, що характеризується невживанням артикля, граматична система артикля сучасної французької мови постійно збагачується, з'являються нові семантичні, стилістичні, текстоутворюючі можливості цього детермінатива.

Предметом дослідження нашої статті став аналіз стилістичної функції артикля у газетному заголовку на матеріалі французької преси. **Актуальність** звернення до даної проблематики обумовлена стійким інтересом мовознавців до вивчення питань функціонального навантаження детермінативів у сучасній французькій мові загалом та необхідністю дослідити особливості вживання артиклів у газетних заголовках зокрема.

Переслідуючи **цілі**, поставлені в нашій роботі, ми вважаємо за доцільне з'ясувати, насамперед, функціональне призначення газетного заголовка, способи його побудови та оформлення.

Особливостям композиційної структури заголовка присвячено чимало досліджень. Зазвичай, під заголовком розуміють комунікативну одиницю, яка знаходиться у препозиції до тексту, є його назвою, семантично окреслює його зміст, синтаксично та графічно оформлена: завжди друкується іншим шрифтом, стоїть від першого абзацу на більш або менш значній відстані [2, с. 70]. Дослідження з лінгвістики тексту дозволяють розглядати заголовок як органічну частину тексту, як один із його найважливіших текстоутворюючих та текстооформлюючих елементів. Заго-

ловок як перший знак тексту відіграє важливу роль у створенні інтегрованої цілісності тексту [5, с. 63]. Узагальнюючи теоретичні напрацювання у даній царині, вкажемо лише, що заголовок виступає актуалізатором практично всіх текстових категорій – категорії інформативності, модальності, завершеності, розчленованості, зв'язності, категорії перспекції, локально-темпоральної віднесеності, антропоцентричності тощо.

Щодо функціонального значення газетного заголовка, то воно полягає у семантичній репрезентації тексту, тобто в представленні найважливішої актуальної та прагматичної інформації, оскільки газету часто читають по заголовках. Як зазначає Кухаренко В. А., заголовок має колосальну енергію туго згорнутої пружини. Розкриття цієї згортки, використання всієї цієї енергії починається з очікування знайомства з текстом, з формування установки на його прочитання [3, с. 97]. Отже, власне з заголовка відбувається і актуалізація категорії прагматичності, тобто впливу на майбутнього читача з метою залучити його, зацікавити, переконати в необхідності прочитати матеріал.

Спостережено, що роль такого формального граматичного актуалізатора у заголовку газетної статті може відігравати артикль (або його відсутність) у сполученні з іменником. Варто відзначити, що значний вплив на еволюцію мови, а відтак і на переосмислення функцій артикля, має розвиток художньої літератури. Мова сучасної французької літератури тяжіє до спрощення, а така граматична одиниця, як артикль, розширюючи своє лексичне значення, віддаляється певним чином від класу службових частин мови [8].

Зазвичай, якщо іменник ужитий без артикля, то він вказує лише на загальне поняття. Якщо іменник супроводжується артиклем, то поняття, позначене ним, переходить у розряд реального об'єкта. Іменник, що оформлений неозначеним артиклем, вказує на один предмет із абстрактної множини предметів (функція виділення), а іменник з означеним артиклем, традиційно, позначає уже згадуваний предмет або єдиний можливий предмет у певній ситуації (функція ідентифікації). Отже, у залежності від значення іменника артикль виконує різні функції – синтаксичну (актуалізація іменника в реченні), семантичну (вираження означеності / неозначеності) тощо.

Як бачимо, граматичне значення артикля у сучасній французькій мові є багатогранним. Однак, не лише граматичні правила диктують уживання того чи іншого артикля або ж його відсутність. У випадках, коли граматична норма мови, за словами Морен М. К. [4, с. 200], допускає у даному контексті вибір артикля, звертання до однієї або ж до іншої його форми може створити додатковий експресивно-змістовий ефект. Власне таким чином реалізується стилістична функція артикля, розкривається весь його потенціал у морфологічному сенсі. Інакше кажучи, відбувається семантичний зсув, переосмислення значення слова.

Проаналізуємо приклади:

Internet attaque le DVD (Ça m'intéresse, 2009, №277).

Dents sensibles ? Brossez-les ! (Le français dans le monde, 2010, №436).

Manuscrits du Mont-Saint-Michel (Le français dans le monde, 2010, №436).

Опущення артиклів у газетних заголовках пов'язане як з прагненням журналістів до короткого викладу своїх думок, так і з функціональною специфікою заголовка та тією роллю, яку відіграє в ньому артикль. Призначення заголовка полягає в тому, щоб лише вказати на подію, маркувати її, а не розповісти. Розглянуті нами приклади, а перелік їх можна продовжити, дають можливість стверджувати, що іменник, ужитий у заголовку без артикля, позначає не конкретний предмет, а лише називає його через поняття. Таким чином, відсутність артикля в газетних заголовках використовується з метою заінтригувати читача, спонукати його до прочитання, тобто має конкретні прагматичні цілі.

Порівняймо газетні заголовки, оформлені означеним та неозначеним артиклями, коли є можливість взаємовиключаючого вживання означеного / неозначеного, означеного / нульового, неозначеного / нульового артиклів з одними і тими ж іменниками, тобто коли реалізується стилістична можливість цієї службової одиниці.

Означений артикль у заголовку газетної статті розвиває, уточнює, доповнює або ж повторює відоме, вказує на виділення предмета з класу однорідних предметів:

Le nouveau roman de Pablo Coelho (Ça m'intéresse, 2009, № 277).

Le retour des maladies oubliées (Le français dans le monde, 2010, № 436).

Les vraies chiffres des victimes de la route (Le français dans le monde, 2010, № 436).

Окрім того, означений артикль може вживатися з емпатичним відтінком, підкреслюючи повноту якості:

Les beaux dimanches des politiques (Le français dans le monde, 2010, № 436).

Le boom du marché des rencontres (Ça m'intéresse, 2009, № 277).

La force d'un destin (Ça m'intéresse, 2009, № 277).

Значення неозначеного артикля – класифікація, тобто вираження приналежності предмета, названого іменником, до класу однорідних предметів, вияв частини численності, неповноти якості. Як зазначає Вайнрих Х., неозначений артикль може також вказувати на специфічну особливість предмета, явища: порційність, конкретний прояв, інтенсифікацію, неодноразовість [1, с. 375]:

Un nouveau gène (Le monde 2, 2010, № 1).

Un bond extraordinaire du commerce (Le monde 2, 2010, № 1).

Un sol particulièrement sec (Ça m'intéresse, 2009, № 277).

Звернемо увагу на те, що властивості артиклів у повному обсязі можуть бути виявлені лише на рівні цілого тексту, тому що категорія означеності / неозначеності набуває функції розподілу інформації тільки в тексті. Аналіз прикладів показав, що неозначений артикль слугує сигналом наступної ін-

формації. Він не просто вводить невідоме, нове поняття – рему, вказує на неінформованість комунікантів, а й сигналізує про появу необхідної інформації у посттексті, викликає почуття очікування, вимагає продовження [6, с. 17]:

Un baccalauréat bilingue gène (Le monde 2, 2010, № 1).

Une valeur universelle exceptionnelle gène (Le monde 2, 2010, № 1).

Une autre télé pour les jeunes (Ça m'intéresse, 2009, № 277).

Означений артикль, навпаки, вказує на інформованість комунікантів щодо певного поняття, спрямовує увагу читача до попередньої інформації, до набутого досвіду :

Les châteaux : de coûteuses richesses culturelles gène (Le monde 2, 2010, № 1).

L'avenir d'un glorieux passé français (Ça m'intéresse, 2009, № 277).

La pédagogie, une affaire de recette gène (Le monde 2, 2010, № 1).

Отже, відсутність артиклів у газетних заголовках слугує засобом презентації подій у перспективі, вживання означеного артикля виконує ретроспективний зв'язок між заголовком та повідомленням, а використання неозначеного артикля обумовлене видільною функцією.

Підсумовуючи, можна висловити думку про те, що артикль, будучи детермінативом іменника, в газетному заголовку може виконувати не лише певні граматичні функції, але й нести конкретне стилістичне навантаження, здійснюючи тим самим прагматичний вплив на читача. Аналіз прикладів засвідчив, що у ряді випадків стилістична функція артикля з комплементарної стає конститутивною, головною, чим збагачується, видозмінюється сама граматична система цієї службової частини мови.

Отже, проведене дослідження дозволяє поновити і поглибити наукові знання в галузі стилістичного використання такої морфологічної одиниці як артикль. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в стилістичному аналізі інших детермінативів сучасної французької мови на матеріалі текстів різних жанрів.

Література:

1. Вайнрих Х. Текстовая функция французского артикля // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 370-387.
2. Вербин А. А. Артикль в газетном заголовке // Иностранные языки в школе. – 1984. – №2. – С. 69-72.
3. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
4. Морен М. К., Тетеревникова Н.Н. Стилистика современного французского языка. – М.: Высшая школа, 1970. – С. 199-206.
5. Сыров И. А. Функционально-семантическая классификация заглавий и их роль в организации текста // Филологические науки. – 2002. – №3. – С. 59-68.
6. Шендельс Е. И. Грамматика текста и грамматика предложения // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 4. – С. 16-21.
7. Georgia R. Difficultés et finesses de notre langue. – P.: Larousse, 1979. – 124 p.
8. www. RusFil.com

Стрельнікова О. В.,

Чернівецький національний університет, м. Чернівці

SYNTACTIC COMPRESSION IN THE NEWSPAPER TEXT

Метою даної статті є систематичний аналіз явища синтаксичної компресії, визначення способів та форм реалізації компресивних структур у газетному стилі англійської мови.

Ключові слова: синтаксична компресія, вторинна предикація, еліпсис, інфінітивні конструкції, герундій, дієприкметниковий комплекс, ергономіка, мовна економія тощо.

The objective of the article is the systematic analysis of syntactic compression, as well as different ways of realization of compressed structures in the newspaper style of the English language.

Key words: syntactic compression, secondary predication, ellipsis, infinitive constructions, gerund, participial construction, ergonomics, language economy etc.

With the acceleration of modern rhythm of life, constant increase of wide information streams, it becomes more and more important and necessary to take into consideration different ways of economical use of language means for optimization of communication processes in various spheres of human activity, especially mass media.

Newspapers and magazines are read by intellectually inhomogeneous public. The main task of a journalist is to present the information in the newspaper quickly and laconically, its statement must not require a specific reader's competence, context dependence has to be the least possible. All these factors dictate the characteristic feature of the newspaper style – the tendency to maximal compression, i.e. the minimal use of language means with the simultaneous preservation of transmitted information.

The famous Russian scientist Boduen de Kurtene was the first to stress the significance of language compression. He wrote that “the life is a constant organic work, and in this organic work one can notice an attempt to language economy (...), to rational efforts, movements and benefits” [3, p.154]. In the context of publicistic functional style compression allows to get rid of the text redundancy and excessiveness without sacrificing the content.

Compression embraces two principal language levels: syntactic and semantic ones. On the syntactic level it comprises the basic devices of various verbal complexes of secondary predication, elliptical constructions, the use absolute genitive case, the verb-representative *do* etc.

Compression is represented on the lexical level by transformations of word-groups and expressions into a phrase or a single word with the use of conversion, the use of causative complexes, adverbial verbs, abbreviation of word-combinations etc.

In the present article we shall focus on the study of syntactic compression and different ways of its realization, the analysis of grammatically compressed structures and their usage in English newspaper texts.

It is necessary to admit that the notion of compression lies in the very basis of functioning of the publicistic style as it is caused by a great amount of information that a newspaper source has to present to the reader.

The process of language compression was under the broad scope of such outstanding scientists and linguists as S. Bali, R. A. Budagov, A. Martine, B. Kurtene, L. N. Murzin etc.

According to Korunets I.V., syntactic compression is a syntactic process involving omission or reduction in the number of excessive syntactic elements completely preserving the content of the original text [2, p.281].

Shveitsler A.D. wrote that compression is achieved by gapping excessive elements of the sentence, the ones possible to resume from the context or by using more compact constructions.

In our research we share the idea of K. A. Bobrova that syntactic compression implies the process of language units' syntactic and structural transformation in the text the result of which is the tendency to more economical and semantically compact expression than when used paradigmatically [1, p. 67]. In our opinion, the latter definition provides the most detailed description of the investigated compressed constructions.

Having analysed 42773 printed linguistic units and having applied the method of total selection, 3183 compressed structures were selected out of newspaper articles (256 pages in volume, published in the section "Arts and Entertainment").

As it has been mentioned above, at the syntactic level compression is expressed with the help of:

- various secondary predication structures;
- elliptical constructions;

The Gerund complex dominates in its use all the other compressed constructions (the Infinitive and the Participial structures), especially in elliptical form. The number of both constructions in which the verbal element expressed by the gerund was in the predicate relation either to the subject or to the nominal element of the sentence constitutes 29% out of 100% compressed constructions. When the subject of such a complex is easily established in the context or understood in a broad sense, there appears the possibility for realization of economy of language means and a relative structural compactness of the sentence. The tendency to the ergonomics when using Gerund constructions reveals every time it is possible.

In contrast to subordinate clauses, by the way, this research shows that Gerund is used more frequently in the texts in all syntactic functions. It calls for a strong active becoming a language norm trend to the minimal rational and

effective usage of structural units of the language. This is done at the expense of compact structures, which allow to express the ideas creating two notional (content) lines in the elementary sentence containing these constructions.

Another tendency of preserving idiomatic structure of the language is visualized owing to the high-level activity of the original gerundial complex created according to the language rules.

As a result, the frequent coincidence of the subject of the Gerundial complex with the subject of the sentence leads to the intensive functioning of the Gerundial ellipsis.

e.g. *Seeing is disbelieving* [4]

e.g. *Speculating about the Big Day is now a national pastime* [4]

In the majority of the studied Gerundial constructions its verbal, not nominative character prevails that resembles the Participial complexes 9 % of all Gerundial secondary predication complexes are represented by so-called *split* Gerund:

e.g. *'In one letter I wrote to my mother honestly saying America was like being in a garden of very little sweet children who don't know anything at all but are very nice to you,' she says, laughing.* [4].

The functioning of Gerundial structures is extended at the expense of contracting the use of the Infinitive ones. The advantage of the former (Gerundial) consists in the indication of the process, not the action alone expressed by the Infinitive.

The number of the latter in the whole spectrum of the compressed secondary predication structures makes up 22 % of which 11 % are The Objective Infinitive Constructions and 8% – Subjective Infinitive Constructions.

In the course of our research the tendency to omit the particle "to" in the Infinitive clusters of the newspaper style of the English language was noticed.

On the one hand, it makes the utterance sound emphatic, colloquial and on the other, this fact acknowledges the compressed side of the Infinitive constructions.

As the research has showed, the Infinitive usually combines with nouns and verbs associated with the future action of the type: *expect, turn, hope, enjoy* etc.

e.g. *Sadly, the lady she turns to look like a Yeti.* [4].

Thus, the fact that Infinitive can indicate both present and future action leads to the valence amplification of the Infinitive secondary predication structures which contributes to reflect the particularity of the discourse and the communicational direction of the style.

The notion of compression is closely connected with the language category of "syntheticity/analyticity". It can be easily viewed when examining the nominative absolute participial constructions which constitute 18% of all structures under research and consist of a synthetic or an analytical paradigm of the present participle. This type of secondary predication complexes may have the form of a synthetic or an analytic paradigm of the participle. For example, in the underlined nominative absolute participial construction *The*

duty done, *the doctors left the room*, the paradigm of the participle is simple, i.e. synthetic. It has been derived, respectively, either from a less extended (*The duty done*), or from a more extended/full analytical paradigm of this participle (*The duty having been done*).

The contracted and less extended forms of the nominative absolute participial complexes are much more occurring in present –day English, especially in such a concise language functional style as newspaper’s, than their full paradigmatic forms, in which some emphasis is always laid on the categorial meanings (tense, aspect, voice) of the action expressed through the componential parts of the paradigm.

Cf. *The duty having (perfective aspect) been (passive voice) done (accomplished action)* [22, p. 279].

When no emphasis is laid on the categorial meanings in the paradigm of the participle, only it’s (the past participle) nucleus is used.

The number of components/elements in the paradigm of the participle has actually no influence on the expression of meaning.

It must be taken into consideration that only the analytical paradigms which contain the constituent elements of the passive and perfect participles of some verbs may be condensed. When the participial paradigm is represented in the nominative absolute participial complexes through a single present participle expressing an action of the secondary subject, it cannot be transformed into a contracted paradigm. Thus, the present participle *opening* in the sentence *Children entered, the door opening* cannot undergo any complete transformation through reduction.

Thus, because of their compressed form secondary predication constructions represented by the Gerundial, the Infinitive and the Participial complexes are mostly employed in the newspaper style of the English language for the sake of economizing the speech efforts, for creating some dynamism or easiness in the texts and for achieving the necessary expressiveness.

Elliptical structures which presuppose the omission of this or that element of the utterance that can be easily restored from the context or the concrete situation turned out to be less frequently used in the newspaper style of the English language than the secondary predication complexes. They make up 31% of all compressed language items found in the texts of the corresponding discourse.

In the course of our research we decided to make a division between the following types of elliptical sentences:

omission of the subject:

e.g. *Has never been and never will be* [5].

omission of the predicate in patterns with *there is, there are*, e. g.:

e.g. *He shook a finger at the room: “Too many men nowadays, and they don’t know what they want”* [5]

omission of auxiliary, copulative and other function verbs:

e. g. *You going to take the first place?* [5];

omission of the subject and auxiliary verb:

e.g. *Remember that accident?* [5].

Some of the above given types of elliptical sentences have become regular idiomatic expressions:

e. g. colloquial *See?* for *Do you see?*

That do? (= *will that do?*) [5].

All above-presented kinds of ellipsis utilise compression for a certain language element is reduced from the situation but is implicated.

But certain restrictions are reasonably to be placed on the recognition of ellipsis as a specific form of compression, in terms of this investigation, since there is often the danger that we may base some part of our analysis on "understood" items in a context where there is little reason for taking ellipsis into account.

Imperative sentences, for instance, are generally expressed with no subject; and even when a subject is expressed in such sentences, the subject may be *somebody* or *anybody* rather than *you*, e. g.:

Somebody fetch a piece of chalk [6].

To treat commands, therefore, as sentences from which the subject *you* has been omitted would be erroneous. Commands and requests seem to be more reasonably described by stating that they are subjectless sentences in which one of a very restricted number of possible subjects may on occasion be inserted.

It would be probably wrong to say that when a speaker indulges in what grammatically may be referred to as ellipsis, he has always a clear idea of what he omits or neglects to express. It is more likely that the speaker very often has no definite idea of what he is omitting – indeed, that he would rather not be forced to render the idea or thought too carefully and exactly.

If, then, in such cases ellipsis should be assumed, it is because in each instance the complete grammatical construction would require more; it cannot be assumed that the speaker would necessarily fill out his construction, even in his own mind.

The first to be mentioned here are sentences presented by predicatives without a verb.

e. g.: *Splendid! Charming! Beautiful!* [7]

Another specific type of elliptical constructions was found in the sentences where all the nouns denoting the circumstances of the place are omitted and the restoration of the ellipsis is due to the absolute use of prepositions.

e.g. *The pubs emptied into the coffee-bars* [7].

Ellipsis in such an example is restored not only with the help of the verb, but the verb with the subject, i.e. with the help of the whole sentence.

Elliptical constructions are mostly understood as such that contain reduced elements necessary for the completeness of the language structure or its meaning.

In our research we determined that secondary predication structures and ellipsis are the two most productive forms of compression used in the newspaper style of the English language.

The newspaper style pertains more to the Gerundial complexes as a specific form of compression which is confirmed by their quantity ratio (29%) than to the other equivalent secondary predication constructions (the Infinitive and the Participial ones). The former allow to introduce the ideas creating two notional (content) lines in the elementary sentence preserving the simple structure of the sentence and economizing language tools.

The functioning of Gerundial structures is extended at the expense of contracting the use of the Infinitive ones. The advantage of the first (Gerund) consists in the indication of the process, not the action alone expressed by the Infinitive.

Newspaper texts minimize the use of absolute participial constructions which constitute 18% of all structures under research and are presented by synthetic and analytical paradigm of the present participle.

Elliptical constructions are mostly understood as such that contain shortened elements necessary for the completeness of the language structure or its meaning. Consequently, ellipsis as a syntactic process performs in the language the function of language reduction. Its transformational potential is mostly used in the newspaper style for economising the speech effort as well as for achieving the necessary stylistic expressiveness in written texts.

Thus, the newspaper style of the English language with its originally inherited compactness, brevity and laconic character is, moreover, characterized by the maximum of compression that is revealed in the variety of compressed language items. As our research has shown, the notion of compression is caused not only by the principle of language minimalism but also by the pursuit of expressiveness that is so important and natural for the newspaper style of the English language.

Stylistic devices based on reduction of syntactical model: one-member sentences, asyndeton, aposiopesis, apokoinu can possibly considered as the perspective basis for future research.

Literature:

1. Бурлакова В. В. Синтаксические структуры современного английского языка. – М.: Просвещение, 1984. – 112 с.

2. Корунец І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов. Навчальний посібник. – Вінниця: Нова Книга, 2003 – 464 с.

3. Куртэнэ Б. Избранные труды по общему языкознанию. – Т. 2. – М.: Высшая школа, 1963. – 207с.

4. The Times // <http://www.the-times.co.uk/> 2005, December, 31.

5. The Times // <http://www.the-times.co.uk/> 2006, February, 1.

6. The Times // <http://www.the-times.co.uk/> 2006, February, 23.

7. The Times // <http://www.the-times.co.uk/> 2006, March, 23

8. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / АН СССР. – М.: Наука, 1988. – 215 с.

Сухобрус Л. С.,

*Горловский государственный педагогический институт иностранных языков,
г. Горловка*

ПАРАМЕТРЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ МОТИВАЦИОННОЙ БАЗЫ ДЛЯ НОМИНАТЕМ ТИПА “СЛОВСОЧЕТАНИЕ + КОМПРЕССИОННЫЙ КОЛЛОКАТ”

Статтю присвячено розгляду питання про застосування поняття мотиваційної бази та його особливостей відносно номинатем типу “словосполучення + компресійний коллокат”. Зроблені висновки про обмежений статус номинатем і неможливість функціонування терміна “мотиваційна база” в межах теорії номинатем.

Ключові слова: *номинатема, коллокат, коллокація, базове словосполучення, мотиваційна база, еквівалент.*

The article is about definition of motivational base according to the problem of nominatheam. Conclusions as for the definite status of nominatheams and functional peculiarities of motivational base are given.

Key words: *nominatheam, kollocate, kollocation, motivational base, eckivalent.*

Целью данной статьи является решение вопроса о применении понятия мотивационной базы к особенностям номинатем типа “словосочетание + компрессионный коллокат”.

Такие образования, как *интърнет-кафе, данс-клуб, данс-холл, гей-парад, бизнес-план, бизнес-ланч, ток-шоу* и т.п., изначально являясь заимствованиями, традиционно представляются дериватами, возникшими в языке-источнике или в русском языке посредством сложения основ. Мы считаем, что целесообразно предложить иной путь исследования подобных единиц.

Е. А. Земская отмечает, что “состояние современного русского языка в конце XX столетия, изменения, которые в нем происходят, нуждаются во внимательном изучении и освещении с целью выработки оценок и рекомендаций с позиций объективности и исторической целесообразности” [3, с. 5].

В 90-е годы XX века одним из наиболее активных и социально значимых языковых процессов оказался процесс заимствования иноязычных слов. Иноязычное слово, чаще всего английское, в современном русском контексте является одной из примет языкового вкуса времени. Русский язык всегда был открыт для заимствований, в его лексике большой процент составляют иноязычные слова разного происхождения.

В конце века были созданы благоприятные условия для международных контактов; русскоязычное общество стало более открытым и

предрасположенным к таким контактам. В новых социальных и политических условиях активно проявились причины, приведшие к неизбежности заимствований. Причины активного иноязычного заимствования в последнее десятилетие XX в. определяются воздействием социального фактора.

Именно заимствования определенного типа и послужили материалом данной статьи. Они настолько плотно вошли в русский язык, что их словообразовательные, грамматические, семантические особенности необходимо рассматривать в контексте первоначально новой для них системы.

Ортодоксально тип образования подобных лексических единиц называется словосложением. Сущность его состоит в “морфологическом соединении двух или более корней (основ)” [4, с. 469]. В результате подобного словообразовательного акта образуется сложное слово, или композит. Словосложение занимает промежуточное положение между морфологическим и синтаксическим способами словообразования, обладая чертами того и другого.

Исследуемому типу композитов присущи признаки цельнооформленности, а именно:

- стирание грамматического значения компонентов (*кафе с услугами интернета – интернет-кафе*);

- фиксированный порядок компонентов исходного словосочетания (прилагательное + существительное) и производного композита (основа прилагательного + основа существительного), изменение которого могло бы повести к изменению значения слова (*интернет-кафе*, но не *кафе-интернет*);

- наличие одного главного ударения (*бизнес-центр, шоу-бизнес*);

- особый графический облик сложного слова – слитное (или дефисное) написание (*шеф-повар, данс-холл*);

- особый вид синтаксических отношений, заимствованный у исходного словосочетания, и тип синтаксической связи, также заимствованный у исходного словосочетания, соответственно – подчинительные и согласование.

Н. В. Дьячок замечает, что “все ученые, когда-либо занимавшиеся этой проблемой, едины в одном: перед нами явление деривационного характера, хотя тождественность семантики словосочетания и соответствующего ему слова дает нам право предположить, что между словосочетанием и словом реализуются отношения отнюдь не словообразовательные” [1, с. 56], например: *кафе с услугами интернета – интернет-кафе, холл для танцев – данс-холл* и т.п. Однако Е. А. Земская справедливо считает, что, “обсуждая состояние русского языка сегодняшнего дня, надо разграничить вопросы собственно языковые и вопросы речевой практики...” [3, с. 5]. А данные образования являются продуктом именно сегодняшнего дня.

Альтернативное решение проблемы определения статуса композитов данного типа было предложено В. И. Теркуловым. Генетическая сторона проблемы, а именно иноязычное происхождение исследуемых единиц, заставляет нас идти следующим путем (позволим себе заметить, что актуальное тождество, без учета генетического, требовало бы иного решения поставленных задач) исследования, согласно теории номинации ученого.

Итак, лингвист рассматривает такие дериваты как универбализованный (вербальный) эквивалент словосочетания, “то есть слово, которое возникло в результате словесной интерпретации словосочетания, имеет абсолютно тождественные словосочетанию лексическое и грамматическое значение и синтаксическую функцию” [7, с. 134], а данная словесная интерпретация возникла благодаря процессу собственно формальной компрессии словосочетания, для которой характерно простое интерпретирование коллокации как слова (в этом случае словесный дублет номинатемы с коллокативной доминантой создается путем композитной компрессии словосочетания). В целом же каждая конкретная исследуемая нами единица носит название номинатема типа “словосочетание + компрессионный коллокат”, входит в разряд структурных разновидностей номинатемы с доминантой-словосочетанием, то есть является семантически тождественной единицей, которая отождествляется на уровне словосочетания. Номинатема вообще – это некая абстрактная языковая единица, реализующаяся в вербальных формах, причем в данном конкретном случае вариантами одной номинатемы выступают словосочетание и семантически и грамматически тождественное ему слово, стилистически не отличающееся от эквивалентного словосочетания какими-либо чертами разговорности или сленговости, например *интернет-кафе*, *данс-клуб*, *данс-холл*, *бизнес-ланч* и т.п. Предложенная В. И. Теркуловым концепция “не определяет того, какая из реально отмечаемых в речи структурных единиц является основной для языка. Она снимает противоречия в атрибуции разных структурных единиц путем выведения родовой, языковой единицы, системная значимость которой предполагает возможность любой структурной речевой реализации выразителя моделируемого тождественного значения. Такая единица и является основой номинативности – номинатемой” [7, с. 135].

Вышеизложенное свидетельствует о том, что, во-первых, исследуемые композиты являются альтернативными формами номинатем исследуемого типа и, во-вторых, являются их речевыми реализациями. В связи с этим также было бы некорректным считать данные композиты результатом деривационного процесса, а процесс их возникновения – деривационным.

Так или иначе, в данном случае фиксируется имитация словообразовательного акта. В связи с этим актуальным выступает вопрос о мо-

тивационной базе коллокативных образований. Наиболее часто в специальной литературе в качестве мотивационной базы коллокатов описываются двусловные или многословные наименования, в которых определяемый член выражен именем существительным, а определяющий – именем прилагательным или именем существительным. Это наиболее оптимальный и чаще всего встречающийся структурный тип исходной базы коллокации: *кафе с услугами интернета – интернет-кафе* и т.п.

Вопрос о синтаксической форме составного наименования, способного соответствовать универбу исследуемого типа (в нашем случае коллокату – Л. С.), поднимался Е. Калишаном. По его мнению, мотивационной базой интересующего нас наименования может стать любое словосочетание субстантивного значения, независимо от способа его грамматического (синтаксического) оформления, от семантико-категориальных свойств сочетающихся лексем, от наличия или отсутствия служебных слов, а также от количества лексем, входящих в состав этого словосочетания. Число слов не ограничено, хотя наименование не может выходить за рамки одного предложения.

Е. Н. Сидоренко считает, что “тезис о неограниченности слов, входящих в составное наименование, подвергающееся универбизации, о разнообразии синтаксической оформленности исходного наименования представляется приемлемым, но нуждается в уточнении” [6, с. 114].

При разнообразии типов составных наименований и их различной синтагматической сложности их структура всегда двучленна. В структуре многословного наименования наличествует соотношение родового и видового компонентов: субстантивный компонент играет роль идентифицирующего члена, а атрибутивный – дифференцирующего. Атрибутивная часть может состоять из нескольких слов (как согласованных так и несогласованных определений). В связи с этим надо при универбизации (коллокации – Л. С.) разграничивать мотиваторы семантический, в качестве которого, по мнению Е. Н. Сидоренко, выступает составное наименование в целом, и формально-структурный, находящий отражение в морфологической структуре коллоката. В роли одного выступает лишь одна из составных атрибутивного компонента исходного наименования, ведь при наименовании достаточно одного признака.

Процесс преобразования многочленного составного наименования в однословное образование может быть представлен следующим образом. Кафе, где можно воспользоваться услугами интернета, называется *интернет-кафе*. Данное образование преодолело определенный структурно-семантический путь от расчлененного наименования к композитному (но словесному) наименованию: *кафе* (субстантивный компонент) *с услугами интернета* (атрибутивный компонент) – *интернет-кафе*, где первая основа (*интернет*) соотнесена с атрибутивной харак-

теристикой, а вторая основа (*кафе*) представляет собой субстантивный компонент.

Смысловым мотиватором универба может быть разветвленная структура, представляющая собой название какого-то определенного объекта: учреждения, предприятия, организации и т.д. Композит, “являющийся полным смысловым эквивалентом такого исходного наименования, также должен считаться <...> его синонимом, причем контекстуальным” [6, с. 115].

В данном случае наблюдаем некое противоречие. С одной стороны, автор говорит о конкретном сочетании слов как о мотиваторе универба (в нашем случае – коллоката – Л. С.), а с другой – как о его эквиваленте. Это значит, что речь идет одновременно и о явлении словообразования, и о явлении формообразования. Безусловно, здесь необходимо сделать некоторые уточнения. Мы имеем основания предполагать, что перед нами факт формообразования, поскольку и исходное словосочетание, и соответствующий ему композит суть варианты (отдельные равноправные реализации) единой абстрактной единицы, которую мы, вслед за В. И. Теркуловым, называем номинатемой. Следовательно, применение терминов “мотиватор”, “мотивация”, “мотивационная база” относительно исследуемых универбов некорректно.

Как уже отмечалось в данной статье, в процессе преобразования (эквивалентизации) многочленного наименования в коллокат может иметь место переходный этап. Роль промежуточного звена между исходной и резульативной единицами в акте универбации, если такое действительно наблюдается, выполняет сокращенное наименование. Оптимальным промежуточным звеном является двусловная (двухкомпонентная) структура, которая складывается из субстантивной части и атрибута, выраженного согласованным или несогласованным определением, состоящего из одного (*клуб для танцев – танцевальный клуб – данс-клуб*) или двух или нескольких (*кафе с услугами интернета – интернет-кафе*) слов.

Вместе с тем “необходимо помнить о том, что соотношение “словосочетание – слово”, по нашему мнению, не является словообразовательной парой, а представляет собой материальное выражение соответствующей номинатемы, то есть в данном случае речь идет о формообразовании” [2, с. 58]. Поскольку словосочетание и коллокат являются формами выражения одной и той же номинатемы, можем предположить, что сочетание слов типа *бизнесовый план* не может быть мотивационной базой для существительного *бизнес-план*; оно отражает внутреннюю форму этого существительного. Таким образом, понятие мотивационной базы не является корректным в данном конкретном случае; более целесообразно здесь говорить о понятиях эквивалентности, вариативности.

Литература:

1. Дьячок Н. В. О трансформации универбов в лексические дериваты // Східнослов'янська філологія. Горлівка: ГДПІМ, 2009.
2. Дьячок Н. В. Понятие мотивационной базы для номинатива типа “словосочетание + эллиптический универб” // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Луганськ, 2008. – № 24 (163). – С. 56-60.
3. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства // Русский язык конца XX столетия. – М.: Наука, 1996. – 240 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 688 с.
5. Осипова Л. И. Суффиксальные универбы с непредметной семантикой в русском языке // Филологические науки. – 1991. – № 5. – С. 61-69.
6. Сидоренко Е. Н. К вопросу о мотивационной базе универбов (на материале словацкого и украинского языков) // Проблемы развития и функционирования современных славянских литературных языков. – М., 1993. – С. 110-124.
7. Теркулов В. И. Еще раз об основной единице языка // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Луганськ, 2006. – № 11 (106). – С. 127-136.

Тараба І. О.,

Житомирський державний університет ім. Івана Франка, м. Житомир

СОМАТИЧНИЙ СЕКТОР ЯК АНТРОПОКУЛЬТУРНА КОНСТАНТА НІМЕЦЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У статті досліджено соматичний сектор німецької фразеологічної картини світу, з метою здійснення узагальнюючого аналізу фразеологізмів з соматичним компонентом, встановлення обсягу поняття “соматизм” та виявлення частотності компонентів-соматизмів на матеріалі лексикографічних джерел

Ключові слова: *соматизм, фразеологізми з соматичним компонентом, німецька фразеологічна картина світу.*

The article deals with somatic sector of the German phraseological picture of the world. The aim of this study is a general analysis of the phraseological units with a somatic component, the identification of the content and volume of the term called “somatizm” and determining the frequency of the component-somatizm on the basis of lexicographic sources.

Key words: *somatizm, phraseological units with a somatic component, the German phraseological picture of the world.*

Соматична фразеологія яскраво демонструє універсальність та своєрідність мови, яка акумулює національні традиції розуміння, бачення людини та явищ оточуючого світу. “Той факт, що дійсність представлена в різних мовах по-різному, – пише Л. Н. Йорданська, – проявляється навіть у такій, здавалося б, об’єктивній, універсальній сфері, як тіло людини” [2, с. 397].

Соматичний код як один з універсальних кодів німецької мови актуалізується при категоризації дійсності та бере участь в описанні багатьох сфер життєдіяльності людини, декодує специфічне бачення світу, притаманне німецькій культурі, що обумовлює постійний інтерес науковців та *актуальність* дослідження фразеосемантичного поля німецької мови “соматизми”. Тілесний досвід – це необхідна складова людського існування, умова його повноти та цілісності [3, с. 54].

Метою нашого дослідження є загальний аналіз соматичного сектору німецької фразеологічної картини світу, а саме, встановлення об’єму німецьких фразеологізмів з соматичним компонентом та виявлення частотності компонентів-соматизмів на матеріалі лексикографічних джерел.

Найменування тіла людини в цілому, його зовнішніх та внутрішніх частин і органів входять до компонентного складу значної кількості німецьких фразеологізмів, де соматизми репрезентуються як тематичні індикатори. А. Д. Райхштейн встановив, що серед 17 німецьких найбільш частотних іменників у складі фразеологізму виявлено 11 лексичних соматизмів, а саме,

таких лексем, як *Hand, Kopf, Auge(n), Herz, Ohr, Fuß, Hals, Mund, Bein, Nase, Finger* [4, с. 93]. До аналогічних результатів приходять і К. Пальм: перші три позиції з точки зору фразеологічної активності в німецькій мові серед іменників відповідно займають *Hand, Auge* та *Kopf* [9, с. 38].

Варто зауважити, що у нашому дослідженні до обсягу поняття “соматизм” ми віднесли не лише частини тіла людини, але й методом суцільної вибірки виявили фразеологічно активні соматизми представників фауни: тварин, птахів, риб та ін., так як вони без сумніву належать до області соматичної лексики та фразеології. Крім того, ми розділяємо позицію тих науковців, які поруч з назвами частин тіла людини та тварини виділяють також іменники, які лексично репрезентують різноманітні характеристики та реакції суб’єкта: *Atem, Blick, Schritt* [9, с. 39], термінологічні прикметники *pectoral, dental, muskular*, а також дієслова на позначення функцій, які здійснюються органами людини: *atmen, blinzeln, verdauen* [5, с. 76].

Усі фразеологічно активні ЯС (ядерні слова) (*Kernwörter*) в межах соматичної фразеології розподіляються наступним чином [4, с. 92]:

1) **Максимально частотні ЯС** (кількість утворених ФО (фразеологічних одиниць) – більше 80): 4 лексеми, 480 ФСК (фразеологізмів з соматичним компонентом): *Hand, Auge, Herz, Kopf*.

2) **Високочастотні ЯС** (кількість утворених ФО – 21-80): 16 лексем, 586 ФСК: *Bein, Blut, Finger, Fuß, Gesicht, Haar, Hals, Haut, Leib, Maul, Mund, Nase, Ohr, Rücken, Seele, Zunge*.

3) **Середньочастотні ЯС** (кількість утворених ФО – 6-20): 41 лексема, 422 ФСК: *Arm, Arsch, Bart, Bauch, Brust, Buckel, Daumen, Faust, Ferse, Fell, Fleisch, Galle, Gift, Haupt, Hintern, Horn, Kehle, Klappe, Knie, Knochen, Leder, Lippe, Lunge, Magen, Mark, Nacken, Nerv, Pelz, Rachen, Schädel, Schnabel, Schnauze, Schoß, Schulter, Schwanz, Schweiß, Seite, Stirn, Träne, Wasser, Zahn*.

4) **Низькочастотні ЯС** (кількість утворених ФО – 1-5): 124 лексеми, 241 ФСК: *Achsel, Ader, Affenzahn, Argusaugen, Augapfel, Backe (1 – щока; 2 – сідниця), Balg, Bärenhaut, Birne, Blase, Bockhorn, Brummschädel, Busen, Dach, Däumchen, Dez, Dickkopf, Elle, Ell(en)bogen, Engelszunge, Falte, Faser, Fäustchen, Feder, Fingerspitze, Fischblut, Fittich, Flügel, Fratze, Fresse, Freiersonfuß, Froschblut, Fühler, Fußzehe, Gänsehaut, Gaumen, Gebein, Geist, Genick, Gerippe, Giftzahn, Glied, Goderl, Grüßfuß, Gurgel, Hammelbeine, Händchen, Handgelenk, Hasenfuß, Hasenherz, Herzblut, Hinterbein, Hinterhand, Hinterkopf, Hirn, Hühnerauge, Hundeschauze, Hungerpfote, Kalbsfell, Karton, Katzendreck, Kindesbein, Klaue, kleiner Finger, Köpfchen, Körper, Krallen, Kratzfuß, Kreuz, Kriegsfuß, Krokodilsträne, Krone, Kropf, Kuhhaut, Kuppelpehl, Kussband, Lamäng, Lämmerschwänzchen, Leber, Lende, Lid, Löffel, Löwenhaut, Mäulchen, Menschenseele, Nabel, Nagel, Nasenspitze, Niere, Organ, Pelle, Pferdefuß, Pfote, Plauze, Puls, Pupille, Ranzen, Riecher, Rippe, Rotz, Rübe, Rückgrat,*

Schafleder, Schafspelz, Scheißdreck, Scheiße, Scheitel, Schuppe, Schwarte, Speichel, Spucke, Stielauge, Straußenmagen, Tanzbein, Tränendrüse, Urin, Vorhand, Wanst, Wimper, Wirbel, Zahnfleisch, Zehe, Zopf.

Отже, ідея візуальності концептуалізації займає провідну позицію, крім того, презентується також висока фразеологічна активність функціональних соматизмів людини, з якими пов'язані переважно різні види діяльності (*Kopf* – мислення; *Hand* – (фізична) дія; *Mund* – мовлення, прийом їжі; *Bein* – рух), способи отримання інформації (*Auge* – зір; *Finger* та *Haut* – відчуття; *Nase* – нюх; *Ohr* – слух) та її обробки (*Herz* та *Seele* – почуття, емоції; *Gesicht* – міміка).

Серед соматизмів німецької мови фразеологічному переосмисленню підлягають позначення частин тіла людини, більша частина ЯС фразеологізмів з соматичним компонентом – позначення видимих частин тіла.

За допомогою фразеологізмів з соматичним компонентом людина описує і оточуючий світ, і простір, і час, і зовнішні якості, і внутрішні властивості, діяльність, поведінку, крім того, відбувається вираження почуття-стану або почуття-відношення до кого-, чого-небудь: *zur Hand haben/sein, jmdm. (schwer) im Magen liegen, eine gute Nase für etwas haben, einer Sache zu Leibe rücken, einer Flasche den Hals brechen, Jahre auf dem Buckel haben, ein großes Mundwerk haben, mit dem Arsch auf Grundeis gehen, jmdm. Löcher in den Bauch fragen, die Ohren spitzen / aufsperrn / aufmachen, etwas frisst an jmds. Leber, Musik im Blut haben, ein guter Kopf sein* та ін.

Увесь зовнішній та внутрішній атлас тіла умовно може репрезентуватися у тричастинній композиції – верхня, серединна та нижня складові людини. Матеріал переконує: кожна з цих частин тим чи іншим своїм елементом бере участь у створенні фразеологічних образів у фразеологічному описі світу.

Проілюструємо це на прикладах:

1) верхня частина людини (*Oberteil des Menschen*): *in aller Munde sein, ein bekanntes Gesicht sehen, jmdm. den Kopf vollmachen / vollreden, jmdm. mit etwas in den Ohren liegen, etwas auf den Hals bekommen, jmdm. den Kopf schwer machen, jmdm. jmd. vor die Nase setzen, jmdn. / etwas nicht aus den Augen lassen, nicht über seine Nasenspitze hinaussehen, eine boshafte / böse / giftige Zunge haben, etwas mit eiserner / frecher Stirn behaupten, trockene / durstige Lippen haben, immer eine trockene Kehle haben, jmdm. klebt die Zunge am Gaumen, sich in die Haare geraten, um des Kaisers Bart streiten, der Zahn der Zeit* та ін.;

2) серединна частина людини (*Mittelteil des Menschen*): *einen zur Brust nehmen, sich etwas unter den Nagel reißen, jmdm. in den Rücken fallen, es läuft jmdm. (eis)kalt den Buckel hinunter, das Herz rutscht jmdm. in die Hose, sich die Finger schmutzig machen, alle Hände voll zu tun haben, sich den Bauch vollschlagen, aus tiefster Seele bedauern, frisch / frei von der Leber weg (reden / sprechen), breite Schultern haben, jmdm. (mächtig) an die*

Nieren gehen, jmdm. ist flau im Magen, alles nach seiner Elle messen, in einem Atemzug, nichts auf den Rippen haben, einen langen Arm haben та ін.;

3) нижня частина людини (*Unterteil des Menschen*): *jmdm. zu Füßen liegen, etwas /jmdn. am Bein haben, jmdm. in den Arsch kriechen, weich in den Knien werden, jmdm. auf den Fersen folgen, jmdm. auf die Zehen treten* та ін.;

4) загальні компоненти для тіла людини, а також цілісний, здебільшого вертикальний опис людини (*allgemeine Komponenten des Menschenkörpers und vertikale Menschenbeschreibung*): *vom Fleisch fallen, wie er leibt und lebt, einen sechsten Sinn (für etwas) haben, jmdn. bis aufs Blut aussaugen, jmdm. das Mark aus den Knochen saugen, (Menschen) aus Fleisch und Blut, die Muskeln spielen lassen, mit Leib und Seele, sich wohl in seiner Haut fühlen, Nerven wie Drahtseile haben, jmdm. das Fell über die Ohren ziehen, sich bis auf die Knochen blamieren, kein Organ für etwas haben, keinen trockenen Faden mehr am Leib haben, nass bis auf die Knochen, eine brave/ehrliche/lustige Haut sein, von Kopf bis Fuß* та ін.

Підсумовуючи, слід зазначити, що фразеологізми з соматичним компонентом демонструють високу фразеологічну активність. За підрахунками Райхштейна ФСК складають 15-20% усіх фразеологізмів сучасної німецької мови, а отже й потребують комплексного дослідження, так як уявлення про власне тіло керує світосприйняттям та його мовною репрезентацією, а й отже, транлює особливості культурного простору буття людини.

Література:

1. Денисенко С. Н. Словник-довідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови з перекладом прикладів на українську та російську мови. – Вінниця, НОВА КНИГА, 2005. – 288 с.
2. Иорданская Л. Н. Лингвистика частей тела // Семиотика. Лингвистика. Поэтика: К столетию со дня рождения А. А. Реформаторского. – М., 2004. – С. 397.
3. Никитина Е. С. Игры с телом // Журавлев И. В., Никитина Е. С., Сорокин Ю. А., Реут Д. В., Тхостов А. Ш. Психосемиотика телесности / Под общ. ред. и с предисловиями И. В. Журавлева и Е. С. Никитиной. – М., 2005. – С. 54.
4. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / А. Д. Райхштейн. – М.: Просвещение, 1980. – С. 92-93.
5. Domseiff F. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen mit alphabetischem Generalregister / F. Domseiff, U. Uasthoff, H. E. Wiegand. – Berlin: de Gruyter, 2004. – 933 s.
6. Duden in zwölf Bänden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage. Dudenverlag. Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich, Band 11, 2008. – 959 s.
7. Friederich W. Moderne deutsche Idiomatik. Alphabetisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispielen. Max Hueber Verlag. München, 1976. – 565 s.
8. Hetzel S. Wie der Deutsche spricht. Melchior Verlag. – Leipzig, 1896. – 355 s.
9. Palm Ch. Phraseologie: Eine Einführung / Ch. Palm. – Tübingen: Narr, 1995. – 130 s.

Тихонова О. Ф.,

Краматорський економіко-гуманітарний інститут, м. Краматорськ

ЗВУКОВІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ ЗМІ

У цій статті автор аналізує фонетичні запозичення китайської мови, які увійшли до складу китайських ЗМІ, їх функціонування, типи та визначає їх роль у мові.

Ключові слова: ЗМІ, англломовні запозичення, звукові запозичення.

The article deals with the phonetic loan-words, which function in Chinese Mass Media. The semantic groups and types are analyzed. Their role in the language is defined.

Key words: Mass Media, loan-words, phonetic loan-words.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. активізувалися також китайсько-англійські мовні контакти, результатом яких стала значна кількість запозичень у різних сферах діяльності. Це зумовлено розмаїттям позамовних чинників, об'єктивних і суб'єктивних: розвитком економічних зв'язків, впливом стилю американського життя, модою на іноземні слова, досягненнями англломовних країн в окремих сферах діяльності, пожвавленням культурних зв'язків, двомовністю, зрушеннями комунікативно-прагматичного характеру, престижем англійської мови, стереотипи сприйняття США та Великої Британії пересічним громадянином, вживанням англіцизмів для демонстрації освіченості або неординарності та внутрішньомовними потребами: (необхідністю назв для нових предметів, процесів, понять; потребою поповнити експресивні засоби). Отже, процес запозичення іншомовних слів став одним з найважливіших джерел поповнення лексичного складу будь-якої мови.

До іншомовних запозичень відносяться всі лексичні одиниці, поява яких в одній мові пов'язана з копіюванням зовнішньої або внутрішньої структури відповідних прототипів інших мов.

Актуальність дослідження обумовлена перш за все тим, що питання вивчення іншомовних запозичень в китайській мові представляє значний інтерес. Вивчення цієї проблеми має поряд з теоретичним велике практичне значення. Незнання принципів запозичення іноземної лексики, її особливостей і структури, невміння відрізнити звукове запозичення від слів китайського походження досить часто ставлять перекладача у скрутне становище і призводять до смислових помилок. Наприклад, звукове запозичення 陶式反坦克导弹 – протитанкова керована ракета від англійської аббревіатури TOW – Tube-launched, Optically-tracked, Wire-guided

переводять як “керамічна ПТКР”. Отже, цей приклад пояснює наскільки важливо та актуально вивчення запозиченої лексики.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Над проблемами, що постали перед українською мовою засобів масової інформації працює багато дослідників: О. Стишов приділяє увагу особливостям розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. [8]; Т. Рудакова вивчає соціально-економічну лексику англомовного походження в сучасних ЗМІ; Л. Архипенко досліджує процеси запозичення у сучасній українській мові кінця ХХ ст. [1] та ін.

Серед російських вчених, які вивчали питання іншомовних запозичень у сучасній китайській мові варто зазначити І. Кленіна [4], В. Горелова [3], А. Семенас [7] та ін.

Використання іншомовних запозичень, а насамперед англомовного походження, в китайській мові стало настільки розповсюдженим явищем, що можна говорити про появу нового типу лексичних одиниць. Отже, **мета** статті полягає у аналізі та вивченні процесу адаптації звукових запозичень китайської мови.

Запозичення іноземної лексики здебільшого здійснюється двома шляхами – звуковим запозиченням і калькуванням. У першому випадку запозичується зовнішня, звукова оболонка іншомовного слова, у другому – його словотворча структура, тобто ознака поняття, покладена в основу його назви. Варто відмітити, що звукові запозичення представляють найбільший прошарок запозичень, які адаптуються у китайській мові.

Відмітимо, що до звукових запозичень не відносимо особисті імена (ономастика) і географічні назви (топонімія).

Щодо європейських запозичень, як стверджує чеський професор З. Новотна, серед 650 звукових запозичень із європейських мов 69,85% становлять англомовні запозичення, 13,04% - французькі, 8,4% - російські, 3,18% - італійські [4;15]. Деякі науковці пояснюють велику кількість англійських запозичень стислістю англійських слів, що сприяє їх транскрибуванню двома - трьома складами. Проте, на наш погляд, буде правильнішим пояснювати це багатолітньою економічною і політичною залежністю феодального Китаю від англійського і американського імперіалізму. Наведемо приклади фонетичних запозичень англомовного походження: 蹦极 *bengji* від англ. *bungee* -, 卜非 *bufei* від англ. *buffet*, 酷 *ku* від англ. *cool*, 康密勤/康密勋 *kangmiqin /kangmixun* від англ. *comission*, 克隆 *kelong* від англ. *clone*, 迪斯科 *disike* від англ. *disco*, 基因 *jiyin* від англ. *gene*, 嬉皮士 *xipishi* від англ. *hippies*, 黑客 *heike* від англ. *hacker*, 马杀机 *mashaji* від англ. *massage*, 朋客 *pengke* від англ. *punk/punks*, 锐舞 *ruiwu* від англ. *rave*, 秀/骚 *xiu/sao* від англ., 沙士 *shashi* від англ. SARS, 伟哥 *weige* від англ. *viagra*, 雅皮士 *yapishi* від англ. *yuppies* і ін.. Із французької мови запозичені такі слова: 卡波尼尔 *kaboni'er*, 模特儿

mote'er; 巴利卡特 *balikate*, 尤里卡 *youlika Eureka*, 沙龙 *shalong salon*. Довгий шлях пройшло італійське слово *cannone* (пушка), до того як воно як термін потрапило в китайську мову через японську. Із іспанської мови було запозичене, наприклад 厄尔尼诺 *eerninuo El-Nino* [10].

Специфікою звукових запозичень в китайській мові є прагнення зробити їх зрозумілішими, ввести їх в певні лексико-граматичні розряди слів. Практично це виявляється в приєднанні до багатьох запозичень односкладових, рідше двоскладових семантичних класифікаторів, що виражають певні родові поняття. В результаті подібного схрещування виходять слова-гібриди, що складаються із запозиченої іншомовної основи і китайського словотвірного (що класифікує) елементу. Ці фонетико-семантичні запозичення називаються також напівкальками, напівфонетичними або змішаними запозиченнями, порівняйте: 吉普车 *jipuche* – “джип” *jipi* (*цзипу* + 车 машина), 芭蕾舞 “балет” (*балей* – транскрипція + 舞 - танець), 加农炮 “гармата” *цзянун* – транскрипція + 炮 *знаряддя*) 莫合烟 “махорка” *мохе* – транскрипція + 烟 *тютюн*). Наведемо приклади невійськової тематики: 波波族 *bobozu*, 雪茄烟 *xuejiayan cigarette*, 卡片 *kapan sheet*, 厄尔尼诺现象 *e'erninuo xianxiang*, 汉堡包 *hanbaobao*, 爵士乐 *jueshiyue*, 乒乓球 *pingpangqiu*, 桑拿浴 *sangnaoyu*, 华尔兹舞 *hual'ergziwu* та ін.. В разі часткової або повної адаптації і участі в словотвірних процесах семантичний класифікатор може опускатися. Так, наприклад, сталося з термінами 坦克 (*танк*) і 雷达 (*радар*), які раніше мали в своєму складі відповідні класифікатори 车 (*віз*), 台 (*вежа*), та з термінами 桑拿 – сауна, 雪茄 – сигарета – боулінг, 华尔兹 – вальс, які раніше мали класифікатори 烟, 求, 舞, 浴.

Китайська мова звертається до звукових запозичень зазвичай у тих випадках, коли семантичне запозичення (калькування) неможливе або недоцільно. Наприклад, при запозиченні термінів, утворених від власних назв. В результаті запозичення подібних імен в китайській мові з'явилися назви систем зброї 柯尔特枪 *ke'erteqiang* *кольт*, отруйних речовин 亚当化气 *yadanhuaqi* *адамсін*; фізичних одиниць: 安培 *anpei* *ампер*, 伏特 *fute* (*вольт*), сортів вин 核利斯酒 *helisiji* (*херес*), 白兰地 *bailandi* *коньяк*, 马德拉酒 *madelajiu* (*мадера*). Інколи, запозичуючи імена власні, китайці удаються до описового перекладу, наприклад: 印度白棉布 *yindu baimianbu* – *індійська бавовняна тканина*.

По-друге звукові запозичення жать бути назвами іноземних грошових одиниць: 各里夫纳 *gelifuna* (*гривня*), 里拉 *lila* (*ліра*), 法郎 *falang* (*франк*), 马克 *take* (*марка*); деяких лікарських препаратів: 阿司匹林 *a'sipilin* (*аспірін*), 可卡因 *kekayin* (*кокаїн*). Слід зауважити, що запозичені назви ліків у відмінності від сортів вин і систем зброї не оформляються семантичним класифікатором 药 *уао ліки*.

По-третє, це відбувається при запозиченні понять, для передачі яких в іноземній мові, найчастіше в англійській, використовується аббревіату-

ра: 欧佩克 *oupeike* (OPEC-) – “”, 雷达 *leida* (RADAR – radio detection and ranging) – “радар, радіолокатор” або в назвах літаків, наприклад: 图 tu - Ту, 安 an - Ан, 雅克 *yake* - Як, 伊拉 *yila* - Іл, 苏 *su* – Су ті ін.

Висновки. Звукове запозичення потрапляючи в китайську мову, піддається фонетичній і граматичній адаптації. Ці процеси умовно можна розділити на три стадії. На першій стадії воно усвідомлюється як іншомовне вкраплення, чуже для даної мови. На другій стадії розцінюється як декілька аномальне, але допустиме до використанні у мові. На третій – “асимільоване запозичення”, іншомовне походження якого якщо і усвідомлюється, то об’єктивно довести це, виходячи з аналізу синхронного стану мови, не можна. Додатковою ознакою повного семантичного засвоєння є поява у нього власного словотвірного гнізда і опущення семантичного класифікатора, що було розглянуте вище.

Майже все звукові запозичення в китайській мові, за винятком утворених від імен власних, мають синоніми. Синонімічним пари конкурують між собою за право позначати те або інше поняття. Звісно, що перевагою користується те слово, яке відповідає вимогам мови, а саме точності і стислості.

Література:

1. Архипенко Л. М. Активізація процесу запозичення у сучасній українській мові кінця ХХ ст. // *Культура народів Причорномор'я: Научний журнал*. – Симферополь, 2003. – № 37. – С. 136-137.
2. Баженов Г. А. О некоторых изменениях в современной лексике в КНР, Сянгане и на Тайване // *Мир китайского языка*. – 1998. – № 1. – С. 10-16.
3. Горелов В. И. Лексикология китайского языка. – М., 1984. – 218 с.
4. Кленин И. Д. Иноязычные заимствования в современном китайском языке // *Мир китайского языка*. – 1998. – № 2. – С. 8-22.
5. Ошанин И. М. Слово и часть речи в китайском языке. – М., 1948. – 301 с.
6. Пэн Чунань. О переводе иноязычных терминов. – “Чжунго юйвэнь”, № 14, Пекин, 1953. – С. 18.
7. Семенов А. Л. Лексика китайского языка. [базовый учебник] / А. Л. Семенов; Ин-т востоковедения РАН. – Изд. 2-е, стер. – М.: АСТ, 2005. – Восток-Запад. – 310 с.
8. Стишов О. А. Нові аббревіатури в мові мас-медіа кінця ХХ століття // *Мовознавство*. – 2001. – № 1. – С. 33-41.
9. Стишов О. А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. // *Мовознавство*. – 1999. – № 1. – С. 7-21.
10. Protecting our mother tongue “Points of View – New Arguments” [Електронний ресурс] / Lin Zhibo // 2004. – №4. Режим доступу до газети www.people.com.cn
11. 万红著. 当代汉语的社会语言学关照: 外来词进入汉语的第三高潮和港台词语的北上//天津: 南开大学出版社- 2007 – 272页.

Тишко О. В.,

Національний університет "Острозька академія", м. Острозь

КОГНІТИВНІ СТРУКТУРИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЗНАНЬ

Стаття присвячена властивостям основних когнітивних структур та їх місцю у концептуальній сітці, яка схематично зображає досвід людини. Стаття також окреслює взаємозв'язок між деякими ментальними структурами.

Ключові слова: когнітивні структури, концептуальна сітка, ментальні структури.

The article looks at the description of cognitive structures and identifies their role in the conceptual net, which reflects one's experience. The article outlines connection between various cognitive structures.

Key words: cognitive structures, conceptual net, cognitive structures.

Протягом останніх десятиліть учені галузей лінгвістики, психології та інформатики, вивчаючи способи отримання, обробки, зберігання та використання інформації, представили низку когнітивних структур, які використовуються для ментальної репрезентації знань. Оскільки в процесі комунікації ми виконуємо деякі операції по відношенню до інформації, а зробити це ефективно ми не можемо без фонових знань про когнітивні структури, саме тому вважатимемо нашу статтю **актуальною**. Ментальні структури такі, як *пропозиції, схеми, сценарії, скрипти, сітки, фрейми, концепти* є об'єктом когнітології, а власне **об'єктом** і нашого дослідження. Немає однастайності щодо класифікації та диференціації різних когнітивних структур серед учених, у нашій статті ми розглянемо різні погляди на класифікацію та визначення цих моделей. **Предметом** дослідження є коротка характеристика вищезазначених ментальних структур та їх місце в концептуальній сітці.

Насамперед, звернемося до визначень концепту та його взаємозв'язку з фреймом, адже це когнітивна структура, яка з'явилась у лінгвістиці раніше інших ментальних структур. Сьогодні у багатьох дослідженнях можна знайти компаративний аналіз концепту і фрейму, що спричинено природою їх будови. У когнітивній лінгвістиці фрейм неодноразово кваліфікують як сукупність концептів. Лінгвіст, який одним з перших почав використовувати фрейми для виявлення граматичних зв'язків у мові та для пояснення і представлення зв'язків між вербальною інформацією та загальними знаннями про світ, Ч. Філмор вважає, що фрейм – це система концептів, які співвідносяться так, що для розуміння будь-якого з них потрібно осягнути всю структуру, до якої входить цей концепт. Так, наприклад, при вивченні слів англійською мовою, подають групи слів: усі

дні тижня, назви членів сім'ї, а не окремі слова. Такі групи слів утримує разом те, що вони “мотивуються, визначаються і взаємно структуруються особливими уніфікованими конструкціями знання або схематизаціями досвіду”, які називаються фреймом [13, с. 121]. Прихильниками цієї концепції є дослідники Н. Болдирев, Т. ван Дейк, У. О. Карпенко, які поділяють думку про те, що фрейми є сукупність концептів чи типові, загальні знання, організовані навколо поняття, які, все ж не прирівнюються до асоціацій, адже вони описують суттєве і можливе [2; 3].

Інша ментальна структура, яка є необхідною для розуміння способів обробки та використання інформації — схема, яку інколи називають когнітивною структурою чи концептом у широкому сенсі. Дефініція схеми, яка запропонована Є.С. Кубряковою як “спосіб представлення інформації”, не особливо відрізняє її від інших структур представлення знань [6, с. 179]. Окремими когнітивними структурами вважав схеми Р.А. де Богранд, який розглядав їх як глобальні зразки подій та станів у впорядкованій послідовності [11, с. 90]. Визначаючи місце схеми у концептуальній сітці загалом і прослідковуючи її взаємозв'язок із фреймом, який є чи не найчастіше вживаною когнітивною структурою для представлення знань, робимо деякі висновки. Беручи до уваги розуміння фреймів за Ч. Філмором: об'єднані в систему певні схеми чи конструкти понять або термінів, чия структура накладається на деякі аспекти людського досвіду і які можуть містити елементи, що є одночасно частинами інших таких конструктів, ми погоджуємося з тим, що схеми – це переважно спосіб зображення фреймових структур, який носить графічний характер [12, с. 123]. Крім того, якщо весь наш досвід представити у вигляді глобальної сітки, або наш лексикон у вигляді вербально-семантичної сітки, то схеми, знаходячи своє місце в ній, — це зображення зв'язків між частинами цієї сітки: концептами, поняттями, словами тощо.

Одним із найчастіше вживаних термінів у когнітивній лінгвістиці є пропозиція, що використовується, за О. С. Кубряковою для позначення особливої оперативної структури свідомості чи особливої одиниці збереження знань в голові людини [6, с. 137]. Серед багатьох існуючих дефініцій пропозицію розуміють як певне концептуальне об'єднання, певне змістовне ціле з визначеними компонентами цього цілого; між частинами пропозиції існують визначені зв'язки або відношення [1, с. 82]. У рамках когнітивного і власне лінгвістичного аналізу [Арутюнова 1973; Богданов 1977; Филлмор 1981; Чейф 1983; Залевская 1985; Караулов 1987; Кубрякова 1991; Панкрац 1992 та ін.] термін “пропозиція” постає як логічне пов'язування сутностей світу, який людина уявляє, а також поєднання відношень завдяки предметно-практичному досвіду людини, повторному осмисленню світу і т.д. [6, с. 138]. У працях Л. А. Ніжегородцевої-Кириченко та Д. М. Павкіна знаходимо посилання

на безпосередній зв'язок між пропозицією і фреймом: згідно з концепціями вчених пропозиція є будівельним блоком фрейму, а сам фрейм (субфрейм) може бути складовою концептуальної сітки (Ф. Джонсон-Лерд, Ю. М. Караулов, Ю. Г. Панкрац, Е. Ф. Скороходько, Г. Скрегг) [9; 8]. Узагальнюючи досвід Козак С. В., яка вважає, що будь-який елементарний фрейм відповідає пропозиції, а мовним відповідником комплексного фрейму є декілька пропозиційних структур, об'єднаних однією темою [5] схилитимемося до думки, що пропозиція – це об'єднання концептів за певною темою та зв'язки між ними. Ця когнітивна структура – складовий компонент фреймової моделі.

Як одне з найважливіших понять фреймової семантики, прототип визначають, як великий пласт інформації, яка притаманна тій чи іншій культурі. На основі цієї інформації дають визначення і значення слову [14, с. 2]. Прототип вважають складовою фрейму, або навіть синонімічним поняттям. Так Ч. Філлмор спочатку розумів фрейм суто лінгвістично як систему вибору мовних засобів – слів, граматичних правил, мовних категорій, – які асоціюються з прототипними сценами або типовими ситуаціями [10, с. 54]. За Л. А. Ніжегородцевою-Кириченко, фреймові моделі організують інформацію у прототипних категоріях, а прототипна категорія, в свою чергу, містить концепти, які відповідають її змістові більшою або меншою мірою (G. Lakoff, E. Rosch, J. Taylor, A. Wierzbicka) [8, с. 59].

Окрім зазначених моделей у переліку когнітивних структур знаходимо скрипти і сценарії, які зазвичай асоціюються з фреймами або вважаються їх типами чи елементами. Скрипти – в концепції Р. Шенка та Р. Абельсона – один із типів структур свідомості, вид фрейму, який виконує деяке конкретне завдання в обробці природної мови, це визначена наперед стереотипна послідовність подій, яка визначає добре відому ситуацію [15]. Більшість скриптів засвоюється в дитинстві, у результаті безпосереднього досвіду або співпереживання при спостереженні за іншими людьми. Скрипти вважали різновидом “схем”, які проявляли формальну і функціональну схожість з поняттям “контекст поведінки”. (поведенченський контекст) [Ktuse 1986, с. 136]. Важливою властивістю скриптів є повторюваність слотів, ролей, одиниць і т.п., що входять в структури текстотворення [Jones 1977, с. 116]. Базовими одиницями пам'яті є сцени – цеглинки скриптів [15, с. 464]. Пізніше дійшли до визначення скриптів як набору очікувань того, що далі відбуватиметься з ситуацією, яку сприймаємо. Під життєвим досвідом часто маємо на увазі те, як діяти і як інші чинитимуть у конкретних стереотипних ситуаціях. Це знання і називається скриптом. У більшості випадків мислення – це пошук скриптів, які наявні, і порівняння їх зі старими (готовими) скриптами, які існують, а не продукування нових ідей та запитань. Але скрипти не дають вичерпних відповідей [6, с. 173].

У кінці 1970-х р.р. термінологія теорії скриптів широко використовувались не лише у роботах зі штучного інтелекту, а й в аналізі дискурсу. Т. А. ван Дейк вважає, що скрипти позначають прототипні епізоди, є послідовністю подій та дій, відображених у фреймах. Типовим для скриптів є те, що вони базуються на різних видах загальноприйнятих установок [3, с. 23].

При аналізі когнітивних структур неможливо опустити сценарії, які, вслід за М. Мінським, розглядають як один із типів фрейму. У термінології Є. С. Кубрякової “сценарій” – це різновид структури усвідомлення (репрезентації), одне з основних понять концепції М. Мінського. Сценарій утворюється в результаті інтерпретації тексту, коли ключові слова та ідеї тексту створюють тематичні (“сценарні”) структури, які дістаємо з пам’яті на основі стандартних, стереотипних значень, що приписують термінальним елементам [6, с. 181]. М. Мінський у своїй праці “Фрейми для представлення знань” пропонує будувати знання про світ у вигляді фреймів-сценаріїв. За М. Мінським фрейм-сценарій являє собою типову структуру для певної дії, події, поняття і т.д., що містить характерні елементи цієї дії, події [7, с. 43].

М. Мінський виділяє такі рівні сценарної структури, які ми можемо знайти у роботах С. В. Козак та ін. як типи фреймів:

1) поверхнево-синтаксичні фрейми: переважно дієслівні та іменникові структури;

2) поверхнево-семантичні фрейми: значення слів, а також учасники, знаряддя, стратегії, цілі, наслідки та побічні ефекти, які стосуються певної ситуації;

3) тематичні фрейми: проблеми і стратегії, пов’язані з реалізацією конкретної теми;

4) нарративні фрейми: типові історії, пояснення, аргументи, а також зв’язка, розвиток тощо, які допомагають слухачеві створити свій новий тематичний фрейм [5, с. 245].

Отже, сценарій – це не просто ланцюжок подій, а зв’язаний каузальний ланцюжок дій. Він може розгалужуватися на безліч можливих шляхів, які сполучаються у найбільш характерних для сценарію точках – елементарних діях. Якщо, наприклад, брати сценарій у ресторані, то такими діями є “прийом їжі” і “грошова оплата”.

Таким чином, проаналізувавши деякі зі структур ментальної репрезентації знань, які, ми вважаємо найбільш необхідними, зважаючи на об’єкт нашого дослідження, можемо зробити наступні висновки. Досить природним вважаємо те, що фрейми ототожнюють з багатьма когнітивними структурами, адже вони або значною мірою схожі з фреймами, або є категорією чи компонентом, без яких важко уявити фрейм. Представимо власну потенційну схему співвідношення ментальних структур, яку вва-

жатимемо практичною при схематизації когнітивного процесу. Насамперед, виокремимо три площини, які включатимуть свої поняття. До однієї з площин належать інформація, знання, досвід, інтелект. Вони знаходяться у центрі нашої моделі, адже когніція – це пізнання людини, отримання інформації, передача знань і т.п. Інша площина – концептуальна царина (концептуальна сітка), ментальний простір, ментальний досвід. Посилаючись на С. А. Жаботинську, Ч. Філлмора, Р. Ленекера та ін. можемо стверджувати, що вся інформація та усі знання, якими володіє людина, розміщені в людській пам'яті у вигляді системи поєменованих концептів, у вигляді концептуальної сітки чи ментального простору, що містять у собі окремі фрейми, концепти, пропозиції і т.д. Слід звернути увагу, що за М. О. Холодною ментальні простори "відіграють роль медіатора та проливають світло на функціонування ментальних структур та ментальних репрезентацій" [4, с. 35]. Отже, ментальний простір є посередником між існуючими ментальними структурами і знаннями по світу. Ментальний простір є індивідуальним семантичним простором свідомості.

Самі когнітивні структури, до яких віднесемо фрейми, концепти, схеми, скрипти, сценарії належать до наступної площини (становлять інший щабель), а пропозиції, слоти, термінальні вузли, які є будівельним матеріалом когнітивних структур становлять нижчий рівень ієрархічної структури.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: логико-семантические проблемы. – М.: Наука, 1976. – 383 с.
2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. – Тамбов: ТГУ, 200. – 123 с.
3. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. / Сост. В. В. Петрова; Под ред. В. И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
4. Засекина Л. В. Структурно-функціональна організація інтелекту. – Острог: НаУОА, 2005. – 370 с.
5. Козак С. В. "Людина і Природа" у літературно-художньому дискурсі: досвід фреймового аналізу (на матеріалі романів Е. Штрітматтера і Т. Гарді): Дис. канд. філол. наук. – Одеса, 2007. – 215 с.
6. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. – М., 1996. – 245 с.
7. Минский М. Фреймы для представления знаний: Пер. с англ. – М.: Энергия, 1979. – 151 с.
8. Нижегородцева-Кириченко Л. А. Концептуальная структура лексико-семантического поля "Интеллектуальная деятельность" // Вісник Черкаського уні-верситету. Серія "Філологічні науки". – 1999. – Вип. 11. – С. 57-66.
9. Павкін Дмитро Михайлович. Образ чарівної країни в романах Дж. Р. Р. Толкієна: лінгвокогнітивний аналіз: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Черкаський держ. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2002. – 215 с.

10. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – Вип. 23. – М.: Прогресс, 1988. – С. 52-92.
11. Beaugrande, Robert-Alain de, Dressler Wolfgang Ulrich. Einführung in die Textlinguistik. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1981. – 290 p.
12. Fillmore, Charles J. An Alternative to Checklist Theories of Meaning // Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. – Berkeley, 1975. – P. 123-131.
13. Fillmore, Ch. Frame Semantics // Linguistics in the Morning Calm. – Seoul: Hanshin, 1982. – P. 111-137.
14. Petruck, M. Body Part Terminology in Hebrew//Dissertation. – University of California: Berkeley, 1986.
15. Schank R.C., Abelson R.P. Scripts, Plans, Goals, and Understanding. – Hillsdale, 1977. – 266 p.

Тіщенко О. В.,
КНЛУ, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ОЗВУЧЕНОГО ТЕКСТУ АНГЛІЙСЬКОГО СПОРТИВНОГО ТЕЛЕРЕПОРТАЖУ

У статті розглянуто композиційну структуру тексту англійсько-го спортивного телерепортажу, визначено номенклатуру компонентів структури тексту спортивного телерепортажу на прикладі спортивних телерепортажів футбольних матчів між командами Дербі Каунті та Квінз Парк Рейнджерс (футбол) та Барберіанз та Ол Блекс (регбі).

Ключові слова: телерепортаж, спортивний телерепортаж, композиційна структура, англійський телерепортаж.

The article considers a sport TV report contexture, defines the components of a TV sport report text structure. Examples are taken from the football and rugby matches BBC1 TV reports (“Derby County” vs. “Queens Park Rangers”; “Barbarians” vs. “All Blacks”).

Key words: a TV report, a sport VT report, a TV report contexture, an English TV report.

Серед багатьох напрямків лінгвістичних досліджень тексту особлива роль відводиться виявленню його композиційно-структурних особливостей. Це цілком зрозуміло, оскільки наявність чіткої організації компонентів тексту полегшує його сприйняття, інтерпретацію та зберігання у пам'яті реципієнта. Підготовка інформаційних матеріалів на спортивну тематику до транслявання в ефір та, особливо, подання матеріалу у прямий ефір безпосередньо з місця події відбувається за використанням певного алгоритму. При цьому творчість автора у процесі складання тексту для передачі інформації про спортивну подію проявляється лише у відповідному структуруванні матеріалу, що, в свою чергу, підпорядковується встановленим вимогам до структури текстів інформаційного типу [3, с. 35].

Як відомо, традиційними формами подачі спортивної інформації для масової аудиторії є спортивне оголошення, спортивна хроніка, спортивний репортаж, спортивна замітка [3, с. 31]. Структурною особливістю репортажу, яка дозволяє йому максимально близько до реальної дійсності відображати перебіг події, що динамічно розгортається, є поєднання елементів різного характеру: інтерв'ю, звіту, кореспонденції. А це, водночас, викликає певні труднощі сюжетно-композиційної побудови репортажу, серед яких можна назвати вибір відрізка події, розстановку її учасників, розміщення фактичного матеріалу, який допомагає компоувати

і описувати найяскравіші епізоди, розстановку акцентів на характерних деталях, що додають яскравості до авторського бачення перебігу події [5, с. 298].

Тому **метою** статті є встановлення та опис найбільш характерних компонентів англійського спортивного телерепортажу, їх взаємодії та впливу на здатність репортажу привертати увагу масової глядацької аудиторії, формувати її думку та ставлення до події, що транслюється. Прикладом досліджуваних репортажів слугують записи трансляцій БіБіСі1 змагань з футболу та регбі, що належать до командних видів спорту.

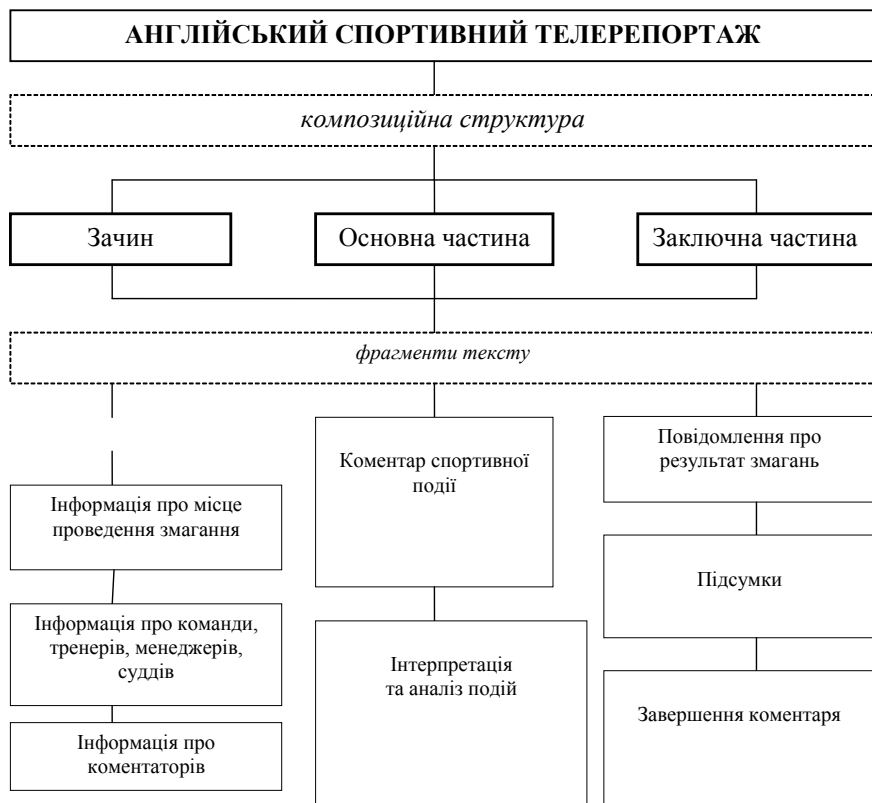
Для вирішення зазначених питань доцільно, насамперед, визначити номенклатуру компонентів, що утворюють композицію репортажу.

Проведений аналіз спеціальних досліджень показує, що проблема визначення композиційної структури телерепортажу взагалі, та спортивного телерепортажу зокрема, а також її компонентів порушується у багатьох працях [3; 4; 6; 9]. У цьому зв'язку варто зазначити, що переважна більшість дослідників, вивчаючи складові компоненти репортажу, стверджують, що журналістський репортаж складається з трьох частин. Частина, що починає репортажну оповідь найчастіше зустрічається як заставка [5, с. 300] або зачин [4, с. 121]. Фрагмент, що містить основу інформацію про спортивну подію, описується у термінах основна частина [5, с. 300] або центральна частина [1]. Кінець репортажу оформлюється у заключній частині [5, с. 300].

Таким чином, викладене вище можна узагальнити у вигляді фрагмента класифікації (Рис. 1), що демонструє основні елементи композиційної структури тексту англійського спортивного телерепортажу.

Зважаючи на те, що телевізійний репортаж є спадкоємцем репортажу газетного, доцільним буде звернутися до досліджень особливостей цього жанру для друкованих ЗМІ. Аналіз проблеми показує, що британському спортивному репортажу у пресі властиві такі основні композиційні елементи, як заголовок, підзаголовок та вступний абзац, конкретизуючі абзаци та кінцівка [8, с. 12]. Існує також думка, що в усній формі спортивного репортажу відносно чітко можна виокремити лише початок та кінець [1].

Оскільки репортажний опис підпорядковується часовим рамкам події, факти, що знаходять відображення у репортажі, розташовуються у заданій послідовності, відповідно до схеми репортажного опису. Підкреслимо, що кожен з характерних компонентів репортажу має своє змістове наповнення, лексичне втілення та виконує певну функцію.

Рис.1. Фрагмент класифікації композиційно-структурних ознак озвученого тексту англійського спортивного телерепортажу

Так, на початку подається заставка, або зачин, найчастіше – це яскравий, вдало підібраний епізод події, метою якого є привернути увагу аудиторії, підготувати її до сприйняття інформації повідомлення [5, с. 300]. Досліджуючи стилістичні ресурси сучасного спортивного репортажу у російськомовній пресі, Л. Г. Кайда [4, с. 121] зазначає, що зачин вводить асоціативну тему, розвиває ідею, подану у заголовку, виражає авторське “я” і є своєрідним ключем репортажу, а тому саме він відіграє важливу роль у композиційній єдності спортивного репортажу. Крім того, на початку тексту, як правило, розміщуються компоненти композиції з такими мікротемами, як назва змагання та місце його проведення, погода, траєкторія, стадіон, учасники. Можливі також випадки, коли вказані елементи подаються у основній частині [1].

Розглядаючи та аналізуючи існуючі підходи до композиційної структури англійського спортивного телерепортажу, зазначимо, що ця ознака залежить від способу трансляції репортажу. Прямий репортаж транслюється з місця події і відображає безпосередній її перебіг, маючи при цьому незначну кількість відступів від процесу перебігу події, коли глядач має змогу почути діалог коментаторів, думку залучених до обговорення перебігу спортивної події експертів, при цьому слідкуючи за розгортанням події на полі. І навпаки, якщо можливість показати подію в реальному часі її здійснення відсутня, репортаж фіксують у формі відеозапису і випускають в ефір у певний час. Такий репортаж має складнішу композиційну побудову, оскільки окрім запису прямої трансляції спортивної події, що являє собою основну частину програми, глядачеві пропонують низку супровідної інформації про учасників змагань, інтерв'ю з тренерами, власниками клубів, аналітиками тощо.

Звернемо увагу на те, що прямий репортаж починається майже одночасно з виходом команд на поле. У цьому випадку зачин прямого репортажу включає інформацію про склад команд, заміни у складі гравців та причини цих заміні, імена тренерів, власників спортивних клубів, відомості про стадіон, на якому відбувається гра, заповнення трибун вболівальниками. Наприклад, розглянемо композиційну структуру прямого репортажу, проаналізувавши футбольний матч між командами “Дербі Каунті” (“Derby County”) та “Квінз Парк Рейнджерс” (“Queens Park Rangers”), що відбувся 24.10.2009 року на стадіоні Прайд Парк (Pride Park). Інформація зачину у цьому репортажі вміщувала місцезнаходження стадіону та його розмір, імена коментаторів, коротке повідомлення про команди та коментар про події, що відбуваються на полі перед початком матчу:

... Club's official ram leading the way and forming a guard of honor tonight military personnel from the 2nd Battalion the Mercian Regiment (Worcester and Foresters) recently returned from duty in Afghanistan. Alongside the members of the Royal British Legion as well.... Derby County very much hoping that it all adds for the spectacle and atmosphere. Very shortly we are going to hear the National Anthem – very unusual to hear that before a Football league match. ... Beautifully sang by Thomas Spencer-Wortley who is a club tenor and a life-long Derby County's fan. ... Two teams shake hands and in the center of the pitch we'll now have the laying of the wreath by a naval officer of the Royal British Legion. Derby County beginning their commemoration and fund-raising support for this year's Poppy Appeal. And now the salute to all four poles of the ground. The Poppy Appeal is very prominent here today both on the T-shirts given away to all of the spectators and all the shirts of the home team as well. All to the team news now and Derby County made four changes .... There's just one change for Queens Park Rangers ... Derby County's manager, Nigel Clough, is much as anything state clarity very-very

long injury list at the moment hampering his site's progress ... (Interview with Nigel Clough) ... Our referee today is Mark Haywood from West Yorkshire. He's been on the football league for three years now? This is the second time he's taking charge of the match at Pride Park. ... And Jim Magilton, the manager of the Queens Park Rangers ... [10].

З іншого боку, фіксований репортаж, що подається у формі відеозапису, має досить розгалужену структуру. Це підтверджує аналіз матчу між командами “Барберіанз” (“Barbarians”) та “Ол Блекс” (“All Blacks”), який відбувся 05.12.2009 року на стадіоні Твікенхем (Twickenham) у передмісті Лондона. Зачин починається анімаційною заставкою, створеною за допомогою комп’ютерної графіки, яка є своєрідним символом цього виду спорту. Наступним кроком є відеоролик – фрагмент зустрічі цих двох команд у 1973 році. Центральною фігурою відео сюжету є журналіст Джон Інвердейл, який коментує прибуття команд до місця проведення змагань, підготовку команд до виходу на поле – події, що передують початку змагань. Глядачі мають можливість бачити його в кадрі, що значно підсилює “ефект присутності”:

How many times have you seen that try over the last thirty-six years and yet never lose this magic? But in a strange way it's also a milestone hanging round this fixture. How can these two sites ever replicate that match? Well, maybe today. .... The prospect of seeing so many of the best players around at the moment and sure that we'll have the biggest crowd of the sporting day here at Twickenham this afternoon. That was the most beautiful winter day, at lunchtime it's cloudy over since then, but providing it doesn't rain it should be a game of the continuous glorious heritage of this fixture. ... You can see the teams are lining up – we are going to hear the anthems today after which you'll have our commentators Eddie Butler and Brian Moore. Hayley Westenra with the national anthem and Jack Phill will sing the lied God Save the Queen because we are at Twickenham... [11].

За ходом матчу слідкують коментатори Едді Батлер та Брайен Мор:

Good afternoon and welcome to Twickenham. Jo Rokocoko of New Zealand in the Barbarians' shirt will now line up to face the haka. Should be interesting for him... The referee today is Christophe Berdos of France. And no doubt he will do his best to let things go ... [11].

Таким чином, до однієї з типових ознак зачину спортивного телепортажу з командних видів спорту можна віднести інформацію про склад команд. Сучасні можливості телебачення дозволяють подавати цю інформацію за допомогою табло, що з'являється у кадрі і дозволяє глядачеві побачити розміщення гравців на полі. Показ виходу команд на поле, привітання команд, традиційно відрізняється залежно від виду спорту. Обов'язковим елементом зачину є звучання гімну, який створює відчуття піднесеності. Після чого починається власне трансляція гри.

Наступним структурним елементом спортивного телерепортажу є його основна частина, яка розпочинається сигналом про початок гри. Як показує аналіз репортажів, типовими авторськими відступами основної частини є інтерв'ю з учасниками, фактичний матеріал про учасників події так і про підготовку та проведення спортивних змагань. Відзначимо, що при побудові цієї частини найважливішим є вдалий підбір деталей, за допомогою яких створюється так званий “ефект присутності” і забезпечується колоритність опису [5, с. 300]. Основну частину спортивного репортажу про змагання у командних видах спорту можна умовно поділити на дві частини, які розділяються перервою між таймами гри. Перерва у перебігу спортивної події – це час напруженої роботи коментатора, оскільки, залежно від виду репортажу, репортер має змогу доповнити репортаж інформацією і про гру, що транслюється, і про попередній досвід команд.

Так, основна частина прямого репортажу гри між командами “Дербі Кауті” та “Квінз Парк Рейнджерс” супроводжується інтерв'ю з спортивним аналітиком Гарі Кросбі під час першого тайму та діалогом коментаторів перед початком другого тайму.

Водночас, репортаж гри між командами “Барберіанз” та “Ол Блекс” відрізняється значно складнішою побудовою: відео фрагменти перебування команди у роздягальні, інтерв'ю зі спортивними аналітиками про хід першого тайму, що проводиться за участі кількох осіб, використання повторного кадру з детальним аналізом фрагментів гри, використання можливостей комп'ютерної графіки для моделювання стратегії фрагментів гри, інтерв'ю з гравцями команд про їх власні враження від гри. У перерві між таймами глядачі знову бачать у кадрі журналістів, які беруть інтерв'ю у спортивних аналітиків, висловлюючи при цьому власні враження від гри:

It's interesting to hear Eddie and Brian talking about the atmosphere here. It's a little bit quiet which is surprising because there must be thousands of fans, at least on the Barbarians side ...[11].

Фінальним структурним компонентом є заключна частина репортажу, у якій підводиться підсумок вражень від побаченого. У цій частині автор подає оцінку події, висловлює власні думки щодо місця цієї події та її значення для спортивних здобутків учасників, емоційного настрою вболівальників, організаторів та ЗМІ, які забезпечили можливість перегляду події у різних куточках світу [5, с. 300]. Зазначимо, що важливою складовою частиною при цьому є повідомлення результату гри. Як показує аналіз, заключна частина репортажу, що передається у прямій трансляції, значно коротша від заключної частини репортажу, що подається у запису, оскільки вона містить невідготовлений матеріал та супроводжується транслюванням подій з місця змагання. Наприклад, трансляція гри

між командами “Барберіанз” та “Ол Блекс” закінчується діалогом коментаторів під час прощання гравців на полі із суперниками та на трибунах із представниками клубів, інтерв’ю з тренерами та спортивними аналітиками і, звичайно ж, повідомлення результату гри:

The referee’s whistle goes and we have the famous victory – for the Barbarians over New Zealand. Way back in 1973 ... the Barbarians in one of those famous games of all times and defeat has been repeated here in 2009 ... team of Barbarians, strangers they came to Twickenham, brothers in arms they leave the field. They have beaten the previously unbeaten “All Blacks”. It is a famous day again for the “Barbarians”, they have won by 25 points to 18 [11].

Проаналізовані вище компоненти – зачин, основна частина та заключна частина – утворюють композиційну рамку спортивного репортажу, яка дозволяє відображати подію, що відбувається, відповідно до реального перебігу [1]. Однак, як свідчить аналіз джерел, описана вище структурно-композиційна схема спортивного телерепортажу може бути видозмінена [5, с. 301].

Не викликає сумнівів той факт, що сприйняття тексту залежить від того, наскільки ефективною є його структурна організація. Саме завдяки чіткості, прозорості та доступності структурної організації читач, слухач чи глядач розуміє і сприймає повідомлення згідно із задумом автора. Аналіз репортажів підтверджує, що вживання коментатором тих чи інших мовленнєвих актів залежить від кількох чинників ситуативного, психологічного чи фахового характеру. Однак найважливішим, на думку Ф. С. Бацевича [2, с. 194], слід вважати чинник композиційної структури репортажу.

Відомо, що будь-яка структура передбачає наявність зв’язку між частинами цілого. Вважаючи текст одиницею структурної природи, деякі дослідники (В. В. Різун, А. І. Мамалига, М. Д. Феллер, Л. Г. Кайда) визначають, що “структурованість – це ознака тексту, яка виражає наявність певних зв’язків між елементами та одиницями тексту” [7, с. 9]. Водночас, Л. Г. Кайда вказує, що цілеспрямоване використання різних елементів тексту та їхня ефективна взаємодія допомагають підвищити дієвість репортажу та наблизити його до аналітичних жанрів журналістики [4, с. 123]. А В. О. Сизоненко [8, с. 13–14] підкреслює, що порядок висвітлення етапів матчу залежить від функціонального призначення репортажу та завдань, які ставить перед собою відправник (здивувати, переконати, зацікавити).

У контексті проблеми, що розглядається, варто звернутися до окремих аспектів тексту. Власне, публіцистичний текст, який при цьому створюється, має виразний впливовий характер і здатний впливати на широку аудиторію. Про це свідчать, як зазначає О. М. Александрова [1], і лексика, і просодичні засоби оцінного характеру.

Окрім цього, важливі закономірності структурно-змістової організації тексту можна виявити та інтерпретувати з позицій комунікативного підходу до тексту, який розглядає текст як комплексну мовленнєву дію, за допомогою якої відправник тексту встановлює певний комунікативний зв'язок з реципієнтом [6, с. 12–14]. Разом з тим, саме комунікативний підхід до розуміння природи тексту дозволяє вважати текст частиною суспільної інформаційної системи та відносно самостійною інформаційною підсистемою, що є засобом впливу на маси [7, с. 10]. Розглядається текст як цілісну структуру, зазначимо, що створення тексту відбувається з урахуванням особливостей історичного, культурного та соціального фонів. При цьому спостерігається певне взаємопроникнення таких параметрів тексту, як характер інформативності, специфіка комунікативності, особливості функціонування системи кодів, взаємозв'язок процесів кодування, декодування та інтерпретації. Адресат створює сюжетну побудову таким чином, щоб текст забезпечив можливість здійснення ідеологічного впливу [9, с. 18–19]. З іншого боку, сприймання тексту є керована автором дія, яка включає сенсорні процеси, що залежать від стану організму й сенсорної системи, перцепцію та рецепцію. Дослідники телерепортажів (В. В. Різун, А. І. Мамалига, М. Д. Феллер) відзначають, що у контексті масової комунікації зазначені процеси мають важливе значення, оскільки вони залежать і від організації комунікативного процесу, і від стану аудиторії, що сприймає повідомлення [7, с. 50–51].

Розглядаючи типологічні особливості жанру “спортивний репортаж” на матеріалі британської преси, В. А. Сизоненко зазначає, що саме прагматика тексту, яка є комплексом мовних та позамовних факторів, таких як інтенція відправника, фактор адресата, функціональні норми жанру, динаміка спорту і специфіка каналу комунікації, визначає особливість структури і композиції тексту. Серед особливостей газетної комунікації він називає стислість, взаємодію функцій інформування, впливу та оцінки, а також постійну боротьбу за експресивну виразність мовних засобів та стандарт висловлень, властивих газетним матеріалам [8, с. 2]. Працюючи над створенням певної образності тексту для телебачення, слід пам'ятати, що під час роботи над монтажем плівки для ефіру та під час здійснення літературно-стилістичної правки сценарію робота відбувається у два етапи: перший – це робота над мовою образів, а другий – робота над мовою слів [9, с. 165].

Таким чином, телебачення, будучи особливим каналом комунікації, вимагає особливої структурної побудови для телевізійних передач, що, в свою чергу, зумовлює складну мовленнєву структуру. Сюжетне та композиційне рішення, спосіб викладу у телепередачі мають свої характерні особливості і залежать від низки екстралінгвістичних умов, що впливають на побудову передачі. Це підтверджує доцільність та актуальність

більш широкого подальшого дослідження інтонації текстів англійського спортивного телерепортажу з урахуванням особливостей його композиційної структури.

Література:

1. Александрова Елена Николаевна. Спортивный репортаж как жанр дискурса [Электронный ресурс] Режим доступа www.lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2007/19/aleksandrova_en.doc
2. Бацевич Ф. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів: ПАІС, 2005. – 264 с.
3. Брандес О. П. Спортивно-информационные речевые жанры в газете “Morning Star” и их грамматико-лексическая характеристика: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Оксана Петровна Брандес. – К.: КГПИИЯ, 1979. – 170 с.
4. Кайда Л. Г. Стилистические ресурсы современного спортивного репортажа // Спорт в зеркале журналистики: (О мастерстве спортивного журналиста) / Сост. Г. Я. Солганик. – М.: Мысль, 1989. – С. 110 – 126
5. Ким М. Н. Жанры современной журналистики / Ким М.Н. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2004. – 336 с.
6. Ляшенко Т. С. Структурно-композиційні, лінгвостилістичні та прагматичні особливості тексту мистецтвознавчої рецензії (на матеріалі німецьких газет): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Тетяна Степанівна Ляшенко. – Львів, 2004. – 201 с.
7. Різун В. В. Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту / В. В. Різун, А. І. Мамалига, М. Д. Феллер. – К.: РВЦ “Київський університет”, 1998. – 336 с.
8. Сизоненко В. А. Типологические особенности речевого жанра “спортивный репортаж” (на материале британской прессы): автореф. на соиск. учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Виктор Александрович Сизоненко. – Киев, 1985. – 12 с.
9. Стрижалова А. А. Об особенностях организации текстов, относящихся к разным функциональным стилям / Адель Алексеевна Стрижалова, Любовь Ивановна Кручинина. – Иркутск: Изд-во Иркут. у-та, 1985. – 176 с.
10. Відеоматеріал спортивного репортажу. Запис з каналу BBC 1.
11. “Derby County” vs. “Queens Park Rangers” – 24.10.2009
12. Відеоматеріал спортивного репортажу. Запис з каналу BBC 1.
13. “Barbarians” vs. “All Blacks” – 05.12.2009

Ткачівська М. Р., Тихоновська О. В.,

Прикарпатський університет ім. В. Стефаніка, м. Івано-Франківськ

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ПОСТМОДЕРНОМУ ТВОРІ ТА СПОСОБИ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ Ю. АНДРУХОВИЧА “МОСКОВІАДА”)

У статті розглядається проблема відтворення інтертекстуальних одиниць. Аналізується переклад Сабіною Штюр роману Ю. Андруховича “Московиада” на німецьку мову. Інтертекстуальні одиниці поділено на: цитатні імена, цитати-біблєізми, фольклорні цитати, цитати із національних літератур, цитати із тоталітарної доби та реалії інтертекстуального характеру.

Ключові слова: *переклад, інтертекстуальність, цитати.*

Realization of the intertextual category of the in the postmodern work and the ways of its translation (on Sabine Stöhr's german translation of the novel “Moscoviada” by Yuriy Andrukhovych).

The article deals with the problem of intertextual unit translation. Sabine Stöhr's german translation of the novel “Moscoviada” by Yuriy Andrukhovych is analyzed. The intertextual units are divided into: name quotations, quotations and bibelisms, folk quotes, national literature quotations, quotations from totalitarian period and realia of intertextual nature.

Key words: *translation, intertextuality, quotations.*

Творчість митця – неповторна і така, що не цілком піддається поясненню чи декодуванню. При перекладі художнього твору можливі та навіть неминучі втрати на будь-якому системному рівні мають бути відшкодовані за допомогою додаткових засобів мови перекладу (так звана перекладацька компенсація), яку перекладач має використовувати у тих випадках, коли йдеться не просто про переклад твору, а про переклад “наслідування”, запозичення, цитацій, ремінісценцій, алюзій, тобто мається на увазі одне із основних понять постмодернізму – інтертекстуальність (від лат. *Inter-* між і *textum*- тканина, зв'язок, будова). Сам термін був запроваджений у 1967 р., Юлією Крістевою для виявлення різних форм і напрямків письма в одній текстовій площині.

Розглядаючи інтертекстуальність, цілком доцільно розрізнати два її аспекти: інтертекстуальність читача й інтертекстуальність автора. З позиції читача, інтертекстуальність – це налаштованість на більш глибоке розуміння тексту або вирішення нерозуміння тексту (текстових аномалій) за рахунок встановлення багатомірних зв'язків з іншими текстами. З позиції автора, інтертекстуальність – це спосіб генезису власного тексту й постулювання власного поетичного “Я” через складну систему

відношень опозицій, ідентифікації і маскування з текстами інших авторів. [8, с. 12-13]. Говорячи про інтертекстуальність в перекладі, між читацькою та авторською знаходиться перекладацька інтертекстуальність, яка суттєво впливає на читацьку. При перекладі інтертекстуальних одиниць перекладачеві слід максимально наблизитись до “ідеального читача”, а його інтерпретації мають бути максимально відповідними авторському задуму, якщо такий існує. Схиляємось до думки, що інтертекстуальність з позиції перекладача – це глибинне розуміння тексту та встановлення багатомірних зв’язків інтертексту з іншими текстами, з певною культурою/епохою чи мовою. Таке визначення не враховує інтертекстуальної взаємодії типу “зв’язок одного і того ж тексту”, оскільки декодування цього типу між текстовою взаємодією є завданням безпосередньо читача перекладу, а не перекладача.

Метою даної статті є з’ясування найоптимальніших способів адекватного відтворення інтертекстуальних одиниць на основі зіставлення твору Ю. Андруховича “Московіада” та його німецькомовного перекладу. Інтертекстуальні одиниці, наявні в проаналізованому нами романі, можна поділити так: цитатні імена, цитати-біблєзми, фольклорні цитати, цитати із національних літератур, цитати із тоталітарної доби та реалії інтертекстуального характеру.

У дослідженні ми послуговувались класифікацією інтертекстуальних одиниць, запропонованою Л. Грек, а саме їх поділ за фактом належності до універсальної, національної чи індивідуальної енциклопедій [2, с.5]. Статус родового поняття, тобто основної структурної одиниці інтертекстуальності має цитата.

І. Цитатні імена.

При передачі цитатних імен перекладач використовує такі способи перекладу:

1) транслітерацію з поясненням цитатного імені в коментарі (*Nikolaj Palkin, Wanja Kain, Walerian, Oswald, Mychail*); 2) переклад внутрішньої форми імені (*Арнольд Горобець – Arnold Spatz, Омелько – m Simpel*); 3) підбір відповідників у цільовій мові (*Жанна д’Арк – Jeanne d’Ark, маркиз де Сад – Marquis de Sade*); 4) транскрипцію (*Wyssozki, Schwanezki, Dserschinski*).

Неадекватно відтвореним є неодноразово і в різних формах згадане в творі ім’я головного чекіста СРСР – Фелікса Держинського (порівняй: укр. “Хіба піти спитатися у Держинського. У Залізного Фелікса ” [1, с. 84] – нім. “Vielleicht könntest du Dserschinski fragen. Den Eisernen Felix”. [10, с. 121]. У наведених рядках мова йде про пам’ятник Ф. Держинському. У коментарі варто було б розмістити певну лінгвокраїнознавчу інформацію стосовно цього революціонера, а також його прізвисько – Залізний Фелікс. Такий коментар для німецькомовного читача

був би провокуючим до смислотвірної активності: Залізний Фелікс – 1) пам'ятник; 2) прізвисько.

Цитатне ім'я Ваня Каїн відтворене способом транслітерації – Wanja Kain, та з поясненням цитатного потенціалу в коментарі: “Wanja Kain (1718-1755) Gaunerkönig, der Moskau Mitte des 18. Jahrhunderts fast drei Jahre lang in Atem hielt und de facto kontrollierte” [10, с. 217]. Такий коментар є неточним з кількох причин. Ваня Каїн – це лише прізвисько відомого злодія Івана Осипова, а отже коментар мав би виглядати так: “Wanja Kain Spitzname für Gaunerkönig Iwan Osypow”. Проте цитатний потенціал даного інтертекстуального елементу на цьому не вичерпується. Це ім'я до середини ХХ ст. вживалося як лайка. Російський націоналіст Ваня Каїн, який пропонує всім книгу Ніколая Палкіна “Распледа косу береза”, є натяком на образ Каїна з вірша Ю. Андруховича “Ваня Каїн”, в якому цей образ виражає концепцію російського народу як старшого брата.

Отже, ця інтертекстуальна одиниця породжує множинність її інтерпретацій, в той час як перекладач відтворює її відповідно до власної інтерпретаційної позиції, що є, на нашу думку, недоліком. Нав'язуючи читачеві перекладу власне розуміння тої чи іншої інтертекстуальної одиниці, перекладач часто порушує авторські інтенції щодо її введення в твір. В зв'язку з цим пропонуємо поділ інтертекстуальних одиниць на: 1) одиниці моноінтертекстуального характеру; 2) одиниці поліінтертекстуального характеру. Одиниці моноінтертекстуального характеру потрібно відтворювати при перекладі, коментуючи їх або ні, відповідно до їх належності до індивідуальної, національної чи універсальної енциклопедій. В той час, як одиниці поліінтертекстуального характеру не варто коментувати через можливість хибної інтерпретації, а лише намагатись з допомогою різних способів перекладу зберегти й передати їх “чужерідність”. Відсутність коментарів позитивна й тим, що читачеві надається можливість вигадування власних гіпотез. Одиниці поліінтертекстуального характеру є справою літературного критика.

II. Цитати-біблеїзми.

Лексичні одиниці біблійного походження застосовуються в постмодерному творі здебільшого в “низькому” контексті й виконують функцію творенню гри та іронії. Використовуючи прецедентний текст – німецькомовний текст Біблії, перекладач відтворює лексичний склад та синтаксичну структуру біблеїзмів (*Und die Feste verkündigt seiner Hände Werk; Lest meine Poesie, eßt meinen Leib, trinkt mein Blut*). Проте спостерігаємо й недотримання біблійного зразка: *Man müsse neuen Wein in neue Schläuche füllen* [10, с. 75]. У творі цей біблеїзм вживається не в статусі фразеологізму, а в своєму буквальному значенні: під вином маються на увазі “прегарні барвисті” пляшки з алкоголем. Інтертекстуальність тут вжита для того, щоб показати іронічне сприйняття дійсності голо-

вним героєм. В німецькомовних перекладах Біблії цей вислів має дещо інший лексичний склад: “Man soll Most in neue Schläuche fassen” (Mat. 9, 16-17). Як бачимо, перекладач не використав німецькомовний текст Біблії, а лише дослівно відтворив рядки з твору. Лексема “Most” – молоде вино, є синонімом до слів “der neue Wein”. Морфолого-категорійна заміна “Most” – нове вино, була б доцільнішою з двох причин. По-перше, вжите в Біблії слово “Most” було б для німецькомовного читача більш провокуючим до смислотвірної активності, ніж “neuer Wein”. По-друге, лексико-синтаксичне згортання, що в даній ситуації не призводить до суттєвої зміни значення, завжди виправдане з позиції компресії художнього тексту, адже переклад твору, який насичений стилістично маркованою лексикою, зазвичай і так виходить за обсягом більшим, ніж оригінал твору, оскільки перекладач часто вводить додаткові лексичні центри, використовуючи такі способи перекладу, як дескриптивну перифразу чи комбіновану реномінацію. Модальне дієслово “müssen” також не відсилає читача до біблійного походження виразу, оскільки біблеїзмам притаманне інше модальне дієслово – “sollen”.

Проаналізуємо відтворення біблеїзму “Юда” в перекладі твору: укр. “... нічого ще не заподіявши нікому, я вже почував себе *Юдою*” [1, с. 79] – нім. “niemandem irgend etwas angetan hatte, fühlte ich mich schon als *Judas*” [10, с. 115]. Перекладач адекватно відтворив ім’я способом підбору відповідника у цільовій мові. До того ж читач перекладу має можливість двояко розглядати цитатне ім’я біблійного походження: а) як ім’я апостола, тобто як власну назву; б) як повнозначне слово: *m Judas* =, -se – зрадник. В оригіналі твору слово вжите як власна назва. В даному випадку маємо справу з таким різновидом метонімії, як антономазія, тобто вживання власного імені замість загального.

Як загальна назва слово вжите в творі у наступних рядках: “Терзают Русского Орла / *Иуды*, стервачи” [1, с. 14]. У перекладі дана лексема відтворена неадекватно: “Wird Rußlands Adler angeschossen / Von Juden, Luden” [10, с. 20]. Очевидно тому, що німецьке слово “Jude” і російське “иуды” частково близькі за звучанням, перекладач хибно зрозумів значення лексеми “иуды”. Йдеться не про представників єврейського народу, а про людей, яким не можна довіряти – юд, зрадників. Отже, слід було вжити слово “*Judasse*”, навіть якщо воно й порушує ритміку рядка: “Von Judassen, Luden”.

III. Фольклорні цитати

При перекладі фольклорних цитат автор використовує творчий підхід, що не завжди є позитивним, оскільки саме точне відтворення їх лексичного складу вказує на приналежність до іншого культурного простору (*Die Wahrheit ist ein Fähnchen im Wind – Правда як дишло; bye-bye, schöne Maid – Бувай здорова, чорноброва*).

В українській літературі та піснях зустрічаємо фразеологічне висловлювання “живемо тільки раз”. Трансформація даної тривіальності вжита автором у творі – “Раз живемо – раз мучимося” [1, с. 132] – має оптимістичний та іронічний відтінок. Перекладач змінює структуру висловлювання, підібравши у своїй мові функціональний аналог вислову: “Leben heißt leiden” – слова, які належать Будді. Згідно з буддійськими уявленнями після смерті людина перероджується і народжується знову. Тільки належно проживши життя, вона може “справді” померти. Таким чином, у перекладі вираз набуває песимістичного, трагічного і аж ніяк не іронічного характеру. Трансформація синтаксичної структури вплинула на значення фразеологічного висловлювання. Запропонований нами переклад речення “Man lebt ja nur einmal – man leidet auch nur einmal” відтворює життєрадісний дух українців і авторські інтенції щодо нього.

IV. Цитати із національних літератур.

Цитати із національних літератур, наведені в творі, передані способом точного відтворення лексичного матеріалу (“*Я в серці маю те, що не вмирає!*” [1, с. 111] – *Ich trage im Herzen was unsterblich ist*” [10, с. 158]). Більшість цитат з національної літератури залишились непрокоментованими (*Jeder muß sein Schicksal tragen...*; *O Sprache der Mutter, was wär ich ohne dich?*), проте цитати із творчості сучасних авторів, супроводжені атрибуцією “як сказав поет”, завжди прокоментовані (“*Herbsthunde der Karpaten*”; *ein agrammatisches Fragezeichen*). Ми вважаємо, що слід було б зробити навпаки.

При алюзивному цитуванні автор обіграє прецедентний текст, пристосовуючи його до певної ситуації (порівняй: укр. “Сидять, курять, п’ють пиво... *Сім’я обіда коло хату*” [1, с. 35] – нім. “Sie sitzen, rauchen, trinken Bier...*Ein häusliches Idyll*” [10, с. 51]). В коментарі перекладач лише зазначає – Schewtschenko-Persiflage. Творчий переклад даних рядків є своєрідною трансформацією німецькомовного перекладу назви вірша “Dorfidylle”, з якого вони взяті. Для україномовного читача зрозуміло, що автор змінив лексему Шевченкового вірша “вечеряти” на “обідати” відповідно до ситуації. Хоча в творі часовий проміжок перебування Отто у пивбарі є невідомим, проте це точно не вечір. Перед перекладачем постала дилема – зберегти весь смисловий потенціал алюзії, чи передати іронічність висловлювання. Текстотвірна функція алюзії збережена при перекладі, але смислотвірна – не цілком.

Неодноразово перекладач цілком не відтворює цитати з національних літератур, наявні в “Московіаді” (укр. “якщо ви мені не дасте його *живим або мертвим*, або *і мертвим і живим, і ненародженим*” [1, с. 136] – нім. “wenn ihr ihn mir nicht bringt, *tot oder lebendig*” [10, с. 193]). Припускаємо, що для того, щоб уникнути перенавантаження тексту перекладу невідомими німецькомовному читачеві цитатами з національних літератур,

перекладач іноді не перекладає їх. Невідтворена цитата “і мертвим, і живим, і ненародженим” з однойменного вірша Шевченка є інтертекстуальним елементом, що сприяє творенню іронії. Навіть при дослівному відтворенні лексичного матеріалу збереглася б комічність висловлювання.

V. Цитати із тоталітарної доби.

Вирішальним при перекладі цитат з тоталітарної мови радянського періоду є збереження ідеологічної семи. Це можливо досягти, наприклад, шляхом збереження слів з ідеологічним відтінком, які стали загальновідомими ще за часів існування Радянського Союзу. Мова йде про так звані інтернаціональні радянізми. “Бо здавалося тобі, що вірним шляхом кульгаєш, *товаришу*” [1, с. 93] – “Du dachtest, du würdest den richtigen Weg entlanghumpeln, *Genosse*” [10, с. 134]; “ЦК відає всім” [1, с. 126] – “Das ZK verfügt über alles” [10, с. 178].

Неадекватно відтвореною є цитата “Тут тепер *Росія* – *єдина й неділима*” [1, с. 127] – “Hier ist jetzt *Rußland* – *einig und unteilbar*” [10, с. 180]. Внаслідок розбіжності у фонових знаннях читача оригіналу та читача перекладу, такий переклад фрази не забезпечує впізнання “чужого” слова як “чужого”. Не кожен цільовий читач зрозуміє, що даний вислів не є безпосередньо створений автором, а належить до радянських постулатів. За своїм походженням вислів належить білогвардійському генералу Денікіну, гаслом якого було відновлення “єдиної, великої й неділимої Росії”. Пізніше висловлювання стало невід’ємною частиною комуністичної ідеології. Перекладачеві варто було б скористатися одним із двох способів: а) розмістити цитатний потенціал в коментарі; б) взяти вираз в лапки, що порушувало б інтертекстуальний принцип, але наштотувало б цільового читача на думку, що висловлювання – “чуже”.

VI. Реалії інтертекстуального характеру.

У проаналізованому нами романі наявні дві групи реалій інтертекстуального характеру: а) реалії-дати; б) псевдо-ономастичні реалії.

При введенні реалій-дат у текст виділяється два основних способи: пряме введення реалій-дат та імпліцитне введення реалій-дат. Імпліцитно введена реалія-дата “*Основана в 19...2.*” – “*Gegründet 1991*”, виступає денотатом алюзії. Автор дає читачеві можливість самостійно здогадатися про який саме рік йде мова. Відповідь читач може знайти, прочитавши наведений в творі вірш із збірки, заснованої в 1991 році. У вірші Ніколая Палкіна постає запитання, в чому полягає причина ненависті Прибалтики до Росії. Припускаємо, що під ненавистю автор має на увазі проголошення Литвою незалежності в 1991 році. Отже, дата-реалія “19...” є алюзією саме на цю подію. Перекладач полегшує завдання своєму читачеві і прямо вводить дату опублікування збірки – 1991р. Проте алюзивність реалії не втрачена, оскільки читач перекладу сам має здогадатись чи дізнатись, чому саме в 1991 році постає питання про ненависть Литви до Росії.

Характерними ознаками псевдо-топонімів і псевдо-антропонімів є новизна, ненормованість, невизначеність. Їх виникнення можливе лише з опорою на традиційну систему словотвору, що розглядається в якості своєрідного претексту (*Мухоморськ – Mückomorsk, Костя Сероштанов – Kostja Lochow, мусор Голосраченко – Polype Nacktarschuk*). Єдиним доцільним способом перекладу псевдо-реалій є відтворення їх внутрішньої форми з опорою на традиційну систему словотвору мови оригіналу.

Отже, основним при перекладі шести проаналізованих груп інтертекстуальних одиниць є збереження смислової напруги між “своїм” і “чужим” словом, сплетіння яких і створює ігрове поле постмодерного тексту. Вибір перекладу інтертекстуальних одиниць залежить від їх приналежності до національної, індивідуальної чи універсальної енциклопедій, від їх моно- чи поліінтертекстуального характеру. Завдяки відмінним лінгвокраїнознавчим знанням та своєму відчутті мови перекладачеві вдалося донести до свого читача смисл, іронічність, комічність, національний та міжтекстовий явища інтертекстуальності, яка є невід’ємною частиною роману Ю. Андруховича “Московіада”.

Література:

1. Андрухович Ю. Московіада. Роман жажів. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. – 152 с.
2. Грек Л. В. Інтертекстуальність як проблема перекладу. Автореф. дис. канд. філол. наук. – К., 2006. – 18 с.
3. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодерн. – К.: Критика, 2005. – 263 с.
4. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу (німецька мова). Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
5. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу: Навч. посіб. – К.: Юніверс, 2003. – 280 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром’як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.
7. Рижкова В. В. Реалізація категорії інтертекстуальності в американському тексті XIX-XX століть. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2004. – 20 с.
8. Фатеева Н. А. Интертекстуальность и ее функции в художественном дискурсе // Известия АН. Серия литературы и языка. – 1997. – Т. 56. – № 5. – С. 12-21.
9. Фатеева Н. А. Типология интертекстуальных элементов и связей в художественной речи // Известия АН. Серия литературы и языка. – 1998. – Т. 57. – № 5. – С. 25-38.
10. Andruchowitsch J. Moscoviada.– Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2006. – 223 s.

Тупахіна О. В.,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

МЕТОНІМІЯ ЯК КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИЙ МЕХАНІЗМ НЕОЛОГІЗАЦІЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто проблему метонімії у сучасній німецькій мові як когнітивно-семантичного механізму оновлення мовної картини світу, а також встановлені найбільш продуктивні метонімічні моделі.

Ключові слова: метонімія, категоризація, перекатегоризація, когнітивно-семантичний механізм, модель.

The article deals with the problem of metonymy in modern German language as a cognitive-semantic mechanism of updating of linguistic world picture. The article also covers the most productive models of metonymies.

Keywords: metonymy, categorisation, over-categorization, cognitive-semantic mechanism, model.

Оновлення мовної картини світу в певній мірі визначається активізацією процесів семантичної деривації. Як засвідчує проведений статистичний аналіз, серед традиційних шляхів вторинної номінації у німецькій мові кінця ХХ – початку ХХІ століття переважна більшість нових значень утворена внаслідок когнітивно-семантичних механізмів метафоризації та метонімізації.

Різні механізми оновлення мовної картини світу (когнітивно-дериваційний, когнітивно-комунікативний, когнітивно-семантичний) досліджувались в ряді праць Ю. А. Зацного, В. І. Заботкіної, О. М. Позднякової, Н. З. Котелової, С. М. Єнікеєвої, Дж. Олджео, Дж. Ейто, П. Брауна, Д. Херберга, М. Кінне, Д. Штеффенс та інш. Наразі недостатньо вивченим залишається проблема встановлення імпліцитних механізмів в семантико-когнітивній структурі неологізмів, утворених за допомогою метонімії, що і стало **метою** даної роботи.

Об'єктом аналізу статті є неологізація як комплексний лінгвокогнітивний процес, направлений на оновлення німецької мовної картини світу. У якості **предмета** виступає метонімія, як когнітивно-семантичний механізм неологізації, що детермінує розвиток лексико-семантичної системи німецької мови.

Матеріалом дослідження стали неологізми німецької мови останніх двох десятиліть, які були відібрані методом суцільної вибірки зі словників та довідників неологізмів ("Deutsches Neologismenwörterbuch", "Neologismen der 90-er Jahre", "Neuer Wortschatz: Neologismen der 90er Jahre im Deutschen"), інтернет-сайтів, присвячених проблемам німецької неології, електронних баз даних нових слів ("Verein Deutsche

Sprache e.V. Der Anglizismen-Index”, “Die Wortwarte”), а також німецькомовних періодичних видань (“Spiegel”, “Süddeutsche Zeitung”, “Die Zeit”, “Die Tageszeitung”, “Berliner Zeitung”, “Mannheimer Morgen”, “Berliner Morgenpost”, “Der Tagesspiegel” тощо).

Визнання того, що головною ознакою парадигмального простору сучасної лінгвістики є антропоцентризм, унеможливує аналіз будь-яких лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів без звернення до когнітивних структур. Саме тому під метонімією ми розуміємо не просто процес перенесення назви за суміжністю явищ (просторовою, часовою, логічною і т.д.) [6, с. 356], а й асоціативно-образний механізм лінгвокреативного мислення людини, в результаті дії якого відбувається перекатегоризація її досвіду.

Для встановлення значення метонімічного механізму в когнітивній діяльності людини звернемося до найбільш продуктивних моделей:

“ознака об’єкту – ознака іншого об’єкту”. В рамках цієї моделі реалізує себе метонімізація політичних реалій, утворених на основі кольорової відповідності, напр.: *Rote Socken* (дослівно: червоні шкарпетки) – іронічна неофіційна назва для Партії Демократичного Соціалізму, *grüne Wollstrümpfe* (дослівно: зелені панчохи) – партія зелених.

“географічне позначення / прізвище – інститут / угода / закон / реформа”. Лексичні одиниці, які виникли на основі переносу значення за даною моделлю (*Maastricht* – угода про подальший розвиток Європейського Союзу, яка була підписана у місті Маастріхт, *Schengen* – угода про безвізовий перетин кордонів деяких країн Європейського Союзу, підписана у Шенгені, *Agenda 2010* – реформа на ринку праці, що стосується звільнень з роботи та тривалості трудового дня, *Hartz IV* – четвертий закон про підвищення соціальної допомоги безробітним, *die Riester-Rente* – закон про приватне пенсійне страхування тощо), беруть активну участь у слово- та фразотворенні. Напр.: *das Schengensystem*, *das Maastricht-Minus*, *das Maastricht-Kriterium*, *die Agenda-Kündigungsfrist*, *das Agenda-Kündigungsschreiben*, *der Hartz-IV-Empfänger*, *der Hartz-IV-Ombudsrat*, *der Riestersparer*, *die Riesterförderung* тощо.

“матеріал – вироб з цього матеріалу”. Напр.: *der Plastik* замість *die Geld-, Kredit-, Kunden-, Plastikkarte*. У даному випадку відбувається перенесення назви з одного об’єкту на інший, який асоціюється з ним за суміжністю.

Спіраючись на те, що метонімія – це когнітивна модель, концептуальна структура, між елементами якої існують відношення суміжності, ми можемо з впевненістю стверджувати, що ця модель “накладається” на певний концептуальний простір і надає йому закладену в ній структуризацію [4, с. 78]. Це може бути осмислення об’єктів або подій в термінах їхніх частини, ознак тощо. Результатом того, що метонімічна модель

“накладається” на вже структурований простір, тобто на певний фрейм як конвенційну форму представлення фрагменту знань, є переструктурування цього фрейму.

Проте, існує цілий ряд переносів, які, за пропозицією Б. Уоррен, можуть бути кваліфіковані як “метафора в метонімії” (“metaphors-in-metonyms”) та “метонімія в метафорі” (“metonyms-in-metaphors”) [9, с. 95]. Так, В. Крофт та Д. Алан Круз підкреслюють глибинний зв’язок цих понять та виділяють явище метафтонімії (“metaphonymy”) [1, с. 218]. Саме тому ми вважаємо, що у певних випадках метонімічні переноси доцільно розглядати разом з метафорами.

Простежимо кореляцію метафори та метонімії на прикладі словосполучень *rote Ware* та *braune Ware*, які утворилися за аналогією до словосполучення *weisse Ware* (побутові електроприлади, які традиційно пофарбовані у білий колір, наприклад, пральні машини, холодильники тощо). Якщо в аналогічному зв’язку між словосполученнями *braune Ware* (аудіо- та відеотехніка, яка раніше випускалась у дерев’яному каркасі) та *weisse Ware* має місце перенос за суміжністю (тобто метонімія), то поява таких одиниць як *rote Ware* (товари широкого вжитку, зокрема продукти харчування, що швидко споживаються і мають низьку маржу прибутку порівняно з товарами довгострокового користування) викликає нагальну потребу у аналізі спектральних асоціації людини, які призвели до дії метафоричного механізму на основі подібності.

Метафоричне переосмислення значення слова *rot* виходить з крайнього положення цього кольору у спектрі. Отже, ці товари займають крайню позицію у класифікації – швидко споживаються, мають низьку маржу прибутку.

Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що метонімія є моделлю вихідного знання, когнітивним інструментом мовної категоризації, завдяки якому вербалізуються соціально-значущі для сучасної мовної свідомості явища та предмети.

Враховуючи висвітлені вище моменти, доволі перспективним напрямком подальших лінгвістичних досліджень можна вважати зіставне та порівняльне вивчення метонімії у різних лінгвокультурних середовищах, а також когнітивно-дискурсивний аналіз цього явища, який надасть цінні відомості про номінативний потенціал нового слова та універсальні принципи фіксації, акумуляції, відтворення у свідомості людини певного осмисленого нею фрагменту реального світу.

Література:

1. Croft W., D. Alan Cruse. *Cognitive Linguistics*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 356 p.
2. Die Wortwarte. – Режим доступу: <http://www.sfs.nphil.uni-tuebingen.de>

3. Herberg D., Kinne M., Steffens D. Neuer Wortschatz: Neologismen der 90er Jahre im Deutschen. – Berlin: Walter de Gruyter, 2004. – 351 S.
4. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. – Chicago: The University of Chicago Press, 1987. – 631 p.
5. Neologismen der 90-er Jahre. Lexikon. – Режим доступа: <http://www.hypermedia.ids-mannheim.de>
6. Oguay A.D. Lexikologie der gegenwärtigen deutschen Sprache. – Winnits'a: Nowa knyha, 2003. – 416 S.
7. Quasthoff U. Deutsches Neologismenwörterbuch. – Berlin: Walter de Gruyter, 2007. – 690 S.
8. Verein Deutsche Sprache e.V. Der Anglizismen-Index. – Режим доступа: <http://www.anglizismenindex.de>
9. Warren B. Sense Developments: a Contrastive Study of the Development of Slang Senses and Novel Standard Senses in English. – Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1992. – 192 p.

Угонь Л. М.,

ВНУ ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ТЕОРІЯ НАПІВАФІКСІВ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ

У статті висвітлено проблему напівафіксів у різних мовах та розглянуті різні точки зору провідних лінгвістів щодо цього явища. Зроблено висновки про сутність існування даних словотворчих одиниць.

Ключові слова: напівафікс, напівпрефікс, напівсуфікс, словотвір.

The article deals with the problem of semi-affixes in different languages. The authors examined different points of view presented by leading linguists concerning this phenomenon. The conclusions about the importance of existence of given word-building units are made.

Key words: semi-affix, semi-prefix, semi-suffix, word-building.

Проблема напівафіксації все більше привертає увагу вчених, які займаються питанням словотвору в різних мовах світу. Лінгвісти в межах цього дослідження звернули свою увагу на ряд словотвірних формантів, що мають ознаки як елементів складних слів, так і афіксів.

Подібним елементам у свій час були надані різні назви, а саме: афіксоїди (М. М. Шанський, В. Д. Аракін), суфіговані елементи (В. В. Виноградов), напівафікси (М. Д. Степанова), напівсуфікси (Г. Марчанд), відносно вільні (зв'язні) морфемі (О. С. Кубрякова), одиниці особливого статусу (Р. Г. Зятківська), повнозначні слова, що виступають у ролі суфіксів (О. Д. Мешков), суфіксоїди (І. Б. Бартков, Н. М. Мікаелян), субафікси (К. О. Крашеніннікова), радикасоїди (Р. Сафін). Таке різнобарв'я термінів пояснюється тими лінгвістичними концепціями, у відповідності з якими лінгвісти інтерпретують мовний матеріал.

У своїй роботі ми будемо оперувати терміном "напівафікс", аналіз процесу становлення та закріплення теорії напівафіксів у лінгвістичній науці став **метою** нашого дослідження.

У сучасній германістиці терміни "напівафікс", "напівпрефікс" і "напівсуфікс" міцно закріпилися завдяки дослідженням О. Буянова, Б. І. Барткова, М. Д. Степанової. Цікавим є той факт, що вперше термін "напівафікс" був використаний І. М. Ошаніним по відношенню до словотвірної одиниці китайської мови [10, с. 22].

Напівафікси характерні для словотвірних систем практично всіх германських мов. На думку багатьох вчених, саме німецька мова має для цього достатньо передумов: відносно бідну афіксацію, чітко розмежування морфем одна від одної, широке розповсюдження певного виду словоскладання. Тому й не дивно, що питанням словотвору й частково явищем напівафіксації в німецькій мові присвячена більша кількість до-

сліджень як зарубіжних, так і вітчизняних лінгвістів. У нашій роботі ми спробуємо дослідити історію розвитку напівафіксів, починаючи дослідження у німецькій мові.

За аналогією з терміном німецького вченого Г. Бекера “Halbableiter” у вітчизняній лінгвістичній літературі до 50-х років ХХ століття утвердився термін “напівафікс”. Історію свого виникнення він бере саме з праці М. Д. Степанової. Мовознавцями було встановлено наявність проміжних мовленнєвих структур, що знаходилися на межі між словоскладанням та афіксацією. Серед слів були помічені такі одиниці, один з компонентів яких, будучи раніше основою самостійного слова, на даному етапі розвитку мови за частоти свого вживання і узагальненості значення, являє собою морфему, близьку до афіксу. Внаслідок цього для позначення морфем такого типу був запропонований термін “напівафікс” [12, с. 77]. Далі в цій же праці дослідниця описує семантичні та функціональні особливості напівафіксів в різних частинах мови, розглядає їх роль у словотвірній системі німецької мови, виділяє ряд критеріїв, які дозволяють розглянути напівафіксацію в якості особливого способу словотвору та обмежує словоскладання з однієї сторони та афіксацію з другої.

Серед робіт, присвячених німецькому словотвору, на нашу думку, слід також назвати дослідження Л. І. Полякової. В одній із статей вона розглядає процес словотвору іменників у німецькій мові за посередництвом напівафіксів. У процесі дослідження було визначено ознаки, за якими напівафікси слід відрізняти від частин складного слова – афіксів:

Напівафікси виступають у функції стандартного словотворчого засобу, внаслідок чого зазвичай приєднуються до основ певного класу слів.

Напівафікси мають високу частоту вживання.

Напівафікси володіють широким загальним класифікуючим значенням.

У їхньому значенні спостерігається частковий або повний відрив від значення відповідних слів, які використовуються самостійно [11, с. 159].

Особливого наукового інтересу заслуговує наукове дослідження О. Буянова, присвячене субстантивним напівсуфіксам німецької мови. Автор розглядає 16 словотвірних елементів, традиційно віднесених до напівсуфіксів. Вчений приходить до висновку, що один і той же елемент в одних з'єднаннях може бути суфіксом, в других – напіфсуфіксом, а в третіх – частотним компонентом чи просто компонентом композиту. Таким чином підтверджується взаємодія словоскладання та деривації [3, с. 24].

Р. З. Мурясов також вважає напівафікси особливим способом створення лексичних одиниць у німецькій мові, хоча й звертає нашу увагу на те, що ще не вироблені більш-менш стійкі правила, що дозволяють приписувати сегменту слова статус афіксальності чи автономної основи [9, с. 15].

У праці В. С. Вашуніна, присвяченій структурі певних іменників німецької мови, також порушується проблема напівафіксів і частотних

компонентів складних слів [4, с. 33]. У роботі зазначається, що чітких меж між напівафіксами і частотними компонентами, між нечастотними компонентами і частотними компонентами не існує. Крім того, словотвірні елементи внаслідок їхньої багатозначності можуть бути і афіксами, і напівсуфіксами, і частотними компонентами композиту.

Однак, незалежно від досліджень у галузі німецького словотвору, в 1960 році в праці Г. Марчанда, присвяченій словотвору вже англійської мови, з'явилося поняття і термін “semi-suffix” [15, с. 290-292]. Під цим терміном автор має на увазі елементи, що знаходяться на межі між повнозначними лексичними одиницями і суфіксами. Відомо, що деякі суфікси походять від повнозначних слів, наприклад, *-hood* (*childhood* “дитинство”), *-dom* (*freedom* “свобода”), які в староанглійській мові вживались у якості самостійних слів. Лінгвіст привертає нашу увагу на той факт, що деякі лексеми в певній період починають вживатися тільки в якості других елементів складних слів. Від суфіксів вони відрізняються тим, що і за формі, і за значенням вони поводять себе як слово (незалежна одиниця), а від компонентів складного слова – неможливістю вільного вживання. До таких напівсуфіксів учений відносить *-like*, *-worthy*, *-monger*, *-way*, *-ways*, *-wise*.

Вивченням явища напівафіксації в англійській мові також займалася І. В. Арнольд. Згідно її теорії, напівафікси (*semi-affixes*) – це ті елементи, які, будучи другими компонентами складного слова, випали з мови як самостійні слова, зате отримали узагальнене значення [1, с. 159-160]. Виходячи з цього, Ірина Володимирівна виділяє 4 основних фактори, які сприяють переходу компонентів складних слів у розряд напівсуфіксів:

- семантична продуктивність (*semantic productivity*);
- пристосованість (*adaptability*);
- комбінаторна здатність (*combinatorial capacity*);
- стислість (*brevity*) [2, с. 118].

Авторка розглядає такі напівафікси як: *-man* (*fireman* “пожежник”, *spacesman* “космонавт”); *-like* (*gentlemanlike* “властивий джентльменові; джентльменський”, *childlike* “простий; невинний; довірливий, як дитина”); *-proof* (*waterproof* “водонепроникний”, *kissproof* “той, який не залишає відбитку”); *-worthy* (*seaworthy* “придатний до плавання”, *trustworthy* “той, який заслуговує довіри”), *-monger* (*scandalmonger* “пліткар”, “пліткарка”, *fashionmonger* “модник”, “модниця”), *-wright* (*playwright* “драматург”, *shipwright* “кораблебудівник”, “каробел”), *mini-* (*mini-bus* “мікроавтобус”), *midi-* (*midi-coat* “пальто середньої довжини”), *maxi-* (*maxi-coat* “довге пальто”), *self-* (*self-help* “самодопомога”) [2, с. 116-118].

П. М. Карашук не вживає спеціальних термінів по відношенню до подібних елементів і відносить окремі, на його думку, спірні утворення з *-man* (*rifleman* “стрілець”, *hangman* “кат”), *-worthy* (*blameworthy* “той,

який заслуговує осуду”, *thankworthy* “той, який заслуговує подяки”), *-like* (*maidenlike* “дівочий”, *birdlike* “птахоподібний”) і деякі інші до афіксів [5, с. 52-58, с. 120-124]. Учений не погоджується з твердженням М. Д. Степанової на рахунок того, що морфема стає суфіксом лише тоді, коли вона не вживається як самостійне слово. Хоча, на думку П. М. Карашука, суфікси *-ful*, *-less*, *-ly* – яскравий приклад саме цього явища [5, с. 121].

Наявність в системі словотвору англійської мови особливої групи елементів – напівафіксів відмічає П. В. Царьов. До них він, наприклад, відносить *euro-*, *bio-*, *micro-*, *self-*, *half-*, *eco-*, *tele-*, *-phobia*, *-graphy*. Дані елементи володіють ярко вираженими якістьами афіксу. Однак, на думку вченого, єдиного критерію віднесення подібних елементів до категорії напівафіксів не існує. Тому слід відносити подібні утворення до ряду афіксів, але бути при цьому обережними [14, с. 22-24].

О. Д. Мешков подібні елементи називає повнозначними словами, виступаючими в ролі суфіксів. На його думку, елементи *-load*, *-wide*, *-strong*, *-fold* можна прирівняти до суфіксів на тих засадах, що там вони втрачають своє реальне значення і лише надають похідному слову якість додаткове узагальнююче, однакове для всіх слів одного ряду значення. Тобто, виконують функцію, характерну для суфікса [7, с. 38].

В загальнотеоретичному плані проблема напівафіксації висвітлена в багатьох роботах О. С. Кубрякової. На її думку, особливість напівафіксів полягає в тому, що вони асоціюються іноді в більшій, а іноді й в меншій мірі з самостійними словами. Однак, за дериваційністю активності, за типом висловлюваних значень, за розподіленням ці елементи еквівалентні чистим афіксам [6, с. 136]. Із цього був зроблений висновок, що специфіку даних елементів слід розглядати в тому, що вони є членами таких амбівалентних морфем, які в якості своїх складових мають як вільні, так і зв’язні морфемі і саме їх було запропоновано називати “відносними афіксами” [6, с. 136-140].

Отже, у даній статті ми розглянули праці багатьох вчених, які займалися вивченням одиниць проміжного характеру. Вищезгадані лінгвісти зробили певний внесок у становлення теорії напівафіксів, пропонуючи свій еквівалент цього терміну. Причина появи в мові одиниць проміжного характеру пов’язана не лише з еволюцією самої мови, але й з розривом між формою мовних одиниць та їх функцією, швидкість розвитку яких різна [8, с. 5].

Література:

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. – М.: Изд-во лит. на иност. яз., 1959. – 351 с.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1986. – 295 с.

3. Буянов А. П. Субстантивные полусуффиксы в словообразовательной системе современного немецкого языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1979. – 29 с.
4. Вашунин В. С. Структура определительных сложных существительных в современном немецком языке: [Учебное пособие]. – Куйбышев: КГПИ, 1982. – 90 с.
5. Каращук П. М. Словообразование английского языка. – М.: Высшая школа, 1977. – 303 с.
6. Кубрякова Е. С. Основы морфологического анализа (на материале германских языков). – М.: Наука, 1974. – 320 с.
7. Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка. – М.: Наука, 1976. – 245 с.
8. Микаэлян Н. М. Суффиксоиды со значением действующего лица в языках различных типов (на мат. рус., арм. и англ. яз.): автореф. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – Ереван, 1984. – 21 с.
9. Мурясов Р. З. Словообразовательная система современного немецкого языка (структура и семантика): [Учебное пособие]. – Уфа: БГУ, 1980. – 82 с.
10. Ошанин И. М. О частях речи в китайском языке // Тр. ВИИЯ. – М.: Б. и., 1947. – № 2. – С. 3-29.
11. Полякова Л. И. Словообразование имён посредством полуаффиксов в современном немецком языке // Учёные записки МГПИИ. – М., 1955. – Том 7. – С. 145-162.
12. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка. – М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1953. – 376 с.
13. Степанова М. Д. Теория валентности и валентный анализ. – М.: МГПИ-ИЯ, 1973. – 110 с.
14. Царёв П. В. Продуктивное именное словообразование в современном английском языке. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 225 с.
15. Marchand H. The categories and types of present-day English word-formation. – Wiesbaden: O. Harrassowitz, 1960. – 379 p.

Хант Г. О.,

Житомирський державний університет ім. Івана Франка, м. Острог

ПОНЯТТЄВА СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ ПОРЯДОК / ORDNUNG

Стаття присвячена дослідженню поняттєвої складової національно-маркованого концепту ПОРЯДОК / ORDNUNG в німецькій мовній картині світу. Аналіз концепту ПОРЯДОК проведено на матеріалі лексикографічних джерел сучасної німецької мови.

Ключові слова: картина світу, національна маркованість, концепт, ПОРЯДОК / ORDNUNG, поняттєва складова.

The article is devoted to the consideration of conceptual dominant of the nationally marked concept ORDER / ORDNUNG in the German world picture. The concept ORDNUNG is analysed on the basis of lexicographic sources of modern German.

Key words: world picture, national marking, concept, ORDER / ORDNUNG, conceptual dominant.

Дослідження картини світу зумовлене зміною парадигм у лінгвістиці та утвердженням антропоцентризму. Картина світу – це образ навколишньої дійсності як динамічна система ментальних утворень, що фіксує значущі для людей фрагменти та аспекти об'єктивної та суб'єктивної реальності. Оскільки картина світу формується в кожного індивіда в процесі соціалізації, то вона неодмінно несе на собі національно-культурний відбиток. Отже, актуальність дослідження полягає у направленості сучасних лінгвістичних розвідок на розгляд національно-культурної специфіки картини світу.

Аналіз фрагментів картини світу реалізується на основі виділення мовних одиниць, що репрезентують концепти. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених трактуванню цього терміну (О. С. Кубрякова, З. Д. Попова, І. А. Стернін, В. І. Карасик), єдиного визначення концепту ще не сформульовано. Під концептом, слідом за В. І. Карасиком, ми розуміємо багатомірне ментальне утворення, що має образно-перцептивну, понятійну та ціннісну сторони [5, с. 73].

У вітчизняному мовознавстві накопичено великий теоретичний та експериментальний матеріал з проблем концептуального аналізу (Н. Д. Арутюнова, В. І. Карасик, О. С. Кубрякова, З. Д. Попова, Ю. С. Степанов, І. А. Стернін та ін.), становлення значення та процесів категоризації навколишнього світу (В. З. Дем'янков, О. С. Кубрякова, Р. М. Фрумкіна та ін.). Сучасна когнітивна лінгвістика не пропонує єдиного підходу щодо визначення структури концепту. У лінгвокультурних розвідках дослідники виділяють семантичну трьох-компонентну структуру концепту. Так, С. Г. Воркачов, В. І. Карасик, М. О. Красавский виділяють у структурі концепту поняттєву складову, образну складову та значущу складову

ву. В. І. Карасик також говорить про три компоненти структури концепту, де два з них співпадають з попередньою точкою зору, а третя дещо відрізняється, а саме дослідник виділяє: ціннісну, понятійну (представлена у вигляді вербалізованої форми концепту) та образну складові (невербальний елемент, який можна відтворити лише описово) [3].

Важливими для нашого дослідження є також положення про ціннісний характер концептів, а також про те, що наслідком аксіологічного забарвлення культурних концептів є “семіотична щільність” – представленість в плані вираження цілям рядом мовних синонімів (слів та словосполучень), тематичних рядів та полів, прислів’їв, приказок, фольклорних та літературних сюжетів і синонімізованих символів (витворів мистецтва, ритуалів, поведінкових стереотипів, предметів матеріальної культури), що пояснюється їх значимістю в житті людини [1, с. 18].

Концепт є міждисциплінарним об’єктом дослідження, зокрема: культурології, етнології, психології, філософії, історії, з одного боку, та психолінгвістики, лінгвокультурології, етнопсихолінгвістики, з іншого боку. На нашу думку, в лінгвокультурологічних дослідженнях можливе поєднання двох видів аналізу: вивчення менталітету / національного характеру лінгвокультурної спільноти, результатом якого буде виявлення ключових культурних концептів, та мовна репрезентація даних концептів (аналіз лексики, фразеології, пареміології на основі лексикографічних джерел, письмової комунікації в текстах різних жанрів, а також усної комунікації, та інших методик, які пропонує І. А. Стернін, таких як: залучення експериментальних даних вільного та направленого асоціативного експерименту, методики інтерв’ювання) [8, с. 4-10].

Мета даної статті – виявлення лексико-фразеологічних засобів, які вербалізують концепт ПОРЯДОК / ORDNUNG, на основі лексикографічних джерел сучасної німецької мови.

Для німецької культури ключовим концептом є *Ordnung* (ПОРЯДОК): *Ordnung muss sein*. “Час та простір в Німеччині насичені духом суворого порядку (*Ordnung*). Цьому ідеалові в Німеччині підкорені сімейне життя та бізнес, уряд, вільний час, шкільне життя. Жінка хоче утримувати свій дім та виховувати своїх дітей належним чином (*in Ordnung*); робочі місця на заводі мають бути в порядку (*in Ordnung*). Кабінет вчителя, все людське життя мають бути в порядку (*in Ordnung*). Поняття *Ordnung* – невідомна складова стереотипу, який створюється іноземцями про Німеччину, це те, що їх вражає в німцях. Підкорення часу та простору порядкові – одне з найважливіших досягнень германського суспільства” [10, с. 185].

Концепт ПОРЯДОК / ORDNUNG є результатом концептуалізації поняття *die Ordnung*, яке, проходячи крізь призму валоризації, підіймається до рангу концепту – тієї етно-соціо-психо-лінгво-культурної цінності, що стає мірною одиницею німецького менталітету [6, с. 97]. Поняття скла-

дова концепту охоплює “фактуальну інформацію про реальний або уявний об’єкт, яка служить основою для формування концепту” [7, с. 13]. Якщо образна складова культурного концепту корелює із перцептивною та когнітивними сторонами концепту як психолінгвістичного феномену, а ціннісний підхід ураховує важливість афективної сторони концепту в психолінгвістичному розумінні цього явища, то поняттєва складова є виходом на мовне втілення явища (в цьому плані поняттєву сторону концепту можна було б назвати фактуальною) [4, с. 118]. Це мовна фіксація концепту, його позначення, опис, ознакова структура, дефініція, зіставлювальні характеристики даного концепту у відношенні до тієї чи іншої низки концептів, які ніколи не існують ізольовано, їх найважливіша якість – голографічна багатомірна вбудованість у систему нашого досвіду [3, с. 5].

Аналіз лексикографічних джерел сучасної німецької мови дозволяє виявити наступні складові концепту ПОРЯДОК / ORDNUNG:

1) стан порядку, в якому щось знаходиться (*wie gelect aussehen, wie jmd. / etw. im Buche steht, wie es im Büchlein / Büchl steht, es ist alles in (bester / schönster) Butter, im Lote sein, in Ordnung sein, alles ist in schönster / bester Ordnung, astrein sein, alles im Lack, alles paletti, alles tutti*);

2) впорядкований спосіб життя (*mit gutem Beispiel vorangehen, die Chemie stimmt, etw. (ganz) in Ordnung finden; so weit, so gut!; Das wird sich (alles) finden!*);

3) врегульоване державним чином (законами, постановами) суспільне життя (*Backschaft machen, Zucht und Ordnung, etw. / alles liegt im grünen Bereich*);

4) закон (*das Auge des Gesetzes, nach dem Buchstaben des Gesetzes*);

5) спосіб регулювання, впорядкування, наведення порядку (*Akzente setzen, aufpassen wie ein Schießhund / wie ein Hefelmacher / wie ein Luchs, die Augen offen haben / halten, die Augen aufmachen / aufsperrn / auf tun, Augen und Ohren aufhalten, seine Augen überall / vorn und hinten haben, etwas in die richtige Bahn lenken, ins rechte Gleis bringen, jmdn. am Bündel / Bandel haben, mit eisernen Besen [aus]kehren, über etw. Buch führen, jmdm. Dampf machen, etw. in Lot / Ordnung bringen, jmdn. zur Ordnung rufen, ein großes Reinemachen veranstalten, tabula rasa machen, reinen Tisch machen, den Augiasstall ausmisten, Klarschiff machen, nach dem Rechten sehen, etw. ins Reine ringen, etw. geradebiegen, etw. in Form bringen, etw. in Schuss bringen / halten, etw. auf Vordermann bringen, etw. wieder hinbiegen*);

6) стан здоров’я, правильного функціонування (*jmdn. in Ordnung bringen, (wieder) in Ordnung kommen, in Ordnung gehen, rund laufen, alles fit / senkrecht?*);

7) стан задоволення або згоди (*nach getaner Arbeit ist gut ruhn, Das ist gebongt!, Da kann man nichts sagen!, mit jmdm. / etw. / sich im Reinen sein*);

8) дотримання дисципліни, виконання своїх обов’язків (*erst die Arbeit, dann das Vergnügen, zu Befehl!, etw. noch am Bein haben, seines Amtes walten*).

Таким чином, аналіз лексикографічних джерел показує, що кон-

цепт ПОРЯДОК / ORDNUNG займає особливе місце в німецькій культурі, охоплює всі сфери життя суспільства та розуміється досить широко як впорядкований спосіб життя, дотримання певних правил та установ. Особливо чисельною є група фразеологічних одиниць, яка вербалізує складову "спосіб регулювання, впорядкування". Наведений у цій статті аналіз лінгвістичного матеріалу свідчить про значимість концепту ПОРЯДОК / ORDNUNG для німецької культури.

Отже, визначивши, що національно-культурний аспект дослідження фразеологічних одиниць дозволяє поглибити та розширити зміст уявлень німецького народу про навколишній світ, а конкретний аналіз окремих національно-маркованих концептів (а саме, ПОРЯДОК / ORDNUNG) представити систему життєвих цінностей даного народу, ми вбачаємо перспективу дослідження у виокремленні інших національно-маркованих концептів німецького суспільства та дослідженні вербальних засобів їхнього втілення, що пропонує досить перспективний ракурс вивчення лінгвокультурної специфіки етносу і своєрідності менталітету німецького народу.

Література:

1. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт. – М.: Гнозис, 2004. – 236 с.
2. Денисенко С. Н. Німецько-українсько-російський словник-довідник. Словник-довідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови з перекладом прикладів на українську та російську мови. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 288 с.
3. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты: сб. науч. тр. / ВГПУ, ПМПУ. – Волгоград, Архангельск, 1996. – С. 3-16.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
5. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. 2-е изд., испр. и доп. – М.: ЧеРо, 2003. 349 с.
6. Приходько Г. П. Місце і роль концепту ORDNUNG у німецькій лінгвокультурі // Науково-виробничий журнал "Гуманітарні науки", 2009. – С. 96-99.
7. Слышкин Г. Г. От текста к символу: Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М.: Academia, 2000. – 128 с.
8. Стернин И. А. Концепт и значение: какому виду сознания они принадлежат? // Язык и национальное сознание. Вып. 7 / Науч. ред. И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2005.
9. Duden: Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage. Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich, Dudenverlag, 2008. – 959 S.
10. McIver Weatherford Jack. Deutsche Kultur, amerikanisch betrachtet. Berlin, 1978. – 185 S.

Цанро Г. Ю.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ГЕНДЕРНА ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ ПЕЙОРАТИВНОГО ВОКАБУЛЯРУ

Особливості вживання пейоративного вокабуляру розглядається на матеріалі англomовного інтерв'ю. Визначається залежність вживання пейоративної лексики від статі мовця, а також ситуативності спілкування.

Ключові слова: гендер, пейоративний вокабуляр, ситуативність спілкування

Gender specification of the realization of pejorative vocabulary is being researched on the material of English interviewers. It is proved to be determined by the gender of speakers, and by the situational peculiarities of communication.

Key words: gender, pejorative vocabulary, situational peculiarities of communication.

Історія сучасних гендерних досліджень характеризується рядом лінгвістичних досліджень, спрямованих на виявлення присутніх у мовах розбіжностей у вживанні лексичних форм представниками різних статей.

Тенденція пейоризації лексичних одиниць, що позначають жінок, відбувається такими шляхами [3, с. 80]:

1. Зниження значення нейтральних слів і водночасне відхилення у напрямку семантичного поля “жіноча категорія”. До першого типу можна віднести такі слова, як *nag, filly, squeeze, crone, hen, roach, crow, cow, crumpet*. Більшість з цих слів належать до семантичного класу “тварини”; тобто якості (причому акцентуються негативні якості), які притаманні або приписуються тваринам, переносяться саме на представницю жіночої статі.

2. Пейоризація слів, що раніше позначали чоловіків, а на сучасному етапі характеризують жінок (*brothel, harlot, hoyden, shrew*).

3. Пейоризація лексем, що позначали як чоловіків, так і жінок, але зараз відносяться лише до жінок (*wanton, adulterer, bimbo, tramp*).

При аналогічному аналізі лексем, що стосуються чоловіків, можна прийти до загальноприйнятого стереотипу, що при оцінці чоловіків на перше місце висуваються його розумові та ділові характеристики, а щодо жінок – їх зовнішність та сексуальність. Більшість некоректних термінів, особливо ті, що розглядають жінок як сексуальний об'єкт, відображають жіночий статус як певна “сексуальна власність”. Як вже зазначалось вище, жіночі лексичні одиниці, що описують жіночу сексуальність, мають пейоративний характер: *of easy virtue, fallen, whorish, on the*

streets, unchaste, wanton, в той час, як подібний ряд чоловічих термінів мають імлікацію толерантності типу "хлопці завжди залишаються хлопцями": *rake, skirt-chaser, old goat, gay dog, gay deceiver, Don Juan* [6, с. 91]. Сексуальна активність та досвідченність жінок не схвалюється суспільством [2, с. 138]. Вокабулярний запас мови постійно поповнюється новими пейоративними лексичними одиницями, що характеризують жінок: *titter, smasher, punch-board, easy-rider* [4, с. 304].

Відповідно до існуючих гендерних стереотипів, відображенням яких можуть бути також і принизливі лексичні одиниці (*derogatory terms*), чоловіки, прагнучи зберегти статус гідності в очах інших чоловіків, здебільшого сприймаються як особи, компетентні у будь-якій ситуації. Водночас, жінки здебільшого оцінюються лексичними одиницями, що характеризують їх як привабливих, вірних чоловікам, як слухняних, розумних, здатних підтримати чоловіків. Лексичні одиниці, що принижують розумові здібності, вживаються по відношенню до двох статей, але різняться за коннотацією. Лексичні одиниці, що описують референтів-чоловіків, вказують на наявність чогось зайвого в їх головах (*shift-for-brains, farthead, butthead*). З іншого боку, лексичні одиниці, вжиті по відношенню до жінок, натякають на "порожнечу" (*airhead, fluff, bubblebrain*). Отже, легковажність є більш типовою ознакою жіночого гендерного стереотипу, порівняно із чоловічим. Водночас, для чоловіків, від яких чекають досягнення певного соціального успіху, більш вагомим, ніж для жінок, недоліком є бути недостатньо розумним або освіченим [7, с. 404]. Самовпевненість чоловіків, що виражається й у мові, "закріплюється в чоловічій психології завдяки очікуванням соціуму: чоловіча поведінка, сповнена сумнівів і вагань, безжалісно висміюється" [1, с. 92]:

– *tama's boy, mollycoddle, milksop, muff, twit, softy, creampuff, pantywaist, weenie, Miss Nancy* (характеризують ніжних, спокійний та чутливих хлопців);

– *turkey, jerk, nerd, clod, klutz, schmuck, dummy, goon, dork, dweep, jackass, meathead, geek, zero, reject, goofball, drip* (характеризують хлопців, що підпадають під вплив дівчини);

– *chicken, chickenshit, yellow-bellied, lily-livered, weak-kneed, spineless, fraidy cat, butterfly, yellish* (характеризують недостатньо хоробрих хлопців або чоловіків);

– *loser, deadbeat, bum, freeloader, leech, parasite, goldbrick, sponge, mooch, ne'er-do-well, good-for-nothing* (характеризують чоловіків, які не можуть матеріально утримувати жінку та дітей);

– *queer, pansy, fag, faggot, queen, queeny, pervert, bugger, deviant, fairy, tinkerbelle, puss, priss, flamer, feller, sweet, precious, fruit, sodomite* (характеризують чоловіків, мужня поведінка яких ставиться під сумнів або які мають "альтернативну сексуальну орієнтацію") [5, с. 400-401].

She wrote that the male half of France was a 'nation of idiots and liars, a nation conquered and saved by its allies'. This, she said, had turned French men into "shrimp dicks", "little cocks" and "mummy's boy" (CNN LARRY KING LIVE Interview with Wrighty; September 5, 2004).

До сфери нестандартних слів відносять також сленг, вживання якого знижує стиль офіційного усного чи писемного мовлення та надає фамільярності, і зазвичай замінюється на евфемізми певною категорією мовців, наприклад, тими, що мають більш високий соціальний статус. Водночас сленг визначають як груповий соціальний феномен, який в середині певної групи перевищує соціальний статус, набуваючи прихованої престижності. Більш високий рівень вживання сленгу чоловіками, що підкреслюється у багатьох працях лінгвістів [8, с. 353], пояснюють тим фактом, що чоловіки у західних суспільствах займають більш високий соціальний статус і почуваються більш впевнено порівняно із жінками. Дослідження останніх років встановили впевнене зростання частоти вживання сленгу та нецензурних слів і виразів жінками, особливо молодшого віку, оскільки фактором, що сприяє вживанню “брудних” слів на сучасному етапі, виступає не стать мовця, а його чи її вік [8, с. 354]: молоді жінки набувають більшої “свободи” щодо вживання неввічливих термінів. Очевидно, що це не є наслідком економічних змін, а зміною у відношенні до використання стилістично зниженої лексики.

KING: OK. What do you think of Ellen coming on of –

BANKS: American – American Idol? Oh my gosh, I –

KING: Good choice?

BANKS: – am going to watch her, actually. I – I cannot wait to see what she's going to say. And I – she's like – she's not a singer. She doesn't know about singing, but she – you know, she can dance. And I think she's going to entertain the hell out of everybody. I really do. I really do (CNN LARRY KING LIVE Interview with Tyra Banks; September 22, 2009).

Мова є важливою частиною соціальної солідарності; вчені наголошують на важливості мови як фактора соціальної групової ідентичності. Більш висока рекурентність вживання жінками сленгу частково пояснюється тим, що для деяких груп жінок більш важлива підтримка класово-групової ідентичності, аніж “коректна жіноча поведінка”. Зауважимо, що існують певні ситуаційні обмеження використання “брудних” слів: діти уникають їх вживання у присутності дорослих, так само, як і дорослі уникають цього у присутності дітей.

Отже, якщо для більшості жінок прийнято уникати зниженої лексики, то для чоловічого мовлення характерна грубувате забарвлення, використання зниженої лексики (*damn, hell, devil, etc.*) незалежно від виховання та освіти [6, с. 101]. Однак, дослідження останніх років виявляють той факт, що для деяких чоловіків соціальний статус та освіта дають по-

чуття впевненості, що проявляється мовно у відсутності потреби вживати знижену лексику.

SEACREST: I definitely look up to the elderly. Kevin is my heaven, huh? Simon is my hell.

KING: And the man who said that is with us on the phone. Ryan Seacrest, the host of “American Idol.”

S. COWELL: Of course.

UNIDENTIFIED MALE: Am I hallucinating here? Just what in the hell do you think you’re doing?

PENN: Learning about Cuba and having some food.

UNIDENTIFIED MALE: Mr. Spicoli, you’re on dangerous ground here. You’re causing a major disturbance on my time.

PENN: I’ve been thinking about this, Mr. Hand (ph). If I’m here and you’re here, doesn’t that make it our time? And certainly there’s nothing wrong with a little feast on our time.

UNIDENTIFIED MALE: You’re absolutely right, Mr. Spicoli. It is our time. Yours, mine, and everyone else’s in this room (CNN LARRY KING LIVE Interview With Sean Penn, September 14, 2006).

ROONEY: Well, maybe Schieffer, you know, he’s embarrassing the hell out of CBS.

KING: He’s doing good.

ROONEY: The ratings keep going up. And they keep talking about replacing him for somebody. I mean, you know, they’re talking about giving Katie Couric \$20 million. I say take that \$20 million you could buy 40 reporters, 40 new reporters. You could give them each \$250,000.

I mean, there are hundreds of reporters who would jump at getting \$250,000. So take that \$20 million don’t give to it Katie. Give it to a bunch of reporters and make CBS news the best news report in the world.

KING: Have them everywhere.

ROONEY: Have them everywhere. Open up the bureaus we used to have in Buenos Aires and Warsaw, Poland. We used to have them everywhere. Open those up again with that \$20 million. Katie will be all right without it.

KING: And keep Schieffer?

ROONEY: Keep Schieffer, of course. (CNN LARRY KING LIVE Interview with Andy Rooney, January 6, 2006)

У проведеному дослідженні англомовного інтерв’ю (CNN LARRY KING LIVE) ми констатували той факт, що стилістично знижену лексику вживала обмежена кількість мовців, що обумовлено високим соціальним статусом мовців, офіційністю спілкування та тематикою інтерв’ю.

Література:

1. Говорун Т. В. Психічні та поведінкові розлади: гендерний аспект // Журнал практикуючого психолога. – 2002. – № 8. – С. 86-96.
2. Дмитрієва М. М. Особливості оцінної лексики у гендерному аспекті // Проблеми зіставної семантики. – 2001. – Вип. 5. – С. 135-139.
3. Лапшина М. Н. Семантическая эволюция английского слова. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1998. – 125 с.
4. Эмирсуинова Г. И. Языковой сексизм как проявление властных отношений // Функциональная лингвистика. Язык. Человек. Власть. – Симферополь: CLC. – 2001. – С. 303-305.
5. August E. R. Real Men Don't: Anti-Male Bias in English // Exploring Language. – Harper Collins College Publishers, 1995. – P. 396-406.
6. Bolinger D. Language. – The Loaded Weapon: The Use and Abuse of Language Today. – L.: Longman, 1984. – 214 p.
7. James D. Gender-Linked Derogatory Terms and their Use by Women and Men // American Speech. – 1998. – Vol. 73. – № 4. – P. 399-420.
8. Risch B. Women's Derogatory Words: That's Right, Dirty Words // Language in Society. – 1987. – Vol. 16. – № 3. – P. 353-358.

Царик Г. В.,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ЦИКЛІ ОПОВІДАнь “ГОЛОС ТРАВИ” ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

У статті здійснено граматичну класифікацію фразеологізмів циклу оповідань “Голос трави” Валерія Шевчука. Детально проаналізовано один із лексико-граматичних розрядів фразеологічних одиниць – вербальні фраземи. Виділено кілька тематичних груп, а саме: ФО на позначення мисленнєвої, мовленнєвої діяльності, сенсорного сприйняття, стосунків між людьми, внутрішньо-чуттєвої сфери людини та ін.

Ключові слова: фразема, фразеологічна одиниця, вербальні фразеологізми, контекст, тематична група.

The phraseological units of the story collection “The voice of Grass” by Valeriy Shevchuk are grammatically classicized in the article. One of them of the lexical – grammatical group of the phraseological units – verbal phrasemes are thoroughly analyzed.

Key words: phrasema, phraseological unit, verbal phrasemes, context, thematic group.

Цикл оповідань Валерія Шевчука “Голос трави” посідає вагомe місце у творчому доробку письменника. Важливим досягненням прозаїка є те, що він не лише відтворює фольклорну символіку, а намагається проникнути у глибинний зміст давніх уявлень народу, осмислити усталені фольклорні образи, наповнюючи їх сучасним змістом. Цим, очевидно, зумовлюється стійкий читацький та дослідницький інтерес до творів цього циклу, як і до всієї творчої спадщини письменника. Творчості В. Шевчука присвячені розвідки багатьох літературознавців. У мовознавчому аспекті твори письменника розглядалися менше. Уживання та функціонування фразем у творах В. Шевчука окремо не розглядались. Це й зумовлює актуальність нашої статті.

Проблеми фразеології сучасної української літературної мови були предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Велике значення для становлення фразеології як самостійної науки відіграли праці В. В. Виноградова, В. А. Архангельського, В. П. Жукова, Н. М. Амосової, М. М. Шанського та ін. В Україні розвиток фразеології пов’язаний з іменами І. К. Білодіда, М. А. Жовтобрюха, Г. М. Удовиченка, В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк та ін.

Важливе місце в теоретичних дослідженнях посідають класифікації

фразеологічних одиниць (ФО) за граматичним принципом, тобто здійснюється семантико-граматичний розподіл фразем шляхом “намагання вписати їх в різні граматичні класи, що співвідносяться з певними частинами мови” [6, с. 130]. Такий підхід до класифікації фразеологічного складу мови здійснювали Л. Авксентьев, В. Архангельський, М. Демський, В. Жуков, О. Кунін, І. Лепешев, О. Молотков, О. Федоров. Ця класифікація уже апробована у працях багатьох дослідників (В. І. Лавера, М. Т. Демського, Л. Ф. Щербачук, Г. Т. Кузь та ін.). У своєму дослідженні ми опиратимемося на *лексико-граматичну* класифікацію О. І. Молоткова, яка користується найбільшою популярністю у дослідників. Дослідник наголошує, що необхідно враховувати морфолого-синтаксичні ознаки фразем, серед яких сполучуваність ФО, однотипний для кожного розряду фразем набір граматичних категорій і можливість вияву парадигматичних форм для вираження відношень та зв’язків зі словами [3, с. 127].

Фраземне багатство – одна із прикметних рис мовостилю В. Шевчука. У цій статті здійснимо граматичну характеристику фразем, ширше розглянувши вербальні ФО, оскільки вони становлять найчисельнішу групу в аналізованих творах В. Шевчука. **Мета** нашої розвідки – виокремити у досліджуваних творах письменника дієслівні ФО та з’ясувати їх роль у структурі художнього світу циклу оповідань “Голос трави”.

В аналізованих творах ми виявили субстантивні, вербальні, адвербіальні, ад’єктивні та вигуківі фразеологізми. Найбільше серед них вербальних. Ці фраземи об’єднуються загальним значенням дії, мають граматичні категорії виду, стану, часу, способу, особи, числа, у реченні виступають присудком. М. Т. Демський відзначає як особливість, “що переважна більшість таких фразем називає дії і процеси, джерелом яких є людина” [2, с. 18].

Семантика аналізованих виразів надзвичайно широка у художній практиці митців. Вербальні фразеологізми можуть виражати найрізноманітніші сторони людської діяльності. Вони, зокрема, означають трудові процеси, ставлення персонажів до трудових процесів, конкретні дії людей, характеризують вчинки осіб, виражають їх фізичний чи моральний стан. У творах В. Шевчука виділимо кілька тематичних груп вербальних фразем, застосувавши класифікацію В. Папіш.

1. Тематична група фразеологізмів на позначення *мисленнєвої діяльності*. Ця група в аналізованих творах представлена рядом фразеологізмів з понятійною основою “тяма”, наприклад: дійти тями, прийти до тями, мати тямку, тратити тямку та ін. Такі фраземи в основному характеризують настрої, внутрішній стан персонажа. Так, у реченні “*Вранці він довго лежав, доки дійшов сяк-так тями*” [7, с. 268] автор передає настрої героя, його стан після страшного сну, вживши фразеологізм дійти тями, тобто прийти до себе “усвідомлювати, розуміти що-небудь”

[5, с. 218]. Синонімом до цієї фраземи автор використовує ФО прийти до тямки зі значенням “опам’ятатися, заспокоїтися” [5, с. 561]. В. Шевчуку як майстру слова властиве вживання фразем, не зафіксованих у фразеологічних словниках, які ми зараховуємо до авторських. Наприклад, тратити тямку, що є антонімічною до фраземи мати тямку [5, с. 378]. “Вночі Долинський зовсім **тратив тямку**, бо як тільки запалювався місяць, Меланка з’являлася серед двору...” [7, с. 270].

На позначення *мисленнєвої діяльності* персонажів В. Шевчук вдало вживає і фразеологізми з понятійною основою “голова”: не вкласти до голови зі значенням “хто-небудь не може усвідомити, збагнути щось або примиритися з чимсь” [5, с. 115] та утворений у результаті синонімічної заміни одного з компонентів – не вбрати до голови: “Пані ніяк не могла **вбрати до голови** того, що сталося” [7, с. 236]. Шляхом скорочення одного із компонентів ФО (еліпс) автор творить із фразеологізму думка блиснула в голові власний – блиснуло в голові [5, с. 221]: “Ото було б любо, – **блиснуло йому в голові**, – коли б і мене хтось полякав!” [7, с. 248]. Ці фразеологізми виконують тільки в зображальну функцію, є активним живописним елементом авторської оповіді та невласне прямої мови героїв оповідань.

2. Фразеологізми на позначення *мовленнєвої діяльності*. Автор їх використовує для відтворення розмовної мови персонажів. Найчастіше зустрічається фразама вести розмови, тобто “говорити про що-небудь” [5, с. 59], наприклад: “– Я хотіла б знати, які розмови вів із вами мій чоловік?” [7, с. 230].

3. Фразеологізми на позначення *сенсорного сприйняття*. В аналізованих творах В. Шевчука ці фраземи становлять найчисельнішу групу. Серед них найбільше зустрічаємо ті, що стосуються різних моментів діяльності, пов’язаної із зором. Вони номінують різні процеси та різноманітні вирази очей. Наприклад, фразама кинути оком зі значенням “миттю глянути” [5, с. 292] позначає процес “глядіти”. У реченні “Скрутивсь у бублик і покотився стежкою, а коли не стало сили котитися хуткіш, перекинувсь у білого хорта, який мчить через ліс швидше за вітер і має собі за помічника й невільника, й той вітер, і сьогоднішній настрій, і це, він зупинився й **кинув оком** догори, сонце” [7, с. 244] фразама виконує оцінну роль, підсилюючи ефект миттєвості перебігу подій. Зустрічаємо також фраземи цієї групи, які позначають процес “дивитися”. Наприклад, обпекти поглядом, тобто “пильно дивитись” [5, с. 455], не відвести погляду, тобто “весь час, уважно, пильно дивитись” [5, с. 105], та ін. Фразеологізм не відвести погляду підсилює захоплення закоханого героя красою сотниківни, наприклад: “...а біля неї бігли чудові сумні очі юного чорта, який дивився на неї і ніяк **погляду відвести не міг**” [7, с. 253]. Одним із героїв твору В.Шевчука є чорт – не злий, а дивакуватий, який

нерідко розмірковує про вічні проблеми і шукає те, що хвилює сучасну людину, тобто письменник подає образно-часову трансформацію язичеського духу. Демонологічні образи В. Шевчука стають втіленням того чи іншого стану людини, доброго чи злого, що перебувають у постійному змаганні. Фраземи, майстерно вживані автором, підсилюють образно-стилістичну вишуканість казкових ситуацій, легенд, які розгортаються на оригінальному, порівняно з народною творчістю, сюжетному дійстві.

На позначення виразу очей уживаються фразеологізми, які “допомагають письменнику передати найвищий ступінь оцінності. Це може бути або авторська оцінка свого героя, або оцінка героєм іншого персонажа, або оцінка персонажем якоїсь ситуації”. В. Шевчук досягає негативної конотації при характеристиці своїх персонажів, уводячи у текст такі фразеологізми: вибалушувати очі зі значенням “дивитись, широко розкриваючи очі” [5, с. 90], лупити баньки зі значенням “пильно дивитись” [5, с. 356], пасти очима. Стилістичне призначення таких виразів – викликати антипатію до персонажів.

До групи ФО на позначення сенсорного сприйняття відносять також *фразеологізми, що позначають слух*. Письменник уживає фразему позакладало вуха зі значенням “хтось не чує” [5, с. 530], підкреслюючи стан героя після страшного сну: “Але Долинському зі сну *позакладало вуха*, тож він покрутив головою: – Га?” [7, с. 268].

4. Ще одна група, яку можна виділити, *фразеологізми на позначення народження, життя і смерті*. Серед фразеологізмів зі значенням “померти” зустрічається фразама відійти з життя [5, с. 516] та її авторська модифікація, утворена шляхом скорочення одного елемента ФО (еліпс): “Немає ж ніякої рації *відходити*, коли тільки *прийшов*, коли тільки почав усвідомлювати себе, нема ж ніякої рації” [7, с. 255]. Антонімічною до згаданої є фразама прийти у світ, тобто “народитись” [5, с. 561], утворена аналогічно. Таке використання ФО відтворює жакливе усвідомлення чортом короткоплінності та беззмістовності свого життя.

5. Вагоме місце у прозі В. Шевчука посідають *фразеологізми на позначення стосунків між людьми*: на позначення дії особи стосовно когось у позитивному плані та з негативною конотацією. Хоча ця група не чисельна за кількістю, та все ж ужиті автором фраземи сприяють кращому усвідомленню читачем художньої картини світу його творів, демонологічних образів. Змальовуючи внутрішню боротьбу та неспокій, які переживала дівчина-відьма з настанням ночі, коли на небі з’являвся великий і червоний місяць. “Вона відчувала трепет перед цим чудним світилом і *впала б ниць помолитися його холодній порожнечі, коли б за нею не тупотіли чоботи князя...*” [7, с. 72]. Ужитий автором фразеологізм падати ниць має значення “виявляти комусь велику шану” [5, с. 480]. Почуття поваги, яке зазвичай адресується людині, тут спрямоване до небесного світила.

До підгрупи фразеологізмів на позначення дії особи стосовно іншої у позитивному плані можна віднести, на нашу думку, і часто вживаний автором вислів бути запанібрата зі значенням “приятелювати”, який словник не фіксує. На позначення поганих стосунків між людьми письменник уживає фразеологізми: зрівняти з землею “зруйнувати повністю” [5, с. 272]; дати гарбуза “відмовляти у сватанні” [5, с. 183] та ін.

Зустрічаються у текстах і фразеологізми на позначення певних дій однієї особи стосовно іншої: тримати в лабетах “повністю оволодіти кимось” [5, с. 192], нести тягар на своїх плечах “мати тяжкі обов’язки” [5, 434] випускати з рук “відпускати кого-небудь” [5, с. 81]: “Єдине, за чим пошкодувала цієї миті, – **випустила так легко зі своїх рук**” [7, с. 271].

6. У творах письменника знаходимо і ряд *фразеологізмів на позначення окремих рис або вчинків героїв*, наприклад: “Твардовський мовчав ще довше, він дивився під ноги, наче **набивав собі ціну**, а коли звів погляд, очі його палали” [7, с. 267] – **набивати ціну** “підносити себе в очах інших” [5, с. 414]; *Цей тягар клався вже на її плечі, і вона давала собі раду* [7, с. 230] – **давати собі раду** “справлятися з труднощами” [5, с. 181] та ін.

Містифікований погляд на світ, на природу, серед якої живе людина, її уявлення, вірування у прозі письменника підсилюють *фразеологізми на позначення внутрішньо-чуттєвої сфери людини*. Цю групу фразем можна віднести до часто вживаних. Своєрідно інтерпретуючи оригінальний образ народної демонології – домовика, В.Шевчук часто вживає ФО, наприклад, забивати памороки “дурманити” [5, с. 238]: “Молоко парувало – солодкий хмільний дух **забивав** домовикові **памороки**, відчував, що *тремтить*” [7, с. 233]. До цієї групи зараховуємо і такі ФО: вдаряти лихом об землю “не журитись” [5, с. 733], голова закрутилась “стан людини, при якому все ніби хитається” [5, с. 156] закладати дихання “заважати вільно дихати (про вітер, запахи)”, хоча автор уживає цей фразеологізм з іншим значенням “хтось втрачає здатність нормально мислити” [5, с. 238], не skleпити очей “не спати” [5, с. 658], авторський ФО аж рота розтулити (словник фіксує аж рота роззявити) “виявляти сильне здивування” [5, с. 609], не лізе у горло “у когось немає апетиту” [5, 343], сумнів посів “сумніватись”, авторський ФО втрачати розважок, який утворився із фразеологізму втрачати розум “переставати нормально мислити” [5, с. 138] шляхом синонімічної заміни одного із компонентів.

Проаналізований фраземний матеріал дозволяє зробити висновок, що фразеологізми у прозі В. Шевчука є активно вживаними і стилістично вагомими. Вербальні фраземи, як правило, вони номінують динамічні ознаки, джерелом яких є і реальні особи, і міфічні, фантастичні істоти, оскільки картини художнього світу творів В.Шевчука містять майстерне поєднання реального та ідеального, що досягається шляхом синтезу філологічних, релігійних та філософських начал.

Література:

1. Баран Я., Зимомря М., Білоус О. Ю., Зимомря І. Фразеологія: знакові величини. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 256 с.
2. Демський М. Українська фраземіка.: Автореферат дис... докт. філол. наук.– Ужгород, 1995. – 47 с.
3. Молотков А. Основы фразеологии русского языка. – Л.: Наука, 1977. – 283 с.
4. Папіш В. Семантико-функціональна природа фразеологізмів у художній прозі закарпатоукраїнських письменників (40-90 р.р.) ХХ ст. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Ужгород 2004. – 21 с.
5. Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 2008. – 1104 с.
6. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посіб. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
7. Шевчук В. Вибрані твори: Роман-балада. Оповідання / Передм. М. Жулинського. – К.: Дніпро, 1989. – 526 с.

Шегедин Н. М.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИКМЕТНИКІВ СИНЬОГО КОЛЬОРУ В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ГОРАЦІЯ, ОВІДІЯ ТА ВЕРГІЛІЯ)

Стаття присвячена вивченню лексико-семантичного поля прикметників синього кольору в латинській мові.

Ключові слова: *лексема, семантика, лексико-семантичне поле, структура лексичного значення.*

The article is devoted to the study of the lexico-semantic field of adjectives denoting blue color in Latin.

Key words: *lexeme, semantics, lexico-semantic field, the structure of lexical meaning.*

Прикметник кольору – одна з найбільш своєрідних лексичних одиниць із точки зору семантичного плану вираження у поетичній картині античного світу. Національно-культурна своєрідність семантики прикметників кольору є результатом лінгвокультурної інтерпретації колірною бачення, що зумовлена віяннями тогочасної доби й історично-культурними традиціями. Лексико-семантичне поле (ЛСП) прикметників синього кольору викликає зацікавлення у дослідників сучасних мов, однак дослідженню особливостей його функціонального і семантико-стилістичного характеру в латинській мові не приділяється достатня увага. Вважається, що групу прикметників синього кольору можна легко виділити, коли це стосується сучасних мов, але, досліджуючи ці мовні одиниці в латинській мові, натрапляємо на ряд труднощів. Вони пов'язані з процесами формування значень прикметників та нечіткими межами конкретних груп. Зокрема, **предметом** дослідження є лексичні одиниці, які позначають синій колір, взяті шляхом суцільної вибірки з поетичних творів Горация, Овідія та Вергілія, які є яскравими представниками класичного періоду. Тому ми вважаємо актуальним на матеріалі цих античних поетів провести аналіз семантики, структурної організації, дистрибутивних відношень лексичних одиниць, що позначають синій колір. Обираючи **об'єктом** дослідження поетичне мовлення, у своїй роботі ми ставимо за **метою**, застосовуючи теорію поля, дослідити розвиток семантичних значень прикметників, урахувавши ієрархічну будову поля, визначити ядерний і периферійні репрезентанти.

У системі поетичних означень із семантикою кольору синя колір-на гама міститься на периферії лексико-семантичного поля прикметників кольору. Це пов'язано зі специфікою формування, функціонування та розвитку системи лексем у латинській мові. Лексичні одиниці синьо-

го тону не вирізняються семантичним розмаїттям і використовуються як означення при вузькому колі іменників. У багатьох синтагмах, де зазвичай у сучасних мовах уживаються прикметники синього кольору, в латинській мові виміщаються лексемами чорного або білого мікрополів. Природні реалії, яким властивий синій колір, у поетичній мові набувають епітетів світлого або темного тонів і зрідка стають синіми. Така тенденція свідчить про формування системи прикметників синього кольору, але ніяк не про відсутність цього кольору у природі.

Мікрополе синього кольору складається з ядра – прикметника *caeruleus*, та навколоядерної зони: *lividus* та *livens*. “Прикметник *caeruleus* / *caerulus*... виник у результаті дисиміляції з *caelulum, демінутива від *caelum* “небо”” [2, с. 74]. У природі прототипом синього кольору є вода, а блакитного – небо. Як цей колір переданий у поетичній мові, показав статистичний аналіз. Лексема *caeruleus* в Овідія трапляється 30 разів, у Вергілія – 14, у Горация прикметник не зафіксований. Ядро мікрополя лексема *caeruleus* уживається у значеннях ‘синій, бірюзовий, блакитний, темно-зелений, темний’ [1, с. 143], але його семантичним ядром є значення ‘синій’.

Цікавим є семантичний розвиток цієї лексеми як наслідок аналізу лексичної семантики, де враховано характеристику поєднувальних властивостей лексичної одиниці. Зокрема, прикметник *caeruleus* здатний сполучатися із широким колом іменників різних тематичних груп (ТГ), що супроводжується розширенням його семантики і набуттям лексемою нових значень. Прикметник *caeruleus* сполучається з іменниками ТГ “водні об’єкти” і реалізує своє пряме номінативне значення, хоча наявність диференційної семи “темний” або “світлий” надає лексичній одиниці певного емоційно-експресивного забарвлення. При вживанні з іменником *aqua*, *ae f* (вода), *gurgis*, *gurgitis m* (вода, море), *pontus*, *i m* (море) аналізована лексема реалізує значення ‘лазуровий’, ‘синій’, наприклад: “*at vos si laesae tangit contemptus alumnae, gurgite caeruleo Septem prohibete triones* (Ov. Met. II 528) – ласку, прошу вас, явіт вихованці покривдженій вашій: не підпускайте до вод лазурових оту Ведмедицю”; “*oraque caerulea patrium clamantia nomen excipiuntur aqua* (Ov. Met. VIII 229) – батька ще кликав, коли вже приймало його лазурове море”; “*iam modo caeruleo nitidum caput exsere ponto, iam, Galatea, veni nec munera despice nostra!* (Ov. Met. XIII 838) – з лазурового випірні моря! О Галатеє, прийди! Не відкинь моїх щирих дарунків!” Яскравою метафоричністю вирізняється лексема при сполученні з іменником *gremium*, *i n* (лоно), створюючи ірреальну дійсність з ірреальними образами: “*contra autem magno maerentem corpore Nilum pandentemque sinus et tota veste vocantem caeruleum in gremium latebrosaque flumina victos* (Verg. Aen. VIII 713) – а навпроти сумний Ніл розкрив на широких грудях одіж і кличе переможених на лазурове лоно і в глибини водні”; “*quaeque aetheris alti religio et quae caeruleo sunt numina ponto* (Verg. Aen. XII 182) – боги, які є у високому небі і лазуровому

ефірі”. У наведених прикладах лексема позначає ознаку поверхні рідини, а саме водних реалій. Є налізована лексема й епітетом іменників ТГ “міфічні істоти”. Естетична функція лексичної одиниці спостерігається завдяки розширенню її дистрибутивності. Особливо виразно це спостерігається у поетичних творах Овідія: “*nec caelo contenta suo est Iovis ira, sed illum caeruleus frater iuvat auxiliaribus undis* (Ov. Met. I 275) – гніву не втишить, однак, тільки небом своїм Громовержець: брат лазуровий його вже викочує хвилі в підмугу”; “*prima fide vocisque ratae temptamina sumpsit caerulea Liriope* (Ov. Met. III 342) – слів його віщих вагу і правдивість судилося вперше Ліріопеї блакитній пізнати”. У пейзажних замальовках моря хмари мають зловіщий характер і лексема *caeruleus* набуває нового значення ‘темний’. На семантичному рівні відбувається зсув від значень синього кольору до ЛСП прикметників чорного кольору. Сема синій колір нівелюється диференційною семою ‘темний тон’ і розвиваються потенційні семи – “зловіщий”, “страшний”: “*nec iam amplius ullae adparent terrae, caelum undique et undique pontus, tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber* (Verg. Aen. III 194) – і вже більше не видно землі – скрізь тільки небо і море, – тоді над моєю головою нависли темні хмари”. У наведених контекстах негативна експресивність слова *caeruleus* виявляється завдяки парадигматичним відношенням, у які вступає прикметник, уживаючись поруч із іменником *imber, bris m* (дощова хмара). Аналізована лексема може виступати епітетом при іменнику *currus, us m* (колісниця) і має значення ‘лазуровий’ із вираженим позитивним значенням, якого набуває прикметник при актуалізації потенційної семи “життєрадісний”: Еней “*caeruleo per summa levis volat aequora curru* (Verg. Aen. V 819) – по вершинах валів полетів у лазуровій колісниці”. Контекстним партнером лексеми може виступати і човен або корабель, де прикметник вказує на колір поверхні судна, домінуючою семою тут є ‘темний тон’: “*Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen, Centauro invehitur magna, Scyllaque Cloanthus caerulea* (Verg. Aen. V 123) – керував “Кентавром” Сергест – від якого отримав назву Сергіїв дім, а Клоант – синьою “Сциллою””. Значення “темний” спостерігаємо і при сполученні з іменником *vitta, aef* (священна стрічка), де чітко простежується емоційно-експресивний характер лексеми з вираженою потенційною семою “скорботний”, підтримуваний контекстуальним оточенням: “*stant Manibus arae, caeruleis maestae vittis atraque cupresso* (Verg. Aen. III 64) – стоять жертівники манам, похмурий від темних пов’язок і чорного кипарису”. Темно-синього забарвлення набувають у поезії змії та дракони. Насиченість кольору впливає на значення прикметника внаслідок домінування семи ‘темний тон’ і виділення потенційної семи “небезпечний”: “*longo caput extulit antro caeruleus serpens horrendaque sibila misit* (Ov. Met. III 38) – у цю ж мить із лігва кам’яного виглянув синявий змія і страшним обізвася сичанням”. Прикметник *caeruleus* набуває переносних значень, які реалізуються у метафоричних контекстах. Розширення семантики аналізованої лексеми по-

мічаємо, при сполученні її з іменниками, які позначають волосся. Коли Кіанея перетворюється на потік, її волосся й інші частини тіла набувають кольору води: “*caerulei crines digitique et crura pedesque* (Ov. Met. V 432) – синяві пасма волосся, і пальці, і ноги, і стопи”.

Прикметник *caeruleus* набуває значення ‘чорний’ із негативною семантикою: “*huic dea caeruleis unum de crinibus anguem conicit inque sinum praecordia ad intuma subdit* (Verg. Aen. VII 346) – богиня вирвала з чорного волосся одну змію і кинула її цариці на груди приховану біля серця”. Потенційна сема “страшний” актуалізується під впливом семантики контекстуального оточення, наближаючи аналізовану лексему до ЛСП прикметників чорного кольору. Аналізований прикметник може виступати означенням іменника *gutta, ae f* (крапля), набуваючи значення ‘лазуровий’, де виділяємо сему “чистий”, “приємний”: “*caeruleaeque cadunt toto de corpore guttae* (Ov. Met. V 633) – краплі лазурові падають з усього тіла”; та іншого значення – ‘темно-сизий’, реалізуючи сему ‘гидкий’, ‘неприємний’: “*sentit nigraque caeruleis variari corpora guttis* (Ov. Met. IV 578) – бачить: цятки темно-сизі біжать по зчорнілому тілу”. Таке зрушення ядерних і периферійних сем у структурі значення пов’язане зі зміною сполучуваності.

У навіколоядерній зоні виділяємо лексему *lividus*, яка має значення ‘синюватий, синювато-сірий, свинцевого кольору, вкритий синцями, заздрісний’ [1, с. 597]. Аналізована лексема сполучається з іменником *racemus, i m* (ягода, гроно), вказуючи на стиглість, при цьому реалізується емотивно-позитивне значення: “*iam tibi lividos distinguet autumnus racemos purpureo varius colore* (Hor. С. II 5, 10) – ягоди синювато-сині осінь прикрасить пурпуровим кольором”. Така синестезія синього і пурпурового кольорів створює сильний естетичний ефект і увіразнює поетичне зображення пейзажу. Сполучаючись з іменниками ТГ “людина, частини тіла”, лексема має чітко виражений негативний характер, де виділяються семи “пошкоджений”, “неприємний”: “*hic inresectum saeva dente livido Canidia rodens pollicem* (Hor. Ep. V 47) – тут Канідія, гризучи свій ніготь неострижений, свинцевим зубом”. Значення “свинцевий” при іменнику *dens, dentis m* (зуб) містить сему ‘колір свинцю’ та вторинну сему ‘виготовлений зі свинцю’. На базову колористичну ознаку нашаровуються конотативні елементи, за своєю природою якісно-оцінні. Такий не властивий зубові колір стає уособленням неохайності і зіпсованості, що надає експресивного характеру не лише мікроконтексту, а й усій поезії. У синтагмі “*carpere lividas obliviones* (Hor. С. IV 9, 33) – канути в забуття” внаслідок сполучення прикметника *lividus* з іменником *oblivio, onis f* (забуття), що є абстрактним поняттям, аналізована лексема втрачає колірне значення і отримує ідіомне значення “забутий у пам’яті”, що розуміється як складова частина словосполучення. Аналізована лексема актуалізує значення “заздрісний”, яке обумовлене соціальними відносинами у суспільстві: “*nostra sed impugnat, nos nostraque*

lividus odit (Hor. Epist. II 1, 89) – але нас він б’є, і ненавидить заздрісний нас і наше”. Лексичне значення у цьому прикладі визначається конотацією, яка подає додаткову інформацію емоційно-оцінного характеру, а архісема ’колір’ відходить на другий план. Сполучаючись із іменником *colla, aef* (шия), прикметник реалізує значення ’синій з червонуватим відтінком’: “*ille viri videat toto vestigia lecto factaque lascivis livida colla notis* (Ov. Amor. I 8, 98) – у спальні сліди когось іншого хай йому бачаться всюди, й ніжний на шийці твоїй – знак поцілунку – синець”. Такий художньо-стилістичний прийом передачі кольору з використанням генітивної метафори має за мету актуалізацію потенційної семи “збаблливий, спокусливий”. Прикметник *lividus* набуває прямого номінативного значення при іменнику *vadum, in* (вода, море): “*quidve petunt animae, vel quo discrimine ripas hae linquunt, illae remis vada livida verrunt* (Verg. Aen. VI 320) – душі прагнуть куди? Чому одні залишають берег, тоді як по синьому морю відпливають інші?”

На периферії ЛСП прикметників синього кольору розміщується дериват *livens*, який є маловживаним і вказує на синій колір з ознакою динамічності. Сфера денотації аналізованої лексеми обмежена ТГ “людина, частини тіла”, “тварини”. На семантичному рівні в структурі лексичної одиниці виділяємо сему ’змертвілий’, ’вкритий синіми плямами’: “*vidi ego conpedibus liventia crura gerentem, unde vir incestum scire coactus erat* (Ov. Amor. II 2, 47) – дехто аж сині од пут волочив, помітив я, ноги – лиш через те, що звистив мужа про зраду жони”. Сполучаючись з іменником *plumbum, in* (свинець), аналізована лексема набуває значення “кольору свинцю”: “*pars maxima glandes liventis plumbi spargit, pars spicula gestat bina manu* (Verg. Aen. VII 687) – значна частина метає свинець тьмяно-сірий із праці, друга частина – два дрючки легкі міцними руками”. Конотація “страшний”, ’смертоносний’ зближує семантику лексеми *livens* з чорним.

Аналіз уживання прикметників виявив, що часто поети акцентують увагу не лише на семантичних особливостях лексичних одиниць, а й на розширенні їх дистрибутивних можливостей, створюючи таким чином поетичні метафори і символічні образи, які емоційно вражають читача і надають поетичним рядкам експресії.

Література:

1. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. – М., 1976. – 1096 с.
2. Цветообозначения в латинском языке / А. И. Солопов // Наименования цвета в индоевропейских языках: системный и исторический анализ. – М.: КомКнига, 2007. – 320 с.

Джерела:

1. Твори Горация, Овідія та Вергілія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.perseus.tufts.edu/>

Шульжук Н. В.,

Рівненський державний гуманітарний університет

СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СИНТАКСИСУ ДАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

У статті здійснено дослідження особливостей семантичної структури складного речення у діалогічному мовленні. Відзначено, що вибір семантичного варіанта тієї чи іншої синтаксичної структури учасниками мовлення зумовлюється різними стилістичними можливостями граматичної форми, її комунікативним та емоційним спрямуванням.

Ключові слова: діалогічна єдність, реченнєва модель, семантико-синтаксичні відношення, пропозиція, формально-синтаксичний аспект, комунікативний аспект, семантична структура.

In the article, there have been studied peculiarities of a complex sentence in dialogue speech. It has been ascertain that speaker's choice of semantic variant of this or that syntactic structure is conditioned by various stylist possibilities of grammatical form, its communicative and emotional colouring.

Key words: dialogue unit, sentence modul, semantic – syntactic relations, proposal, formal-syntactic aspect, communicative aspects, semantic structure.

Українське мовознавство досягло помітних успіхів у дослідженні різних структурних рівнів мови, зокрема синтаксису. Дослідження синтаксичних структур на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки спонукає науковців торкатися саме тих питань, які є найменш опрацьованими. У цьому плані не послаблюється інтерес до проблем діалогічного мовлення, яке в системі сучасного синтаксису має своєрідну семантичну структуру й комунікативну організацію.

Структура простого і складного речення української мови більшою мірою досліджувалася на матеріалі монологічного мовлення, оскільки воно найбільш повно репрезентує мовні моделі речення. У діалогічному ж мовленні часто використовуються висловлення, що не є граматичними реченнями, в них нерідко відсутні компоненти, що формують структурну схему речення. Тим часом актуальність дослідження таких одиниць не викликає сумнівів, оскільки характер інформації, умови її передачі визначають коло структур, що обслуговують діалог, специфіку їхньої формально-синтаксичної, семантико-синтаксичної та комунікативної організації. Виокремлення трьох аспектів функціонального синтаксису зумовило необхідність диференційованого підходу до кожного з них.

У працях вітчизняних та зарубіжних мовознавців представлені різні аспекти вивчення діалогічного мовлення [4; 5; 6; 8; 10; 11; 13].

Мета статті – дослідити особливості семантичної структури складного речення у діалогічному мовленні.

Семантико-синтаксична структура елементарних складних речень відображає відношення між двома ситуаціями. Тому складне речення з семантичного погляду поліпропозитивне, орієнтоване на вираження комплексу пропозицій, тоді як просте речення у типових виявах монопропозитивне. Семантико-синтаксичні відношення у безсполучниковому складному реченні нерідко ускладнюються різноманітними семантико-стилістичними нашаруваннями. Тому слід відзначити, що семантико-синтаксична – це та сфера, де особливо виразно виявляється взаємодія лексики і синтаксису, а “в широкому плані – граматики і стилістики” [1, с. 285].

Досліджуючи функціонування синтаксичних форм у діалогічному мовленні, не можна уникнути їх стилістичної кваліфікації, більше того, визначення функцій, семантики цих форм, як правило, передбачає проникнення в галузь стилістики. Речення однакової семантичної структури можуть мати різне формально-граматичне оформлення, а речення з різною семантичною структурою можуть мати однакову формально-синтаксичну структуру. Так, наприклад, причиново-наслідкові відношення можуть бути реалізовані в діалозі як у формі складнопідрядного, так і складносурядного та безсполучникового речень. Отже, загальна семантика, або зміст речення, включає в себе логіко-поняттєві категорії, які співвідносяться з позамовною дійсністю (з денотатом), а також семантику самої граматичної форми, в якій втілений зміст речення. “Денотативний зміст, – вважає С.Я. Єрмоленко, – можна назвати семантичним інваріантом речення, якому в конкретному мовленні відповідають семантичні варіанти речення” [5, с. 17].

Як бачимо, семантичний синтаксис найтісніше пов’язаний з проблемою функціонування мови, використання її багатих виражальних можливостей для здійснення комунікативної та експресивної функції. Якщо розрізняти в загальній семантиці діалогічної репліки-речення її позамовний зміст і власне граматичну семантику, то стилістика виявляється найтісніше пов’язаною з граматичною семантикою, із значенням форми. А синтаксичні форми утворюють відповідне “семантико-ситуативне поле із певним загальним значенням” [5, с. 20]. Ці синтаксичні форми диференціюються у сучасному українському мовленні, утворюючи семантичні варіанти. Вибір семантичного варіанта тієї чи іншої синтаксичної структури учасниками мовлення зумовлюється різними стилістичними можливостями граматичної форми, її комунікативним та емоційним спрямуванням, тоді як семантичний інваріант – узагальнений логічний зміст речення-репліки, стилістично нейтральна структура.

На означення тієї самої ситуації, для передачі того самого денотативного змісту мова використовує цілий ряд семантичних варіантів з різними граматичними формами вираження предикатів. Так, для вираження причинових відношень найчастіше в літературно-книжних стилях використовується сполучник *тому що*, проте в діалогічному мовленні аналогічні відношення передаються сполучником *бо* або безсполучниковою

конструкцією, де причинові відношення не завжди бувають виражені достатньо чітко. З цього приводу справедливо зауважує З. І. Кличникова: “Значення безсполучникової форми в кожному конкретному випадку розкривається шляхом аналізу реальної ситуації, контексту, в якому використовується дана фраза, тому що наше вухо не завжди вловлює всі найменші зміни інтонаційного малюнка” [9, с. 238]. Ось чому книжно-писемні стилі більшою мірою для передачі причинових відношень використовують форму складнопідрядного речення.

Для вираження наслідкових відношень, як правило, використовується сполучник *так що*, але в діалогічному мовленні його частотність невелика, бо тут наслідкові відношення репрезентуються частіше безсполучниковою конструкцією або сполучником *і* в результативно-наслідковому значенні. Наприклад: “*Хай на тобі власні діти штани та сорочку обірвуть – і ти зробишся шкурником*” (Г. Тютюнник); “*А потім земля полетіла вгору – й нема матері*” (Є. Гуцало).

Отже, загальна семантика синтаксичної одиниці має складну структуру, компонентом якої виступає стилістичне значення. Аналіз семантико-синтаксичної структури складного речення в діалогічному мовленні переконує, що у сфері синтаксису розкриваються широкі можливості щодо створення стилістичних та експресивно-сміслових відтінків. Семантика синтаксичних схем, моделей висловлення, наповнюючись конкретним лексичним змістом і потрапляючи в різноманітні стильові контексти, трансформуються, набуває нових стилістичних відтінків. Так, наприклад, форма складносурядного речення, вживаючись для вираження семантичних відношень причиновості, допустовості, наслідку, умови, а також одночасності, послідовності в часі дій, станів і співвідносячись із семантичними варіантами, які за синтаксичною формою становлять складнопідрядне речення, в стилістичному плані є більш навантаженою, тому вона переважає звичайно в діалогічному мовленні: “*А ти змовчуй – і все буде добре*” (Г. Тютюнник); “*Повідчинаєте вікна й двері, а то щось сирувато, – зморщився Олекса*” (В. Міняйло).

У плані стилістичного відтінювання переданого складним реченням-реплікою змісту насамперед звертає увагу додатковий компонент, який вноситься в речення сполучником, формальним засобом зв'язку, з яким і пов'язується стилістичне забарвлення книжності / розмовності. Різні форми зв'язку для частин складних речень-реплік одного типу дають змогу найповніше простежити за їх стилістичними відмінностями, встановити стилістичні опозиції.

Вище сказане дає можливість заперечити категоричну думку М. У. Каранської про те, що “синтаксис складного речення в усній формі літературної мови є ділянкою стилістичного синтаксису” [11, с. 249]. Нам видається переконливим висновок, зроблений щодо розглянутої проблеми С. Я. Єрмоленко: “...синтаксис розмовного мовлення на сьогодні не вважається вже ділянкою стилістичного синтаксису; стаючи

об'єктом самостійних досліджень, він виявляє певні закономірності в побудові простого і складного речення" [6, с. 107].

Формально-граматичні складні речення завжди є і семантично складними, але семантично складні речення нерідко відповідають формально-граматичним простим. Тому лише частина семантично поліпредикативних конструкцій відповідає формально-граматичним складним багатокомпонентним реченням. Крім того, необхідність розгортання пропозицій в окремі речення нерідко зумовлюється і структурою самої мови (наприклад, українські дієприкметники активного стану порівняно з російською мовою мають певні обмеження у своєму вживанні).

Якщо в елементарному складному реченні навколо пропозиційально-го предиката (сполучника чи його функціонального еквівалента) об'єднуються дві предикативні частини, то в складному багатокомпонентному реченні семантична структура значно складніша, здебільшого в ньому наявна ієрархія пропозиційальних предикатів, рідше пропозиційальні предикати виділяються лише на одному рівні. З урахуванням ієрархічних відношень між пропозиційальними предикатами К. Ф. Шульжук пропонує виділити три моделі складних багатокомпонентних речень: 1) з зовнішніми і внутрішніми пропозиційальними предикатами; 2) з зовнішніми пропозиційальними предикатами; 3) з внутрішніми пропозиційальними предикатами [12].

Центральною є перша модель, основну форму реалізації якої становлять трикомпонентні конструкції з одним зовнішнім і одним внутрішнім пропозиційальними предикатами, роль яких на зовнішньому і внутрішньому рівнях членування можуть виконувати всі сурядні й підрядні сполучники. Наприклад: *"Якщо світ великий, а хата наша маленька, то як же великий світ прийде у маленьку хату?"* (Є. Гуцало); *"Тепер я знаю, чому вас, такого збаламученого... люди злі проклинають, а добрі душу за вас віддали б"* (В. Міняйло); *"Ти починай роботу, щоб ми тебе в ділі побачили, а я поговорю в організації"* (О. Десняк).

Другу власне-семантичну модель становлять складні багатокомпонентні речення з кількома зовнішніми пропозиційальними предикатами. Вони відповідають в основному формально-граматичній моделі з однорідною супідрядністю, де кожне підрядне безпосередньо за змістом і граматично зв'язане з головною частиною. Наприклад: *"Хто скаже після цього, що Махно не здатен на ласку? Що він знає тільки жорстокість?"* (О. Гончар); *"А ще тато хоче, щоб на землі були археологи, щоб вони шукали ракети"* (О. Черногуз); *"Михайло. Коли б ти знала, моя доле, яка обійма мене радість, яке огорта мене щастя!"* (М. Старицький).

Третя власне-семантична модель відповідає передусім формально-граматичним моделям з неоднорідною супідрядністю, де всі підрядні речення або прислівні, або стосуються усієї головної частини. Наприклад: *"Якщо знімати, то разом усіх нас знімайте, бо не один він винуват"* (О.

Гончар); *“Ну снідайте, як ласка ваша, бо я збираюсь”* (В. Міняйло).

Найуживанішими серед складних багатокомпонентних речень в діалогічному мовленні є власне-семантичні відношення зумовленості-наслідку, темпоральні, протиставні. Значно рідше використовуються розділові відношення. Щодо відношень власне-тотожності, то серед складних багатокомпонентних діалогічних речень вони являють собою периферійне явище.

При аналізі формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної організації складного речення в діалогічному мовленні слід ураховувати зв'язок діалогічної репліки з попереднім та наступним висловленням, оскільки вона є лише частиною такого синтаксичного цілого, як діалог. Як показав аналіз мовного матеріалу, тканина діалогу досить рухлива, тут спостерігається постійний перехід однієї діалогічної побудови в іншу при зміщенні комунікативної настанови у ході мовленнєвого акту, часто висловлення перебивається співрозмовником або іншими обставинами; наявність контексту або безпосередність спілкування, спільного досвіду мовців, нарешті, наявність міміки та жесту, їх активна участь у процесі діалогічної комунікації сприяють тому, що складне діалогічне речення характеризується формальною нестачею певних ланок у репліках. А тому якщо семантичні відношення в складному елементарному реченні та в складному багатокомпонентному реченні-репліці реалізуються в межах однієї комунікативної конструкції, то семантико-синтаксичні відношення діалогічної єдності формуються сукупністю реплік-речень:

Хочу вам сказати, що була поганою невісткою.

Знаю. Далі що?

Що не любила вашого сина (Г. Тютюнник).

Оскільки речення діалогічного мовлення з погляду синтаксичної структури репрезентують передусім мовленнєві варіанти моделей, найбільшою мірою віддалені від типових реалізацій структурних схем, то семантична структура таких конструкцій теж містить багато імпліцитних компонентів, прихованих предикатних знаків, що можуть бути розгорнуті в пропозицію. Нерідко в діалогічних репліках вербалізується лише одна з частин складної синтаксичної конструкції, оскільки імпліцитність другої компенсується іншими компонентами мовленнєвого акту. Інакше кажучи, процеси утворення думки, під впливом яких формується двобічна мовна комунікація з безпосереднім контактом, призводять до “нерівномірної чіткості повідомлюваного змісту і до його нерівномірно повного вираження” [7, с. 21]. Безпосередній контакт примушує мовців брати до уваги не лише те, що співбесідник справді висловив за допомогою мовних засобів, але й те, що впливає з його поведінки.

Все це впливає на імпліцитне/експліцитне вираження змісту висловлення. Як справедливо зауважив А. П. Загнітко, “одне речення корелює з множинністю висловлень як його реалізаціями. Значення речення і зна-

чення відповідних висловлень слід розрізняти. Щодо речення висловлення набуває певних додаткових смислів, пов'язаних з інтенціями мовця, умовами мовленнєвого і немовленнєвого кортежу й іншими параметрами мовленнєвої ситуації" [7, с. 3].

Таким чином, формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний та комунікативний яруси у структурі речення в діалогічному мовленні, взаємодіючи між собою, створюють реальне речення-репліку. Виділені яруси перебувають у різних взаємовідношеннях і мають різний стосунок до змісту і форми речення. Обираючи відповідну конструкцію, мовець керується рядом факторів: семантичними відтінками, якими відрізняються побудови, уявленням про те, яка з синонімічних конструкцій найадекватніше репрезентує відповідні граматичні та структурно-семантичні модифікації; нарешті, вибір відбувається відповідно до комунікативно-стилістичної настанови.

Література:

1. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К.: Наук. думка, 1983. – 219 с.
2. Глаголев Н. В. Лингвистическая основа экономии и избыточности в синтаксисе разговорной речи / Н. В. Глаголев // Ученые записки 1-го Моск. ин-та ин. яз. им. М. Тореза. – М., 1967. – Т. 37. – С. 56-83.
3. Грищенко А. П. Напрями досліджень з усного мовлення у сучасному мовознавстві / А. П. Грищенко // Мовознавство. – 1968. – № 5. – С. 11-16.
4. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського літературного мовлення / П. С. Дудик. – К.: Наукова думка, 1973. – 288 с.
5. Єрмоленко С. Я. Семантичний аспект дослідження синтаксису і проблеми стилістики / С. Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 1981. – № 1. – С. 16-25.
6. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика / С. Я. Єрмоленко. – К.: Наук. думка, 1982. – 209 с.
7. Загнітко А. П. Прагматичний аспект речення і прагматичний рівень висловлення / А. П. Загнітко // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: Зб. наук. праць РДГУ. – Вип. 13. – Рівне, 2005. – С. 3-7.
8. Закономірності розвитку українського усного літературного мовлення. – К.: Наукова школа, 1965. – 310 с.
9. Клычникова З. И. Причинно-следственные отношения и их выражение в языке / З. И. Клычникова // Экспериментальная фонетика и психология речи: Уч. зап. 1-го Московского гос. пед. ин-та ин. яз., 1954. – Т. 8. – С. 232-246.
10. Никольский А. А. Очерки по синтаксису русской разговорной речи / А. А. Никольский. – Душанбе: Изд-во Таджикск. ун-та, 1964. – 73 с.
11. Українське усне літературне мовлення. – К.: Наук. думка, 1967. – 308 с.
12. Шульжук К. Ф. Семантична структура складного багатокomпонентного речення / К. Ф. Шульжук // Мовознавство. – 1987. – № 6. – С. 11-16.
13. Якубинский Л. П. О диалогической речи. Русская речь / Л. П. Якубинский // Труды фонетического института практического изучения языков: Сб. статей под ред. Л. В. Щербы. – Петроград: Изд-во фонет. ин-та практич. изучения языков, 1923. – Вип. 1. – С. 96-195.

Шумська О.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

МОДАЛЬНА ТА ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА В СИСТЕМІ ОПОВІДНИХ ФОРМ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКИХ ОПОВІДАНЬ 19 СТ.)

Стаття пов'язана з дослідженням форм авторської оповіді в американських оповіданнях. Дослідження показало, що в американських оповіданнях широко вживаються модальні дієслова, модальні слова та емоційно-експресивна лексика. Модальні слова, в окремих випадках, можна вважати маркерами НПМ і ПМ. Модальні дієслова суб'єктивують авторську оповідь. Дійсний і умовний спосіб поєднуються з МД і МС, тоді як розмовно-просторічні слова більше властиві ПМ.

Ключові слова: модальна лексика, емоційно-експресивна лексика, модальні слова (МС), модальні дієслова (МД), пряма мова (ПМ), непряма мова (НМ), невласне-пряма мова (НПМ), авторська оповідь.

The paper is concerned with the investigation of the narration forms in American short stories. Modal verbs as well as modal words are widely used in such forms of narration. The models in the sentences with modal lexics have been revealed and analysed.

Key words: modal lexics, modal words (MW), modal verbs (MV), direct speech (DS), indirect speech (IS), reported speech (RS).

Досліджуючи лексичний склад ПМ, НМ і НПМ К. Я. Кусько, О. О. Гончарова, І. А. Бехта, М. М. Федорчук та інші звертають увагу на те, що оповідним формам притаманні модальні слова, розмовно-побутова та емоційно-експресивна лексика. Модальна та емоційно-експресивна лексика як лексичні засоби оповідних форм становлять значний інтерес, оскільки є продуктивними мовними компонентами в американських оповіданнях 19 ст., зокрема в творах Девіда Крокетта “Mike Fink Beats Davy Crockett at a Shooting Match”, “Sunrise in His Pocket”, Марка Твена “The Celebrated Jumping Frog of Calaveras County”, “The Story of the Good Little Boy”, Генрі Джеймса “The Real Thing”. Значення модальної та емоційно-експресивної лексики виявляється в індивідуалізуючій репрезентації суб'єктного плану.

Проблема вживання модальної лексики в різних формах оповіді ще не достатньо вивчена. Проте, в процесі дослідження ми виявили, що модальні слова передають суб'єктивно-об'єктивне ставлення людини до явищ дійсності. Отже, між ними виникають різного роду зв'язки, в тому числі: припущення, непевності, ймовірності, категоричності тощо [2, с. 171].

І. А. Бехта в дисертації “Невласне-пряма мова в структурі жанру малих епічних форм (на матеріалі американського “short story”)” поділяє мо-

дальну лексику на: модальні слова (МС), модальні дієслова (МД), модальні частки. [1, с. 93] Спостереження показують, що семантичним маркером МС є переважно суб’єктивна оцінка висловлювань оповідача з точки зору категорій невпевненості (may be, probably, perhaps) або категорій ствердження (certainly, surely, of course, naturally).

Простежимо приклади, в яких МС є засобом трансформації оповідних перспектив.

1. “Perhaps they were not husband and wife – this naturally would make the matter more delicate. Perhaps they wished to be done together in which case they ought to have brought a third person to break the news” [6, с. 275].

У цьому уривку з оповідання Генрі Джеймса “The Real Thing” модальне слово *perhaps* сприяє суб’єктивізації авторської оповіді, оскільки вносить в неї елемент невизначеності, припущення, а *naturally* – ймовірності НПМ.

2. “We’ve got to do something, and we’ve thought that an artist in your line might perhaps make something of us”, her husband threw off” [6, с. 276]

В наведеному прикладі ПМ, МД “might” разом з МС “perhaps” є засобом припущення з відтінком непевності. Щодо синтаксичної функціональності МС, то вони переважно не є членами речення, навіть коли останні починаються з них. Їх використання пов’язане з характеристикою ситуації. Це наступні МС: “perhaps, maybe, probably”.

До засобів експресивної суб’єктивізації авторської оповіді належать також модальні дієслова (МД). Передаючи різні семантичні відтінки, іноді пов’язані безпосередньо зі ставленням персонажа до об’єкта висловлювання, вони, як наголошує М.М Федорчук, набувають диференційних ознак семантичного рівня, сигналізують про прояв суб’єктивного плану [4, с. 104]. Це такі МД: could, might, must, should/would, can, may, have to, ought to, be to.

3. “The airth had actually friz fast on her axes, and couldn’t turn round...” [5, с. 203]

4. “There was a feller here once by the name of Jim Smiley, in the winter of ’49-or maybe it was the spring of ’50-...” [6, с. 255]

В цих уривках з оповідань Д. Крокетта і Марка Твена простежуємо транспозицію мовних перспектив шляхом дії модальних маркерів *could* і *may* + Indefinite Infinitive.

5. “I added, that, if Mr. Wheeler could tell me anything about this Rev. Leonidas W. Smiley, I would feel under many obligations to him.” [6, с. 254]

У цьому прикладі НМ з оповідання Марка Твена МД “could” вжито в умовному способі в значенні можливості, прохання.

6. “... it don’t stand to reason that a dog could make such a fight as he could under them circumstances, if he hadn’t no talent.” [6, с. 256-257]

Тут МД *could* вжито як засіб індивідуалізації іншого персонажа (собаки).

Аналіз “short stories” показує, що сполучення МД + Indefinite Infinitive є більш продуктивним, воно реалізує синхронний характер думок, переживань, роздумів, тоді як МД+ Perfect Infinitive є менш вживаним і передає ретроспективний характер переживань, роздумів, спогадів.

7. “He stood his ground, however, not importunately, but with a dumb, dog – like fidelity in his eyes which amounted to innocent impudence – the manner of a devoted servant (he might have been in the house for years) unjustly suspected.” [6, с. 288]

В цьому уривку з оповідання Джеймса МД “might” вжито з Perfect Infinitive в ремарці для вираження припущення з відтінком невпевненості.

Відмінність у вживанні МД як маркерів суб’єктивації авторської оповіді на лексичному рівні можна пояснити змістом творів, а також індивідуальним стилем письменників Девіда Крокетта, Марка Твена, Генрі Джеймса.

Для ПМ характерно сполучення МД + Indefinite Infinitive у дійсному способі дієслова, тоді як для НПМ – в дійсному і умовному способах. Для НМ характерно вживання МД в дійсному і умовних способах.

8. “Mr. Rivet said you might put one in.” [6, с. 275]

Поряд з модальною лексикою для форм оповіді характерні емоційно-експресивні слова і вирази. На відміну від стилістично нейтральної лексики емоційно – експресивні слова є відображенням розмовної мови, вони зближують НПМ і ПМ персонажів, можуть трансформувати НМ в “представлену” мову. [5, с. 399]

Найбільш поширеними емоційно-експресивними словами є: “Oh; Ah, I say! My Dear!” та інші. Вони більше представлені в НПМ і ПМ і мають властивість суб’єктивної репрезентації в авторській оповіді. В оповіданні Марка Твена спостерігаємо поєднання авторської оповіді і ПМ.

9. “But the captain was a coarse, vulgar man, and he said, “Oh, that be blowed! ...” [6, с. 262] Емоційний вислів “Oh, that be blowed! ...” репрезентує ПМ і вказує на просторічні слова і вульгаризми, які притаманні персонажу.

В оповіданні Генрі Джеймса “The Real Thing” емоційно-експресивна лексика краще сприяє розумінню характерів персонажів.

10. “Ah, you’re-you’re-a-?” I began, as soon as I had mastered my surprise” [6, с. 276] “Ah, you’re-you’re-a-?” в ПМ привертає увагу до здивування головного персонажа (художника). Йому бракує слів, тому, графічно замість слів виконує певні функції тире. Граматично для посилення вживається: вигук “Ah”, займенник і коротка форма дієслова “you’re”, повтор і артикль.

В цьому ж оповіданні 11. “Perhaps it isn’t out of place to mention... that when I married her she was known as the Beautiful Statue.” “Oh dear!” said Mrs. Monarch ruefully.” [6, с. 278] Емоційне “Oh dear!” у прикладі ПМ пе-

редає реакцію Місіс Монарх на слова її чоловіка. Вона згадує старі часи із сумом. Цим реченням автор емоційно забарвлює висловлювання персонажа. Отже, емоційно-експресивна лексика виступає в функції експліцитного суб'єктного актуалізатора.

Підсумовуючи сказане, слід наголосити, що модальній і експресивно-емоційній лексиці властиві функції суб'єктної транспозиції. Ці властивості є засобом об'єднання синтезу об'єктивно-авторських і суб'єктно-персонажних мовних структур, які наповнюють НПМ літературно-художнім змістом.

Аналіз американських “short story” виявив маркери мовної контамінації перспектив:

- а) МС – *maybe, perhaps*, які можна вважати маркерами НПМ і ПМ;
- б) МД – *could/might* + Indefinite Infinitive, що у певний спосіб суб'єктивують авторську оповідь, передають проспективний, синхронний характер переживань, думок і т. д.
- в) в текстах творів здійснюється поєднання дійсного і умовного способів у поєднанні з МС і МД.

г) вживання розмовно-просторічних слів є відображенням ПМ літературних персонажів із притаманним їй розмовно-побутовим колоритом.

Дослідження зазначених категорій дає підставу вважати, що широке застосування модальної лексики і емоційно-експресивних слів і виразів в “short story” пояснюється трансформацією мовних перспектив, тобто суб'єктивізацією авторської оповіді.

Література:

1. Бехта І. А. Невласне-пряма мова в структурі жанру малих епічних форм (на матеріалі американського “short story”) Дис....канд. філол. наук. Львів, 1993.
2. Гончарова Е. А. Пути лингво-стилистического выражения категорий автор-персонаж в художественном тексте. Томск, 1984.
3. Кусько К. Я. Проблемы языка современной художественной литературы. Львов, 1980.
4. Федорчук М. М. Лингвистическая структура и стилистическое функционирование внутреннего монолога (на материале прозы США) Дис....канд. філол. наук. – Львов, 1990.
5. Есперсен О. Философия грамматики. – М., 1958.
6. Nineteenth Century American Short Stories. – М., 1978.

Янсон В. В., Лежньов С. М.,

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

АНГЛОМОВНІ НЕОЛОГІЗМИ-ЗАПОЗИЧЕННЯ

Стаття присвячується дослідженню іношомовних запозичень у складі сучасного англомовного лексикону. Вивчаються прагматичні та структурно-семантичні особливості лексики іношомовного походження. Визначаються процеси асиміляції запозичень і типи словотворення.

Ключові слова: запозичення, екстралінгвальні чинники, способи словотворення.

The article is devoted to the problem of loanwords study in the system of the language-recipient. Pragmatic and structural-semantic peculiarities of borrowings are analysed. Some ways of wordbuilding are described in the article.

Key words: loanwords, extra-linguistic factors, ways of wordbuilding.

Однією із рушійних сил, що забезпечує розвиток словникового складу англійської мови, є іношомовний вплив, який виявляється в процесі запозичення нових лексичних одиниць. Цей процес пов'язаний з екстралінгвальними чинниками. Він відбиває мовні контакти, що виникають внаслідок спілкування між носіями мови [7, с. 214]. Відомо, що лексика є найбільш рухомою та чутливою до іношомовних запозичень мовною підсистемою.

Наша *мета* полягає у виявленні прагматичних причин виникнення англомовних неологізмів-запозичень і вивченні їх структури та семантики. *Предметом* дослідження є прагматичні та структурно-семантичні особливості лінгвальних інновацій. *Об'єкт* дослідження – запозичення у складі сучасного англомовного лексикону. *Матеріалом* дослідження слугували лексичні одиниці, зафіксовані англомовними словниками неологізмів [5; 6].

Під неологізмом слід розуміти “слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їх значення, що з'явилися на певному етапі розвитку мови для передачі нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними і територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також okazіоналізми (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного автора, видання, редакції чи в конкретному тексті. Новизну цих номінацій усвідомлюють мовці” [4, с. 77]. Класифікація лінгвальних інновацій ґрунтується на поєднанні двох критеріїв: “новизни” форми та змісту лексичної або фразеологічної одиниці та способу її впровадження до мови.

Сучасна англійська мова збагачується французькими, італійськими, іспанськими, арабськими, китайськими та японськими лексемами,

пов'язаними, значним чином, із сферою повсякденного життя, що "перетворюється на один із головних постачальників лексико-фразеологічних інновацій у сучасну англійську мову" [3, с. 164]. Нова лексика відбиває такі реалії, як:

а) їжа (*adobo* – "гостра приправа, соус", *bollito misto* – "м'ясна страва з овочами", *capellini* – "локишина", *gemelli* – "різновид локишини", *macchiato* – "кава", *panino* – "сендвіч", *scamorza* – "італійський сир" (Ital));

б) одяг (*devore* – "оксамит, тканина" (Fr), *hijab* – "жіночий головний убір мусульман" (Arab));

в) предмети побуту (*ballotin* – "коробка з шоколадними цукерками" (Fr), *barrique* – "бочка вина" (Fr));

г) музика (*bachata* – "стиль романтичної музики" (Span), *savaquinho* – "різновид гітари" (Port));

д) рослини, тварини (*ajowan* – "рослина, різновид петрушки" (Hindi), *chamise* – "вічнозелений кущ" (Span)).

Наступні приклади ілюструють вживання неологізмів-запозичень у художньо-публіцистичному контексті: "Eight clams and a few weeks later it was *capellini* in white clam sauce at an excellent southern Italian restaurant around the corner from my house" (Steingarten "The Man Who Ate Everything"). "Women must cover their hair, a requirement called *hijab*" (National Geographic, March 2001). "Famed for its gold *ballotin* boxes, Godiva sells more than 200 different chocolate pieces, featuring fillings like Turkish *filbert* butter, cashew mousse, mandarin orange, and *crème fraiche* (Hispanic, May 1994). "Shantytown residents enjoy *meringue*, but they also have their own music, called *bachata*" (Manuel "Caribbean Currents"). "The *entrée* was *crisp-on-the-outside succulent-inside haunch of spring chevon*" (Mother Earth News, February 1995) [5].

Як зазначає Ю.А. Зацний, до особливостей процесу запозичення англійської мови варто відносити "переорієнтацію" на нові джерела (на мови східних, особливо мусульманських, країн), масове "освоєння" англійською мовою раніше лише "використовуваних" іншомовних слів-екзотизмів, їх перетворення в асимільовані, потрібні лексико-семантичній системі англійської мови одиниці. Критеріями і показниками освоєння запозичень англійською мовою є їх участь у дериваційних процесах, їх семантична еволюція" [3, с. 215].

На шляху до повного лексичного засвоєння слово проходить три етапи: 1) етап інновації, первісного вживання слова в контексті мови-реципієнта; 2) етап віртуалізму, поширення слова серед невеликої групи носіїв мови; 3) етап неологізму, вживання слова більшістю носіїв мови-реципієнта [2, с. 18]. Запозичені елементи підлягають адаптуванню до умов фонетичної, граматичної, семантичної і графічної систем мови-реципієнта. Ступінь асиміляції лексичної одиниці може варіюватися: від

повного її несприйняття до повного її включення до мовної парадигми, тобто повної граматичної інтеграції слова, що залежить від певних екстралінгвальних та лінгвальних чинників.

Певні іноземні слова зберігають риси свого іншомовного походження у вигляді звукових, орфографічних, граматичних і семантичних особливостей, які не є притаманними правічним словам мови-реципієнта. Вони позначають властиві іншому народу і країні поняття та залишаються у вигляді екзотизмів в англійській мові: *acharya* – “духовний учитель” (*Hindi*), *al-Nakba* – “переселення палестинців з їх правічних земель у 1948 році” (*Arab*). Запозичені слова, як правило, передаються на письмі графічними знаками, які існують у мові-реципієнті і змінюють свою графічну форму: *hajaba* (*Arab*) > *hijab*, *ajvayn* (*Hindi*) > *ajowan*.

Ступінь фонетичної асиміляції варіюється та залежить від того, наскільки близькими за своїм походженням є мова-постачальник нової лексичної одиниці та мова-реципієнт. У споріднених мовах іншомовне слово передається точно. У випадку, коли запозичене слово складається із звуків, що не є притаманними для мови-реципієнта, вони замінюються найбільш близькими звуками, що існують у мові. Одним із видів фонетичної асиміляції є зміна акцентної структури слова. Так, у французьких запозиченнях в англійській мові словниковий наголос, як правило, зміщується з останнього складу на перший: *che`von* > *’chevon* – “козлина (іжа)”. Найбільш значних змін графічної і фонетичної форми зазнають запозичення із східних мов, зокрема, китайської мови: *danggui* > *dong quai* – “ароматична трава, що росте у Китаї та Японії”.

Одним з показників ступеня лексичної асиміляції запозичених слів у новому для них мовному середовищі є їх словотворча активність [1, с. 35]. Лексичні одиниці поступово адаптуються у новій для них мовній системі, асимілюються фонетично, набувають семантичної самостійності та продуктивної сили.

Лексико-семантичне словотворення відображає процес асиміляції запозичень. Певні назви побудовані на метонімічному переносі: *dulce de leche* (*Argent*) = *sweetness of milk* > *dulce de leche* – “десерт – карамель з цукру та молока”.

Прикладами метафоричного переносу є запозичення із іспанської мови: *reposado* = *rested* > *reposado* – “різновид текили, що витримується у дубових бочках протягом року”; *concha* = *mussel shell* > *concha* – “прикраса”.

Проведений аналіз англомовних запозичених лінгвальних інновацій дозволяє дійти певних висновків. Процес запозичення іншомовних лексичних одиниць зумовлений внутрішньомовними чинниками (необхідністю позначення нових понять і реалій), а також екстралінгвальними чинниками (мовними контактами, що відбуваються). Іншомовні запозичення входять до англомовної лексики на позначення понять, значним

чином, у сфері повсякденного життя. Вони підлягають процесам графічної, фонетичної та морфологічної асиміляції. Запозичення створюють деривати шляхом метонімічних і метафоричних переносів. Експресивність запозичень є важливим показником глибини лексичної асиміляції іншомовних слів у сфері англомовної лексики.

Перспективним вбачається подальше дослідження англомовної запозиченої інноваційної лексики на рівні дискурсу.

Література:

1. Беляева С. А. Словообразовательная активность заимствованного слова // Проблемы словообразования. – Владивосток: Дальневост. гос. ун-т. – 1979. – Вып. 7. – С. 34-38.
2. Голдованський Я. А. Етапи іншомовного походження в лексичній системі мови-реципієнта // Іншомовна філологія. – 1983. – Вип. 69. – С. 17-21.
3. Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу. – Львів: ПАІС, 2007. – 228 с.
4. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації). – Дис ... докт. філол. наук: 10.02.01. – К., 2003. – С. 74-87.
5. Hargraves O. New Words. – Oxford University Press, 2004. – 320 p.
6. Holder R. W. Oxford Dictionary of Euphemisms. – Oxford University Press, 2003. – 501 p.
7. Langacker R. W. Language and its structure: some fundamental linguistic structure. – NY: Harcourt Brace Jovanovich, 1993. – 275 p.

Янчук К. О.,

Національний університет "Острозька академія"

МОВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ (НА ПРИКЛАДІ КОМПАРАТИВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті розглядаються найбільш поширені в суспільстві гендерні стереотипи а також їх мовна об'єктивація на прикладі усталених порівнянь німецької мови. Досліджується також вплив цих стереотипів на людське мислення та світосприйняття.

Ключові слова: *гендер, стереотип, компаративна фразеологічна одиниця, маскулінне, фемінінне.*

The article deals with the most common gender stereotypes existing in the society and their language objectification in fixed comparative units of German language. The influence of these stereotypes on human thinking and perception of the world is also covered.

Keywords: *gender, stereotype, comparative phraseological unit, masculine, feminine.*

Останнім часом в науці все більше уваги приділяється саме антропоцентричному підходу, зокрема і в лінгвістиці. **Актуальним** залишається вивчення співвідношення мови та мислення, тобто вираження ідей, уявлень та думок людини засобами мови, зокрема й засобами фразеології як невід'ємного компонента мовної картини світу того чи іншого народу.

Запропоноване дослідження має за **метою** 1) окреслити поняття гендерного стереотипу, який аксіологічно впливає на поведінку людини в суспільстві; 2) визначити найпоширеніші стереотипи маскулінного і фемінінного, які функціонують в сучасному суспільстві; 3) розглянути мовну об'єктивацію цих стереотипів засобами компаративної фразеології німецької мови.

Дослідження гендерних питань у лінгвістиці в головним чином зводиться до вивчення та усвідомлення того, який зміст ми вкладаємо в категорії маскуліності і фемінінності, що в них спільне, а що – відмінне та яким чином ця взаємодія відображається у мовній картині світу. Цей зміст є результатом ментальної діяльності людини, а отже, може варіюватись залежно від культурного і національного чинника. Культури і мови завжди мають щось універсальне, спільне, типово для того чи іншого предмета чи образу, певні характеристики повторюються, формуючи таким чином уявлення, які починають вважатися певним еталоном, взірцем, тобто, стереотипами. Дослідженнями гендерних стереотипів займалися такі науковці, як А. В. Кириліна, О. Л. Бессонова, О. С. Бондаренко, В. Зикова, Т. А. Клименкова, В. П. Агеєва, Т. І. Власова, та інші.

Поняття стереотипу ввів Уолтер Ліппман, американський журналіст та письменник, у своїй праці “Громадська думка” у 1922 році. У. Ліппман стверджував, що, розглядаючи думку групи людей, можна заплутатись, якщо не відрізнити суто інстинктивний склад свідомості від стереотипів та моделей, які відіграють важливу роль у побудові ментального світу, до якого розум має пристосуватись і на який він повинен реагувати [5, с. 106].

Вивченням стереотипів зацікавилися такі науки, як психологія, соціологія, когнітологія, соціолінгвістика, лінгвістика. Найбільш яскраво вираженими стереотипами в суспільстві є, безумовно, гендерні стереотипи, вивчення яких активно розпочалось із розвитком такого напрямку, як фемінізм. Донедавна дослідження гендерних стереотипів було практично головним, ключовим завданням гендерних студій. Під гендерними стереотипами ми розуміємо загальноприйняті уявлення про норми поведінки чоловіка та жінки у суспільстві, про їх соціальні ролі, які знаходять своє вираження в мові і несуть в собі як негативну, так і позитивну конотацію. На думку А. В. Кириліної, гендерні стереотипи – це “культурно та соціально зумовлені погляди та пресу-позиції про якості, атрибути та норми поведінки представників обох статей та їх відображення у мові” [3, с. 98].

Існує декілька підходів до вивчення атрибутів маскулінності та фемінінності. Так, представники феміністичного напрямку об’єктом дослідження обрали лише жінку. На нашу ж думку, ізольоване вивчення лише чоловіка або лише жінки є дослідницьки вразливим, оскільки ці дві категорії, хоча і вважаються в багатьох аспектах полярними, все ж є комплементарними, тому розгляд лише однієї з категорій є недоцільним.

З огляду на це стереотипи маскулінності та фемінінності розглядатимемо паралельно, розділивши на три підкатегорії: 1) ті, що пов’язані з уявленнями про зовнішність; 2) ментальні здібності та риси характеру; 3) стереотипізовані соціальні ролі чоловіків та жінок.

Впродовж тисячоліть людство чітко сформувало стійкі уявлення про те, якими повинні бути ідеальні чоловік та жінка. Чи не найпершою характеристикою, яка спадає на думку при спробі увявити собі еталон тієї чи іншої статі, є зовнішній вигляд, а саме статура, риси обличчя, манера одягатись. До всього цього в суспільстві випрацювались досить чіткі вимоги, і якщо людина не відповідала хоча б одній з них, вона вважалась недосконалою. Найпоширенішим стереотипом є той, що красою повинна бути насамперед жінка – для жінки зовнішність виявилася набагато важливішою, ніж для чоловіка. Одразу ж це знайшло своє відображення в мові, зокрема у фразеології. Так, у німецькій мові своєрідним еталоном краси вважається проста сільська дівчина: *jmd (sieht aus) wie eine Landpomeranze*. В українській мові – як *рожа*, як *маків цвіт*.

(Взагалі, досить типовим є порівняння дівочої вроди з квітами, які можна назвати своєрідним світоглядним еталоном поняття “краса”, напр. *gar-na як квітка навесні*). Гарну дівчину в німецькій фразеології порівнюють також з квітучим, вічним життям: *aussehen wie das blühende / ewige Leben*, або з піоном, як у виразі *jmd sieht aus wie eine Pfingstrose*. Отже, як бачимо, визнання жіночої вроди не несе в собі жодної негативної конотації і сприймається як належне у суспільстві. Однак, як вірно підмічає А. М. Архангельська на прикладі чеської мовної картини світу, одиниці-маскулінізми, завданням яких є номінація краси, абсолютної довершеності, привабливості чоловіка, несуть пейоративне навантаження, оскільки першопочатково могли вживатися в дещо іронічному значенні: “В скаді ономасіологічної парадигми “вродливий чоловік” представлені ФО, ономасіологічною базою яких стала попередня семантична еволюція одного з компонентів у напрямку узагальнення семантики, а внаслідок її символізації *античні боги* символізують собою абсолютну довершеність зовнішності чоловіка, *квітка та лялька* є втіленням поняття про красу, але в багатьох мовах досить часто жіночої (саме тому значення таких ФО “красунчик” може потенційно вживатися в іронічному значенні)” [1, с. 429]. Яскравим прикладом негативної конотації є слово *мачо*, запозичене з іспаномовної культури, яке досить часто використовується для висміювання вродливого, зосередженого на своїй сексуальності чоловіка, напр. ФО *sich wie ein Macho verhalten* (букв. поводити себе як мачо, перебільшувати свої чоловічі здібності) в німецькій системі стійких порівнянь. Проте не можна стверджувати, що в мові, як і в свідомості людей, жінка повинна бути гарною, а чоловік – ні. Так, наприклад, в німецькій мові плоскогруда жінка порівнюється з млинцем (*platt wie ein Pfannkuchen*), повна – з бочкою (або копицею сіна в українській системі номінацій) (*dick wie eine Tonne*). Дуже страшно, потворну жінку в німецькій культурі порівнюють з бісом чи його бабусею (*häslich wie der Teufel, aussehen wie des Teufels Großmutter*). Відхилення від еталонних уявлень про зовнішність, що є основою стереотипу, мовою оцінюється негативно.

У системі порівнянь щодо чоловіка найчастіше позитивною конотацією позначені такі риси, як гарна статура, широкі плечі, високий зріст. Зовнішній вигляд здорового та червонощогого чоловіка у німецькій фразеології нагадує суміш крові з молоком (*aussehen wie Milch und Blut*), а широкоплечий порівнюється з шафою (асоціація за розмірами) (*ein Kerl wie ein Schrank*). Маскулінізми ж на позначення сухорлявого та дуже худого чоловіка містять асоціації з цвяхом (*dünn wie ein Nagel*), зі швом (*dünn wie ein Streich*) чи з трысогузкою (*mager wie eine Stelze*).

Ще одним, не менш цікавим аспектом дослідження гендерних стереотипів є мовна об’єктивація стереотипів, пов’язаних з ментальними здібностями та рисами характеру чоловіків та жінок. Вже досить давно в

суспільстві склалися традиційні уявлення про те, якими мають бути або звичайно є представники обох статей. Якщо говорити про жінку, то це обов’язково скромна, ніжна, стримана, покірна чоловікові, нерідко балакуча особа. Саме тому дівочу скромність порівнюють з фіалкою, надзвичайно тендітною квіткою в німецькій мовній картині світу (*bescheiden wie ein Veilchen*). Проводячи паралель з українською мовою, бачимо, що в німецькій також є відповідник – ФО роботяща як бджілка – *emsig/fleissig wie eine Biene*. (Цей факт ще раз підтверджує наявність спільних джерел вторинної номінації в обох мовах). Стереотип покірності, яку жінка повинна виявляти щодо чоловіка, та абсолютне домінування чоловіка Ю. В. Григоренко пояснює релігійними чинниками, а саме – ідентифікацією жінки з Євою, яка, спокусивши Адама, вчинила гріх. “У зв’язку з цим, церква визнала за необхідність викласти ряд вимог до жіночої моральності і сексуальності, адже джерелом жіночої гріховності постало саме її тіло. Воно представлялося втіленням зла та спокуси, тому його потрібно було соромитись і приховувати самій жінці. Єдине, чим виправдовувала православна церква, призначення жінки – це здатність до народження. Подружня вірність переросла в головну жіночу чесноту.” [2]. Саме тому сформувалося зневажливе ставлення до жінки, яка поводить себе надто відверто. В німецькій мові – слово *die Nutte*, що означає видра, або молода повія, входить до складу таких КФО як *sitzen wie eine (vollgeile) Nutte in Lauerstellung* (дуже непристойно сидіти), та *stinken wie eine Nutte* (тхнути дешевими парфумами). Якщо ж жінка, яка повинна у всьому коритись своєму чоловікові, показує свій норів, її порівнюють з козою (*sich aufführen wie eine Zicke am Strick*).

Набір рис, які суспільство приписує чоловікові, є прямо протилежними. В ідеальному уявленні чоловік – це мужній, чесний, надійний, сміливий захисник. Досить чітко цей стереотип проглядається у таких КФО як *sich als Mann bewähren/zeigen* (поводити себе як чоловік, виявити мужність), та *ein Kerl wie ein Baum* (сильний, кремезний чоловік). В українській мові сильний чоловік теж порівнюється з деревом (*міцний як дуб*).

“Слізливість, м’якість і т.п. вважаються атрибутами жіночої поведінки й розглядаються як неприпустимі для чоловіка”[4, с. 133]. Будь-яка референція з жінкою є принизливою. Недарма про людину, яка часто свариться, кажуть *лається як базарна баба*.

Найбільше контрверсій останнім часом викликають саме стереотипи, пов’язані з соціальними ролями, які виконують в суспільстві чоловіки та жінки. Саме цей аспект і став основною причиною обурення дискримінацією жінки в суспільстві, що дало поштовх такому ідеологічному напрямку, як фемінізм. Тривалий час у суспільній свідомості переважали погляди на те, що призначення жінки народжувати дітей та сидіти вдома, займатися господарством. Навіть отримання освіти вважалося

для жінки зайвим. Чоловік же повинен працювати, заробляти гроші щоб утримувати сім'ю. Феміністки почали відстоювати свої позиції з того, що домоглися права голосу для жінок, а згодом, і можливостей підійматись нагору кар'єрними сходинками. Все менше професій сьогодні вважаються суто чоловічими, а в деяких країнах чоловіки можуть брати декретну відпустку щоб, доглядати за дитиною.

Як бачимо, стереотипне мислення все ще досить глибоко вкорінене в свідомості людей, а отже, знаходить свою об'єктивацію в мові. Проте неважко помітити й негативні наслідки, спричинені таким мисленням. Стереотипи стримують та обмежують розвиток як чоловіків, так і жінок, нав'язуючи певні рамки, яких обов'язково слід дотримуватися. Дескриптивні, аскриптивні та прескриптивні детермінанти маскуліності і фемініності ділять гендерні стереотипи на чоловіче і жіноче, ігноруючи можливість, наприклад, спільних рис характеру чи правил поведінки. У зв'язку з цим бачиться цікавим гендерний аспект взаємної транспозиції стереотипів. Це стане перспективою подальшого аналізу на матеріалі фразеологізмів компаративного типу.

Література:

1. Архангельская А. М. Красавец-мужчина в чешской языковой картине мира // Грани слова: Сборник научных статей к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. – М.: ООО “Издательство ELPIS”, 2005. – С. 423-432.
2. Григоренко Ю. В. Специфіка формування гендерних стереотипів [Електронний ресурс] <http://s-journal.cdu.edu.ua/base/2008/v3/v3pp152-153.pdf>.
3. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты. – М., Изд-во “Инст-т социологии РАН”, 1999. – 180 с.
4. Кобякова І. К., Гема А. В. Лінгвокомунікативні аспекти гендерних конструктів (в англійських фразеологізмах) // Вісник Сумського державного університету. Серія “Філологія”. – 2007. – № 2. – С. 133 – 138.
5. Липпман У. Общественное мнение / Пер. с англ. Т. В. Барчуновой. – М.: Институт Фонда “Общественное мнение”, 2004. – 384 с.
6. Мізін К. І. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння) / К. І. Мізін. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 304 с.

Яцюк І. Я.,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка

LEXIKALISCHE BESONDERHEITEN DEUTSCHER DIALEKTE IN GALIZIEN- UND DER BUKOWINA

У представленій статті на фоні короткого опису історичних етапів заселення німцями Галичини і Буковини у XVIII – XIX ст., що призвело до виникнення там німецькомовних діалектних “мовних острівців”, та стислого аналізу процесів діалектного вирівнювання у цих “мовних острівцях” здійснено опис головних лексичних особливостей у їхніх говірках з метою висвітлення тенденцій їхнього розвитку та своєрідності функціонування в умовах іншомовного оточення.

Ключові слова: Буковина, Галичина, діалектне вирівнювання, діалектна лексика, діалектологія, “мовний острівець”, німецькі діалекти.

Considering the list of historical stages during the German's settlement in Halychyna and Bukovyna in the XVIII-XIX centuries which resulted in arising German dialectal “language areas” and on the basis of brief analysis of dialectal equalization taking place in these “language areas”, the description of the main lexical peculiarities in these vernaculars in order to reveal the tendencies of their development and functioning originality in foreign language surroundings is carried out in the article.

Key words: Bukovyna, Halychyna, dialectal equalization, dialectal vocabulary, dialectology, “language areas”, German dialects.

Dialektforschungswar schon immer ein interessanter sprachwissenschaftlicher Teilbereich, dessen Ergebnisse sich auf viele andere linguistische Teilgebiete auswirkten und diese auch noch heute beeinflussen. Inmitten der Dialektologie nimmt die Untersuchung der Mundarten in den geschlossenen “Sprachinseln“ in der anderssprachigen Umgebung einen besonderen Platz ein. In diesem Zusammenhang schrieb Karl Kurt Klein Folgendes: “Sprachinseln sind von ihrer Umgebung meist leicht abgrenzbar. Sie sind in der Regel gut zu überblicken. Daher zeigen sie sprachliche Entwicklungsvorgänge wie in der Retorte” [4, S. 193].

In den XVIII. – XX. Jahrhunderten funktionierten in einer solchen fremdsprachigen Umgebung auch die deutschen Mundarten in Galizien und in der Bukowina (im Buchenland). Ihre Besonderheiten wurden von einer Reihe bekannter Wissenschaftler beschrieben und analysiert. Mit den Dialekten der Buchenlanddeutschen befassten sich ausführlich O. Hadbawnik, K. Rein, F. Lang, R. Schwartz u.a., während E. Christmann, J. Krämer, W. Kuhn hingegen hauptsächlich die deutschen Dialekte in Galizien erfassten und erforschten.

Im Rahmen des vorliegenden Artikels werden erstmals die wichtigsten lexikalischen Besonderheiten aller in Galizien und der Bukowina gesprochenen

deutschen Mundarten beschrieben, analysiert und einander gegenübergestellt, was in den bereits bestehenden wissenschaftlichen Abhandlungen zu diesem Thema kaum vorkommt, da in den bisher veröffentlichten Arbeiten meistens nur die einzelnen lexikalischen Merkmale einer Mundart oder einer Dialektgruppe behandelt wurden. Das Hauptziel unseres Beitrages ist es, die identitätsstiftenden lexikalischen Besonderheiten der galizischen und der bukowinischen deutschen Mundarten sowie die daraus resultierenden Unterschiede zu bestimmen und in ihrer Gesamtheit darzustellen.

Eine intensive Ansiedlung der Deutschen in Galizien und der Bukowina in der Neuzeit begann nach 1772, als sie beide an die damalige österreichisch-ungarische Monarchie kamen.

Der erste Schritt zur Besiedlung Galiziens durch Deutsche wurde durch das Ansiedlungspatent Maria Theresias vom 18. Juni 1774 getan. Es sprach aber nur von "Handelsleuten, Künstlern, Fabrikanten, Professionisten und Handwerkern", die sich zur Förderung von Handel und Gewerbe niederlassen sollten [8, S. IX]. Deshalb kamen zunächst viele Städter ins Land.

Die Ansiedlung der deutschen Bauern setzte in Galizien nach dem Erlass des Ansiedlungspatentes Josefs II. vom 17. September 1781 und des Toleranzpatentes des Kaisers vom 13. Oktober desselben Jahres ein. Den deutschen Einwanderern, insbesondere den Handwerkern, wurden darin wesentliche Vergünstigungen zugesichert. Im zehnten Punkt des Ansiedlungspatentes wurden gleichsam anhangsweise auch den bäuerlichen Siedlern ähnliche Vorteile in Aussicht gestellt. Es wurde dabei nicht an eine planmäßige Kolonisation, sondern nur an die Zuwanderung einzelner Gruppen gedacht. Erst der gewaltige Strom der Bewerber erwies die Möglichkeit einer Ansiedlung in größerem Ausmaß.

In der Zeit von 1782 bis 1803, d.h., während der Periode, die in der Siedlungsgeschichte unter dem Namen "josefinische Kolonisation" bekannt ist, haben sich rund 15.000 Deutsche im damaligen Kronland Galizien angesiedelt. Die meisten davon kamen aus dem damals in zahllose Zwergstaaten zersplitterten pfälzischen Raum zwischen den Flüssen Saar, Mosel und Rhein mit dem rechtsrheinischen Heidelberger Gebiet. Der Mundart nach waren sie Rheinfranken und Moselfranken aus den Gebieten zwischen Nahe und Mosel. Und obwohl nur etwa 1000 Personen aus Württemberg im Land angesiedelt wurden, galt trotzdem die Bezeichnung "Schwaben" für die gesamten josefinischen Siedler Galiziens. Die restlichen Zuwanderer verteilten sich auf ein weites Gebiet zwischen Bayern und Mecklenburg.

Während der "franziszeischen Kolonisation" 1802-1805 kamen noch etwa 5000 Deutsche nach Galizien. 1811-1848 wurden auch ca. 22 Dörfer der Egerländer und Böhmerwäldler gegründet. Die Heimat dieser "Deutsch-Böhmen", wie sie in Galizien genannt wurden, sind der Böhmer- und der Oberpfälzerwald [2, S. 22, 30]

Zur etwa gleichen Zeit wie in Galizien beginnen sich Deutsche auch in der Bukowina niederzulassen. Dabei unterscheidet man im Wesentlichen drei Gruppen der deutschen Siedler, die in verschiedenen Teilen der Bukowina angesiedelt wurden. So entstanden auf der Linie Suczawa-Czernowitz vom Norden nach Süden gesehen 1782-1788 etwa zehn deutsche Dörfer, darunter Arbora, Badeutz-Milleschoutz, Fratautz, Itzkany, Illischestie Mitoka-Dracomirna, Satulmare, Tereblestie u.a., deren Einwohner, wie auch die Galizien-Deutschen hauptsächlich aus Südwestdeutschland und zwar aus Württemberg, der Pfalz, Baden und Nassau stammten.

Eine zweite Gruppe bildeten die Deutschen aus der Zips (eine Gegend im Nordosten der heutigen Slowakei), die 1784-1809 mitten im Gebirge im Südwesten der Bukowina angesiedelt wurden. Ihre Siedlungen verdankten ihre Gründung der Erschließung der Bodenschätze. Zu den wichtigsten Orten der Zipser Deutschen in der Bukowina gehörten Eisenau, Freudental, Jakobeni, Luisenthal, Mariensee-Kirlibaba, Poschoritta u.a. Insgesamt lebten dort in den 30-er Jahren des XX. Jahrhunderts über 7000 Zipserdeutsche.

Aus dem Böhmerwald kam eine dritte Gruppe der Ansiedler. Sie arbeiteten in den Glashütten, die 1793 bis 1803 im Waldgebiet des mittleren Teils der Bukowina errichtet wurden. Dort gründeten sie die Dörfer Alt- und Neuhütte, Fürstenthal, Karlsberg u.a. Später folgten ihnen auch bäuerliche Siedlungen wie Bori, Buchenhain, Lichtenberg u.a.

In den Dialekten aller Gruppen der Galizien -und der Bukowinadeutschen haben sich nach der Ansiedlung relativ schnell Ausgleichsprozesse vollzogen. Der bekannte Mundartforscher J. Krämer schrieb dazu: "Es setzte ... bald der sprachliche Ausgleich ein, bei dem wohl immer die Mundart der Mehrheit siegte" [6, S. 63]. Eines der wichtigsten Hauptergebnisse des Mundartausgleiches war eine weitgehende Durchsetzung und Vereinheitlichung der mundartlichen Formen in den meisten deutschen Orten Galiziens und des Buchenlandes.

Ausgleichsprozesse fanden natürlicherweise in erster Linie im lexikalischen Bereich statt. So kamen, z.B., die galizischen pfälzischen Mundartformen, die lautlich den Wörtern *Roß* oder *Pferd* entsprachen, völlig außer Gebrauch, und es setzte sich die Form *Gaul* durch.

Parallel funktionierten hier auch lexikalische Synonyme. So war Anredeform für ältere Männer *fetter*. Daneben gebrauchte man auch *fetterche*, *fatter*, *petter* und *patt*. Frauen wurden in den meisten Siedlungen mit *bās* angesprochen, doch waren auch die Anredeformen *wēs*, *wēsche*, *bēsle*, *got*, *göttche*, *mutter* zu verzeichnen. Für *Topf* galten in den pfälzischen Siedlungen Galiziens die Bezeichnungen *Hawwe*, *Dippe*, *Deppe* und *Dopp*.

Ähnlich wie in Galizien sprach man Pfälzisch auch in den im südöstlichen Teil des Buchenlandes gelegenen Bauerngemeinden, wenn auch sie allgemein als "schwäbisch" bezeichnet wurden. Das lässt sich an den pfälzischen Formen wie *apel* – Apfel, *pefer* – Pfeffer, *fešt* – fest, *korp* – Korb u. a. deutlich erkennen.

Der einheitliche Charakter der Pfälzer Siedlungsmundart kam in der Bukowina auch dort zum Ausdruck, wo zwischen unterschiedlichen Lexemen des Herkunftsdialektes zu entscheiden war. Im Westen des Pfälzer Dialektraumes, woher die meisten Deutschen sowohl nach Galizien, als auch in die Bukowina gekommen sind, spricht man *han / hun* – ich habe, *komm / kumm* – gekommen, dagegen im Osten *hab* – ich habe, und *komme / kumme* – gekommen. Die “schwäbischen” Siedlungen haben sich auf die westlichen Formen geeinigt. Hingegen fiel bei *gešicht* und *g’sicht* – Geschichte die Entscheidung zugunsten der östlichen Form *k’sicht*.

Gleichzeitig haben die unterschiedlichen Herkunftsgebiete und die zum Teil großen Unterschiede in den Mundarten, die von den Deutschen in ihren neuen Siedlungsgebieten in Galizien und in der Bukowina gesprochen wurden sowie die Einflüsse der dort dominierenden einheimischen Sprachen (des Polnischen und des Ukrainischen in Galizien sowie des Rumänischen und des Ukrainischen in der Bukowina) zu den mitunter großen Unterschieden im mundartlichen Wortschatz geführt.

So war in Galizien neben dem Pfälzischen auch das Egerländische geläufig, das insbesondere in Machliniec östlich von Stryj “rein” gesprochen wurde. In diesem Ort setzte sich die Mundart der Tachauer Gegend durch. Die typischen Formen waren, z.B., *er ist gstarm* (gestorben), *margn* – morgen, dagegen *Gou’n Morgn* – guten Morgen; “Er kommt“ wurde *ea kummt*, “recht” – *räat* ausgesprochen, ebenso *Noat*, *schläät* für “Nacht“ und “schlecht“. Außer in Machliniec sprach man Egerländisch auch in seinen Nachbarsiedlungen Kontrowers, Izydorowka, Kornelowka, Pöchersdorf sowie in Annaberg, Tucholka, zum größten Teil auch in Felizienthal u.a.

Die Böhmerwälder Mundarten wurden in Galizien auch in den karpathischen Waldarbeitersiedlungen Ludwikowka, Teresowka, Zakla, Neu-Mizun, Jammersthal u. a. gesprochen, die sich südlich von Dolina befanden. Das waren bayerische Mischmundarten, wobei in verschiedenen Dörfern für die Bezeichnung eines und desselben Begriffs unterschiedliche Lexeme gebraucht wurden. Während man in Felizienthal, das südwestlich von Skole lag, z.B., *Loun* für “Lohn“, *Sejml* für “Semmel“, *Häischt / Hirscht* für “Herbst“, *Rouß* für Pferd, *Ki(n)* für Kind verwendete, waren in anderen galizischen Dörfern der Böhmerwälder Deutschen, beispielsweise in Ludwikowka südlich von Dolina und in Mariahilf bei Kolomea, jeweils *Loh*, *Semmel*, *Hiagscht / Hirbst*, *Roß* und *Kind* gebräuchlich.

Die Siedler in den ursprünglichen Bergwerksgemeinden im Südwesten der Bukowina sprachen Zipserisch und zwar Gründlerisch, wie es in der Unterzips gesprochen wurde. Dabei wurde [v] im Anlaut wie [b] ausgesprochen: Werke – *berka*, weh – *be*, Schwester – *schbesta*. Anlautendes [b] wurde zu [p]: Brot – *prot*, Brücke – *prik*. [r] nach dem Vokal wurde im In- und Auslaut vokalisiert: dort – *duit*, Schürze – *šuits*, Wort – *boat*, sehr – *sea* a, nur – *nua*, Arbeiter

– *oabeta*, Wasser – *basa*, wobei doppeltes [r] erhalten blieb: harren – *harrn*. Die mittelhochdeutschen Diphthonge [ei], [ou], [öu] wurden zu [ā]: Bein – *pān*, Haupt – *hāp*, Apfelbäumchen – *eplpamichen*. Die Anrede "ihr" lautete in jener Mundart *is / es: is terfts nich* – ihr dürft nicht [1, S. 629].

Die Arbeiter der Glashütten und Waldbauerndörfer im mittleren Hügelland des Buchenlandes, die aus dem mittleren und oberen Böhmerwald ins Land gekommen sind, sprachen bairische Mischmundarten. Und das nicht nur, weil sie aus verschiedenen Gemeinden des Böhmerwaldes stammten, sondern auch, weil die deutschen Orte im Böhmerwald selbst infolge ihrer Besiedlung zu verschiedenen Zeiten durch Deutsche verschiedener Herkunft vielfach Mischmundarten sprachen, als sie ihrerseits wieder Siedler nach Galizien und in die Bukowina abgaben. Und so hießen bei den Bukowiner Böhmerwäldlern *irta* (d. h. "Ertag") – Dienstag, *pfintsta*, *pfingsta* – Donnerstag, Pferd – *ros*. Die alten Dualformen *es* – ihr (*es hats* – ihr seid) und *eak* – euch haben sich durchgesetzt und waren allgemein gebräuchlich. Sie weisen auf das Gebiet des mittleren und des oberen Böhmerwaldes.

Typische Formen in diesen Siedlungen waren, z. B., *liap* – lieb, dagegen *khäi* – Kühe. *Meits* bedeutete "ihr müsst", *feis* – Füße, *kuət* – gut, *muəst* (*m□ust*) – (du) musst, *knou* (*gn□u*) – genug, *muədə* – Mutter, *bruədə* – Bruder.

Die genannten Beispiele verdeutlichen den Mischcharakter der in diesen Dörfern gesprochenen Mundarten, weil hier sowohl die mittelbairischen als auch die nordbairischen Entsprechungen der mhd. Diphthonge [ie], [üe], [uo] vorkommen. Die ersteren waren [ia] (iə), [ua] (uə), die letzteren [ei] und [ou].

Weitere allgemeingebräuchliche Formen in den Böhmerwälder Siedlungen des Buchenlandes waren: *net* (*nit*) – nicht, *kwen* (*gwen*) – gewesen, *firtu* – fertig, *heicha* – höher, *kreiser* – größer, *es hots* – ihr habt, *hanənt* (*hant*) – sie haben usw.

Somit lässt sich zusammenfassend sagen, dass die deutschen Mundarten der Galizien- und der Buchenlanddeutschen über 150 Jahre als die von ihrer sprachlichen Heimat isolierten Enklaven, d.h., als "Sprachinseln" funktionierten und die sprachliche, insbesondere die mundartliche Landschaft in diesen beiden Ländern der ehemaligen k. u. k.-Monarchie stark mitprägten. Dabei entwickelten sie sich in ihrer fremdsprachigen Umgebung weiter, der mundartliche Ausgleich fand statt, infolge dessen es sich einheitliche dominierende Dialekte durchsetzten, deren markanteste Züge vor allem im lexikalischen Bereich ihren Ausdruck fanden. Mit einer detaillierten kontrastiven Gegenüberstellung dieser lexikalischen Besonderheiten eröffnen sich, unserer Meinung nach, neue, Erfolg versprechende Perspektiven für die weiteren mundartlichen Forschungen auf diesem Gebiet.

Literaturverzeichnis:

1. Bukowina (Buchenland) / R. Spek. T. v. Landwehr, F. Lang [u. a.] //

Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums. – Erster Band. – Breslau: Ferdinand Hirt, 1933. – S. 611–644.

2. Enders, J. Die deutschen Siedlungen in Galizien / Jacob Enders. – Wien: Hrsg. von Österreichischer Landsmannschaft, 1980. – 80 S. (Eckart-Schriften; Heft 75)

3. Galizien / G. Ipsen, W. Kuhn, D. Frey [u.a.] // Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums. – Dritter Band – Breslau: Ferdinand Hirt, 1938. – S. 8–35.

4. Klein, K. K. Hochsprache und Mundart in den deutschen Sprachinseln / Karl Kurt Klein // Zeitschrift für Mundartforschung. – XXIV. Jahrgang. – Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1956. – S. 193–228.

5. König, W. DTV-Atlas zur deutschen Sprache / Werner König. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1996. – S. 138–231.

6. Krämer, J. Die Mundarten der ehemaligen josefinischen und franzisceischen Siedlungen in Galizien / Julius Krämer // Vor 200 Jahren aus der Pfalz nach Galizien und in die Bukowina. – Stuttgart-Bad Cannstatt: Hrsg. von dem Hilfskomitee der Galiziendeutschen, 1982. – S. 63–72.

7. Krämer, J. Sprachgebrauch und Mundarten in unseren Siedlungen / Julius Krämer // Heimat Galizien. Ein Gedenkbuch. – Stuttgart-Bad Cannstatt: Hrsg. von dem Hilfskomitee der Galiziendeutschen, 1988. – S. 417–429.

8. Krämer, J. Unser Sprachschatz. Wörterbuch der Galizischen Pfälzer und Schwaben / Julius Krämer. – Stuttgart-Bad Cannstatt: Hrsg. von dem Hilfskomitee der Galiziendeutschen, 1979. – XX + 276 S.

9. Kuhn, W. Deutsche Sprachinselforschung / Walter Kuhn. – Plauen i. Vogtl.: Verlag Günther Wolff, 1934. – 403 S.

10. Lang, F. Sprache und Literatur der Deutschen in der Bukowina / Franz Lang // Buchenland, hundertfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina. – Band 16. – München, 1961. – S. 397-421 (Veröffentlichungen des Südostdeutschen Kulturwerks) (Reihe B: Wissenschaftliche Arbeiten)

Skydan A.,
Uniwersytet Warszawski, Warszawa

JEZYK W MEDIACH: RADZIECKA GAZETA "SIERP"

Artykuł podejmuje zagadnienie języka w mediach, charakteru polszczyzny w komunistycznej gazecie "Sierp" z lat międzywojennych. Poruszone zostały kwestie funkcji języka w prasie, w tym także jako środka kampanii ideologicznej w czasach eksperymentu polonijnego, znaczenia kontekstu, szablonów w mediach: językowych i treściowych.

Słowa kluczowe: język w mediach, prasa polskojęzyczna, gazeta "Sierp".

The article deals with the language of media, features of Polish in the communistic newspaper "Sierp", published during interwar period. The issues of language in press as well as the means for ideological campaign during the Polonia experiment, the context meaning, language and content patterns in media are under consideration.

Key words: the language of media, Polish press, "Sierp" newspaper.

Definicje mass mediów w różnego rodzaju słownikach nie różnią się między sobą, jeśli chodzi o treść zasadniczą. Tak na temat komunikacji masowej w mass mediach słownik Collinsa podaje ogólny punkt widzenia: *media masowe (gazety, czasopisma, radio, telewizja, internet), które jak ciężarówka towary, przewożą wypowiedzi wytworzone poza nimi do adresatów także znajdujących się poza nimi. Ten uproszczony model na komunikowanie przez media masowe nie mieści w sobie całego systemu społecznego: oprócz mediów powininiem mieścić zarówno ich nadawców, jak i odbiorców [1].* W moim tekście ograniczam się na względnie tradycyjnym, potocznym rozumieniu mass mediów jako *urządzeń, instytucji, za pomocą których kieruje się pewne treści do b. licznej i zróżnicowanej publiczności;* tak więc pod szyldem "język w mediach" znajdziemy realizację języka narodowego w tekstach transmitowanych przez prasę, radio, telewizję, także tzw. nowe media: telegazetę, telewizję satelitarną, Internet [2].

Czy można mówić o znamiennych cechach języka prasy polskojęzycznej na Ukrainie radzieckiej? Po lekturze czasopism "Sierp" z lat 1922, 1924, 1925, "Marchlewszczyzna Radziecka" 1931, "Głos Komunisty" 1919, dochodzę do wniosku, że nie ma takiego tekstu, który choćby fragmentarnie nie mógł się ukazać w jakiegokolwiek gazecie socjalistycznej w Polsce. Nie można powiedzieć, że jakiś fragment tekstu jest najbardziej prasowym ze wszystkich mediów masowych na Ukrainie. Uważam, że nie można mówić o isnieniu języka prasy polskojęzycznej na Ukrainie Radzieckiej, podejmując następne swoje prace o języku w prasie. Nie zamierzam tym tworzyć nowych definicji, ale chciałbym jednak opatrzyć to istotną uwagą.

Wiadomo, że na różnych poziomach języka znaczenie każdego znaku zależy od kontekstu. Kontekst zmienia też znaczenia wyrazu – czym innym jest *czerwona armia*, a czym innym *czerwona róża*. Podobnie jest z całymi tekstami. Znaczenie powiedzenia *Nadzieja jest matką głupich* [8, 1922, nr. 20] w komunikacie sportowym nie ma nic wspólnego z odpowiednikiem wydrukowanym w gazecie “Sierp”:*...mówi przysłowie, i chociaż słuszność jego można w wielu wypadkach kwestionować, w tym jednak wypadku jest ono najzupełniej odpowiednim. Bo czyż można inaczej nazwać niż głupotą ludzenie się nadzieją, że wreszcie los się nad bylemi dziedzicami zlituje i odda im, od kilku lat zabraną, rozdzieloną pomiędzy wyzyskiwaną przez nich ludność wiejską ziemię, która to ludność przez zgórą cztery lata już się zdążyła na niej zagospodarować naserjo* [8, 1922, nr. 20].

Różnica znaczeń wynika między innymi z różnicy funkcji: w pierwszym wypadku funkcja wyznacza się rezultatem gry piłkarzy, w drugim – intencją perswazyjną redaktorów gazety, w której przysłowie ma charakter efektownego cytatu “ludowej mądrości”. Jasne, że wszystkie legalne media w Związku Radzieckim były jawnie propagandowe. Kolejne zjazdy Partji, plena Komitetu Centralnego (KC), Kongresy Międzynarodówki Komunistycznej potwierdzały, że zadaniem prasy jest upowszechnianie i wyjaśnianie polityki partii. Prasa *nowego typu*, w tym z “Sierpem” na czele, miała wychować nowego człowieka, tworząc tylko takie formy życia narodowego Polaków na Ukrainie, które odpowiadały interesom państwa radzieckiego:*... Redakcja przesyła garące, braterskie pozdrowienia przyjaciółom, korespondentom i czytelnikom gazety, którzy wraz z nami walczą z nieporządkami, ciemnotą, zabobonami oraz pracują nad podniesieniem dobrobytu i świadomości polskich mas pracujących S.S.S.R.* [8, 1925, nr. 24].

W praktyce polskojęzycznej prasy międzywojennej prawie nigdy nie układało się to bezkonfliktowo, ale taki był sens i model funkcjonowania mediów masowych. Znane są przykłady odwoływania redaktorów naczelnych (częstokroć znaczyło to rozstrzelanie), a nawet zmiany lub likwidacji tytułu w następstwie popełnionych błędów politycznych. Dobrym przykładem tu jest historia tygodnika “Sierp”:

22 czerwca 1922 r. tygodnik “Głos Komunisty” przestał wychodzić. Na jego miejsce w ten sam dzień ukazał się tygodnik “Sierp”, organ KC KP(b)U w języku polskim, wydawany w Kijowie dla ludności wiejskiej (od 1928 r. ukazywał się 2 razy tygodniowo). Długoletnim redaktorem był K. Wiszniewski, znany krytyk literacki i popularyzator literatury polskiej na Ukrainie, kierujący gazetą od czerwca 1922 r. do lutego 1930 r. z krótką przerwą, gdy funkcję tę pełnił H. Politur (od sierpnia 1926 r. do stycznia 1927 r.). W redagowaniu “Sierpa” brali także udział: B. Szacki-Skarbek, B. Bilewicz, J. Otocki, J. Teodor.

W połowie 1929 r. redakcja została przeniesiona do Charkowa, rozbudowano sieć z 200 korespondentów, zaobserwowano wzrost nakładu

gazety, który w 1922 r. wynosił 2200 egzemplarzy, a w 1925 r. 4900 egz.

1935 r. dla "polepszenia wydawania polskich gazet", uważa się za niezbędne przeniesienia gazety "Sierp" do wydawnictwa "Kommunist", oraz zmianę nazwy "Sierpa" na "Głos Radziecki". Można więc uznać, że w październiku 1935 r. skończył się kolejny etap historii prasy polskiej na Ukrainie Radzieckiej. 4 listopada 1935 r. – to dzień powstania "Głosu Radzieckiego" – codziennej gazety polskiej.

Pasowały by tu słowa Lenina z roku 1913 –...o ile dla wydawców burżuazyjnych znaczenie gazety polega na zbycie [...], o tyle dla marksisty gazeta ma znaczenie jako organ oświecenia i zespolenia klas istotnie postępowych [9].

Niewątpliwie w gazetach czasów międzywojennych najważniejsze było to co jest przekazywane i czyje to są słowa, lecz nie kto słucha. Mówiąc inaczej: o charakterze przekazów polskojęzycznej prasy na Ukrainie radzieckiej decydowała ich funkcja ekspresywna. Przejawy te były zgodne z oficjalnym kanonem ideologicznym Partii Komunistycznej. J. Bralczyk trafnie ujął zasady rządzące światem propagandy partyjnej: *postulat bliskości, słuszność jako kryterium prawdziwości, determinizm, naukowość, przypominające kanoniczne prawdy marksistowsko-leninowskiej filozofii* [3].

Media przemawiają różnymi kodami: słownymi, obrazowymi a także akustycznymi. Najważniejszy z nich jest język narodowy. To on nadaje sens przekazom wyrażanym w innych kodach. Wracając na łamy "Sierpa" [8, 1925, nr. 19]: obraz narzędzi rolniczych może informować równie dobrze o odpowiednim ich zastosowaniu, co o zbędności wydawania dużych pieniędzy na nie. Dopiero przekaz słowny redukuje wieloznaczność treści obrazu, ukształtując tym samym ocenę i stosunek do niego. Zaznaczę jeszcze, że nie jest to oddziaływanie jednokierunkowe. Obrazki też wyjaśniają słowa. Na stronach gazety współczucie odbiorcy wywiera obraz płaczącej dziewczynki, przecież jest ona ofiarą w tym momencie. I w tym mechanizmie nadawania słowom znaczenia upatruje się główny wpływ mediów na język, a więc i na świadomość odbiorców.

Jak pisze Melvin DeFleur [7], takie nadawanie znaczeń przez media występuje w 4 postaciach:

Wprowadzenie nowych wzorów rozumienia i porozumiewania się.

Rozszerzanie tradycyjnych znaczeń.

Dodawanie lub podstawianie nowych znaczeń do/zamiast znaczeń starych.

Utrwalenie i umacnianie dotychczasowych znaczeń wyrazów i wyrażeń.

Dodałbym do tego conajmniej jedną możliwość dobudowania do utrwalonego znaczenia zwykle skojarzeń wartościujących, np losy takich słów jak *partia, masy, czerwony, organ, walka* [8]. W nadawaniu znaczenia wyrazom i wyrażeniom najważniejszą rolę na łamach "Siepra" odgrywają komunikaty o charakterze propagandowym, stanowiących większość jeśli

nie całość przekazywanych informacji. Wspomnieć warto także o reklamie, jako źródle słów skrzydlatych, ujawniającą swoją siłę w dwudziestoleciu międzywojennym. Media masowe z samej swej natury podatne są na powtarzanie szablonów, zarówno treściowych, jak i językowych. Więc, niestarczyło dziennikarzom “Sierpa” jednego z najważniejszych obowiązków, to jest dbałości o czystość języka polskiego, który w niektórych działach, zwłaszcza politycznych, bywa po prostu zaśmiecony wyrazami nomenklatury bolszewickiej. Dodam jeszcze, że przez tę czystość językową rozumiem nie tylko brak owych bolszewizmów, ale w ogóle jego poprawność, powtarzając tym opinie wyrażane wcześniej przez W. Pisarka, że z *każdym błędem językowym, powtarzanym w piśmie, oswaja się oko i ucho czytelnika, który z kolei i sam zacznie używać na piśmie i w mowie błędnych wyrażań. I odwrotnie – nie spotykając używającego przez siebie błędu językowego w prasie, czytelnik zapomina go i przestaje używać. Prasa więc z łatwością wywodzi z użycia błędy językowe, ale z równą łatwością sieje je wśród mas.*[4, s. 16]

Więc jak już pisałem, najważniejszym kryterium selekcji elementów opisywanej zawartości i jej cech było to, czy odpowiadają one punktu widzenia piszącego, to znaczy Partii. Krótko mówiąc, media zarażały polszczyznę ideologicznością, rytualnością, schematycznością i kancelaryjnością swoich wypowiedzi. Poziom wydawniczy gazet był bardzo niski. Słusznie zauważyła K. Sierocka: *Pisma te ograniczały się prawie wyłącznie do przedruków z prasy radzieckiej oraz do przekazywania terenowych informacji gospodarczych... Niedbały, pełen rusycyzmów język, brak szerszych perspektyw przy omawianiu problematyki, zaściankowość – oto najczęstsze wady tych publikacji* [6, s.56]. Należy dodać, że nie tylko rusycyzmy (wkraczające poprzez medium ukraińskie) cechują język polski w prasie bolszewickiej na Ukrainie, lecz także liczne ukrainizmy, np *rejwykonkom* (ukr. райвиконком – районний виконавчий комітет) a nie *rejispolkom* (ros. районный исполнительный комитет).

Ogromna rozbudowa prasy poslkojęzycznej była odgórnie stymulowana przez władze radzieckie, świadczą o tym choćby sieć korespondentów (zatwierdzonych i niezatwierdzonych przez redakcję), organizowania *miesiący prasowych* oraz *prowadzenia akcji zwiększonej prenumeracji na polskie pisma komunistyczne* [8, 1922, nr. 18-19]. Jednak w środowisku polskiej mniejszości narodowej prasa ta nie cieszyła się zainteresowaniem.

Tak więc język polski w prasie na Ukrainie radzieckiej stał się środkiem narzuconej kampanii ideologicznej i był obiektem gry politycznej Partii Komunistycznej. Celem była akceptacja władzy radzieckiej (kolchozów, likwidacji kułactwa, polityki narodowościowej), ukształtowanie patriotyzmu radzieckiego. Podobne funkcje pełniła prasa polskojęzyczna przed wojną na Białorusi Radzieckiej, a po wojnie – na Litwie [5].

1. Collins Free Dictionary (<http://www.collinslanguage.com/results.aspx?context=3&reversed=False&action=define&homonym=-1&text=mass+media>) [tłum. moje – A.S.]
2. Encyklopedia popularna PWN, wersja 1.2, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2006.
3. J. Bralczyk. O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych, Warszawa, 2001, 205 s.
4. Język w mediach masowych pod red. J. Bralczyka i K. Mosiołek-Kłosińskiej, Warszawa, 2000.
5. J. Mędelska. Język Prawdy Wileńskiej. Północnokresowa polszczyzna kulturalna w początkach sowietyzacji Wilna i Wileńszczyzny, Bydgoszcz, 1999, 219 s.
6. K. Sierocka. Polonia radziecka 1917-1939: z działalności kulturalnej i literackiej. Warszawa, 1968, s. 56.
7. M. L DeFleur. Theories of mass communication, New York, London, 5th ed., 1989, s.29. [tłum. moje – A.S.]
8. "Sierp" – tygodnik popularno-ludowy, pod red. Kolegium Redakcyjnego, Kijów, 1922 nr. 18-20, 1924 nr. 27-31, 1925 nr 1-34.
9. V. Lenin. Lenin o prasie: wybór pism/wybór tekstów, Warszawa, Kraków, 1970, s. 109.

ЛЕКСИКОГРАФІЯ ТА ТЕРМІНОСИСТЕМА

УДК 81'373.421:001.4

Ворона І. І.,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ДО ПИТАННЯ СИНОНІМІЇ В ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті узагальнено теоретичні погляди щодо суті явища синонімії в термінології, проаналізовано трактування понять “синонім”, “дублет” та “варіант”, запропоновано власне розуміння даних понять.

Ключові слова: термінологія, синонімія, синоніми, дублети, варіантність, варіанти.

The theoretical fundamentals of the problem of synonymy in terminology are reviewed, the interpretation of the notions “synonym”, “doublet”, “variant” is analyzed, the author’s own explanation of the mentioned above notions is proposed in the article.

Key words: terminology, synonymy, synonyms, doublets, variance, variants.

Проблема синонімії в термінологічній лексиці привертала увагу відомих науковців, серед яких Ю. Апресян, С. Бережан, Г. Винокур, В. Даниленко, А. Коваль, І. Кочан, О. Нечитайло, Т. Панько, О. Тараненко, Г. Уфімцева та інші. Але, на жаль, у сучасній науковій літературі ще не усталився однозначний погляд на сутність цього мовного явища в термінології. Дискусійними залишаються такі проблеми, як з’ясування меж термінологічної синонімії, визначення критеріїв синонімічності в термінології, співвідношення синонімії та варіантності.

Синонімію в термінології традиційно вважають негативним явищем. Така оцінка пов’язана з однією із найважливіших ознак терміна, яка передбачає відсутність у нього синонімічних відповідників [14; с. 147]. Т. Михайлова зазначає, що “майже всі вітчизняні й зарубіжні мовознавці сьогодні визнають природність і неминучість синонімічних відношень між термінами як вияв загальномовних процесів” [10; с. 53], проте, по-різному трактують це явище і дають йому різні назви. Одні вчені вважають, що синоніми в термінології – це дублети (А. Коваль), інші твердять, що термінісиноніми – це не лише дублетні (абсолютні) форми, а ще і відносні (С. Булик-Верхола, І. Кочан, Т. Панько). Таку різноманітність поглядів на термінологічну синонімію можна пояснити насамперед неоднозначним тлумаченням синонімії в загальнолітературній мові, відсутністю порів-

няльних досліджень із синонімії в різних терміносистемах. Тому вивчення особливостей синонімії в термінології є актуальним і сьогодні.

Мета даної статті – узагальнити погляди мовознавців на специфіку явища синонімії в термінології. Ми поставили перед собою завдання уточнити сутність синонімії в термінологічній лексиці, з’ясувати особливості термінів-синонімів порівняно із синонімами в загальнонавчальної мові, розглянути причини виникнення синонімії в термінології, дослідити проблему співвідношення синонімії та варіантності.

Синонімія – семантичне явище, яке вважають в лексиці однією з найважливіших системотвірних категорій. Традиційно синонімами вважають слова, які мають тотожні або близькі за змістом значення, але відрізняються значеннєвими відтінками або емоційно-експресивними забарвленнями, або сферою стилістичного використання чи можливостями подання з іншими словами [2; с. 249].

Термінологія – це частина лексики загальнонаціональної мови, пов’язана з іншими мовними системами, тому в ній фіксуються ті самі види системних зв’язків, що в інших шарах лексики загальнонаціональної мови.

У термінології прояв синонімії пояснюється специфікою терміна як мовного знака. Коли в загальнолітературній мові кожне слово синонімічного ряду у певному контексті матиме лише одне значення, де вживання синоніма може бути цілком виправдане, то термін має лише одне значення, незалежно від контексту, ось чому терміни-синоніми на позначення одного поняття вважаються небажаним явищем.

Синоніми в термінології мають свої особливості, які відрізняють термінологічну синонімію від загальнонавчальної: часто тотожні за значенням; частіше за загальномовні синоніми позначають одночасно той самий предмет і те саме поняття, тобто є синонімами за денотатом і сигніфікатом одночасно; часто абсолютно не змінюють змісту висловлювання; не можуть бути протиставлені один одному за ознакою емоційно-експресивної значимості; мають стилістичний поділ в межах наукового стилю (академічний та науково-популярний); диференціація за сферою використання залежно від ступеня освіти.

З погляду стандартизації наявність синонімії в термінології вважається явищем небажаним (А. Коваль, Є. Толикіна). Інші (О. Ахманова, В. Даниленко) стверджують, що терміни-синоніми корисні, бо кожен з них по-різному розкриває зміст поняття.

В. Даниленко довела, що відмовлятися від синонімії не варто, оскільки прояви синонімії відчутні як на рівні синтагматики, коли кожен з варіантів терміна сприймається у певному мовному акті, так і на рівні парадигматики, якщо говорити про систему термінів в цілому. “Звичайно, синоніми не можуть бути правилом, – зазначає В. Даниленко, – однак частотність винятків і створює передумови виникнення та існування ва-

ріантних форм одного поняття. Категорична заборона синонімів вступає в протиріччя з практикою використання цих термінів іншими жанрами (науковою літературою, термінологічними словниками)” [18; с. 14].

З різних причин синонімія в науковій термінології є характерною для усіх терміносистем. Це явище має два аспекти. Перший пов’язаний з періодом виникнення поняття, а відтак і терміна. А. П. Коваль переконана, що “у науковій мові насиченість синонімами пояснюється тим, що переважна більшість термінів є порівняно недавніми утвореннями. Поява нового поняття викликає звичайно появу відразу кількох термінів, створених у різних місцях різними людьми... З часом зміст і обсяг нового поняття уточнюється, з’являється можливість відділити найхарактерніші ознаки поняття і створити або вибрати з наявних термін, який відповідає поставленим вимогам. Решта синонімів до цього поняття поступово виходить з ужитку. Таким чином, наявність синонімічних термінів у науковому стилі мови є хоч і небажаним, але неминучим наслідком бурхливого розвитку науки і техніки” [7; с. 159].

Другий аспект синонімії пов’язаний з перенесенням терміну з мови, де він виник, в іншу мову. Тут залежно від уподобання, освіченості та знання рідної мови того, хто перший з ним зіткнувся, можуть бути різні варіанти: дослівний переклад, пряме запозичення оригінального терміна чи створення відповідника з використанням образних засобів своєї мови.

Для багатьох терміносистем причини виникнення синонімії є спільними та зумовлені лінгвальними (мовними) і екстралінгвальними (позамовними) чинниками. Н. Л. Цимбал визначає такі причини виникнення синонімів: постійний розвиток науки, що супроводжується появою нових понять та бажанням дати кожному поняттю найточнішу номінацію; неуніфікованість термінології; наявність застарілих назв, які функціонують поряд із новими; взаємодія літературної мови і діалектного мовлення; відродження вдалих термінів, які з певних причин довгий час не використовувалися; паралельне вживання автохтонного та запозиченого термінів; необхідність мовної економії, що породжує синонімію різних структурних рівнів; номінацією того самого поняття різними науковими школами чи вченими в різних мовах; існування повного і короткого варіантів термінів [20; с. 47].

Неоднозначні погляди дослідників стосуються не лише наявності синонімії в термінології, але і назви цього явища. Деякі вчені синоніми в термінології називають термінами-дублетами, а синонімію – термінологічною дублетністю (О. Ахманова, Б. Головін та Р. Кобрін). Але Л. Боярова та О. Покровська слушно вказують на те, що сам термін “дублет” є багатозначним у мовознавстві, тому й назва “терміни-дублети” потребує у кожному випадку контекстуального уточнення. Вони пропонують різнокореневі слова-терміни, що виражають те саме наукове поняття, називати термінами-синонімами [1; с. 61].

О. Толикіна [19; с. 81] вважає, що в рамках терміносистем ми маємо справу лише із дублетами. Дублетність передбачає співвідношення синонімів з одним денотатом. Однак, на думку В. М. Лейчика, це поняття значно складніше, адже, “синоніми можуть позначати як те саме поняття, так і декілька близьких понять, які частково пересікаються чи накладаються, по-друге, навіть якщо синоніми позначають те саме поняття, семантична структура їх може бути цілком відмінною. Ми маємо справу з дублетами лише в тому випадку, коли збігаються всі без винятку компоненти значень синонімів” [9; с. 105].

В.П. Даниленко зазначає, що терміни, які виражають певне поняття, як правило, не характеризують його з різних боків, а є дублетними найменуваннями, що увійшли до термінологічної системи внаслідок мовних контактів і різноспрямованих тенденцій у процесі її формування [4; с. 53]. “Терміни, які співвідносяться з одним і тим самим науковим поняттям в одному термінологічному полі, мають одну дефініцію, отже є не синонімами, а дублетами” [4; с. 54].

Цю думку поділяє й А. П. Коваль, яка доводить, що наявні в термінології паралельні назви того самого поняття є дублетами. На її думку, дублетність – це явище, глибоко відмінне від загальномовної синонімії. “Оскільки термін має свою дефініцію (визначення), і саме через неї співвідноситься з поняттям, він у своїй словесній формі містить певну наперед задану кількість істотних ознак цього поняття. Поки визначення поняття не змінюється, будь-яка словесна форма буде дублетом до попередньої, тобто одиницею з тією самою дефініцією. Тому вважається, що в межах термінології існують лише терміни-дублети і не існує термінів-синонімів” [7; с. 37-38].

Такого ж погляду дотримується і Б. М. Головін: “Існування абсолютних синонімів, тобто слів, які повністю збігаються за значенням та вживанням, в загальнолітературній мові викликає сумніви. Але термінологіям властива саме абсолютна синонімія, що дає підстави називати це явище термінологічною дублетністю” [3; с. 73].

У колективній праці “Українське термінознавство”, зазначається, що синонімічні терміни можуть включати в себе дублетні пари [14; с. 181].

Ще однією проблемою, на яку варто звернути увагу, є питання розрізнення синонімії та варіантності термінів. Статус термінологічного варіанта (на прикладі різних терміносистем) у своїх дослідженнях визначали К. Авербух, В. Даниленко, Л. Боярова, О. Радченко, В. Лейчик, Е. Неженець, С. Худолєєва та ін. Ці вчені під явищем термінологічної варіантності розуміють співвіднесення кількох одиниць плану вираження з однією одиницею плану змісту.

Однак всі види розбіжності планів вираження при збігові планів змісту термінів називають синонімією. Так, автори першого підручника з укра-

їнського термінознавства розглядають у межах синонімії різнокореневі дублети (які, на нашу думку, і є синонімами в термінології), одиниці, пов'язані з різним знаковим вираженням (символ-вербальний термін), міжструктурні варіанти (композит – аналітична конструкція) і фonomорфологічні варіанти з відношенням тотожності на рівні сигніфіката [14; с. 180-186]. Таким чином, усі можливі в термінології варіантні найменування того самого поняття зараховуються в цій праці до синонімії. Варіантність як окреме мовне явище не виділяється і не аналізується. О. Нечитайло також називає синоніміями тотожні за значенням спільнокореневі одиниці, що відрізняються афіксами [13; с. 159-160]. З іншого боку, А. Крижанівська та Л. Симоненко, розглядаючи синонімію в термінології, окремо виділяють фонетичну, морфологічну і синтаксичну варіантність термінів [8; с. 132].

В. Молодець, який, на наш погляд, найточніше визначає сутність цих явищ у термінології, пропонує розрізняти їх за двома ознаками – формальною і семантичною. Синоніми він виділяє за морфологічною або синтаксичною структурою і за мовою-джерелом. До того ж синонімами дослідник вважає різнокореневі утворення (він погоджується з О. Ахмановою, що синонімами можуть бути тільки різнокореневі слова), тоді як варіанти – це тотожні за значенням фонетичні, морфологічні й орфографічні модифікації однокореневих слів, а також повні і короткі форми слів і словосполучень [11; с. 14]. Взагалі таке розмежування варіантності і синонімії в цілому є досить слушним, проте, на нашу думку, не варто категорично стверджувати, що синонімами можуть бути тільки різнокореневі слова. Справді, в межах варіантності слід розглядати тільки спільнокореневі одиниці, але серед них можуть бути і синоніми (у тих випадках, коли вони надто відрізняються морфолого-словотворчою структурою).

Намагаючись розмежувати синоніми і варіанти, деякі дослідники починають відносити до варіантів лише однокореневі утворення, семантична близькість яких ґрунтується на тотожності граматичних функцій. Довгий час існувала думка, що між однокореневими утвореннями з тим самим значенням не може бути синонімічних зв'язків, бо подібні утворення являють собою не окремі самостійні слова, а є словотвірними варіантами слів (О. Ахманова, О. Смирницький). В даному випадку вони не враховують структуру цих одиниць, а саме те, що однокореневі одиниці, навіть ідентичні за своїм значенням, не можуть бути варіантами того самого слова вже тому, що вони утворені за допомогою словотворення, тобто основного способу творення слів у мові. Однокореневі слова з однаковим значенням є окремими самостійними словами, які виникають завдяки наявності в мові паралельних словотвірних засобів [6; с. 141]. Отже, якщо проаналізувати зв'язки семантично близьких однокореневих слів, то стає очевидним, що синонімічні відношення виявляються і в однокореневих слів. Так, Л. Дідківська та Л. Родніна [5] ряди спільнокорене-

вих дериватів, які належать до однієї частини мови й оформлені різнозвучними афіксами з однаковим, спільним словотвірним значенням вважають словотвірними синонімами.

О. Реформатський крім синонімів (різних слів, що називають те саме явище), виділяє в термінології варіанти слова. Ці варіанти пов’язані з модифікацією тієї самої основи слова: морфологічною, фонетичною або орфографічною [17; с. 192]. В. Лейчик розрізняє в межах однієї терміносистеми варіанти терміна, дублети і синоніми [9; с. 103-104]. Варіанти терміна він поділяє на два типи: морфологічні (словотворчі і формотворчі) і лексичні (аббревіатури, скорочення). З погляду семантики такі варіантні пари є дублетами, але доцільніше, підкреслює В. Лейчик, зберегти назву “дублети” для інших пар, бо за визначенням “дублети”, як і взагалі “синоніми”, – поняття семантичне, між тим як у варіантах – головне не план змісту, а план вираження. Дублетами Лейчик вважає переважно різнокореневі утворення, тотожні за значенням. А синоніми, на думку вченого, можуть виражати як те саме поняття, так і декілька близьких. Проте, як слушно зазначає Т. Пристайко, відсутність чітких семантичних і лінгвістичних меж для варіантів і дублетів робить цю класифікацію вразливою [15; с. 19].

Отже, синоніміка термінів – явище не однорідне. Хоча синонімія в термінології класифікується як явище негативне, але вона все таки є невід’ємною ознакою термінології та мови взагалі.

У науковій літературі розрізняють абсолютну синонімію або дублетність та варіантність. Термін “дублет”, на нашу думку, недоцільно використовувати під час аналізу терміносистем через його багатозначність у лінгвістиці [2]. Крім того, це поняття не вичерпує всього розмаїття мовних форм деяких термінів-синонімів. Підтримуючи думку дослідників [12, с. 14], ми вважаємо, що не варто вживати і назву “термінологічна варіантність”, тому що можна розуміти всі випадки позначення того самого поняття різними мовними засобами як синонімію у широкому значенні цього слова. Тому у подальших дослідженнях ми будемо користуватися номінаціями “термінологічні синоніми”, “синонімічні терміни”, “терміни-синоніми”.

Література:

1. Боярова Л. Г. Терміни-синоними як об’єкт термінографії (на матеріалі ринкової термінології) / Л. Г. Боярова, О. А. Покровська // *Vocabulum et Vocabularium: сб. научн. трудов по лексикографии.* – Вып. 3. – Х.: ХЛЮ, 1996. – С. 60–62.
2. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
3. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М.: Высшая школа, 1987. – 103 с.

4. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / Даниленко В. П. – М., 1977. – 246 с.
5. Дідківська Л. П. Словотвір, синонімія, стилістика / Л. П. Дідківська, Л. О. Родніна. – К.: Наук. думка, 1982. – 170 с.
6. Иванникова Е. А. К вопросу о взаимоотношении понятия варианта с понятием синонима / Е. А. Иванникова // Синонимы русского языка и их особенности. – Л: Наука, 1972. – С. 138– 153.
7. Коваль А. П. Синоніміка в термінології / А. П. Коваль // Дослідження з лексикології й лексикографії. – К.: Наук. думка. – 1965. – С. 157– 169.
8. Крыжановская А. В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / А. В. Крыжановская, Л. А. Симоненко. – К.: Наук. думка, 1987. – 162 с.
9. Лейчик В. М. Термины-синонимы, дублеты, эквиваленты, варианты / В. М. Лейчик // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск, 1973. – Вып. 2. – С. 103– 107.
10. Михайлова Т. Синонімічні відношення в українській науково-технічній термінології / Михайлова Т. // Вісник нац. університету “Львівська політехніка”. – № 503. – 2004. – С. 53– 57.
11. Молодец В. Н. Некоторые проблемы терминологической синонимии / В. Н. Молодец // Термин и слово (предметная отнесенность и функционирование терминов): межвуз. сб. – Горький: ГГУ, 1983. – С. 11– 21.
12. Наконечна Г. З досвіду укладання “Словника богословських синонімів” / Г. Наконечна // Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій: матеріали всеукр. наук. конференції, 13-15 травня 1998р. – Львів, 1998. – С. 215– 226.
13. Нечитайло О. Синонімія в термінології та її відображення у перекладних словниках / О. Нечитайло // Проблеми української науково-технічної термінології: 2-а міжнародна наук. конф.: тези доп. – Львів, 1993. – С. 159– 160.
14. Панько Т. І Українське термінознавство: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
15. Пристайко Т. С. Научно-технические термины – варианты и их типы / Т. С. Пристайко // Функционирование терминов науки и техники в современном русском языке: сб. научн. трудов; под ред. А. Н. Шиловского. – Днепропетровск: ДГУ, 1986. – С. 17– 23.
16. Радченко О. І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Радченко О. І. – Х., 2000. – 203 с.
17. Реформатский А. А. Мысли о терминологии / А. А. Реформатский // Современные проблемы русской терминологии. – М.: Наука, 1986. – С. 163– 197.
18. Терминология и норма: О языке терминологических стандартов: [сб. статей / под ред. В. П. Даниленко.] – М.: Наука, 1972. – 120 с.
19. Толикина Е. И. Синонимы или дублеты / Е.И. Толикина // Исследование по русской терминологии. – М.: Наука, 1971. – С. 78– 85.
20. Цимбал Н. Л. Сучасна українська термінологія органічної хімії / Н. Л. Цимбал. – Умань: РВЦ “Софія”, 2007. – 135 с.
21. Мартиняк О. Явище синонімії у термінологічній лексиці [Електронний ресурс] / О. Мартиняк // Вісник Національного університету “Львівська політехніка” 2008. – № 620 – С. 100– 103. – Режим доступу: <http://vlp.com.ua/node/1127>

Гармаш О. Л.,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ АФІКСІВ В НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ СФЕРІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено дослідженню явища творення нових словотворчих елементів та висвітленню особливостей їх функціонування. Роль афіксів у формуванні лексичних неологізмів в англійській мові висвітлюється в статті під новим кутом.

Ключові слова: *неологізм, афікс, словотворчий елемент.*

The article focuses upon the phenomenon of making new word-building elements and their functioning. The role of affixes in forming lexical neologisms in English explicates from the new point of view.

Key words: *neologism, affix, word-building element.*

Англійська мова як провідна мова світу, в першу чергу реагує на зміни антропоцентричного характеру. Саме тому характерною ознакою сучасної науки про мову є інтенсивні пошуки в галузі неології. Значне прискорення темпів збагачення словникового складу обумовлюється, перш за все, домінуванням продуктивності словотвору серед інших шляхів мовних трансляцій. У конкретних дослідженнях, присвячених проблемам поповнення словникового складу англійської мови на сучасному етапі, розглядаються механізми творення нової лексики [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

Проте, у сучасній лінгвістиці продовжують залишатися актуальними питання, що стосуються виникнення нових словотворчих елементів та дослідження особливостей їх функціонування. Звідси впливає мета нашої роботи, що полягає у проведенні аналізу англомовних одиниць науково-технічної сфери, що утворились саме завдяки афіксації. Вказана мета обумовлює необхідність вирішення наступних задач: – розглянути механізми виникнення неоморфем; – розкрити дію механізму творення афіксальних похідних за аналогією; – окреслити явище складання афіксів як інноваційний спосіб поповнення вокабуляру англійської мови лексичними одиницями; – визначити можливість семантичної модифікації англомовних афіксальних морфем; – проілюструвати виникнення та функціонування складних дериваційних елементів як на морфологічно-му так і на лексичному рівнях мовної системи.

Арсенал нових дериваційних елементів в англійській мові постійно зростає. Розглядаючи механізм афіксації, слід відзначити те, що "матеріал" для його функціонування (словотворчі елементи) виникає за участі інших "бігенеративних" механізмів словотвірної системи (способів сло-

вотворення), серед яких значною продуктивністю відзначаються телескопія та словоскладання. До речі, самі морфологічні способи словотворення, на чолі яких постає афіксація постають у ролі “споживачів” словотвірних елементів, у зв’язку з чим їх можна вважати “моногенеративними”. Отже, способи телескопійної деривації та словоскладання можна вважати здібним так би мовити ²вторинно² генерувати нові дериваційні елементи. Це відбувається завдяки творенню нових мовних одиниць за аналогією, внаслідок чого цілий ряд інновацій-аналогів укладається в модель з константним компонентом. Так, наприклад, тільки в межах науково-технічної сфери особливо продуктивними виявляються афікси: –cyber-, –*holic*-, hyper-, –ware-, ego-, –friend-, –kill-, e-, eco-, tele-, google-, spam-, –able-, web-, –wiki-, micro-, –ization та ін.

Значна кількість нових дериваційних елементів, за нашими спостереженнями, має досить стійкі позиції щодо продукування інноваційних англомовних одиниць шляхом їх включення у процеси афіксально-го словотвору. В сучасній словотвірчій системі існують випадки, коли однакові за структурою мовні одиниці виникають практично одночасно. Такі випадки вважаємо доцільним іменувати “синхронними інноваціями”. У цьому разі є практично неможливим визначити первинну мовну одиницю, яка послугувала своєрідною моделлю для творення за аналогією.

Під цим кутом зору можна зробити висновок про те, що у ролі аналога для подальшої деривації може виступати як вже існуючий ряд інновацій конкретного типу (репрезентований “елементарною” моделлю), так і будь-яка конкретна одиниця, що є складовою дериваційного ряду. Реалізація останнього варіанту відбувається за умови відсутності моделі в когнітивній структурі носія мови, а також зумовлюється особливостями акту комунікації.

Так, практично синхронними інноваціями можна вважати численні новотвори, які були утворені за участю продуктивного словотвірчого елемента *cyber-*, наприклад: *cyberdisinhibition*, *cyberbalkanization*, *cyberchondria*, *cybergripping*, *cyberpark*, *cyberpiracy*, *cybervigilantism* та інші.

And “cyberdisinhibition” –being more willing to behave online in ways they wouldn’t in person – has both emboldened users and led them to inappropriate behavior. (RISMedia, November 23, 2009)

With online dating sites where searches can be tailored by age and income, e-mail forums for the most narrow band of subjects, bookmarked sites and even spam filters, the Web allows users to tailor the information they consume more than any other medium. Social scientists even have a term for it: cyberbalkanization. (The New York Times, January 25, 2004)

Cyberchondria, the deluded belief you suffer from all the diseases featured on the internet, is the latest condition to add to GPs’ workloads. (Sunday Times, April 2, 2000)

“Addresses ending in ‘sucks.com’ have become popular for so-called

cybergripping sites, where dissatisfied consumers can complain about businesses and their products and services. (The National Law Journal, September 4, 2000)

"A senior government official, B.V. Naidu, said on Friday that the Department of Electronics' Software Technology Parks of India will set up a "**cyberpark**" to promote the growth of small and medium enterprises". (Journal of Commerce, April 7, 1998)

"This was pretty much the case for Apple Computer Inc. when it discovered 16-year-old Calgary student Abdul Traya held title for the domain name appleimac.com, which he registered two months after Apple announced the iMac computer launch. Mr. Traya received a letter from Apple's lawyer saying he committed an act of "**blatant cyberpiracy**" (The National Post, November 22, 2005).

Just as in the real world, **cybervigilantism** doesn't always work out for the best. Executives at eBay argue that vigilantes – well intentioned as they might be – can wrongly disrupt legitimate deals. (The New York Times, March 28, 2004)

Дериваційний елемент -holic, за нашими спостереженнями, має досить стійкі позиції щодо продукування інновативних англомовних одиниць науково-технічної сфери. В наш час можна спостерігати функціонування таких одиниць спілкування, як blogaholic, spendaholic.

I will perooze the book, but I am a new **blogaholic** and can't find time for lunch, much less time for the book...just yet. Then the guitar is impossible to put off also. Sleep is the victim (The New York Times, April 30, 2005).

She went on: "Have a terrible weight problem. I have family issues and problems. I've dealt with cancer, addiction. I'm a **spendaholic**, shopaholic, chocaholic and I'm in hock up to here" (The New York Times, September 16, 2003).

Афіксальний елемент **hyper-** також взяв участь у продукуванні таких інновацій науково-технічної сфери як *hyper-evolution*, *hyper-local*, *hypermilers*, *hyper-parenting* та ін.

However, even if this doesn't prove the tipping point for **hyper-evolution**, prepare yourself for a weedier world (The Globe and Mail, February 17, 2007)

For example, "**hyper-local**" extensions of Rainbow's News 12 regional-news networks are expected to be part of Cablevision's digital offering. Rainbow is looking to make community news boiled down to the ZIP code level available on-demand to subscribers (Multichannel News, November 20, 2000).

She is part of a small and extremely dedicated group of drivers around the country who call themselves "**hypermilers**". They almost exclusively drive hybrid vehicles, and their goal is simple: squeeze every mile they can out of each drop of gas (The Associated Press, May 29, 2007).

Вікіініновації, що реалізують ціле коло понять, пов'язаних із електронною універсальною енциклопедією "*Wikipedia*", завдячують своєю появою гавайському слову *wiki*, що дорівнює англомовному *quick*.

*The **wiki** first focused on its PeopleFinder database (a technology eventually adopted by Google) and then on ShelterFinder, one of the few comprehensive lists of shelter information available* (The New York Times, November 14, 2005).

Як засвідчують наведені нами приклади, запозичена одиниця не тільки зайняла стійку позицію у словниковому складі сучасної англійської мови, а й одночасно реалізується не тільки на лексичному, а й на морфологічному рівнях. Не зважаючи на власну, цілком інноваційну характеристику та напрямок функціонування, афікс **-wiki-** набуває все більшої актуальності та поєднує префіксо-суфіксальні властивості. За його участю останнім часом утворилась ціла низка англомовних інновацій, серед яких *wikiality*, *wikiwebsite*, *wikification*, *wikigroaning*, *wiki-type model* тощо.

*For one thing, “**wikiality**,” a Stephen Colbert-inspired “word of the year,” is a password that signals you are an irony insider. But beyond that, the **wikiwebsite** model, popularized by Wikipedia, is also emerging as a hot business tool* (U.S. News & World Report, August 28, 2006).

*So, Chevy marketers thought, let’s take this thing a notch further – let’s have an online contest to see who can create the best TV ad for the new Tahoe. The **wikification** of the 30-second spot – what could be more revolutionary than that?* (Wired, December 1, 2006).

Google also offers an answer site, but it differs significantly. *On Google, queries cost money, but are answered by a restricted group of experts. Yahoo relies more on a **Wiki-type model** in which the community polices itself by correcting errors it finds in others’ answers* (Technology News, December 9, 2005).

*To the surprise of nobody, it’s not the enlightenment philosopher. This is what we call “**wikigroaning**”: the art of highlighting Wikipedia’s bias toward things that don’t matter* (The Globe and Mail, June 15, 2007).

Поняття електронності певного об’єкту або операції наразі виражається за допомогою літерного префікса *e-*. За його участю було утворено цілу низку інновацій: *e-fence*, *e-thrombosis*, *eTextile*, *e-text*, *e-zine*, *e-cash*, *e-money*, *e-tailing*, *e-lance*, *e-conferences*, *e-voting*, *e-newsletters*, *e-cards*, *e-pinions*, *e-shop*; *e-list*; *e-load*; *e-books* та ін.

*That’s part of the appeal of an online auction to thieves, retail experts say. Criminals can “**e-fence**” stolen goods with virtual anonymity and little risk of being tracked, compared with the face-to-face transaction of selling the merchandise to a pawn shop or from the back of a truck* (The Virginian-Pilot, August 26, 2008).

*Spending all day at your desk and most of the evening in front of a computer could kill you, doctors warned yesterday. They have identified a new form of deep vein thrombosis called **e-thrombosis**, which can cause fatal blood clots* (Melbourne Herald Sun, April 22, 2006).

*Jones’ and Martin’s “**eTextile**”, which is being developed with the University of Southern California, is a prototype of a new breed of fabric that*

is woven not only for looks, but for computing power... (The Associated Press, November 27, 2002)

За участю афіксальної одиниці **Web-**, останнім часом можна зафіксувати утворення таких мовних інновацій як:

*FirstPhera is into **wedsites**-websites that are used by the couple to invite friends and relatives, post pictures, and blogs related to pre and post wedding events. These **wedsites** also help clients share stories, and view posted greetings from friends “and relatives”.* (The Economic Times, November 7, 2008)

*They are “**Websumers**” – to them the Internet is a one stop shopping place where you can get information, even if you can’t (or don’t) distinguish between partial vs. complete, authoritative vs. dubious, biased vs. unbiased, old vs. current, or accurate vs. in accurate information.”* (Computers in Libraries, May 1, 2001)

*“The latest challenge to that guarantee is ‘**Webjacking**,’ the nasty business of hackers hijacking legitimate Web pages and redirecting users to anywhere from pornography sites to sites set up for fraudulent business schemes.”* (InfoWorld, November 1, 2003)

*“Invisible tags sometimes called **Webbugs** are widely used in HTML e-mail by marketers and others to detect whether an individual has opened an e-mail message. The Congressional Privacy Caucus has announced plans to hold hearings to investigate the use of **Webbugs** later this month”* (The New York Times, February 5, 2001).

наш час відоме всім слово **Google** функціонує й у ролі словотворчого елемента. Унаочненням цього може послуговувати такі неологізми як: *googleability* та *Googlejuice*.

*News reports say that “**googleability**” is now a primary baby-naming requirement, which means that parents want names for their children which will work well for web searches: an unusual name that might figure among the first top 10 search results.* (Hindustan Times, May 14, 2007)

*Which sites, he wondered, had the most references, or links, from other sites (in today’s parlance, the most **Googlejuice**).* (The Search,” Portfolio Hardcover, September 8, 2005)

Проте, одиниця Google продовжує брати участь й в утворенні телескопних інновацій.

*Alexa’s offering may help “create an ecosystem (in search) where something can occur outside the **Googleverse**,” he said.* (Wired News, December 13, 2005)

Підкреслимо, що поняття продуктивності є безпосередньо пов’язаним із так званим феноменом “валентності”. На наш погляд, під валентністю складових елементів словникового складу сучасної англійської мови слід розуміти здатність цих одиниць реентранжуватися в інші складові системи. Тобто вони мають можливість бути включеними в подальші де-

риваційні кроки, дія яких забезпечується функціонуванням певного набору механізмів кожної системи-реципієнта.

Взявши до уваги динаміку зростання кількості афіксів у системі англійської мови, з еволюційної точки зору можна вважати процес поєднання афіксів цілком логічним. **Такий** мовний феномен досі науковцями не виділявся, і фактично може іменуватись *афіксоскладанням*, оскільки утворення нового слова фактично відбувається за допомогою складання двох словотворчих елементів. Так, шляхом композиції одиниць морфологічного рівня мовної системи *Euro-* та *-crat*, наразі функціонує мовна одиниця лексичного типу *Eurocrat*. Крім цього, за допомогою складання словотворчих елементів були утворені лексичні одиниці: *videophilia*, *weblish*, *surgiholic*, *bionomics*, *edubabble*, *Enronomics*, *Enronitis*, *cyberholic*, **webaholic**, **infoholic** та інші.

Only 25 percent of the population – down 18 percent – participates in an outdoor activity. Scientists call it “videophilia” – a way of life connected to computers, video games and TV. (Grand Rapid Press, March 16, 2008)

The internet and e-mail have already spawned their own words and grammar which has been dubbed “weblish”. (Sunday Times, May 13, 2001)

“Some are patients Sevinor dubs “surgiholics,” who “start at the top, work their way down, and repeat everything. No matter how many procedures they have, it’snotenough” (The Chattanooga Times, May 9, 1996).

***Bionomics** will flourish as an academic discipline because as the two worlds merge, economic systems will assume the properties of biological ones”* (Village Voice, Sept. 26, 2000).

... Stripped of the usual academic jargon and edubabble, these are in essence the conclusions of Etta Kalovec and John Buell, the authors of The End of Homework: How Homework Disrupts Families, Overburdens Children and Limits Learning (Rocky Mountain News, March 23, 2001).

*Its chief, Kenneth Lay, huddled with Vice President Cheney to draft a national energy policy based on the same **Enronomics** as its own disastrous business strategy.*

(Seattle Weekly, January 3, 2002)

*For the last couple of weeks in utility land, every day has been a red page on the screen. I don’t know how long this will go on, but the market has become more sensitive to any news that has any connotation of **Enronitis**.* (The Street, December 17, 2001)

На нашу думку у зв’язку з активним поповненням арсеналу словотвірних елементів продуктивність такого морфологічного способу словотворення, як елементоскладання, надалі буде значно зростати.

Слід зазначити, що шляхом складання дериваційних елементів можуть виникати не тільки лексичні одиниці. Так, в сучасній англійській мові можна прослідити випадки творення так званих “складних морфем”,

які, хоча і визначаються розділеним написанням, проте, майже миттєво піддаються процесу лексикалізації та набувають статусу одиниць лексичного рівня мовної системи. Про це може свідчити включення таких новотворів у процеси подальшої деривації. У цьому зв'язку досить логічним постає теза вчених про те, що навіть утворення *www.com* може кваліфікуватися як слово [9, с. 129].

Одиниці морфологічного типу, що функціонують в ролі словотворчих елементів, також можуть піддаватись семантичним модифікаціям. Ілюстрацією цього процесу може послугувати інтерлінгвальний словотворчий елемент *-ism*. Саме він упродовж останніх десятиліть, за свідченнями вчених, активно реалізує власний новий семантичний варіант, утворюючи іменники, які позначають дискримінацію, спрямовану на певну категорію людей: *audism, internotism, retro-computerism, outgameism*, тощо.

The year after Liz was born, Tom Humphries, then a deaf graduate student and now associate director of the Teacher Education Program at University of California San Diego, coined a term for discrimination against the deaf and their culture: “audism” (San Diego Union-Tribune, July 27, 2003).

Окремої уваги заслуговує й утворення таких *складних дериваційних елементів*” (*dot-com, dot-name, dot-pro*) які практично відразу зважаючи на об'ємність їх структури можуть функціонувати і в ролі лексичних одиниць, включаючись в процеси лексичної композиції. Прикладом цього можуть слугувати утворені на базі неологізму *dot-com* численні інновації: *dot-com boom, dot-com mania, dot-com bubble, dot-com company, dot-com era, chinapress dotcom, wrestlingdotcom, chinadotcom, chinapress dotcom, wrestlingdotcom, chinadotcom, tt dotcom, appraisersdotcom* та ін.

“We’ve delivered more packages for dot-coms than ever this year”, said Kristen Petrella, a spokeswoman for U.P.S. “E-commerce is having a tremendous impact for us” (New York Times, December 23, 2000).

Raban’s second novel, which takes place amid Seattle’s dot-com boom, satirizes the formerly sleepy city, its provincialism veneered by new wealth (The New Yorker, November 10, 2003).

Hassett shows that the kind of frenzy we saw at the height of dot-com mania, far from being characteristic of financial markets, is actually relatively rare (The New Yorker, August 19, 2002).

Suria was the man for a moribund market. By the time his report came out, the dot-com bubble had been pricked – Amazon’s stock was already down sixty-three per cent from its high (The New Yorker, May 20, 2002).

Розглядаючи дериваційні властивості одиниці *dot-com*, слід особливо відзначити варіативність її формального вираження. Як свідчить наведений нижче приклад, її репрезентація в межах багатокомпонентної мовної одиниці есплікується не цільним або дефісованим, а “дотованим” варіантом.

Talk story about the dot.com internet industry shake-out, specifically mentioning the British on-line retailer Boo.com and would-be Internet television pioneer DEN... (The New Yorker, June 12, 2000)

У свою чергу інновація **dot-name** являє собою певне узагальнення широкої мережі загальноприйнятих інтернетівських одиниць найменування, так званих “кіберафіксів”: *aero* (the air transport industry), *arpa* (operationally-critical infrastructural identifier spaces as advised by the Internet Architecture Board), *asia* (companies and individuals in the Asia-Pacific region), *biz* (business use), *cat* (Catalan language/culture), *com* (commercial organizations), *coop* (cooperatives), *edu* (educational establishments), *gov* (government entities within the USA), *info* (informational sites), *int* (international organizations), *jobs* (employment-related sites), *mil* (the U.S. military), *mobi* (mobile devices), *museum* (museums), *name* (families and individuals), *net* (network infrastructures), *org* (organizations), *pro* (certain professions), *tel* (telephone network), *travel* (travel agents, airlines, hoteliers, tourism bureaus) etc.

Dot-Name Becomes Cybercrime Haven: The company that controls the name registry is charging for access to domain registration information, a step that security researchers say frustrates their ability to police the internet and creates a haven for hackers who run internet scams (Wired Magazine August 28, 2007).

У зв'язку з цим, досить доречною є теза вчених про те, що широко-масштабне впровадження новітніх технологій, становлення та розгалуження сфер “віртуальної реальності” спричинює виникнення якісно нових модусів людського існування. Відтепер об'єктивна дійсність є, так би мовити, діалектичною єдністю “реального” та “віртуального” параметрів. Причому останній являє собою необхідний імпліцитний компонент мовної актуалізації буття. [6, с. 58].

Як ми вважаємо, механізм продукування мовних одиниць та складних афіксів шляхом складання дериваційних елементів утворився за аналогією до механізму словоскладання. Зазначену модель елементоскладання вважаємо за можливе характеризувати як “біфункціональну”, оскільки вихідні продукти її діяльності являють собою одиниці не тільки морфологічного, а й лексичного рівнів мовної системи.

Література

1. Гармаш О. Л. Англomовна епідигматика та розвиток вокабуляру: [монографія] / Гармаш О. Л. – Мелітополь: ТОВ “Видавничий будинок ММД”, 2009. – 128 с.
2. Єнікєєва С. М. Формування та функціонування нових словотворчих елементів англійської мови: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Єнікєєва С. М. – Харківський державний університет. – Харків, 1999. – 16 с.
3. Зацний Ю. А., Пахомова Т. О. Мова і суспільство: збагачення словнико-

вого складу сучасної англійської мови: [монографія] / Зацний Ю. А., Пахомова Т. О. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2001. – 243 с.

4. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. [монографія] / Кубрякова Е. С. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

5. Левицкий А. Е. Функціональні зміни в системі номінативних одиниць сучасної англійської мови: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02. 04. / Левицкий А. Е. – К., 1999. – 36 с.

6. Махачашвілі Р. К. Методологічні засади аналізу англійської інноваційної лінгвосфери сучасного буття / Махачашвілі Р. К. // Вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – РВВ “Вежа” ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – №4. – С. 56-61.

7. Полюжин М. М. Диахронно-семантический аспект префиксального словообразования в английском языке: Дис. ...д-ра філол. наук. 10.02.04 / Полюжин М. М. – М. – Ужгород, 1993. – 416 с.

8. Полюжин М. М., Омельченко Л. Ф. Функциональное словосложение и префиксальные ономазиологические категории в английском языке: [Учебное пособие] / Полюжин М. М., Омельченко Л. Ф. – Ужгород: Патент, 1997. – 99 с.

9. Buchanan A. C., Klingsporn B. 1000 Voices That Shared Our Souls. Wisdom to Guide Our Future. – Bloomington: FrontPorch Books, 1999. – 159 p.

Грошко Т. В.,

Буковинська державна фінансова академія, м. Чернівці

ДИСКУРСИВНИЙ АНАЛІЗ БАНКІВСЬКИХ НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ

У даній статті мова йде про дискурсивний аналіз окремої банківської лексики у структурі спеціального дискурсу. Банківські терміни є невід'ємним компонентом мовної комунікації, завдяки динамізму та гнучкості своєї структурної будови і семантики.

Ключові слова: *дискурс, банківські терміни, невід'ємним компонент, семантика.*

The given paper highlights the discourse analysis of separate bank lexeme in the structure of special discourse. Banking terms are the integral component of communication, by the help of dynamism and flexibility of the structure and semantics.

Key words: *discourse, banking terms, integral component, semantics.*

Метою даного дослідження є виокремити типи номінації та встановити кореляцію різних типів номінації в банківському дискурсі.

Аналіз номінативного аспекту значення мовних одиниць уможливує дослідження закономірностей їх вживання у мовленні. А. Е. Левицький вважає (2000), що при функціональному підході номінативні одиниці вживаються як сутність, в яких об'єктивуються мислення та комунікація. Саме мовний знак дає змогу позначати, називати, а отже бути найменування об'єкта пізнання.

На думку лінгвістів, акт позначення водночас передбачає використання під час комунікації наявних у мові номінативних знаків, а також процес мовних назв.

Проблеми функціонування номінації в англійській мові у різноманітних аспектах досліджували: С. Л. Сахно (1991), А. Ф. Строкова (2002), Г. Г. Кошель (1986), С. Д. Кацнельсон (1986), Є. С. Азнаурова (1987), А. А. Уфимцева (1977). Багатосторонній аналіз типів номінації можливий тільки у структурі дискурсу. Аналіз дискурсу є важливою категорією комунікації. В ньому досліджуються загальні закони спілкування за допомогою мови, мовні засоби комунікації, комунікативні ситуації, комунікативна стратегія і тактика, структура дискурсу тощо.

Здебільшого методика таких досліджень полягає у застосуванні загально-теоретичних положень і міркувань до розв'язання конкретного завдання і обґрунтуванні одержаних результатів більшою чи меншою кількістю прикладів. До вивчення комунікативних стратегій чи тактик підходять, аналізуючи ментальні процеси, пов'язані зі створенням тексту.

Головним чинником, який формує науковий текст є термін. Тому слід

вважати, що саме терміну належить чільне місце серед компонентів тексту, аналіз яких може дати відповідь на низку питань, пов'язаних зі структурою та функціонуванням наукового дискурсу.

Дослідження наукового дискурсу неодмінно повинен включати аналіз термінологічного словника тексту. Текст є результатом – матеріальним продуктом – певних когнітивних та комунікативних процесів.

Витоки дискурсивного підходу до вивчення мовних явищ в антропоцентричній системі координат простежуються у працях В. фон Гумбольдта та його послідовників, в тому числі представників лінгвістичної антропології. Найважливішою характеристикою дискурсу як феномена культури є його ціннісно-гносеологічний потенціал. У колективній свідомості мовних особистостей існує формально неформований, проте усвідомлюваний на рівні генетичної пам'яті кодекс поведінки, в якому за допомогою спеціальних прийомів вивчення можна виокремити ціннісні доміанти відповідної культури як в етичному та утилітарному, так і в естетичному планах. За Е. Бенвеністом, якщо трактувати функцію об'єкту як його місце в системі більш високого об'єкту, то визначальною характеристикою мови є її місце в культурі. Цим, зокрема, пояснюється можливість вивчення вторинних текстів, типів дискурсу [2, с. 13].

“Аналіз дискурсу повинен бути заснований на систематичній реконструкції соціально-історичного поля, в якому був створений об'єкт аналізу дискурсу” [4, с. 4]. При цьому вивчається як синтаксична форма пропозицій, так і загальна організація дискурсу, а не тільки загальні теми і “локальні значення”. Детально розглядається стилістика і риторика дискурсу (риторичні прийоми, мовні акти, стратегії і т.д.). Такі структури звичайно відносять до елементів соціального контексту.

Як зазначає В.В. Михайленко, дискурсивний аналіз – лінгвістичний аналіз уривка (усного / письмового) мовлення, більшого ніж речення для встановлення:

1) ланцюга речень (висловлювань), що відзначені в однаковій дис-трибуції;

2) набору засобів лексико-граматичного зв'язку (когезії);

3) правил об'єднання речень в абзаци (параграфі) та абзацив (параграфів) у дискурсі;

4) стратегії мовця введення або зміни теми, а також стимулювання слухача для отримання мовленнєвого зворотнього зв'язку;

5) концентивної завершеності мовленнєвого уривку (когеренції) [6, с. 185].

Мовна діяльність опинилась у фокусі інтересів сучасного мовознавства і суміжних з лінгвістикою галузей знань, перш за все – психології, соціології, культурології. Багато термінів, що застосовуються в лінгвістиці мови, прагмалінгвістиці, психолінгвістиці, соціолінгвістиці та лінгвокультурології, не набули однозначного трактування. Вивченню дис-

курсу присвячено численні дослідження, автори яких для трактування цього явища досягають таке розмаїття наукових систем, що саме поняття “дискурс” стало ширшим за поняття “мова”.

М. Л. Макаров окреслює основні координати, за допомогою яких визначається дискурс: формальна, функціональна, ситуативна інтерпретації. Формальна інтерпретація – це розуміння дискурсу як утворення, яке за рівнем є вище, ніж речення. Йдеться про надфразову єдності, складне синтаксичне ціле, висловлюване як абзац або перелік реплік у діалозі; на перший план тут виступає система конекторів, яка забезпечує цілісність цього утворення. Функціональна інтерпретація у найбільш широкому розумінні – це розуміння дискурсу як використання (вживання) мови. Таке трактування дискурсу вбудовується у протиставлення дискурсу як процесу і тексту як продукту мовлення або тексту як віртуальної абстрактної сутності і дискурсу як актуалізації цієї сутності. Контекст як ознака дискурсу акцентує увагу дослідників на протиставленні сказаного і того, що малося на увазі (локуції і ілокуції), а отже – на ситуації спілкування. “Ситуативна інтерпретація дискурсу – це врахування соціальне, психологічно і культурно значущих умов та обставин спілкування”... [5, с. 164].

У формуванні мовної картини світу засобами публіцистичного дискурсу окреслюється його діалектична єдність із суспільством. Дискурс, зокрема публіцистичний є онтологічною складовою соціуму; його породження, розгортання”; функціонування пов’язане з взаємодією інформативних формантів інших соціумів.

Для досягнення мети необхідно розглянути економічний дискурс, так як банківські номінативні одиниці функціонують не лише у самій банківській сфері, вони характерні для всіх термінів в економіці:

Economics – income – profit – account – interest – share – price – customer – deposit – demand – supply – investment – stock – company – statement – liabilities and others.

Так макроконцепт banking вбирає в себе такі загальні поняття, як діяльність (activity), справи (affairs), відсотки (interests), зайнятість (occupation), підприємництво (enterprise / undertaking / entrepreneurship), підприємство (a business / an enterprise / an undertaking), ризикове підприємство (venture), об’єднання, корпорація (corporation), ділова угода (transaction / deal), робота (job), професія (profession), відповідальність (responsibility), заняття, рід діяльності, фах (line), виробництво (production), торгівля (trade) [1, с. 68].

Не можна не навести приклад що одного концепту profit, який є визначальним у концептуальній парадигмі не лише банківського дискурсу, тлумачиться як advantage (перевага, вигода, користь), benefit (користь, вигода, прибуток), use (право користування, користь, вигода), interest

(вигода, користь), gain (вигода, користь, нажива), good (добро, благо; користь) well-being (добробут; благополуччя) [1, с. 69].

Зараз прослідкуємо вторинну номінацію структурі спеціального банківського дискурсу номінативних одиниць:

Banks act as payment agents by conducting checking or current accounts for customers, paying cheques drawn by customers on the bank, and collecting cheques deposited to customers' current accounts...

...Commercial banks are formed as joint-stock companies or as companies on an equal footing with both legal and natural persons involved [7, с.106].

Таким чином, концептуальну парадигму банківського англомовного дискурсу можна представити у вигляді такої схеми:

Bank payment agent institutions they non-banks commercial banks companies on an equal footing joint-stock companies.

У результаті дослідження можна зробити такі висновки, що в спеціальному дискурсі можна прослідковувати не лише вторинне функціонування одного терміну.

Із усього вище поданого ланцюга, можна побачити, що банк буде первинним, а все решта вторинне. Отже змінюється первинне – субститут. Також із прикладу виокремлюємо різні номінативні одиниці, які вживаються не лише у банківському дискурсі, а й у іншій спеціальній сфері.

Вивчення закономірностей породження, розгортання та існування банківського дискурсу надає можливість окреслення особливостей мовної картини світу певного соціуму, особливості національного менталітету, визначення поточного ставу суспільства та прогнозування його політичного, економічного розвитку.

Література:

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике: учеб. пособие / И. В. Арнольд. – М.: Высшая школа, 1991. – 140 с.
2. Белова А. Д. Поняття “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці / А. Д. Белова // Вісник КУ. Іноземна Філологія: Вип. 32-33. – К.: КНУ, 2002. – С. 11-14.
3. Воробьёва И. Н. Дискурсивне характеристики внутренней речи / И. Н. Воробьёва // Людина. Мова. Комунікація. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. – С. 52-54.
4. Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен / [Безуглая Л. Р., Бондаренко Е. В., Донец П. М. и др.]: под общ. ред. И.С. Шевченко. Монография. – Харьков: Константа, 2005. – 356 с.
5. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с.
6. Михайленко В. В. Про семантичну динаміку дискурсу / В. В. Михайленко // Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 185-186.
7. The Oxford English Dictionary. In 20 volumes. – Oxford: Clarendon Press., 1991. – Vol.II. – 1078 p.

Дзюба М. М.,

Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ТЕРМІНІВ З КОМПОНЕНТАМИ-ЕПОНІМАМИ

Зроблено спробу розглянути термін-епонім як метамовну семіотичну одиницю в прагматичному аспекті. Розкрито суть прагматичного компонента в змісті термінологічних одиниць.

Ключові слова: *терміни-епоніми, прагматика терміна, національний компонент.*

An attempt is made to consider an eponymic term as a metalanguage unit in a pragmatic aspect. The essence is revealed of a pragmatic component in the content of terminological units.

Key words: *eponymic terms, pragmatics of terms, national component.*

Для науки, як правило, однастайність – явище нетипове, проте “теза про взаємозв’язок мови і культури у своєму найзагальнішому формулюванні в сучасній науці не має серйозних опонентів” [3, с. 3]. Дискусійною залишається проблема наявності культурної (конотативної) інформації в семантичній структурі спеціальної назви, адже згідно з усталеною у термінознавстві думкою, термін – однозначне, експресивно і конотативно нейтральне слово (словосполучення). Дослідження конотативної інформації, яку містить термінологічна лексика, важливе у зв’язку з усвідомленням знаковості мови, яке відіграло, як відомо, у розвитку методології мовознавства принципову роль [9, с. 134].

В останні десятиліття застосування загальних принципів семіотики практикують у термінознавстві, розмежовуючи три виміри, властиві значенню: синтактику, семантику і прагматику. Прагматичний зміст спеціального мовного знака реалізується в нерозривному зв’язку з синтактикою та семантикою. Лінгвопрагматичні особливості терміна вже були предметом вивчення як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників (Ларина Ю. Є., Турчин В. В., Шапран Д. П. та інші), проте терміни з компонентом-епонімом¹ у прагматичному аспекті предметом розгляду

¹ У сучасній лінгвістиці термін епонім уживають у широкому й вузькому розумінні. Одні дослідники (І. Волкова, О. Лобач, С. Овсейчик, Н. Цимбал та ін.) епонім трактують як власну назву, яка стала основою для творення мовного знака з новим значенням (широке розуміння), інші (Г. Беженар, М. Дмитрук, Б. Михайлишин, Н. Новинська та ін.) – як термін, який утворено від власних імен (вузьке розуміння). З метою уникнення термінологічної неточності, яка може бути причиною численних непорозумінь, підтримуємо перший погляд.

Оскільки прагматика визначається як закріплене в мовній одиниці ставлення мовця до дійсності чи змісту повідомлення, прагматичний компонент епонімічного терміна містить

елемент оцінного ставлення. Спеціальний знак з компонентом-власною назвою може мати відтінки оцінності за параметрами: схвалення – осуд, згода – незгода, симпатія – антипатія. Конотативного оцінного відтінку спеціальні одиниці набувають у сфері функціонування на протязі сфері фіксації, де вони звичайно зберігають нейтральність.

Саме національний компонент семантичної структури спеціального знака став причиною гострої дискусії, яка виникла свого часу навколо терміна *дизель*: німецькі спеціалісти, вказуючи на “німецьке” звучання терміна, підкреслювали, що пріоритет винаходу Рудольфа Дизеля належить їхній нації; англійці ж стверджували, що ідея дизельного мотора виникла одночасно в різних країнах, тому сам термін позбавлений національного змісту. Полеміка, незалежно від її результатів, дала підстави для висновку про пожвавлення в епонімічному терміні додаткових значень ще більше пізволиття тому [8, с. 29].

Явище національної конотативності можемо проілюструвати на прикладі терміна *рентгенівське проміння* та його похідників. Питання першості у відкритті явища, названого цим терміном (або причетності до нього), стало причиною дисертаційного дослідження, численних публікацій сучасних фізиків, медиків, істориків, публіцистів, у яких автори відстоюють думку про те, що є всі підстави вважати українця Івана Пулюя, поряд із Рентгеном, основоположником науки про *рентгенівські промені*.

Надання переваги вживанню в окремих текстах терміна *x-промені* й уникання його синоніма *рентгенівське проміння* спричинені оцінним ставленням до останнього авторів цих публікацій, яке трактуємо як незгоду з правомірністю вживання цього епонімічного знака, наприклад: *В.К. Рентген ніколи не згадував у зв'язку з відкриттям x-променів про роботи Пулюя. Загадку складає й заповіт Рентгена спалити все його наукове й особисте листування* [6, с. 58]. *Ми хочемо згадати ім'я нашого земляка, видатного вченого – фізика, електротехніка, відомого у Чехословаччині, Австрії, що спричинився до відкриття x-променів* [4, с. 59].

Конотація, яка може виникати у процесі функціонування епонімічного терміна, тісно пов'язана з категоріями оцінної опозиції “своє – чуже”, які виявляються в науковій термінології. Зазвичай прагматичний відтінок симпатії – на боці “свого”, що може спричинювати вживання різних компонентів-епонімів у складі спеціальних знаків носіями різних мов (хоча існує думка, що “імена, які становлять національну гордість того чи іншого народу, стають інтернаціональним надбанням” [2, с. 43], тобто такі одиниці, як правило, інтернаціональні).

Так, на жаль, можемо констатувати, що термін *формула Гаусса-Остроградського* в англійській мові має відповідник *Gaussian formula*, тобто прізвища українського вченого спеціальна назва англійською мовою не фіксує.

Не дотримано традиційного принципу перекладу² українського за походженням терміна *сироватка Богомольця* (мед.), відповідником якого в окремих мовах виступає описова конструкція *antireticular cytotoxic serum* (англ., у дослівному перекладі – *антиретікулярна цитотоксична сироватка*), тобто спеціальну назву з українським компонентом-епонімом заступає неепонімична одиниця. Як бачимо, епонімичні терміни, виступаючи органічною частиною наукової термінології, є національними за походженням та формою і міжнародними за поширенням і віддзеркалюють тяжіння спеціальної мови до національної самобутності.

Лінгвопрагматична національно-культурна специфіка власної назви як компонента спеціального знака відбиває історичні, філософські, соціальні й культурні чинники формування засобів наукової комунікації й ментальність її учасників.

² Епонімичні найменування, як правило, інтернаціоналізми.

не були, що зумовлює актуальність дослідження.

Прагматичний компонент значення терміна складають додаткові семантичні нашарування і відтінки, а також уявлення мовців – носіїв метамови, які формуються під впливом як мовних, так і позамовних чинників. Тобто, незважаючи на усталену думку про нейтральність як неодмінну ознаку терміна, спеціальна одиниця не позбавлена експліцитно не виражених семантичних нашарувань, уявлень про знак, поняття, про деякі властивості і якості об'єктів (денотатів).

Слід констатувати, що епонімічні терміни як особливий вид спеціальних знаків здатні найяскравіше акумулювати в собі, окрім власне наукової інформації, національно-культурні та соціально-історичні конотації, що закономірно робить ці одиниці об'єктом пильної оцінної характеристики, пов'язаної найперше з категорією персональності, у процесі їхнього функціонування.

Як зазначає В. Пілецький, “прагматичний підхід до терміна як такого, що вказує тільки на поняття, вступає в суперечність із фундаментальними засадами набування знань, бо вважають, що найлегше і найприрод-

---

Російська дослідниця, зокрема, поділяючи думку про те, що номінації, у складі яких наявні власні назви, мають особливу національно-культурну конотацію, зазначає, що “мінерал вернадит названо на честь великого російського (підкреслення наше – М.Д.) вченого, мінералога, академіка В.І. Вернадського” [1, с. 296]. Природно, що в кожного українця, який ідентифікує себе таким, виникає бажання вступити в полеміку з приводу несправедливо присвоєного вітчизняного епоніма іншим народом, що, у свою чергу, активізує в цій спеціальній одиниці додаткові оцінні конотації.

Оцінний компонент національної конотативності епонімічних термінів простежуємо й на морфолого-синтаксичному рівні. Так, упорядники різноманітних терміносистем української мови після національно-визвольних змагань 1918-1920-их років, намагаючись органічно вписати міжнародну термінолексику в систему тогочасної української літературної мови, епонімічні терміни подавали за притаманною українській мові моделлю “відепонімічний прикметник + іменник” (наприклад, Гаверсові рурочки (мед.), Кіпів апарат (хім.), Паскалів закон (фіз.)).

У відповідь автори термінологічних бюлетенів (1934-1935 рр.), у яких усю самотужку лексику, зафіксовану в галузевих словниках, укладених у 20-х роках минулого століття, було кваліфіковано як штучно створену і таку, що відірвана від російської мови, дорікали авторам математичного словника [5], що родовий відмінок належності в складених термінах тенденційно уникають, а замість нього словник подає присвійні прикметники. У результаті терміни Коперників уклад, Ляпласова гіпотеза, Неперові аналогії, Птолемеїв уклад потрапили до списку репресованих математичних термінів, а натомість було запропоновано їхні “інтернаціональні” варіанти: система Коперника, гіпотеза Лапласа, аналогії Непера, система Птолемея, уживання яких закріпилося в українській науковій мові як обов'язкове на подальші майже сім десятиліть.

Отже, найвагомішою прагматичною властивістю епонімічних термінів є їхній культурно-національний компонент. Прагмалінгвістична категорія оцінки містить поняття “норма”, яке є історично змінним і національно забарвленим; у дихотомії “своє – чуже” оцінний відтінок негативності зазвичай притаманний другому.

ніше людина формує знання і пізнає світ засобами рідної мови" [7, с. 53]. Результати наших досліджень потверджують обґрунтованість висновків про те, що найвагомішою прагматичною властивістю епонімічних термінів є їхній національний компонент.

Література:

1. Борисова Т. Г. Дериwационная категория wещественности в языковой категоризации действительности // Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах. – Ставрополь: Изд-во ПГЛУ, 2007. – Вып. 5. – С. 291-297.

2. Брагина А. А. Значение и оттенки значения в термине // Терминология и культура речи. – Москва: Наука, 1981. – С. 37-47.

3. Даниленко Л. І. Лінгвістика ХХ – початку ХХІ ст. у пошуках цілісної теорії взаємозв'язку мови, культури і мислення // Мовознаwство. – 2009. – № 5. – С. 3-11.

4. Долчук М. З. Перед В. К. Рентгеном був український професор І. П. Пулуй // Український радіологічний журнал. – 1995. – № 3. – С. 59-60.

5. Калинович Ф. Словник математичної термінології (проект). – Ч. 1. Термінологія чистої математики. – К.: Державне видаwництво України, 1925. – 188 с.

6. Мілько В. І., Топчій Т. В. Іван Пулуй – український вчений і дослідник // Український радіологічний журнал. – 1995. – № 3. – С. 58-59.

7. Пілецький В. Український термін як національно-культурне яwще // Вісник Львівського університету. Серія "Філологія". – Львів: Національний університет "Львівська політехніка". – 2006. – Вип. 38. – Ч. І. – С. 47 –56.

8. Пиотровский Р. К. К вопросу об изучении термина // Вопросы грамматического строя и словарного состава языка: Сборник II. – Ленинград, 1952. – С. 21-36.

9. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. – К., 1998. – 336 с.

Заблоцький Ю. В.,

Національний університет "Острозька академія", м. Остроз

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ В МОВІ АМЕРИКАНСЬКИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Стаття присвячена дослідженню особливостей використання англійських економічних термінів на сторінках американських публіцистичних текстів. Розглядається процес входження спеціальної економічної лексики в публіцистичний текст та описуються основні стилістичні особливості їхнього використання.

Ключові слова: термін, термінологія, детермінологізація, стилістичні особливості, засоби масової інформації, публіцистичний текст.

The article is devoted to research of peculiarities of usage of English economic terms in American print media. The process of entering of economical terminology is regarded. The article describes main stylistic aspects of economic terms usage in print media texts.

Key words: term, terminology, determinologization, stylistic peculiarities, mass media, print media text.

Розвиток мовної системи другої половини ХХ століття характеризувався активним збільшенням кількості спеціальної лексики в зв'язку з початком після Другої світової війни науково-технічної революції. Прогрес науки і техніки та пов'язані з ним суспільні зміни сприяли появі багатьох нових явищ, галузей знань та наукових дисциплін, що безперечно зумовило потребу в номінації новоутворених понять. Все це призвело до масового виникнення нових термінів, терміносистем, що в наукових колах отримало назву "термінологічний вибух" [5, с. 7] і, звичайно, внесло свої корективи в загальний процес розвитку мови.

Роль спеціальної лексики стосовно до неспеціальної значно зросла. Пов'язано це з тим, що збільшення утворення кількості термінів різних галузей наук значно випереджує зростання кількості загальноновживаної лексики і становить понад 90% від загальної кількості новостворених слів [2, с. 95]. Цілком природно, що така тенденція суттєво впливає на мовну ситуацію засобів масової інформації. Сьогодні на сторінках газет чи в ефірі телевізійних новин можна почути велику кількість найрізноманітніших термінів. Пов'язують це зокрема з такими факторами як: загальний ріст рівня освіченості населення, демократизація у вживанні термінології та розширення сфери її застосування [7, с. 117], інтелектуалізація мови [5, с. 87], об'єднання функціональних стилів мови, а також притаманному мові мас медіа явищу економії часу та простору [4, с. 224; 231].

З'являючись на сторінках газет та журналів, термін перестає функціонувати лише в вузькоспеціалізованому контексті, оскільки вживання спеціальної одиниці буде в більшій чи меншій мірі залежати від різних екстралінгвальних факторів таких як: прагматична спрямованість повідомлення, емоційне та соціокультурне сприйняття повідомлюваного автором статті. Відповідно, будучи стилістично нейтральним за своєю природою, залежно від відношення людини до певної події термін може набувати певного оцінного забарвлення. Пов'язано це, насамперед, з тим, що термін, будучи частиною загальнономовного субстрату, разом з рядом інших (номінативна, дефінітивна, сигніфікативна, комунікативна, евристична, когнітивна) виконує прагматичну функцію, і за певних умов може мати стилістичне забарвлення [5, с. 69].

Переносячи акцент із загальних особливостей вживання спеціальної лексики в мові засобів масової інформації в цілому, в даній статті спробуємо проаналізувати особливості функціонування економічної термінології на сторінках популярних американських публіцистичних текстів. Пов'язано це по-перше з тим, що економічна тематика як ніяка інша сьогодні турбує громадян будь якої країни, і тому, прагнучи відповідати попиту читача, періодичні видання активно висвітлюють економічні події країни та світу, широко використовуючи економічну термінологію. А по-друге, з тим, що саме публіцистичний стиль найактивніше поєднує різні функціональні стилі, синтезує термінологічні і не термінологічні значення. Тому, в публіцистичних текстах досить важко розмежовувати економічну лексику і власне економічну термінологію, оскільки за особливостями семантики, за зв'язками зі словниковим складом загально-вживаної мови, за межами вживання особливе місце займають економічні терміни, тому що вони вільніше і скоріше інших проникають у загальне вживання, відмінність їх від лексики загальної мови виражена слабо. Простеження причин та шляхів потрапляння економічних термінів на сторінки преси та дослідження функціональних особливостей їх вживання на сторінках американських публіцистичних текстів є **метою** роботи.

Проблемами становлення науки термінології, термінологічних одиниць, їх семантики та деривації, термінологічних систем займалися вітчизняні та зарубіжні дослідники, зокрема В. Виноградов, В. Лейчик, Г. Винокур, Б. Головін, В. Даниленко, Т. Кияк, А. Ширмер, Д. Лотте та інші. Дослідники по різному трактують визначення терміну. Немає однозначності й щодо розуміння концептуальних засад термінознавства як науки, цілей та функціональних завдань термінологічних структур. Зокрема такі вчені як Д. С. Лотте, Д. Ушаков, О. Суперанська розглядають термін як особливе слово в лексичному складі мови, тоді як Г. О. Винокур тлумачить терміни як слова в особливій функції, стверджуючи, що будь-яке слово може бути терміном [1, с. 5].

Така неоднозначність щодо визначення термінів пояснюється не лише тим фактом, що до моменту їх формулювання не сформувалася наукова дисципліна, предметом вивчення якої є термін, – термінознавство, а й тим, що термін є об'єктом цілого ряду наук (мовознавство, логіка, філософія та інші), кожна з яких намагається виділити в терміні ті ознаки, які є визначальними з позиції кожної з цих наук [5, с. 20].

Мова публіцистичних текстів насичена економічною термінологією. Описуючи важливі події в сфері економіки, журналісти вводять в текст повідомлення різноманітну економічну термінологію. Причиною цього є те, що спеціальна лексика економіки є досить близькою більшій частині населення, економічні терміни не викликають проблеми при розумінні повідомлення, вони дозволяють в стислій та точній формі висловлювати досить об'ємні поняття, що є досить важливим моментом, враховуючи тенденцію публіцистичних текстів до економії мовних засобів вираження. Широке розповсюдження спеціальної термінології, її проникнення в різноманітні сфери життя призводить до того, що в мові відбувається процес детермінологізації – виведення терміна за межі його сфери функціонування. Використання термінів за межами їхньої власної сфери поділяється на два етапи. Початковий етап, коли відбувається використання елементів певної мови для спеціальних цілей в неспеціальних сферах, в неспеціальних стилях, що зокрема є характерним для публіцистичного стилю, де термін, нерідко і з визначенням, виступає в своєму повному значенні, але поза межами терміносистеми [6, с. 13].

This assumes that, as previous IPOs, the new share price soars above that of those already listed in Hong Kong (The Economist, September 1, 2007, p.62). В статті про фінансову ситуацію в Китаї зустрічаємо такі економічні терміни: *IPO (initial public offering – первинний випуск акцій)* та *share price (ціна акцій певної компанії в певний визначений час)*. В таких випадках, звичайно, не доводиться говорити про їх певне стилістичне навантаження, проте, вводячи економічний термін в сферу загальноживаної комунікації, автор надає йому певного стилістичного потенціалу, адже вони не лише позначають певні поняття, а й створюють відповідну атмосферу, зокрема, демонструючи читачу компетентність в відповідній галузі чи питанні, надаючи повідомленню інтелектуального забарвлення. Варто зазначити, що вживання таких досить складних термінів стало можливим завдяки досить високому рівню освіченості американських громадян в галузі економіки.

В інших випадках виведення терміна за межі своєї терміносистеми відбувається процес детермінологізації термінологічної одиниці, тобто розширення значення термінів і їхній перехід у систему загальнолітературної мови [9, с. 112]. В основі процесу детермінологізації лежить функціональна переорієнтація термінів, яка відбувається у публіцистич-

ному стилі шляхом перетворення семантичних структур слова, розширення смислового обсягу поняття, накопичення нових сем, розвиток переносного значення [3, с. 301-302]. При детермінологізації окрім функціональних можуть відбуватися семантичні і формальні зміни в лексичній одиниці: вона набуває нечіткого значення і починає утворювати похідні слова та словосполучення не потрібні для терміносистеми [5, с. 86].

Термінологічна одиниця, потрапляючи в неспеціальний текст, набуває нового значення, створює додаткові образи явища, предмета в непридуманому для неї значенні чи відображає події навколишньої дійсності. Приклад: *They aggravate that risk by outsourcing rule-writing to Congress, as with the fiscal stimulus and carbon emissions and, soon, health care* (The Economist, May 28, 2009, p.78). В сфері економіки та бізнесу термін *outsourcing* означає “передача сторонньому підрядчику деяких бізнес функцій або частин бізнес-процесу підприємства з метою підвищити продуктивність праці і зменшити собівартість продукції, переважно за рахунок дешевшої робочої сили підрядчика”. В даному прикладі мова йде про те, що кабінет президента Сполучених Штатів Барака Обами передає відповідальність за написання нових законів для ведення бізнесу в США на Конгрес. В даному випадку ми спостерігаємо, що термін *outsourcing* втратив частину свого початкового значення і використовується для позначення процесу “передачі повноважень іншій структурі”. Таке вживання терміну сприяє приверненню уваги читача, надає викладу повідомлення певної науковості.

Схожу ситуацію можемо спостерігати і в наступному прикладі: *Accusations of massive fraud and the need for a complex recount and audit meant Mr Karzai was not declared the winner until November* (The Economist, January 7, 2010, p. 34). Термін *audit*, який в сфері економіки означає “офіційна перевірка стану рахунку особи або організації експертами”, вживається для позначення “перевірки незалежними експертами підрахунку голосів виборців”.

Специфіка процесу детермінологізації полягає в трансформації семантичного об’єму спеціального слова шляхом метафоричного переносу найменування в оточенні загальноновживаних словосполучень, що в кінцевому результаті призводить до формування в слова нового значення. При цьому, окрім номінативної термін отримує певні стилістичні функції: оцінну, функцію підвищення соціального престижу вислову, функцію створення додаткового образу і чи комічного ефекту [6, с. 13].

The MPs themselves seem shocked, although many talk of striking a blow against “shareholder democracy”— what they see as a blatant attempt by warlords, regardless of their competence or record, to grab cabinet jobs in return for help given to Mr Karzai in last year’s election (The Economist, January 7, 2010, p. 34).

Вираз *shareholder democracy*, до складу якого входить економічний термін *shareholder* (“власник акцій”), вживається на позначення негативного явища в політиці Афганістану, де до влади намагаються дістатися люди, які допомагали Хаміду Карзай стати президентом країни. В даному випадку термін в словосполученні з лексемою *democracy* виступає в переносному значенні і означає поняття демократії, яка є власністю небагатьох спроможних за неї заплатити. Очевидним є негативне конотативне забарвлення явища, як наслідок негативного до нього ставлення автора статті. Крім того, в цьому конкретному прикладі слід відзначити точність та місткість виразу.

Процес детермінологізації економічної термінології відбувається двома напрямками. Поряд з традиційним створенням переносного значення за допомогою метафори, виділяють також детермінологізацію, наслідком якої є утворення фразеологізму: *A jungle alliance that may just endure* (*The Economist*, March 5, 2009, p.48). Термін *alliance*, який означає “об’єднання організацій для спільної співпраці”, потрапляючи у незвичний для себе комунікативний контекст, набуває дещо іншого, розширеного значення. В даному прикладі словосполучення означає “союз двох непримиренних бізнес конкурентів”. Окрім розширеного значення словосполучення набуло яскраво виражене оцінне забарвлення, оскільки важко уявити двох зятяних ворогів в джунглях, які б змогли про щось між собою домовитися. Як і заголовок статті, так і позиція автора в самому повідомленні, свідчать про неможливість або ж нетривалість такого союзу. Вищенаведений приклад демонструє озвучену вище функцію створення додаткового образу та комічного ефекту.

Таким чином, в процесі детермінологізації економічних термінів на сторінках публіцистичних текстів відбувається наступна семантична зміна: образне переосмислення – переносне вживання – переносне значення. Де термінологізований, метафорично переосмислений термін отримує нове поле асоціацій. По суті відбувається утворення нового слова.

В сучасній англійській мові відбувається постійний обмін лексикою між її стилями та різновидами, причому одні й ті самі лексичні одиниці можуть використовуватися в різних сферах, змінюючи в кожному випадку свою функцію. В американських публіцистичних текстах активно функціонують економічні терміни, вживання яких обумовлено рядом причин, серед основних: інтелектуалізація мови взагалі, високий рівень економічної освіченості американських громадян, демократизація вживання термінів, закон економії мовних засобів.

Вживання економічної термінології в публіцистичних текстах відбувається шляхом її детермінологізації – виходу за межі свого звичного функціонування з подальшою зміною значення. Детермінологізація – активне явище, притаманне сучасній лексиці, оскільки підсилює сти-

лістичну функцію терміна, робить повідомлення експресивним. Детермінологізації економічної лексики сприяє ряд причин, серед яких важливу роль відіграє високий освітній рівень населення США, а також важливе значення економіки в даний період розвитку американського суспільства. Функціонування економічних термінів в публіцистичних текстах передбачає виконання ряду функцій, серед яких особливу цінність для публіцистики становить прагматична функція, яка проявляється у можливості за допомогою використання термінів надавати явищам оцінної конотації, додаткових характеристик, привертати увагу читача.

Література:

1. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Труды Моск. ин-та истории, философии и литературы. – Т. У. Сб. статей по языковедению. – М., 1939. – С. 3-54.
2. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті – 90-ті роки ХХ століття: Дис... д-ра філол. наук: 10.02.04. – Запоріжжя, 1999. – 403 с.
3. Левицкий А. Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка. – К.: “АСА”, 1998. – 362 с.
4. Медведева С. Ю. Специфика языка печати как средства массовой коммуникации // Роль языка в СМИ: Сборник обзоров (Ред. сост. Безменова Н. А., Лузина Л. Г.). – М.: ИНИОН, 1986. – С. 216-240.
5. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 3-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 256 с.
6. Макарова А. А. Детерминологизация единиц языка экономики и бизнеса в современном русском языке: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.01. – Москва, 2007. – 25 с.
7. Трескова С. И. Социолингвистические проблемы массовой коммуникации. Принципы измерения языковой вариативности. – М.: Наука, 1989. – 152 с.
8. Longman Business English Dictionary/ Director: D. Summers. – 2-nd ed. – Harlow: Pearson Education Limited, 2007. – 596 p.
9. Meyer I. When terms move into our everyday lives: An overview of determinologization// Terminology. – 2000. – Vol. 6. – N 1. – P. 111-138.

Каццишин Н. Є.,

Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів

ПРОБЛЕМА ГЕНЕЗИ ТЕРМІНОСИСТЕМИ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена проблемі генези термінології, яка використовується в англомовних дипломатичних документах. Особлива увага надається запозиченням з інших європейських мов, особливо з латинської та грецької. У статті робиться спроба проаналізувати та визначити основні субмови, котрі мали вплив на формування термінології англомовного дипломатичного дискурсу.

Ключові слова: *терміносистема, субмова, асимільовані та не-асимільовані запозичення, дипломатичний дискурс.*

The paper is devoted to the problems of genesis of terminology used in Anglophone diplomatic documents. Particular attention is given to the loanwords from other European languages, especially from Latin and French. An attempt to analyze and determine the main sublanguages which influenced upon the formation of the terminology of Anglophone diplomatic discourse is made in this article.

Key words: *terminological system, sublanguage, assimilated and non-assimilated loanwords, diplomatic discourse.*

Міжнародні дипломатичні відносини – це царина політичної науки, предметом якої є вивчення відносин між державами на рівні урядових та неурядових організацій. У текстах дипломатичних документів розглядаються економічні, політичні, правові, ідеологічні, власне дипломатичні, військові та культурні відносини між державами. Міжнародні дипломатичні відносини – це одночасно і наука, і політика держави [3, с. 19]. Будучи багатовимірним явищем, дипломатичні документи (ДД), а особливо їх мова, представляють собою широке коло питань для вивчення. Одне з найактуальніших – це вивчення термінології, тому предметом даного дослідження обираємо походження термінів мови дипломатії. Зазначимо, що у питанні генези термінів дипломатичного дискурсу (ДДС) можемо виявити два аспекти для вивчення: історичний, тобто, які мови мали вплив на термінологію ДД, що можна простежити на прикладі запозичень; та композитний, який показує, які терміносистеми у ході історичного розвитку долучились до створення мови ДДС.

Метою нашого дослідження є вивчити основні чинники впливу на терміни мови дипломатії в історичному аспекті та простежити, як саме відбулось її становлення; виявити мови-донори термінології ДД та встановити, які термінологічні поля становлять стрижень терміносистеми ДДС.

Загальновідомо, що термінологічні системи різних сфер життя та галузей науки у процесі свого закономірного розвитку мають тенденцію до взаємодії та взаємовпливу. Факт якісного та кількісного збагачення термінології певної субмови є природним завдяки взаємообміну інформацією. Субмова ДДС запозичує багато термінів з інших субмов, вони є її складовою частиною, що само по собі є унікальним явищем. Це зумовлено суспільними процесами, міжсоціумними відносинами та широким колом питань, які охоплюють дипломатичні відносини. Все частіше доводиться констатувати функціонування економічної, юридичної, екологічної, військової, суспільно-політичної та інших субмов у терміносистемі ДДС, адже коло питань для інтернаціональних організацій не зменшується, а навпаки, розширюється. Особливо цікавим є те, що входження термінів різних субмов у мову ДДС не є новим процесом, а веде свій початок від середньовіччя, за деякими даними, і від раніших епох. Перш за все це стосується термінології економічної, суспільно-політичної та юридичної субмови, що, поряд з власне дипломатичними термінами, стали основою для мови дипломатії. Така тріада терміносистем (економічна, суспільно-політична та юридична) зародилась тоді, коли у суспільстві почали встановлюватись правові та економічні відносини, а як відомо, і найдавніші, і сучасні міжнародні договори та угоди стосуються в першу чергу сфер економіки та правової діяльності.

Як свідчать спостереження над досліджуваними документами, економічні, суспільно-політичні та юридичні терміни в текстах ДДС – обґрунтований і закономірний феномен, адже економіка та юриспруденція тісно пов'язані, що зумовлено передусім тим, що документи мають юридичне підґрунтя та присвячені вирішенню економічної проблематики. Так склалось історично, що основні проблеми, які турбують суспільство, завжди стосувались торгівлі, ринку, економіки. Інтеграція економічного, суспільно-політичного та юридичного дискурсів, а разом з тим і їх термінологій, призводить до поєднання стилів, і як результат – до створення особливого виду тексту, який ми визначаємо як дипломатичний дискурс.

Важко оцінити природу та походження будь-якої термінологічної системи без розуміння історії її розвитку. На жаль, немає єдиної відповіді на запитання, як дипломатична субмова отримала той статус, який вона має зараз. Тим не менше, деяке пояснення можна знайти в історичних подіях, що залишили свій відбиток на мові англійської юриспруденції та на інших субмовах, зокрема, на субмові ДДС.

Найдавнішим народом на території сучасної Великобританії, який, маючи стосунки з іншими народами, укладав договори про мир та торгівлю, були британські кельти (приблизно 430 р. до н.е. – XI ст. н. е.), проте вони не мали впливу на формування англійської законодавчої системи, а також мови, яка б її оформила. Пізніше були германські завоюв-

ники (приблизно 700 р. до н.е. – 570 р. н.е.), що розмовляли староанглійською мовою, деякі елементи якої дожили й до сьогодні, такі як *land, theft, guilt, bequeath*, і зустрічаються в ДД. Алітерація, що була характерною для англо-саксонської (староанглійської) мови збереглась і донині в таких термінах юридичного та дипломатичного дискурсу як *aid and abet, any and all*, і поширилась на терміни, що виникли пізніше, будучи характерною рисою стилю ділових паперів: *rights and freedoms*.

У текстах ДД простежуємо велику кількість синтаксичних паралельних конструкцій, які разом з лексичними повторами є незмінною рисою багатьох жанрів ДДС. Такі конструкції дійшли до нас саме через юридичний дискурс з англосаксонських документів і були характерним для офіційної мови загалом: *the truth, the whole truth, and nothing but the truth* [7, с. 15].

Важливою подією для мови було поширення християнства у 597 р., оскільки воно знаменувало впровадження латинської мови. Її вплив особливо поширився на законодавчі документи. Спочатку це були лише документи, що стосувались сім'ї, як от укладення шлюбу. Згодом, коли усі документи писались латинською, англійська мова асимілювала багато термінів, таких як *client, admit, mediate* [7, с. 16]. Так латинська мова заклала основи для свого тривалого та плідного впливу на формування субмови документів і ДД зокрема.

У Західній Європі з часів середньовіччя і до середини XVIII століття панувала латинська – універсальна дипломатична мова, авторитет якої в цій якості суттєво підкріплювався тією обставиною, що це була мова римського права, що переймалось західноєвропейськими державами, а також мова католицької церкви [2, с. 7]. Так, у процесі історичної взаємодії та впливу латинської на англійську виформувалась ключова термінологія ДДС, що має латинське походження. Це передусім назви основних понять дипломатії, назви документів, посад та основних видів дипломатичної діяльності. Той факт, що письмові документи писались на латинській так довго пояснює те, що багато з них мають латинські імена сьогодні, що й демонструють нижченаведені терміни. Зараз ці терміни латинського та інколи грецького походження є основною частиною дипломатичного термінологічного поля. Це такі терміни як: *accreditation* – “сукупність дій, пов'язаних з призначенням і вступом на посаду дипломатичного представника”; *convention* – “міжнародна угода із спеціальних питань”; *protocol* – “сукупність загальноприйнятих у міжнародних відносинах правил, що визначають порядок здійснення різноманітних дипломатичних актів, форми зносин між дипломатами та керівниками, державними діячами різних країн”; *pact* – “міжнародний договір”; *consensus* – “згода, погодженість”; *consul* – “уповноважений однієї держави, що за згодою іншої держави постійно перебуває в певному її пункті і здійснює

там представництво й захист інтересів своєї держави та її громадян”; *credentials* – “вірчі грамоти”; *denunciation* – “денонсація, припинення дії угоди”; *legation* – “дипломатична місія”; *nuncio* – “посол Ватикану, нунцій”; *plenipotentiary* – “повноважний”; *sanction* – “санкція; передбачена законом міра покарання”; *signatory* – “державна, яка підписалась, сторона, учасник угоди”; *ultimatum* – “ультиматум”; *concordat* – “договір між Папою і керівництвом держави”; *condominium* – “сумісне здійснення верховної влади над однією територією кількома державами”; *emissary* – “особа, що її одна держава посилає в іншу з певним дорученням”; *alternate* – “сукупність правил, що регулюють порядок підписання договору”; *agenda* – “порядок денний”; *belligerency* – “стан війни”; *consensus* – “згода, погодженість”; *legation* – “дипломатична місія”, та багато інших.

Інша сторона впливу латинської мови на англійську мову, це латинські вкраплення (ксенізми), тобто неасимільовані латинські слова та словосполучення, що є ключовою рисою міжнародних угод, адже будучи загальнозрозумілими та загальновідомими, вони спрощують комунікацію та створюють особливий архаїчний стиль документів, наприклад:

*“If the total number of members referred to in paragraph 2 is less than 732, a **pro rata** correction shall be applied to the number of representatives”* [8, с. 132].

У 1066 р. трапилась інша історична подія, що мала величезний вплив на формування англійської мови в цілому – норманське завоювання. Наслідком цієї події стало намагання замінити англійську французькою, особливо у сфері документів. Це трапилось у 1310 році, коли французька стала офіційною мовою статутів, а ще через 100 років на французькій велись навіть слухання у суді. Проте так тривало недовго, і у 1417 році король Генріх V узаконив укладання документів англійською мовою. Однак вплив французької цим не обмежився, адже відомо, що французька була мовою міжнародного спілкування протягом XVIII – середини XIX століття.

Англо-французька мова, що була живим організмом на протязі трьох століть, і ще деякий час залишалась мовою юридичних документів, однак дуже часто виявлялась незрозумілою як для французів, так і для англійців. Так сформувалась особлива група термінів, для яких не виявилось англійських еквівалентів. Вони сьогодні належать до стрижня терміносистеми ДД і становлять семантичну групу назв документів та їх частин, назв посад, назв основних видів дипломатичної діяльності. Як наслідок французького впливу на англійську мову маємо такі ключові для дипломатії терміни французького походження: *accord* – “згода; угода між країнами”; *state* – “державна”; *chancellery* – “канцелярія, офіс амбасади чи консульства”; *consulate* – “консульство, представництво; звання консула; резиденція консула”; *diplomacy* – “дипломатія, мистецтво і практика проведення

міжнародних відносин”; *embassy* – “посольство”; *ambassador* – “посол”; *envoy* – “дипломатичний посланник, представник” та ін.

Велика кількість лексем французького походження використовується як мовою ДДС, так і мовою юридичного дискурсу: *accounts payable* | *receivable*, *attorney general*, *court martial*, *agreement*, *arrest*, *estate*, *bailiff*, *council*, *plaintiff*.

Цікавим у терміносистемі ДДС є явище протиставлення двох схожих за значенням слів, що є французьким продовженням англосаксонської традиції алітерації та паралелізму. Термін французького походження вживався разом з англійським відповідником, утворюючи єдиний вираз, який тепер став кліше, і допомагає надати документу безапеляційності та особливої ваги: *acknowledge and confess*, *had and received*, *will and testament*, *advice and consent*. Такий процес злиття термінів можна пояснити тим, що багато людей на той час були частково двомовними і могли зрозуміти хоча б один із термінів. Злиття лексем є характерним для документів з високим рівнем стандартизації і разом з тим є унікальним явищем лінгвістики, коли один термін складається з двох елементів, що належать різним мовам. Маємо ще одне підтвердження того, що ДДС стоїть на межі не лише різних стилів, але й поєднує навіть різні мови. Складна взаємодія між мовами постає і у явищі проникнення лексем з латинської в англійську через французьку, про що свідчать наступні приклади: *legate* – через старофранцузьку з латинського “*lēgātus*” – *deputy*, від “*lēgāre*” до “*delegate* – related to “*lēx*” – law”; *minister* через старофранцузьку з латинського “*servant* – related to “*minus*” – less”; *visa* через французьку з латинського “*vīsa* – “*things seen*”, від “*vīsus* – past participle of “*vidēre*” – to see”.

Дослідження питання генезису лексичного складу англосаксонських ДД дозволяє виділити мови-донори дипломатичної термінології. Адже дипломатичні терміни формують і віддзеркалюють особливу інформативну підмову, яка зберігає та передає знання не лише про зміст діяльності держави, про систему її інститутів, але й про відношення між народами та державами. Ця система термінів є постійно рухомою. Очевидно, що терміносистема ДД містить лексичні елементи запозичені з різних мов, але французькі та латинські запозичення відіграють тут особливу роль. Отож, крім латинської та французької до найбільш продуктивних мов-донорів англійської мови ДДС слід віднести також грецьку (*ideology*, *charter*, *protocol*, *dynasty*, *asylum*), італійську (*to ballot*, *internuncio*). Зазначимо, що факт існування великої кількості запозичень у терміносистемі ДДС все ж не ставить під сумнів вживання термінів англійського походження.

Як свідчать результати нашого дослідження, сучасній англосаксонській дипломатичній термінології притаманна певна подвійність у викорис-

танні лексичних одиниць: разом із словами, що належать до власне англійської мови, існують ще й терміни запозичені з інших європейських мов. Більше того, запозичені лексеми, найперше з латинської та французької мов, становлять велику частину стрижня дипломатичної термінології: назви основних видів дипломатичної діяльності, назви посад, документів та їх частин представлені саме французькими та латинськими запозиченнями. В англійській мові дипломатії вони значною мірою асимілювались, але є ще й автономний прошарок лексичних термінів-запозичень, які є незмінні протягом багатьох століть та не беруть участі у словотворчих процесах. Така етимологічна неоднорідність зумовлена екстралінгвістичними чинниками, головним чином історичними подіями. Окрім того, наголосимо, що велика кількість термінів, які сьогодні презентують ДДС, сформувалася в межах інших дискурсів – юридичного, суспільно-політичного та економічного.

Дослідження дозволило з’ясувати основні чинники розвитку англійської дипломатичної термінології. Разом з тим воно пропонує цікавий напрямок для подальших розвідок з питань генези не тільки дипломатичної терміносистеми, а й інших терміносистем англійської мови.

Література:

1. Гумовська І. М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / І. М. Гулей. – Л., 2000. – 19 с.
2. Евинтов В. И. Многоязычные договоры в современном международном праве / Евинтов В. И. – К.: Наукова думка, 1981. – 134 с.
3. Миньяр-Белоручева А. П. Грамматические особенности текстов по международным отношениям / А. П. Миньяр-Белоручева, О. А. Вдовина // Весник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2007. – № 1. – С. 19-29.
4. Словник іншомовних слів: [за ред. О. С. Мельничук]. – К., 1979. – 775 с.
5. Словарь международного права: [под ред. Б.М. Клименко]. – М., 1982. – 248 с.
6. Шпак Н. А. Англо-українсько-російський дипломатичний словник-мінімум / Шпак Н. А. – К.: ЗАТ Видавничий дім “ДЕМІД”, 2002. – 36 с.
7. Peter M. Tiersma. Legal Language. University of Chicago Press, 1999. – 314 p.
8. Rudden and Wyatt’s EU Treaties and Legislation. Ed. by Derick Wyatt. Oxford University Press, 1999. – 420 p.

Коваль Р. С.,

Львівський державний університет фізичної культури, м. Львів

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ФУТБОЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Статтю присвячено вивченню проблем перекладу французької футбольної термінології українською мовою. Розглянуто способи перекладу окремих термінів та з'ясовано їхню етимологію у французькій мові.

Ключові слова: Футбол, термін, переклад, етимологія, запозичення.

The article is devoted to the analyzing of problems of translation of French football terms into Ukrainian. The kinds of translation of some terms are viewed and their etymology in French is determined.

Key words: Football, term, translation, etymology, loan-word.

Футбол є найпопулярнішим видом спорту у Франції та Україні. Кожна з цих країн є батьківщиною таких відомих та знаних гравців як Мішель Платіні, Андрій Шевченко чи Жан-П'єр Папен. Мова цього спорту перебуває в надзвичайно динамічному розвитку, постійно з'являються нові слова для відображення найрізноманітніших аспектів футболу. Саме тому для лінгвістів, особливо лексикографів, футбольна лексика є практично невичерпним джерелом дослідницького матеріалу. Проблеми, котрі стосуються упорядкування футбольної лексики, перебувають під пильною увагою як французьких, так і українських мовознавців. Виникає логічна потреба в дослідженнях, котрі б стосувались особливостей адекватного перекладу французької футбольної лексики українською мовою.

Актуальність нашої роботи зумовлена тим, що останніми роками спостерігаємо значний інтерес до упорядкування та ґрунтовного вивчення футбольної термінології не лише в Україні, але й у всьому світі. Після практично тридцятилітньої перерви з часу виходу словника "Футбол: спортивные термины на пяти языках: русский, français, english, deutsch, español" (близько 500 термінів з кожної мови) у 1979 році, з'явилися "Англо-русский и русско-английский словарь футбольных терминов" (близько 2000 англійських термінів з перекладом російською мовою), виданий в Москві в 2002 році та "Мова футболу: ілюстрований шестимовний словник футбольної лексики" (близько 1000 термінів з кожної мови), виданий у Львові в 2009 році. Варто зазначити те, що лінгвістична служба УЄФА разом з провідними європейськими вищими навчальними закладами (мюнхенським Інститутом мов і перекладачів та аналогічним закладом міста Женева) також розробила словник футбольної термінології. Спеціалізоване видання з'явилося у 2009 за підтримки компанії "Langenscheidt" та базується на термінах з трьох мов – англійської,

німецької та французької, і містить приблизно 1800 термінів для кожної мови. В їхнє число входять офіційні терміни, котрі використовуються УЄФА та ФІФА, а також терміни, які є в щоденному вжитку професіоналів та аматорів.

Метою нашої роботи є дослідження способів перекладу французької футбольної термінології українською мовою, а **завданнями** – систематизація термінів за спільними граматичними та лексичними ознаками та пошук адекватних варіантів перекладу з однієї мови на іншу.

Відомо, що компетентність, тобто сума знань, навичок та умінь в професійній сфері відіграє надзвичайно важливу роль у перекладацькій справі [3, с. 8]. Кожен перекладач повинен пізнати глибину культури того народу, з чієї мови він перекладає. У даному випадку, він зобов’язаний досконало володіти не лише французькою та українською мовою, але й прекрасно орієнтуватися у французькій футбольній лексиці, знати історію розвитку цього виду спорту у Франції та Україні, володіти футбольною теорією.

Відомо, що кожна терміносистема має у своєму складі терміни, що виникли в результаті семантичного розвитку загальноживаної автотонної лексики чи були утворені з використанням власномовних словотвірних засобів, та терміни, запозичені з іншомовних терміносистем, чи такі, що були утворені на основі іншомовних елементів [1, с. 51]. Не є винятком з цього правила й французька футбольна термінологія. Зазначимо також той факт, що при перекладі футбольних термінів з французької на українську мову будемо користуватися різними способами – вдаватимемося до аналогій у тому випадку, якщо французький термін перекладається за допомогою відповідного українського, і вони виступають в ролі синонімів, скористаємось описовим методом, якщо вищезазначений варіант перекладу неможливий, або ж еквівалентом, якщо словосполучення не буде залежним від контексту і матиме образний характер. Однак, у тому випадку, якщо не зможемо знайти потрібний варіант перекладу, доречно видається порада видатного лінгвіста Володимира Григоровича Гака: “При перекладі варто завжди дивитися у необхідний словник, але найкращим варіантом перекладу буде слово, яке не вказане в словнику” [8].

Доволі часто перекладачі, котрі володіють цими двома мовами, але не цікавляться футболом, просто не розуміють правильне значення таких футбольних термінів як, наприклад, “*coup-de-foulard*” (*m*) / “*rabona*” (*m*) (“удар з-під опорної ноги”) чи “*dribble (m) arc-en-ciel (m)*” (“веселка”); цей технічний прийом полягає в тому, щоб на ходу підібрати м’яч внутрішньою стороною стопи, перевести його на п’ятку другої ноги і з неї, підстрибнувши, підкинути його в повітря таким чином, що він полетить уперед над гравцем), або ж фразеологічних зворотів “*aller à Rome*

sans voir le pape” (“бути близьким до перемоги”), “*casser du bois (m)*” (“вдарити в штангу або поперечину”), “*mouches (f, pl) ont changé d’âne (m)*” (“рахунок змінився”). Ось чому етимологія терміну відіграє одну з найважливіших ролей при перекладі. У випадку з французьким терміном “*rabona*” (*m*) зазначимо, що він спочатку був відомий як “*перехресний удар*” (англійською “*crossing-kick*” та “*maradona chip*”). Однак згодом в Аргентині придумали нову назву – “*рабона*” (запозичено з термінології танго за аналогією з рухом ніг у цьому танці). Додамо також, що вперше цей фінт використав італійський гравець Джованні Рокотеллі у 1978 році [7]. Доцільним було б ввести саме неологізм “*рабона*” в українську термінологію футболу, оскільки він є інтернаціональним, а не вживати “*удар з-під опорної ноги*” тому, що у французькій мові також маємо “*contrôle (m) Cruiff*” (“прокидання / передача м’яча з-під опорної ноги”; вперше застосована на професійному рівні видатним гравцем з Голландії Йоханом Круйффом), а це різні способи виконання передач та ударів у футболі, і, таким чином, уникаємо двозначності й чітко розуміємо, який саме зміст міститься у цих термінах [6]. Що ж стосується таких термінів як “*dribble (m) arc-en-ciel (m)*” та, наприклад, “*casser du bois (m)*”, пояснення, насправді, прості. У першому випадку, рух, котрий описує нога гравця при виконанні цього прийому, нагадує вигляд веселки; друге ж словосполучення вимагає знання історії футболу – колись ворота виготовляли з дерева (французькою “*bois*” (*m*) – “дерево” та “*casser*” – “вдарити”).

Одна з головних проблем полягає в тому, щоб при перекладі українською мовою правильно передати семантику французького терміну. Наприклад, у французькій мові маємо “*faire un arconada*” / “*пропустити безглуздий гол*” (йдеться про фінальну гру Чемпіонату Європи з футболу 27 червня 1984 року, коли іспанський воротар Арконада пропустив м’яч від Мішеля Платіні після того, як, здавалося, що він його ввіймає; насправді, м’яч пролетів під ним), “*madjer*” (*m*) / “*гол п’ятою*” (походить від імені алжирського гравця Раба Маджера та означає гол, забитий п’яткою; саме такий, який йому вдалося у фіналі Кубка Європейських Чемпіонів 1987 року), “*panenka*” (*m*) / “*легенький підсічений удар по м’ячі*” (від імені чеха Антоні Паненки, котрий на Чемпіонаті Європи 1976 року, пробиваючи пенальті у грі проти збірної Німеччини, легко вдарив у центр воріт у той час, коли голкіпер, сподіваючись на потужний удар, кинувся у кут воріт). У даному випадку, бачимо, що імена гравців стали складовою частиною футбольних словосполучень і увійшли до інтернаціональної лексики цього виду спорту.

Ще одним важливим питанням є правильний переклад аббревіатур, котрі зустрічаємо у французькій футбольній термінології. Саме в цьому випадку перекладач повинен бути максимально уважним для того, щоб ві-

добразити точний зміст. Як приклад, можемо навести найбільш уживані абрєвіатури у галузі футболу – “*Fédération (f) française de football (m)*” / *FFF* – “Французька футбольна федерація”, “*Fédération (f) Internationale de Football (m) Association (f)*” / *FIFA* – ФІФА (Міжнародна Асоціація Футбольних Організацій), “*Agence (f) mondiale antidopage*” / *AMA* – “Всесвітня антидопінгова агенція”, “*Association (f) européenne des clubs (m, pl)*” / *ECA* – “Європейська клубна асоціація”, “*Coordination (f) Nationale des Supporters (m, pl)*” / *CNS* – “Національне Об’єднання Вболівальників” (у Франції), “*Syndicat (m) national des administratifs (m, pl) et assimilés (m, pl) du football (m)*” / *SNAAF* – “Національна спілка адміністративних працівників футбольної галузі” (у Франції), “*Tribunal (m) arbitral du sport (m)*” / *TAS* – “Арбітражний спортивний суд”, “*Union (f) des associations (f, pl) européennes de football (m)*” / *UEFA* – “УЄФА” (Європейський Союз Футбольних Асоціацій), “*Union (f) des clubs (m, pl) professionnels de football (m)*” / *UCPF* – “Об’єднання професійних футбольних клубів” (у Франції), “*Union (f) nationale des éducateurs (m, pl) et cadres (m, pl) techniques de football (m)*” / *UNECATEF* – “Національна спілка наставників та адміністративних працівників футбольної галузі” (у Франції), “*Union (f) nationale des footballeurs (m, pl) professionnels*” / *UNFP* – “Національна спілка професійних футболістів” (у Франції). Поряд з ними, у термінології футболу французької мови можемо зустріти й менш розповсюджені абрєвіатури – *CREME [chaud (m), repos (m), étirements (m, pl), massage (m), essai (m) de reprise (f)]* – дослівно українською мовою “тепло, відпочинок, розтягнення, масаж, спроба продовжити звичний ритм” (дії, котрі виконуються при травмах, наприклад, зведенні суглоба) та *GREC [glace (f), repos (m), élévation (f), compression (f)]* – дослівно українською мовою “холод, відпочинок, підйом, стиснення” (дії, котрі виконуються при травмах, наприклад, вивиху) [6].

Важливим для перекладача є знання тонкощів використання тих чи інших фразеологічних зворотів саме у футбольній сфері та особливості їх адекватного перекладу. Наприклад – “*carrière (f) en dents (f, pl) de scie (f)*” (“кар’єра зі взлетами і падіннями”), “*réponse (f) du berger (m) à la bergère*” (“відповісти / зіграти так, як зіграли з тобою”), “*passer entre le mur et le papier peint*” (“віддати передачу крізь маленьку вільну зону”), “*grappiller des points (m, pl)*” (“брати очки будь-де, де трапляється нагода (про команду внизу турнірної таблиці)”), “*avoir la tête dans le sac*” / “*ne pas voir le jour*” / “*se faire manger*” (“перебувати під домінуванням суперника”), “*enfoncer le clou*” (“забити ще один або декілька голів і збільшити рахунок”), “*être à la baguette*” (“грати першу скріпку в команді”), “*être lanterne (f) rouge*” (“займати останнє місце в чемпіонаті”), “*prendre une avoinée / une casquette / une déculottée / une musette / une pilule / une raclée / une valise*” (“програвати з великим рахунком”).

При перекладі термінології слід завжди пам'ятати про особливості зовнішніх та внутрішніх запозичень. Наведемо такі терміни – “*biscotte*” (*f*) (“жовта картка”, а не “сухар”), “*mercato*” (*m*) (“трансферний період”, а не “базар”), “*bleuets*” (*m, pl*) (“молодіжна збірна Франції”, а не “волошки”), “*trêve (f) hivernale / estivale*” (“зимова / літня перерва”, а не “перемир'я”), “*boulet (m) de canon (m) / fusée (f) / missile (m)*” (“гарматний постріл”, а не “ядро / ракета / балістична ракета”).

Необхідність знання футбольної історії перекладачем можна проілюструвати за допомогою кількох наступних прикладів – “*Coupe (f) des villes (f, pl) de foires (f, pl)*”, “*arrêt (m) Bosman*”, “*main (f) de Dieu (m)*”, “*catenaccio (m)*”, “*verrou (m) suisse*” / “*Rappan*”, “*coup-de-chapeau (m)*” / “*tour-du-chapeau (m)*” / “*hat-trick (m)*” / “*triplé (m)*”, “*derby*” (*m*), “*faire du petit bois (m)*”, “*effet (m) Magnus*”. Отож, словосполучення, котре використовувалось для найменування турніру з футболу у середині ХХ століття – “*Coupe (f) des villes (f, pl) de foires (f, pl)*”, тобто Кубок Ярмарок, має просту етимологію. У цьому турнірі, з часу його заснування (18 квітня 1955 року) брали участь команди з міст Європи, де регулярно відбувались ярмарки. Французьке слово “*foire*” (*f*) перекладаємо українською мовою “ярмарка”. Словосполучення “*arrêt (m) Bosman*” (“правило Босмана”, яке дозволяє гравцеві, в котрого закінчився контракт з клубом, перейти в інший без грошової компенсації), приводить нас до історії, котра трапилась у 1990 році з гравцем бельгійського “Льєжа” Жаном-Марком Босманом. Після закінчення контракту клуб запропонував гравцеві його продовжити, однак значно зменшивши при цьому зарплату. Босман мав пропозицію про перехід до французького “Дюнкерка”, котрий запропонував хороші умови, але не бажав платити відступні. Компроміс не був досягнутий, гравець залишився без роботи. Проте він продовжував судитися з УЄФА та “Льєжем”. 15 грудня 1995 року бельгійський суд визнав, що прийняте Європейським Союзом законодавство не дозволяє обмежувати право людини на свободу пересування після закінчення дії контракту і вимога компенсації є порушенням закону. Таким чином, трансферна система була визнана незаконною. Босман також вів справу проти УЄФА, котра стосувалась ліміту на легионерів. Ця скарга також була задоволена. Справа мала значний вплив на подальший розвиток європейського футболу. Кожна людина, котра нехай навіть і не цікавиться футболом, безсумнівно, чула про, напевно, один з найвідоміших висловів – “*рука Бога*” (французькою “*main (f) de Dieu (m)*”), появи якого завдячуємо Дієго Марадоні. На Чемпіонаті Світу 1986 року в Мексиці, в одній четвертій фіналу, в матчі Аргентина – Англія, Марадона забив гол рукою, і його було зараховано. На післяматчевій прес-конференції Марадона пожартував: “Це була “рука Бога”. Що стосується терміну “*catenaccio (m)*” (італійською мовою “навісний замок”; “засув”; “клямка”), відомо,

що він виник завдяки одному з найкращих тренерів ХХ століття Еленіо Еррері, який винайшов тактичну схему, котра передбачала жорстку гру “від оборони” [2, с.405]. Три або ж навіть чотири захисники персонально опікували нападників суперника, позаду розміщувався вільний захисник (французькою “*arrière (m) libre*” / “*libero (m)*” / “*verrouilleur (m)*” / “*premier défenseur (m)*” / “*bétonneur (m)*”). Система була орієнтована на швидкі контратаки. Терміни “*verrou (m) suisse*” / “*Rappan*” перекладаємо українською мовою як “швейцарський замок” або ж “рігель”. В свій час швейцарські тренери намагались розмістити захисників якомога надійніше. Одним з провідних фахівців при цьому вважали відомого австрійського спеціаліста Карла Раппана [Rappan], який успішно застосовував подібну тактику на чолі збірної Швейцарії на чемпіонатах світу з футболу у 1938 та 1954 роках. Головна ідея системи полягала у тому, що позаду лінії оборони знаходився захисник, котрий атакував усіх, хто зумів прорватися крізь перший ешелон захисту (німецькою мовою “*Riegel*” (m) – “засув”; “рігель”). Терміни “*хет-трик*” та “*дербі*” також мають цікаві історії створення. “*Хет-трик*” походить від правила англійського крикету ХІХ століття, коли гравцеві, що кидає м’яч (боулера), вдається відправити три рази підряд в аут трьох суперників трьома кидками. Це надзвичайно важко зробити. Тим, кому це вдавалося – власний клуб презентував шапку (англійською “*hat*” – “шапка”). Слід додати, що в крикет тоді грали в циліндрах. “*Дербі*” означає поєдинок між командами, котрі знаходяться близько географічно, і походить від імені засновника гран-прі з кінних перегонів в Англії лорда Дербі. Інший приклад – коли говорять про гравця, котрий б’є суперника по ногах, то вживають у французькій мові наступне словосполучення “*il fait du petit bois (m)*”. Пояснення, насправді, дуже просте – колись щитки робили з дерева, під впливом ударів вони ламались, ось чому тепер маємо вираз “*faire du petit bois (m)*”. Що стосується терміну “*effet (m) Magnus*” (українською “*ефект Магнуса*”), відомо, що його запозичили з галузі фізики. Цей термін означає “відхилення тіла, що обертається, від прямолінійного руху”. Видатний український гравець, а згодом тренер Валерій Васильович Лобановський у грі за київське “Динамо” часто вдавався до цього прийому при виконанні “*кутових ударів*” (французькою “*corner (m)*” / “*coup (m) de coin (m)*” / “*coup-de-pied-de-coin (m)*” / “*jet (m) de coin (m)*” / “*tir (m) de coin (m)*”). Хрестоматійним голом з використанням “*ефекту Магнуса*” є м’яч у ворота Фаб’єна Бартеза, забитий захисником збірної Бразилії Роберто Карлосом у грі 1997 року Франція – Бразилія при виконанні штрафного удару з відстані 35 метрів.

Як вже було зазначено вище, інколи у французькій мові спостерігаємо утворення футбольних термінів від власних імен гравців, однак, зараз, це явище не є доволі поширеним. Можемо навести лише кілька

прикладів: “*rapinade*” (f) (“сильний удар з льоту”; від імені нападника збірної Франції Жан-П’єра Папена), “*redondo*” (f) (“обігрування шляхом прокидання м’яча п’ятою повз суперника, знаходячись до нього спиною”; від імені гравця збірної Аргентини Фернандо Редондо), “*baka*” (f) (“втрата стовідсоткового гольового моменту перед воротами суперника”; від імені гравця збірної Нігерії Ібрагіма Бакайоко), а також термін “*espaldinha*” (f) (“прийом / передача м’яча спиною”; утворений від іспанського слова “*espalda*” (f) – “спина” та імені бразильця Роналдіньо [Ronaldinho], котрий відомий виконанням подібних технічних прийомів). При їх перекладі все ж краще вдаватися до описового методу, оскільки він сприяє розумінню точного змісту терміну.

Проте чи не найбільшу проблему становлять питання, котрі стосуються можливих способів перекладу назв футбольних фінтів, як, наприклад, – “*grand pont*” (m), “*petit pont*” (m), “*aile (f) de pigeon*” (m), “*coup (m) du scorpion*” (m), “*coup (m) du sombrero*” (m), “*râteau*” (m) тощо. Кожен термін, котрий використовується у французькій мові для позначення номінації певного фінта, містить в собі емоційне навантаження. У цьому випадку присутній емотивний компонент значення з образно-емоційною стороною. Семантика кожного терміну відкрита до модифікацій, оскільки термін входить до складу фахової мови. Розглянемо лише найпоширеніші терміни. Наприклад, загальновідомі такі технічні прийоми у футболі як прокидання м’яча повз суперника або поміж його ніг з метою обігрування. У першому випадку, у французькій мові маємо “*grand pont*” (m), а в другому – “*petit pont*” (m), де “*pont*” (m) – “міст”, а “*grand*” та “*petit*”, відповідно, “великий” та “маленький”. Або ж інші приклади – “*roulette*” (f), “*râteau*” (m), “*saut (m) de grenouille*” (f), “*double contact*” (m), “*virgule*” (f), “*café crème*” (m) / “*tic-tac*” (m). Термін “*roulette*” (f) відомий в українській мові як “рулетка” або “фінт Зідана”. Він полягає в тому, щоб на ходу стати однією ногою на м’яч, розвернутися, другою ногою вдарити по ньому, обвівши суперника при цьому і продовжити рух. Уперше у грі його використав відомий бразильський гравець Гаррінча, хоча він не виконував повний оберт корпусу. Оберт на 360 градусів почав здійснювати один з найкращих гравців в історії футболу, аргентинець Дієго Марадона. Фінт носить ім’я гравця збірної Франції Зінедіна Зідана тому, що саме він прославився віртуозним його застосуванням, піднявши рівень виконання до справжнього футбольного мистецтва [7]. Термін “*râteau*” (m) (українською мовою “граблі”) має кілька значень: 1) під час дриблінгу чи імітації руху провести м’яч зовнішньою стороною стопи в протилежну сторону; 2) підвести м’яч до себе ногою для того, щоб його згодом проитовхнути у вільний простір тоді, коли суперник почне атакувати; 3) провести м’яч підшоивою в сторону [6]. Пояснення терміну “*saut (m) de grenouille*” (f) (“стрибки з м’ячем, затис-

нутим між двома ногами”), де “*saut*” (m) – “стрибок”, а “*grenouille*” (f) – “жаба”, таке – рух гравця у цьому випадку нагадує стрибки жаби. Можна навести також синонім до цього терміну – “*cuautemica*” (f), утворений від імені гравця збірної Мексики Куатемока Бланко, який на Чемпіонаті Світу 1998 року у Франції, у грі проти Південної Кореї спробував виконати подібний фінт. Французький футбольний термін “*double contact* (m)” (дослівно українською мовою “*подвійний контакт*”) використовується для позначення швидких ударів по м’ячі зовнішньою та внутрішньою стороною стопи для того, щоб ввести суперника в оману. Водночас, у французькій мові також маємо терміни “*virgule*” (f) / “*flip flap* (m)”, тобто “*різке зміщення м’яча зовнішньою стороною стопи в одну сторону, а потім швидке повернення його назад внутрішньою стороною стопи тієї ж ноги*” та “*café crête* (m)” / “*tic-tac* (m)” – “*швидкі удари по м’ячі зовнішньою та внутрішньою частинами стопи*”. Кожний з цих термінів відображає певний нюанс у виконанні вищезазначеного фінта. Французькі футбольні терміни “*aile* (f) de pigeon (m)” (українською “*удар по м’ячі зігнутою в сторону зовнішньою стороною стопи*”; де “*aile*” (f) – “крило”, а “*pigeon*” (m) – “голуб”), “*coup* (m) du scorpion (m)” (“*удар-скорпіон*”; рух жала скорпіона під час виконання ним удару) використовуються для позначення ударів по м’ячі та утворені за аналогію руху ніг гравця під час виконання удару. Термін “*coup* (m) du sombrero (m)” (“*парашут*”; де “*coup*” (m) – “удар”, а “*sombrero*” (m) – “сомbrero”) можна пояснити тим, що гравець, виконуючи подібний фінт, повинен перекинути м’яч дуже низько над суперником, “так, щоб він пролетів ледь над головою”.

Висновки.

Проведений аналіз підтверджує, що проблема адекватного перекладу не є повністю вирішеною. Кожна мова відображає національне бачення футболу. Багато термінів мають доволі складну етимологію, тому завжди доцільно прослідкувати історію їхнього виникнення. Інколи важко зрозуміти, чим саме мотивовано утворення певних термінів. Кожен перекладач повинен не лише досконало володіти французькою та українською мовами, але й добре орієнтуватися у всіх тонкощах футболу як гри. Різниця у футбольних культурах різних країн світу впливає на утворення нових термінів.

Одним з основних питань є відсутність відповідника в українській мові. Таким чином, поряд з формуванням власне української термінології цього виду спорту, в умовах міжнаціональних контактів, наша мова може також поповнювати словниковий склад за допомогою іноземного та інтернаціонального лексичного фонду. Адекватний переклад французької футбольної лексики українською відіграє важливу роль у міжмовних контактах та зв’язку цих двох мов.

Зазначимо також, що при виконанні перекладу доволі часто доводиться користуватися транслітерацією, калькуванням, описовим способом. У французькій футбольній лексиці багато термінів утворено за допомогою метафори, метонімії, зовнішніх та внутрішніх лінгвістичних запозичень, уживання слова в переносному значенні. Для більшості футбольних термінів цієї романської мови характерною рисою є емоційна забарвленість, оскільки цей вид спорту викликає сильні емоції. Тому точність передавання змістовного навантаження при виконанні перекладу є надзвичайно важливою.

Перспективними напрямками у роботі над французькою та українською термінологією є подальший аналіз лексичного фонду цього виду спорту лінгвістами та мовознавцями, оскільки існує ще досить багато цікавих питань, котрі потребують ґрунтовного аналізу і не є достатньо висвітленими.

Література:

1. Боровська Ольга, Дмитрів Уляна, Стифанишин Ірина. Проблеми перекладу спортивної термінології // Молода спортивна наука України: зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. – Л., 2008. – Вип. 12, т. 1. – С. 51-55.
2. Малов В. И. Сто великих футболистов. – М.: Вече, 2004. – 432 с.
3. Миньяр-Белоручев Р. К. Как стать переводчиком? – М.: Готика, 1999. – 176 с. Мова футболу: ілюстрований шестимовний словник футбольної лексики / уклад.: Помірко Р. С., Дубяк М. Б., Іваньо Т. Р., Проців М. І. – Л.: Українські технології, 2009. – 100 с.
4. Футбол: спортивные термины на пяти языках: русский, français, english, deutsch, español / под ред. Гранаткина В. А. – М.: Русский Язык, 1979. – 111 с.
5. www.footballcoach.fr
6. www.footballfreestyle.ru
7. www.polit.ru/news/2004/06/26/vggak26i.html

Краснопольська Н. Л.,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

ПОЛІСЕМІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ

Статтю присвячено аналізу полісемії в українській термінології менеджменту. Виявлено основні різновиди багатозначності та проаналізовано причини її виникнення.

Ключові слова: українська термінологія менеджменту, полісемія.

The present article deals of polysem in the Ukrainian terminjlogy of management analysis. The variety of polysemantic units is specified and the causes of its appearance are analyzed.

Keywords: Ukrainian terminjlogy of management, polysamy.

Проблема виявлення й лінгвістичного аналізу лексико-семантичних відношень, зокрема полісемії між одиницями певної терміносистеми, належить до дискусійних у загальній теорії термінології в цілому, що визначає її актуальність як об'єкта дослідження. Функціонування багатозначних слів у загальнолітературній мові і в термінології має певні відмінності, а отже, доцільність їхнього використання визначається по-різному. У загальнолітературній мові полісемія сприймається як закономірність, як органічна властивість мови, натомість у термінології – як небажане, не властиве їй явище, оскільки “невід’ємною частиною нормативної термінології має бути однозначність” як одна з визначальних терміна на відміну від загальноновживаного слова [20, с. 25]. Багатозначність, або полісемію, визначають як “наявність у семантичній структурі мовної одиниці двох і більше значень, тобто віднесеність її до двох чи більше об'єктів позначення” [23, с. 465]. В. В. Виноградов трактує загальнономовну полісемію не як відхилення від норми, а як закономірне та природне явище в цілому, оскільки мова, не маючи можливості забезпечити вираження кожної нової ідеї, тобто значення, окремим самостійним словом або кореневим елементом, змушена “розносити безмежну кількість значень по тих чи інших рубриках основних понять, використовуючи інші конкретні або напівконкретні ідеї як опосередковуючі функціональні зв'язки” [2, с. 15].

Наявність полісемії у загальноновживаній мові лінгвісти пояснюють різними причинами. За спостереженнями Л. А. Лисиченко, “багатозначність пов'язана з тим, що слово є асиметричною одиницею, тобто такою, у якій немає повної симетрії між планом змісту і планом вираження: не кожній одиниці смислу відповідає окрема одиниця мови – слово, інакше кажучи: одне слово може мати кілька пов'язаних між собою значень...” [12, с. 22]. Дослідниця наголошує на тому, що “полісемія забез-

пече одну з важливих вимог до мови як до знакової системи – за допомогою мінімальної кількості знаків передавати максимальну інформацію, тобто вимогу економності знакової системи” [12, с. 22].

Як зазначає Л. П. Солдатова, розвиток полісемії зумовлений не законом “економії зусиль” і не прагненням до зменшення числа означених, а зовсім іншими причинами: по-перше, потребою засвідчити у мові відношення, які існують у навколишній дійсності; по-друге, закріпити наслідки абстрагувальної та аналізованої роботи мислення; по-третє, особливостями формування асоціативних зв’язків і умовами функціонування слова у мові, в тому числі впливом постійного контексту [22, с. 8].

Полісемія терміноодиниць у тій чи тій терміносистемі – це здатність термінів “мати одночасно в межах однієї семантичної структури кілька значень, що групуються навколо загального семантичного центру” [18, с. 84]. Питанню визначення ролі полісемії у термінотворенні й формуванні терміносистем у сучасному мовознавстві присвячено низку наукових досліджень, серед яких праці Д. С. Лотте [13], М. П. Муравицької [15], Б. Н. Головіна [4], Ф. О. Нікітіної [16], Л. О. Симоненко [21], Л. Д. Малевич [14], О. І. Павлової [17], Т. В. Лепехи [11], Т. П. Кравченко [8], Л. В. Туровської [24].

У сучасній лінгвістиці сформувалися різні погляди на роль полісемії у термінології. Д. С. Лотте вважав, що багатозначність створює неточність терміносистеми, тому особливу увагу слід звертати на усунення всіх багатозначних слів або на закріплення за тим чи іншим терміном одного значення [13, с. 15]. На думку В. С. Марченка, багатозначність термінів – негативне явище, що зумовлює труднощі при користуванні науковою літературою, порушує взаєморозуміння, обмежує можливість обміну досвідом, призводить до хиткості уявлень. Тому “необхідно домагатися, щоб кожен термін був однозначним” [10, с. 113]. За спостереженнями Б. М. Головіна, у багатьох галузях знань склалась несприятлива термінологічна ситуація, пов’язана з явищем багатозначності та нечіткості термінів [4, с. 6].

Даниленко виправдовує явище полісемії в термінології, “яке виявляється головним чином як категорійна багатозначність на основі метонімічного і синекдохного перенесення значень” [6, с. 205]. На думку Ф. О. Нікітіної, “різні прояви полісемії термінів свідчать про те, що полісемія є універсальним явищем у мові” [16, с. 18]. Т. П. Кравченко стверджує, що “багатозначні терміни в оптимальній кількості не дестабілізують терміносистеми, а, навпаки, є елементами її систематизації та уніфікації” [8, с. 47]. Л. В. Туровська вважає, що “полісемантичні процеси в термінології є, з одного боку, свідченням розвитку поняттєвої системи певної галузі знань, з другого – виявом мовної економії” [24, с. 111]. Аналогічної думки дотримується М. Г. Зеленцова, стверджуючи, що “полісе-

мія терміна не є показником його неточності. Чим більше розвинена система багатозначності в термінології, тим ґрунтовніше вивчений предмет думки і тим точніше встановлені зв'язки між загальнонауковими поняттями і галузевим концептуальним апаратом” [7, с. 95].

Основною причиною виникнення полісемії у терміносистемах різноманітних галузей науки і техніки Ф. О. Нікітіна вважає синтез наук, перетин їх окремих галузей [16, с. 9].

Метою дослідження є вивчення явища багатозначності в українській терміносистемі менеджменту, аналіз тенденцій її розвитку, а також установлення чинників, що її зумовили.

Аналіз семантичної структури термінів менеджменту дає змогу виділити внутрішньосистемну, міжсистемну, або міжгалузеву, й зовнішньосистемну полісемію.

З усіх зазначених різновидів полісемії найбільше проблем у термінології, на думку дослідників, породжує **внутрішньосистемна** полісемія, оскільки вона порушує одну з найважливіших вимог до термінів – однозначність у межах одного термінологічного поля. Яскравим прикладом внутрішньосистемної полісемії в аналізованій термінології є термін *менеджмент*, який уживається на позначення: 1) наукової дисципліни, об'єктом дослідження якої є організація як свідоме об'єднання дій людей, спрямованих на досягнення певної мети [ШМ, с. 24]; 2) сукупності принципів, методів і форм управління господарсько-виробничою діяльністю фірми [КДМ, с.122]; 3) категорії людей, які управляють організацією [ШМ, с. 45]. Полісемічними є терміни *абсентеїзм*, *казус*, *культура управління* та ін., наприклад: *абсентеїзм* – 1) ухилення від виконання обов'язків; 2) ухилення від роботи без поважної причини, часто це одностороння відсутність на роботі у зв'язку з хворобою, але без відвідування лікаря [ГРЕ, с. 7]; *казус* – 1) випадок, випадкова дія, що має зовнішні ознаки правопорушення, але позбавлена елемента провини, а тому некарана; 2) складна чи заплутана справа [ГРЕ, с. 243]; *культура управління* – 1) сукупність вимог, пред'явлених до зовнішнього боку процесу, особистих якостей керівника, обумовлених нормами та принципами моралі, етики, естетики і права; 2) характеристика якісного боку управлінської діяльності суб'єкта управління [ГРЕ, с. 287].

Значна кількість полісемічних термінів менеджменту утворено перенесенням значення на основі метонімії (позначення наслідку процесу через назву самого процесу, суб'єкта дії через назву дії тощо), наприклад: *організація* – 1) створення системи та її структурних елементів, де здійснюються управлінські процеси, пошук виконавців, розподіл обов'язків і повноважень, дотримання відповідної технології управління [ШМ, с. 21]; 2) соціальна група, у якій існує функціональний поділ праці, спрямований на досягнення загальної мети [ШМ, с. 39] (модель “дія → наслі-

док дії”); *нагляд* – 1) спостереження з метою перевірки, різновид контролю; 2) орган спостереження за чим-небудь (модель “дія → суб’єкт дії”); *управління* – 1) особливий вид діяльності, який перетворює неорганізований колектив в ефективну, цілеспрямовану і продуктивну групу [АМ, с. 52]; 2) адміністративна установа або відділ якоїсь установи, організації, що відає певною галуззю господарської та ін. діяльності (модель “дія → суб’єкт дії”); *контроль* – 1) перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь; 2) установа чи організація, що перевіряє [ВТССУМ, с. 451], (модель “дія → суб’єкт дії”); *кантора* – 1) адміністративно-канцелярський відділ підприємства, установи; 2) приміщення, де перебуває такий відділ або установа [ВТССУМ, с. 450] (модель “суб’єкт дії → місце дії”). Засвідчено низку термінів, утворених унаслідок метонімічного перенесення (модель “дія → наслідок дії”): *планування, координація, регулювання, виробництво, дослідження* тощо.

Проведений аналіз зазначених термінів підтверджує думку дослідників про те, що однією із причин багатозначності терміна є його “міжкатегорійність”, яка полягає в тому, що у змісті поняття, представленого в терміні, виділяються ознаки, характерні одночасно кільком категоріям, а саме: “дія” і “наслідок дії”, “процес” і “величина”, “властивість” і “величина” тощо [6, с. 68; 3, с. 119]. На думку Л. Д. Малевич, для розмежування значень полісемантичних термінів доцільно використовувати терміни-варіанти або створювати спеціальні найменування за продуктивними словотвірними моделями у сфері термінології [14, с. 80]. Аналіз підручників і словників з менеджменту уможливив виявити незначну кількість таких термінів. Зокрема, В. В. Стадник, М. А. Йохна [СЙ, с. 461] та О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник [КМОМ, с. 407] процес побудови організації називають *організування*, а наслідок цього процесу – *організація*, аналогічно процес – *контролювання*, а наслідок – *контроль* [СЙ, с. 459; КМОМ, с. 403]. Єдиним ефективним засобом розмежування значень таких полісемантів є і залишається контекст.

Інший тип полісемії термінів виникає внаслідок уживання певного терміна в різних наукових сферах із практично незмінним семантичним ядром, але з іншим набором периферійних сем, що вчені кваліфікують як **міжсистемну полісемію** [19, с. 9]. Наприклад, термін *гомеостаз* у біології має значення “відносна сталість фізико-хімічних та біологічних властивостей внутрішнього середовища організму людини й тварин (сталість складу крові, температури тіла)” [ВТССУМ, с. 190]. До складу термінології менеджменту цей термін увійшов зі значенням “стійкий стан рівноваги системи в динаміці взаємодії із середовищем” [ВШКСМ, с. 336]. Незважаючи на розбіжності у значенні цих лексем, їх об’єднує спільна сема “рівновага”. Ілюстрацією до явища міжсистемної полісемії у терміносистемі менеджменту може бути низка термінів, зокрема:

дифузія у фізиці – це “процес взаємного проникнення речовин (газу, рідини, твердого тіла) за безпосереднього стикання, зумовлений тепловим рухом їхніх молекул”; у хімії – “перенесення речовин (солей, газів та ін.) у морській воді з зони високої їхньої концентрації в зону низької” [СІС, с. 375]; у менеджменті – “поширення нововведення на ринку” [ШМ, с. 500]. У політичній термінології термін *політика* має значення “загальний напрямок, характер діяльності держави, певного класу або політичної партії” [ВТССУМ, с. 849]; у терміносистемі менеджменту він зафіксований зі значенням “загальні орієнтири для дій і прийняття рішень, що полегшують досягнення мети” [КРАМ, с. 236]. У правознавстві термін *казуїстика* вживається зі значенням “застосування загальних статей закону до різних юридичних випадків” [ВТССУМ, с. 410], у менеджменті – це “спритність у доказі помилкових чи сумнівних положень” [ГРЕ, с. 243]. Полісемічний термін *кадри* обслуговує дві терміносистеми: 1) у військовій термінології – це “постійний склад військових частин, що не демобілізуються в мирний час” [ВТССУМ, с. 409]; 2) у менеджменті – “основний (штатний) склад працівників установи, підприємства тієї чи тієї галузі діяльності; усі постійні працівники [ГРЕ, с. 242]. Отже, “семантична структура слова наче розщеплюється на окремі аналогічні частини, на ознаки, які належать одночасно декільком категоріям” [9, с. 8]. Саме ця особливість семантики термінів, що функціонують у різних галузевих терміносистемах, споріднює явище багатозначності й омонімії, адже одним із шляхів творення слів-омонімів, як відомо, є розпад значень полісемічного слова. А відтак у науковій і довідковій літературі нерідко явища полісемії й омонімії не знаходять чіткого розмежування, і лексико-семантичні варіанти слова, що фактично набули вже статусу омонімів, об’єднуються у межах полісемічного слова.

Засвідчуємо значну кількість термінів із широкою семантикою, значення яких модифіковане в кількох науках: *амальгамація* (хім., менедж.), *абсорбція* (хім., фіз., менедж.), *акселерація* (мед., менедж.), *номенклатура* (політ., бухг., менедж.), *культура* (сусп., менедж.), *міф* (літ., менедж.), *квота* (політ., менедж.), *верифікація* (кіб., менедж.), *діагностика* (мед., фіз., менедж.), *діагноз* (мед., біол., менедж.), *компенсація* (мед., техн., менедж.) Оскільки значення цієї групи термінів подібні і ґрунтуються на переносних (найчастіше метонімічних) значеннях, незважаючи на їхню належність до різних терміносистем, зіставлення вживання подібних термінів у різних галузевих терміносистемах мови дає підстави кваліфікувати їх як полісемічні.

Деякі терміни ілюструють внутрішньосистемну і міжсистемну полісемію. Наприклад, термін *менеджер* має такі значення: 1) професійний спеціаліст з організації й управління у сферах виробництва, збуту, обслуговування, який має відповідну адміністративно-господарську само-

стійність [ГРЕ, с. 314]; 2) керівник-адміністратор, особа, відповідальна за вироблення й прийняття рішень з організаційних питань управління [ГРЕ, с. 314]; 3) підприємець у професійному спорті, розважальному бізнесі, який організовує виступи спортсменів, артистів [СІС, с. 630]. Перші два значення засвідчують явище внутрішньосистемної полісемії, третє – міжсистемної полісемії. Аналогічно термін *сектор*: 1) частина кривольінійної фігури, обмежена двома прямими, що виходять з однієї точки, та дугою між ними; 2) ділянка, обмежена радіальними лініями; 3) відділ установи, організації; 4) галузь державної, господарської діяльності [СІС, с. 825]. Перші два значення ілюструють явище міжсистемної полісемії, наступні два – внутрішньосистемної полісемії.

Зовнішньосистемна полісемія у сфері аналізованої терміносистеми пов'язана з термінологізацією загальноновживаних слів (наприклад, *коридор, поріг, вікно, ніша, портфель, дерево, ланцюг, комірці*). На думку В.В. Виноградова, між словником науки і словником побуту існує тісний зв'язок: "Будь-яка наука починається з наслідків, здобутих мисленням і мовленням народу, і в подальшому своєму розвитку не відривається від народної мови" [1, с. 6]

Термінологізація загальноновживаних лексем відбувається внаслідок зміни (звуження чи розширення) обсягу значення слова. Щоб загальноновживане слово стало терміном, йому потрібно пройти шлях переосмислення і переоформлення в мовній системі – зайняти там своє місце, вступити в нові формальні відношення з іншими лексико-семантичними варіантами [15, с. 10]. Так, слово *пропозиція* у загальному вжитку – "те, що пропонується чий-небудь увазі, виноситься на обговорення, розгляд і т.ін [ВТССУМ, с. 982]. У термінології менеджменту це – "обсяг товарів і послуг, який виробники готові надати при певних цінах" [АМ, с. 41]. Основні диференційні семантичні ознаки двох понять однакові, проте для спеціального поняття в аналізованій терміносистемі виявлено ще й інші ознаки, відсутні в загальноновживаному. Отже, термінологізація лексеми *пропозиція* відбулась внаслідок розширення значення слова.

Значна кількість загальноновживаних слів в аналізованій терміносистемі є компонентами полісемічних термінів-словосполучень: *ринкове "вікно", ринкова "ніша", "коридор" підприємницької свободи, дерево цілей, поріг беззбитковості, "білі комірці", "сині комірці", ланцюг команд, портфель замовлень, "золотий парашут"*. Зміст позначуваних ними наукових понять конкретизується у термінах-словосполученнях. Наприклад, загальноновживане слово *вікно* зі значенням "отвір для світла й повітря в стіні приміщення (будинку, вагона тощо), куди вставлено раму з шибками" [ВТССУМ, с. 146] засвідчене й у переносному значенні "перерва в чому-небудь, проміжок" [ВТССУМ, с. 146]. У термінології менеджменту це слово ввійшло до стійкого словосполучення *ринкове "ві-*

кно”, значення якого – “відсутність конкретного продукту на даному сегменті для задоволення конкретної потреби споживача” [КОДМ, с. 127]. Спеціальне термінологічне значення є похідним від переносного значення слова “вікно” і сформувалося внаслідок конкретизації його означуванним словом *ринкове*.

Термінологічного значення, за спостереженням В. В. Грещука, найчастіше набувають загальноживані слова із конкретним значенням, що підтверджує і наш матеріал, термінологізація ж абстрактних іменників відбувається рідко [5, с. 71]. Принаймні термінологізації абстрактних іменників у аналізованій терміносистемі не виявлено.

Проведений аналіз явища полісемії у терміносистемі менеджменту уможливило зробити такий висновок:

- полісемія у зазначеній терміносистемі дозволяє значно розширити номінативний потенціал мови без збільшення кількості власнемовних лексичних одиниць, що сприяє економії мовних ресурсів;

- з-поміж трьох різновидів полісемії (внутрішньосистемної, міжсистемної і зовнішньосистемної) найпродуктивнішою є міжсистемна полісемія;

- загальноживана лексика є постійним джерелом поповнення досліджуваної термінології;

- внутрішньосистемна полісемія хоч і виступає засобом мовної економії, однак є небажаним явищем, оскільки ускладнює наукову комунікацію.

Література:

1. Виноградов В. В. Вступительное слово / В. В. Виноградов // Вопросы терминологии: мат. Всесоюзного терминологического совещания. – М., 1961. – С. 3 – 10.

2. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – М.– Л., 1947. – 783 с.

3. Глушко М. М. Полисемия и синонимия терминов // Теория и практика английской научной речи / Под ред. М. М. Глушко. – М., 1987. – Ч. 2, §6. – С. 116 – 125.

4. Головин Б. Н. Лингвистическое сновы учения о терминах: [уч. пособие для филол. спец. вузов] / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М.: Высш. школа, 1987. – 104 с.

5. Грещук В. В. Термінізація абстрактних іменників української мови (в порівнянні з російською) / В. В. Грещук // Науково-технічний прогрес і проблеми термінології: Тези доповідей Респ. конференції (Львів, травень 1980). – К.: Наук. думка, 1980. – С. 70 – 71.

6. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания: [уч. пособ. для гос. ун-тов и пед. ин-тов] / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с.

7. Зеленцова М. Г. Многозначность терминов-заимствований микросистемы

“менеджмент” (на матеріалі українського і російського мов) / М. Г. Зеленцова // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 53. – С. 94 – 97.

8. Кравченко Т. П. Формування терміносистеми економіки АПК: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. П. Кравченко. – Миколаїв, 2006. – 20 с.

9. Красножан Ж. В. Из спостережень над омонімією в термінології / Ж. В. Красножан // Українське мовознавство. – 1988. – Вип. 15. – С. 3 – 10.

10. Крижанівська А. В. Склад і структура термінологічної лексики української мови / А. В. Крижанівська, Л. О. Симоненко, Т. І. Панько та ін.: ред. [А. В. Крижанівська]. – К.: Наук. думка, 1984. – 196 с.

11. Лепехи Т. В. Лексико-семантична та словотвірні особливості судово-медичної термінології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. В. Лепеха. – Дніпропетровськ, 2000. – 17 с.

12. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови / Л. А. Лисиченко: [навч. пос. для студ.-філол.] – Х.: Вища школа, 1977. – 114 с.

13. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии: вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. – М.: АН СРСР, 1961. – 158 с.

14. Малевич Л. Д. Термінологічна полісемія: онтологія явища, різновиди, шляхи впорядкування // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. VII. – С. 78-81.

15. Муравицкая М. П. Некоторые вопросы полисемии / М. П. Муравицкая: [мат. для спецкурсов и спецсеминаров по лексикологии]. – К.: КУ им. Т. Г. Шевченка, 1964. – 33 с.

16. Нікітіної Ф. О. Семантичні та словотвірні проблеми сучасної термінології / Ф. О. Нікітіна. – К.: Вища школа, 1978. – 30 с.

17. Павлової О. І. Полісемія в лінгвістичній термінології української мови / О. І. Павлова // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К., 2005. – Вип. VI. – С. 320-323.

18. Письмиченко А. Формування індустріально-будівельної термінології української, російської та англійської мов / А. М. Письмиченко // Українська термінологія і сучасність: матеріали II Всеукр. конференції. – К., 1997. – С. 82 – 85.

19. Рогач Л. В. Семантична основа лінгвістичних термінів в українській та англійській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Л. В. Рогач. – К., 1999. – 20 с.

20. Симоненко Л. О. Лінгвістичні проблеми унормування наукової термінології / Л. О. Симоненко // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. VII. – С. 21-25.

21. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології: [монографія] / Л. О. Симоненко. – К.: Наук. думка, 1991. – 151 с.

22. Солдатова Л. П. Розмежування явищ повної лексичної омонімії та полісемії (словниковий та функціонально-стилістичний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Л. П. Солдатова. – К., 2007. – 23 с.

23. Тараненко О. О. Полісемія / О. О. Тараненко // Українська мова: енци-

клопедія: [ред. В. М. Русанівський та ін]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.

24. Туровська Л. В. Військові звання та посади в Україні: [монографія] / Л. В. Туровська. – К. – Ірпінь: Перун, 2005. – 160 с.

Список умовних скорочень

1. АМ – Азбука менеджменту: Словник / І. Мальченко, М. Самокиш, О. Ковтун. – [Б. м.]: [Б. в.], 1993. – 68 с.

2. ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. – 1440 с.

3. ВШКСМ – Василенко В. О., Шостка В. І., Клейменов О. М. Ситуаційний менеджмент. Навчальний посібник. – К.: ЦНЛ, 2005. – 372 с.

4. ГРЕ – Генеза ринкової економіки / За наук. ред. Г. І. Башнянина і В. С. Іфтемічука. – Львів: Магнолія плюс”, 2004. – 688 с.

5. КДМ – Кондрашова-Діденко В. І. Менеджмент: Навч. посібник. – К., 1997. – 340 с.

6. КМОМ – Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. Основи менеджменту. – К., Академвидав, 2003. – 415 с.

7. КРАМ – Крамаренко В. І. Менеджмент: Навч. посібник. – К: ЦУЛ, 2000. – 248 с.

8. СДМ – Словник-довідник менеджера по управлінню конкурентоспроможністю. Дудник А. Д. – К.: КНЕУ, 1999. – 60 с.

9. СІС – Словник іншомовних слів / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.

10. СЙМ – Стадник В. В., Йохна М. А. Менеджмент: Посібник: – ЛД: Академвидав, 2003. – 464 с.

Крисанова Т. А.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ В УМОВАХ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОСТІ

Стаття присвячена розгляду основних прийомів перекладу англійських економічних термінів, які не мають терміну-еквіваленту в українській мові. Аналізуються причини безеквівалентності, визначаються шляхи перекладу однокомпонентних та багатоконпонентних економічних термінів.

Ключові слова: економічний термін, прийом перекладу, безеквівалентний, англійська мова, українська мова.

The article highlights the main ways of translation of English economic terms having no equivalent in the Ukrainian language. The main reasons which cause non-equivalence have been analyzed, the methods of translation of English one-componental and multi-componental economic terms have been distinguished.

Key words: economic terms, method of translation, non-equivalence, English language, Ukrainian language.

Проблема перекладу термінів з англійської мови на українську була й залишається однією з найбільш актуальних в сучасному перекладознавстві. Дослідження питання передачі термінів у процесі перекладу проводились науковцями В. І. Карабаном, Ф. О. Циткіною, Н. Г. Александровою, Л. І. Борисовою, В. П. Даниленко тощо. Особливий інтерес викликає цей процес для галузі економіки, оскільки за останнє десятиріччя саме вона зазнала інтенсивного розвитку. Економічна терміносистема англійської мови є чисельною та розгалуженою, що може викликати певні труднощі у процесі перекладу. Метою статті є визначити методи перекладу англійських економічних термінів, які не мають відповідних еквівалентів в українській мові. Економічна терміносистема динамічно розвивається, знаходиться в тісному контакті з життям і розвитком суспільства, реагує на зміни мовної ситуації, передає наукову інформацію. Тому наше дослідження є безумовно актуальним, оскільки сучасні наукові перекладацькі студії спрямовані на вивчення чинників, які впливають на вибір варіанту перекладу та їх зв'язку із специфікою мови перекладу. Об'єктом дослідження є економічні терміни англійської мови. Предметом – способи перекладу економічних термінів англійської мови в умовах безеквівалентності.

Безеквівалентні англійські економічні терміни хоча і не складають значної кількості економічної терміносистеми, але можуть викликати певні

труднощі при перекладі. Необхідно враховувати й те, що при перекладі перед перекладачем не стоїть завдання перекладу всіх компонентів лексичної одиниці, адже переклад не є проста заміна слова висхідної мови словом мови перекладу. Причиною безеквівалентності є тимчасове відставання однієї з мов в розвитку системи понять в тій або іншій області і екстралінгвістичні передумови в ході подальшого розвитку професійної сфери [3, с. 111]. Тому до безеквівалентної економічної термінології можна віднести ті терміни, які не представлені в понятійному апараті української економічної сфери через певні причини. Варто зазначити, що відсутнім в мові перекладу може бути саме еквівалентний термін, однак поняття може існувати в українській економічній реальності. Розуміння та вибір способу перекладу таких лексичних одиниць може відбуватись тільки з урахуванням певної екстралінгвістичної ситуації вживання термінів, адже саме ситуація дозволяє усвідомити специфіку змісту терміна.

Описовий переклад терміну спрямований на роз'яснення значення терміну. Описовий переклад бажано використовувати, коли переклад терміна згідно норм української мови не може адекватно передати його значення. Інколи однокомпонентний термін перетворюється на багатокомпонентний, який більш схожий на тлумачення терміну, ніж на термін, наприклад: *strangle* – подвійний опціон з одночасним продажем або купівлею опціону пут і опціону кол із різними цінами реалізації. Інший термін – *triangular merger* – в своїй структурі містить компонент, який називає геометричну фігуру, що надає йому певної символічності, яка, однак, повністю втрачається в результаті перекладу – поглинення шляхом злиття компанії-об'єкта з дочірньою компанією поглинача. Розширення синтаксичної структури терміна ускладнює процес перекладу, однак дозволяє точно передати значення відповідного терміна.

Транслітерація та транскрипція доречні, коли український еквівалент відсутній, в зв'язку з відсутністю такого явища в українській економічній професійній сфері, а пояснення є надто громіздким, наприклад: *hedger* – хеджер, *hedging* – хеджинг, хеджування, *netting* – нетинг, *acceptor* – акцептор, акцептант. Вживання цих прийомів перекладу демонструє тенденцію до інтернаціоналізації української економічної терміносистеми. І тому деякі економічні терміни, які поширені в різних мовах запозичуються, а не пояснюються. Крім того, відомо, що однією з вимог до терміна є його стислість та нейтральність значення. І тому вибір українського терміна буде підпорядковано цим вимогам, навіть через втрату певної метафоричності, яка притаманна деяким англійським економічним термінам, наприклад: *carptive funds* – кептивні фонди, а не “захоплені у полон фонди”. Транслітерація та транскрипція застосовуються при перекладі власних назв, а також деяких аббревіатур, наприклад: *cif terms* – умови *cif*, *DAGMAR model* – модель ДАГМАР. Деякі безеквіва-

ленті однослівні терміна беруть участь у формуванні складених термінів. Якщо значення безеквівалентного ключового терміна передається українським терміном, то і в перекладі похідного складеного терміну варто використовувати той самий спосіб перекладу.

Застосування прийому калькування при перекладі економічних термінів є можливим у зв'язку з приналежністю англійської та української мов до єдиної індоєвропейської сім'ї, що обумовлює існування спільних структурний рис. Саме прийом калькування забезпечує відтворення смислової структури лексичної одиниці. Структурна близькість мов, наявність в них мовах подібних структурних моделей є умовою, яка впливає на процес запозичення [2, с. 177]. Адже вплив чужої мови – не є тільки зовнішнім фактором, він пов'язаний з внутрішнім, іманентним розвитком мови [1, с. 107]. Калькування є доречним у випадках, коли його застосування не приводить до буквализму. Наприклад: *basic earnings per share* – базовий дохід на одну акцію, *revolving credit* – револьверний кредит, *inflationary spiral* – інфляційна спіраль.

Транспозиція та калькування застосовуються, також, для перекладу економічних термінів, які є препозитивно-атрибутивними словосполученнями. Складність перекладу таких термінів полягає у відмінності структур англійської та української мов та полісемантичності компонентів. Для адекватного перекладу таких термінів-словосполучень необхідно встановити семантичні зв'язки між компонентами терміну, зрозуміти значення кожного компонента окремо, вибудувати переклад терміна у відповідності до норм мови перекладу. У таких випадках може застосовуватись синтаксична транспозиція (переклад за допомогою перестановки членів словосполучення), наприклад: *general obligation bond* – облігація під загальне зобов'язання, *plastic card transaction* – розрахункові платежі за допомогою пластикових карток.

Особливої уваги заслуговує переклад англійських економічних термінів з метафоричним значенням. Як відомо, метафоричність, створюючи певний образ, компресує семантичну інформацію. Переклад таких термінів вимагає або пошуку метафоричного українського терміна, еквівалентного за значенням, або неметафоричного відповідника. В останньому випадку, зникає певна образність, притаманна англійському терміну та зменшується семантична компресія. Це призводить до збільшення українського терміна, наприклад: *pegging prices* – заморожування заробітної плати (*peg* означає прищипка), *turnkey project* – об'єкт, що здається під ключ, *sunrise industry* – галузь, що зазнає піднесення (*sunrise* означає схід сонця), *piggybacking* – об'єднання різнорідних проектів.

Інтерес викликає переклад складних термінів, які є утворенням специфічної конструкції (так звані лексикалізовані синтаксичні конструкції, голофразис або компресиви). Специфікою таких слів є те, що вони

є суто англійським мовним явищем, і відсутні в українській мові. Зазвичай такі терміни складаються із складного слова, утвореного оказіонально та простим терміном. При перекладі компресія таких термінологічних словосполучень втрачається, і вони перекладаються описовим способом відповідно до норм української мови. Наприклад: *going-out-of-business sale* – ліквідаційний розпродаж; *written-down-value method* – облік з залишкової вартості; *step-by-step implementation* – поетапне здійснення; *off-balance-sheet transaction* – позабалансова операція.

Таким чином, проблема перекладу термінологічної лексики, на перший погляд, є достатньо ґрунтовно досліджена в сучасному перекладознавстві. Однак переклад термінів, які не мають еквівалентів в мові перекладу залишається все ще актуальним питанням. Структурні, семантичні, синтаксичні відмінності термінів англійської й української мов створюють труднощі у виборі способу перекладу. Крім того існування англійських термінів, які не мають поки що відповідника в українській мові (наприклад, *mercy-go-round transaction*, *death valley*, *freeriding*) відкривають нові перспективи для подальшого дослідження, що становить інтерес як для теорії мови, так і для практики зіставлення мов.

Література

1. Гавранек Б. К. К проблеме смешения языков / Гавранек Б. К. // Новое в лингвистике. – М.: Прогрес, 1972. – № 6. – С. 94-112.
2. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – К.: КМ Academia, 2000. – 218, [1] с.
3. Циткіна Ф. О. Термінологія й переклад / Циткіна Ф. О. – Львів: ВЛІ, 2003. – 187 с.

Кузнєцова І. В.,

Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ СЕМАНТИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ

У статті визначаються особливості семантичних дериваційних процесів в англійській економічній термінології, розглядається семантичний спосіб утворення нових слів і нових значень, який знайшов своє відображення в дослідженнях, проведених на основі як загальнонародної лексики, так і різних термінологій.

Ключові слова: *семантична деривація, метафора, метонімія, звуження, розширення*

In this article it is considered the peculiarities of semantic derivational processes in English economic terminology. It is shown semantic ways of formation new words and new meanings in research works on the basis of ordinary words.

Key words: *semantic derivation, metaphor, metonymy, generalization, specialization.*

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть у словниковому складі англійської мови термінологічної сфери відбулися значні кількісні та якісні зміни, спричинені бурхливим розвитком бізнесу, економічною глобалізацією, впровадженням в життя сучасних інформаційних технологій. Ці зміни зумовили необхідність проведення комплексного аналізу процесів та явищ, які мають місце в лексико-семантичній підсистемі англійської мови термінологічної сфери.

У цих процесах суттєву роль відіграє семантична деривація (термін Д. М. Шмельова) [2] – утворення у слів нових значень: “Механізм перенесення найменувань, чи семантичної деривації, тобто появи у слів нових значень, може бути описаний на основі тих семантичних ознак слова, які роблять можливим його застосування для нових явищ та предметів” [2, с. 54]. До явища семантичної деривації відносять широке коло семантичних перетворень, у першу чергу, різні види перенесень (метафоричні, метонімічні, функціональні), зміну семантичного обсягу слів (розширення та звуження, спеціалізація значень), семантичні кальки.

У процесі переосмислення загальноновживаних слів, тобто термінологізації, відбувається збільшення потенційних можливостей значеневої структури звичайного слова, а також відбувається кількісне і якісне збагачення лексики. Головну роль у цьому грає метафора та метонімія.

У метафоричному способі утворення економічних термінів метафора виступає як засіб вираження спеціального поняття й слугує для переда-

чі знань, асоціюючи спеціальне поняття із загальновідомим, зв’язуючи ці асоціації по зовнішній подібності.

Bull markets are characterized by optimism, investor confidence and expectations that strong results will continue. – “**Ринки Биков**” характеризуються оптимізмом, впевненістю інвесторів і очікуванням, що підвищення ціни буде тривати.

A mom-and-pop business is typically a small family-run business. – **Семіний бізнес** це типовий маленький бізнес.

One of the most common mistakes made by inexperienced investors is trying to “catch a falling knife. – *Однією из звичайних помилок зроблених недосвідченими інвесторами це попитка схопити акції, коли ціни на них будуть стрімко спадати.*

Беручи участь у формуванні ринкових терміносистем, метафора допомагає створити систему понять економічної науки, її структуру. Щоб визначити роль метафори в терміносистемі, звернемося до словникового складу підмови економіки. В українській і англійській мовах метафора виступає засобом поповнення мовного інвентарю, що формується в процесах вторинної номінації.

The market is all bulls. – *На ринку панує настрій піднесення.*

The term “bull market” is most often used to refer to the stock market.... – Термін “**ринок биків**” найбільше часто застосовується до фондового ринку...

In business, a cash cow is a product or a business unit that generates unusually high profit margins.. – *У бізнесі, надійне джерело грошей (дійна корова) є продуктом або господарською одиницею, що породжує незвичайно високий коефіцієнт прибутковості.*

Killer bees (business), firms or individuals employed by a target company to fend off a takeover bid. – **Особи, що намагаються запобігти небажаному поглинанию компанії компанією**, фірми або фізичні особи працювали з компанією, яку бажали поглинути, щоб відогнати цю пропозицію.

Слід зазначити, що названі слова семантичного переносу в їхньому основному значенні мають у прагматичному компоненті лексичного значення значеннєвий елемент який приносить більшу користь людині; у вторинної номінації вони також зберігають цей значеннєвий фрагмент, і виходить, що вторинні найменування вказують на виконання специфічних функцій в економічному механізмі. Вони містять в собі у свій зміст семантичний компонент “певна перевага”, а це впливає на економічний процес.

Протилежну функцію в термінологічних найменуваннях несуть слова, що позначають диких тварин (bear – “учасник торгів, що вважає, що ціни будуть знижуватися; спекулянт, що грає на зниженні цін”), ці тварини не приносять особливого прибутку, у їхньому лексичному значенні не має значеннєвого елемента “корисний людині”:

The term “bear” has been used in a financial context since at least the early 18th century. Термін “ведмідь” використовувався у фінансовому контексті принаймні з початку 18 століття.

The most famous bear market in U.S. history was the *Great Depression of the 1930s*. – Найбільш відомий “**ринок ведмедів**” в історії США був під час Великої депресії у 1930.

White elephant is a valuable possession of which its owner cannot dispose and whose cost (particularly cost of upkeep) is out of proportion to its usefulness. – **Невигідне капіталовкладення** це вартісний капітал, який власник не розміщує і вартість якого знаходиться поза пропорцією прибутковості.

A *shark repellent* is any method of driving sharks away from an area, object, person, or animal. – **Антизагарбницька тактика** це будь-які заходи по захисту компанії від ворожого поглинення.

Системи вторинних значень є результатом семантичної трансформації первинних значень і слугують для позначення понять ринкової економіки з найбільш яскравим конотуванням уже названих предметів і явищ.

Іншим видом метафоричного значення в нашій матеріалі виступає експресивна метафора. Експресивна метафора – одне з виражень експресивної функції мови. Даний тип метафоричного значення простежується в жаргонному мовленні в сфері ринку й реклами, наприклад:

Is there the dilemma a “television donut” is a specific type of television commercial product?. – Чи існує дилема, є **рекламний ролик** (що поставляється виробником товару на радіо й телебачення, у якому залишена пауза для повідомлення адреси місцевого роздрібногo торговця) специфічним типом телевізійного комерційного продукту?

General Motors’ nut consists of 2 millions. – **Повна вартість витрат компанії Дженерал Моторс**, яка виступає спонсором цієї телепрограми складає 2 мільйона доларів.

Великий потенціал для економічної метафорики має медична метафора. У словнику за показником частотності ці метафори представляють невелику групу: *Market timing is never easy, so if you have a large sum to invest, you may prefer to drip-feed it in, either through a regular savings plan or by investing in chunks*. – Прогнозування фондового ринку це нелегка справа, якщо ви бажаєте інвестувати велику суму грошей, вам бажено зробити **капельне введення**, через постійний проект збереження або вкласти багато грошей.

The company now has 35 employees, more than double the number it had before the takeover. According to Lynch, the **capital injection** as a result of the deal has also allowed the firm to develop its databases... – Компанія зараз має 35 працівників, більш десятка були прийняті на роботу. Згідно з даними ірландської інформаційної агенції, **грошові вливання** це результат угоди, яка дозволила фірмі розвивати свою базу даних...

Зміна значення може привести до його деякого **звуження**, як це, наприклад, відбувається при використанні в економічній лексиці колірних метафор, що уточнюють особливості ринку:

Black Market is a registered trademark of Chico's Brands Investments – **На чорному ринку** (нелегальному ринку) зареєструвалася торгівельна марка Чіко Бренд Інвестмент.

Grey market – сірий ринок – це будь-який ринок дефіцитних товарів, що відрізняється від "чорного ринку" тим, що він легальний..

Звуження значення досягається формально використанням метафоричних наслідків, під якими розуміється введення інших, що раніше не згадуються потенційних компонентів, що не суперечать даній метафорі [2, с. 47]. В економічній лексиці виявляються метафоричні наслідки, які експліцирують наступні відносини:

– рід – вид (людина – гравець, донор, нічний сторож; транспортний засіб – корабель, локомотив, поїзд, train);

– ціле – частина (механізм – гайка, винтик, важіль; організм – кістяк; будинок – дах, що несе конструкція);

– експлікація властивості (організм – хвороба, вагітність, міцний організм, погода – бура, холод);

Can **fallen angels find their wings** again? – Чи можлива інвестиційна непривабливість компаній ?

The economy came out of a soft patch in the latter half of 2005, but ran out of steam and hit **an air pocket** in the first three quarters of 2006 – Економіка зійшла з шляху в останій половині 2005 року, але вичерпала свої можливості та й потрапила в яму, коли відбулося **стрімке спадання цін на акції** на початку третього кварталу 2006 року.

In business, a **white knight** may be a corporation, a private company, or a person that intends to help another firm. – У бізнесі, особи, які спасають компанію, можуть бути корпорацією, власною компанією, або людиною, які намериваються врятувати компанію.

Наступний тип семантичного термінотворення, властивий для досліджуваної термінології – **метонімізація**.

Основою метонімічного переносу найменувань, у результаті якого відбувається утворення термінологічних одиниць, є реальні зв'язки і відносини предметів і явищ об'єктивної дійсності. Це такі зв'язки і відносини, як просторові, причинно-наслідкові, атрибутивні, агентивні та ін.

But Ukrainian **leaders** will soon have to define their position more clearly. – Втім, українській **владі** незабаром прийдеться точніше позначити свої позиції.

Те саме слово може розвивати значення у двох напрямках. Так, слово **портфель** у рамках однієї парадигми утворить метафори: **портфель замовлень (пропозицій, проблем)**. У рамках синтагми це слово містить

у своєму метонімічному значенні доповнення й уточнення (портфель як вказівка на посаду, що вимагає використання портфеля): одержати портфель міністра, розподіл портфельів.

The *investment portfolio* is broadly diversified into six asset categories. – **Портфель цінних бумаг** диференціюється на шість категорій активів.

Real Estate Portfolio explores the increased focus on sustainability. – **Портфель нерухомості** привертає підвищену увагу на устійчивом розвітку.

При метонімічному переносі значення може відбуватися й розширення вихідного значення слова, що супроводжує, зокрема, розвиток відносин уміст – утримуюче й частина – ціле (синекдоха). Ці відносини проявляються в позначенні посадових осіб по резиденції, урядів по столицях, галузей промисловості по виробленому продукті, осіб по приналежності до партії, організації.

Kyiv cannot afford to ignore such amounts since, during all the years of its independence, Ukraine has received a little over 2 billion \$ in foreign investments. -*Такими сумами Києву зріх кидатися, оскільки за всі роки незалежності Україна одержала ледве більше 2 млрд. доларів іноземних інвестицій.*

Метонімічна репрезентація часто є результатом категоризації представлений економіки в термінах, що представляє частини тіла людини. З уведеного Адамом Смітом поняття, що відбиває регулювання ринкових відносин і вербалізованого метонімією (відношення частина > ціле) – невидима рука ринку, у мові економіки почалася активне використання тілесних метонімії. Економічні відносини категоризуються в термінах других органів і їхніх функцій. Через асоціацію з мозком репрезентуються, що відбивають розумову діяльність: обробка мозків – *lecture on smb, discipline smb; knock some sense into smb's head, vumik мозків – brain drain*, мозковий трест (центр) – *brain*, мозковий штурм – *brain storm*, купувати (скуповувати) мозки *to buy brain*. Асоціації з відсутністю “тілесності” підкреслюють недієздатність і нерішучість керівника, залежність від інших осіб (маріонетка, лялька, зомбі, труп – *puppet*), бажання не показувати ширі наміри (маска – *mask*).

Their company used the police “brainstorming”. – *Їх компанія використовувала політику “мозгового штурму”.*

The brain drain to the United States from many Central American and Caribbean countries is substantial – Vumik мозгів до США з багатьох стран Центральної Америки та Каррибського басейну є дуже істотний.

The company Coca Cola bought brain from company Pepsi Cola. – *Компанія Кока Кола купувала мозги компанії Пепсі Кола.*

По особливостях тіла, його частин, рис характеру й одягу формуються найменування груп людей, прізвиська окремих осіб, дається їх моральна й психологічна характеристика.

The term 'white collar' was first used by Upton Sinclair in relation to modern clerical, administrative and management workers during the 1930s. – Термін “білий комірець” був вперше використаний Ептоном Сінкларайном по відношенню до офісних, адміністративних та управлінських робітників починаючи з 1930 року.

The term **blue-collar** is derived from 19th century uniform dress codes of industrial workplaces. – Термін “**блакитний комірець**” отримав свою назву з 19 століття через фірмовий одяг працівників фабрик.

A **pink-collar worker** is employed in a job that is considered to be, traditionally, a female occupation – **Рожеві комірці** працюють за наймом, та традиційно їх розглядають як жіночу справу.

Семантична деривація є продуктивним засобом утворення термінів. Різновидами семантичної деривації виступають метафора та метонімія, а також розширення та звуження значення. Надзвичайно актуальною для економічної термінології є антропоморфна та зооморфічна метафора. Великий потенціал для економічної метафорики має медична метафора. Специфіка метафор-термінів економічних текстів вимагає розгляду їх функцій, і ми бачимо, що метафора, навіть як термін, залишається зображувальним засобом мови і демонструє здатність до розгортання образів. Тобто до метафори повертається традиційна експресивна функція. При розгортанні образу стерті метафори-терміни оживають, прикрашаючи текст та привертаючи до нього увагу.

При метонімічному переносі значення може відбуватися й розширення вихідного значення слова, що супроводжує, зокрема, розвиток відносин. Ці відносини проявляються в позначенні посадових осіб по резиденції, урядів по столицях, галузей промисловості по виробленому продукті, осіб по приналежності до партії, організації.

Усе сказане вище дозволяє говорити про продуктивність семантичного способу термінотворення, що свідчить про наявність генетичного зв'язку між термінологічними одиницями і загальноживаними словами, на основі яких вони виникли.

Література:

1. Баранов А. Н. Лингвистическая экспертиза текста / Баранов А. Н. – М.: Наука. – 2007. – 592 с. – (Семантика, Фразеология).
2. Шмелев Д. М. Проблемы семантического анализа лексики / Шмелев Д. М. – М.: Наука, 1973. – 168 с.

Кухарчук Г. В.,

Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

НАЙПРОДУКТИВНІШІ АБРОКОРЕНІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано різні погляди дериватологів на абрєвіатурну морфему, визначено та виокремлено найпродуктивніші аброкорені в науково-технічній термінології, досліджено їхні лексико-семантичні групи.

Ключові слова: аброморфема, аброкорінь, лексикалізація морфем, семантичне значення, абрєвіація, неологізми.

The article deals with the problems of abromorphemes and abroroots in the modern Ukrainian language, was researched most producing abroroots and their lexical groups in the scientific terminology.

Key words: abromorphemes, abroroots, the lexicalization of morphemes, semantic meaning, abbreviations, new words.

Лексичний склад сучасної української мови останнім часом активно поповнюють аброутворення. Абрєвіатури утворюються складанням скоро-чених основ і зазвичай є еквівалентом словосполучення. Абрєвіація як новий спосіб словотворення стала закономірним явищем, що було спричинене потребами нового суспільства. Незважаючи на численні дослідження, що присвячені проблемам абрєвіації в сучасній українській мові, скорочені лексичні одиниці залишаються в багатьох аспектах загадкою в лінгвістичному плані, оскільки мають своєрідну морфемну будову. У цьому й полягає актуальність наукової розвідки.

Мета статті – виокремити найпродуктивніші аброкорені сучасної української мови, визначити їх вживання та функціонування у складово-словесних аброутвореннях науково-технічної термінології, здійснити лексико-семантичний аналіз цих утворень. Для досягнення цієї мети розв'язано такі завдання:

- проаналізовано різні погляди дериватологів на абрєвіатурну морфему;
- визначено та виокремлено найпродуктивніші аброкорені в науково-технічній термінології;
- досліджено їхні лексико-семантичні групи.

У дослідженні абрєвіації, як одного із способів словотвору, сучасне мовознавство має вагомий і незаперечний здобутки. Проблеми абрєвіації і абрєвіатур викликали чималий інтерес у вітчизняній лінгвістиці. Це праці таких вчених: К. І. Тронь, М. Г. Сердюк, Р. Ф. Возна, Г. М. Віняр, І. М. Думчак, Н. Ф. Клименко, О. А. Стишов, А. Нелюба, Л. П. Кислюк, І. М. Климович, М. Ландер, які розглядали ці питання в різних аспектах. К.

І. Тронь у своїй праці порушує питання морфемно подільних абревіатур і виділяє “формалізовані компоненти” абревіатур на зразок обл, держ, голов, укр, що використовуються для творення багатьох складноскорочених слів в українській мові [9, с. 17]. М. Г. Сердюк досліджує структурні особливості абревіатур і виділяє “структурні морфемні” в таких словах як генштаб, партстаж, технагляд, педфак, партком, сількор [7, с. 14]. Структурно-семантичним типам абревіатур присвячує свою працю Л. В. Бойченко і розглядає їх дериваційну активність в українській мові 80-х років ХХ століття [1]. Р. В. Возна аналізує вживання абревіатур у діловому мовленні [2].

Термін “аброморфема” в українському словотворі вперше використала Н. Ф. Клименко, виділивши у складноскорочених словах повні або часткові еквіваленти морфем у вихідних словах, тобто аброморфемі [3, с. 44]. На сьогодні аброутворення привертають все більше уваги дослідників. Так, О. А. Стишов звернув увагу на масмедійні абревіатури кінця ХХ століття [8], А. Нелюба розглянув номінативно-словотвірні можливості абревіатур [6]. Ґрунтовно проаналізувала структурно-семантичні типи аброутворень С. М. Климович, виділивши специфічні особливості аброморфем та 3 типи аброморфемних утворень: 1) аброморфемно-словесні; 2) власне-аброморфемні; 3) комбіновані, що об’єднують два типи: аброморфемно-ініціальні та аброморфемно-складові [5, с. 15].

Поняття і термін “аброморфема” (“абревіативна морфема”) з’явилися у 60-х роках минулого століття у працях російських лінгвістів. Першою спробою дослідити і теоретично обґрунтувати поняття “аброморфема” є праця Д. Алексєєва “Сокращенные слова в русском языке” (Саратов, 1979). Українські мовознавці почали вживати цей термін пізніше (праці К. І. Тронь, М. Г. Сердюк). Аброморфема – це специфічний складник морфемно члено-ваних абревіатур, що спочатку міг мати або й не мати структурно-семантичний зв’язок з одним із компонентів вихідного словосполучення, але надалі став приєднуватися і до інших аброморфем, і до нових слів за готовим зразком-моделлю безвідносно до можливого вихідного словосполучення [5, с. 14]. Коли нові морфемні (аброморфемні) набувають самостійності значення та вживання, стають коренями і мають систему флексій, функціонують як самостійні слова, відбувається явище лексикалізації морфем, внаслідок якого і виникають так звані аброкорені. У процесі функціонування аброморфемно-словесних та власне-аброморфемних абревіатур відбувається вичленування зі складу слова певного семантичного збагаченого складника. За такої морфолого-словотвірної конденсації абревіатура втрачає позиції семантичного центру, що створює умови для процесу лексикалізації деяких аброморфем як способу утворення аброкоренів [5, с. 15]. Аброкорені відрізняються від повнозначних слів тим, що без зміни форми паралельно виступають

ще й у складноскорочених словах як пре-позитивні (авто-, фото-) чи як постпозитивні (-бух, -спец, -кор) абрєвіатурні морфеми. Аморфемному усіченню підлягають перш за все іменники, оскільки усічені відрізки слів легко приєднують відповідну систему флексій іменника (авто, метро). Під час своїх досліджень ми виділили 23 аброкорєні, що функціонують у сучасній українській мові. Розглянемо найпродуктивніші аброкорєні науково-технічної термінології.

1. Авто. Як аброкорєнь авто походить від французького *auto*, що є скороченням від *automobile*. Корєнєве гніздо з цим компонентом нараховує понад 90 слів. Слова з цим компонентом позначають: 1) просторові поняття: автодром, автополігон, автострада; 2) промислові галузі та вчення: авто-мобілебудування, автомобілізм тощо; 3) установи і організації: автобаза, автозавод, автомотогурток; 4) транспортні засоби: автобетоновоз, автодрезина, автожир тощо; 5) речовини і матеріали: автолак, автолак; 6) пристрої, механізми: автомат, автопокришка, автогума; 7) осіб за виконуваною роботою чи професією: автобудівник, автогонщик, автодиспетчер. Найчисленнішими є групи на позначення транспортних засобів, пристроїв, механізмів. Абрккорєнінь авто поєднується як з питомими словами – авто-будівник, автовізок, автозчєп, автопокришка, автосани, так із запозиченими: латинськими – автобус, автомобіль; англійськими – автовокзал, автотдиспетчер, автокар; французькими – автомоделізм, автосалон; німецькими – автодрезина; італійськими – автострада. На сучасному етапі нерідко утворюються нові слова, коли аброкорєнінь авто виступає як в препозиції, так і в постпозиції (Автобум, Автомир, Ладаавто, Укравто). Всі терміни з аброкорєнем авто стосуються автомобільної галузі.

2. Біо. Абрккорєнінь біо походить із грецької мови, де означає "життя" (*bios*). Основне значення аброкорєня – енергетичне поле, яке створюється живим організмом. Науково-технічні словники кінця ХХ – поч. ХХІ століття фіксують 82 слова з цим аброкорєнем. Слова з компонентом біо позначають: 1) наукові галузі: біоархітектура, біоастрономіка, біогеографія тощо; 2) сукупність чогось: біомаса, біогеоценоз, біозона; 3) організми, природні речовини, гірські породи: біогелі, біогени, біокорєктор; 4) дії, процеси, стани, способи дослідження: біогєнез, біолюмінесценція тощо; 5) осіб за професією чи виконуваною роботою: біоенергетик, біоенерготерапевт, біоінженер; 6) прилади, апарати, установки: біопотєнцєр, біосєнсор, біотєрм. Варто зазначити, що в останні роки компонент біо значно наростив свій потенціал. Це стосується й наукових термінів. У науково-технічних статтях фіксуємо слова біоконверсія, біогаз, біореактор (Вісник ВПІ, 2006, №6, с. 116). Компонент біо легко приєднується як до питомих (біопаливо), так і до запозичених основ (біогаз, біофільтр). Це запозичені основи грецького походження: біогєнез, біоекономіка; ла-

тинського: біоелемент, біопрепарат; французького: біоінженер, біолока-тор. Здебільшого ці терміни з біології та техніки.

3. Відео. Слова з цим компонентом мають 2 значення: 1) відео 1 – абровідповідник “відеомагнітофон”, загальна назва усієї сукупності відео-апаратури, обладнання, приладів тощо; 2) відео 2 – абровідповідник “відеофільм” і означає фільм, що записаний спеціальною відеокаме-рою на магнітну стрічку для демонстрації за допомогою відеомагнітофо-на. Нараховано 68 слів з цим компонентом. Терміни з відео1 позначають: 1) прилади і пристрої: відеоадаптер, відеограф, відеодетектор; 2) проце-си та явища: відеозавади, відеозв’язок, відеозмішування; 3) носія запису: відеодиск, відеострічка, відеофонограма; 4) наукові галузі: відеографі-ка, відеоінформатика. Терміни з відео 2 позначають зображення, що за-писані на магнітну стрічку спеціальною відеокамерою: відеогра, відео-кадр, відеосерія. Зазвичай, відео 1 та відео 2 сполучаються із запозичени-ми основами: грецькими – відеографіка, відеофон; латинськими – відеоа-трибут, відеокомутатор, відеотермінал; англійськими – відеоадаптер, ві-деобуфер; французькими – відеоінформація, відеоінформатика; німець-кими – відеоапаратура, відеосигнал; а також з питомими – відеозавади, відеозапис, відеозв’язок. Отже, аброкорінь відео1 та відео2 є частиною технічних термінів.

4. Радіо. Аброкорінь радіо у структурі науково-технічних термінів має значення: 1) “спосіб передавання на відстань і приймання звукової інфор-мації за допомогою електромагнітних хвиль”; 2) галузь науки і техніки, пов’язана з вивченням фізичних явищ, на яких ґрунтується такий спосіб, із практичним використанням їхніх властивостей (Новий словник іншо-мовних слів, 2008, с. 576). Кількість слів з аброкоренем радіо у спеціаль-них словниках різна. Загальна кількість слів – 227. Слова з цим компонентом позначають: 1) прилади, пристрої, механізми, апарати: радіоаккумуля-тор, радіокомпандер, радіокомпас тощо; 2) наукові галузі та їхні підрозді-ли: радіофізика, радіоелектроніка тощо; 3) збірні узагальнюючі поняття: радіобачення, радіобашта, радіовежа тощо; 4) процеси та явища: радіово-діння, радіокерування, радіоколивання; 5) осіб за фахом чи виконуваною роботою: радіоінженер, радіомонтер, радіооператор тощо; 6) організації, установи, об’єднання: радіокоманда, радіокомітет тощо. Аброкорінь ра-діо поєднується з українськими (радіобачення, радіовикличні), грецькими (радіоакустика, радіоґалактика), латинськими (радіоаврора, радіоаккумуля-тор), англійськими (радіомакер, радіоспорт), німецькими (радіогори-зонт), французькими (радіобюро, радіодевіація, радіожурнал, радіоінже-нер), італійськими (радіокомпас, радіостудія) основами. З наведених рані-ше прикладів видно, що компонент радіо може приєднуватися як до однієї основи (радіограма, радіотовари, радіосхеми), так і до двох основ (радіоте-лекерування, радіовисотомір, радіотелеграф, радіотелефонія). Цей аброко-

рінь досить про-дуктивний у сучасній термінології і легко сполучається з іншими основами, утворюючи нові слова.

5. Стерео. Аброквівалентом до аброкореня стерео є стереозвучання. "Словник іншомовних слів" подає 4 значення цього компонента: 1) "твердий", напр., стереотипи; 2) "просторовий", напр., стереометрія; 3) "стереоскопічний", напр., стереофільм; 4) "стереофонічний", напр., стереозвучання. Як аброкорінь стерео має 2, 3 та 4 значення. Спеціальні словники містять різну кількість слів. Загальна кількість – 87 слів.

Терміни з цим компонентом позначають: 1) прилади, пристрої, механізми: стереоадаптер, стереоапарат, стереодекодер тощо; 2) предмети, речі, що стосуються стереознімання: стереоекран, стереознімок; 3) методи: стереоізометрія стереофотограмметрія тощо; 4) дії, процеси, явища: стереобаланс, стереоголографія, стереоефект тощо; 5) вид мистецтва: стереокіно, стереомузика, стереофільм; 6) науки, вчення: стереометрія, стереомеханіка. Аброкорінь стерео поєднується як з питомими основами (стереоплатівка, стереосвітлина, стереозвук, стереозображення), так і з грецькими (стереоголографія, стереокартографія, стереокіно), латинськими (стереоапарат, стереомодулятор, стереокамера), англійськими (стереоадаптер, стереодекодер), французькими (стереобаланс, стереоавтограф, стереозвук). У наш час цей компонент є продуктивним, вживається у структурі наукових та технічних термінів.

Отже, за нашими спостереженнями, найпродуктивнішими аброкоренями у структурі науково-технічної термінології є авто, біо, відео, радіо, стерео, що продовжують нарощувати своє кореневе гніздо. Ми вважаємо, що аброкоренями іншомовного походження слід вважати такі аброморфеми, що внаслідок лексикалізації виділилися в аброкорені. Значна частина аброкоренів означає назви реалій сучасного життя, пов'язаних із розвитком науки і техніки. Зростає кількість аброкоренів зі значенням особи та аброкоренів, що означають організації, установи. Одні аброморфеми збігаються за значенням з неусіченим мотивувальним словом (спец), інші зберігають значення абрєвіатурного слова (мульти, порно, фото). Зрідка вони набувають самостійного значення (інтер). Теоретично кожна абрєвіатурна морфема, вжита в певному контексті і з певною метою, може лексикалізуватися. Це є доказом того, про що писала Н. Ф. Клименко ще у 90-х роках минулого століття: "У наш час на правах самостійних одиниць існують вивільнені частини складних слів на зразок відео, вело, кіно, радіо, стерео" [4, с. 114]. У науково-технічній термінології функціонування усічень як коренів стає нормою.

Література:

1. Бойченко Л. М. Структурно-семантические типы аббревиатур и диапа-

зон их деривационной активности в современном украинском языке: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.02 / “Языки народов СССР” / Л. М. Бойченко. – Харьков, 1985. – 24 с.

2. Возна Р. Ф. Аббревіатури в діловому мовленні / Р. Ф. Возна // Культура слова. – К., 1981. – Вип. 23. – С. 48 – 50.

3. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. та ін. Морфемно-словотвірний фонд української мови як дослідницька та інформаційно-довідкова система / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. І. Комарова, Т. І. Недозим, Т. В. Іванова // Мовознавство. – 1990. – № 6. – С. 41 – 50.

4. Клименко Н. Ф. Як народжується слово / Н. Ф. Клименко. – К.: Рад. школа, 1991. – 288 с.

5. Климович С. М. Структурно-семантичні типи абрутворень в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / С. М. Климович. – Запоріжжя, 2008. – 20 с.

6. Нелюба А. Номінативно-словотвірні можливості аббревіатур / А. Нелюба // Збірник Харківського філологічного товариства. – Харків, 2004. – Т. 10. – С. 233 – 241.

7. Сердюк М. Г. Аббревіатуры и графические сокращения в украинском языке: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.02 / М. Г. Сердюк. – Харьков, 1971. – 20 с.

8. Стишов О. А. Нові аббревіатури в мові мас-медіа кінця ХХ століття / О. А. Стишов // Мовознавство. – 2001. – № 1. – С. 33 – 40.

9. Тронь К. Л. Развития аббревиатур в украинском языке: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.661 “Языки народов СССР” / К. Л. Тронь. – Львов, 1970. – 20 с.

Лисенко М. О.,

Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, м. Київ

СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ ГІДРОЕКОЛОГІЇ

Стаття присвячена дослідженню особливостей словотвору одно-слівних термінолексем гідроекологічної сфери англійської мови. На основі широкої джерельної бази визначено роль у творенні даних термінів таких різновидів морфологічної деривації, як префіксація, суфіксація, словоскладання, комбінування слів за допомогою латино-грецьких формантів.

Ключові слова: термінологія, термін, словотвір, афіксація, похідний термін, префікс, суфікс, словоскладання, складений термін, компонент складеного слова, комбінований термін.

The article deals with the word-formation peculiarities of the one-word terms of the English hydroecology. Grounded on a wide source base the work investigates and characterises the role of suffixation, prefixation, composition and combination in the term-formation of this sphere.

Key word: terminology, term, word-formation, affixation, derivative term, prefix, suffix, composition, composed term, combining form, combined term.

Гідроекологія належить до новітніх напрямів вивчення водних ресурсів та їхньої охорони. Враховуючи залежність клімату Землі від гідроекосистеми, ця наукова дисципліна набуває особливого значення і бурхливо розвивається. Варто зазначити, що в зарубіжних наукових виданнях існують деякі неточності пов'язані з її визначенням. Доволі часто гідроекологію називають гідробіологією [33].

В енциклопедії “Британіка” тлумачення гідроекології взагалі відсутнє. А гідробіологія визначається, як наука, що асоціюється і традиційно пов'язується з лімнологією, яка займається дослідженням прісних вод [24].

Вітчизняні науковці розмежовують дослідницькі поля цих дисциплін. Вчені тлумачать гідроекологію як науку, що “вивчає водні екосистеми, їхні структури і закономірності функціонування, зумовлені взаємодією гідробіонтів як між собою, так і з навколишнім середовищем” [9, с. 215-216].

Враховуючи сучасний рівень інтернаціоналізації та глобалізації науки, необхідність консолідації та інтеграції зусиль різних держав та міжнародних інституцій в охороні навколишнього середовища, вивчення англійської термінології гідроекології набуває особливого значення.

Термінологія як складова літературної мови вже протягом тривалого часу є об'єктом наукового осмислення. Репрезентуючи систему наукових понять на концептуальному рівні, вона має універсальний, глобальний характер. Однак вербальні вирази науки мають певні особли-

вості у кожній літературній мові, а відтак, пошук специфічно національного в термінології конкретної галузі знань видається на часі [20; с. 16; 8; 5; 17 та ін.]. Водночас окремі підсистеми англійської термінології, зокрема гідроекологічна термінологіка, залишаються ще недостатньо вивченими.

Становлення і розвиток англійського категоріально-понятійного інструментарію, яким оперує гідроекологія, відбувалися внаслідок:

а) термінологізації загальнонавчальної лексики;

б) запозичення чужомовних слів та спеціальних найменувань з інших наук, зокрема, біології, зоології, ботаніки, екології, фізики, хімії, геології та ін. (наприклад, *sargopol* (з геології) – 'сапропель' – органічні або донні відкладення головним чином озер та лиманів, що складаються із органічних речовин і залишків гідробіонтів; *nannoplankton* (з біології) – 'нанопланктон' – організми планктону, розміри яких складають 5–50 мкм);

в) застосування процесів словотворення (афіксації, словоскладання тощо).

Дослідження шляхів поповнення термінологічного апарату сучасної науки знаходиться у центрі уваги мовознавців, оскільки наукова терміносистема, що зазвичай вважалася периферією літературної мови, зараз займає ключові позиції і стає активним провідником багатьох тенденцій розвитку лексики та словотвору в цілому [7].

Предметом нашого дослідження є словотвір, який пов'язаний не тільки з утворенням термінів на позначення нових понять, які потрібні суспільству, але й з підтриманням достатньої кількості похідних одиниць у мові науки, що забезпечують формальну і понятійну системність термінології окремої галузі, сприяють компактному вираженню потрібної термінологічної інформації [10; с. 15].

У ході збору та аналізу матеріалу були досліджені наступні фахові періодичні та наукові видання з метою виявлення гідроекологічних термінів: *Oceanological and Hydrobiological Studies* [28], *Ecohydrology and Hydrobiology* [23], а також лексикографічні англійські та багатомовні джерела, як от *The Oxford English Dictionary in 12 volumes* [32]; *Collins Dictionary of Environmental Science* [22]; *Encyclopedia Britannica* [24]; *The New York Times Encyclopedic Dictionary of the Environment* [31]; *Dictionary of Environmental Science and Technology* [30]; *Гидроэкологический русско-украинско-английский словарь-справочник: около 2000 терминов и понятий* [3]; *Англо-русский экологический словарь. Около 32000 терминов* [12]; *Англо-русский экологический словарь. Около 35000 терминов* [1]; *Тлумачний російсько-українсько-англійський словник з екології. Основні терміни: близько 3500 термінів* [19] тощо.

В результаті встановлено, що однослівні лексеми англійської гідроекологічної термінології (далі скорочено – АГЕТ), утворені морфологічним способом, становлять майже п'ятдесят відсотків досліджуваної терміносистеми. Решта – це терміносполуки різної структури, серед яких

домінують двослівні. Для подальшого опрацювання було обрано близько 700 однослівних термінологічних одиниць.

В англійській термінології гідроекологічної сфери морфологічна структура однослівної лексики представлена, головним чином 4-ма її різновидами:

1. Прості термінологічні одиниці (далі – ТО):

- а) питома і повністю асимільована запозичена лексика;
- б) частково асимільована лексика іншомовного походження;

2. Похідні ТО утворені: префіксальним, суфіксальним та префіксально-суфіксальним способами;

3. Складені ТО;

4. Комбіновані ТО.

Відносний кількісний склад цих термінологічних одиниць подаємо у наступній зведеній таблиці:

Таблиця 1
Похідні ТО АГЕТ утворені шляхом афіксації і представлені трьома її різновидами: суфіксацією, префіксацією та префіксально-суфіксальним способом словотворення

Прості ТО		Похідні ТО			Складені ТО	Комбіновані ТО
Питома і повністю асимільовані запозичення	Частково асимільовані запозич.	Утворені суфіксальним способом	Утворені префіксальним способом	Утворені префіксально-суфіксальним способом		
19%	6%	26%	19%	12%	5%	13%

І. В. Арнольд визначає префікс як дериваційну морфему, що стоїть перед коренем і змінює його значення [3].

Г. Марчанд тлумачить префікси як залежні морфемі, які стоять у передпозиції до вільних морфем [26, с. 129]. Він також зазначає, що тільки ті елементи, які стоять перед повнозначним англійським терміном можуть називатися префіксами [26, с. 132].

Префікси, за допомогою яких утворюється АГЕТ, можна умовно поділити на питому англійські і запозичені. Перші утворилися з незалежних слів англійської мови і є не досить численними: a-, be-, fore-, mid-, mis-, up-. Також в АГЕТ функціонують префікси іншомовного походження, які увійшли в терміносистему завдяки синтагматичним запозиченням з інших мов. Тобто коли певне число слів схожої структури запозичувало-

ся з інших мов, зразок міг сприяти новим утворенням шляхом злиття іншомовної морфемі з власне англомовною лексемою. В той час префікс ставав словотворчою морфемою [26, с. 129].

Жодних непорозумінь не виникає, коли ми говоримо про префікси, утворені в процесі розвитку мови на основі власних елементів, а також коли йдеться про ті, що мали статус префіксів в інших мовах (французька, латинська, грецька) і були запозичені звідти. Але деякі суперечності постають під час дослідження префіксів АГЕТ в різних лексикографічних джерелах.

Зокрема, префікси типу *bio-*, *hydro-*, *auto-* і т.д. не в усіх словниках кваліфікуються як префікси. Оксфордський тлумачний словник [32] і словник Вебстера [27] розглядають їх як компоненти складеного слова. В свою чергу, словник Лонгмана [25] вказує на їх приналежність до префіксів англійської мови. Цієї думки притримується також значна кількість вітчизняних та зарубіжних науковців [6; 17; 26].

Необхідно зазначити, що морфема у перед позиції до іншої морфемі виконує функцію префікса лише тоді, коли вона приєднується до вільної морфемі. З огляду на це, *hyper-* в терміні *hypersensitive* – це префікс, але у *hypertrophy* – ні, оскільки *-trophy* – це компонент складеного слова і не може самостійно функціонувати в англійській мові [26, с. 132].

Беручи вище сказане до уваги, можна стверджувати, що в АГЕТ нараховується:

а) понад 70 префіксів, які беруть участь у творенні похідних термінолексем, що мають структуру АБ, де А – префікс і Б – вільна морфема:

abio-, *a-*, *an-*, *ana-*, *aqui-*, *auto-*, *aero-*, *antho-*, *anti-*, *aplano-*, *argillo-*, *aucho-*, *bathy-*, *bio-*, *carpo-*, *chemo-*, *cryo-*, *desmo-*, *dia-*, *di-*, *disco-*, *echino-*, *ecto-*, *ento-*, *epi-*, *eu-*, *eury-*, *ex-*, *halo-*, *helo-*, *hema-*, *hemo-*, *hetero-*, *holo-*, *hydro-*, *hypo-*, *ichtyo-*, *in-*, *iso-*, *limno-*, *litho-*, *macro-*, *megalo-*, *mero-*, *meso-* *meta-*, *micro-*, *mono-*, *nanno-*, *necro-*, *nekto-*, *noo-*, *ophio-*, *ovi-*, *palaeo-*, *partheno-*, *pedo-*, *pelago-*, *photo-*, *phyc-*, *phyto-*, *pre-*, *psammo-*, *pseudo-*, *rheo-*, *steno-*, *sub-*, *sym-*, *thanato-*, *thermo-*, *troglo-*, *xeno-*, *xero-*, *zoo-*;

б) 17 префіксів, що утворили дериваційні терміни за схемою АБВ, де А – префікс, Б – вільна морфема, В – суфікс:

a-, *actino-*, *auto-*, *aero-*, *an-*, *aut-*, *bi-*, *bio-*, *co-*, *de-*, *di-* (*dy-*), *en-*, *epro-*, *epro-*, *epi-*, *em-*, *eu-*, *eury-*, *holo-*, *hydro-*, *ichtio-*, *im-*, *in-*, *macro-*, *micro-*, *mono-*, *osmo-*, *photo-*, *poly-*, *post-*, *pro-*, *pseudo-*, *rhaum-*, *re-*, *syn-*, *up-*.

Багато з цих префіксів походять з грецької і латинської мови та мають інтернаціональний характер. Деякі з них є більше, інші – менш активними. Незважаючи на це, не можна заперечити їх приналежність до цього виду афіксів. Адже вони повністю відповідають вимогам, які висувають науковці для зарахування тих чи інших морфем до групи префіксів англійської мови: вони не є незалежними, приєднуються до вільних морфем і модифікують значення останніх.

Щодо суфіксального способу творення АГЕТ можна відмітити його високу продуктивність. Близько 26% однослівних терміноелементів утворені суфіксальним і понад 12% – суфіксально-префіксальним способами.

Під терміном “суфікс” у науці, як правило, розуміють “афіксальну морфему, що стоїть після кореня (безпосередньо чи після іншої морфеми) і служить для творення нових слів чи граматичних форм” [13, с. 402].

За походженням суфікси АГЕТ можна умовно розділити на три основні групи:

- 1) суфікси, які утворилися в процесі розвитку англійської мови;
- 2) суфікси, що з’явилися в англійській мові внаслідок їхнього запозичення з романських та інших мов з повною або частковою асиміляцією;
- 3) афікси, що набули в англійській мові статусу суфіксів внаслідок запозичення великої кількості іншомовних слів, в яких вони були кінцевими елементами (зокрема, це стосується грецьких та латинських запозичень).

За цією класифікацією суфікси АГЕТ можна звести в наступну таблицю:

Таблиця 2

Якщо суфікси першої та другої груп є досить унормованими і класифікованими, то третя група викликає багато запитань і навіть суперечностей, а отже, вимагає детальнішої характеристики

I група	II група	III група
-er, -et, -ing, -th, -y.	-able, -age, -al, -ance (-ence), -ant, -ate, -er, -ery, -et, -ian, -ion, -ic, -ics, -ism, -ive, -ize, -ment, -oid, -ous, -tion (-ation), -ite.	-cide, -cyte, -graphy, -logy, -lysins, -meter, -metry, -phages, -phores, -scope.

Контакти англійської мови з багатьма іншими призвели до запозичення великої кількості іноземних слів, а разом з ними і дериваційних морфем. Справа в тому, що розвиток науки і техніки стимулює появу нових ТО на позначення певних понять. За вимогами термінології, ТО однієї сфери не повинні дублюватися в іншій науці. Трапляється, що вчені, даючи назву винаходу чи концепції виходять за межі рідної мови (у нашому випадку англійської) і вдаються до залучення лексичних одиниць та дериваційних морфем іншомовного походження. Як результат, в АГЕТ з’явилися похідні терміни утворені за схемою АБ, де А – вільна морфема, Б – суфікс, утворений від повнозначного слова іншої мови, який не функціонує автономно в англійській мові.

Варто також відмітити, що такі афіксальні елементи третьої групи не мають чітко визначеної функції суфікса власне англійської мови і у поєд-

нанні з подібними запозиченими елементами у передпозиції утворюватимуть, так звані, “комбіновані слова”, мова про які йтиме трохи згодом.

Як вже зазначалося, ми можемо назвати префіксом той формант, який не виступає в мові як самостійний і стоїть у передпозиції до вільної морфери. Відповідно, кінцевий елемент можна назвати суфіксом лише тоді, коли він приєднаний до повнозначного слова. Виходячи з цього твердження -score, -trophs, -phyts, -meter у сполуках galvanoscope, phagotrophs, retrophyts, hydrometer не можна вважати суфіксами, бо морфема, з якими вони сполучені не є вільними в англійській мові. Ці терміносполуки утворилися на основі грецьких слів, які в англійській мові були з’єднані інтерфіксом -o- і можуть гіпотетично відноситися до групи гібридів, оскільки складаються з іншомовних елементів, а також засобів англійської мови. Надалі ми будемо називати такий вид термінів комбінованими, згідно з класифікацією, наведеною в Таблиці №1 (див. вище).

Але незважаючи на велику кількість комбінованих терміносполук, існує ряд таких, які містять суфікси III групи. Наприклад, TO solarimeter – є суфіксальним дериватом тому, що “solar” подається в лексикографічних джерелах як незалежна лексема зі значенням “сонячний” і -meter – як “кінцевий елемент”, а в даному випадку суфікс, для позначення “інструменту для вимірювання чогось”.

Словоскладання є одним з найпродуктивніших засобів словотвору в англійській мові. Та попри це воно залишається найбільш суперечливим, коли йдеться про його лінгвістичний аналіз. Словоскладання – це поле дослідження, де постають складні завдання, численні проблеми залишаються невіршеними, а переконливі відповіді не надто легко знайти [29, с. 131].

В АГЕТ однослівні складені терміни становлять близько 5%, з чого впливає, що словоскладання відіграє мало помітну роль у творенні досліджуваних термінолексем.

Складене слово – це лексема, що складається з більше ніж однієї кореневої морфери [33].

Г. Марчанд, даючи визначення складеного слова, наголошує, що його елементи є поєднаними на базі відношення означення/означуване, яке називається синтагмою [26, с. 34-38].

Розмаїття типів складених слів зумовлює значну кількість їх класифікацій. Складені слова можуть бути класифіковані за типом поєднання і сполучуваного елемента, за частиною мови, до якого належить складене слово; за структурними ознаками частини мови, до якої відноситься складене слово; за семантикою на мотивовані та ідіоматичні; за структурою на ендо- та екзоцентричні, на синтаксичні та асинтаксичні і т. д.

У класі складених термінів-іменників АГЕТ ми також можемо виділити ендо- та екзоцентричні одиниці. До ендоцентричних належать ті ТО, які складаються з двох елементів, які є чітко вираженими детермі-

нантом і означуванім. При чому останній називає предмет, а детермінант модифікує його значення [2, с. 111]. Наприклад, *self-purification* – 'самоочищення вод'; *weed-fish* – 'смітна риба'.

Складені терміни гідроекології англійської мови представлені, головним чином, іменниками та прикметниками, які утворилися за такими моделями:

а) складені іменники

1. N+N: *watercourse* – 'водостік', *weed-fish* (переклад терміну див. вище) і т.д.;

2. A+N: *backwater* – 'заводь';

3. N+o+N: *parasitocenology* – 'паразитоценологія', *sporocyst* – 'спороциста';

4. V+N: *picklocks* – 'свердлуни';

5. N+ Participle I: *waterlagging* – 'заболочування ґрунту';

6. 1. Pron. self + N: *self-limitation* – 'самообмеження';

6. 2. Pron. self + Participle: *self-poisoning* – 'самоотруєння';

7. after +N: *after-harm* – 'залишкова шкідливість';

8. up + Participle I: *upweiling* – 'апвелінг' – підйом вод, що багаті біогенними речовинами, з глибинних зон океану до поверхні води;

б) складені прикметники

N+Participle I: *plant-eating* – 'рослиноїдні' тощо.

Вище вже згадувалася така група ТО англійської мови сфери гідроекології як комбіновані слова. Ці терміни були утворені поєднанням двох або більше компонентів складених слів. Деякі мовознавці [2, с. 80] наголошують на відмінності афіксів і компонентів складених слів, котрі також не є вільними у функціонуванні, але відрізняються від перших тим, що завжди запозичуються з іншої мови, в даному випадку з латинської чи грецької, де існували як такі або у вигляді окремих слів. Компоненти складених слів не схожі на усі інші запозичення тим, що вони трапляються в термінолексемах, які не зустрічалися в мові-джерелі, а були утворені лише на сучасному етапі розвитку англійської мови. Також, в той час, коли афікси характеризуються або передпозицією (префікси), або постпозицією (суфікси) по відношенню до повнозначної морфеми, один і той же компонент складеного слова може траплятися в різних позиціях. Порівняймо *retrophytes* і *phytophagy*, *phagotrophs* і *biophages*.

Комбіновані терміни, як і компоненти складених слів, носять зазвичай інтернаціональний характер.

Отже, характеризуючи основні закономірності словотвору англійської однослівної термінолексики гідроекології, можна зазначити, що на сучасному етапі її розвитку найбільш продуктивними є суфіксальний та префіксальний способи творення термінів. Не останнє місце займає комбінування формантів іншомовного походження для номінації певних наукових понять, а також суфіксально-префіксальний різновид терміно-

ворення. Варто відмітити той факт, що, попри свою поширеність в англійській мові, словоскладання не є типовим для цього прошарку термінів гідроекології англійської мови, про що свідчить відносно невелика їх кількість (див. табл. 1).

Бібліографія

1. Англо-русский экологический словарь. Около 35000 терминов / Акжигитов Г. Н., Мазур І. І., Маттіс Г. Я. – М.: Русский язык, 2000. – 603 с.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка: Учебник для студентов институтов и факультетов иностранных языков. – 3-е издание., перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 1986. – 296 с.
3. Гидроэкологический русско-украинско-английский словарь-справочник: около 2000 терминов и понятий / [ред.-состав. В. Д. Романенко]. – Київ: Деміур, 1999. – 262 с.
4. Грицьків А. В. Міжсистемна взаємодія як чинник термінотворення (на прикладі англословних фінансових термінів): дис. ... канд. філол. наук. 10.02.04/ Грицьків Андрій Васильович. – Тернопіль, 2004. – 256 с.
5. Гумовська І. М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти: дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.04 / Гумовська Ірина Миколаївна. – Львів, 2000. – 186 с.
6. Гутиряк О. І. Англійська термінологія маркетингу: структура та семантичні характеристики: дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.04 / Гутиряк Оксана Ігорівна. – Львів, 1999. – 209 с.
7. Даниленко В. П. О терминологическом словообразовании / Валерия Петровна Даниленко // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 1973. – № 4. – С. 76 – 78.
8. Дуда О. І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи): дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.04 / Дуда Олександра Ігорівна. – Львів, 2001. – 258 с.
9. Екологічна енциклопедія: у 3 т. / [гол. ред.-упоряд. А. В. Толстухов]. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2007 – 2008. – Т. 1 – 3.
10. Єнікієва С. М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови: Монографія / Санія Маратівна Єнікієва. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2006. – 303 с.
11. Журавлева Т. А. Особенности терминологической номинации: Монография / Татьяна Анатольевна Журавлева. – Донецк: АООТ Торговый Дом "Донбасс", 1998. – 253 с.
12. Коваленко Е. Г. Англо-русский экологический словарь. Около 32000 терминов / Е. Г. Коваленко. – М.: ЭТС., 1996. – 784 с.
13. Мала філологічна енциклопедія / [уклали О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк.]. – К.: Довіра, 2007. – 478 с.
14. Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка: Монография / Олег Давидович Мешков. – М.: Наука, 1976. – 248 с.
15. Полужин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення: Монографія / Михайло Михайлович Полужин. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 240 с.

16. Скоп'юк Т. Г. Термін у семантичній структурі англомовного тексту (на матеріалі обчислювальної техніки): дис. ... кандидата філолог. наук: 10.02.04/ Скоп'юк Тетяна Георгіївна. – К., 1997. – 150 с.
17. Стефанова Н. О. Сучасна англомовна термінологіка сфери освіти: дис. ... кандидата філолог. наук: 10.02.04 / Стефанова Наталія Олександрівна. – К., 2004. – 226 с.
18. Ткачева Л. Б. Основные закономерности английской терминологии / Людмила Борисовна Ткачева. – Томск: Томский университет, 1987. – 200 с.
19. Тлумачний російсько-українсько-англійський словник з екології. Основні терміни: близько 3500 термінів / [ред. А. А. Рудніка]. – Харків, 2000 – 736 с.
20. Харченко О. В. Особливості розвитку сучасної журналістської термінології англійської мови (1960-1990-ті рр.): дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.04/ Харченко Олег Валентинович. – К., 1999. – 234 с.
21. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцев]. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
22. Collins Dictionary of Environmental Science / Gareth Jones, Alan Robertson. – London: Harper Collins, 1990. – 474 p.
23. Ecohydrology and Hydrobiology. – Vol. 7 – 8. – 2007 – 2008. – № 1– 4.
24. Encyclopedia Britannica [Електронний ресурс]. – Режим доступу до енциклопедії: <http://www.britannica.com/>
25. Longman Dictionary of Contemporary English [director Della Summers]. – Twelfth impression. – Italy: La Tipografica Varese, 2008. – 1950 p.
26. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word Formation. – Munich, 1969. – 546 p.
27. Merriam-Webster Online Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника: 1. <http://www.merriam-webster.com/>
28. Oceanological and Hydrobiological Studies. – Vol. XXXVII. – 2008. – № 1-4.
29. Plag Ingo. Word-formation in English / Ingo Plag – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 240 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до книги: <http://books.google.com.ua/books?id=78KFCIHtJS4C&pg>
30. Porteous A. Dictionary of Environmental Science and Technology / Andrew Porteous. – Chichester; New York: Wiley, 1992. – 439 p.
31. Sarnoff P. The New York Times Encyclopedic Dictionary of the Environment / Paul Sarnoff. – New York: Equinox Books, 1973. – 352 p.
32. The Oxford English Dictionary in 12 volumes. – Oxford: Clarendon Press. – 1970 – 1982.
33. Wikipedia. The Free Encyclopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу до енциклопедії: <http://en.wikipedia.org/>

Лисенко О. М., Кульчицька О. І.,

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов, м. Горлівка

ДОСВІД ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ ФІКСАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ БІБЛЕЇЗМІВ: ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ

Лексикографічна фіксація фразеологічних біблеїзмів розглядається як одна з форм представлення мовної картини світу – її наукова репрезентація. Фразотворчі процеси не завжди відображаються в словниковій дефініції.

Ключові слова: лексикографічна фіксація фразеологічних біблеїзмів, мовна картина світу.

The lexicographic fixation of phraseological biblical expressions is regarded as one of the forms of representation of linguistic world image – its scientific reflection. The phrasebuilding processes are not always reflected in the vocabulary definition.

Key words: the lexicographic fixation of phraseological biblical, linguistic world image.

Системний підхід до вивчення фразеології як явища об’єктивної дійсності передбачає її структурування, дослідження побудови та системної організації змісту. В основу нашого поняття системності покладено концепцію мовної картини світу (МКС), в якій МКС розглядається як білатеральна єдність мовної та концептуальної картин світу. Мовна картина світу матеріалізує концептуальну картину світу, яка є “поняттєвим каркасом”, “ідеальним зліпком” об’єктивної дійсності. Більшість дослідників дотримується поділу концептуальної картини світу на первинний та вторинний сегменти, що є адекватним вираженням залежності вторинних концептуально-мовних сутностей від первинних. До первинного сегмента належать універсальні, інваріантні поняття, які матеріалізовані у МКС мовними одиницями у їхніх первинних номінативних значеннях. Вторинний сегмент утворено із складних концептів, які є результатом взаємодії та інтерференції основних понять, мають суб’єктивно-образне забарвлення та матеріалізуються фразеологічними одиницями (ФО).

Таким чином, у фразеологічній одиниці поєднуються такі якості вторинного сегмента мовної картини світу:

- 1) основна та додаткова інформація про світ;
- 2) інваріантність та варіативність знань про світ;
- 3) універсальність основного поняття, яке віддзеркалюється, та національна специфіка його мовної інтерпретації;
- 4) об’єктивна природа понять та їхнє чуттєво-образне сприйняття окремими суб’єктами [6, с. 21].

Поява нових фразеологічних одиниць пов'язана як з семантичною інтерпретацією основних понять первинного сегмента мовної картини світу, так і з подальшими видозмінами одиниць у вторинному сегменті, які продиктовані такими комунікативними потребами:

- 1) необхідністю позначення нових реалій життя, які незафіксовані у первинній концептуальній картині світу;
- 2) необхідністю більш виразної та образної інтерпретації явищ або об'єктів, які вже зафіксовано у концептуальній картині світу;
- 3) наповненням первинного імені суб'єктивною емоційно-забарвленою інформацією.

Картина світу є надзвичайно складним явищем, яке може бути репрезентовано:

- 1) у вигляді стихійної природної раціоналізації в мові;
- 2) у вигляді систематичної теоретичної раціоналізації у філософії, науці;
- 3) у вигляді метаопису через метамодельовання картин світу за результатами первинної (у мові) та вторинної (у філософії та науці) раціоналізації.

Форми об'єктивації картини світу залежать від видів свідомості, які їх створюють: перша пов'язана із звичайною свідомістю, друга – з теоретичною свідомістю та самосвідомістю, третя – з філософсько-методологічною рефлексією як особливим різновидом діяльності само-свідомості.

Зміни у концептуальній моделі світу знаходять своє відбиття в усіх способах її мовної репрезентації, в тому числі в одному з видів її наукової раціоналізації – лексикографії. Наприклад, при аналізі варіювання фразеологічних біблеїзмів виявлено такі зміни у способах їхньої лексикографічної фіксації:

1) в словникових формах досліджених фразеологізмів збільшилася кількість неозначених займенників та зменшилася кількість особових, присвійних та вказівних займенників;

2) в XIX-XX ст. мали місце зміни в словниковій фіксації дієслів дієслівних фразеологічних біблеїзмів: в лексикографічних джерелах XX ст. більш переважне використання інфінітивів, що віддзеркалює тенденцію в лексикографії до подальшої абстрагізації словникових форм:

Er hat so viele (oder: mehr) Schulden als Haare auf dem Kopfe [5, II/371] – *Mehr Schulden als Haare auf dem Kopfe haben* [4: III/1412].

Намагаючись досягнути найбільш адекватного та повного опису мовних одиниць в словнику, багато дослідників підкреслюють необхідність розробки особливої метамови словникових дефініцій, яка дозволить створювати послідовний та економний опис семантичного аспекту природних знаків [8, с. 10-11]. Метамова визначається як система невеликого набору елементарних значень, в якій “кожне її слово повинно виража-

ти рівно одне, по можливості елементарне значення, а кожне елементарне значення повинно виражатися рівно одним словом семантичної мови, цілком незалежно від того, в складі якого тлумачення воно зустрічається" [2, с. 70].

Дослідники розрізняють два види метамови: метамову змісту, яка є описом явища, позначеного ФО, та метамову знака, яка несе повідомлення про властивість фразеологічної одиниці мати певне значення та бути знаком певного явища. Існує також широке та вузьке розуміння метамови. Під метамовою у вузькому смислі розуміється мова словникових дефініцій, мова опису значень у тлумачному словникові. Широке розуміння метамови полягає "у сукупності лексикографічних параметрів, які відбивають усі відомості, що передаються словниками про структуру даної мови, історію її розповсюдження, функціонування та вивчення" [10, с. 4].

Метамова має деякі позитивні риси, а саме наочність та економічність, але слід констатувати, що вона достатньо бідна, одномірна, невиправдано складна і часто важка для розуміння внаслідок своєї штучності. Власне для того, щоб прочитати певну словникову статтю необхідно навчитися користуватися ще однією мовою. Виключне використання метамови для побудови семантичних дефініцій фразеологічних одиниць, які є мовними знаками з ускладненою семантикою, призведе до надмірної схематичності та штучності і ускладнить сприйняття. Слід відзначити, що лексикографи використовують окремі елементи метамови у складанні словникових дефініцій, ставлячи на їхньому початку найбільш загальний класифікатор одиниці, її ідентифікатор, але кількість та інвентар подібних ідентифікаторів складається емпірично та відзначається деякою розпливчастістю границь.

Приведені вище міркування є обґрунтуванням того, що мета створення штучної мови, яка описує фразеологічну семантику, є некоректно поставленою. При описі природної мови штучно створенні елементи метамовного характеру можуть використовуватися лише фрагментарно і лише як допоміжний апарат, який є "результатом певної пізнавальної роботи, перед усім вивчення природи та типів лексичного значення" [12, с. 50]. Наш підхід до проблеми мови словникових дефініцій складається у розумному компромісі між певними елементами штучності та живою, природною мовою. Даний підхід відповідає критеріям комунікативної та функціональної виправданості, які обумовлені особливостями виникнення та функціонування ФО та спрямовані на як можна повне задоволення вимог лексикографічного фіксування фразеологічних одиниць.

На даний момент існує дві тенденції побудови семантичних дефініцій: з одного боку, має місце уніфікація визначень за допомогою базових слів-дефініторів для семантично, дериваційно та стилістично однотипової лексики [11, с. 10], а з другого – спостерігається диференціація дефі-

ніцій в залежності від специфіки мовної одиниці, яка визначається, а також від об'єктивних та суб'єктивних факторів лексикографічного опису [3, 13, 7]. Друга тенденція є більш адекватною для практики лексикографічного опису фразеологічних одиниць, зокрема фразеологічних біблєзмів (ФБ), тому що вони є “полем пересічення семантичних, стилістичних та граматичних ліній” [5, с. 4], тобто мовними знаками складної природи: ФБ утворені від різних дериваційних основ, за різними структурно-семантичними моделями, мають різний лексичний склад компонентів, основу їхньої семантики складає асоціативний трансфер, який накладається на семантику лексичних елементів та ускладнює їх. Рисунок логічних зв'язків різних предметів та їхніх взаємовідносин у реальній дійсності віддзеркалюється у значенні слів та детермінує утворення різних асоціацій, можливих шляхів та мотивів вторинних та посередніх номінацій. Це дозволяє зберігати семантичну інформацію не лише у вигляді знакового значення слова, але і шляхом утворення різних змістів, художніх образів та асоціацій, тому фразеологічним біблєзмам властива різна конотація та стилістичне забарвлення.

Дана особливість фразеологічних одиниць повинна знаходити адекватне віддзеркалення в словникових статтях. ФО можуть набувати негативного, позитивного та нейтрального емоційного забарвлення і оцінності. Якщо ясно виражене позитивне чи негативне емоційне забарвлення фразеологічних одиниць можна визначити, виходячи з їхнього тлумачення, то у випадку одиниць з невизначеною, нейтральною конотацією їх можна трактувати у відриві від контексту як позитивно, так і негативно. Для повноцінного лексикографічного опису конотативного аспекту семантики таких одиниць словникову статтю слід доповнювати ілюстративними прикладами.

Т. С. Воробйова виділяє чотири види ілюстративних прикладів:

- 1) авторські ілюстративні приклади (авторіزم);
- 2) контекстуальні ілюстративні приклади;
- 3) екземпліфікацію (підтверджувальні ілюстративні цитати);
- 4) нульову ілюстрацію [9, с. 47-48].

Якщо авторські і контекстуальні ілюстративні приклади та нульова ілюстрація достатньо широко репрезентовані в тлумачних словниках, то екземпліфікація – рідко. В плані використання підтверджувальних ілюстративних цитат при фіксації одиниць з невизначеною оцінністю показовим є “Німецько-український фразеологічний словник” під редакцією В. І. Гаврися і О. П. Пророченко:

der Mensch lebt nicht vom Brot allein не самим хлібом, не хлібом єдиним живе людина.

Der Mensch lebt nicht vom Brot allein! Hut ab vor dem Erfinder dieser These, er hat sich unsterblich gemacht (H. Jobst) [1, I/125]

Словникова дефініція базується на строгій еквівалентності (значення фразеологічної одиниці повинно бути еквівалентним значенню тлумачення) та співвідносить менш відоме або зовсім невідоме поняття з більш відомим. У випадку з фразеологічними біблєїзмами дану вимогу не завжди може бути виконано, що обумовлене виключною складністю семантики даних одиниць і експресивно-емоційний прошарок ФО не завжди знаходить своє віддзеркалення у словниковій дефініції. Дане зауваження є справедливим і у відношенні структурно-семантичних змін ФБ, тому словникову статтю слід доповнювати різними позначками та ілюстративними прикладами.

Аналізуючи досвід розміщення ФО у словникових статтях, а також засоби лексикографічної фіксації змін одиниць, слід відзначити відсутність єдиного підходу до проблеми подання фразеологічних одиниць у словникових статтях. Можна виділити декілька принципів їхнього розміщення, що є показником недостатнього дослідження фразеологічного фонду мови. О. І. Молотков відзначає, що “проблема розташування фразеологізмів у словникові зводиться до встановлення зв’язку кожного окремого фразеологізму в усіх його формах вживання з другими фразеологізмами в системі мови. Досягається це тим, що кожний фразеологізм розташовується в словнику стільки разів, скільки він має форм вживання, які розрізняються компонентним складом, що, по суті теж саме, скільки в його складі компонентів, зо всіма їхніми лексичними видовими варіантами” [14, с. 255]. Але при цьому відзначається, що вибір міста розташування фразеологічної одиниці не має принципового значення, оскільки “система посилань завжди вкаже, де її слід шукати” [14, с. 255].

При лексикографічній фіксації похідних фразеологічних одиниць інший засіб репрезентації значень одиниць неможливий. Похідна ФО є мотивованим знаком і репрезентація її значення потребує відсилки до фразеологічної одиниці, яка її мотивувала. Дана фразеологічна одиниця набуває якості одночасової подвійної референції: до світу вторинних найменувань, фрагмент яких вона віддзеркалює, та до світу мовних одиниць, які послужили джерелом її виникнення. В результаті фіксації джерела виникнення фразеологічної одиниці має місце з’єднання нового досвіду з старим, встановлюються об’єктні зв’язки у світі через бачення їхніх схожостей та відмінностей, спільності та різниці ознак. Практика лексикографічної фіксації фразеологічних біблєїзмів показує, що в словниках часто відсутні дані про динаміку фразотворчих процесів і в словникових статтях фіксуються лише їхні результати – ФБ-derivати. Фіксацію фразотворчих процесів можна здійснювати за допомогою прийомів відсилання, які заповнять пробіли у відомостях про їхню динаміку.

В процесі фразотворення фразеологічні біблєїзми набувають структурно-семантичних змін, в результаті чого, на відміну від базо-

вих виразів, ФБ-derivati знаходять більш широке використання в мові, сполучаючись із знаменними частинами мови на рівні структурно-семантичних підкласів. Наприклад, базовий ФБ *man hat mich in dreck getreten* [3, I/597] використовується для позначення конкретної ситуації. ФБ-derivat *jem. in den Dreck treten: ihn unwürdig behandeln* [4, I/221] сполучується з підкласом імен особи. Свободна лексико-граматична сполучуваність відбивається при репрезентації ФБ-derivativ як їхнє типове оточення: *jmd., etw.* Фразеологічний біблєїзм *jem. auf Herz und Nieren prüfen* первісно співвідносився з одиничним іменником: *Du prüfest Herz und Nieren* [2, III/507]. Далі в результаті структурно-семантичних змін дана фразеологічна одиниця почала вживатися в сполучуваності з підкласом імен конкретних істот: *jem. auf Herz und Nieren prüfen* [4, III/1097]. Зміну лексико-семантичної та синтаксичної сполучуваності неможливо передати лише у тлумаченні нового значення ФБ-derivata, тому в подібних випадках доцільне використання екземпліфікації:

j-n durch den Dreck ziehen (тж. *j-n in den Dreck ziehen* або *treten; j-n mit Dreck bewerfen* або *besudeln*) розм. фам. змішати з гряззю, втоптати у болото кого-н.

Es ehrt die Kollegen, daß sie an dem Ruf ihres Betriebes so hängen, daß sie am liebsten auch einen Adler bestellt hätten, um den lästigen Hirsch aus dem Gerichtssaal zu heben, der nur gekommen war, ihr Etablissement in den Dreck zu ziehen (Wochenpost) [1, I/154].

j-n auf Herz und Nieren prüfen (або фам. *ausquetschen*) розм. піддати кого-н. суворому випробуванню.

“*Ich denke, ihr werdet bald heiraten*”, erwiderte Walter. “*Davon kann gar keine Rede sein. Ich muß ihn erst auf Herz und Nieren prüfen, ehe ich mich entscheide*” (W. Bredel) [1, I/331].

Ілюстративні приклади інтерпретують фразеологічну одиницю в синтаксичному плані, демонструють її дистрибуцію та сполучувальні властивості при використанні у контексті. Слід відзначити, що при тлумаченні фразеологічних одиниць в словнику слід уникати як неправильних, поверхових та недостатніх семантичних дефініцій, так і зайвої етимологічності, тавтологічності та енциклопедизму.

В процесі аналізу лексикографічної репрезентації фразотворчих процесів ФБ в словникових статтях відзначено деякі суперечні та спірні способи фіксації похідних одиниць. При лексикографічному описі фразеологічної антонімії має місце фіксація ФБ-антонімів в одній словниковій статті без яких-небудь ідентифікаторів, які б вказували на дане явище:

mit dem strome, gegen den strom schwimmen [3, III/538];

das wird dir den Hals (nicht) kosten [5, II/282].

У даних випадках має місце антонімічне фразотворення і фразеологічні одиниці протиставляються друг другу за існуючими диференцією

чими ознаками, позначають нетотожні поняття та співвідносяться з різними денотатами. Вирішальним фактором, який зумовлює спосіб лексикографічної фіксації ФБ-деривата даного типу, є факт утворення нової фразеологічної одиниці, яка не тотожна ФО-прототипу і відрізняється від нього семантичною та синтаксичною структурою. Більш доцільною є фіксація ФБ-антонімів в одній словниковій статті з уточнюючими позначками, наприклад “ant”.

Лексикографічну фіксацію ФБ-дериватів відмічено і другими спірними прийомами. До них відноситься вживання слів auch та oder як у правій, так і у лівій частині словникової статті:

1. einem die Leviten lesen, auch die Epistel, das Kapitel, die Lektion, den Text: ihm einen Verweis erteilen, ihn zurückweisen [4, II/959];

2. ein Lockvogel sein, als Lockvogel gelten (benutzt werden): durch leere oder falsche Versprechungen in eine Falle, einen Hinterhalt locken, Leidenschaft oder Begehrlichkeit reizen, um zu unüberlegtem Handeln zu verführen, aber auch: als bes. Schöne und billige Ware im Schaufenster Käufer werden [4, II/937];

3. weder warm noch kalt sein: nicht entschieden sein, gleichgültig, auch doppelzünftig [4, III/1695].

У першому прикладі є не зовсім зрозумілим, яка одиниця фіксується: ФБ-варіант або ФБ-синонім. В другому і третьому прикладах репрезентуються полісемічні фразеологічні біблеїзми, але їхню семантику в словниковій статті декодовано не зовсім чітко та їхнє адекватне тлумачення може бути затрудненим. В даному випадку треба чітко розрізняти фразеологічну полісемію та фразеологічну омонімію. Фразеологічна омонімія є верхньою границею полісемії і характеризується тим, що фразеологічна одиниця має два та більше значення, які не пов'язані між собою. Дані відмінності повинні знаходити своє відбиття при лексикографічній фіксації одиниць. Для декодування семантики омонімічних ФО слід чітко розмежувати їхні значення, наприклад, подавати їх з нумерацією; значення полісемічних фразеологічних одиниць можна фіксувати в словниковій дефініції, розподіляючи їх комою або крапкою з комою. При лексикографічній фіксації як варіювання, так і дериваційних процесів необхідно виробити єдиний підхід до репрезентації даних явищ: у випадку варіювання або синонімії можна використовувати скорочення типу “var.” або “syn.”; для фіксації фразеологічної полісемії – уточнюючу позначку “polysem.”.

В процесі структурно-семантичних змін фразеологічних біблеїзмів часто спостерігається згортання структури одиниці, що призводить до втрати зв'язку з джерелом виникнення ФБ:

Du bist das A und das O, in alten Kirchensagungen und in der Offenbarung 1, 8 von Gott gesagt, du bist der Erste und der Letzte, du umfassest alles [2, I/1];

Etw. ist das A und das O für jmd. Eine Sache ist für ihn elementar wichtig, eine Lebensbedingung, die Grundvoraussetzung [4, I/51].

В сучасних словниках часто спостерігається опущення посилань на джерело виникнення одиниці. У подібних випадках доцільне використання уточнюючої позначки “bibl.”, також можливе вживання точної звязки на джерело виникнення одиниці.

Фразеологічні одиниці є знаками складної природи і їхня адекватна репрезентація в словниках повинна ґрунтуватися на комплексному підході. Особливість семантики фразеологічних одиниць складається в результаті зміни значення усього комплексу за рахунок накладення на нього свіжого експресивно-стилістичного пласта, який є присутнім у складі значення фразеологізму у вигляді конотативних характеристик. З одного боку, зміст значення одиниці повинен знаходити своє відбиття власне в словниковій дефініції, з другого – необхідно декодувати конотативний аспект семантики фразеологізму, з третього – в словниковій статті повинні відбиватися результати фразотворчих процесів, які ведуть до утворення нових фразеологічних одиниць та до змін їхніх концептуально-мовних характеристик. Таким чином, в лексикографічному описі фразеологічних одиниць повинні бути присутніми такі елементи:

1) семантична дефініція, яка декодує сигніфікативно-денотативний аспект значення;

2) елементи метамовного характеру, які де-факто широко використовуються укладачами словників; наприклад, використання різних позначок (образно-переносних, хронологічних, часових, функціонально-стилістичних та інших);

3) ілюстративні приклади (авторські, контекстуальні, екземпліфікація та нульова ілюстрація), які інтерпретують фразеологічну одиницю в синтаксичному плані;

4) дериваційні дефінітори, які дають уявлення про джерела виникнення одиниці та її структурно-семантичні кореляції в плані фразотворення.

Значущість фразотворчого критерію, що запроваджується до словникової статті, є об'єктивною підставою для виділення угруповань фразеологічних одиниць. Утворення ономасіологічних категорій на фразотворчій основі має велике значення не тільки для збагачення знань про фразеологічну систему мови, але і для простеження шляхів розвитку людського розуму.

Література:

1. Анализ метаязыка словаря с помощью ЭВМ / Караулов М. Н., Молчанов В. И., Афанасьев В. А., Михалев Н. В. – М.: Наука, 1982. – 96 с.
2. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – М.: Наука, 1974. – 367 с.

3. Арбатский Д. И. О специфике семантического определения и его функциональных типах // *Вопр. языкознания.* – 1973. – № 5. – С. 50-59.

4. Арнольд И. В. Нарушение сочетаемости на разных уровнях – лингвистический механизм комического эффекта // *Сб. науч. тр. / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза.* – М., 1979. – Вып. 145: Вопросы синтаксиса и стилистики английского языка. – С. 100-109.

5. Бабкин А. М. Русская фразеология как объект исследования и преподавания // *Проблемы фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе / Тез. докл. межвуз. конф. 30 мая – 2 июня 1965 г.* – Череповец, 1965. – С. 4-5.

6. Беженарь И. С. Фразеологическая номинация возраста в современном английском языке: Дис.... канд. филол. наук. – Киев, 1994. – 158 с.

7. Белоноженко В. М. Фразеологическое значение и способы его разработки в словаре: Автореф. дис.... канд. филол. наук. – Киев, 1984. – 26 с.

8. Будагов Р. А. Сравнительно-семасеологические исследования. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1963. – 302 с.

9. Воробьева Т. С. Лингво-прагматическое описание адъективно-субстантивных фразеологических единиц в одноязычной немецкой лексикографии: Дис. ... канд. филол. наук. – Киев, 1989 – 176 с.

10. Караулов Ю. И. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. – М., Наука, 1981. – 366 с.

11. Комарова З. И. Проблема толкования специальных слов в словарях русского языка советского периода. – Свердловск, 1979. – 91 с.

12. Котелова Н. З. Искусственный семантический язык /теоретические предпосылки // *Вопр. языкознания.* – 1974. – № 5. – С. 49-63.

13. Лиховидова Т. В. Фразеологическое толкование коннотативного аспекта значения фразеологических единиц /на материале адвербиальных фразеологизмов современного английского языка: Автореф. дис.... канд. филол. наук.. – М., 1978. – 26 с.

14. Молотков А. И. Основы русского языка. – Л.: Наука, 1977. – 283 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Гаврись В. І., Пророченко О. П. Німецько-український фразеологічний словник. – Київ: Рад. шк., 1981. – 382 с.

2. Campe J. H. Wörterbuch der deutschen Sprache. – Braunschweig, 1807-1810.

3. Heyne M. Deutsches Wörterbuch von M. Heyne. – Leipzig, 1905.

4. Röhrich L. Der große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. 3. Auflage – Freiburg – Basel – Wien. Herder: 1992.

5. Wander K. F. Deutsches Sprichwörter-Lexikon. – Leipzig, 1867-1880.

Лисенко О. С.,

Національний університет "Острозька академія", м. Острог

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ, ЙОГО ДИФЕРЕНЦІЙНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТА ВИМОГ ДО НЬОГО

Стаття присвячена висвітленню теоретичних аспектів процесів термінологізації, визначенню змісту термінологічних понять, поданню їх визначальних характеристик.

Ключові слова: *термін, терміносистема, лексичне значення, макроконтекст, мікроконтекст, професійна лексика, номенклатура.*

The article is dedicated to the theoretical aspects description of terminology processes, definition of terminology notions and presentation of their distinctive features.

Key words: *term, term system, lexical meaning, macrocontext, microcontext, professional vocabulary, nomenclature.*

В останні десятиліття зріс інтерес лінгвістів та спеціалістів різноманітних галузей науки та техніки до проблем окремих терміносистем, що пояснюється зростаючим потоком наукової та технічної інформації, процесами інтеграції, стику наук, посиленням процесів термінотворення.

Пильну увагу лінгвістів завжди викликали номінативні процеси, що відбувалися у соціально та професійно обмежених сферах функціонування мови. Це зумовлено необхідністю вивчення способів номінації спеціальних понять, соціальною значимістю цього роду номінативних одиниць як засобу мовного представлення та кодування концептуальних знань конкретних сфер діяльності людини, а також тим, що спеціальна лексика та її осередок – термінологія є активною частиною лексики, що відображає розвиток науково-технічного процесу. Інтерес до юридичної термінології пояснюється суттєвою роллю мовних засобів в правовій діяльності. Норми права виражаються засобами мови, внаслідок чого будь-який громадянин може зіткнутися із термінологією права.

На даний момент доволі часто обговорюються проблеми термінології у зв'язку із автоматизацією інформаційних процесів, застосуванням різноманітних комп'ютерних програм для створення банків термінологічних даних, створенням автоматизованих словників. Останнє неможливо без стандартизації та уніфікації термінологічної лексики, вивчення лінгвістичних проблем термінології, виявлення особливостей термінотворення в кожній окремій галузі знання. Як зазначає Т. Кияк та О. Каменська "При нормалізації термінології лінгвістові доводиться вирішувати низки класифікаційних проблем, визначати, наприклад, кордони між термінами і загальноживаними словами, розходження між терміно-

логічними і загально мовними фразеологізмами, між термінами розглянутої галузі знання і лексичними одиницями суміжних галузей і т.п. Особливого значення набуває поділ знаків термінологічної системи на види, кожний з яких вимагає до себе особливого підходу з погляду нормалізації термінології.” [8]

Говорячи про термінологію, науковці вказують на відсутність у лінгвістичній науці загальноприйнятого визначення поняття “термін”. На даний момент існує велика кількість дефініцій, що пояснюється тим, що термін є об’єктом цілого ряду наук і кожна з них виділяє у ньому саме ті ознаки, які видаються найбільш суттєвими з її точки зору. Д. Ушаков визначав термін як слово, що є назвою суворо визначеного поняття чи спеціальне слово та вираз, що прийнятий для позначення чого-небудь в тій чи іншій сфері, професії. [14] На думку О. Реформатського, у подібному трактуванні поняття термінологія, номенклатура та спеціальна фразеологія об’єднуються, замість того, щоб бути диференційованими. [13] У своїй дисертації І. Гумовська, проводячи порівняльну класифікацію наявних дефініцій, підсумовує, що термін – це “слово чи словосполучення, що має спеціальне значення, виражає і формує професійне поняття, застосовується в процесі засвоєння наукових та професійних об’єктів і кореляції між ними” [3, с. 14]. О. Дуда, розглядаючи питання про співвіднесеність загальноживаного слова та терміна, виходить з розуміння терміна “... як слова, термінологічне значення якого є основним... В ідеальному випадку терміни – це слова, смислова структура яких вичерпується значеннями, пов’язаними зі спеціальною галуззю знань...” [6]. А. Ляшук у своєму дослідженні вказує на те, що термін – “... відносно експресивно нейтральний мовний знак (слово чи словосполучення), що виконує у мовній системі особливі функції маніфестації спеціального семантичного змісту, формування поняття професійної сфери і відображення його у мові” [11]. Аналогічну думку висловлює В. Лейчик: “Термін у сучасному розумінні – це лексична одиниця певної мови для спеціальних цілей – функціональної мови, яка є різновидом будь-якої етнічної мови, що позначає загальне – абстрактне чи конкретне поняття теорії, яка описує ту чи іншу спеціальну область знань та / чи діяльності” [10]. І. Рьобрушкіна розглядає поняття термін, виходячи із його етимології: в перекладі із латинської мови “terminus” означає межа, кордон. Як стверджує науковець, “Таке зіставлення дозволяє говорити про те, що термін є щось визначене, обмежене визначенням. І тут варто сказати про відмінність термінологічного визначення як виразника наукового поняття від “словникового” визначення як виразника лексичного значення” [12]. Специфіка термінів як особливого лексичного розряду слів полягає у тому, що вони створюються у процесі виробничої та наукової діяльності, внаслідок чого вони функціонують лише серед спеціалістів, що володіють відповідними нау-

ковими та виробничими реаліями, тобто макроконтекстом. Тому на відміну від загальноновживаних слів, однозначність яких забезпечується у комунікації певною ситуацією чи лінгвістичним контекстом, однозначність терміна регламентується екстралінгвістичним макроконтекстом чи лінгвістичним мікроконтекстом.

Аналізуючи різноманіття визначень терміна, можна виявити схильність науковців до виділення у терміні функціонального та змістового аспектів, оскільки усі ці визначення співпадають у тому, що термін – це слово чи словосполучення, пов'язане із поняттям, що належить до певної галузі знань чи діяльності. Відповідно термінологія – це система взаємопов'язаних термінів, які позначають систему понять певної галузі знань.

Слід зазначити про необхідність розмежування термінів, професійної лексики та номенклатури. Термін, виконуючи номінативну функцію, також відображає зміст поняття, на протигагу номенам, функції яких аналогічні функціям власних імен. Розглядаючи питання про співвіднесеність понять термінології та номенклатури, Т. Кияк та О. Каменська вказують, що “Номен виступає як відносно довільний “ярлик” предмета, конвенційно “прикріплений” представниками відповідної галузі знання, що не претендує на розкриття або хоча б часткове відображення в його формі лексичного значення” [8].

Щодо професійної лексики, то існує думка дослідників, що професіоналізми та терміни – це клас слів та словосполучень, що збігаються. Так, у підручнику з лексикології М. Шанського відзначається, що “професіоналізми – це спеціальні поняття, продукти праці, виробничі процеси. Тому їх називають інколи спеціальними словами або спеціальними термінами” [15]. Проте цей пласт лексики, що вживається на позначення спеціальних понять лише в сфері тієї чи іншої професії, не завжди відповідає нормам літературної мови. Професіоналізми можуть виступати як неофіційні та емоційно забарвлені еквіваленти до термінів: слово *slush*, що у повсякденному мовленні називає сльоту, бруд, талий сніг, вживається канадськими юристами у Британській Колумбії на позначення дня судового засідання, де розглядаються дріб'язкові сімейні позови. У цьому контексті слово набуває чіткого іронічного звучання. Цієї є думки притримуються А. Калінін, В. Прохорова.

У лінгвістичній літературі існує традиція характеризувати природу терміна через сукупність притаманних йому ознак. Основні із цих принципів були сформульовані ще у 30-х роках ХХ століття Д. Лотте, діяльність якого була пов'язана із укладанням та стандартизацією російської наукової та технічної термінології. Він висунув та обґрунтував наступні вимоги до терміну: стислість, однозначність, мотивованість, простота, узгодження із іншими термінами у терміносистемі, тобто системність. Науковець довів, що однозначність не виникає сама по собі, а є наслід-

ком чи повинна бути наслідком роботи над терміном тих, хто створює термінологію.

У своєму дослідженні І. Гумовська зазначає, що термін повинен “1) бути однозначним. Багатозначність терміна можна виявити тоді, коли зіставляються терміни певної галузі з термінами сусідніх галузей наук. 2) не мати синонімів; 3) відображати необхідні та достатні ознаки поняття, які створюють, з одного боку, узагальнення понять, а з іншого – їхню специфіку; 4) проявляти ознаку системності” [3, с. 15]. Як видно із наведеного переліку ознак, науковець залишає у стороні стилістичну нейтральність термінології. Проте відсутність емоційно-експресивного забарвлення витікає із третьої ознаки, описаної науковцем, а саме здатності терміна чітко передавати певне наукове поняття, а не відношення до нього.

Е. Дерді услід за В. Гриньовим розмежує властивості терміна та детально зупиняється на двох групах термінологічних вимог – форми та змісту. До першої групи вона відносить “1) *Відповідність нормам мови*, що передбачає усунення професійних жаргонізмів; 2) *Короткість терміна...* 3) *Дериваційна здатність терміна...* 4) *Інваріативність...* 5) *Вмотивованість терміна...*” [5, с. 23]. У другій групі вимог до терміна Е. Дерді виділяє відсутність суперечності між лексичним та термінологічним значеннями. При цьому науковець наголошує на характеристиках терміна як на тенденціях, що можуть реалізуватися в залежності від ситуації більшою чи меншою мірою, оскільки вони не є догматичними.

У межах лексичної системи мови терміни проявляють ті ж якості, що й інші слова, тобто їм властиві такі явища, як антонімія, ідіоматика. Один і той самий термін може входити до різних терміносистем однієї мови, що спричиняє міжнаукову термінологічну омонімію, наприклад термін *reduction* зустрічається у юриспруденції, фонетиці та філософії.

В контексті явища термінологічної омонімії важливим є питання контексту. Традиційно термінологи вважають, що термін не залежить від мовного середовища, у якому він перебуває. Принцип незалежності від контексту позначає вимогу, щоб термін завжди однаково розумівся представниками однієї професії. Тоді його однозначне трактування буде здійснюватися не через лексико-семантичну систему мови, а через систему наукових понять. О. Реформатський вважав, що термін “контекст” не потрібен, оскільки він зв’язаний із термінологічним полем, яке заміняє собою контекст. Такі твердження вірні для ідеального терміна, проте для розуміння значення полісемантичних термінів та явища омонімії потрібен нейтралізуючий контекст, у якому б реалізувалося одне із значень терміна.

Називаючи системність однією із основних ознак терміну, науковці розходяться у думках, розуміючи під цією рисою класифікаційну сутність (П. Даниленко), як словотвірну системність (О. Реформатський),

подвійну – термін як елемент терміносистеми, з однієї сторони, та як одиниця мовної системи, з іншої (Р. Будагов). У даному дослідженні системність розуміється як системні відносини термінів в межах термінології окремої галузі знань. Одним із суттєвих лінгвістичних джерел системності в термінологічній сфері виступає системність морфології та словотвору. У переважній більшості терміни формуються на основі мовних засобів, проте існуючі моделі та способи словотвору перетворюються у певну словотвірну підсистему фахової мови, підпорядковуючись вимогам та функціям цієї окремо взятої підмови.

Щоб вірно побудувати новий термін, слід визначити його обґрунтованість. Для цього дослідник повинен чітко уявити зміст самого поняття, наукову ідею, для якої воно необхідно, його місце серед інших у системі. Останнє важливо, оскільки чітка класифікаційна схема дозволяє відрізнити суттєві ознаки від випадкових, тобто визначити основні ознаки, що пов'язують це поняття з іншими поняттями цього ж класу, та ознаки, що його відрізняють. Вагому роль у цьому процесі відіграє вмотивованість терміна, під якою розуміється співвіднесеність терміна з іншими термінами той ж системи чи загальнозживаними словами. Ця внутрішня форма визначається у співвіднесенні із розповсюдженими у даній терміносистемі морфемами і з лексикою мови взагалі.

Виділяють дві основні точки зору на функції терміна: номінативну (Г. Винокур) та дефінітивну, тобто наявність у терміна чіткого і суворого визначення (О. Реформатський, В. Виноградов). Деякі з вчених не відокремлюють дві вищезгаданих функції, обґрутовуючи їх взаємопов'язаність (К. Левківська). Дослідники повністю відкидають стилістичні функції терміну (В. Лейчик, І. Квітко) або допускають їх обмежене використання (В. Даниленко). Як зазначає О. Галич, “Емоційно-експресивний ефект від введення до тексту твору термінологічних слів найчастіше пов'язаний з більшою або меншою екзотичністю їхнього звучання для вуха пересічного читача або з контрастом, який виникає між ними та узвичаєними словами, що їх оточують” [2].

Література:

1. Виноградов В. В. Русский язык. – М., 1947. – С. 29.
2. Галич Олександр. Теорія літератури: Підручник / Галич Олександр, Назарець Віталій, Васильєв Євген; за наук. ред. Олександра Галича. – К.: Либідь, 2001. – С. 204.
3. Гумовська І. М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / Гумовська Ірина Миколаївна. – Л., 2000. – 186 с.
4. Даниленко В. П. Лексико-семантическая и грамматическая особенности

слов-терминов / Исследования по русской терминологии. – М.: Наука, 1971. – С.78-90.

5. Дерді Е. Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / Дерді Емма Тіберіївна. – К., 2003. – С. 284.

6. Дуда О. І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / Дуда Олександра Ігорівна. – К., 2001. – С.13.

7. Квитко И. С. Термин в научном документе. – Львов: Вища школа, 1976. – 127 с.

8. Кияк Т. Р., Каменська О. І. Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2493/>

9. Левковская К. А. Теория слова, принципы ее построения, аспекты изучения лексического материала. – М.: Высшая школа, 1962. – 296 с.

10. Лейчик В. М. Культура термина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://library.krasu.ru/ft/_articles/0113944.pdf

11. Ляшук А. М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.17 / Ляшук Анна Миколаївна. – К., 2007. – С. 8.

12. Рёбрушка И. А. О термине “термин” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://www.ksu.ru/f10/publications/2004/articles_1_1.php?id=3&num=34000000

13. Реформатский А. А. Введение в языковедение. – М.: Просвещение, 1967. – 161 с.

14. Толковый словарь русского языка: в 4-х томах / [ред. Д. Ушаков]. – М., Гос. ин-т “Сов. энцикл.”; ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935 – 1940. Т. 4. – 1940 – С. 689.

15. Шанський М. Н. Лексика современного русского языка. – М., 1972. – С. 124.

Малевич Л. Д.,

Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

МОВНА І ПОЗАМОВНА ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ ПРОЦЕСІВ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОЗИЧАННЯ

У статті схарактеризовано особливості номінативних процесів у галузі спеціальної лексики, проаналізовано мовні та позамовні чинники появи запозичень в українській термінології.

Ключові слова: *термін, українська термінологія, запозичення.*

The paper characterises peculiarities of nomination processes in the field of special lexics, analyzes language and extralanguage causes of borrowings in Ukrainian terminology.

Key words: *term, Ukrainian terminology, borrowings.*

На сучасному етапі становлення української термінології питання про те, якою вона має бути – національною чи інтернаціональною, – набуває особливої актуальності, що пов'язано, з одного боку, з намаганням скерувати її розвиток шляхом максимального використання власних мовних ресурсів, чого українська термінологія була позбавлена впродовж багатьох десятиліть (удосконалення питомих терміновірних моделей, повернення до активного вжитку безпідставно вилючених термінів тощо), а з другого – з орієнтацією на міжнародний термінологічний фонд, інтеграцією до європейського наукового простору, потребою гармонізації національної термінології в умовах інтенсивної взаємодії різномовних терміносистем.

У численних мовознавчих розвідках термінологічне запозичання оцінюють неоднозначно: як нормальну функцію лінгвістичного життя, один із шляхів збагачення словникового складу мови на основі наукових, економічних, культурних зв'язків між народами [3, с. 93; 6, с. 110; 8], як недолік національних галузевих терміносистем [1, с. 49; 5, с. 15; 7, с. 14-15], як обов'язкову умову повноцінного функціонування і розвитку термінології [2, с. 119, 185-187; 4, с. 15; 9, с. 190; 10]. Важливо з'ясувати особливості номінативних процесів у галузі сучасної спеціальної лексики, проаналізувати кількісні параметри використання терміноодиниць, побудованих на ґрунті власних словотвірних засобів і запозичених з інших мов, виявити причини термінологічного запозичання. Останнє тісно пов'язано з проблемою доцільності залучення до українських галузевих термінологій спеціальних назв з інших мов.

Особливий інтерес становлять терміносистеми з давньою історією, які активно розвиваються сьогодні. До таких належить, зокрема, українська термінологія водного господарства (далі – УТВГ), перші писемні фіксації якої датуються XI століттям.

Запозичання термінів – багатоаспектний процес, який передбачає високий ступінь розвитку й самобутності мови-реципієнта, оскільки пов’язаний як з кількісними, так і з якісними змінами в терміносистемі.

Терміни-запозичення становлять близько 5% усього корпусу номінативних одиниць сучасної УТВГ. Така порівняно невелика кількість запозичень закономірна з огляду на давні витoki природно сформованої термінології, тривалий розвиток її в межах сільськогосподарської, яка зберігає історичні нашарування більшою мірою, ніж інші галузі словника і для якої загалом нехарактерне залучення елементів інших мов. Проникнення іншомовних лексем в українську термінологію відбувалося з неоднаковою інтенсивністю в різні періоди її становлення і розвитку, проте їх кількість неухильно зростала і продовжує зростати.

Основний вплив на процес запозичання термінів водного господарства мали позамовні чинники, а саме:

1. Інтеграційні процеси в науці, високий рівень розвитку цієї науково-прикладної галузі в країнах Західної Європи, який спричинив запозичення низки спеціальних номінацій разом з новими поняттями (дренаж, польдер, кольматаж та ін.). Проте в багатьох мовах, на відміну від української, нові поняття було названо термінами, утвореними на базі внутрішньомовних засобів. Наприклад, відповідниками до французького запозичення б’єф в англійській мові виступають терміни *teach*, *gace*, у німецькій – *Haltung*, *Kanalstufe*, в італійській – *tratta*, в іспанській – *tramo*, у чеській – *vodní zdrž*.

2. Тривале існування України в умовах економічної, суспільно-політичної та культурної залежності від сусідніх держав, що зумовило традицію орієнтуватися на досягнення панівних мов і запозичувати їх, навіть якщо вони не були досконалими чи суперечили нормам літературної мови. Так, на початку ХХ ст. в УТВГ функціонували терміни *риштак*, *позем*, *обвід* (пор. польськ. *gyszток*, *poziot*, *obwod*), у середині ХХ ст. – *качання* (води), *дернокладчик*, *землесос* (пор. рос. *качание* (води), *дернокладчик*, *землесос*). Запозичання термінів часто здійснювалося через посередництво чужої мови, іноді за наявності власного терміна: *труба* → *пура* (польськ. *tura*, нім. *Rohr*); *сточище* → *басейн* (рос. *бассейн*, франц. *bassin*).

Слід констатувати, що з середини 90-х років минулого століття потужним джерелом запозичень такого типу стала англійська мова: *двовідвальний плуг* → *лістер* (англ. *lister*), *дощувач* → *спринклер* (англ. *sprinkler*) та ін.

3. Суспільно-психологічні чинники, які справляють не визначальний, але вагомий вплив на проникнення іншомовних термінологічних елементів.

Особливої актуальності цей аспект набуває сьогодні, коли постколоніальна Україна усвідомлює себе частиною європейського і світового наукового простору, має доступ до найновішої наукової інформації і технологій, переймає здобутки інших народів в економіці, науці, освіті тощо, при цьому реальною стає загроза швидкої англійзації українських наукових терміносистем. Підтвердженням цього є різке збільшення в наукових текстах кількості термінів-запозичень з англійської мови, що пов'язано зі зростанням міжнародного престижу цієї мови, набуттям нею глобального статусу в сучасному світі, широким використанням у науковій і технічній сфері.

Терміни-англіцизми часто вживаються замість наявних національних відповідників, іноді без належної правописної, фонетичної, граматичної адаптації (бордер, НРК, ріббон-чек, інжиніринг, ріджер, моніторинг (меліоративний)). Так, замість терміна карликів полин використовують солт сейдж (англ. *solt sage*). У складі термінологічного гібриду корругейшнс-борозна (варіанти: корругейшинс-борозна, хвиляста борозна) наявний власний термін борозна, що зі спеціальним значенням фіксується, починаючи з XI століття, і некоректно транслітерований англіцизм *corrugations*. Терміни саббінг (англ. *subbing*), стріп-чек (англ. *strip check*), ріллс-борозна (англ. *rills*) та ін. не відповідають чинним нормам написання слів іншомовного походження (мало б бути принаймні сабінг, стріпчек, рилзборозна).

Прикметно, що такі терміни, як правило, не зафіксовані в загальномовних тлумачних словниках, галузевих довідниках, словниках іншомовних слів і для з'ясування їхніх значень слід звертатися до перекладних лексикографічних видань. Українські фахові тексти, у яких надуживають подібною термінологією, справляють враження неякісно перекладених і фактично потребують перекладу з української мови українською.

Без сумніву, поряд із позамовними існують і внутрішньомовні причини запозичання іншомовних спеціальних одиниць:

1. Термінування галузевих понять за допомогою власномовних слів не може бути нескінченним, по-перше, через природну обмеженість лексичних ресурсів кожної мови і, по-друге, тому, що не завжди вдається знайти вдалі позначення в національній мові. Так, одна з галузей водного господарства – гідромеліорація – тривалий час не мала усталеної назви, врешті з цілої низки варіантів (водовпорядкування, господарство водне та ін.) було обрано запозичений термін як найдосконаліший.

2. Запозичений термін, як правило, однозначний, не має емоційно-експресивного забарвлення навіть на початковому етапі функціонування в терміносистемі. Саме намаганням уникнути полісемії власних мовних елементів з їхньою прозорою внутрішньою формою іноді пояснюють появу запозичень, які більше відповідають вимогам нейтральності

й однозначності терміна: збирач – колектор, нагромадження – акумуляція, невисокий вал – банкет. Хоча, з другого боку, у термінології функціонують численні метафоричні найменування (агресивність води, чаша водойми, зуб греблі, нитка водоводу, бетонний одяг, молодший канал), що мають набагато яскравіше емоційно-експресивне забарвлення, яке успішно нейтралізує науковий контекст.

3. Використання запозичених термінів часто зумовлено їхньою здатністю передавати розчленоване поняття однослівним найменуванням (з погляду мови-реципієнта), що відповідає вимогам стислості терміна, напр.: сейші (франц. seiches) – повільні коливання водної поверхні; тальвег (нім. Talweg) – лінія найнижчих позначок дна долини. Такі запозичення, як правило, не мають національних відповідників, окрім описових зворотів, і характеризуються високою точністю.

4. Переваги іншомовних елементів можуть бути пов’язані з їхньою деєриваційною продуктивністю. Так, високими можливостями утворювати похідні одиниці відзначаються запозичені терміни гумус (лат. humus) (гумусний, гуміфікація, гумусоутворення, багатий гумусом), коагуляція (лат. coagulation) (коагулятор, коагулянт, коагуломір) та ін. За нашими спостереженнями, сучасним термінам-неологізмам, як правило, не притаманна термінотворна гнучкість (гревіті, бордер-діч, міскас, хог-волоуз та ін.), що знижує їх роль у термінології як системоутворювальних елементів.

5. Важливим стимулом для проникнення іноземних слів є інтернаціоналізація термінології – процес, що особливо активізувався в останні десятиліття й охопив сучасні високорозвинені мови.

Таким чином, запозичання іншомовних терміноодиниць виступає важливим засобом поповнення українського термінофонду, певною мірою сприяє його міжнародній поняттєвій уніфікації й унормуванню.

Терміни-запозичення, часто переважаючи власне українські найменування в однозначності, точності, короткості, поступаються їм у можливості експліцитного відображення системних зв’язків наукових понять, прозорості значення, здатності надавати термінології національної своєрідності. Використання запозичених термінів потребує подальшого вивчення й критичного аналізу з погляду доцільності залучення таких назв до української термінології.

Література:

1. Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 48-54.
2. Д’яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К.: Видавничий дім “КМ Academia”, 2000. – 216 с.
3. Колесникова І. Специфіка номінаційних тенденцій у сучасній україн-

ській економічній термінології // Українська термінологія і сучасність: Збірн. наук. праць. – К., 2009. – С. 91-93.

4. Панько Т. І. Концептосфера термінологічної розбудови української мови // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С. 14-21.

5. Пономарів О. Повернення до національних засад в українській термінології // Вісник Національного ун-тету “Львівська політехніка”: Проблеми української термінології. – Львів, 2002. – № 453. – С. 14-16.

6. Пфандль Х. О силе и бессилии пуризма // Вопросы языкознания. – 2003. – № 6. – С. 99-112.

7. Селігей П. О. Що нам робити із запозиченнями? // Українська мова. – 2007. – № 3. – С. 3-16.

8. Филлмор Ч. Дж. Об организации семантической информации в словаре // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1983. – Вып. 14. – С. 23-60.

9. Jurkowski M. Kultura języka w nauce i technice // Frycie St., Jurkowski M., Sicińska K. Kultura języka polskiego. – Warszawa, 2005. – S. 184-198.

10. Scujina V. Vitality of Latin and Greek Word-elements in the Morden Interlingual Term-building Processes // www.liis.lv/latval/Darbinieki/Jaunicitvasarefer.htm.

Митник М. М.,

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ “ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ” ЯК ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ ФОРМУВАННЯ ФРАНКОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ТУРИЗМ”

У статті розглянуто існуючі трактування поняття “туристичний продукт” авторами вітчизняних і франкомовних видань, виділено його особливі ознаки і класифікації для удосконаленого бачення студентами останніх тенденцій розвитку світового туризму і формування умінь та навичок іноземної комунікативної компетенції професійного спрямування.

Ключові слова: *поняття “туристичний продукт”, іноземна комунікативна компетенція професійного спрямування*

In this article we examine the interpretations of notion “tourist product” considered by the authors of native and francophone editions, its special signs and classifications for the improved vision by the students of the last progress of world tourism trends and the formation of abilities and skills of foreign communicative competence of professional direction.

Keywords: *notion “tourist product”, foreign communicative competence of professional direction*

Туризм як феномен ХХ століття продовжує стрімко розширювати й зміцнювати свої позиції як соціокультурна практика й модель рекреації, дозвілля й бізнесу, система міжнародних туристських зв'язків і комунікацій, туристський ринок і великомасштабна індустрія й у цілому як транснаціональне й мультикультурне по своїй природі явище. В умовах відкритого суспільства до майбутніх фахівців сфери туризму ставиться вимога оволодіння двома іноземними мовами, яка є не потребою, а швидше необхідністю для міжнародного спілкування як в повсякденні, так і в професійній діяльності.

Актуальність майбутнього дослідження обумовлена реформуванням сучасної системи вищої освіти в Україні та зростаючими вимогами суспільства до мовної підготовки майбутніх працівників туристичної галузі, здатних виступати учасниками міжкультурного спілкування в професійній сфері. Іноземна комунікативна компетенція є однією з найважливіших складових професійної компетентності сучасного фахівця. Необхідність оптимізації процесу навчання іноземних навичок й умінь студентів спеціальності “Туризм” вимагає використання передового досвіду, експериментальних методів та засобів інтерактивних технологій з урахуванням специфіки професійної підготовки. Тому автентичні джерела

у навчанні є необхідністю для формування умінь та навичок іншомовної комунікативної компетенції професійного спрямування. Нами пропонується порівняльний аналіз існуючих трактувань вітчизняних й іноземних авторів поняття “туристичний продукт”, його особливих ознак і класифікацій полягає в удосконаленні даного терміну з урахуванням вчень авторів франкомовних видань для полегшення вивчення і розуміння студентами іноземної літератури туристичного спрямування. Окрім цього, подібне дослідження важливе для розвитку туристичної галузі та вдосконалення процесу навчання іноземної мови професійного спрямування, зокрема для майбутніх спеціалістів сфери туризму.

Значний внесок у теоретичні й практичні дослідження основ туризму здійснили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як І. Т. Балабанов, В. В. Богалдин-Малих, А. М. Виноградська, С. П. Гаврилук, А. П. Дурович, В. К. Євдокименко, О. С. Запесоцький, Д. К. Ісаєв, В. О. Квартальнов, О. О. Любіцева, Т. І Ткаченко, І. М. Школа, Ф. Котлер, В. Мідлтон, Петігрю, Тюржон-Дармон, Монро М. та ін. У їхніх працях досліджуються основні поняття туризму, його види й класифікації, проте в цих роботах не враховані останні тенденції розвитку галузі туризму. Вивчення досвіду інших держав, зокрема Франції, країни з розвинутими демократичними традиціями, у цьому питанні є важливим і доречним. Вважаємо за доцільне дослідити не тільки трактування вітчизняними вченими поняття “туристичний продукт”, але й урахувати здобутки іноземних авторів у даній галузі для удосконаленого бачення останніх тенденцій розвитку світового туризму ефективного формування умінь і навичок іншомовного мовлення професійного спрямування.

Мета даної роботи полягає в аналізі існуючих трактувань вітчизняних й іноземних авторів поняття “туристичний продукт”, особливих ознак і класифікацій туристичного продукту; в удосконаленні трактування поняття “туристичний продукт” з урахуванням вчень авторів франкомовних видань для полегшення вивчення і розуміння студентами іноземної літератури туристичного спрямування.

На сучасному етапі розвитку туризмології як науки не існує стандартного загальноновизначеного підходу до трактування поняття “туристичний продукт”. Ми пропонуємо розглянути даний термін і у франкомовних виданнях, оскільки в іншомовних туристичних посібниках немає чіткого встановленого порядку щодо дефініції вищезазначеного поняття і навіть зустрічається згрупування їх в єдине комплексне поняття.

Об'єктом діяльності підприємств на ринку туристичних послуг виступає туристичний продукт. Тому для початку пропонуємо розглянути існуючі визначення поняття “туристичного продукту” у трактуванні вітчизняних авторів (табл. 1).

Таблиця 1.
Визначення поняття “туристичного продукту”
у трактуванні вітчизнян

№/п	Автор поняття	Визначення поняття
1	Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про туризм” від 18.11.2003р.	“Туристичний продукт – попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов’язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об’єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо)”. [16]
2	Бабарицька В.К. та Малиновська О.Ю.	Повторюють думки Квартальнова В.О.: “Основна відмінність туристичного продукту від туристичної послуги полягає у тому, що послуга може бути купленою та спожитою за місцем її виробництва. Туристичний продукт можна придбати за місцем проживання, але спожити тільки в місті виробництва туристичних послуг”. [2, с. 39]
3	Балабанов І.Т.	“Туристичний продукт – це комплекс туристичних послуг, необхідних для туриста під час його подорожі”. [3, с. 187]
4	Бейдик О.О.	“Туристичний продукт – це набір послуг, що входять у вартість туристичної поїздки за певним маршрутом з комплексним обслуговуванням”. [4, с. 94]
5	Богалдин-Малых В.В.	“Туристичний продукт будь-яка послуга, що задовольняє ті чи інші вимоги туристів під час їхньої подорожі та підлягає оплаті з їхнього боку, а основним туристичним продуктом є комплексне обслуговування, тобто стандартний набір послуг що продається туристам в одному пакеті”. [5, с. 52]
6	Джанджугазова Є.А.	Туристський продукт являє собою сукупність споживчих вартостей з рекреаційним ефектом, які існують у формі конкретних туристських і курортних товарів і послуг, що вироблені і є у наявності у даний момент для споживання у певному природному і суспільному середовищі. [6]
7	Зорін І.В., Квартальнов В.О.	Дуже важлива відмінність туристичного продукту від туристичної послуги полягає у тому, що якщо туристична послуга має бути куплена і спожита тільки у місці її виробництва, то туристичний продукт може бути придбаний і за місцем проживання, але скористатися ним можна тільки за місцем виробництва туристичних послуг. [7]

8	Ісмаєв Д.К.	“Туристичний продукт це яка-небудь послуга, що задовольняє ті або інші вимоги туристів під час їхньої подорожі, яка оплачується і основним туристичним продуктом є комплексне обслуговування, що продається в одному стандартному пакеті”. [8, с. 52]
9	Карягін Ю.О., Тимошенко З.І.	“Туристичний продукт – це те, що може задовольнити рекреаційну потребу і пропонується індустрією туризму з метою зосередження уваги, придбання, використання або споживання”. [14, с. 9]
10	Квартальнов В.О.	“Туристичний продукт – це сукупність матеріальних (предметів споживання) і нематеріальних (у формі послуги) споживчих вартостей, необхідних для задоволення потреб туристів, що виникають під час подорожей”. [9, с. 106]
11	Лойко О.Т.	“Туристський продукт – це будь-яка послуга, яка задовольняє потреби туристів під час подорожі і підлягає оплаті з їх боку”. [11, с. 15]
12	Любіцева О.О.	“...комплекс туристичних послуг, благ та товарів, що забезпечують реалізацію мети подорожі, є туристичним продуктом. Турпродукт у формі туру виступає товаром на туристичному ринку”. [12, с. 38].
13	Мальська М.П. та Худо В.В.	Туристичний продукт – упорядкована сукупність туристичних послуг, робіт і товарів (пакет туристичних послуг), що складається як мінімум з двох, або більше одиничних чи множинних туристичних послуг, робіт, товарів і засобів забезпечення, інших туристичних ресурсів, достатніх для задоволення потреб туристом в процесі із метою туризму. [13]
14	Ткаченко Т.І.	“Туристичний продукт – це комплекс туристичних послуг, необхідних для задоволення потреб туриста під час його подорожі”. [17, с. 8]
15	Шканова О.М.	“Туристський продукт – 1. Право на тур, призначене для реалізації туристу. 2. Економічна категорія, яка включає: а) тури, об’єднані згідно з їх доцільністю (пізнавальні, оздоровчі і т.д.); б) туристсько-екскурсійні послуги (розташування, їжа, транспортні послуги і т.д.); в) товари туристсько-сувенірного призначення (мапи, листівки, сувеніри)”. [15, с. 169]
16	Школа І.М.	“Туристичний продукт – комплекс туристичних послуг, необхідних для задоволення потреб туриста під час його подорожі”. [18, с. 9]

Проаналізувавши існуючі трактування вітчизняними вченими поняття “туристичний продукт” бачимо три основні напрями його сприйняття:

- як комплекс туристичних послуг;
- як об’єкт продажу;
- як інструмент задоволення потреб туристів.

Для того, щоб конкретизувати поняття туристичного продукту в іноземній літературі (а тут – у французьких учених), пропонуємо проаналізувати його трактування, вивчити його структуру і визначити різноманітні елементи, які входять до його складу.

Як вже зазначалось, турпродуктом є послуга або сукупність послуг, тому нам необхідно визначити їх структуру за допомогою наступних трьохрівневих понять [21]:

1. Центральний продукт – це основне поняття, яке відображає конкретні ідеї чи бажання клієнта у пропонованій послугі. Приклади: курорт з мінеральними водами Турецької бані Бургіба, лижна станція Інсбрук, авторалі у Кашмірі.

2. Глобальний продукт – це другий концепт – продукт, який містить у собі всі свої характеристики, може продаватися і приносити прибуток. Наприклад, клієнт купує авіаквиток Париж-Тулуза. Центральним продуктом виступає авіатранспорт, а глобальним є комплекс характеристик продукту (розклад польотів, квиток, місце прибуття, клас перельоту).

3. Розширений чи периферійний продукт є третім рівнем концепції турпродукту, який складається з найрізноманітніших елементів та послуг пропонованих клієнту. Коментарі професійних гідів під час перебування в Ірані клієнтів туроператора КЛЮ. Сприятливі психологічні умови, смак у руслі сучасних модних тенденцій або вишуканість – це елементи, за допомогою яких турпродукт може задовольнити клієнтів. Розширений продукт може складатися й з інших послуг, як, наприклад, компанія Авіалінії Сінгапуру пропонує клієнтам готель через затримку рейсу на 12 годин.

Поняття комплексного продукту містить у собі різноманіття елементів і послуг, які складають турпродукти. Основними складовими туристичних продуктів є транспорт, проживання, ресторан, дозвілля та інші послуги (страхування, перекази та ін.)

Упродовж значного часу іноземні професіонали туристичної галузі використовують термін “туристичний продукт” для опису пропонованих послуг. Це поняття містить в собі комплекс різноманітної продукції: вікенд, організований агентством подорожей; паломництво; поїздка на курорт, організована туроператором; похід у музей; ніч у готелі; винайм човна. Тобто, можна констатувати, що турпродукт – це пропонована послуга або сукупність таких послуг, які надаються клієнтам для їхнього задоволення.

Автори франкомовних видань туристичного спрямування виділяють основні ознаки туристичних продуктів:

Матеріальне вираження і недоторканність: Туристичний продукт – усі матеріальні (готель, ресторан та ін.) і нематеріальні елементи (обстановка, прийом та ін.).

Чисельні складові: Туристичний продукт складається із певної кількості елементів (послуг), таких як готель, ресторан.

Певна кількість осіб: Туристичний продукт передбачає наявність фізичних або моральних осіб (тобто осіб опосередковано задіяних до діяльності туркомпанії).

Багатогранність продукту: Поняття “туристичний продукт” відображає широкий діапазон: від готелю чи ресторану аж до країни чи континенту, від парку чи заповідника до конкретної події.

Туристичний продукт – це складна сукупність космічних розмірів (географічного, економічного, культурного), тимчасового масштабу змінного розмаху (відпочинки, екскурсії, короткотривалі подорожі, відпустки), різноманітні виробничі процеси (готельна справа, ресторан, транспорт) і складні схеми зв’язків (персонал чи колектив, продавці чи покупці) [19].

Туристичний продукт потрібно розглядати як сукупність неоднорідних складових – це різноманітні послуги, які надаються клієнту, мають специфічні особливості, які пов’язані із стратегіями їх реалізації.

Низка французьких авторів зазначають що, “Туристичний продукт – це сукупність відчутних і символічних характеристик, які включають у собі гарантоване обслуговування” [22, с. 217]. Тому це поняття у цілому розглядається як комплекс наданих послуг туристичного характеру, пропонувананих для продажу.

Західноєвропейські вчені туристичної галузі не відступають від класичного трактування поняття “турпродукту”, запропонованого засновником науки маркетингу професором Котлером Ф., який вважає, що продукт – це “сукупність всього того, що можливо запропонувати на ринку споживачам для придбання, використання, споживання та здатних задовольнити певну потребу чи бажання” [10, с. 232]. В цьому визначенні підкреслюється різноманітність продуктів, оскільки ними можуть бути фізичні об’єкти, послуги, ідеї тощо. І все більшу увагу приділяють комплексному туристичному продуктові, спираючись на визначення відомого англійського туризмолога Мідлтона В., який трактує його як “набір чи пакет, відчутних і недоторканих компонентів, склад яких визначається діяльністю людей у туристичному центрі. Пакет визначається туристом як доступні за ціною враження” [1, с. 230].

Досить часто у франкомовній літературі туристичного спрямування зустрічаються терміни, які заплутують студентів при перекла-

ді – “montage de produits”, “forfait touristique” або “packaging”. Агенцією туристичного розвитку Йон від грудня 2007 року у брошурі порад № 28 роз’яснюється, що створювати туристичний продукт – це означає з’єднувати принаймні дві послуги і пропонувати їх клієнтові за однією ціною. І це вони називають також “montage de produits”, “forfait touristique” або “packaging”. Приклад: номер в готелі, екскурсія в музей чи квиток на спектакль за загальною ціною. Але, дві послуги пропоновані окремо не створюють “forfait touristique” [23].

Отже, “forfait touristique” – це поєднання принаймні двох з наступних пропонованих послуг: транспорт (квиток на потяг, літак, автотransпорт ...); житло, щонайменше на одну ніч (готель, кемпінг); туристичні послуги (супровідник рейсів, екскурсій...). “Package” – це сукупність щонайменше двох туристичних продуктів, які продаються чи пропонуються для продажу за однією загальною ціною, а основними його складовими є транспорт і проживання. А термін “montage de produits” зустрічається рідше, але нічим не відрізняється від двох попередніх понять.

Висновок. Проаналізувавши франкомовні терміни “montage de produits”, “forfait touristique” і “packaging”, вважаємо за доцільне запропонувати єдиний переклад для всіх трьох, так як вони відображають одне поняття – комплексний туристичний продукт або комплекс туристичних послуг, в окремих випадках – пакет туристичних послуг. На нашу думку, найбільше вдало відображає сутність туристичного продукту таке визначення: туристичний продукт – це сукупність щонайменше двох туристичних послуг матеріального чи нематеріального характеру, які продаються чи пропонуються для продажу за однією загальною ціною

На відміну від французьких учених туристики, вітчизняні науковці частіше порушують проблему турпродукту відповідно до того, як розвивається сучасна індустрія туризму. Спробам доповнення і удосконалення даного поняття відводяться окремі параграфи і розділи, навіть внесення зміни до Закону України про туризм у 2003 році, в той час, коли французькі автори професійних видань акцентують увагу на більш загальному понятті “комплексний туристичний продукт”, а в законі Франції про туризм немає визначення туристичного продукту, але можна знайти поняття “forfait touristique” (L211-2 від 13 липня 1992 року доповнена Ст.1 Закону № 2009-888 від 22 липня 2009 року) – це сукупність щонайменше двох послуг (транспорт і житло) наданих більше ніж на 24 години або з ночівлею, які продаються чи пропонуються в загальній ціні [20].

Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що сфера послуг, а зокрема галузь туризму є однією із вагомих складових державної політики, тому потрібно враховувати основні тенденції міжнародного розвитку туристології як науки. Запропоноване нами удосконалене бачення туристичного продукту на підставі проаналізованих матеріалів франкомовних

видань стає важливою ланкою успішного навчання французької мови професійного спрямування майбутніх фахівців сфери туризму, адже велике значення має вивчення іноземної літератури і правильне розуміння основних базових понять даної галузі. Окрім вдосконалення процесу формування франкомовної комунікативної компетенції професійного спрямування студентів спеціальності “Туризм” дане дослідження також важливе для розвитку туристичної галузі в цілому. Саме тому проведений зіставний аналіз має стати помічним для майбутніх спеціалістів сфери туризму, які працюватимуть на міжнародному рівні.

Література:

1. Александрова А. Ю. Международный туризм. М. – 2002, 337 с.
2. Бабарицька В. К., Малиновська О.Ю. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. – К: “Альтерпрес”, 2004. – 288 с.
3. Балабанов И. Т., Балабанов А. И. Экономика туризма: Учеб. пособие. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 176 с.
4. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії. – К: “Палітра”, 1998. – 130 с.
5. Богалдин-Малых В. В. Маркетинг и управление в сфере туризма и социально-культурного сервиса: Учеб. пособие. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2001. – 156 с.
6. Джанджугазова Е. А. Маркетинг в индустрии гостеприимства.: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр “Академия”, 2003. – 224 с.
7. Зорин И. В., Квартальнов В. А. Туризм как вид деятельности Издательство “Финансы и статистика”. – 288 с.
8. Исмаев Д. К. Маркетинг иностранного туризма в Российской Федерации. Теория и практика деятельности туристских фирм: Учеб. пособие. – М.: Мастерство, 2002. – 192 с.
9. Квартальнов В. А. Туризм: Учебник для образоват. учреждений турист. профиля / В. А. Квартальнов; Рос. междунар. акад. туризма. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 315 с.
10. Котлер Ф., Боуэн Дж., Майкенз Дж. Маркетинг. Гостеприимство и туризм, Учебник для вузов/Пер. с англ. под ред. Р. Б. Ноздревой. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 787 с.
11. Лойко О. Т. Туризм и гостиничное хозяйство: Учебное пособие. – Томск: Изд-во ТПУ, 2005. – 152 с.
12. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). – 3-є вид., перероб. та доп. – К.: Альтерпрес, 2005. – 436 с.
13. Мальська М. Туристичний бізнес: теорія та практика: Навч. пос. / М. Мальська, В. Худо. – Київ: ЦУЛ, 2007. – 424 с.
14. Маркетинг турпродукту: підручник / Ю. О. Карягін, З. І. Тимошенко, Т. О. Демура, Г. Б. Мунін; за заг. ред. Г. Б. Муніна, О. О. Гаці. – К.: Кондор, 2009. – 394 с.

15. Менеджмент туристичної індустрії / Школа І. М., Ореховська Т. М., Козьменко І. Д. та ін. – Чернівці: Книги-XXI, 2005. – 596 с.
16. Про внесення змін до Закону України “Про туризм”: Закон України №1282-IV від 18.11.03 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 13.
17. Ткаченко Т. І., Гаврилук С. П. Економіка готельного господарства і туризму: Навч. посібник. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 178 с.
18. Шканова О. М. Маркетинг послуг. – К.: Кондор, 2003. – 304 с.
19. Ahmed W. B. Techniques du tourisme / W. B. Ahmed. – Електронний ресурс: режим доступу: <http://www.ihet.rnu.tn/download/Guides%20%20Les%20services,%20les%20produits,et%20les%20attraits%20touristiques.pdf>.
20. Code du Tourisme. Art. L211-2 – Електронний ресурс: режим доступу: http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do;jsessionid=67B210504A5DA AEE1052CE0D50CC2636.tpdjo10v_1?idArticle=LEGIARTI000020897220&cidTexte=LEGITEXT000006074073&dateTexte=20100126.
21. Conception de produit touristique. Cours. – Електронний ресурс: режим доступу: <http://www.doc-etudiant.fr/Social/Sociologie/Cours-La-conception-de-produit-touristique-24458.html>.
22. Michel Monereau. Management des organisations touristiques : 1re et 2e années. / Monereau M. – Rosny-sous-Bois : Bréal, 2008. – 244 p.
23. Créer des produits touristiques. Agence de développement Touristique de l’Yonne, 2007 – Електронний ресурс: режим доступу: http://www.tourisme-yonne.com/pro/pdf/sla/creer_produits.pdf.

Ніжегородцева Л. О., Ясінська О. В.,

*Луцький гуманітарний університет, Волинський національний університет
ім. Лесі Українки, м. Луцьк*

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ СИНОНІМІЇ В СФЕРІ КІБЕРНЕОЛОГІЗМІВ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних положень концептуального аналізу синонімії в сфері кібернеологізмів. Автори досліджують способи утворення концептуального аналізу синонімії в сфері кібернеологізмів та визначають концептуальні типи їх синонімічних відносин.

Ключові слова: кіберблок, кібернеологізми, семантика, синонімічний ряд, семантична характеристика.

The article is dedicated to theoretical presuppositions of conceptual analysis of synonymy in the field of cyberneologisms. The authors investigate the means of the formation of the conceptual analysis of synonymy in the field of cyberneologisms and determine the conceptual types of their synonymic relations.

Key words: cyberblock, cyberneologisms, semantics, synonymic line, semantic characteristic.

Актуальність статті зумовлена тим фактом, що синонімія є важливим фактором як лексичного рівня мови в цілому, так і будь-якого полісемантичного слова зокрема. Розробка проблем синонімії, заснована на розумінні природи лексичного значення слова, а відповідно стосується розуміння природи та багатогранних типів семантичних зв'язків між словами. Словесний знак несе в собі принцип узагальнення, який передбачає функцію як розрізнення, так і тотожності. В силу цих своїх особливостей полісемантичне слово має здатність знаходитись в декількох синонімічних рядах та в декількох лексико-семантичних групах.

Метою статті є представлення комплексного опису синонімії в сфері кібернеологізмів, вивчення особливостей її формування та функціонування в аспекті концептуального аналізу, що передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) проаналізувати погляди лінгвістів на проблеми синонімії;
- 2) визначити та дослідити способи формування і процес утворення синонімічних відношень в межах кіберблоку ВОРОГ СИСТЕМИ;
- 3) розглянути наступні типи синонімії: семемна, редуکتивна, адитивна та редуکتивно-адитивна.

В лінгвістиці проблема синонімів вивчалась з точки зору як форми, так і змісту. Під синонімією розуміється тип семантичних відношень мовних одиниць, що полягає в повному або частковому співпадінні їх значень. В якості одиниці змістового співставлення лексичних синоні-

мів виступає елементарне значення слова [3, с. 33]. По суті синоніми – це слова близькі або тотожні за своїм значенням, що позначають одне й те ж поняття, але відрізняються один від одного відтінками значення, стилістичним забарвленням [4, с. 66], або ж функціональними характеристиками, як в нашому випадку. Синоніми можуть відрізнитись й усіма ознаками, вони здатні замінювати один одного в яких-небудь контекстах без втрати змісту для предметно-логічного висловлювання. Синоніми відносяться до однієї частини мови та об'єднуються семантико-змістовою і функціональною характеристикою чи загальним семантичним стержнем (змістовим знаменником) [2, с. 27]. Синоніми, як стверджує

С.Д. Кацнельсон, зовсім не байдужі по відношенню один до одного, і кожен з них займає чітко визначене місце в парадигматичному ряді [5, с. 56], де ключове місце належить словам, які виражають загальну для цілого ряду ідею.

Задовільним критерієм синонімії вважається узгодження слів в денотації, але це узгодження рідко буває настільки повним для того щоб перетворити синоніми в абсолютно тотожні за значенням. В той же час, лексичні одиниці, які входять до складу синонімічного ряду, у більшій чи меншій мірі можуть бути однаково пояснені. Словникові дефініції синонімів часто не дають чітких вказівок контекстуального узуса, що ускладнює їх повне розуміння та правильну диференціацію. На думку М.В. Нікітіна, синоніми повинні бути визначені як кореферентні (узуальні та оказіональні) позначення з загальним когнітивним та прагматичним значенням [6, с. 95]. Існує також тлумачення синонімії як “симетричної гіпонімії”, яка визначається в термінах двосторонньої імплікації, або еквівалентності [7, с. 447].

Синонімія як така, в її традиційному розумінні, має місце в межах окремих кіберблоків (специфічних угрупованнях синонімів та квазісинонімів – синонімів широкого плану), в яких відповідні кібернеологізми є понятійними, функціональними та понятійно-функціональними.

В нашій статті в центрі уваги перебувають понятійні розбіжності між одиницями, оскільки саме дані розбіжності можуть бути найбільш значимими для цілей концептуального аналізу. При здійсненні такого ми керуємось наступними теоретичними положеннями.

Кожен з кіберблоків кібернеологізмів ґрунтується на певному категоріальному концепті. Враховуючи специфіку кібернеологізмів, одиниці, які входять до складу кіберблоків, називають категоріальну сутність чи то з більшою чи то з меншою мірою деталізації. Значення цих одиниць функціонально підпорядковані диференціюючій тенденції: вони переслідують ціль максимально висвітлити усі межі концепту. При цьому змінні атрибути визначають селективність при використанні того чи іншого синоніма [9]. Будучи взаємопов'язаними, значення кібернеологізмів, що представляють кіберблок, складаються в єдину семантичну сітку.

Для концептуального аналізу цієї сітки, що здійснюється в нашій

статті, вихідним є значення домінанти конкретного синонімічного ряду: по відношенню до цього значення встановлюється факт модифікації значення у інших синонімічних одиниць. Домінанта синонімічного ряду визначається нами з урахуванням загальноприйнятого критерію. Це слово є стилістично нейтральним і синтагматично найменш закріпленим [7, с. 446]. Семантика домінанти є “опорним значенням”, “власним зображенням”, яке підлягає модифікації в інших синонімічних одиницях [9, с. 304-305]. Крім того, домінанта розглядається як центральна, прототипічна одиниця категоріального концепту, що лежить в основі кіберблоку. Центральний член категорії полегшує розпізнавання, запам’ятовування та засвоєння інших її членів, що створює положення для наступних висновків. Заміщення категорії в цілому її центральним членом має місце при створенні розумових висновків, розпізнаванні образів і т.д [8, с. 43].

У статті синонімія розглядається за допомогою фреймової семантики на матеріалі кібернеологізмів, які входять до кіберблоку ВОРОГ СИСТЕМИ. Лексичні одиниці, які є складовими кіберблоку ВОРОГ СИСТЕМИ пов’язані один з одним синонімічними зв’язками, які можна побудувати використовуючи акціональний фрейм, оскільки складовими фрейму даного типу є декілька предметів ДЕХТО/ДЕЩО, які наділені семантичними ролями. Семантичні ролі відображають характер відношень між предметними сутностями, серед яких одна наділена роллю агенса, і ця роль є центральною. В нашому випадку людина є агенсом – головним учасником події, оскільки розподіл ролей між іншими учасниками події залежить від діяльності, яку виконує агенс. В акціональному фреймі акцент падає на взаємодію одного предмета з іншими предметами. Спосіб такої взаємодії і визначає характер зв’язку між складовими фрейму [1, с. 19].

В акціональному типі фреймової структури кіберблок ВОРОГ СИСТЕМИ представлений наступним чином:

ДЕХТО: ЛЮДИНА (агенс) —————> ДІЯЛЬНІСТЬ (втручання)

↓
за допомогою

↓
ДЕЩО: ІНСТРУМЕНТ (вірус)

↓
на

↓
ДЕЩО: СИСТЕМУ(комп’ютер, мережу) (пацієнс)

↓
РЕЗУЛЬТАТ (злам)

Фреймова синонімічна сітка базується на домінанті, яка в свою чергу містить "ембріональну" структуру змістового стержня синонімічної групи" [10, с. 512]. Ця структура має "стабільне ядро сукупності ознак", що утворюють "впорядковану поняттєву конфігурацію" [11, с. 512]. Дані ознаки є семантичними характеристиками концепту. Термін семантичні характеристики (СХ) за змістом пересікається з традиційним для семасіології терміном семантичні компоненти (СК) або семи. У світлі прототипової семантики значення не відтворюється з окремих елементів; елементами значення є здатності (properties), що є інгерентно характеристичними для цілісного концепту та "виокремлені" з нього шляхом аналізу. Набір і конфігурація СХ зумовлені не стільки фізичними властивостями об'єктів, скільки тими психологічними умовами, у співвідношенні з якими, людина набуває досвіду. СХ є знаками внутрішніх механізмів, за допомогою яких дані явища сприймаються та концептуалізуються [10, с. 505]. Відмінності між явищами, які концептуалізуються призводять до того, що у вихідному значенні домінанти синонімічних груп, що позначають певні кіберблоки, можуть фігурувати різні семантичні характеристики (СХ).

Члени синонімічного ряду звернені до опорного слова. В їх семантиці, в тій чи іншій формі виражена конфігурація СХ, представлена в значенні домінантного слова. Редукція окремих СХ в цій конфігурації пов'язана з тим, що у значенні синоніму реалізується лише частина того комплексу ідей, який представлений в опорному слові. З іншого боку, як це зазначалось в цілому ряді робіт, значення одиниць синонімічного ряду може бути більш конкретним, ніж значення опорного слова. В семантиці таких одиниць має місце уточнення, специфікація СХ, представлених в значенні домінанти. Уточнення складається у висвітленні властивостей та різних характерних ознак та явищ дійсності. Необхідність уточнення викликана тим фактом, що позначуване в силу своєї багатогранності не "охоплюється" одним словом. Уточнююватись можуть рівень виявлення діяльності, впливу, результату тощо.

Враховуючи наведені вище твердження, а також, беручи до уваги дані фактичного матеріалу, ми маємо можливість стверджувати, що між одиницями, які ми називаємо кіберблоками комп'ютерних новоутворень, існують різнопланові понятійні зв'язки, що зумовлюють концептуальні типи синонімічних відносин. Останні визначаються нами як семемна синонімія, редуктивна синонімія, адитивна синонімія та редуктивно-адитивна синонімія.

При **семемній синонімії** ми виходимо з визначення семи як "елементарного значення слова (лексико-семантичного варіанту слова) [7, с. 447]. При семемній синонімії одиниці, що входять до одного й того ж кіберблоку, співвідносяться за кількістю ЛСВ (ЛСВ – співвідносяться зі

слотами фрейму), які у них співпадають: ДЕХТО = ЛЮДИНА (агенс), ДЕЩО = ДІЯЛЬНІСТЬ, ДЕЩО = ІНСТРУМЕНТ. Чим більша кількість ЛСВ одиниць синонімічного ряду співпадає з кількістю ЛСВ домінанти, тим тіснішим є зв'язок між ними.

Синонімія редуکتивного, адитивного і редуکتивно-адитивного типу притаманні одиницям, що проявляються у різних кіберблоках кібернеологізмів. При **редуктивній синонімії** в значеннях одиниць синонімічного ряду має місце зменшення, “згорання” базових СХ, що представлені в інтенціоналі домінанти. Даний фактор є пов'язаним з явищем “висвітлення-затемнення”, при якому відбувається рематизація, або акцентування, одних СХ та тематизація, або переміщення на другий план, інших. Останні можуть розміщуватись в області імплікаційного значення та актуалізуватись при вживанні одиниць в окремих контекстах.

При **адитивній синонімії**, навпаки, в семантиці одиниць синонімічної групи з'являються нові СХ, які доповнюють ті, що налічуються в інтенціоналі опорного слова. Включення додаткових СХ до понятійної конфігурації призводить до появи нового семантичного параметра, що є пов'язаним з подібним, але не з тотожним явищем, яке визначає понятійні відмінності між синонімами.

Редуکتивно-адитивна синонімія – це синтез редуکتивної та адитивної тенденції в організації синонімічних угруповань. В цьому випадку висунення на передній план одних та переміщення інших СХ на другий план в значенні домінанти супроводжується специфікацією, уточненням “висвітлених” семантичних характеристик.

В поданому нижче описі результатів аналізу синонімів, які представляють кіберблоки кібернеологізмів, нами були використані наступні позначення:

- СХ, яка редукується у значенні домінанти синонімічного ряду позначається квадратними дужками – [];
- нова СХ, що входить до значення домінанти синонімічного ряду, маркується знаком “*”, що стоїть перед нею.

Аналіз синонімічного ряду, який утворюють ЛСВ в межах кожного кіберблоку, завершується побудовою синонімічної сітки. В сітці одиниці, пов'язані з опорним словом відношеннями адитивної синонімії, знаходяться вверху опорного слова. Редукція СХ представлена в одиницях, що знаходяться внизу домінанти. В тому випадку, коли синонімічна сітка демонструє відношення редуکتивно-адитивної синонімії, одиниці з редукованою СХ розміщуються зліва та справа від опорного слова, а пов'язані з опорним словом, лексичні одиниці, які уточнюють, специфікують визначені СХ, подаються нижче під домінантою.

КІБЕРБЛОК ВОРОГ СИСТЕМИ (SYSTEM ENEMY)

Семемна синонімія: *hacker* (4 ЛСВ – висококваліфікований спе-

ціаліст [ЗНАННЯ]; комп’ютерний ентузіаст [КОМП’ЮТЕР]; системний зловмисник [ВОРОГ+СИСТЕМА]; обізнаний програміст Інтернет системи [ПРОГРАМІСТ]), *cracker* (3 ЛСВ – кваліфікований спеціаліст [ЗНАННЯ]; комп’ютерний зловмисник [КОМП’ЮТЕР]; зломщик [комп’ютерних систем] програм [ВОРОГ+ ПРОГРАМА]), *phreaker* (2 ЛСВ – обізнаний спеціаліст [ЗНАННЯ]; зломщик телефонних мереж [ВОРОГ + ТЕЛЕФОН]).

Семенна синонімія: *virus* (5 ЛСВ – елемент коду; здатний до саморозмноження; пошкоджує комп’ютерні системи; ушкоджує великий об’єм даних; викликає незвичну поведінку системи), *malware* (2 ЛСВ – угруповання вірусів; кіберсленг – вживається у вузькоспеціалізованому колі програмістів); *worm* (4 ЛСВ – незалежна програма; здатна до самокопіювання; пошкоджує комп’ютерні файли; здатна викликати невіправдану загрузку каналів зв’язку та пам’яті); *Trojan horse* (3 ЛСВ – комерційна програма; порушує безпеку програми; містить код).

ДЕХТО = ЛЮДИНА (агенс):

Редуктивно– адитивна синонімія:

hacker (7 СХ) – висока кваліфікація; комп’ютерний спеціаліст; знання системи; знання Інтернету; програміст; зловмисник; зломщик Інтернет баз і мереж;

cracker (6 СХ) – [висока] кваліфікація; комп’ютерний спеціаліст; знання [системи]; знання [Інтернету]; зловмисник; зломщик *програм;

phreaker (5 СХ) – [висока] кваліфікація; *телефонний спеціаліст; знання *мобільного телефону; зловмисник; зломщик *телефонних мереж

СИНОНІМІЧНА СІТКА

phreaker ← HACKER → *cracker*

ДЕЩО = ДІЯЛЬНІСТЬ:

Редуктивно– адитивна синонімія:

hacker (5 СХ) – втручання в систему; використання незаконних способів; пошкодження баз даних; незаконне пошкодження банківських даних; скачування секретної інформації;

cracker (3 СХ) – *неповне втручання в систему; проникнення до *ліцензійних програм; [використання незаконних способів];

phreaker (3 СХ) – використання незаконних способів; *здійснення безоплатних міжнародних та міжміських дзвінків; *проведення несанкціонованих дій в Інтернеті, пов’язаних з телефонною мережею

СИНОНІМІЧНА СІТКА

ДЕЩО = ІНСТРУМЕНТ:

Редуктивно-адитивна синонімія:

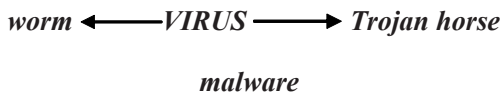
virus (4 СХ) – самокерований; неконтрольований; непередбачуваний; ушкоджуючий великий об'єм даних системи;

malware (2 СХ) – *налічує велику кількість вірусів; *вузькоспеціалізований кіберсленгзм

worm (4 СХ) – [самокерований]; [неконтрольований]; ушкоджуючий великий об'єм *файлових систем; вміщуючий *іншу шкідливу програму;

Trojan Horse (3 СХ) – *закодований; вміщуючий *ряд недокументованих можливостей; *керований людиною

СИНОНІМІЧНА СІТКА

Аналіз словникових дефініцій і спеціалізованої літератури дозволив нам структурувати лексичний матеріал по лексико-семантичних варіантах, що дало нам змогу підрахувати семантичні характеристики, які в свою чергу дозволили побудувати синонімічні сітки. Емпіричний матеріал показав, що в кіберблоці ВОРОГ СИСТЕМИ налічується три сітки, при чому всі вони належать до редуктивно-адитивної синонімії. Прикладів чисто адитивної та редуктивної синонімії не виявлено. Дослідження емпіричного матеріалу також виявило, що специфіка синонімів полягає в їх функціональних розбіжностях, тому вони не можуть повністю замінювати один одного в багатьох контекстах. Але домінанта синонімічного ряду може замінювати проаналізовані синоніми в широкому та вузькому контекстах. Наприклад, ми можемо вживати *hacker*, замість *cracker* і *phreaker*, оскільки це є спеціаліст широкого профілю. Також, ми припускаємо, що лексичні одиниці в підгрупі “ВІРУС” кіберблоку ВОРОГ СИСТЕМИ знаходяться в гіперо-гіпонімічних зв'язках, де домінантою, загальним поняттям є вірус, а його різновиди – усі вищезазначені слова.

Література:

1. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського університету. – Черкаси: Черкаський державний університет ім. Б. Хмельницького. – Серія "Філологічні науки", 1999. – № 11. – С. 12-25.
2. Вилуман В. Г. Английская синонимика: Введение в теорию и методику изучения синонимов. – М.: высшая школа, 1980. – 128 с.
3. Кочан І. М. Синонімія в термінології // Мовознавство. – 1992. – № 3. – С. 32-34.
4. Мусурівська О. В. Синонімія як засіб забезпечення когезії тексту // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції "Наука і освіта" 2004 – Дніпропетровськ, Наука і освіта, 2004. – С. 66-67.
5. Кацнельсон С. Д. Общее и типологическое языкознание. – Л.: Наука, 1986. – 298 с.
6. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа. 1988. – 168 с.
7. Новиков Л. А. Синонимия // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 446-447.
8. Рузин И. Г. Возможности и пределы концептуального объяснения языковых фактов // Вопр. Языкознания. – 1996. – № 5. – С. 39-50.
9. Электронные словари // <http://www.worldwidewords.org/>
10. Апресян Y.D. Lexical Semantics. User's Guide to Contemporary Russian Vocabulary. – Ann Arbor (MI). 1992. – 633 p.
11. Clark E. V. Conventionally and Contrast: Pragmatic Principles with Lexical Consequences // Frames, Fields and Contrasts. New Essays in Semantics and Lexical Organization. – Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers, 1992. – P. 171-188.

Остапович О. Я.,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

Варениця Е. Я.,

Прикарпатський юридичний інститут ЛьвДУВС

ПРО НОВІТНЮ КОНЦЕПЦІЮ ТЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ “VARIANTENWÖRTERBUCH DES DEUTSCHEN. DIE STANDARDSPRACHE IN ÖSTERREICH, DER SCHWEIZ UND DEUTSCHLAND SOWIE IN LIECHTENSTEIN, LUZEMBURG, OSTBELGIEN UND SÜDTIROL” УЛЬРІХА АММОНА

У статті розглянуто проблеми становлення лінгвістичної варіантології та концепції плюрицентризму німецької мови. Поряд з аналізом лексикографічних джерел сучасної німецької мови автором досліджено основну концепцію укладання словника “Variantenwörterbuch des Deutschen” У. Аммона в контексті німецькомовної лексикографії.

Ключові слова: *варіант, плюрицентризм, норма, лексикографія, словник, вокабула.*

The article deals with the problem of formation of linguistic variantology and the conception of pluricentricity of modern German. Beside the analysis of the lexicographic sources of modern German the conception of the “Variants dictionary” by U. Ammon in the context of German-speaking lexicography is researched.

Key-words: *variant, pluricentricity, norm, lexicography, dictionary, vocable.*

Глобалізаційні та інтеграційні процеси у Західному світі по-новому поставили проблему міжнаціональної та міжкультурної комунікації, її професійного перекладацького супроводу та довідково-лексикографічного забезпечення. Проблемою, яка дотепер залишалася поза увагою як лінгвістів, так і перекладознавців-практиків, є врахування національних та регіональних мовних особливостей носіїв тих мов, які самі по собі є поліетнічними і плюрицентричними, тобто реперзентують різні політичні нації. Нашу розвідку присвячено лексикографічному аспекту даної проблеми.

Період оформлення цілісної теорії національних мовних варіантів і концепції мовного плюрицентризму, становлення лінгвістичної варіантології як окремого напрямку припадає на 60-70-ті роки ХХ століття. Головна заслуга у цьому належить лєнінградській школі професора Анатолія Домашнева [2; 3; 4; 5; 6; 14; 15; 16]. Відзначаючи, що принцип варіантності літературної мови може діяти щодо будь-якого національно-державного колективу її носіїв, А. Домашнев заперечує поширену точку зору на національні варіанти як “територіально орієнтовані субстан-

дарті” мови-еталону, а єдину стандартну літературну мову розуміє як “кореляційну ієрархію рівноцінних національних стандартів”. Головною рисою такої кореляційної ієрархії є перевага спільних і тотожних рис і виділення у структурі ієрархії відмінних елементів.

Згідно із загальним уявленням, яке сформульоване в різних роботах цього періоду, національні варіанти являють собою особливі форми функціонування єдиної мови [10, с. 20], форми адаптації єдиної літературної мови до умов, потреб і традицій націй – носіїв даної мови [4, с. 39]. Таким чином, внаслідок застосування однієї мови у власному територіальному, історичному і соціальному просторах в ній неодмінно розвиваються характерні риси, у відповідності з якими мова однієї соціальної (національної) спільноти диференціюється від мови іншої національної спільноти.

Специфічні риси національного варіанту літературної мови проявляються найбільш експліцитно в особливостях її норми. Отож, подібно до того, як при визначенні сутності літературної мови взагалі ми відмічаємо її нормативний (кодифікований) характер, національні варіанти також перевіряються на наявність власної кодифікованої норми, представленої, як правило, у відповідних лексикографічних довідниках.

Точка зору про “кореляційну ієрархію” рівноправних національних мовних стандартів [2, с. 10; 5, с. 13-14] утвердилася на Заході через 20 років після того, як її почала використовувати домашнєвська школа. Провідний австрійський мовознавець Петер Візінгер, спираючись на гердерівську термінологію, констатував, що в силу історичних обставин колись єдиний німецький “мовний народ” (“Sprachvolk”) розділився на низку “державних народів” (“Staatsvölker”), що не могло не викликати змін у мовних стандартах [25, с. 10]. За зауваженням хорватського славіста Далібора Брозовича, єдина стандартна літературна мова існує лише в теорії, а на практиці реалізується у формі різноманітних варіантів, в тому числі, національно-державних [1, с. 19].

Мета нашої розвідки – розглянути основну концепцію укладання словника “Variantenwörterbuch des Deutschen” Ульріха Аммона в контексті німецької лексикографії.

Очевидним є факт, що самої лише лексикографічної фіксації для кваліфікування лексичної чи фразеологічної одиниці як австріацизму чи гельветизму недостатньо. По-перше, маркери “österr.” чи “schweiz.” у фундаментальних словниках Duden почасти є результатом суб’єктивної оцінки і можуть бути спростовані інформантами. “Das österreichische Wörterbuch” [1990] та міні-словник “Wie sagt man in Österreich?” [1980] за кількістю наведених ними лексико-фразеологічних одиниць далеко не покривають національні лексичні мікросистеми. Ситуація зі швейцарським національним варіантом ще більш невизначена. Єдиним лек-

сикографічним джерелом впродовж останніх десятиліть залишався міні-словник К. Мейєра “Wie sagt man in der Schweiz?” [1989]. Він характеризується тими ж недоліками, що й згаданий аналогічний австрійський словник Я. Ебнера. Проект “Das schweizerische Idiotikon” [22], започаткований у 1806 році, через гігантський обсяг лексичного матеріалу за 200 років доведений до букви К. Попри наявність якісних словників міських діалектів Базеля, Берна і Цюріха, їх слід вельми критично використовувати лише як допоміжні джерела [19; 23; 24].

Підсумок теоретичної дискусії у західноєвропейському мовознавстві підвів патріарх німецької соціолінгвістики Ульріх Аммон у праці “Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: Das Problem der nationalen Varietäten” [1995]. Керований ним авторський колектив видав фундаментальний словник “Das Variantenwörterbuch” [2005], де вперше в історії кодифіковано регіональні та національно-державні варіанти лексичних одиниць, що є стандартною нормою на території свого поширення. З появою словника “Variantenwörterbuch des Deutschen” У. Аммона з’явилася диференційована документація плюрицентричного словникового складу німецької мови з приблизно 12.000 записами, куди занесено лише специфічні та неспецифічні особливості Австрії, Німеччині і Швейцарії, а також переважно специфічні особливості Ліхтенштейну, Люксембургу, Східної Бельгії і Південного Тіролю. Специфічними є такі особливості, які обмежені у своєму вживанні лише однією нацією, в той час як неспецифічні не є загальнонімецькими, тобто не вживаються на усій німецькомовній території. Словник містить помітки національної і регіональної специфіки та інституцій, мовні звороти (фразеологізми) з національно чи регіонально обумовленими відмінностями у поширенні, формі і значенні; скорочення з регіонально чи національно обумовленими відмінностями; географічні назви і національно типові імена. Записи окремих вокабул у словнику містять інформацію про те, до якого (яких) варіювання (варіювань) належить окреме слово, наприклад: Meldezettel (A)-Niederlassungsausweis (CH)-Meldebescheinigung (D) або Hydrauliker (STIR)-Installateur (A,D). Де необхідно, подані детальніші місцеві відомості, як наприклад, A-west, CH-süd або D-nordost.

Для добору вокабул вирішальними були регіональні чи національні особливості стосовно:

- існування цілого слова;
- його значення;
- застосування його у різних ситуаціях;
- мовного, стильового або вікового прошарку;
- частоти вживання.

Словник “Variantenwörterbuch des Deutschen” – спільна робота багатьох вчених-лексикографів, однак ініціатива та наукова основа походять від

Ульріха Аммона. Штатні члени трьох робочих груп у Базелі, Інсбруці та Дуйсбурзі названі співавторами словника, усі з них зробили вирішальний внесок для успіху цієї роботи. Особливо відзначено у передмові лексикографічні знання Якоба Ебнера і знання комп’ютера та Інтернету Лоренца Гофера, які застосували комп’ютерно-корпусний аналіз для обробки електронних текстових масивів, а також висловлена подяка численним іншим особам, які були задіяні у роботі над словником на протязі шести років.

Словник складається з таких основних частин:

1. Вступне слово.
2. Вказівки щодо використання.
3. Структура статей словника.
4. Національні “повні” та “напівцентри” німецької мови.
5. Національні і регіональні особливості стандартної німецької мови.
6. Словник.
7. Джерела та література.

Таким чином, при перенесенні плюрицентричної концепції на німецьку мову центральну роль відіграв Ульріх Аммон, який сприяв остаточному прориву у цьому питанні. За Аммоном, плюрицентричною є така мова, яка має щонайменше два літературних варіанти у різних центрах (як наприклад, англійська, французька, іспанська, арабська і німецька). Якщо до таких центрів зараховують щонайменше дві нації, тоді він говорить про “плюринаціональну” мову. Мова йде про “повні” центри, коли літературні мовні особливості збереглися у власних лексикографічних джерелах (як у Німеччині – D, Австрії – A, Швейцарії – CH). При відсутності справжнього центру стандартизації мова йде про “національні напівцентри”, наприклад, у випадку німецької мови у Ліхтенштейні (LIE), Люксембурзі (LUX), Східній Бельгії (BELG) та Південному Тіролі (STIR).

“Національними змінними” є різноманітні однакові за значенням “варіанти” для одного і того самого предмету, наприклад “ein Tacker” в Німеччині є “eine Klammermaschine” в Австрії і “ein Bostitch” у Швейцарії. Змінні можуть варіюватися також всередині однієї нації, коли, наприклад, варіант трапляється лише в Австрії або також поширюється на території нації. “Специфічними варіантами” позначаються в такому випадку такі форми, які у своєму вживанні обмежені лише однією нацією. Звідси трапляються також “неспецифічні варіанти”, наприклад “der Blumenkohl” в Швейцарії і Німеччині на протилежності “der Karfiol” в Австрії. Національні варіанти Австрії позначаються, як правило, “Austriazismen”, швейцарської німецької – “Helvetismen”, термін “Teutonismus” є спірним для німецької німецької мови, більш прийнятним видається термін “Deutschlandismus”

Між різноманітними варіантами плюрицентричних мов існують переважно асиметричні відносини – М. Клайн говорить про D (домінантні)-нації та A(інші)-національні варіанти [13, с. 297]. У нашому випадку ні-

мецька німецька мова є D-варіантом. М. Клайн наводить наступний приклад асиметрії: мовці D-націй розглядають свій варіант переважно як стандартний і описують варіанти інших націй як відхилення, як не стандарт, вважають їх екзотичними або архаїчними [зазначена праця, с. 297]. Детальніший лінгвістичний опис окремих варіантів виходить за межі нашої роботи і знаходиться у об'ємній літературі [11; с. 12], коли разом встановлено кодифікацію як для австрійської, так і для швейцарської німецької мови. Щоправда, словник У. Аммона не диференціює варіанти державні (ФРН, Австрія, Швейцарія, Люксембург, Ліхтенштейн) та регіональні (Південний Тіроль, Східна Бельгія, Ельзас і Лотарингія). Окрім того, німецькі, австрійські, швейцарські лексичні варіанти класифіковані за територією на південні, північні, західні, східні, тощо. Це цілком конкретно із діалектно-географічної, ареальної точки зору, але сумнівно з погляду стандартної нормативної кодифікації [9, с. 206].

Таким чином, мовні особливості літератури, мас-медіа і багатьох галузей повсякденного застосування мови в національних “повних” і “напівцентрах” німецької мови досі були мало дослідженими. Така літературно-мовна варіація, а тим паче варіація у словниковому складі мови у самих словниках була ще менш доступною. Уявлення тільки про німецькі варіанти досі було відсутнє повністю, а великі словники німецької мови розглядають ці варіанти як спільнонімецькі нормативні форми (*gemeindeutsche Normalformen*), причому національні “напівцентри” німецької мови є взагалі знехтуваними. Згаданий словник У. Аммона заповнює всі ці прогалини та з повним правом може вважатися найдостовірнішим лексикографічним джерелом варіантів німецької мови.

Література:

1. Брозович Д. Славянские стандартные языки и сравнительный метод // Вопросы языкознания. – № 1. – 1967. – С. 3-33.
2. Домашнев А. И. Очерк современного немецкого языка в Австрии. – М.: Высш. школа, 1967. – 179 с.
3. Домашнев А. И. Национально-региональная вариативность немецкого литературного языка и австрийский национальный вариант: Автореферат диссертации. ...док. ... филол. наук. – М., 1968.
4. Домашнев А. И. О некоторых чертах национального варианта литературного языка // Вопросы языкознания. – № 2. – 1969. – С. 38-45.
5. Домашнев А. И. Современный немецкий язык в его национальных вариантах. – Л., Наука, 1983. – 231 с.
6. Домашнев А. И. Основные черты полинациональных языков // Литература. Язык. Культура. – М.: Наука, 1986. – С. 74 – 96.
7. Остапович О. Я. Національно марковані фразеологічні одиниці австрійського варіанту в сучасній німецькій мові: Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 / КНЛУ. – К., 1999. – 207 с.

8. Остапович О. Я. Когнітивні та корпусні критерії визначення статусу фразеологічних гельветизмів // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – № 4. – Луцьк: "Вепса". – 2007. – С. 380 – 385.

9. Остапович О. Я. Лінгвістичні ситуації і мовна політика в німецькомовних країнах у добу глобалізації // Нова філологія. – Запоріжжя. – Випуск 32. – 2008. – С. 205-213.

10. Степанов Г. В. Испанский язык Америки в системе единого испанского языка: Автореферат диссертации... док. ... филол. наук. – Л., 1966. – 32 с.

11. Ammon U. Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: Das Problem der nationalen Varietäten. – Berlin/New York: de Gruyter. – 1995. – 575 s.

12. Ammon U., Bickel H., Ebner J. u.a. Variantenwörterbuch des Deutschen. – Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2005. – 954 s.

13. Clyne M. G. Pluricentric Language/ Plurizentrische Sprachen // Sociolinguistics/Soziolinguistik. An International Handbook of the Science of Language and Society/ Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft. 2. vollständig neu bearbeitet und erweiterte Auflage. hrsg. von Ulrich Ammon et al. 1. Teilband. – 2005. – S. 296 -300.

14. Domaschnew A. Noch einmal über die nationalen Sprachvarianten im Deutschen // Zeitschrift für germanistische Linguistik. – №17. – 1989. – S. 342 – 355.

15. Domaschnew A. Ade, DDR-Deutsch! // Muttersprache. – 101. – 1991. – S. 1-12.

16. Domaschnew A. Zum Problem der terminologischen Interpretation des Deutschen in Österreich // Muhr R. (hrsg.) Internationale Arbeiten zum österreichischen Deutsch und seinen nachbarsprachlichen Bezügen. – Wien: Verlag Holder-Pichler-Tempsky. – 1993. – S. 7-21.

17. Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. (bearb. von G. Drosdowski und W. Scholze-Stubenrecht). – Berlin/ Mannheim/ Leipzig/ Wien/ Zürich: Dudenverlag, 1992. – 864 s.

18. Ebner J. Wie sagt man in Österreich? Wörterbuch des österreichischen Besonderheiten. Duden-Taschenbücher. – Mannheim/ Wien/ Zürich: Dudenverlag Bibliographisches Institut, 1980. – 252 s.

19. Greyerz O. Berndeutsches Wörterbuch. – Muri b. Bern: Cosmos Verlag, 1997. – 426 s.

20. Meyer K. Wie sagt man in der Schweiz? Wörterbuch des schweizerischen Besonderheiten. Duden-Taschenbücher. – Mannheim/ Zürich: Dudenverlag, 1989. – 380 S.

21. Österreichisches Wörterbuch. – Wien: Verlag Jugend und Volk, Österreichischer Bundesverlag, 1990. – 501 s.

22. Stadler F.J. Schweizerisches Idiotikon. – Aarau: Verlag Sauerländer, 1994. – 756 s.

23. Suter R. Baseldeutsch-Wörterbuch. – Basel: Christoph Merian, 1984. – 367 s.

24. Weber A., Bächtold J.M. Zürichdeutsches Wörterbuch. – Zürich: Rohr, 1983. – 476 s.

25. Wiesinger P. Die deutsche Sprache in Österreich // Wiesinger P. (hrsg.) Das österreichische Deutsch. – Wien/ Köln/ Graz, Böhlau Verlag. – 1988. – S. 9-31.

Помізуєва Л. П.,

Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж ім. І.Я. Франка, м. Прилуки

МОРФОЛОГІЧНА СТРУКТУРА СКЛАДНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТЕРМІНІВ

Автор статті аналізує структуру складних термінів, описує способи утворення складних термінів у сфері сільського господарства. Представлена класифікація складних сільськогосподарських термінів на основі їх граматичної структури і семантики.

Ключові слова: *складне слово, граматична структура, складний термін, семантичні відношення.*

The author of the article analyses the structure of compound agricultural terms, describes the methods of compound terms formation in the field of agriculture. The agricultural terms classification is presented. It is based on their grammar structure and semantics.

Key words: *compound word, grammatical structure, complex term, semantic relations.*

На сучасному етапі розвитку науки гостро постала проблема необхідності дослідження термінологічних систем різних наук, включаючи і термінологію сільського господарства. Становлення термінології, її розвиток ініціюються позамовними чинниками, але самі процеси становлення і розвитку термінології, так само як результат цих процесів, регулюються законами мови. В термінології більшою мірою, ніж в інших сферах лексики, проявляється взаємодія екстра– та інтралінгвістичних чинників. Цим пояснюється і те, що мовознавці об'єктом своїх досліджень часто обирають термінологічний комплекс мови.

Різні аспекти функціонування термінологічної лексики протягом 20-го століття вивчали як українські, так і зарубіжні лінгвісти В. В. Виноградов, О. О. Реформатський, В. М. Лейчик, Е. Вюстер, Д. С. Лотте, Е. Ф. Скороходько, Т. Р. Кияк, Т. І. Панько, Д. Н. Ушаков та ін. Вчені доходять висновку, що з метою однозначності комунікації в процесі реалізації фахових знань сучасний стан науки вимагає поглибленого вивчення таких питань, як процеси формування термінологічних систем, семантизація термінів, їх стандартизація та прагматистична реалізація в науковій літературі та науковій комунікації. Прогрес людства, розвиток науки і техніки передбачає також активну дослідницьку діяльність у галузі термінологічної лексики, явищ і процесів номінації та термінологізації.

Базова морфологічна структура термінологічних одиниць майже співпадає із структурою слів спільної мови. Таким чином, з погляду структури, терміни, як і слова, можуть бути монолексемними і полілексемними

ми. Відповідно до морфемної структури терміни можуть бути простими, флективними, складними, абрєвіатурними і фразовими. Опишемо способи утворення складних термінів у сфері сільського господарства, ґрунтуючись на дані наступних словників: “Farmer’s Dictionary” (1846) [15], “Англо-російський сільськогосподарський словник (1983) [1] і “Agriculture: A Glossary of Terms, Programs, and Laws” (2005) [14].

Складні терміни – це один з шляхів терміноутворення в корпусі сільськогосподарської лексики, що дозволяє створити новий термін з двох відомих термінів: *thinner-weeder* (культиватор-проріжувач) або терміна у поєднанні із загальноновживаним словом *thermoshock* (вогняна культивация).

Класифікація складних термінів здійснюється на основі їх граматичної структури і семантики. Складний термін – це, перш за все, складне слово. О. І. Смирницький (1959) розмежовує слова прості, похідні і складні, в основу яких входить дві або більша кількість кореневих морфем. [11; с. 52] І. В. Арнольд (1973) дає наступне визначення: складним словом (а compound word) називається поєднання двох або, рідше, трьох основ, що функціонують, як одне ціле і що виділяються у складі речення як особлива лексична одиниця, завдяки своїй цілісності, а саме: орфографічно (злитим або дефісним написанням), фонетично (об’єднуючим наголосом), а також синтаксично. [3; с. 85]

Орфографія складних термінів є злитим написанням компонентів (закритим). Дефісне написання наголошується в наступних випадках:

а) щоб уникнути невірного розуміння терміну, через дефіс пишуться складені терміни *red-ripe apples*, *acid-tolerant plants*;

б) складені терміни, що включають Participle I і Participle II: *sulphur-containing root exudates*, *soil-born diseases*, *soil-born pest*, *developed ‘perennial’ cultivars*;

в) терміни, що включають прикметники *high*, *low*: *high-yielding*, *high-biomass*, *low-grade*, *low-growing*;

г) терміни, що включають прислівник, прийменник або часточку: *no-till production* *self-pollinate*, *hilling-up*, *cutting-up*;

д) видові терміни, що включають означення, наприклад: *white-fly*;

е) два різнозначних іменники пишуться через дефіс, якщо людина або предмет мають властивості обидва: *thinner-weeder*, *ridge-seeder*, *zero-tillage*, *roller-planter*, *seed-bed*, *seed-box*, *seed-wheel*, *seed-crops*.

Окрім дефісного і злитого написання складних слів, часто зустрічається написання за допомогою сполучних елементів, наприклад: *freeze-and-thaw*, *thermo-shock*, *georponics*. Р.З. Гінзбург і С.С. Хідекель (1979) виділяють власне звичайні складні слова і складні слова, утворені за допомогою деривату. Складні слова, утворені за допомогою деривату, є псевдоскладними, оскільки утворені за допомогою суфіксів дериватів і без

них не існуючих. [6; с. 96] Наприклад: *waterlogged* – це суфіксальний дериват. Але композиційна особливість основи, тобто поєднання двох елементів, що втратили своє первинне значення, дозволяє віднести їх в розряд складних термінів.

У сільськогосподарському словнику зафіксовані складні терміни дериватів, утворені за допомогою конверсії по моделі *Verb + Adverb: runoffs, to downgrade, to downflow*. Семантично дані терміни мотивовані фразовими дієсловами з прозорими елементами дериватів.

При описі термінології Б. Г. Головін і Р. Ю. Кобрін (1987) рекомендують виділяти два основні типи термінів: терміни-слова і терміни-словосполучення. Терміни-слова можна класифікувати на непохідні, похідні і складні. [7; с. 42] Аналіз словників і глосаріїв сільськогосподарської термінології показує, що складні терміни складаються з елементів, кожний з яких може функціонувати самостійно в інших контекстах, але саме в даному поєднанні набуває свого термінологічного значення. В.В. Єлісеєва (2005) відзначає, що граматична характеристика складного слова частіше залежить від другого компонента, наприклад, *windfirm* (Noun + Adjective = Adjective), *windmill* (Noun + Noun = Noun), з іншого боку – *windbreak* (Noun+ Verb = Noun).

Терміни, греко-латинські термoelementи *bio-*, що містять, *auto-*, *anti-*, *contra-* *inter-*, *macro-*, *micro-*, *mono-*, *multi-*, *poly-*, *semi-*, які мають самостійне значення, також можна віднести до складних. [8; с. 106]

У складі сільськогосподарської термінології виділяються складні терміни, що мають переважно іменний характер. Це відзначають багато систем термінології: Г. О. Вінокур (1959), Д. С. Лотте (1961), О. С. Ахманова (1968) і ін. [5, 9, 4]

У свою чергу, складний термін відкриває шлях для подальшого термінотворення (конверсії, афіксації, абрєвіації і словоскладання). У основі даної класифікації лежить частеречний принцип утворення номінативних і ад'єктивних термінів. Згідно цього підходу складні слова відносяться до певної частини мови залежно від того, якими частинами мови елементи цього слова є. При цьому не завжди зберігається частина мови отриманого терміну від його складових. Так, складним терміном є іменник, якщо обидва його компоненти іменники (*leafstalk*, *earcorn*) і навіть якщо один або обидва компоненти – дієслова (*land-use*) і т.д. Ось декілька найбільш поширених в даній терміносистемі номінативних словотворчих патернів:

Noun + Noun: *covercrop*, *beehouse*, *beehive*, *earcorn*, *leafstalk*

Adjective + Noun: *bareground*, *bluegrass*, *broadacre*, *greenhouse*, *hotbed*

Noun + linking vowel + Noun: *genotypes*, *thermoshock*, *silviculture*

Дериваційні номінативні терміни утворюються за патернами:

Noun + Verb+er: *beekeeper*, *grasscutter*, *sackholder*, *side-dresser*

Noun+er + Noun+er: ridger-seeder, thinner-weeder, roller-planter

Noun + Noun+s: landweeds, headlands

Adjective + Noun+s: badlands, wetlands, brownfields

Adjective + Verb3+er: widespreader, double-chopper

Noun + Verb+ing: stripcropping, stubble-mulching

До ад'єктивних словотворних патернів відносять:

Noun + Adjective: windfirm, acid-tolerant, acid-soluble, aphid-resistant, herbicide-tolerant

Adjective + Adjective: red-ripe

Дериваційні ад'єктивні терміни утворюються за патернами:

Adjective + Verb+ing: high-yielding, water-bearing, early-maturing

Verb+ing + Adjective: eating-ripe

Noun + Verb3: soil-born

Noun + Verb+ed: waterlogged, foodborn (pathogens)

Adjective + Verb+ed: white-kerneled

Як видно з прикладів терміни деривати не існують без своїх морфологічних афіксів, що підтверджує твердження Р.З. Гінзбурга і С.С. Хідекель (1979) про псевдоскладні слова. [6; с. 112]

Необхідно відзначити різну граматичну природу схожих моделей:

Noun + Noun = Noun: leafstalk

Noun + Noun = Adjective: acre-foot

Adjective + Noun = Noun: greenhouse

Adjective + Noun = Adjective: widerow

Noun + Verb+ing = Adjective: soil-building crops

Noun + Verb+ing = Noun: rock-gardening

Аналізуючи словникові статті були відмічені термінотворчі патерни, до складу яких входять прислівники: many-field system, early-maturing – і числівники: first-crop yields, dual-level, two-course system (система дво-пільної сівозміни).

Аналізуючи семантичні відносини між основами складних слів, О. Д. Мішков (1988) дає визначення композитного компоненту як значення, що формується як чинник відносин між компонентами складного слова. Такі складні слова він називає композитами. Композити, будучи утвореними з двох повнозначних основ, розвивають особливий вид словотвірного значення, специфічний саме для складних слів. [10; с. 5] Як ми бачимо, при класифікації складених термінів відносно граматичної структури в результаті можливі різні словотворчі патерни:

1) коли провідним елементом складеного слова може бути перша частина;

2) провідним елементом складеного слова може бути друга його частина.

У зв'язку з цим розрізняють екзоцентричні і ендоцентричні терміни.

Ендоцентричний тип є складений термін, значення якого є сумою значень складових його елементів. Структура такого терміну представляє дві кореневі основи з набором дериватів, при цьому вони діють між собою у видових відносинах: *rainplanter* – це вид посадочної машини з поливним пристроєм; *seedtape* – вид стрічки (насіння). Екзоцентричний тип – це складні терміни, значення яких не визначається жодним з його елементів, які входять до його складу, тобто значення цілого не рівно сумі значень складових. Наприклад: *flower-bed* (квітник) не є якийсь різновид ліжка (*bed*), хоча про його значення можна здогадатися по першому елементу *flower* (квітка), або *rainwash* (ерозія), коли по значеннях основ важко здогадатися про значення терміна.

Також пор.: *aquaculture* – вирощування водних рослин або тварин у водному середовищі. Або, припустимо, *white-fly*. Якщо перекладати це слово покомпонентно, ми набудемо значення “біла муха”. Насправді це слово має значення “щитівка” – вид сільськогосподарського шкідника. Складені терміни мають семантичну насиченість і стислість, завдяки чому дається перевага дефісному терміну, ніж функціонально-рівнозначному словосполученню. Прозора словотворча будова подібних апозитивних конструкцій також сприяє їх активному вживанню.

Н. С. Шарафутдінова (2006) описує два види складених термінів згідно взаємозв'язку компонентів:

1) Детермінативний складений термін. Один компонент підпорядкований іншому: основне слово визначається детермінантом (означенням). О. Д. Мішков називає це явище ад'ективацією початкового компонента. [10; с. 4] Послідовність композитів є стійкою. В термінах базовий компонент займає останнє місце: *field-crop*, *rock-gardening*, у системі сільськогосподарської термінології. Означення виражає, як правило, функцію або значну ознаку основного слова.

2) Копулятивний складений термін. Тут обидві безпосередньо складові, як і при будь-якому копулятивному композиті. Обидва компоненти є семантично рівноправними і називають дві різні функції одного і того ж предмету чи особи. Подібне термінотворення часто зустрічається в агрономічних текстах, наприклад: *disease-resistance*, *agronomist-gardener*, *saline-alkali*, *roller-planter*. [12; с. 63]

Аналізуючи взаємодії, в основі представлених композитів сільськогосподарської термінології, розглядаються деякі типи семантичних відносин між їх компонентами і виділяються наступні відносини: “призначення”, “місця”, “цілі”, “результат”, “частина-ціле”. Перш за все, виділяються відносини призначення, коли друга основа призначена для першої. Композитні компоненти, які зв'язані даним відношенням, можна розділити на декілька груп залежно від того, що позначає визначуваний компонент.

Це можуть бути основи, що позначають предмет, сукупність предметів або інструментарій *beehouse* (a house for bees), *grasscutter* (a cutter for grass), *sackholder* (a holder for a sack), *seedbox* (a box for seeds), *windscreen* (a screen for wind), *seedtime* (time for seeding). Семантичні відносини між компонентами останнього терміну можуть розглядатися і з погляду відношення часу. Якщо розглянути композитні терміни *beehouse* (a house for bees), *seed-wheel* (котушка насінного апарату), *fruitcase* (коробочка), *fruit-frame* (шпалера), то визначуваний компонент з одного боку позначає місце, де відбувається щось, в іншій для чого або кого призначено це місце. Іншими словами, чи є дане семантичне відношення відношенням місця або призначення? У даній ситуації доречний аналіз екстралінгвістичної реальності.

Далі, можна позначити семантичні відносини між компонентами складного терміну як ‘відношення мети’: *covercrop* (рослини, висажені з метою поліпшення ґрунту), *seedtape* (насінна стрічка, використовувана з метою посадки).

Були виділені терміни, композитні компоненти яких зв’язані відношенням “частина-ціле”, “ціле-частина”:

aquaculture, *silviculture*, *viticulture* – частина рослинництва;

peatland, *rangeland*, *wetlands* – різновид ґрунту;

leafstalk – частина рослини;

leafguard (машина), *leafstalk* (частина рослини), *leaf-feeding* (харчування).

Необхідно виділити ще один тип семантичних відносин – відношення часу: перший компонент указує на час, коли відбувається те, що вказане в другому компоненті: *seedtime*, *haytime*.

Пор. також семантичні відносини результату, тобто діяльності або ефекту досвіду, що досягається в результаті: *gainwash* (як результат дощів), *side-effect*, *soil-conditional effect*.

В деяких випадках, очевидно, що компоненти складного слова пов’язані двома типами семантичних відносин. Д.Н. Шмельов (1968) пояснює це дифузним значенням, яке викликане полісемією слів. [13; с. 118] При цьому відношення між об’єктами дійсності інваріантне. Так, *seedbox* – з одного боку, можна розглядати як ‘ящик для насіння’ (‘відношення місця’), з іншого боку, як ‘ящик для вирощування розсади’ (‘відношення призначення’)

Таким чином, питання про тип семантичних відносин між композитними компонентами безпосередньо пов’язане з віднесенням даного терміну до повних термінологічних композитів або термінологічним словосполученням. Одне термінологічне поняття може бути представлене як складним словом, так і словосполученням, це часто лише проблеми орфографії.

Література:

1. Англо-русский сельскохозяйственный словарь. Под ред. В. Г. Козловского. – М., 1983. – 880 с.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. – М.: Изд. МГУ, 1973.
3. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. – М.: Просвещение, 1990. – 309 с.
4. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1968. – 607 с.
5. Винокур Г. О. Заметки по русскому словообразованию. Избранные работы по русскому языку. – М., 1959.
6. Гинзбург Р. З., Хидекель С.С. Лексикология английского языка: Учебник. – М.: Высшая школа, 1979. – 269 с.
7. Головин Б. Г., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. – М.: Высшая школа, 1987. – 104 с.
8. Елисеева В. В. Лексикология английского языка. – СПб.: Изд-во: Филологический факультет СПбГУ, 2005.
9. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики. – М.: Изд. АН СССР, 1961. – 158 с.
10. Мешков О. Д. Проблемы композитной семантики (на материале субститивного словосложения английского языка). Автореф. дис. ... д.ф.н. – М., 1988. – 17 с.
11. Смирницкий А. И. Морфология английского языка. – М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1959. – 320 с.
12. Шарафутдинова Н. С. Лингвокогнитивные основы научно-технической терминологии. – Ульяновск: УлГТУ, 2006. – 131 с.
13. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики. – М.: Наука, 1968. – 236 с.
14. Agriculture: A Glossary of Terms, Programs, and Laws. Edition Congressional Research Service “The Library of Congress”, 2005.
15. The Farmer’s Dictionary: Vocabulary, New York, Harper and Brothers Publisher, 1846.

Розводовська О. В.,

Галицький інститут ім. В'ячеслава Чорновола, м. Тернопіль

СТРУКТУРНІ ВЛАСТИВОСТІ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ СФЕРИ БІЗНЕСУ

У статті розглядаються особливості граматичної структури термінологічних моделей синтаксичного способу термінотворення. Проаналізовано способи творення термінологічних словосполучень та представлено різні структурні моделі, які є типовими для мови бізнесу.

Ключові слова: термінологія бізнесу, термінологічне словосполучення, структура, модель.

The article considers the grammatical structure peculiarities of terminological models formed in syntactical way. The ways of creating terminological word combinations have been analyzed and various structural models presented which are typical for the language of business.

Key words: business terminology, terminological word combination, structure, model.

Стрімкий розвиток економіки й міжнародної інтеграції в сфері ділових відносин призводить до виникнення нових термінів та термінологічних словосполучень в англійській мові бізнесу. Важливість дослідження даної термінології не викликає сумнівів, адже уніфікована і стандартизована бізнес термінологія є основою успішного спілкування у даній сфері.

У статті наша увага зосереджена на встановленні найбільш частотних структурних моделей багатокomпонентних термінологічних словосполучень (ТС) для позначення понять в сфері бізнесу з метою їх подальшого аналізу.

Об'єктом нашого дослідження обрано бізнес термінологію сучасної англійської мови. **Предметом** дослідження виступають термінословосполучення за синтаксичним зв'язком, семантичною та морфологічною структурами, а також за кількістю компонентів.

Короткий огляд різних поглядів на термінологію як систему засвідчує активізацію досліджень у цій галузі. Терміни-словосполучення досліджували у своїх працях В. Виноградов [1], Б. Головін [2], В. Даниленко [3], А. Реформатський [8], Д. Лотте [7] та ін. Зокрема, О. Іващишин [4], В. Іщенко [5], О. Литвинко [6] досліджували структурні особливості багатокomпонентних термінів.

Учені по-різному підходять до класифікації типів ТС. Так, наприклад, В. Даниленко пропонує виділяти типи ТС за ступенем розкладання: (1) нерозкладні; (2) формально розкладні. Останні, у свою чергу, поділяються на два підтипи: (1) словосполучення, які складаються з елементів тер-

мінологічного характеру; (2) терміни-словосполучення, у яких один із компонентів може не бути терміном [3, с. 103-107].

На думку Д. С. Лотте, існує 4 типи ТС: (1) розкладні, коли дві частини терміна вживаються у прямому значенні; (2) умовно розкладні, коли одна частина-термін, а інші-звичайні слова; (3) напіврозкладні, коли дві частини є термінами, проте одна з частин вживається у видозміненому значенні; (4) нерозкладні терміни-словосполучення [7, с. 79-81].

Б. Н. Головін розмежовує такі види словосполучень, як: вільні, стійкі або фразеологічні [2, с. 43-47].

Прагнення до економії мовних засобів обумовлює велику поширеність двокомпонентних словосполучень. Багатоконпонентні терміни можна диференціювати і за типами у залежності від структури словосполучення, частиномовної моделі терміна.

Провівши огляд та аналіз фактологічного матеріалу, ми поділили багатоконпонентні терміни на: (1) *двокомпонентні терміни*, що складаються з двох слів, одне з яких є головним, а інше – йому підпорядкованим; (2) *трикомпонентні терміни*, що складаються з трьох слів. У таких терміносполученнях підпорядковані слова визначають різні аспекти значення головного слова. (3) *полікомпонентні терміни*, що складаються з чотирьох чи більшої кількості слів. У таких багатоконпонентних терміноодинацях, як і в трикомпонентних термінах, залежні слова висвітлюють різні аспекти значення головного слова.

За морфологічною ознакою головного слова багатоконпонентні терміни сфери бізнесу можна поділити на: (1) іменникові словосполучення (з іменником у ролі головного слова); (2) прикметникові словосполучення (з прикметником чи дієприкметником в ролі головного слова); (3) дієслівні словосполучення; (4) прислівникові словосполучення.

За синтаксичними ознаками розрізняємо безприйменникові сполучення слів, з'єднані способом керування та прийменникові словосполучення.

Проведений нами аналіз терміноодинаць сучасної англійської мови бізнесу показав, що багатоконпонентні терміни складають абсолютну більшість корпусу досліджуваних одиниць. Найпоширенішими є **двокомпонентні структури**, які за частиномовним вираженням своїх компонентів утворюють наступні моделі:

Модель N+N має здатність передавати різноманітні відношення логіко-поняттєвого характеру, що існують між поняттями терміносистеми: **cash infusion** – вливання капіталу; **core business** – основна діяльність; **expense timesheet** – авансовий звіт; **income statement** – звіт про прибутки і втрати; **interest period** – період нарахування відсотків; **market capacity** – ємність ринку; **securities business** – операції з цінними паперами та ін.;

Модель N's+N: **banker's acceptance** – банківський акцепт; **bankrupt's estate** – майно банкрута; **borrower's status** – кредитоспроможність по-

зичальника; **company's officer** – посадова особа компанії; **controller's department** – бухгалтерія; **survivor's pension** – пенсія у зв'язку з втратою годувальника; **underwriter's syndicate** – емісійний синдикат; **vendor's lien** – право утримання продавця (при купівлі на виплат) та ін.;

Атрибутивні відношення, які існують у структурних типах **моделі Adj+N**, реалізують різноманітні зв'язки предметів і явищ об'єктивної дійсності: **annual report** – річний звіт; **bilateral clearing** – двосторонній кліринг; **checkable deposit** – залишок на поточному рахунку; **commercial banking** – кредитно-депозитарна діяльність; **current account** – поточний платіжний баланс; **free banking** – безплатне банківське обслуговування; **variable levies** – змінні компенсаційні збори та ін.;

Модель Part I+N. У багатокomпонентному терміні Р I, виконуючи функцію означення, виражає ознаку або якість, що властиві предмету: **working capital** – обігові кошти; **floating capital** – обіговий капітал та ін.;

Модель Part II+N. Participle II у ролі першого компонента багатокomпонентного терміна виражає якість або стан як результат дії, на яку вказує дієслівна основа, від якої походить даний дієприкметник. Наприклад: **called-up capital** – поданий капітал; **declared shortage** – заявлена нестача; **forfeited pledge** – вилучена застава; **issued stock** – випущені акції; **liquidated debt** – визначена заборгованість; **mortgaged property** – заставлена нерухомість; **naked debenture** – незабезпечене боргове зобов'язання та ін.;

Розглянемо наступну **модель N+prep+N**, яка має підвиди:

Модель N+of+N: **bank of issue** – банк-емітент; **board of directors** – рада директорів; **burden of proof** – тягар доказів; **certificate of assurance** – страховий сертифікат; **consolidation of interest** – консолідація виплат за відсотками (за процентами); **transfer of currency** – переказ валюти; **volume of sales** – обсяг реалізації (продукції); **withdrawal of claim** – відмова від позовної вимоги та ін.;

Модель N+for+N: **application for compensation** – рекламаційний акт; **application for membership** – заява про прийняття в члени; **bailment for hire** – договір майнового найму; **bill for ollection** – вексель на інкасо; **security for a debt** – забезпечення боргу; **surety for a bill** – аваль (поручка); **test for destruction** – випробування на руйнування; **value for duty** – вартість для розрахунку мита та ін.;

Модель N+in+N: **assignment in blank** – бланкова цесія; **bonus in kind** – речова премія; **cash in advance** – передплата готівкою; **condition in deed** – умова закріплена в письмовому вигляді; **country in transition** – країна з перехідною економікою; **creditor in bankruptcy** – конкурсний кредитор; **right in rem** – речове право; **secrecy in banking** – таємниця банківських операцій; **settlement in cash** – готівковий розрахунок; **value in ollection**-сума на інкасо та ін.;

Модель N+on+N: collection on delivery – післяплата; **return on capital** – прибуток на акціонерний капітал; **return on equity** – дохід на власний капітал; **run on a bank** – масове зняття коштів з банківських рахунків; **sales on account** – продаж у кредит; **stock on hand** – фактичний рівень запасів; **surety on a bill** – аваліст; **termination on performance** – припинення дії після виконання та ін.;

Модель N+G: capital deepening – інтенсивне збільшення капіталу; **value accounting** – облік на основі поточної вартості та ін.;

Модель G+N: executing a transaction – оформлення фінансування проекту; **floating a company** – заснування компанії; **structuring a transaction** – розроблення схеми угоди;

Модель G+prep+N: backtracking on reforms – відмова від реформ; **drawing on reserves** – використання резервів; **pricing of debt** – визначення ціни кредиту; **shaping of demand** – формування попиту; **provisioning for debts** – створення резервів на покриття боргів; **sampling by attributes** – вибірковий контроль за якісними ознаками та ін.;

Модель V+N (багатокомпонентні терміни типу V+N виражають поняття дії, що спрямована на виконання операцій): **to award a contract** – укладати контракт (за результатами конкурсу, торгів); **to buy on credit** – купувати в кредит; **to call for payment** – вимагати до оплати; **to call in a loan** – подавати кредит до дострокового стягнення; **to come on stream** – вступати в дію; **to compromise on quality** – поступатися якістю; **to establish an account** – відкривати рахунок (у банку); **raise a loan** – одержувати кредит та ін.;

Як видно з прикладів, іменник є невід'ємним компонентом всіх словосполучень, що свідчить про семантичну ємкість іменника.

Досить поширеними є **трикомпонентні структури**, які складаються із трьох повнозначних слів. Їх аналіз дозволяє виділити такі моделі:

Модель Adj+N+N є прикладом того, як відбувається конкретизація значення терміна за допомогою іменників: **absolute credit limitation** – абсолютне кредитне обмеження; **active banking operation** – активна банківська операція; **consumer price index** – індекс споживчих цін; **national service obligation** – державна повинність; **official exchange rate** – офіційний обмінний курс; **small business loan** – кредит дрібному підприємцю та ін.;

Модель Adj+N+prep+N: domestic bill of exchange – внутрішній переказний вексель та ін.;

Модель N+N+N: product life cycle – життєвий цикл виробу; **product payback period** – строк окупності капіталовкладень в освоєння нової продукції; **public utility services** – комунальні послуги та ін.;

Модель N+N+prep+N: accrual basis of accounting – метод нарахування; **income elasticity of demand** – еластичність попиту за доходом;

Модель N+prep+Adj+N: allowance for doubtful accounts – резерв на покриття сумнівних кредитів та ін.;

Модель N+prep+N+N: calculation of transportation charges – таксування вантажів та ін.;

Модель N+prep+N+prep+N: agreement for the purchase of receivables – угода про придбання дебіторської заборгованості; **adjustment of cost for comparability** – індексування витрат та ін.;

Модель Part I+N+N: floating exchange rate – плаваючий валютний курс та ін.;

Модель Part II+N+N: accelerated capital allowance – прискорена амортизація; **suggested retail price** – орієнтовна роздрібна ціна; **administered exchange rate** – контрольований обмінний курс та ін.;

Модель Adj+Adj+N: gross domestic expenditure – валові внутрішні витрати та ін.;

Модель Part I+Adj+N: floating prime rate – плаваюча базова ставка і т.д.;

Проаналізувавши моделі творення трикомпонентних ТС, можна виокремити три способи, за якими утворюються ТС: (1) за допомогою подальшого приєднання другого визначального слова, яке в ще більшій мірі конкретизує і уточнює початкове значення головного визначального елемента і подальшого двоконпонентного словосполучення; (2) одночасне приєднання до головного слова двох визначальних елементів; (3) приєднання одного визначального елемента до визначуваного, вираженого не окремим словом, а цілим словосполученням.

Чотирикомпонентні ТС:

Модель Adj+N+N+N: annual evaluation overview report – річний оцінний звіт та ін.;

Модель N+N+N+N: agency line co-financing agreement – угода про спільне фінансування агентської лінії та ін.;

Модель Part II+N+N+N: accelerated cost recovery system – система прискореної амортизації; **accrued benefit valuation method** – метод оцінки нарахованої пенсії; **adjusted selling price method** – метод обліку за скоригованою ціною продажу; **adjusted for amortisation on a straight-line basis** – із урахуванням амортизації на прямій основі; **amortised discount on bond issue** – амортизований дисконт (при випуску облігацій) та ін.;

Модель Adj+N+prep+N+N: ordinary course of banking transactions – звичайне ведення банківських операцій та ін.;

Модель Adj+N+N+prep+N: federal reserve board of governors;

Модель N+N+prep+N+N: expectations theory of interest rates; book value of fixed assets;

Модель Adj+N+conj+N+N: savings and loan association;

У складі термінології бізнесу функціонують також п'яти-, шести-, семи-, восьми-, дев'ятикомпонентні ТС, але подібних термінів засвідчено небагато. Цей факт можна пояснити тим, що багатокомпонентні ТС незручні для вживання у мові.

Модель Adj+N+N+N+N є найпродуктивнішою синтаксичною моделлю серед п'ятикомпонентних ТС: **additional premium for short period cover** – надбавка за короткостроковість страхування; **liquid asset investment authority and guidelines** – директивні норми і принципи інвестування ліквідних активів; **specific or general identification of charged property** – конкретне або родове визначення обтяженого заставою майна та ін.;

Інші п'ятикомпонентні ТС: **computerised accounting and financial management system** – автоматизована система бухгалтерського обліку та керування фінансовими ресурсами; **fixed basic public switched telephony** – фіксована базова комутаційна система спільного користування; **funds advanced against a line of credit** – кошти, авансовані зі спільної обумовленої суми кредиту; **underlying inflation excluding mortgage payments** – базова інфляція без урахування іпотечних платежів та ін.;

Шестикомпонентні ТС утворені різними синтаксичними конструкціями: **actuarial present value of promised retirement benefits** – актуарна дисконтована вартість належних пенсій; **bona fide purchaser for value and without notice** – сумлінний покупець, який оплатно придбав майно і не знав про права інших осіб на нього; **interbank interest rate swap and options market** – міжбанківський ринок свопів й опціонів відсоткових ставок; **fund viable public and private sector projects** – фінансувати рентабельні проекти в державному і приватному секторах та ін.;

Семикомпонентні ТС: **currencies of the basket against which the local currency is pegged** – валюта кошика прив'язування до місцевої валюти; **direct method of reporting cash flows from operating activities** – прямий метод обліку руху коштів від основної діяльності; **export credit loan third party guarantee agreement** – угода про гарантії третьої сторони при кредитуванні за участю експортно-кредитних агентств та ін.;

Восьмикомпонентні ТС: **preferred creditor debt service to foreign currency earnings ratio** – співвідношення витрат на обслуговування боргу привілейованим кредиторам і валютних надходжень; **restating financial statements according to Generally Acceptable Accounting Principles** – переведення фінансових звітів на загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку; **weighted average number of ordinary shares outstanding during the period** – середньозважена кількість циркулюючих звичайних акцій за період та ін.;

Дев'ятикомпонентні ТС: **equally weigh the project's overall debt composition in US dollars and euros** передбачити виділення коштів за кредитом у рівних частках у доларах США і євро;

Розглянувши синтаксичні структури ТС, ми прийшли до висновку, що багатослівні терміни, які містять в своєму складі більше 4-х компонентів, характеризуються нерегулярними моделями, що створює трудність їх класифікації з погляду частиномовної приналежності компонентів.

Аналіз термінологічних словосполучень сфери бізнесу з погляду смислової розкладності компонентів дозволив виділити наступні групи.

1. **Розкладні терміни-словосполучення.** Дану групу можна зобразити наступною формулою “**термін + термін**”. Наприклад: **cost certification** – обґрунтування витрат; **demand saturation** – насичення попиту; **sales manager** – комерційний директор; **venture capital** – венчурний капітал; та ін.

2. **Напіврозкладні терміни-словосполучення** – “термін + загальноновживане слово, або галузевий термін, який не є самостійним терміном і не виражає відповідні поняття ділової сфери”, наприклад: **alternate director** – заступник директора; **budget cycle** – бюджетний цикл; **business opportunity** – комерційна можливість; **business segment** – частка ринку; **company profile** – інформація про компанію і т.д.

У більшості випадків, та частина ТС, яка виражена загальнонауковим чи галузевим терміном, вживається в прямому значенні, наприклад: **bank charge** – банківський збір; **biological diversity** – біологічна різноманітність; **civil action** – громадянський позов; **commercial data** – комерційні дані; **economic entity** – суб’єкт господарської діяльності; **financial assets** – фінансові активи; **juridical person** – юридична особа та ін.

Загальноновживане слово у складі термінологічного-словосполучення, крім прямого значення, може набувати переносного значення, наприклад: **dead money** – недіючий (*мертвий*) капітал; **frozen account** – *блокований* рахунок; *заморожений рахунок*; **underground economy** – неофіційна економіка; *невидима економіка*; *тіньова економіка* та ін.

Саме другий тип термінологічних словосполучень складає найчисленнішу групу в лексичі бізнесу.

3. **Умовно розкладні терміни-словосполучення.** У складі таких словосполучень немає компонентів, які були б самостійними термінами даної лексичної системи. Вони представлені загальноновживаними словами, загальнонауковими і галузевими термінами. Звуження значення всіх або одного з компонентів складеного терміну призводить до спеціалізації всього словосполучення. Наприклад: **flexible working arrangements** – гнучка схема організації праці; змінний графік роботи; **general government expenditure** – загальні урядові витрати.

4. **Нерозкладні терміни-словосполучення,** так звані термінологічні фразеологізми. Терміни даного типу в термінології бізнесу є найменш поширеними. Наприклад: **blue-chip borrower** – першокласний позичальник; **broad money** – сукупна грошова маса; “широкі гроші”; **grey**

economy – неофіційна економіка; тіньова економіка; **hidden assets** – прихований капітал (різниця між балансовою вартістю і ринковою ціною основного капіталу компанії); **white knight tactics** – пропозиція дружнього поглинення (за наявності загрози ворожого поглинення).

Отже, аналіз структурної характеристики термінів сфери бізнесу показує, що ускладнення структури терміна звужує його значення й обмежує галузь вживання. У перспективі дослідження – подальше вивчення структурної організації бізнес лексики..

Література:

1. Виноградов В. В. Вопросы изучения словосочетаний (на материале русского языка) // Исследования по русской грамматике: избранные труды. М.: Изд-во “Наука”, 1975. – С. 231-251.
2. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах: Учебное пособие для филологических специальностей вузов. – М.: Высшая школа, 1987 – 104 с.
3. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
4. Іващин О. М. Роль термінів-словосполучень у реалізації стильових рис науково-технічних текстів // Наукова спадщина проф. Ю. О. Жлуктенка та сучасне мовознавство. – К.: Вид-во Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2000. – С. 99-102.
5. Щенко В. Л. Англійський багатокomпонентний економічний термін // Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2002. – 18 с.
6. Литвинко О. А. Лінгвістичні аспекти англійських багатокomпонентних термінів // Вісник Сумського державного університету: Зб. наук. ст. Філологічні науки. – Суми: Видавництво Сумського держ. ун-ту, 2002. – № 4 (37) – С. 113-116.
7. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.
8. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология // Вопросы терминологии. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – С. 46 – 55.

Сандій Л. В.,

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

АНГЛОМОВНІ ІННОВАЦІЇ СФЕРИ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ: ЛІНГВАЛЬНА ТА СОЦІОЛІНГВАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКИ

У статті систематизовано основні соціолінгвальні параметри, що детермінують розвиток англомовних інновацій у лексичній підсистемі електронної комерції.

Ключові слова: соціолінгвальні параметри, англомовні інновації, лексична підсистема, електронна комерція, поняттєві групи.

The main sociolinguistic parameters that determine the development of English neologisms in e-commerce lexical subsystem are systematized in the article.

Key words: sociolinguistic parameters, English neologisms, lexical subsystem, e-commerce, concept groups.

В рамках сучасної інформаційної парадигми і, „мережевого” способу організації суспільної діяльності, впровадження новітніх телекомунікаційних технологій та Інтернету у сферу економіки стало поштовхом для появи значного масиву неологізмів в англомовному економічному лексиконі. Привертає увагу те, що у мові нинішньої техноорієнтованої економіки чимало лексичних і фразеологічних неологізмів об’єднується навколо поняття „електронна комерція”. Суттєвий вплив даного різновиду комерційної активності на мовний корпус є закономірним, адже, як зауважив американський теоретик менеджменту П. Друкер, електронна торгівля, ставши основним світовим каналом дистрибуції товарів, послуг і робочих місць, змінила не лише аспекти економічного життя, а й сучасного західного суспільства загалом [9, с. 3-4].

У сучасних лінгвістичних студіях є низка ґрунтовних досліджень, що обирають об’єктом вивчення англійські лексико-фразеологічні й семантичні інновації [1, 3, 4, 7], у тому числі мовний матеріал нової, „віртуальної економіки”. Проте у згаданих працях неологізми, сконцентровані навколо предметно визначеного поняття „електронна комерція”, аналізуються не конкретно, а на широкому лінгвальному та екстралінгвальному тлі. До того ж процеси найменування різних сторін „віртуальної комерції” тривають, тому даний пласт лексики є динамічним і ще недостатньо структурованим.

Зважаючи на це, вбачається актуальним соціофункціональний аналіз інноваційних процесів у доволі новій лексичній підсистемі сфери електронної комерції. Метою статті є виявлення та систематизація екстралінгвальних параметрів, які детермінують розвиток словникового скла-

ду англійської мови сфери комерційної діяльності, здійснюваної через мережу Інтернет. Таке дослідження дозволить, з одного боку, продемонструвати пристосування англійської мови до зовнішніх трансформацій, а з іншого, розглянути неологізми, що об'єктивно виступають маркерами когнітивно-інформаційних змін сучасної економіки.

Матеріалом для аналізу слугують лексичні та фразеологічні неологізми, відібрані з друкованих та електронних лексикографічних джерел [5, 10, 11, 12], а також з сучасних англomовних періодичних видань – The Financial Times, The Guardian, The Independent, The New York Times, The Observer, The Sydney Morning Herald, The Sunday Telegraph. Враховуючи зв'язок досліджуваних мовних інновацій з концептом „електронна комерція (e-commerce)”, вважаємо за потрібне навести тлумачення відповідного поняття. Зазвичай його трактують як „комерційну діяльність, пов'язану з купівлею та продажем предметів через Інтернет” (переклад наш. – С. Л.) [12, с. 182]. У фахових джерелах паралельно з термінопоняттям „електронна комерція (e-commerce)” оперують дещо вужчим поняттям „електронна торгівля (e-trade)”, причому обидва терміни визначають як споріднені й взаємозамінні. Проте у сучасній економічній теорії електронну комерцію розглядають значно ширше, тобто як увесь процес товарно-грошового обміну, реалізований електронним способом, а не лише ту його частину, котра безпосередньо пов'язана з купівлею-продажем [2, 6, 8].

Спираючись на ширше тлумачення концепту „електронна торгівля”, ми зробимо спробу охопити якнайбільше лексичних і фразеологічних англomовних інновацій, що забезпечують найменування різноманітних аспектів підприємницької діяльності з використанням всесвітньої мережі Інтернет. Розпочати варто з ключового поняття „електронна комерція”, для позначення якого з'явилася низка близьких у смисловому відношенні новоутворень: e-commerce, electronic commerce, cybercommerce, digital commerce, e-trade, cybertrade, cybershopping, electronic shopping, e-shopping, Internet shopping, one-click shopping: “An estimated £1.4 trillion was spent on e-commerce last year, and in Britain more than 11,000 new users come online every day” (The Observer, September 18, 2005).

Хоча у певних контекстах наведені мовні інновації вживаються як взаємозамінні, вони можуть бути названі тотожними лише умовно. Принагідно зауважимо, що таке поширене явище синонімії серед загалу лінгвальних інновацій сфери новітніх технологій є результатом пошуку найбільш раціональної номінації, і здебільшого притаманне „молодим” терміносистемам [7, с. 78].

Доповненням до комерційних операцій, здійснюваних через Інтернет, стає підприємницька активність із використанням інших засобів телекомунікації, зокрема, цифрового телебачення – t-commerce (television +

commerce), голосових команд під час автоматизованих трансакцій через телефон і комп'ютер – v-commerce (voice + commerce), мобільного зв'язку – m-commerce (mobile + commerce): "The next step is serious m-commerce. But this will probably require mobile operators and banks to work together, rather than in competition" (The Financial Times, June 13, 2007).

Вбачається можливим розподілити основний масив англомовних інновацій, що концентруються навколо поняття „електронна комерція”, у такі поняттєві групи: 1) суб'єкти комерційної діяльності; 2) способи комерційних операцій; 3) місце торгу; 4) об'єкти купівлі / продажу, їх оплата й системи заохочень; 5) наслідки комерційної активності у мережі Інтернет.

1. Поняттєва група „суб'єкти комерційної діяльності” охоплює нові слова й словосполучення, котрі номінують безпосередніх учасників електронної комерції, зокрема підприємців, бізнес-структури та покупців. До недавня фірми, які здійснювали традиційну торгівлю (bricks-and-mortar), скептично ставилися до підприємств електронної комерції (clicks-and-mortar), не уявляючи всього спектру можливостей он-лайнної діяльності. На сьогодні головним стимулом, що підштовхує компанії і підприємців долучитися до кіберпростору, є перехід до декапіталізованої електронної моделі ведення бізнесу.

Фірми та компанії, які здійснюють свою бізнесову діяльність лише через всесвітню комп'ютерну мережу Інтернет, отримали назву dot-com, dot-biz, netco чи dot-net, а віртуальні торговельні підприємства – найменування dotbam. Швидке поширення електронного бізнесу сприяло появі спеціальних фірм з надання усього спектру послуг для започаткування „доткомів” – commercial service provider. Зосередження у певному регіоні групи компаній, котрі здійснюють свою діяльність через всесвітню комп'ютерну мережу, лінгвально реалізуються в новоутворенні dot community, а середовище інтернетівських фірм та організацій отримало словесне найменування dotcom world. Долучених до електронного бізнесу людей репрезентують лексеми dot-commer, „бізнесмен або підприємець, задіяний в Інтернет-комерції”, dot-commie, „особа, котра віддає перевагу Інтернету у порівнянні з „реальними” трансакціями”. Звернімо увагу, що у наведених прикладах частини Інтернет-адрес (.com, net) виступають продуктивними словотвірними формантами.

Шляхом залучення різних словотворчих елементів ключова лексема entrepreneur сформувала синонімічну парадигму навколо поняття „підприємець, котрий здійснює свою бізнесову діяльність через новітні електронні канали”: cyber-entrepreneur, e-entrepreneur, online entrepreneur, ontrepeneur (online + entrepreneur), webpreneur (web + entrepreneur), netpreneur. В засобах масової інформації трапляються й інші випадки інновацій на основі цієї лексеми: entrepreneurnetwork, „неформальна спілка підприємців і „вільних працівни-

ків””, serial e-entrepreneur, „підприємець, який створює кілька комерційних Інтернет-структур”: “Douglas was pushing a new “portal for internet entrepreneurs”, paid for with £5m from the DTI. This “initiative” – which might have been useful two years ago – is being “led” by Charlie Houlst, described as a “serial e-entrepreneur” (The Guardian, 28 September, 2001).

Суб’єктів купівлі через Інтернет репрезентує поняття “клієнти віртуальних магазинів”, а на рівні мовних форм низка синонімів або радше еквівалентних номінацій [7, с. 65]: cybershoppers, e-shoppers, e-spenders, online shoppers: “Amazon.com sold more than 4.7m books last year to 6.2m cybershoppers and in the opening three months of this year sales soared by another 200%” (The Guardian, May 24, 1999).

2. Лексичні й фразеологічні інновації поняттєвої групи, „способи комерційних операцій” номінують наявні прийоми та форми купівлі-продажу через світову, „павутину”. Двосторонній характер економічної взаємодії та необхідність розрізняти типи комерційних операцій і систем ведення бізнесу через мережу Інтернет сприяли появі ряду інновацій, які за способом словотвору являють собою аббревіації з цифровою складовою: B2B (business-to-business), B2C (business-to-consumer), C2C (consumer-to-consumer), B2E (business-to-employee, business-to-everyone), P2P (producer-to-producer, person-to-person), D2B (direct-to-buyer), D2C (direct-to-consumer), E2E (entrepreneur-to-entrepreneur, end-to-end), E2B (education-to-business), B2G (business-to-government), G2B (government-to-business): “Literally any kind of business, whether B2B, B2C or even in the third sector, can benefit, insists Robert Epstein, head of small and medium businesses at Microsoft” (The Independent, October 13, 2009).

Торгові операції із залученням посередників репрезентуються новоутвореннями з більшою кількістю цифрових та літерних компонентів: B2B2C (business-to-business-to-consumer), C2B2C (consumer-to-business-to-consumer): “This shift was matched by a move into providing business-orientated aggregation service to institutions and to other websites, a practise the company describes as a b2b2c model” (The Guardian, January 9, 2001).

З розвитком електронної торгівлі виокремлюються різні способи її ведення. Поняття, пов’язані з електронною роздрібною торгівлею, актуалізуються як в лексемах e-retail, e-retailing, e-retailer, так і в їх усічених варіантах e-tail, e-tailing, e-tailer: “Angela Bentley at Design Icons, another e-tailer, acknowledges that there are cheap reproductions made in China, for example, that “would make their original designers turn in their graves”” (The Financial Times, February 28, 2009).

Завдяки активним зусиллям успішних он-лайнних компаній Amazon.com та Dell у налагодженні каналів дистрибуції, стали поширеними торгові операції через Інтернет без участі посередників і з подальшою доставкою замовлених товарів покупцям додому. Відносно нові інтеракції з

безпосередніми виробниками товарів і послуг денотуються новоутвореннями click-and-ship та disintermediation: "A fresh wave of disintermediation (getting rid of intermediaries or middlemen) is sweeping the web and no one knows where it will end" (The Guardian, May 4, 2006).

Звичними стають он-лайнві аукціони. Такі відкриті публічні торги значно прискорюють продаж товарів і послуг, а тому репрезентуються словосполученням dynamic commerce або лексемою d-commerce. Щоправда, участь у цих аукціонах супроводжується великим ризиком стати об'єктом застосування різних неетичних чи відверто шахрайських практик: sniping, спосіб вигравати он-лайнві аукціони, зробивши ставку в останній момент за допомогою спеціального програмного забезпечення, bid shielding, блокування цін на аукціоні шляхом використання маніпуляцій з підставними особами, shilling, практика встановлення завищеної ставки чи збільшення ціни уже після заманювання клієнта до аукціонних торгів".

3. Поняттєва група „місце торгу” включає мовні інновації, які утворилися навколо поняття „віртуальна / електронна крамниця”: e-mall, cybermall, e-partment, cyberplaza, cybershop, electronic shop, virtual store, dotcom store: "The dotcom stores are believed to be a more efficient way of satisfying the growth in online shopping" (The Sunday Telegraph, December 6, 2009). "These new online stores are about raising capacity. Tesco currently gets 475,000 orders online per week and 3.4 million visitors to the Tesco.com website" (The Sunday Telegraph, December 6, 2009). Фактично електронний торгівельний майданчик – це не фізичне місце зустрічі для взаємодії продавців і покупців, а лише сервер з інтерактивними сервісами.

4. Поняттєва група „об'єкти купівлі / продажу, їх оплата й системи заохочень” охоплює мовні інновації на позначення предметів торгівлі (товарів чи послуг), систем розрахунків за них та знижок. Основними об'єктами комерційних операцій є „віртуальні товари” (virtual goods) та „електронні послуги” (electronic service, e-service), для отримання яких покупці розмішують „онлайнві замовлення” (online order): "Obopay and other start-ups, including Zong and Boku, let people link their cellphone bills so they need only enter their 10-digit cell phone number when they want to buy a virtual good online" (The New York Times, November 15, 2009).

Кроком до спрощення покупок, здійснюваних через мережу Інтернет, стали „електронні платежі” (e-payment) та „електронні гаманці” (e-wallet): "The most high profile attempt at introducing an e-payment system aimed at low value (below £10) transactions of recent years was from Transport for London (TfL), which attempted to extend the capabilities of its Oyster travel card for use as an e-wallet" (guardian.co.uk, 29 September, 2006). Насправді „віртуальні гаманці” являють собою бази даних з інформацією про наявність коштів на кредитних картках і дозволяють покупцям відстежувати власні витрати.

Доступ до багатьох „віртуальних крамниць” та можливість знайти потрібну річ за найбільш прийнятною ціною спонукає покупців й клієнтів відвідувати сайти у пошуках вигідної пропозиції товарів / послуг (online deal) чи спеціальних „онлайнних купонів” (online coupon): “Tavon Ferguson, a 25-year-old graduate student in Atlanta, became obsessed with finding online deals last spring, while planning her July wedding” (The New York Times, November 26, 2008). “Mrs. Ferguson may be more fanatical than most people, but surfing for online coupons is growing in popularity. In October, 27 million people visited a coupon site, according to comScore Media Metrix, up 33 percent from a year earlier” (The New York Times, November 26, 2008).

5. Лексико-фразеологічні інновації поняттєвої групи „наслідки комерційної активності у мережі Інтернет” денотують як позитивні результати комерційної активності у мережі Інтернет, так і вкрай негативні. Наприклад, комерційний успіх компанії Amazon.com сприяв появі нової лексики-епоніми to Amazon, „досягати значних успіхів у веденні Інтернет-бізнесу”. Інші фірми, що втрачають свої позиції через нашествя віртуальних конкурентів, описуються похідним неологізмом amazonned / amazonized: “To be amazonized is to wake up with a sick feeling that your industry is being dominated by a web-based retailer” [11, с. 36].

Так само від назви компанії Dell Computers, яка досягла успіху за рахунок прямих продаж без участі посередників, з’явилося дієслово to Dell із значенням „перемогти конкурентів за рахунок прямих продаж”. Лексема Dellionaire, тобто „багата людина, статки якої зароблені під час роботи у компанії Dell”, свідчить про надзвичайний успіх згаданої бізнесової структури, для якої Інтернет – це не просто технологія, а стратегія, що приносить максимальну віддачу: “That simple scheme made millionaires of many of Mr. Dell’s early employees, even secretaries and clerks, and it made billionaires of some. ... Soon all of Austin was gossiping about the new “Dellionaire”” (The New York Times, April 28, 2000).

Природно, що можливості швидкого комерційного успіху, сприяли появі й інших мовних інновацій із значенням „збагачення через Інтернет”: get-rich-click, millionerd, sneaker millionaire. Відтак у період різкого зростання „електронної комерції” з’явилися неологізми для номінації „осіб, котрі швидко й несподівано отримали великі статки” – accidental billionaire та accidental zillionaire: “Wired magazine once called Paul Allen the accidental zillionaire, which suggests he stumbled upon his fortune in the street, or won it” (The Sydney Morning Herald, December 24, 2005). У зв’язку з нечуванним розквітом бізнесу Інтернет-компаній, що отримав назву dotcom boom, з’явився неологізм dot spot, „самовпевнена особа, котра розбагатіла шляхом створення віртуальних компаній”. Вербальним утіленням понять „інтернетівська одержимість” й „інтернетівська

лихоманка” стали словосполучення dot-com craze та dot-com gold rush.

Проте префікс dot.com, приєднаний до назви компанії, не завжди є тим „філософським каменем”, що автоматично робить її процвітаючою. Підтвердженням цього є інновації, що відбивають негативний бік приєднання до Інтернет-простору, де, як у будь-якому конкурентному середовищі, виживають найсильніші. Усі інновації цього ряду мають помітне емоційне забарвлення. Серед них неологізми, пов’язані з психоемоційним та фізичним станом людини: dot-com rage, „негативна реакція суспільства на комерціалізацію Інтернету”; dot-com syndrome, „стресовий характер роботи в Інтернет-компанії, спричинений різними чинниками”, наприклад, тривалі робочі години через „розмиті” рамки Інтернет-часу.

Доволі помітну групу складають новоутворення навколо поняття „невдача чи програш у „віртуальному бізнесі””: dot-com shakeout чи dot-com carnage, „поразка Інтернет-компанії в конкурентній боротьбі”, dot-com deadpool, „компанії, що припинили існування через поганий менеджмент або від своїх надмірних амбіцій щодо ведення бізнесу через Інтернет”, dot bomb та dot goner, „інтернетівська фірма, котра збанкрутувала”, dot-com deathwatch, „спостереження за припиненням діяльності інтернетівської фірми”. Низка неологізмів пов’язана з крахом ділових підприємств, а саме sneakers up, „збанкрутілий чи такий, що припинив діяльність”, MTBU (maximum time to belly-up), „термін, упродовж якого компанія сподівається утриматися в Інтернет-бізнесі”, pink slip party, „вечірка для підприємців і службовців збанкрутілої інтернетівської фірми”.

Після нечуваного розквіту „доткомів” більшість скороспілих Інтернет-проектів збанкрутувала. З приходом „інвестиційної зими” у 2000 році слово dot.com дедалі частіше позначає „незрілу чи неефективну модель бізнесу”. Цілковитий провал віртуальних фірм у результаті різкого падіння курсів цінних паперів і відриву цих курсів від реальної доходності вербально реалізувався у формі стійких словосполучень dot-com bubble та Internet bubble: “When the internet bubble burst, Amazon’s stock price slumped from \$100 to \$6.” (The Observer, June 1, 2008)

Проведений у статті аналіз „зовнішніх” параметрів інноваційних процесів в англійській лексиці сфери електронної комерції дозволив визначити основні поняттєві центри атракції нових слів і словосполучень. У подальшому перспективним вбачається дослідження лінгвальних інновацій, когерентних щодо інших ключових сегментів макроконцепту „віртуальна економіка.”

Література:

1. Андрусак І. В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу: Дис... канд. філол. наук. – Ужгород, 2002. – 223 с.
2. Балабанов І. Т. Электронная коммерция. – СПб.: Питер, 2001. – 336 с.

3. Белозьоров М. В. Англійські лексичні та фразеологічні новотвори у сфері економіки: структурний, семантичний і соціофункціональний аспекти: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 19 с.
4. Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу. – Львів: ПАІС, 2007. – 228 с.
5. Зацний Ю. А., Янков А. В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник. Словник. Вінниця: Нова Книга, 2008. – 360 с.
6. Кобелев О. А. Электронная коммерция: Учебное пособие / Под ред. С. В. Пирогова. – 3-е изд., – М.: Издательско-торговая корпорация “Дашков и Ко”, 2008. – 684 с.
7. Махачашвілі Р. К. Лінгвофілософські параметри інновацій англійської мови в техносфері сучасного буття: Монографія. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2008. – 204 с.
8. Меджибовська Н. С. Електронна комерція: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 384 с.
9. Drucker P. F. Managing in the Next Society. – New York: Truman Talley Book, 2002. – 321 p.
10. McFedries P. Archives [Ел. ресурс]: <http://www.logophilia.com/WordSpy>, 1996-2009.
11. NetLingo. The Internet Dictionary / by E. Jansen. – Ojai: NetLingo Inc., 2002. – 529 p.
12. Oxford Business English Dictionary / Ed. by D. Parkinson, J. Noble. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 616 p.

Свиридова Н. Н.,

Горловский государственный педагогический институт иностранных языков,
г. Горловка

СЛОВАРНАЯ СТАТЬЯ ОНОМАСТИЧЕСКОГО СЛОВАРЯ С ПОЗИЦИЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ

У статті аналітично розглянуто існуючі засоби лексикографічного опису антропонімічної лексики. На основі цього пропонується особиста модель словникової статті для ономастичного лексикографічного джерела, яка зорієнтована на експлікацію національно-культурного компоненту антропонімів.

Ключові слова: національно-культурний компонент, групова та індивідуальна інформація, культурознавча лексикографія.

The article presents the analytical consideration of different ways of lexicographical description of anthroponyms. The author suggests own model of the entry for the anthroponymic dictionary. The entry focuses on the explication of the national and cultural component of anthroponyms.

Key words: national and cultural component, group and individual information, cultural lexicography.

Лексикографирование фоновых особенностей ономастической лексики в отечественных лингвострановедческих словарях убедительно свидетельствует о том, что в описаниях имен собственных (далее ИС) выделение *национально-культурного компонента* оказывается не только возможным не в меньшей степени, чем при описании аппелятивов, но и существенным с точки зрения межкультурной перспективы [2, с. 98-114]. В. Д. Девкин отношение к ИС (антропонимам) определяет как один из десяти принципов для классификации культуроведческих словарей [3, с. 357]. Антропонимы являются важной, а порой и неотъемлемой, составляющей культуроведческих словарей (лингвострановедческих), т.к. без них невозможно представить в полной мере национально-культурное наследие народа. В последние годы становится все более *актуальным* освещение национально-культурной специфики ИС в словаре с позиций лингвокультурологии. *Целью* данной статьи является обобщить и проанализировать существующие способы представления национально-культурной специфики антропонимов в существующих словарях, а также представить собственную модель словарной статьи антропонимического лексикографического источника, раскрывающей лингвокультурный потенциал личного имени.

Следует отметить, что национально-культурная информация неодинаково воплощается в разных лексикографических источниках. Специ-

фика отражения фоновых особенностей ономастической лексики в словарях обусловлена в первую очередь концептуальной позицией составителей культуроведческих словарей по отношению к ИС. Для культуроведческой лексикографии означенное положение имеет значение, поскольку ИС должны служить для обозначения определенного предмета, явления или лица не только в какой-то одной языковой среде, но и в других языковых и культурных средах, это значит, что ИС выступают в качестве “объектов межъязыкового и межкультурного *заимствования*” [4, с. 14]. По мнению Е. М. Верещагина и В. Г. Костомарова, самыми главными при изъяснении ИС являются свойственная им групповая и индивидуальная информация. Если групповая информация присуща любому ИС, то лишь некоторые из них, только те, что “чем-то отличились”, обладают еще и индивидуальной информацией. Анализ лингвострановедческих словарей показывает, что их авторы и составители в основном нацелены на раскрытие особых “имен-реалий”, наделенных национально-культурной спецификой, т.е. несущих ярко выраженную индивидуальную информацию. Например, Г. Д. Томахин в лингвострановедческом словаре “США” акцентирует внимание на том, что “имена-реалии” являются своеобразными “ключами” при описании американской национально-культурной действительности. По мнению автора, антропонимы занимают одно из наиболее ведущих мест в фоновых знаниях носителей языка и культуры, поэтому в словарь включены имена исторических личностей (иногда малозначительных, но чем-то примечательных), общественных деятелей, ученых, писателей, деятелей искусства, популярных спортсменов и певцов, а также имена героев художественных произведений.

В лингвокультурологическом словаре “Русское культурное пространство” И. В. Захаренко, В. В. Красных, Д. Б. Гудкова также пристальное внимание уделяется ИС, поскольку по мнению авторов, именно они среди других единиц языка, вероятно, “насыщены” культурной информацией в наибольшей степени. Центральное место в словаре отводится прецедентным именам, которые связаны с широко известным текстом, ситуацией (*Дюймовочка, Старик Хоттабыч, Илья Муромец*) и/или фиксированным комплексом определенных качеств (*Софья Ковалевская, Моцарт, Макаренко*), способные регулярно употребляться интенсионально (коннотативно).

Другим не менее существенным аспектом культуроведческой лексикографии является понимание *объема* сферы ономастического пространства словаря, которое может быть, условно говоря, широким и узким. Узкое понимание, как правило, традиционно сводится к отождествлению ономастического пространства с антропонимическим. Широкая трактовка предполагает включение в ономастические словари различных реал-

лионимов (имен реальных объектов) (наиболее характерным является особое внимание к топонимам, эргонимам и бионимам) и мифонимов (имен вымышленных объектов). Как правило, культуроведческие словари проявляют интерес к ономастике в широком понимании этого термина. Яркой иллюстрацией данного подхода можно считать “Словарь коннотативных имен собственных” Е. С. Отина. Известно, что отличительной чертой языка и культуры являются коннотации, т.е. сопутствующие стилистические, эмоциональные и смысловые оттенки, в нашем случае, ИС. Данный словарь представляет собой собрание ИС – топонимов, антропонимов, хронимов, эргонимов и других онимов, развивших референтные значения (например, *Соловки, Бродвей, Геркулес, Гошаф, Иван, Иуда*).

Способы подачи материала в существующих антропонимических словарях довольно разнообразны, однако, представляется, что ни один из них не может быть взят целиком за основу при составлении лингвокультурологического антропонимического словаря, поскольку в словарь подобного рода, по нашему мнению, должны быть включена максимально полная парадигма вариантов антропонимов, отражающая их прагматические значения, в которых отражен характер человеческих взаимоотношений (официальная и неофициальная форма общения, возрастная, гендерная и социальная дифференциация, отношение к именуемому), при этом принципы составления культуроведческих антропонимических словарей практически не разработаны.

Принимая во внимание все способы подачи антропонимического материала в различных словарях и имея своей задачей на основе их аналитического обобщения разработку принципов составления лингвокультурологического антропонимического словаря, который бы учитывал всю антропонимическую систему и основные факторы, формирующие эту систему, мы решаем проблему отбора и подачи антропонимического материала по-своему. Под антропонимической системой или моделью мы понимаем определенный порядок расположения антропонимов, а так же других имен нарицательных для обозначения степени родства, этнической принадлежности, званий, чинов, названия рода занятий и т.д. Антропонимическая система всегда зависит от речевого этикета, традиции официального именованья человека в обществе. Антропонимическая система народа может рассматриваться как система функциональная, т.е. как система средств выражения, служащая определенной цели. Функции антропонимии как системы определяют ее место в системе высшего порядка (в жизни человека и общества). Наиболее отличительными характеристиками антропонимии как функциональной системы, являются: 1) характеристики, связанные с требованиями именованья (личные имена служат для выделения лица; отчества и фамилии отождествляют человека

с определенным родом, семьей, нацией); 2) характеристики, связанные с функциональной стороной антропонимов; 3) характеристики, определяющие сходство функций разных типов антропонимов; 4) характеристики, связанные с коннотативной окраской антропонимов.

В существующих на данный момент антропонимических словарях, посвященных личным именам, фамилиям, основной акцент делается на их историко-этимологической информации (например, *“Современный словарь личных имен: Сравнение. Происхождение. Написание”* А. В. Суперанской, *“Словарь русских фамилий”* В.А.Никонова, *“Словарь фамилий”* Т. Ф. Вединой, *Webster’s Dictionary of First Names: The Etymology and Derivation of First Names*), а иногда рассмотрение данной информацией является основной и единственной целью составителей словарей (например, *“Русские фамилии: популярный этимологический словарь”* Ю. А. Федосюка, *“The Oxford Dictionary of English Christian Names”* Withycombe E. G.). Следует отметить также и словари, в которых содержится более объемная информация о каждом имени, т.к. в нем приводятся наиболее употребительные варианты имен и дается их оценка с точки зрения их стилевой принадлежности, например *“Словник українських імен”* І. І. Трійняка, *“Словарь русских личных имен”* Н. А. Петровского.

Суммируя вышесказанное, можно отметить, при составлении антропонимических словарей решаются следующие задачи:

- 1) зафиксировать имена, широко употребительные у носителей языка.
- 2) дать правильный орфографический вариант имени, указать правильное ударение и формы имени в других языках.
- 3) зарегистрировать этимологию имен, их производные, формы отчества.
- 4) показать стилевую принадлежность имени.

Из вышесказанного следует, что основной целью авторов и составителей антропонимических словарей является раскрытие групповой информации. Специфика отражения национально-культурного компонента антропонимов в лингвокультурологических антропонимических словарях предполагает необходимость рассмотреть два вида информации, свойственной всем антропонимам, групповой и индивидуальной.

Основной целью создания лингвокультурологического антропонимического словаря является раскрыть национально-культурное своеобразие антропонимии, которое может проявляться: 1) в составе именований; 2) в степени их употребительности; 3) в словообразовательных моделях; 4) в фонетическом и морфологическом оформлении.

Поставленная цель предполагает решение следующих задач:

- зафиксировать все антропонимы и их наиболее употребительные варианты, бытующие в языке в момент сбора материалов для словаря.
- раскрыть функциональную нагрузку эмоционально-экспрессивных оттенков имен.

- отразить место антропонимов в современной антропонимической системе, степень их употребительности.
- показать старые имена, сохранившиеся в отчествах.
- отразить наиболее характерные формулы речевого этикета, в которые входят рассматриваемые антропонимы.
- показать этимологию некоторых фамилий.

Следует заметить, что проблема объема необходимой историко-этимологической информации, включенной в словник лингвокультурологического антропонимического словаря представляется достаточно дискуссионной. Учитывая тот факт, что словарная статья, посвященная антропониму, должна опираться на “современное обыденное языковое сознание”, то историко-этимологические сведения рекомендуется включать в изъяснение только в том случае, если они известны современнику. Анализируя различные виды информации, заложенные в антропонимах, следует подчеркнуть не только их накопительную функцию, которая отражается в особом отношении к различным коннотативным наслонениям, но и тот факт, что эта информация превышает фоновые знания образованного человека (не историка, не социолога) и, как правило, совсем не включает в себя специальную лингвистическую информацию об имени, его этимологию. Итак, два существенных аргумента в пользу необходимости разнообразной энциклопедической информации в словаре, посвященном лингвокультурологическому аспекту антропонимов: во-первых, это способность антропонимов выполнять накопительную функцию; во-вторых, это фактор слабого “обыденного сознания” наших современников, в частности, по отношению к антропонимам.

Следует отметить, что существует определенная разница в подаче разных типов антропонимов – личных имен и фамилий, это объясняется, прежде всего, их ролью в лингвокультуре. В связи с этим наблюдаются различия в структуре и наборе компонентов словарных статей, посвященных именам и фамилиям.

Мы попытались представить нашу модель словарной статьи лингвокультурологического словаря личных имен. Целесообразным представляется расположение имен общим списком в алфавитном порядке. Лексикографирование имен в обратном порядке является мало информативным, в связи с тем, что например, русские личные имена будут сгруппированы по структурным и словообразовательным характеристикам, а английские – будут морфологически стандартизированы по финалиям, раскрывающим этимологию имен только лишь германского происхождения.

Все статьи словаря делятся на основные и отсылочные. В основных дается вся информация об имени, все его формы и образования от него, а в отсылочных содержится лишь ссылка на то имя, от которого произош-

ло данное образование (например: ПЕТЬКА. См. Пётр; ТАТЬЯНУШКА. См. Татьяна и т. д.).

В *основную словарную статью* данного приложения входят следующие *части*: **1.** Заглавное слово (имя в документальной форме). **2.** Указание на указание на их принадлежность – мужское или женское. **3.** Сведения об употребительности (наиболее популярное, популярное, редкое, устаревшее, старое). **4.** Возраст имени (новое, традиционное). **5.** Наиболее частотные и употребительные варианты данного антропонима. **6.** Стилистическая окраска имени и его вариантов (официальная, народная, разговорная, просторечная, формы, т.е. формы, характерные для представителей разных типов культур: элитарная, народная, “третья”, субкультура) **7.** Социальная окраска имен (если возможно идентифицировать) и их вариантов (характерные для сельской местности, городской; для детей, взрослых;) **8.** Возможные образования от антропонима (отчества; фамилии). **9.** Иллюстрации функционирования имени в антропонимической системе.

Необходимо отметить, что данная модель не является универсальной и может быть использована в равной степени для отражения лингвокультурного потенциала имен, принадлежащих к разноструктурным языкам. Эта модель в полном объеме является эффективной для славянских имен (русских, украинских).

Для английских личных имен словарная статья будет иметь более усеченную структуру: **1.** Заглавное слово (имя в документальной форме). **2.** Указание на указание на их принадлежность – мужское или женское. **3.** Сведения об употребительности (наиболее популярное, популярное, редкое, устаревшее, старое). **4.** Возраст имени (новое, традиционное). **5.** Наиболее частотные и употребительные варианты данного антропонима. **6.** Возможные образования от антропонима (фамилии).

Таким образом, мы представили оптимальную, на наш взгляд, модель словарной статьи лингвокультурологического словаря личных имен, позволяющего раскрыть не только национально-культурный компонент имен, но и раскрыть функционирование имен и их роль в антропонимической системе. Важными и отличительными компонентами словарной статьи являются эмоционально-экспрессивная, социальная и функциональная характеристики имен.

Литература:

1. Ведина Т. Ф. Словарь фамилий / Т. Ф. Ведина. – М.: ООО “Фирма” Изд-во АСТ, 1999. – 544 с.
2. Верещагин Е. М. Язык и культура: Лингвострановедение / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М.: Рус. яз., 1990. – 248 с.
3. Девкин В. Д. Немецкая лексикография: учебное пособие для вузов / В. Д. Девкин. – М.: Высшая школа, 2005. – 670 с.

4. Ермолович Д. И. Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи / Д. И. Ермолович. – М.: Изд-во Р. Валент, 2005. – 416 с.
5. Захаренко И. В. Русское культурное пространство / И. В. Захаренко, В. В. Красных, Д. Б. Гудкова. – М.: Гнозис, 2004. – 316 с.
6. Никонов В. А. Словарь русских фамилий / Сост. Е. Л. Крушельницкий. – М.: Школа-Пресс, 1993. – 224 с.
7. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен / Е. С. Отин. – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2004. – 412 с.
8. Петровский Н. А. Словарь русских личных имен: Около 3000 единиц / Н. А. Петровский. – [5-е изд., доп]. – М.: Русские словари, 1995. – 480 с.
9. Томахин Г. Д. США. Лингвострановедческий словарь / Г. Д. Томахин. – М.: Русский язык, 1999. – 576 с.
10. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К.: Довіра, 2005. – 509 с.
11. Суперанская А. В. Современный словарь личных имен: Сравнение. Происхождение. Написание / А. В. Суперанская. – М.: Айрис-пресс, 2005. – 384 с.
12. Федосюк Ю. А. Русские фамилии: популярный этимологический словарь / Ю. А. Федосюк. – [6-е изд., испр]. – М: Флинта: Наука, 2006. – 240 с.
13. Webster’s Dictionary of First Names: The Etymology and Derivation of First Names. – New York City: Galahadbooks, 1981. – 255 p.
14. Withycombe E.G. The Oxford Dictionary of English Christian Names. – 2-nd edition. – Oxford: Clarendon Press, 1971. – 294 p.

Семко Н. М.,

*Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи
(м. Київ), м. Львів*

З ІСТОРІЇ ЗАПОЗИЧЕНЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СФЕРУ ФІНАНСІВ

У статті йдеться про історію запозичень англійських базових термінів сфери фінансів. Встановлено мову-джерело, а також мову-посередник, через яку ці терміни потрапили в англійську мову.

Ключові слова: термін, запозичення, мова-джерело, мова-посередник, мова-реципієнт, інваріант.

The article deals with the history of English loan words in the sphere of finance. Basic terms are analyzed. The source-language is stated as well as the middle language through which the terms got into English.

Key words: term, loan word, source-language, middle-language, borrowing language, invariant .

Серед різноманітних джерел лексичного збагачення мови треба відзначити запозичення з інших мов. Це лінгвістичне явище пов'язане з розвитком суспільства, адже мова суспільне явище і вона не може існувати поза суспільством. Зміни, які відбуваються у суспільстві, в кінцевому рахунку фіксуються словниками. Запозиченням сприяють різні фактори, як матеріальні, так і психологічні: розвиток науки і техніки, розвиток політичного життя і людської думки, торговельні та культурні зв'язки між народами. Прикладом може служити епоха великих географічних відкриттів, коли у європейських мовах з'явилося багато нових слів – назв предметів, товарів, які були завезені в Європу з-за океану, чи так званий пострадянський період, коли українці усно та письмово почали вживати (не завжди оправдано) безліч слів з англійської мови, які позначають нові явища, зокрема у сфері бізнесу, як наприклад, франшиза, промоція, мерчандайзинг, дистрибутор, офіс, тощо.

Для подальшого аналізу явища запозичення треба уточнити цей термін, а саме лінгвістичними запозиченнями вважаємо лише ті слова, які проникли з мови-джерела в іншу мову, а мова-реципієнт вже сформована і розвивається за своїми власними лінгвістичними законами.

Запозичення, що становлять значну частку лексики англійської мови, можна віднести до різних періодів розвитку Англії. Зокрема великою кількістю слів англійська мова поповнювалася в ті часи, коли Англія була підкорена іншими народами, які насаджували свої звичаї, культуру, а з ними і мову. Тому логічно, що більше третини англійських слів є насправді французькими [1].

В 11 столітті Британія була завойована норманами, що супроводжувалося появою в англійській мові значної кількості запозичень з французької. Проте велика частина з них є латинського або грецького походження, а французька є лише мовою-посередником: Наприклад: govern > старофранцузької *governer* > з латині *gubernare* > з грецької *kubernan* (правити). Серед запозичень тієї пори багато термінів сфери економіки та фінансів, наприклад, термін *credit* походить від латинського *creditus*, що є дієприкметником минулого часу від дієслова *credere* (вірити). В англійську мову цей термін прийшов не безпосередньо, а через італійську (*credito*) та французьку (*credit*).

Слово *debit* є формою латинського *debitum* (те, що належить, борг), яке є похідним від дієслова *debere* (бути винним, зобов'язаним). Термін *finance* (фінанси) запозичений з французької мови (*finer* – платити, розраховуватися), але веде свій початок від латинського слова *finatio*, який в 14-15 століттях уживали у значенні терміну (тобто його закінчення) обов'язкової сплати боргу. І не випадково, бо цей термін співвідноситься також з французьким словом *fin* (кінець), що походить від латинського *finis* (кінець) або *finitus* (завершений). Цікаво зауважити, що й англійський прикметник *fine* (витончений, довершений, дрібний, гарний), і іменник *fine* (штраф) ведуть свій початок від тих же латинських форм *finis*, *finitus*. Інваріантом усіх цих семантичних змістів є *fin* – кінець.

Зазначимо, що в англійській мові слово *financial* є синонімом слова *fiscal* (фінансовий, грошовий). В українській мові, як до речі й в російській, слово “фіскальний” нерозривно пов'язано з податками. В англійській мові в значенні “податковий” це слово практично не вживають. “Податковий” англійською буде *tax* чи *taxation*.

Простежимо за появою в англійській мові слова *bank* (банк), що є терміном, прийнятим у міжнародному масштабі. Тоді як у Венеції та інших великих торгових містах Італії банківська справа набирає сили уже в 11 – 12 століттях, в Британії згадки про банківництво сягають періоду Нормандських завоювань, коли головними банкірами були євреї, які не лише наглядали за грішми своїх клієнтів, але й давали позики. Відсоткова ставка у ті часи була дуже високою і позичальники не були популярними. А у 1290 році англійський король Едвард I прогнав євреїв з Британії. Їхнє місце зайняли родини Ломбардів та Козінів (*the Lombards and Causines*). Їхній вплив був таким сильним, що вулицю у центрі Лондона було названо в їхню честь – *Lombard street*. Вони були насправді мініялами, єдиним обладнанням яких були лавки (*banca*) або *bench*, на яких вони й проводили свої операції. Коли бізнес занепадав, лавку руйнували. Звідси *bankrupt* від італійського *banca rotta* – поламана лавка [4].

З організацією банківської справи виникає ряд фінансових операцій і відповідно нових термінів. Серед них почесне місце займає термін *cash*, що

означає “готівка”, “готівкові гроші”. Воно походить з французького слова *casse* – коробка, в якій зберігали гроші. Згодом цим же словом стали називати і самі гроші. Звичним для англійської мови способом конверсії утворено дієслово *to cash*, що означає “отримати гроші за чеком, векселем”.

Одним з часто вживаних термінів сфери фінансів є *bill*. Цей термін називає декілька різних понять цієї сфери: рахунок до оплати; рахунок-фактура; накладна, вексель; тратта; боргове зобов’язання. В американському варіанті англійської мови це “банкнота”. У юридичній термінології це “законопроект, білль”. Слово походить від англолатинського *bill*, яке в свою чергу походить від латинського *bull*, що в середні віки означало “печать”. *Bulla* веде свій початок від латинського *boss* (кругла рельєфна прикраса). За основу номінації взято форму. Найвірогідніше, що слово *bill* прижилося в мові в період розвитку в країні торгівлі.

Само ж слово *trade* (торгівля) з’являється в англійській мові у 19 столітті, спочатку як морський термін на позначення поняття “шлях призначення корабля”, “рейс” і вживається зазвичай у формі множини *trades*. Раніше його вживали на позначення поняття “крок”, “доріжка”. У середні віки існували форми *trod* і *trode*, і нарешті *trade*, яке слугувало назвою уторованого шляху, а також означало “вітер, що дме в одному напрямку”. Звідси – “спосіб життя, професія чи ремесло, якому людина навчається, щоб уторувати собі шлях у житті, забезпечити собі прожиток”, або також “торгова угода, укладена з метою отримання прибутку”. Всі ці значення слова *trade* збереглися до сьогодні, проте в основі кожного з них лежить інваріант “уторована доріжка”.

Розширення торгівлі, а також поява нових морських шляхів сприяло появі у мові таких термінів як, наприклад, *insurance* (страхування), *customs* (мити), які швидко завойовують собі місце серед інших термінів англійської мови.

Перша поява поняття, якому згодом дали назву *insurance*, пов’язана з морськими позиками у древніх греків, що можна знайти ще в описах Демосфена. Під заклад корабля чи вантажу видавали певну суму грошей, яку повертали з високими відсотками, якщо рейс був успішним. Видачу суму грошей не погашали у випадку загибелі корабля. Високі відсотки включали у себе не лише платню за користування позиченим капіталом, але й додаткову суму, за рахунок якої кредитор компенсував свої втрати у випадку неповернення кредиту. Такого роду позики були звичним явищем.

В основі семантики терміна *insurance* лежить латинське слово *securus* (*se* – без, *cura* – турбота = англ. *secure* – безпечний). На даному етапі розвитку мови термін *insurance* означає не лише “морське страхування”, але й “страхування майна від вогню, поломок” тощо. Термін *assurance* означає “страхування життя”.

У зв'язку з транспортуванням товарів як у середині країни, так і за її межами широко застосовують термін *customs*, який означає оподаткування товарів, які перевозять через кордон. Слово запозичене з латині (*con+suere* – стати звичним) через французьку мову. Мито на товари, що перевозилися через кордон, називалося *magna custuma*, тобто велике мито, а на товари, які не вивозилися за межі держави, називалося *parva custuma*, тобто мале мито. У древньоанглійській мові на позначення поняття “мито, збір”. уживали слово *toll*. Це слово походить від німецького *zoll* (мито) і вживається в англійській мові до сьогодні у значенні “плата за право проїзду через міст, користування каналом” тощо.

Аналізуючи терміни фінансової сфери, не можна не зупинитися на таких лексичних одиницях як *revenue* – державні прибутки, доходи і *expenditure* – розходи. *Revenue* походить з французького слова *revenu*, що є дієприкметником минулого часу від дієслова *revenir* – віддавати, який у свою чергу походить з латинського слова *re-venire* – приходити, звідси сучасне англійське *revenue* – “прибутки, доходи”. Термін *expenditure* (розходи) запозичений безпосередньо з латинської мови від дієслова *expendere*, що означало “to weigh out, pay out – відважувати, виплачували” з *ex- out + pendere – to weigh*. “Вага, зважувати” має безпосередній стосунок до виплат, а значить і розходів, оскільки в давні часи вартість монет, які звісно виготовлялися з цінних металів, визначалася їх вагою. Невипадково англійська грошова одиниця *round* (фунт стерлінгів) та одиниця ваги *round* (фунт – 454г) звучать однаково. Італійська грошова одиниця *lira* (ліра) походить від латинського слова *libra*, що означає “фунт” і знову ж таки зводиться до ваги давніх монет. Тут доречно згадати, що в англійській мові й досі на позначення міри ваги “фунт” використовують аббревіатуру *lb*. Іспанська грошова одиниця *peso* також означає “вага”.

На завершення простежимо походження слова *money*, яке є основою всієї фінансової системи. Воно походить від латинського *moneta* – *mint* карбовані гроші – через французьку (*moneie*). Слово ж *moneta* походить від *Moneta*, прізвища Юнони, в храмі якої карбували металеві гроші.

Аналіз базових термінів фінансової сфери показав, що вони походять з латинської мови, у більшості випадків за посередництвом французької.

Література:

1. Ильиш Б. А. История английского языка: ученик [для студ. высш. уч. завед.] / Б. А. Ильиш. – Москва: Высшая школа, 1968. – 419 с.
2. Klein G. Dictionary of banking./ G.Klein. – London: Pitman publishing, 1994.– 286 p.
3. Klein G., Lambert J. The business of banking / G. Klein, J. Lambert. – London: Methuer & Co Ltd., 1984. – 257 p.
4. Webster’s Collegiate Dictionary. – Fifth edition – 1274 p.

Сіомак А. В., Дюмін О. З.,

Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків

ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ В ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

Аналізується явище синонімії на матеріалі термінів електротехнічної терміносистеми.

Ключові слова: *терміносистема, електротехніка, термін, лексема.*

We analyze the phenomenon of synonymy in terms of electrical material terminosystemy.

Keywords: *terminosystema, electrical terms, the lexeme.*

У XXI століть наука набуває статусу винятково ефективного і динамічного інструментарію людської діяльності, що детермінує інтерес учених до прагматичних аспектів і проблем теорії пізнання з метою підвищення ефективності наукової роботи – традиційними класичними засобами і на основі інноваційних систем електронних апаратів. Розвиток побутової електронної апаратури стрімко продовжується, що викликає зміну не тільки технічних засобів її виробництва та конструювання, але й поширення спеціалізованої термінології, а це потребує постійного моніторингу, удосконалення її лексичного складу. Сьогодні лінгвісти досліджують проблеми галузевої термінології, розширення меж терміносистем, роль термінологічних сполучень, підвищення їх питомої ваги, аналізують збільшення кількості компонентів, які входять до них, що пов'язано з диференціацією і уточненням наукових понять. Маємо низку робіт таких науковців, як Т. Кияка, І. Кочан, Е. Огар, Т. Панько, В. Пілецького, О. Сербенської, Л. Симоненко, Н. Яценко, Н. Овчаренко, Г. Онуфрієнко та інших дослідників, присвячених різноманітним проблемам термінології.

Медведь О. В. зазначає: “Основні проблеми українського термінознавства, полягають, у тому, що, по-перше, методологічне підґрунтя практичного аналізу термінології та терміносистем не співвідноситься з ієрархією вихідних теоретичних понять і положень; по-друге, у сучасному науковому обігу спостерігаємо деяку невідповідність між теоретичним тлумаченням окремих термінознавчих термінів; по-третє, недостатньою мірою усвідомлюється міждисциплінарний статус термінознавчої науки” [7]. Вирішенням даних проблем може буди співпраця науковців з різних напрямків у формуванні сучасної української терміносистеми. Добрим прикладом для такого наслідування може бути стандартизація мережі Інтернет та протоколів обміну даними в локальних мережах, що розвиваються за підтримки таких організацій, як IEEE (англ. Institute of Electrical and Electronics Engineers) – Інститут інженерів з електротехніки та радіоелектроніки, ІЕС

(англ. International Electrotechnical Commission) – Міжнародна електротехнічна комісія, W3C (англ. World Wide Web Consortium) – Консорціум всесвітньої павутини та інші. Проте питання синонімії в сучасній науці залишається відкритим, дослідження потребує природа термінів-синонімів, співставлення їхніх дефініцій, з’ясування вмотивованості, нарешті необхідність та точність слововживання синонімів.

Актуальність даної роботи зумовлена швидкими темпами розвитку електротехнічної терміносистеми, появою синонімічних лексем, які спричиняють помилки при використанні, перекладі та аналізі інформативних даних.

Лексика мови постійно збагачується. У процесі мовного спілкування одне й те ж саме поняття характеризується з різних поглядів, виділяються нові його ознаки. Це приводить до утворення нових слів. У лексемах може відбиватися ставлення мовців до предметів реального світу, їхні емоції та волевиявлення. Між словами, що позначають одне розгалужене поняття чи його компоненти або різні відтінки й оцінки, встановлюються близькі зв’язки, їх називають синонімічними, а слова синонімами.

Слово синонім грецького походження й дослівно означає “однойменний”. Тобто це слова, що мають спільність значення, але відрізняються відтінками значень чи стилістичними забарвленнями, наприклад: *мікропроцесор, мікроконтролер, процесор, суперпроцесор* [4]. Отже, синоніми мають дві суттєві властивості. З одного боку, вони подібні, близькі, а з другого – значеннєві відтінки й стилістичне забарвлення їх не збігаються, не роблять їх однаковими.

Термінами-синонімами називаються переважно різнокореневі термінологічні одиниці, синонімія розглядається як семантичне явище, а варіантність – як структурне [5].

Поділяємо думку Степанова Ю. С., що “...коли основою омонімії як найбільш завершеного розщеплення лексичного значення наявних термінів є метафоризація і метонімізація, то синонімія як один з виявів синтезу лексичних значень ґрунтується, з одного боку, на основі прямих значень слів, поширених у різних регіонах, та запозичень, а з іншого – за рахунок полісемізації слів. У науковій літературі розрізняють синоніми за денотатом (певне ім’я) і сигніфікатом (знак). Перший різновид синонімів виражає різні поняття про той самий предмет, а другий – одне поняття про різні предмети” [6, с. 30].

У плані вираження між синонімами здебільшого немає нічого спільного, (*мікропроцесорна система та мікроконтролер*). Терміни-синоніми можна вважати варіантами хіба що з семантичного погляду. “Абсолютність” синонімів часто є умовною хоча б тому, що вони можуть мати розбіжності у сполучуваності з іншими словами (*системи числення і кодування інформації*).

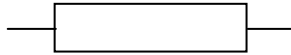
Синоніми, на відміну від варіантів, здатні виконувати в наукових текстах функцію заміщення та уточнення (наприклад: синонімічні пари, які

складаються з іншомовного терміна та питомого: *адаптація, удосконалення*), а отже, не завжди відіграють деструктивну роль.

Однією з проблем розвитку електротехнічної терміносистеми України є той факт, що за останні двадцять років першість у розвитку цієї галузі знаходиться за її межами – Америка, Англія, Китай та інші держави. Це створює необхідність перекладу термінів з інших мов, але не завжди цим займаються фахівці філологи та представники електротехнічної галузі.

При перекладі термінів з інших мов виникає помилка сприйняття суті поняття і тоді можлива поява неправильно трактованого терміна.

Наприклад: рос. *Резистор* – лінійний елемент електричного кола із двома виходами як на рис. 1, струм в якому задовольняє закону Ома.

Рис. 1. Схематичне зображення резистора

Проте його іноді перекладають як опір, що не є правильно, бо *електричний опір* – характеристика провідника створювати перешкоди проходженню електричного струму. Тоді як правильним перекладом був би термін *резистор* чи його синонім *опірник*, але не *опір*. Таким чином спотворюється суть понять, що формує неправильну та спотворену картину сприйняття фізичних та технічних явищ. Підготовка висококваліфікованих спеціалістів передбачає не тільки досконале володіння секретами майбутньої спеціальності, а й відповідний гуманітарний рівень.

Мікропроцесор (англ. *Microprocessor*) – інтегральна схема, яка виконує функції центрального процесора (ЦП) або спеціалізованого процесора. Сьогодні слово *мікропроцесор* є практично повним синонімом слова *процесор*, оскільки функціональний блок, що на ранніх стадіях розвитку обчислювальної техніки займав цілу плату чи навіть шафу, тепер вміщається в одну невеличку інтегральну схему з сотнями мільйонів транзисторів всередині. Таким чином з розвитком електроніки збільшується кількість синонімів, які означають той самий пристрій, але в новому розумінні.

Лисиченко Л. А. вважає, що найбільш поширеним є поділ синонімів на ідеографічні (логічні), емоційно-експресивні та стилістичні. Можливість передавати відтінки того самого поняття забезпечується тим, що для його позначення в мові існує кілька слів; з другого боку, потреба передавати семантичні відтінки зумовила виникнення кількох слів для позначення того самого поняття, тобто спричинилася до виникнення ідеографічних синонімів.

Як зазначають у своїх роботах Векуа Н. В., Медведь О. В., Михайлюк В. О., якихось істотних відмінностей в емоційному забарвленні чи стилістичному використанні між ідеографічними синонімами не існує, зате додаткові семантичні відтінки їх часом досить прозорі.

Залежно від компонента, яким відрізняються значення двох синонімів, розрізняють такі підгрупи ідеографічних синонімів:

- синоніми, що служать для підкреслення і виділення певної ознаки того ж поняття, яка з погляду мовця є істотною (наприклад: *транзистор* (рис. 2) так називали довгий час радіоприймачі в яких підсилювач був побудований на основі напівпровідникового транзистора);

Рис. 2. Зовнішній вид транзистора як компонента електронної апаратури

- синоніми, що служать для виявлення ступеня чи міри ознаки, якості або стану (*провідність, напівпровідність*);

- синоніми, що характеризують інтенсивність дії або стану (*режим сну, режим зниженого енергоспоживання*);

- синоніми, що підкреслюють якусь особливість (наприклад *мікросхема (microcircuit)* (рис. 3) – електронна схема, що реалізована у вигляді напівпровідникового кристалу та виконує певну функцію; та її синонім схема, в даному випадку префікс мікро– вказує на те що схема значно менша порівняно з традиційною схемою;

Рис. 3. Зовнішній вид мікросхем як компонента електронної апаратури

- синоніми, відтінки значення яких пов’язані з характером сполучуваності, властивої кожному з членів синонімічного ряду (СР), або з приналежністю до словотворчих парадигм різної повноти.

Датчик – пристрій, що безпосередньо приймає і передає спеціальним приладам дані про діяльність механізму, живого організму або ін. явищ. Синонімом може служити термін *сенсор*, але він виступає як чут-

лива частина датчика, тобто характеризує його чутливість. Більш точним синонімом може слугувати *вимірювач* або *вимірник*. Також, як синонімом можливо привести термін *первинний перетворювач*. З цього прикладу видно, що в електронній терміносистемі досить багато синонімів, які характеризують одноманітні процеси електроніки.

Не можна не погодитися і з Козак Л. В.: “Термінологічна практика засвідчує, що синонімія для термінології є природним явищем. Проте визнаючи позитивну роль синонімії на початковому етапі формування терміносистеми як результату входження в термінологію загальнонавчаних слів, в уже сформованій галузевій системі їх слід уникати” [8].

Поява синонімії в електронній термінології зумовлена лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами і мотивується паралельним вживанням власне українських та іншомовних термінів, підбором одночасно кількох відповідників до запозиченого з іншої мови терміна. Синоніми в термінології – це терміни, що стосуються одного денотата, але різняться за будовою, етимологією, семантичною особливістю елементів, ступенем новизни.

Фактичний матеріал української електронної термінології дозволяє виділити такі групи і ряди синонімів, використавши класифікацію, запропоновану Козак Л. В.:

1. Лексичні синоніми, які поділяються на:

а) запозичений термін – український термін, наприклад: *ресивер* – *приймач*, *трансивер* – *передавач*;

б) сучасний термін (у тому числі словосполучення) – застарілий термін: *1 Гн/м* – *магн*; *музикальний центр* – *радіола*.

Лексичні синоніми є найвиразнішими й найпоширенішими образними засобами мови. З їхньою допомогою у мовленні можна не тільки уникнути неприємного повтору одних і тих самих слів, а й точніше передати інформацію, бо є можливість передати відтінки думки, уточнити деталі, ознаки, властивості.

2. Морфологічні синоніми диференціюють характеристики позначуваного ними поняття (процесу) щодо тривалості: *заземлення* – *заземлювання*, *перетворення* – *перетворювання* та ін. Морфологічні синоніми – це граматичні форми того самого слова, що різняться засобами граматичного вираження, відтінками спільного граматичного значення. Морфологічні явища набувають певного стилістичного забарвлення в межах ширшого контексту порівняно, наприклад, з лексичними. Тому при стилістичному вживанні морфологічних засобів варто враховувати різну частотність окремих форм у функціональних стилях.

3. Морфолого-синтаксичні (структурні) синоніми, що утворюються в результаті різного роду скорочень:

а) повний термін – аббревіатура: *електронні апарати* – *ЕА*, *побутова електронна апаратура* – *ПЕА*;

б) термін-словосполучення – термін-слово, яке утворене в результаті скорочення словосполучення шляхом заміни словосполучення простим терміном (*живильна лінія – фідер*) або пропуску одного з компонентів, що виражає родові ознаки поняття (*захисна заземлююча установка – захисне заземлення*).

Оскільки синоніми взаємозамінні, належать до тієї самої частини мови або, якщо це фразеологізми, співвідносні з тією самою частиною мови, то, коли вони трапляються в термінології, їх потрібно обережно використовувати для однозначного трактування фізичних явищ та технологій електротехнічної терміносистеми. Основним недоліком таких синонімічних рядів є те, що лексико-семантичне значення може пояснювати лише словесний дублет (за умови, що символічне зображення терміна специфічне для певного кола науковців і рідко вживане загалом). Але попри всі суперечності вони є безпосередньо рівноправними компонентами в термінолексичі й не шкодять прагненню термінознавства до точності та виразності номінативно-понятійних відношень, а, навпаки, виступаючи абсолютними відповідниками, дають змогу більшому розширенню функціональної діяльності наукової мови. Хоч багато науковців вважають синонімію негативним явищем термінології, проте, вона характерна для електротехнічної терміносистеми та на сьогодні потребує опрацювання, унормування та вдосконалення.

Література:

1. ДСТУ 2843-94 Електротехніка. Основні поняття. Терміни та визначення. Ки-їв: Держстанд. України, 1995. – 67 с.
2. ДСТУ 3120-95 Електротехніка. Літерні позначення основних величин / Сенько В. І., Соловей О. І., Розен В. П. та ін. – К.: Держстандарт України. – 1995. – 40 с.
3. ДСТУ 4472-2005 Енергозбереження. Системи енергетичного менеджменту. Загальні вимоги / Розробники: В. Розен, І. Соколовська, О. Соловей, І. Стоянова, А. Чернявський. – К.: Держспоживстандарт України, 2005. – 28 с.
4. Михайлюк В. О. Українська мова професійного спілкування: Навч. посібник. – К.: Професіонал, 2005. – С. 450.
5. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Ольга Іванівна Радченко; Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2000.
6. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания: учеб. пособие для студентов филол. специальностей пед. ин-тов / Ю. С. Степанов. – изд. 2-е, перераб. – М.: Просвещение, 1975. – 271 с.
7. Українська граматична терміносистема (історія та сучасний стан) Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / О. В. Медведь; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2001. – 17 с. – укр.
8. Українська електротехнічна термінологія (словотвірний аспект) Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Л.В. Козак; Дніпропетр. держ. ун-т. – Д., 2000. – 18 с. – укр.

Скорейко-Свірська І. П.,

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, м. Тернопіль

МОРФЕМНЕ ОСВОЄННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ АНГЛОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті на матеріалі української науково-технічної термінології визначено та проаналізовано особливості морфемного освоєння термінологічних одиниць англomовного походження.

Ключові слова: *англomовні запозичення, науково-технічна термінологія, основа слова, морфемне освоєння.*

The article focuses on the determination and analysis of morphemic adaptation of the English borrowings that function in the system of the Ukrainian terminology of science and technology.

Key words: *English borrowings, terminology of science and technology, word-stem, morphemic adaptation.*

У різні періоди становлення та розвитку української літературної мови її склад поповнювався словами чужомовного походження. Кожний етап запозичень був підготовлений практикою попередніх віків, історичними змінами в різних сферах життя країни та її народу. Нині у зв'язку з інтенсивним розвитком міжнародних контактів, участю України в процесах глобалізації та міжнародної інтеграції, активізацією міжмовної взаємодії в українській мові з'являється багато запозичень з інших мов. Збільшення кількості чужомовних лексичних одиниць відбувається переважно в термінологічних системах: термінологія надзвичайно чутлива до зовнішнього впливу й розширення поняттєвого апарату багатьох національних терміносистем часто зумовлює їхнє формування внаслідок запозичень.

Науково-теоретичні основи та прикладні аспекти явища запозичення висвітлено в науковому доробку таких вітчизняних лінгвістів, як Б. Ажнюк, Л. Архипенко, Я. Голдованський, Ю. Жлуктенко, Г. Зимовець, І. Каминін, Л. Кислюк, О. Лисенко, І. Муромцев, А. Олійник, Н. Попова, С. Семчинський, Г. Сергеева, В. Сімонок, С. Федорець та ін. Проте чимало аспектів явища адаптації запозиченої спеціальної лексики (зокрема, англomовної) в українській науково-технічній термінології залишаються поза увагою лінгвістів і потребують наукового пояснення та узагальнення. Метою цієї наукової розвідки є визначити та схарактеризувати особливості морфемного освоєння англomовних науково-технічних термінологічних одиниць як одну з основних передумов дериваційної продуктивності англiзмів під час їхнього функціонування в українській мові як мові-реципієнті.

Морфемна структура іншомовної лексичної одиниці є показником ступеня її пристосування до морфемної підсистеми мови, що запозичує [2, с. 61]. Ознакою морфемного освоєння запозичень є їхня здатність формувати кореневі гнізда – групи слів, які вважаються спільно-кореневими в сучасній літературній мові незалежно від їхніх словотвірних зв’язків. Варто наголосити, що вирішення проблеми членування запозичень у термінології є своєрідним завданням, оскільки “в терміносистемах зустрічаються елементи, відсутні в загальнолітературній мові, які дозволяють підтвердити наявність морфемного шва там, де його неможливо знайти з точки зору літературної мови” [7, с. 180].

Визначення особливостей пристосування англословних науково-технічних термінів до морфемної підсистеми української мови пов’язане з морфемним аналізом запозичень, який передбачає “... встановлення кінцевих складників у досліджуваних словах” [5, с. 9]. У сучасному мовознавстві існують два підходи до визначення ступенів морфемної подільності запозичених основ: 1) афіксозорієнтований (Л. Крисін, О. Смирницький та ін.), відповідно до якого морфемно членованими можна вважати слова, у яких певна складова (корінь чи афікс) повторюється в інших лексемах із тим самим значенням (йдеться про основи з однією бічними зв’язками) [9, с. 104]; 2) коренезорієнтований (В. Гімпелевич, С. Карпіловська, Н. Янко-Триницька та ін.), за яким подільними є оформлені за чужомовним зразком основи тих іншомовних слів, у яких хоча б одна з частин повторюється в основах, співвідносних за значенням з даними в українській мові [1, с. 8-9]. У процесі аналізу тенденцій морфемної адаптації науково-технічних термінів англословного походження використовуємо саме коренезорієнтовану концепцію визначення ступенів морфемної подільності запозичених основ, оскільки в ній ураховано як семантичний, так і формальний критерії.

Освоєння англізмів на різних рівнях і підсистемах української мови – поетапний процес. Науковець І. Муромцев слушно виділяє наступні етапи морфемної адаптації іншомовних слів: 1) входження (нечленованість основи) → членована непохідність основи → освоєння (“пошуки” похідності основи, актуалізація морфемної будови запозичень). Завершальним є укорінення чужомовних лексем – справжня синхронічна система похідності їхніх основ і включення їх у загальну дериваційну систему мови-реципієнта [6, с. 73]. Цю класифікацію взято за основу визначення тенденцій морфемного освоєння науково-технічних термінів англословного походження в українській мові.

До проаналізованих англізмів із неподільною основою належать, перш за все, невідмінювані іменники, наприклад: *дингі, багі, генрі, маг-нето, радіо*. Нечленовані також ті запозичення, у яких на новому мовно-му ґрунті відбулося спрощення їхньої морфемної будови. В українській

мові це явище характерне переважно для тих лексикалізованих багатокомпонентних термінологічних одиниць і словосполучень (переважно ще на початковому етапі запозичення), які сприймаються як прості непохідні утворення, наприклад: *sheer-strake* – *ширстрек*, *plank sheer* – *планшип*, *letter photo* – *летерфот* та ін.

Непохідними також вважаємо ті англізми, формальні граматичні позначки яких не усвідомлюються як самостійні морфеми в українській мові. Так, терміни *clamps* – *клямс*, *cringles* – *кренгельс*, *limbers* – *лімберс* і т. под. були запозичені з англійською флексією множини *-(e)s*, яка на українськомовному ґрунті втратила свій морфемний статус і ввійшла до складу кореня, оскільки таке закінчення множини не характерне для української мови. Явище приєднання флексії множини до основи запозиченої лексичної одиниці в мові-одержувачі можна пояснити різними причинами: формою, у якій уперше вжито термін, неусвідомленням основи, прагненням до аналогії та зручності вимови тощо [4, с. 91].

Як неподільні в українській мові функціонують також запозичені з англійської мови терміни-аббревіатури, утворені в мові-джерелі шляхом поєднання кількох усічених основ (складовий тип) або початкових букв чи фонем (акроніми). Основи цих лексем не осмислені як самостійні твірні на ґрунті мови-реципієнта й вони сприймаються як непохідні, наприклад: *гіродин* (*gyrodyn* < *gyrodynamics*); *телекс* (*telex* < *tel(egraph) + ex(change)*); *пермендюр* (*permen dure* < *perm(eability) + endur(abl)e*); *варікан/варікан* (*varican* < (*vari(able) + cap(acity)*)).

Варто зазначити, що неподільність основ більшості запозичень часто тимчасова й характерна тільки для етапу переходу з мови-джерела до мови-реципієнта. Відповідно вже під час подальшого функціонування в системі української мови може відбутись ускладнення морфемної будови англословних науково-технічних термінів.

Низка проаналізованих лексем є словами з членованою непохідністю основ. Це ті англізми, які, хоч і входять в один зіставний ряд з одноструктурними словами із суфіксальними морфемами (іншомовними чи питомими) з однаковим значенням, однак цього не достатньо для їхнього включення до групи словотвірно мотивованих (похідних) через відсутність у сучасній українській мові їхніх однокоренових мотивувальних термінів. Етап морфемної адаптації запозичень із членованою непохідністю основ у системі української мови ще не завершився, тому ці терміни можна розглядати тільки як умовно членовані, наприклад: *спулер*, *теселяція* та ін.

Етап “пошуку” похідності основи характеризується достатньою морфемною членованістю іншомовних слів і супроводжується ускладненням морфемної структури англословних науково-технічних термінів: актуалізація морфемної будови запозичених лексем відбувається тоді, коли реа-

лізовується їхній семантично-словотвірний зв’язок з іншим запозиченням, наприклад: *стек* – *стекер*, *сляб* – *слябінг*, *компаньд* – *компаньдинг*, *тролей* – *тролейкар*, *флеш* – *флеш-рідер*, *фрейм* – *фрейм-грабер* та ін.

Здебільшого в подільних основах англізмів після кореня вицленовуються суфіксальні частини слів (*-інг-*, *-ер-* тощо). Що стосується виокремлення префіксальних морфем, то серед проаналізованого фактичного матеріалу зафіксовано нечисленні приклади, де початок терміна був осмислений як префікс *i*, відповідно, виділяється в українській мові, наприклад: *експрес*, *демультиплексор*, *декогерер*, *дебустер*, *інтерактивний*, *дизасемблер*, *препроцесор*.

Унаслідок пристосування англомовних науково-технічних лексичних одиниць до особливостей морфемної підсистеми української мови серед змін у їхній морфемній будові (крім явищ спрощення та ускладнення основ) можлива також повна редуція або перетворення морфів у нарощення-інтерфікси в складі англізмів. Так, у процесі запозичення англомовних прикметників відбувається перетворення іншомовного суфікса *-ive-* на нарощення-інтерфікс *-ив-*, наприклад: *резистивний* < *resistive*, *інтерактивний* < *interactive*, *рекурсивний* < *recursive*, *адитивний* < *additive*, *реверсивний* < *reversive*.

У морфемній структурі англійських науково-технічних термінів може відбуватися процес декореляції – зміна граматичного або семантичного характеру значення морфем. Серед проаналізованого фактичного матеріалу явище “умовної” декореляції спостерігаємо в запозичених лексичних одиницях, до складу яких, окрім англомовної частини, входять препозитивні компоненти *авто-*, *аеро-*, *фото-*, *термо-*, *аква-*, *кіло-*, *мега-*, *електро-*, *теле-* та ін. Унаслідок часткової десемантизації елементи такого типу віддалилися від кореневих морфем, але ще не набули всіх ознак афіксів. Двоїстий характер препозитивних іншомовних елементів дозволяє визначити їх як морфемні перехідного типу, що однаково можуть вживатися як службові та як кореневі [8, с. 48-64]. Вони здатні утворювати однотипні ряди слів, але як компоненти складних похідних не зазнали повної десемантизації [3, с. 31], тому явище декореляції в англомовних науково-технічних термінах зі складовими *авто-*, *фото-*, *термо-*, *аква-*, *кіло-*, *мега-* та ін. (*автогрейдер*, *фототуристор терморезистор*, *аквадаг*, *кілобіт*, *мегабайт*) розглядаємо як умовне, оскільки при зміні характеру цих морфем не можливо їх однозначно віднести до афіксальних чи корневих.

Входження термінологічних одиниць англомовного походження до української терміносистеми науки й техніки може супроводжуватись усуненням і нарощенням їхніх основ, у процесі якого відбувається пристосування запозичень до морфолого-дериваційних особливостей української мови, що полегшує перебіг їхньої граматичної адаптації. Прак-

тично можливим є усічення як початкових, так і кінцевих елементів слова. Однак для термінів характерне усічення саме кінцевих елементів (особливо складних слів й елементів багатокомпонентних структур), що зумовлене прагненням до стислості, лаконічності та зручності вимови.

Серед проаналізованих у роботі науково-технічних термінів англomовного походження усічення основи (інколи з частковим перетворенням останньої) на українськомовному ґрунті відбулося в таких лексемах, як *дилени* < *deal-ends*, *інвар* < *invariable*, *мультиплекс* < *multiplexes*, *фарад* < *Faraday* та ін.

Зафіксовано також випадки паралельного існування двох варіантів одного терміна: лексична одиниця, запозичена без структурних змін в основі – *флінтглас* < *flintglass*, *софтвєр* < *software*, *дерик-кран* < *derrick-crane*, *компакт-диск* < *compact disk* та запозичення з усіченою основою – відповідно: *флінт*, *софт*, *дерик*, *компакт*.

Нарощення основ запозичених термінів-англізмів відбувається, коли до англomовної основи приєднуються афіксальні морфеми української мови. Наприклад, суфікси під час запозичення прикметників та іменників: *digital* – *дигітальний*, *stick* – *стековий*, *continual* – *континуальний*, *resistive* – *резистивний*, *synthesizer* – *синтезатор* та ін. Оформлення англomовних термінів суфіксом *-ува(-юва-)* під час творення дієслів і формантом *-ни(я)* під час творення віддієслівних іменників на українськомовному ґрунті теж розглядаємо як приклади нарощення запозичених основ (*mulch* – *мульчувати*, *honing* – *хонінгування*, *shaving* – *шевінгувати*, *lapping* – *лапінгування*).

Отже, під час граматичного освоєння в українській мові типовими змінами в морфемній структурі англomовних науково-технічних термінів є спрощення (характерне для етапу входження), актуалізація морфемної будови запозичених термінологічних одиниць (ускладнення основ, яке відбувається під час подальшого функціонування іншомовних термінів у мові-реципієнті), а також усічення та нарощення англomовних основ. Результати дослідження показали, що більшість основ термінів англійського походження є неподільними на українськомовному ґрунті.

Актуалізація морфемної структури запозичень є необхідною умовою проходження англomовними термінами етапу укорінення, який є завершальним під час адаптації на словотвірному рівні мови-реципієнта. Цей етап передбачає системну похідність чужомовних основ і включення їх до загальної дериваційної системи мови, що запозичує. Відповідно одним із першочергових завдань наших подальших наукових досліджень буде визначення словотвірного потенціалу англomовної спеціальної лексики, що функціонує в складі української науково-технічної термінології.

Література:

1. Кислюк Л. П. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній українській літературній мові (на матеріалі англійських та німецьких запозичень): автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Л. П. Кислюк. – К., 2000. – 19 с.
2. Кислюк Л. П. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній українській літературній мові (на матеріалі англійських та німецьких запозичень): дис.... канд. філол. наук: 10.02.15 / Л. П. Кислюк. – К., 2000. – 238 с.
3. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко. – К.: Наукова думка, 1984. – 252 с.
4. Лисенко О. А. Освоєння німецькомовних запозичень в українській науково-технічній термінології: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / О. А. Лисенко. – Х., 1999. – 170 с.
5. Морфологічна будова сучасної української мови: [монографія] / [ред. колегія: М. А. Жовтобрюх, І. Р. Вихованець, А. П. Грищенко]. – К.: Наукова думка, 1975. – 208 с.
6. Муромцев І. В. Особливості освоєння лексики іншомовного походження в сучасній українській мові (морфонологіко-дериваційний аспект) / І. В. Муромцев // Вестн. Харьк. ун-та = Вісн. Харк. ун-ту. – 1986. – № 284. – С. 72–77.
7. Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах / [Л. О. Симоненко, С. О. Соколова, І. В. Коропенко, М. П. Годована та ін.]. – К.: Наукова думка, 1993. – 237 с.
8. Сафин Р. Статус морфем типа *grafo-* и *logy* / Р. Сафин // Вопросы терминологии и лингвистической статистики. – Воронеж, 1974. – С. 48–64.
9. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий. – М.: Изд. лит на иностр. яз., 1956. – 260 с.

Стахмич Ю. С.,

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ*

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПРОЦЕДУР ПРОЕКТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ (ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)

Стаття присвячена термінологічним особливостям перекладу процедур проектної документації. Описано стилістичні та лексичні особливості процедур проектної документації фірми Brn Engineering Ltd, досліджено особливості та труднощі перекладу “фальшивих друзів” перекладача, спеціальної технічної термінології та абревіатур.

Ключові слова: науково-технічний переклад, термін, проектна документація.

The article deals with the terminological peculiarities of the translation process of the project documentation procedures. The stylistic and lexical characteristic features of the project documentation procedures of Brn Engineering Ltd have been described, the peculiarities and difficulties of the translation of the translator's “false friends”, specific technical terminology and abbreviation have been investigated.

Key words: scientific and technical translation, term, project documentation.

Сучасна доба розвитку мови характеризується значним кількісним зростанням термінів у різних сферах науки та техніки, їх активним проникненням у загальну розмовну мову, процесом її інтелектуалізації, поповненням словникового складу новими одиницями. У зв'язку із швидким розвитком науково-технічної інформації все актуальнішими стають проблеми вивчення особливостей функціонування термінів у процесі науково-технічного перекладу. Дані проблеми досліджувало багато вчених, зокрема Акуленко В. В., Ванников Ю. В., Головін Б. М., Даниленко В. П., Карабан В. І., Кобрин Р. Ю., Кудряшова Л. М., Нелюбін Л. Л., Марчук Ю. М., Федоров А. В., Циткіна Ф. А. [1; 8; 4; 5; 7; 9; 10; 11; 12] та інші.

Стаття присвячена тому, що основні термінологічні особливості перекладу процедур проектної документації з англійської мови на українську в сфері науково-технічного перекладу в свій час ще не були предметом детального вивчення в сучасній перекладознавчій науці.

Метою статті є дослідження основних термінологічних особливостей перекладу процедур проектної документації, що передбачає вирішення наступних завдань: дати визначення основним поняттям; проаналізувати тексти процедур проектної документації на стилістичному та лексичному рівні; описати основні способи та труднощі перекладу процедур проектної документації з англійської мови на українську.

Матеріалом дослідження є тексти процедур проектної документації фірми Brn Engineering Ltd, а саме: Site Engineering Coordination (Координування проектних робіт на місці проведення робіт), Project Material Management at Site (Управління проектними матеріалами на місці проведення робіт), Reporting Procedures & Forms (Процедури та форми звітності), Site Construction Coordination (Координування будівельних робіт на місці проведення робіт), Quantity Survey Policy (Методика складання кошторису), Project Material Supply – Monitoring Specification (Постачання проектних матеріалів – технічні умови моніторингу).

Говорячи про переклад загалом, Л. Л. Нелюбін констатує, що за функціонально-комунікативною спрямованістю розрізняють два види перекладу: художній і спеціальний. Художній переклад функціонує у сфері художньої літератури; його теоретичною базою є літературознавча теорія перекладу, спрямована також і на вирішення історично-літературних завдань. Спеціальний переклад обслуговує сфери спілкування на суспільно-політичні, наукові, технічні, військові, адміністративно-господарські, фінансово-економічні, комерційні, юридичні, дипломатичні та інші спеціальні теми [9, с. 14]. Науково-технічний переклад, як підгалузь спеціального перекладу, Ю. В. Ванников розглядає як особливий вид інформаційної діяльності, специфіка якого полягає в обробці вхідного повідомлення в повідомлення, складене з одиниць іншого коду [8, с. 32]. В даному визначенні, науково-технічний переклад розглядається в інформаційному та перекладознавчому аспектах.

Термін, за визначенням Б. Н. Головіна, – це “слово чи словосполучення, які мають спеціальне значення, формують і виражають професійні поняття про наукові та професійно-технічні об’єкти та відносини між ними” [4, с. 5]. Поняття “науково-технічний термін” можна визначити як номінативну групу (іменник чи субстантивне словосполучення), пов’язану із певним науково-технічним поняттям, що має стійкий комплекс ознак: 1) системність; 2) наявність дефініцій; 3) тенденція до моносемічності в межах окремої термінології; 4) відсутність експресії; 5) стилістична нейтральність [2, с. 508-509].

О. С. Ахманова [2, с. 70] визначає термін як “слово чи словосполучення спеціальної (наукової, технічної і т.п.) мови, яке створене (отримане, запозичене і т.п.) для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних предметів”.

В. П. Даниленко [5, с. 67] також дотримується точки зору, що “термін – це слово (чи словосполучення) спеціальної сфери застосування, яке називає спеціальне поняття”.

В Законі України “Про планування і забудову територій” подається наступне визначення проектної документації: проектна документація – це затверджені текстові та графічні матеріали, якими визначаються містобудів-

ні, об'ємно-планувальні, архітектурні, конструктивні, технічні, технологічні вирішення, а також кошториси об'єктів будівництва [5, с. 250].

Основна комунікативна функція процедур проектної документації полягає в тому, щоб дати оцінку ситуації, визначити план дій, спланувати роботу керівного органу (керівника проекту), його інстанцій на місці проведення робіт (керівника будівельних робіт на місці проведення робіт) і виконавців (підрядників, субпідрядників, робітників).

При перекладі процедур проектної документації слід враховувати, що, хоча мова цих текстів є частиною загальнонаціональної мови, проте, її властивий певний стиль, що відповідає цілям і завданням змісту наукової літератури, а також ряд особливостей як в області термінології, так і в області граматики. Підмова процедур проектної документації, як одна з підмов, які обслуговують адміністративно-управлінські сфери спілкування, за своєю функціонально-комунікативною спрямованістю служить для створення текстів організаційно-методичної тематики – проектної документації. В даному випадку розглядається один з підвидів проектної документації – процедури.

Основною стилістичною рисою процедур проектної документації є стислість викладу матеріалу і чіткість формулювань. Однією з основних відмінностей мови технічної літератури від мови художньої літератури є значна насиченість тексту спеціальними термінами, які часто відсутні не тільки в звичайних, але і в термінологічних словниках. У міру розширення меж людських знань росте потреба в нових визначеннях понять, як в основних, так і в нових областях науки і техніки, і, відповідно, розширюється словниковий склад, причому розширення йде, в основному, за рахунок нових термінів.

Для мови процедур проектної документації характерна наявність великої кількості термінів, поширеність різних видів скорочень, перевага одних синтаксичних оборотів над іншими, особливість перекладу ряду граматичних конструкцій та еліптичний характер виразу думки.

Аналіз підмови процедур проектної документації показує, що її основними стильовими рисами є гранична ясність викладу, стислість і лаконічність висловів, чіткість формулювань, що не допускають різних тлумачень, визначеність інформації, що міститься в документах, динамічність і експресивність її передачі, однозначність її сприйняття. Мова даних текстів – це мова стислих варіантів. Саме стислість викладу, стислість тексту є причиною його граничної ясності, чіткості і лаконічності.

На лексичному рівні тексти процедур проектної документації відрізняються насиченістю спеціальною технічною термінологією, широким використанням різного роду скорочень і умовних позначень.

При перекладі проектної документації потрібне абсолютно виразне знання нової термінології і уміння точно передати її на рідну мову у від-

повідності з міжнародними та національними стандартами в галузі перекладів, що діють на території України, а саме: ISO 2384-77. Документація. Оформлення перекладів; ГОСТ 7.36-88. Неопублікований переклад. Координація, спільні вимоги та правила оформлення; СТТУ АПУ 002-2000. Послуги з письмового та усного перекладу. Спільні правила та вимоги до надання послуг. У цьому полягає одна з основних труднощів перекладу процедур проектної документації.

Оволодіння науковими знаннями неможливе без вивчення термінів та їх понять. Термін фіксує знання про спеціальний предмет, явище чи процес наукової сфери або професійної діяльності, розкриваючи його зміст за допомогою дефініцій шляхом виділення необхідних та достатніх ознак поняття [12, с. 8].

Головною умовою правильного перекладу науково-технічних термінів проектної документації, тобто вибору потрібного слова з числа тих, що служать для передавання терміном змісту поняття в різних його значеннях, є розуміння того, про що в тексті йде мова, знання явищ дійсності та їх назв [11, с. 218]. Тобто перекладач повинен бути ознайомленим з відповідною сферою науки чи техніки та володіти спеціальною термінологією.

Особливої уваги при перекладі науково-технічних термінів вимагають так звані “фальшиві друзі” перекладача, тобто лексичні одиниці, що збігаються зовнішньо і навіть за внутрішньою формою, але викликають хибні асоціації у зв’язку з наявністю в них іншого значення, можливістю семантичного варіювання мовної одиниці [1, с. 379-381]. Наприклад: термін *rasine* означає *смола*, а не російське слово “*резина*”; *data* – *дані, відомості*, а не *дата, accurate* – *точний*, а не *акуратний*, *cabinet* – *шафа*, а не *кабінет*, *virtual* – *дійсний, фактичний*, а не тільки *віртуальний*, *technique* – *спосіб*, а не *техніка* тощо.

З точки зору умов конфронтації (перекладу) Л. Л. Нелюбін ділить терміни в даній підмові на дві групи:

1) терміни, які позначають поняття дійсності в англійській мові, ідентичні поняттям української мови.

Тут можливі наступні випадки конфронтації при створенні термінологічної бази даних:

а) в якості конфронта може бути використано український термін, форма якого пов’язана з формою англійського терміну (наприклад, *certification* – *сертифікат*, *procedure* – *процедура*, *project documentation* – *проектна документація*, *project materials* – *проектні матеріали*, *transport documents* – *транспортні документи*);

б) конфронт не пов’язаний з формою англійського терміну (наприклад, *appendix* – *додаток*, *battery* – *акумулятор*, *client* – *замовник*, *collection* – *збір*, *filing cabinet* – *шафа для зберігання документів*,

inspection – перевірка, *instrumentation* – обладнання, *operations* – заходи, *organization* – структура);

в) конфронт створений шляхом транскрибування і транслітерації (наприклад, *corrosion* – корозія, *diameter* – діаметр, *infrastructure* – інфраструктура, *isometrics* – ізометрія, *pallet* – паллет, *transformer* – трансформер).

2) терміни, що виражають поняття дійсності в англійській мові, відсутні в українській мові і не мають загальноприйнятих термінологічних еквівалентів.

Терміни цієї групи конфронтуються:

а) за допомогою опису значення англійського терміну і створення нового терміну в українській мові (наприклад, *air freight delivery* – транспортування вантажу повітрям, *custom clearance* – розмитнення, *Documents for Material Supply Monitoring Management* – Документи для управління моніторингом постачання проектних матеріалів, *Materials Controller* – Матеріально відповідальна особа, *open box inspection* – перевірка при розпакуванні матеріалів);

б) шляхом транслітерації або перенесення без змін (наприклад, *BARANET*, *SAP*, *CAOL*, *silica gel* – силікагель);

в) шляхом калькування (наприклад, *constructability control* – контроль реалізованості, *primary connections* – первинні з'єднання, *receiver-analyzer* – приймач-аналізатор, *service license* – сервісна ліцензія).

г) шляхом транслітерації і калькування [10, с. 43] (наприклад, *SAP system* – система SAP, *SAP process* – процес SAP).

У підмові процедур проектної документації використовується велика кількість термінів-скорочень, що обумовлене їхніми інформаційно-комунікативними особливостями, загальним прагненням підмови до максимальної глибокої стислості, яке виражається в такому структурно-семантичному ущільненні висловів, яке проте сприяє яснішому, точнішому і конкретнішому виразу думці. Все це визначається також і екстралінгвістичною необхідністю передачі більшого об'єму інформації в тих же параметрах.

Семантична формалізація виражається в широкому використанні в тексті різних способів абрєвіації. Слід вказати, що механізм абрєвіації досить активно використовується в підмові процедур проектної документації. За визначенням Е. П. Волошина, суть абрєвіації полягає в можливості передачі інформації, яка міститься в лексико-граматичних комплексах – словосполученнях, єдиною компактною одиницею – абрєвіатурою [3, с. 46].

Залежно від виду і реалізації в мовленні, Л. Л. Нелюбін ділить скорочення на графічні і лексичні. Графічні скорочення використовуються тільки в письмовому вигляді комунікації і реалізуються в мовленні повною формою тих одиниць, які вони представляють в тексті. Лексичні

скорочення реалізуються в усному мовленні або алфавітним називанням букв (звуко-буквенні скорочення), або відповідно до норм вимови, які зустрічаються в текстах процедур [10, с. 40]. В. І. Карабан виділяє дво-, три- і чотиричленні абрєвіатури [7, с. 448].

В текстах досліджуваних нами процедур проектної документації найпоширенішими є графічні та лексичні абрєвіатури (скорочення), зокрема такі дво-, три-, чотири- та п'ятичленні абрєвіатури посад апарату управління будівництвом, як:

1) двочленні абрєвіатури: *AM* – *Accountant Materials*, *DC* – *Document Control*, *EE* – *Electrical Engineer*, *FC* – *Filing Clerk*, *IE* – *Instrument Engineer*, *MC* – *Material Controller*, *ME* – *Mechanical Engineer*, *PC* – *Procurement Coordinator*, *PE* – *Piping Engineer*, *SP* – *Logistic Materials*, *WN* – *Welding Inspector*;

2) тричленні абрєвіатури: *ADM* – *Administration Manager*, *CSM* – *Construction Manager*, *CTM* – *Contract Manager*, *FEM* – *Field Engineering Manager*, *HRM* – *Human Resource Manager*, *MLM* – *Material Manager*, *PCM* – *Project Control Manager*, *QAM* – *QA/QC Manager*, *SAM* – *Safety Manager*, *SPM* – *Site Project Manager*, *SUP* – *Inspector-supervision Staff*;

3) чотиричленні абрєвіатури: *AS ET* – *Area Superintendent Etilen*, *AS OFF* – *Area Superintendent Off Site*, *AS PP* – *Area Superintendent Polypropylene*;

4) п'ятичленна абрєвіатура: *AS MTH* – *Area Superintendent Methatesys*.

Вважається, що лексичні скорочення реалізуються в усному мовленні або алфавітним називанням букв або відповідно до норм вимови [8, с. 45]. В досліджуваних текстах процедур зустрічаються лексичні скорочення, які реалізуються в мовленні відповідно до норм вимови, а саме *SAP Process*, *BARANET*, *CAOL*.

Оскільки скорочення представляє певне слово або словосполучення, то В. І. Карабан подає чотири основні способи їх передачі на цільову мову, два з яких є власне перекладом (за допомогою відповідного скорочення або повного слова чи словосполучення), а два – транскодуванням (самого скорочення або словосполучення) [7, с. 449].

Оскільки деякі графічні скорочення не мають відповідників в українській мові, ми пропонуємо перекладати їх відповідною повною формою слова або словосполучення. Зокрема, *EE* (*Electrical Engineer*) – інженер-електрик, *FC* (*Filing Clerk*) – діловод, *MC* (*Material Controller*) – матеріально відповідальний, *ME* (*Mechanical Engineer*) – інженер-механік, *PC* (*Procurement Coordinator*) – координатор закупівлі, *FEM* (*Field Engineering Manager*) – керівник монтажних робіт, *HRM* (*Human Resources Manager*) – начальник відділу кадрів, *PCM* (*Project Control Manager*) – начальник відділу контролю за виконанням проекту, *QAM* (*QA Manager*) – начальник служби технічного контролю, *SPM* (*Site*

Project Manager) – керівник проекту на місці проведення робіт, *AS ET* (*Area Superintendent Etilen*) – керівник робіт на етиленовому заводі, *AS OFF* (*Area Superintendent Off Site*) – керівник робіт за межами будмайданчика, *AS PP* (*Area Superintendent Polypropylene*) – керівник робіт на поліпропіленовому заводі, *AS MTH* (*Area Superintendent Methatesys*) – керівник робіт на метатезисному заводі.

Досліджуваний матеріал показує, що в підмові використовуються всі способи утворення скорочень, тому що сам механізм абрєвіації простий і зручний і легко породжує різні типи скорочень, будучи, таким чином, механізмом оптимізації мовного повідомлення, засобом поповнення лексичного складу мови, причому абрєвіації піддаються всі морфологічні класи слів.

Через прагнення підмови процедур проектної документації до глибокої компресії, до максимальної економії засобів вираження, легкість породження скорочень і їх широке вживання може привести до труднощів розуміння та перекладу інформації, особливо у зв'язку з тенденцією, що спостерігається, до виникнення так званих okazійних скорочень, незареєстрованих в словниках та інвентарних списках. Тому, щоб уникнути такої ситуації, використання скорочень в проектній документації суворо регламентується відповідними інструкціями, які дозволяють використання скорочень тільки в тих випадках, коли це, по-перше, не перешкоджає розумінню сенсу, по-друге, викликано чинником економії часу при обробці документа, і, по-третє, коли нестача місця в таблиці або формулярі документа робить вживання абрєвіатур необхідним і бажаним. У модельованих документах економія визначається саме тією комунікативною ситуацією, яка зручна для функціонування даної підмови.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити такі висновки:

1) перекладач повинен орієнтуватися в тематиці текстів та володіти термінами і поняттями відповідної галузі науки чи техніки, тобто, загалом відповідних фонових знань та практичних навичок в даній галузі;

2) особливої уваги при перекладі науково-технічних термінів вимагають так звані “фальшиві друзі” перекладача тобто лексичні одиниці, що збігаються зовнішньо і навіть за внутрішньою формою, але викликають хибні асоціації у зв'язку з наявністю в них іншого значення, можливістю семантичного варіювання мовної одиниці;

3) з точки зору умов перекладу терміни в підмові процедур проектної документації поділяються на терміни, які позначають поняття дійсності в англійській мові, ідентичні поняттям української мови, та терміни, що виражають поняття дійсності в англійській мові, відсутні в українській мові і не мають загальноприйнятих термінологічних еквівалентів. До термінів кожної з цих груп пропонуємо застосовувати відповідні способи перекладу;

- 4) не допускати довільного скорочення термінів, а скорочувати та перекладати терміни відповідно до спеціалізованих довідників та глосаріїв;
- 5) переклад повинен здійснюватися відповідно до міжнародних та державних стандартів.

Література:

1. Акуленко В. В. О “ложных друзьях переводчика” // Англо-русский и русско-английский словарь “ложных друзей переводчика”. – М.: Изд-во “Советская энциклопедия”, 1969. – С. 371-384.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Издательство “Эдиториал УРСС”, 2004. – 576 с.
3. Волошин Е. П. Аббревиатуры в лексической системе английского языка / Е. П. Волошин. – М., 1967. – 285 с.
4. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах: Учебное пособие для филологических спец. вузов. – М.: Высшая школа, 1987. – 104 с.
5. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
6. Закон України “Про планування і забудову територій” // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2000. – № 31. – С. 250.
7. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-силістичні проблеми / В’ячеслав Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 576 с.
8. Научно-технический перевод / [Ванников Ю. В., Кудряшова Л. М., Марчук Ю.Н. и др.]. – М.: Наука, 1987. – 139 с.
9. Нелюбин Л. Л. Компьютерная лингвистика и машинный перевод: методическое пособие / Л. Л. Нелюбин. – М.: ВЦП, 1991. – 151 с.
10. Нелюбин Л. Л. Перевод и прикладная лингвистика / Л. Л. Нелюбин. – М.: Высш. школа, 1983. – 207 с.
11. Федоров А. В. Основы общей теории перевода. – М.: ООО “Издательский Дом “ФИЛОЛОГИЯ ТРИ”, 2002. – 416 с.
12. Циткина Ф. А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). – Львов: Вища школа, 1988. – 160 с.

Степанов А. В.,

Львівський національний університет ім. І.Франка, м. Львів

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ДЕМІНУТИВІВ Й АУГМЕНТАТИВІВ ЯК СПОСІБ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В МЕЖАХ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ “СУХОПУТНИЙ ТРАНСПОРТ І ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ” В ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТАХ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються питання семантичної деривації демінутивів й аугментативів як наслідок метафоричного й метонімічного перенесення. Піддаються аналізу типи семантичної деривації в латиноамериканських національних варіантах іспанської мови в межах лексико-семантичного поля “Сухопутний транспорт і транспортні засоби” та їх термінологізація.

Ключові слова: *семантична деривація, метафоричне перенесення, демінутиви, аугментативи, значення, термінологізація.*

The article deals with the issues of semantic derivation of diminutives and augmentatives in the semantic field of “Land transport and means of transport” and their term formation as a result of metaphorical transfer. The types of semantic derivation in the Latin American variants of Spanish are analyzed.

Key words: *semantic derivation, metaphor, diminutives, augmentatives, meaning, term formation.*

Метафоричне перенесення, як спосіб семантичної деривації, найчастіше знаходимо у термінології та професійно орієнтованих текстах. Результатом такої семантичної деривації є утворення нових термінів як одиниць термінологічної системи мови. **Актуальність** цього дослідження зумовлена тим, що в латиноамериканських національних варіантах іспанської мови випадки метафоричного перенесення різних типів є частими під час семантичної деривації демінутивів й аугментативів в межах семантичного поля “Сухопутний транспорт і транспортні засоби”. **Об'єкт** дослідження становить явище семантичної деривації, зумовлене метафоричним перенесенням, а **предмет** – демінутивні й аугментативні одиниці, що належать до лексико-семантичного поля “Транспорт і транспортні засоби” та зазнають термінологізації. **Метою** дослідження є аналіз розвитку й результату семантичної деривації демінутивів й аугментативів внаслідок впливу метафоризації.

Питаннями метафоризації займалися Г. Шмельов, В. Левицький, С. Шелов, Є. Кубрякова, А. Гітліц, А. Іваніцкая, Н. Лопатнікова, Е. Вучева, Й. Дубскі, А. Алонсо, Ч. Кейні, Ф. Карретер, Д. Сехадор-і-Фраука, Х. Рейносо-Новерон та інші. Згідно з науковими дослідженнями цих вчених семантичні зміни, що викликають набуття нового значення, відбуваю-

ються в результаті метафоричного та метонімічного перенесення і полягають у зміні референтів у зв'язку з появою нових реалій та інтелектуального й духовного розвитку мовців.

Незважаючи на те що референт є абсолютно новим об'єктом, за умов коли його функції співпадають з тими, які мав об'єкт, що носив те ж саме найменування, попереднє найменування переходить на новий референт. Прикладом подібного метонімічного перенесення в іспанській мові слугує лексема *pluma* – перо (птаха): пташине перо використовувалося для письма, і в ході історичного розвитку саме слово *pluma* почало позначати різні види ручок (чорнильна, кулькова, гелева тощо).

Подальша семантична деривація похідних демінутивів і аугментативів відбувається в результаті впливу явища вторинної номінації: демінутив *plumilla* – перо (для письма) у сфері ботаніки в ході метафоричного перенесення отримує значення “брунька”, “пуп'янок”; демінутив *plumín* в результаті перенесення за суміжністю позначає певну деталь ручки, тобто частину цілого – “наконечник пера, стержня” (*plumín m. Pequeña lámina de metal que se inserta en el portaplumas o está fija en el extremo de las plumas estilográficas para poder escribir o dibujar [2]*); аугментатив *plumón* вживається як зоологічний термін зі значенням “пух”. В останньому випадку аугментативна форма виражає значення зменшуваності – “дрібне пір'я”: *plumón m. 1. Zool. Pluma muy pequeña, con barbas libres, cuya función es evitar las pérdidas de calor. 2. Colchón lleno de esta pluma [10, c. 1369]; plumón. 1. m. Pluma muy delgada, semejante a la seda, que tienen las aves debajo del plumaje exterior. 2. m. Colchón lleno de esta pluma. 3. m. El Salv. rotulador (□ instrumento para escribir o dibujar) [2]*.

Подальший розвиток значення від першого до другого також відбувається внаслідок метонімічного перенесення: матеріал – виріб з нього. Вживання цього аугментатива у Сальвадорі зі значенням “маркер, фла-мастер” вказує на незначну віддаленість значень первинної форми та похідної, утвореної в ході семантичної деривації.

Перуанізм *plumillo* та вживані в Аргентині, Парагваї й Уругваї похідні *plumerilla*, *plumerillo* є ботанічними термінами на позначення певного різновиду мімози з брунькоподібним суцвіттям. В цьому випадку семантична деривація відбулася під впливом метафоричного перенесення за схожістю: *pluma* – перо → *pluma* – наконечник → *plumilla* – пуп'янок, брунька → *plumillo*, *plumerillo* – брунькоподібна мімоза [3, с. 275].

Як видно з наведених прикладів зв'язок між значеннями вихідної й похідної лексем часто є віддаленим і виражається за допомогою образного перенесення в результаті дії метафори або метонімії. Такий зв'язок не часто усвідомлюється мовцями, внаслідок чого полісемія іноді помилково сприймається як омонімія. Утворені нові значення не обов'язково належать до того самого лексико-семантичного поля, що й вихідна лексема. Так само не завжди похідні слова належать до того ж функціонального стилю мовлення,

що й первинна лексична одиниця. Внаслідок цього в ході семантичної деривації частими є процеси термінологізації й детермінологізації.

Випадки метафоричного перенесення за функцією та за подібністю, так само як і метонімічне перенесення, є частими під час семантичної деривації демінутивів й аугментативів в межах семантичного поля “транспорт і транспортні засоби”.

Наприклад, іменник *timón* – “дишло” спочатку став означати “кермо автомобіля”, а згодом увійшов до термінології морської справи та авіації “румпель”, “штурвал”. У політичному дискурсі багатьох латиноамериканських національних варіантів іспанської мови це слово вживається у сталих словосполученнях *timón del Estado* – глава держави, *estar al timón* – керувати, правити, а у Гондурасі *timón* означає “шест, балансир (канатохідця)”. При цьому спільним елементом, що об’єднує такі досить віддалені значення є функція “керувати”.

Іменник *carro* з первинним значенням “віз” у багатьох країнах Центральної і Південної Америки вживається на позначення автомобіля. У кубинському національному варіанті *carro* означає “вагон”, а у Венесуелі та Колумбії *carro urbano* – “трамвай”. Аналогічні зміни значення у різних латиноамериканських варіантах іспанської мови відбуваються у похідних демінутивних і аугментативних формах, утворених від *carro*. При цьому напрямок таких семантичних змін визначений вже у самому вихідному слові. Наприклад, демінутив *carreta* в іберійському національному варіанті означає “повозка”, “візок”, а в Колумбії та Венесуелі – “тачки”. Еквадорський термін *carreta* корелює з загальноіспанським *carrete* – “котушка”, “бобина”, “шпулька”, в той час як у більшості країн Латинської Америки загальноприйнятим терміном на позначення цих понять є *carretel* [11, с. 217]. У мексиканському національному варіанті іспанської мови семантика похідного *carrete* зазнає змін внаслідок впливу метафоричного перенесення за подібністю: *carrete* або вислів *sombrero de carrete* означають “солом’яний капелюх” [8, с. 124].

Демінутивні форми, утворені від *carro* за допомогою суфіксів *-ito* та *-illo* зберігають набуті значення майже у всіх національних варіантах іспанської мови. При цьому лексема *carrito* не втрачає ознак демінутивності: “невеличкий візок”, “візочок”, “двоколісний візок, двоколка”: *Al paisano caído se lo llevaron al puesto en un carrito de pértigo*. [6, с. 115]. Лише на Кубі термін *carrito urbano* вживається на позначення “трамваю”, за аналогією з колумбійським та венесуельським *carro urbano*, що слугує одним з прикладів структурно-семантичної спільності до певної міри карибських варіантів іспанської мови.

Загальноіспанський технічний термін *carrillo* має два значення: 1) вагонетка; 2) шків, ролик [13], обидва поширені у більшості іспаномовних країн. Однак, демінутив жіночого роду *carrilla* у Чилі означає “поїзд, вагонний склад” [16; 14: 62], а у Пуерто-Рико – “залізниця” [5, с. 218].

Демінутиви, утворені за допомогою двох різних суфіксів, надаються до семантичної деривації, не мають прямого значення демінутивності, але, як правило, зберігають зв’язок зі значенням вихідної лексеми *carro*. Наприклад, у Коста-Риці *carretillo* – тачки, ручний візок; в Аргентині Парагваї та Чилі *carretilla* – старий автомобіль; в Аргентині та Уругваї *carretilla* – повозка, возик; у країнах Центральної Америки *carretilla* – вагонетка; та загальноамериканський технічний термін *carretilla* – каретка; салазки [16].

Більший ступінь семантичної віддаленості від значення первинної форми має той самий демінутив, вживаний в Аргентині та Чилі у значенні *anam*. “щелепа”. Крім цього, демінутив *carretilla* з таким значенням входить до складу фразеологічного звороту *hacer carretilla*, що належить до семантичного поля “розведення коней”: *Arg.* брикатися, понести (про коня). Словник іспаноамериканської лексики, не прийнятої Королівською академією наводить наступне визначення цього поняття: *dícese del caballo que, endureciendo con fuerza la boca, puede vencer la presión de las riendas y desbocarse* [12, с. 127]. Приклади вживання фразеологізмів знаходимо в художній літературі: *Unos decían: “se ha muerto”, otros aseguraban que el pico blanco, desbocado, se había llevado por delante como siete hombres de a pie. Resultó finalmente, que el caballo, embravecido por los repetidos piques, había hecho carretilla, atropellando el alambrado y haciéndose pedazos en él* [6, с. 140].

Похідне слово *carretela* – ландо, коляска у чилійському національному варіанті отримує значення “диліжанс”, “омнібус”. Спільність значення з вихідною лексемою *carro* зберігає похідне слово *carroza* – “парадна карета”, “карнавальна повозка” та утворені від нього демінутиви: *carrocín* – “двоколка”, *carroceta* – “танкетка”.

Аугментативні форми, утворені від *carro*, порівняно з демінутивними не є такими численними. Похідна лексема *carrón* вживається лише в латиноамериканських національних варіантах зі значенням “ридван”. Аугментатив *carrucho* – “стара повозка” має деспективне значення під впливом семантики суфікса *-ucho*. Однак у Мексиці, Венесуелі та країнах Центральної Америки *carrucho* вживається як синонім загальноамериканського терміна *carreta* і означає “котушка, бобина”.

Значення збільшуваності зберігається у країнах Латинської Америки в лексемі *carretón* – “велика крита повозка”, в той час як в іберійському національному варіанті це технічний термін – “каретка; супорт”. Значення “двоколісна повозка”, вживане у Гватемалі, Гондурасі та Пуерто-Рико, також безпосередньо пов’язане зі значенням вихідного слова *carro*. У кубинському національному варіанті термін *carretón* утворений в результаті метонімічного перенесення і в гірничій справі позначає міру кількості деревного вугілля. Колумбійські значення похідних ботанічних термінів *carretón*, *carretoncito* утворені в результаті перенесення за подібністю: *carreta* – тип суцвіття, *carretón* – конюшина, *carretoncito* – люцерна.

Таким чином, іменник *carro* сам по собі є полісемантом: Словник Королівської Академії Іспанської Мови фіксує дев'ять фразеологічно зв'язаних значень [2, с. 464], Енциклопедичний словник Еспаса – вісім [10, с. 331] та у словнику латиноамериканізмів також наведено вісім значень [16, с. 173], причому деякі з них не пов'язані між собою та з латинською вихідною лексемою *carrus*. У Словнику американізмів Невеса Альфредо зафіксовано три значення, [9] а у Словнику Іспаноамериканізмів за редакцією Рішара Рено [12] наведено два значення цієї лексеми, які не зареєстровані Королівською Академією. Така схильність до багатозначності іменника *carro*, на нашу думку, зумовлює його високу здатність до семантичної деривації та розвитку полісемантизму його похідних форм, в тому числі демінутивних й аугментативних утворень.

Інша лексема *coche*, безпосередньо пов'язана з лексико-семантичним полем “транспорт і транспортні засоби”, не розвинула порівняно з попередньою *carro* високого рівня багатозначності. Вважаємо що, це спричинено її нероманським та навіть неіндоевропейським походженням: *coche* – 1) екіпаж, карета, коляска; 2) автомобіль; 3) вагон [2, с. 15] є запозиченням з угорської *kocsi*, що має аналогічні значення в цій мові [1; 4; 7]. Утворені похідні форми *cohecito*, *cohecillo*, *cochito*, *cochazo*, *cocharrón* не зазнають семантичної деривації, не піддаються термінологізації та зберігають значення зменшуваності та збільшуваності відповідно з позитивним, афективним чи деспективним відтінками. Вживання наведених форм обмежене здебільшого розмовно-побутовим стилем.

Іменник *automóvil* та скорочена форма *auto* не утворюють похідних демінутивів й аугментативів. Демінутивна форма *autillo* має інше етимологічне походження і тому не належить до лексико-семантичного поля “транспорт і транспортні засоби”: юридичний термін *autillo* – “таємна постанова Інквізиції” походить від омонімічної лексеми *auto* – “судове рішення, постанова”; та зоонім *autillo* – “сіра сова” своїм джерелом має латинський термін *ōtus* [2].

Загальноіспанський термін *bicicleta* – велосипед є демінутивним утворенням від *biciclo* – двоколісний транспорт, двоколка. Проте у країнах Латинської Америки *bicicleta* вживається також на позначення трьохколісного транспортного засобу, незважаючи на те, що існує літературне слово *triciclo*. Таким чином, первинне значення префікса грецького походження *bi-* було втрачене, внаслідок того, що переважала саме функція цього транспортного засобу. Крім цього, у звичайному неспеціальному стилі мовлення уже не існує межі між демінутивом *bicicleta* і вихідною лексемою *biciclo*: остання практично вийшла з ужитку, хоча Словник Королівської Академії Іспанської Мови рекомендує розрізняти ці поняття: *biciclo* – (De *bi-* y el lat. *cyclus*, *rueda*). m. Vehículo de dos ruedas, cuyos pedales actúan directamente sobre una de ellas та *bicicleta* – f. Vehículo de dos ruedas de igual tamaño cuyos pedales transmiten el movimiento a la rueda trasera por medio de dos piñones y una cadena [2].

З огляду на викладене вище, можемо зробити **висновок** про значну схильність до семантичної деривації одиниць, що належать до лексико-семантичного поля “транспорт і транспортні засоби”. В результаті демінутивізації та аугментивізації ці лексеми набувають нові значення, в основі яких лежить метафоричне перенесення. Згідно з нашими спостереженнями над багатьма лексемами найбільш частими і продуктивними є метафоричні перенесення на основі формальної й функціональної подібності. Результатом семантичної деривації демінутивів й аугментативів є утворення нового значення, що зумовлює приналежність похідної одиниці до того самого лексико-семантичного поля, що й вихідна лексема, або ж призводить до її переходу в інше лексико-семантичне поле. На нашу думку, результат семантичної деривації залежить від семантичної природи вихідної лексеми, специфіки метафоризації, семантики утворених демінутивів чи аугментативів тощо, що відкриває перспективи для подальшого дослідження.

Література:

1. Corominas J., Pascual J. A. Diccionario crítico-etimológico castellano e hispánico. – Madrid: Gredos, 1980. – 1991 p.
2. Diccionario de la Lengua Española. – Madrid: Real Academia Española, Vigésima segunda edición, 2001. – Т. I a/g. – Pp. 1 – 1180; Т. II h/z. – Pp. 1181 – 2369.
3. Enciclopedia Escolar y de Cultura General. – Buenos Aires: Editorial Atlántida, 1951. – 695 p.
4. Gáldi L. Magyar-spanyol szótár. – Budapest: Terra, 1973. – 736 p.
5. Granda G. Español de América, español de África y hablas criollas hispánicas. – Madrid: Gredos, 1994. – 478 p.
6. Güiraldes R. Don Segundo Sombra. – Buenos Aires: Losada, 1978.
7. Hadrovics L., Gáldi L. Magyar-orosz kéziszótár. – Budapest: Akadémiai kiadó, 1975 – 712 p.
8. Lope Blanch J. M. Estudios sobre el español de México. – México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1983. – 177 p.
9. Neves Alfredo N. Diccionario de americanismos. – Barcelona: Sopena, 1973. – 843 p.
10. Pequeño Espasa Ilustrado. – Madrid: Altair, 2009. – 1920 p.
11. Pequeño Larousse de Ciencias y Técnicas por Tomás de Galiana Mingot. – La Habana: Edición Revolucionaria, Instituto del Libro, 1968. – 1056 p.
12. Renaud R. (Coordinador). Diccionario de Hispanoamericanismos no recogidos por la Real Academia (Formas Homónimas, polisémicas y otras derivaciones morfosemánticas). – Madrid: Cátedra Lingüística, 2006. – 604 p.
13. Vernyol Faig A. Diccionario terminológico. – Barcelona: Vicens Vives, 1997. – 1354 p.
14. Yrarrázaval Larrain J. M. Chilenismos. – Santiago de Chile: Valdivia, 1945. – 214 p.
15. Испанско-русский словарь // Под редакцией Б. П. Нарумова. – М., 1988. – 832 с.
16. Испанско-русский словарь. Латинская Америка // Под редакцией Н. М. Фирсовой. – М., 2004. – 609 с.

Тимошенко О. В., Ярмоленко О. А.,
Національний технічний Університет України “КПІ”, м. Київ

ТЕХНОСКОПІЯ ЯК СПОСІБ СЛОВОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто явище телескопії як одного із способів словотвору технічної лексики та наводиться класифікація телескопічних слів за семантичним і синтаксичним критеріями.

Ключові слова: телескопія, словотворення, технічні слова, неологізми.

The article analyses telescoping as one of word-formation methods and gives classification of telescoping words according to semantic and syntactic criteria.

Key words: telescoping, word-formation, technical words, neologisms.

Лексичний рівень англійської мови, на відміну від граматичного, фонетичного та ін., характеризується постійною змінністю та високою динамічністю. Безупинний процес наповнення мови неологізмами не тільки витісняє застарілі слова з активного вжитку, а й запобігає “застою” лексичної системи. Поява лексичних одиниць відбувається завдяки потребі суспільства виразити словами нові поняття, що виникають переважно у сфері науки, техніки, культури тощо.

Одними з основних способів словотворення у мовознавстві є основоскладання, словоскладання, конверсія та ін. На сучасному етапі розвитку та формування мови телескопія є порівняно молодим, але “найпродуктивнішим способом англійського словотворення” [3, с. 13-19]. Серед мовознавців, що займаються вивченням телескопії, немає одностайної думки щодо назви нового явища. Л. А. Тарасова схильна називати такий процес “телескопическим словообразованием или телескопией” [8, с. 7], Ю. К. Волошин – “словослиянием” [1, с. 2], К. Л. Єгорова – “контаминацией” [1, с. 56]. Слова ж, утворені шляхом телескопії – “телескопними словами” (Л. Ф. Омельченко) [7, с. 6], “словами-слитками” – (Ю. К. Волошин) [1, с. 2] та ін. Враховуючи специфіку нашого дослідження, ми пропонуємо називати такі слова техноскопізмами (від технічні+ телескопізми).

Метою нашого дослідження слугувало вивчення явища телескопії як способу творення слів технічного характеру. Для досягнення поставленої мети ми повинні виконати такі завдання: ознайомитися з останніми дослідженнями та публікаціями на тему телескопії; дати визначення поняттю телескопії та телескопічних слів; класифікувати телескопізми за семантичним та синтаксичним критеріями.

С. М. Єнікеєва визначає телескопізми як “лексичні одиниці, створені шляхом “зрощення уламків” двох або декількох лексичних одиниць, або

ж “злиття” редукованої частини одного з повною формою другого слова” [2, с. 93]. Найточніше визначення знаходимо у Т. Р. Тимошенко: “телескопія – це такий спосіб словотвору, який полягає у злитті двох усічених основ, або в поєднанні повної основи з усіченою, у результаті якого утворюється *нове слово, яке повністю або частково поєднує значення всіх його структурних компонентів*” [6, с. 24]. Останнє охоплює не тільки структурний компонент (на відміну від першого), а й враховує семантику творення нового слова.

Отже, телехноскопія – спосіб творення нових слів на позначення технічних приладів, обладнання, сумішей тощо, шляхом поєднання частин двох повнозначних технічних слів, у результаті чого утворюється слово з новим значенням.

Якщо нині телехноскопію розглядають як один із продуктивних способів творення нових слів поряд із аббревіацією та скороченням, то донедавна її статус як способу творення мовознавці ставили під сумнів. Телескопізми “здебільшого мали оказальний, ситуативний характер і не сприймалися носіями мови як повноцінні номінативні одиниці” [2, с. 94]. Спочатку телескопічні слова утворилися заради жарту, та згодом – як результат дії словотвірного процесу, поповнюючи лексику англійської мови новими словами [5, с. 84]. Ситуація докорінно змінилася вже в ХХ столітті, коли телескопія зайняла повноцінне місце серед інших способів творення нових слів у різних галузях життєдіяльності.

Дослідженням явища телескопії займається багато мовознавців, серед них зазначені вище Ф. Омельченко, Т. Р. Тимошенко, Л. А. Тарасова та ін.

Т. Р. Тимошенко пропонує класифікацію телескопізмів за структурним принципом [6, с. 65-68]:

1. Повні телескопічні слова:

а) Слова, утворені сполученням двох усічених форм вихідних основ: *avionics – avi(ation) + (electr)onic*.

б) Слова, утворені сполученням початку першого компонента і початком другого: *telecon – tele(type) + con(versation)*.

с) Слова, утворені сполученням початкових частин усічених основ вихідних слів: *Fritalux – France + Italy + Benelux*.

д) Слова, утворені сполученням початку першого компонента і середини другого: *Russel – Russian + satellite*.

2. Часткові телескопічні слова:

а) Слова, утворені сполученням повної форми першого компонента з кінцем другого: *carhop – car + (bell)hop*.

б) Слова, утворені сполученням початку першого компонента з повною формою другого: *synchrocyclotron – synchro(nise)+cyclotron; transaxle – trans(mission)+axle; vidspud – vid(eo) + spud; Waterbungler – Water(gate)+bungler*.

3. Гаплогли (накладні). Характерна особливість їх структури – наявність загального звуку (звуків) на стику компонентів, які сполучаються, накладання звуків одного компонента на інший: *netiquette* – *net* + *etiquette*, *ecotage* – *eco* + (*sab*)*otage*.

Що ж до семантичної класифікації, то О. М. Лашкевич поділяє телескопізми на 3 групи [4, с. 102-103]:

1. Загальне значення нового слова дорівнює значенню його компонентів: *helibus* – вертоліт-автобус – *helicopter* + *bus*.

2. Загальне значення нового слова дорівнює значенню його компонентів: *wasterplex* – промисловий комплекс для переробки відходів – *waste* + *complex*.

3. Один компонент визначає інший, доповнює значення, уточнює (другий компонент зазвичай базовий): *airgation* – повітряна навігація – *air* + *navigation*.

Ознайомившись із класифікаціями різних мовознавців і врахувавши специфіку нашого дослідження, ми пропонуємо поділити техноскопізми на такі лексичні блоки (за семантичним критерієм):

1. Види технічного обладнання, пристроїв: *telex* (*teleprinter*+*exchange*); *phonematic* (*telephone*+*automatic*) – автоматичний телефон; *breathalyser* (*breath* + *analyser*) – пристрій для перевірки дихання водія на вміст алкоголю; *teleprinter* (*teletype*+*printer*) – телетайп; *selectric* (*select*+*electric*) – тип електричної друкарської машинки; *cashomat* (*cash*+*automat*) – автомат для видачі грошей за пред'явленням особливого жетона; *keyurhone* (*keyboard*+*phone*) – клавішний телефон.

2. Особа, виконавець дії: *netizen* (*internet*+*citizen*) – людина, яка постійно проводить час в інтернеті.

3. Місце: *wasterplex* (*waste*+*complex*) – промисловий комплекс для переробки відходів.

4. Матеріали: *glasphalt* (*glass*+*asphalt*) – матеріал для дорожнього покриття, що складається із суміші скла й асфальту.

5. Засоби пересування: *dunetobile* (*dune*+*automobile*) – машина для пересування піщаними дюнами; *superjet* (*supersonic*+*jet*) – надзвуковий реактивний літак; *turbocopter* (*turbine*+*helicopter*) – турбовертоліт; *auto-train* (*automobile* + *train*) – поїзд для перевезення пасажирів та їх автомобілів.

6. Технічні галузі науки: *airgation* (*air* + *navigation*) – повітряна навігація; *radionics* (*radiation* + *electronics*) – радіоелектроніка.

7. Суміші: *gasohol* (*gasoline*+*alcohol*) – суміш бензину та етилового спирту, використовується як паливо у двигунах внутрішнього згорання; *diesohol* (*diesel*+*alcohol*) – суміш дизельного палива та етилового спирту, використовується як паливо для дизелів.

8. Властивості: *dynetic* (*dynamic*+*magnetic*) – наділений сильними маг-

нітними властивостями; *computistical* (*computer+statistical*)– статистично оброблений, розрахований; *volcaniclastic* (*volcanic+clastic*)– що складається із уламків вулканічної породи та вулканічних відкладень.

Як ми бачимо, найбільшими лексичними блоками виступають значення пристроїв та обладнань і засобів пересування. Зрозуміло, швидкі темпи розвитку саме технічного обладнання та машинної індустрії безперервно насичують лексичний склад англійської мови новими словами, які “зливаючись”, утворюють техноскопізми. Блоки найменш продуктивного творення – на позначення місця, особи та технічних галузей науки.

За структурною характеристикою (частиномовною належністю) техноскопічні слова можна представити у вигляді таких моделей:

1. $N+N=N$ *cablevision* (*cable + television*), *spacelab* (*space + laboratory*), *autocide* (*automobile + suicide*), *cobot* (*cooperative + robot*);

2. $A+N=N$ *hazchem* (*hazardous + chemical*), *colorcast* (*color + broadcast*), *lunarnaut* (*lunar + astronaut*), *digiverse* (*digital + universe*), *intermercial* (*internet + commercial*);

3. $V+N=N$ *stabex* (*stabilize + exports*), *synchrotron* (*synchronize + cyclotron*);

4. $V+V=V$ *meld*(*melt + weld*); *charbroil* (*charcoal + broil*);

5. $A+A=A$ *variomatic* (*variable + automatic*).

Найпродуктивнішими моделями творення технічних телескопізмів засвідчено моделі $N+N=N$ та $A+N=N$, найменш продуктивними – моделі $V+V=V$, $V+N=N$.

Таким чином, саме іменники та прикметники виступають основними частинами мови, що беруть участь у творенні техноскопізмів. Специфіка техноскопізмів і полягає в тому, що при їх творенні першочерговою потребою мовця постає проблема номінації назви певного явища або процесу, його характеристика, а вже потім – дія.

Отже, явище техноскопії є новим, проте активним способом творення лексики технічного характеру. Її продуктивність підтверджується значною кількістю телескопічних слів на позначення технічних приладів та обладнання, сумішей, засобів пересування, галузей науки тощо. Поява чималої кількості так званих техноскопізмів змушує замислитись над тим, що навіть у жорстко регламентованій технічній сфері мова виходить за рамки традиційно встановлених норм словотворення, дозволяючи мовцю привнести свою долю експресії.

Література:

1. Волошин Ю. К. Новообразования и собственно неологизмы английского языка: автореф. дис. ... канд. филолог. наук: 10.02.04.– М., 1971. – 16 с.

2. Егорова К. Л. О так называемом телескопическом словообразовании // Филол. науки. – 1985. – № 5. – С. 56–60.
3. Єнікєєва С. М. Скорочення слова як механізм формотворення та словотворення в сучасній англійській мові // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Житомир: Редакційно-видавничий відділ Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2006. – Вип. 27. – С. 93–96.
4. Кулинич М. А. Телескопное словообразование как источник неологизмов (на материале английского и русского языков) // Системные связи в лексике и грамматике германских языков. – Самара, 1991. – С. 13–19.
5. Лашкевич О. М. Семантика слов-злитков в современном английском языке // Весник Урмудского университета. Филологические науки. – Ижевск: Урмудский Государственный Университет, 2005. – № 5 (2). – С. 99–104.
6. Литвинко О. А. Словотвірні та семантичні характеристики англійської термінологічної системи машинобудування: дис... кандидата філолог. наук: 10.02.04. – Суми, 2007. – 211 с.
7. Омельченко Л. Ф. Продуктивные типы сложных слов в современном английском языке: на материале прилагательных и глаголов / Л. Ф. Омельченко. – Киев: Вища шк., 1981. – 143 с.
8. Тарасова Л. А. Структурно-семантические аспекты телескопии в современном английском языке: дис..... канд. филолог. наук: 10.02.04. – М.: МГЛУ, 1991. – 207 с.
9. Тимошенко Т. Р. Телескопия в словообразовательной системе современного английского языка: дис.... канд. филолог. наук: 10.02.04. – К., 1975. – 176 с.

Тур О. М.,

Кременчуцький державний університет ім. Михайла Остроградського, м. Кременчук

ЗАРОДЖЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ РІЗНОВИДІВ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ (XI – XV СТ.)

У статті досліджені особливості функціонування лексичних одиниць на позначення різновидів земельних угідь в XI – XV ст. та механізм розподілу слів за існуючими й новоствореними тематичними групами термінів.

Ключові слова: *терміносистема землеустрою та кадастру, тематична група, різновиди земельних угідь.*

The article deals with the study of lexical units functioning peculiarities concerning the definition of varieties of land areas in XI – XV centuries and the word distribution mechanism according to existing and new-formed thematic term groups.

Key words: *term system of organization of the use of land and cadastre, thematic group, varieties of land areas.*

Українська термінологія землеустрою та кадастру перебуває в безперервній динаміці, а процеси, що відбуваються в системотворенні землевпорядних та кадастрових одиниць, вимагають усебічного дослідження. Тому є необхідність проаналізувати шляхи формування системи термінів цієї галузі знань, визначити основні джерела її поповнення, дослідити механізм розподілу нових слів за тематичними групами термінів на кожному етапі.

Землевпорядні та кадастрові номінації побіжно вивчали у складі природничої лексики (геологічної, геодезичної, географічної). Часткове опрацювання досліджувані лексичні одиниці отримали в роботах М. Л. Худаша, В. О. Винника, А. А. Москаленка, В. А. Передрієнка, В. В. Німчука, М. П. Годованої, Л. Д. Малевич. Проте в цих працях лексеми землевпорядної справи та кадастрового опису земель здебільшого розглянуто з погляду їхнього вживання в певній терміносистемі. Шляхи ж формування системи землевпорядної та кадастрової термінології не були проаналізовані, що і визначило мету статті.

Земля – основний атрибут існування людства, тому значна частина лексики, що використовується сучасною наукою для позначення спеціальних найменувань, корінням сягає найдавніших часів. Період від XI до XV ст. займає важливе місце у формуванні системи лексики землевпорядкування, адже саме в цей час було закладено основу сучасного термінологічного фонду. Племена слов'ян у IV – V ст. вели осідле життя й уміли обробляти землю. Оселившись на одному місці, вони огороджували його ровом та валом і цим перетворювали його на город (місто). Землі, що розташовувалися навколо міста, були спільною власністю його жителів. Принцип “куди соха, топор і коса ходили” був основним у процесі збільшення території,

унаслідок якого утворювалися поняття, названі лексемами, що склали в XI ст. тематичну групу “назви адміністративно-територіальних одиниць”: волості – області, країни, землі, що знаходилися під однією верховною владою [Ср.: I, с. 293], волости отъздньныи – земля, територія, яка приєднується від прикордонного володіння, князівство [СДЯ: I, с. 237], волостька – територіально-адміністративна одиниця [СДЯ: I, с. 239], землі – країни, держави [Ср.: I, с. 972-973] – перші назви адміністративно-територіальних одиниць, невеликих самостійних держав. В удільно-вічовий період поява княжої влади нічого не змінювала в земельних відносинах наших предків, проте у цей час з’являється ще одна назва на позначення територіальних володінь – кнъзство (князівство) [Ср.: I, с. 1404].

Нами засвідчено кількісно велику групу лексем на позначення межувальних понять: границ# – (природна або умовна лінія, що відмежовує одне володіння від іншого) границя, межа [ССМ: I, с. 260]; закопъ – межовий знак, межовий камінь [ССМ: I, с. 377]; знам# – межовий знак; зарубка; слід, знак [ССМ: I, с. 405]; копеєць – межовий знак у вигляді насипаного горба [ССМ: I, с. 496]; копань – викопаний межовий знак [ССМ: I, с. 495], оуочище – природна межа, що відділяє одні земельні угіддя від інших [ССМ: II, с. 483]; хотарь – природна або умовна лінія, яка відмежовує одне володіння від іншого, межа, границя [ССМ: II, с. 513]; межа – границя, кордон, межа, дубъ знаменныи – дуб на межі зі знаменням – межовим знаком, разорати межу – розорати межу, перейти за межу, перетесь – знищення межового знака, зробленого сокирою на дереві: “А иже межо переореть либо перетесь, то за обиду 12 гривнн” [II, с. 160]; хотарити – встановлювати межі, границі якоїсь території, межувати [ССМ: II, с. 513]; оузнамеенати – визначати, позначати границі земельного володіння [ССМ: II, с. 469]; розъздъ – визначення границі якоїсь території, об’їжджаючи її [ССМ: II, с. 300]; розежчати – об’їжджаючи якусь територію, визначати її границі [ССМ: II, с. 298]; пеаръаеемь – природна межа, природна границя [ССМ: II, с. 137]; ограничити – визначати границі, межі земельного володіння [ССМ: II, с. 74]; объхати, объздити – об’їжджаючи якусь територію, визначати її межі [ССМ: II, с. 71, с. 73]; обвести – визначати межі, границі земельного володіння [ССМ: II, с. 67].

Оскільки землеробство у XI – XV ст. було основним видом діяльності слов’ян, у цей час починають уживатися лексеми на позначення різновидів земельних угідь, їхньої диференціації за призначенням. Кількісно велику тематичну групу утворюють лексеми на позначення назв оброблюваних земельних угідь. У ранніх пам’ятках лексема Угодє~ звивається з такими значеннями: 1. Воля, догодження; 2. Задоволення; опіка, турбота. 3. Угіддя, дохідна земельна стаття [Ср.: III, с. 1134-1135]. У сучасній українській мові основним вважається значення ‘ділянка орної землі або частина природних багатств, придатних для господарського використан-

ня’, а переносним ’зручне, сприятливе для чого-небудь місце (для життя людей, зростання рослин і т. ін.)’ [СУМ: X, с. 375].

Полісемічна лексема поле, як засвідчується у “Матеріалах для словаря древнерусского языка” І. І. Срезневського, мала такі значення: 1. Відкрите місце, галявина, луки, поле; 2. Степ; 3. Жителі степу, степняки; 4. Оброблюване поле, нива, рілля; 5. Сад (?); 6. Поле битви, битва; судовий поєдинок [Ср.: II, с. 1125]. Уперше це слово з 1, 2, 3 значенням, за свідченням І. І. Срезневського, зустрічається у “Слові о полку Ігоревім”: “Похха по чистому полю”, “Трещать копіа харалужныя на полѣ незнаемѣ среди земли Половецкыи”, “Загородите полю ворота своими острыми стрелами” [Ср.: II, с. 1125]. З такими ж значеннями вживається ця лексема і в “Руській Правді” [11, с. 161].

Слово нива фіксується з XI ст. І. І. Срезневський відмічає його в Остромировому Євангелії зі значенням ’рілля, поле, оброблене під рілля’ [Ср.: II, с. 445]. Лексис Лаврентія Зизанія подає значення цієї лексеми як ’браздна удоліеа’, а “Словарь русского языка XI – XVII вв.” ще й значення ’одиниця площі оброблюваної землі’ [СРЯ: 11, с. 364]. Лексема пашнь” вперше зустрічається зі значенням “зоране поле” [Ср.: II, с. 892]. Близьке за значенням распашь (розпашь): розорана земля, рілля [Ср.: III, с. 168]. “Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.”, крім зазначеного, фіксує ще й інше значення слова пашня – хлібні злаки (нескошені) [ССМ: II, с. 130]. Очевидно, що сема ’хлібні злаки’, яка з’являється у семантичній структурі цього слова у XIV-XV ст., стає домінантною.

Земельні угіддя розрізнялися за якістю земель. Для цього вживалися лексеми благоплodie – родючість [СДЯ: I, с. 191], безплodний – безплідний, неродючий [СДЯ: I, с. 133], земля слатина – земля солонка [ЛПБ, с. 43], плодньи – родючий [Ср.: II, с. 968]. Лексема лядина у Лексисі П. Беринди має значення ’поле’ [ЛПБ, с. 61]. В І. І. Срезневського це слово має кілька значень: л<дина – 1. Сорная трава; 2. Поле, борозда поля [Ср.: II, с. 99], водночас автор проводить паралелі: ср.хрт. ledina – поле; прус. laudis – глина. Учений подає також лексему ол#дhti – залишитися без обробітку, стати безплідним, заглохнути: “”Нива не орана олядхеть и поростеть””””” [Ср.: II, с. 665]. На думку М. Фасмера, лексема лядина у давньоруській мові мала значення ’земля без обробітку, бур’яни, густі кущі’, у ср. хрт. ле’ди’на – ’цілина’, чеш. lada – ’необроблене поле’, у рос. ляда – ’поле, що поросло молодим лісом’ [Ф.: II, с. 549]. Серед етимологів існують розходження в поглядах щодо походження цієї лексеми. “Коли О. Шахматов знаходив за можливе вважати його запозиченням з кельтської мови, то Бернекер знаходив можливим заперечувати зв’язок між кельтським land і слов’янським лядина” [1, с. 130].

Зустрічаються серед лексем для позначення оброблюваних угідь і складені назви: орама” земл” – рілля, орні землі, земля, що може бути використана під рілля [Ср.: II, с. 703], страдома” земл” – орна земля

[Ср.: III, с. 532], пашеньные земли – землі придатні під рілля [Ср.: II, с. 892], земля ролейная – ділянки для рільництва [11, с. 149], земл” ролна< – нива, рілля [ССМ: I, с. 395], земл< подьлазна< – ділянка землі, яку обробляли нерегулярно, наїздами [ССМ: I, с. 395].

У межах тематичної групи на позначення назв оброблюваних земельних угідь зустрічаються лексеми – назви на позначення земельних ділянок за ознакою 'вироснувана культура': ржище – поле, де росло жито [Ср.: III, с. 204], аналогічно капистьникъ [Ср.: I, с. 1195], хмельникъ [Ср.: III, с. 1377], овсищ [Коч., с. 215], конопляникъ [Коч., с. 158].

Лексеми на позначення назв необроблюваних земельних угідь поділяємо на чотири підгрупи: а) назви територій, які залишалися незаселеними й необроблюваними; б) назви нових поселень та процесів на позначення заселення території; в) назви, що позначали земельні площі, які лише готувалися до обробітку; г) назви угідь, що не оралися (не оброблялися), але певним чином використовувалися.

До першої підгрупи (назви територій, які залишалися незаселеними й необроблюваними) відносимо лексеми: пустошь – пустош [ЛПБ, с. 103], незаселена земля [Ср.: II, с. 1730], угіддя, частіше ліс, на місці, де колись було поселення [Коч., с. 288]; пища – пустинне місце; лісні зарості, ліс [Ср.: II, с. 1742], земля пустовская – необроблена, покинута земля, земля без господаря, земляца пустная – покинута земля, земля без господаря [ССМ: I, с. 395], пустин# – незайняте, неосвоєне місце [ССМ: II, с. 277].

До другої підгрупи (назви нових поселень та процесів на позначення заселення території) належать лексеми починок, займище, осаженье. О.О. Потебня вказував, що слово починок семантично походить від 'початок' і стосується не зачаткування поселення, а 'нової рілля в лісі' [5, с. 2 – 23]. Однак у І.І.Срезневського значення цієї лексеми засвідчено як 'виселок, новоселок' [Ср.: II, с. 1326]. Окрім наведеної, для позначення назв нових поселень уживалися лексеми займище – недавно освоєна земельна ділянка, що знаходиться віддалік від інших земель [ССМ: I, с. 375], осажеанье – заселені землі [ССМ: II, с. 93]. Для позначення процесу 'поселити кого, заселити ким; заснувати на новому місці село, монастир; заселяти незаселене місце' вживалися лексеми осадити, осаживати [ССМ: II, с. 92-93].

Відносно невелику підгрупу утворюють назви, що позначали земельні площі, які лише готувалися до обробітку (назви розчищених під рілля чи сіножать земельних площ): снча – розчищене місце в лісі; місце, де вирубано ліс [Ср.: III, с. 903-904], подьсчка – місце, де вирубано ліс [Ср.: II, с. 1069], дорь, дорище – земля, розчищена під рілля, угіддя [Ср.: I, с. 707 –708].

Групу найменувань угідь, що не оралися (не оброблялися), але певним чином використовувалися, складають такі назви: земля бортная – лісові ділянки з бортями для бджіл [ЛЛЗ, с. 149], земля колодная – ділянка землі в лісі з колодами (пнями), відведена для розведення бджіл, земля ловная – ділянка землі, відведена для полювання на звірів [ССМ: I, с. 395], ло-

виско, ловище – мисливське угіддя, ловища зверинные – звіроловні угіддя, ловища пташине – угіддя для полювання на птицю, ловы – мисливське угіддя, ловы бобровые – угіддя для полювання на бобрів, ловы звѣринные – звіроловне угіддя, ловы осочные – звіроловне угіддя, призначене для полювання способом облави, ловы погонные звіроловне угіддя, призначене для полювання способом переслідування [ССМ: I, с. 553–554]; гонь – ділянка землі для полювання [СДЯ: II, с. 353]; сіножать – травник [ЛЛЗ, с. 79]; село – поле, луки, сіножать [ЛЛЗ, с. 79], помешкання, двір або поле, фільварок, луки, сіножать [ЛПБ, с. 113]; пасика, пасикъ – викорчувана ділянка лісу, призначена для розведення бджіл, паства – пасовисько, пасовище [ССМ: II, с. 129], планина – гірська долина, гірське пасовище, полонина [ССМ: II, с. 150], роуда – місце видобування корисних копалин, рудник [ССМ: II, с. 305], толока – місце випасу худоби [ССМ: II, с. 435]. Назва луг зі значенням землі, придатної для сінокосіння, відома здавна. Так, П.І.Срезневський фіксує такі значення: 'травна земля', 'низинне місце, ліс, діброва, болото' [Ср.: II, с. 49]. На думку М. Фасмера, на позначення 'лугу або лісу біля річки' у російській мові вживалася лексема лука', а в українській вона позначала 'мис, утворений річкою, заливний луг', у болгарській мові ця лексема мала значення 'вигин, вигін, луг' [Ф.: II, с. 531].

Для позначення різного роду поселень у XII – XVст. вживалися лексеми: дворище – огорожена ділянка землі [СДЯ: II, с. 447], земельна ділянка з садибою [ССМ: I, с. 287 – 288]; дворище служебное – дворище, власники якого несли військову службу або виконували певні феодальні повинності [ССМ: I, с. 287 – 288]; дворище церковное – дворище, власники якого платили податки і виконували повинності на користь церкви [ССМ: I, с. 287 – 288]; двор – ділянка землі перед будинком, церквою, обнесена огорою з воротами або відгороджена стінами будівель [СДЯ: II, с. 447-449], дворъ, дворь, двор – 1. Господарство селянської сім'ї, що було одиницею оподаткування; 2. Поміщицький будинок разом з господарськими службами і землею – двір, садиба; 3. Поміщицьке землеволодіння; 4. Місце перебування або проживання володаря [ССМ: I, с. 289]; дворъ – 1. Помешкання, будинок, садиба; 2. Подвір'я; 3. Дворня; 4. Двір при княжому будинку; 5. Княжа власність; 6. Княжий люд [Ср.: I, с. 642–645]; селищеа – селище [ССМ: II, с. 333]; село – 1. Помешкання, житло; 2. Місце перебування; 3. Шатро; 4. Поселення; 5. Село, поселення; 6. Помістя; 7. Поле, луки; 8. Земля, земельна ділянка; 9. Торгове місце [Ср.: III, с. 326 – 329]; го'родъ – 1. Огорожа, паркан; 2. Укріплення; 3. Кам'яні стіни; 4. Облогова машина (?); 5. Захист, надія [Ср.: I, с. 555 – 557]; го'род – 1. Укріплене місце з оборонними спорудами; 2. Великий населений пункт; 3. Населення города, кріпості [ССМ: I, с. 252]; городи'ще – 1. Город; 2. Місце, де було місто [Ср.: I, с. 555].

Україна у XII – XV століттях – феодальна держава. Основою виробничих відносин суспільства була власність феодала на землю. Поряд з фео-

дальною існувала одноосібна власність селянина чи ремісника, заснована на їхній особистій праці. У таких умовах тематична група “назви земельних володінь” складалася з великої кількості лексем: выслуга – земельне володіння, одержане за службу [ССМ: I, с. 221]; маетность – земельне володіння, маєток [ССМ: I, с. 570]; прадеадина – маєток, успадкований від прадіда [ССМ: II, с. 224]; оужитокъ – сільськогосподарське угіддя як прибуткова стаття феодального господарства [ССМ: II, с. 467]; оулоуць – володіння, підвладна ханові територія [ССМ: II, с. 475]; фольварок – невеликий маєток разом з належними до нього житловими і господарським будівлями [ССМ: II, с. 501]. У писемних пам’ятках XIV ст. зустрічається лексема вотчина, яка походить від слова отчина, але має менший семантичний обсяг: будь-яке володіння, яке переходить у спадок [Ср.: I, с. 307–308].

Отже, аналізований період (XI – XV ст.) займає важливе місце у формуванні системи лексики землевпорядкування, оскільки саме в цей час було закладено основу сучасного термінологічного фонду. Протягом XI – XV ст. з’явилася низка лексичних одиниць, частина яких кількісно збільшувала наявні тематичні групи, інша ж – започатковувала нові.

Література:

1. Ковалів П. Лексичний фонд літературної мови Київського періоду X – XIV ст. / Наук. тов-во ім. Т. Г. Шевченка. Нью-Йорк. – Т. 2. Запозичення. – 1964. – XXXVII, 329 с.
2. ЛПБ – Лексикон славенороський Памви Беринди / підгот. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука, АН УРСР Ін-т мовозн-ва ім. О. О. Потебні. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 271 с.
3. ЛЛЗ – Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская / підгот. В. В. Німчук. – К.: Наук. думка, 1964. – 202 с.
4. Коч. – Материалы для терминологического словаря древней России / сост. Г. Е. Кочин. – М. – Л., 1937. – 487 с.
5. Потебня А. А. К истории звуков русского языка. – Варшава, 1883. – 86 с.
6. СДЯ – Словарь древнерусского языка XI – XIV вв.: в 10 т. / АН СССР. Ин-т рус. яз.; Гл. ред. Р. И. Аванесов. – М.: Рус. яз. – 1988–2000.
7. СРЯ – Словарь русского языка XI – XVII вв. – Вып. 1–26. – М.: Наука, 1975 – 2002.
8. ССМ – Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.: в 2 т. / ред. колегія: Л. Л. Гумецька (голова) та інші. – К.: Наук. думка, 1977–1978.
9. СУМ – Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
10. Ср. – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам: в 3 т. – Репринт. изд. – М.: Книга, 1989.
11. Тихомиров М. Н. Пособие для изучения “Русской Правды” / М. Н. Тихомиров. – М.: Изд-во МГУ. – 1953. – 192 с.
12. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. – М.: Изд-во “Прогресс”, 1964–1973. – Т. 1–4.

Туркевич О. В.,

Львівський національний університет ім. Івана Франка, Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету “Львівська політехніка”, м. Львів.

ТЕРМІНОЛЕКСИКА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ ФАХОВОЇ МОВИ

У статті розглянуто погляди мовознавців на термін відповідно до структурно-семантичного та функціонального підходів. В контексті досліджень фахової мови проаналізовано термінолексеми, що функціонують у наукових текстах методики викладання української мови як іноземної (УМІ).

Ключові слова: *семантичний підхід, функціональний підхід, фахова мова, термінолексика, методика викладання української мови як іноземної.*

The article concerns the views of linguists on terms according to the structural-semantic and functional approaches. The term lexemes, which function within scientific texts of the methods of teaching Ukrainian as a foreign language, are analyzed in the context of the language for special purposes research.

Key words: *structural approach, functional approach, language for special purposes, terms, methods of teaching Ukrainian as a foreign language.*

Принципи розуміння сутності терміна змінюються разом із розвитком наукової практики. Традиційно термінологію будь-якої науки прийнято досліджувати як окремий самостійний об'єкт, який має “ознаки функціонального, структурно-генетичного, лексико-семантичного, морфологічного, словотвірного, нормативно-стилістичного характеру” [2, с. 15]. Такі різноаспектні наукові погляди на природу терміна мають широкі теоретичне підґрунтя, яке сформувалося у той чи інший час, і щоразу доповнюється новими теоретичними напрацюваннями.

Однією із нових недосліджених галузей є *методика викладання УМІ* – педагогічна наука, яка досліджує теоретичні і практичні закономірності викладання української мови як іноземної. Аналіз термінолексики методики викладання УМІ має велике значення в сучасних термінологічних студіях, адже вивчення процесу формування самостійних терміносистем і надалі залишається одним із актуальних напрямів термінологічної роботи в Україні.

Незважаючи на те, що “дослідження термінології – слів та словосполучень на позначення спеціальних понять та об'єктів, типових для певної наукової галузі – як складової частини наукової метамови, ускладнене її власною природою” [10, с. 19], науковий аналіз слід починати

із з'ясування основних відмінностей між загальноновживаною і фаховою лексикою.

В українському термінознавстві найбільш поширеними є два підходи трактування терміна: *структурно-семантичний та функціональний*. Перший підхід “як свідчить його назва, виводить визначальні особливості терміна із субстанції самого терміна без уваги на соціальну природу та відносну самостійність будь-якого засобу комунікації” [4, с. 11]. Відповідно до цього аспекту термін повинен мати такі чітко виражені ознаки, як однозначність, точність, дефінітивність, системність, незалежність від контексту, емоційно-експресивну нейтральність та ін. Основні представники цього підходу В. Даниленко, Д. Лотте, Л. Симоненко. Згідно із функціональним підходом, термін – “слово в особливій функції” (науковці: В. Винокур, А. Д'яков, В. Лейчик, Т. Кияк, З. Куделько, Л. Хоффман). Тобто, “різниця між загальноновживаним словом і терміном об'єктивно зумовлена тим, що вони відображають явища різних рівнів мисленнєвої діяльності – наукове мислення та побутове оперування поняттями” [6, с. 30].

Застосуємо функціональний підхід до розгляду методичних термінолексем, який є дуже близьким до теорії фахової мови.

Погляди термінознавців на принципову відмінність між терміном і загальноновживаним словом можна узагальнити словами Я. Житіна: “Покликання терміна – обслуговувати сферу фахового спілкування (наука, виробництво й управління): потрапляючи в неспеціальний контекст, він утрачає характерні ознаки... Покликання слова – забезпечувати побутову комунікацію, бути засобом сугестії та виразником не тільки думок, але й ставлення мовця до предмета розмови” [4, с. 14].

Розрізнення, яке полягає у тлумаченні терміна, як одиниці на позначення спеціального наукового поняття, на відміну від загальноновживаного слова, яке позначає побутове поняття, є переконливим, проте, визнаючи таку різницю, кожен дослідник вносить міру суб'єктивності, тобто, різницю між двома поняттями (побутовим і фаховим) об'єктивно окреслити неможливо. Тому, на думку Я. Житіна, “кваліфікувати терміни треба саме на функціональній підставі, бо критерій змістової відмінності між термінами й загальноновживаними словами не основний і недостатній” [4, с. 14].

Зазначений підхід науковець обґрунтовує таким чином: “розуміючи мову як динамічно-статичний і відносно самостійний суспільно значущий засіб спілкування людини, спрямований на свідоме й цілеспрямоване перетворення дійсності, ми вважаємо термін особливим словом остільки, оскільки він виконує особливу функцію, яка дозволяє співвіднести його з усіма одиницями словника певної мови, але й певною мірою протиставити всім іншим словам” [4, с. 14]. Отже, лексична одиниця та

термін “співвідносяться як інваріант, або ідеалізація, і варіант, у якому вона матеріалізується, виявляє себе” і “мова спеціального вжитку, зокрема термінолексика, з’являється тоді, коли людина усвідомлює потребу пізнавати й трансформувати навколишню дійсність” [4, с. 14].

З іншого боку, “функціональний підхід до вивчення національної термінології передбачає передусім усвідомлення логіко-психологічних основ термінологічної роботи” [3, с. 195].

Основні положення функціонального підходу доцільно використати, розглядаючи методичну термінолексику, зокрема, на початкових етапах її дослідження, коли потрібно окреслити її основний поняттєвий апарат. Як вже було зазначено, в основі такого підходу лежить теорія фахової мови. Зокрема постулат про “слово у спеціальному вживанні, у функціонуванні”. Опис термінолексем у контексті досліджень фахової мови небезпідставно набуває актуальності в українських лексикологічних розвідках. Тобто, “серед проблем, пов’язаних із вивченням термінологічної лексики, останнім часом спостерігаємо зростання уваги до питання дослідження фахових мов” [1, с. 235].

Застосування теорії фахової мови є важливим аспектом у дослідженні наукового тексту. Принципи фахової мови допомагають окреслити поняттєвий апарат терміносистеми методики викладання УМІ. Виділення методичних терміноодиниць на основі фахового наукового співвіднесення їх зі спеціальними найменуваннями суміжних наук також сприяє становленню системності методичної лексики.

Термінознавці пропонують різноманітні класифікації термінів згідно із теорією фахової мови.

“Всю лексику фахового тексту можна поділити на 5 видів: 1) терміни галузі; 2) міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці (в т. ч. терміни суміжних наук: філософії, політології, математики, філології тощо); 3) напівтерміни або професіоналізми, до яких дехто відносить і номенклатуру; 4) професійні жаргонізми; 5) загальнонавживана лексика [5, с. 18].

Мовознавець Я. Житін пропонує виділяти загальнонаукові, міжнаукові та галузеві терміни.

На протигагу науковому погляду, що терміни можуть бути загальнонаукові – з дуже широким обсягом значення (*н-д: система, норма, функція*), і терміни, властиві певній галузі, які є найбільш інформативними, тому що саме вони створюють систему зазначеної сфери знання, мовознавці А. Суперанська, Н. Подольська, Н. Васильєва висувають припущення, що в кожній конкретній науковій галузі “загальнонауковий термін” перетворюється на омонім. Питання розрізнення багатозначності й омонімії в термінології є дуже складним. Серед методичних термінів поширеним є явище дещо іншого плану. Загальнонавживане слово або термін

певної наукової галузі поєднується із прикметником і, уточнюючи обсяг іменника, перетворює його на термін. Розглянемо таке явище на прикладі терміна *мовленнева ситуація*.

У наукових текстах з методики викладання УМІ трапляються найменування: *ситуація мовного спілкування, ситуація спілкування, ситуація мовлення, комунікативна ситуація, навчально-мовленнева ситуація*.

Із зазначеного переліку спеціальних найменувань усі одиниці є методичними передтермінами, що вживаються на позначення того самого поняття: “сукупність обставин, у яких реалізується спілкування іноземців українською мовою”.

Приклад контексту вживання однієї із термінолексем *ситуація мовного спілкування* наведемо із “Поглибленого курсу української мови” Л. Паламар. “Пропонований посібник ставить за мету не лише закріпити, а й поглибити рівень знань з української мови для всіх, хто хоче вільно володіти нею як в процесі навчання, так і в інших *ситуаціях мовного спілкування* [7].

Вважаємо, що терміноодиниця *мовленнева ситуація* повинна увійти у терміносистему методики викладання УМІ за аналогією до функціонування термінолексем: *мовленнєві навички, мовленнєві вміння, мовленнєві вправи* тощо. Варіантом цієї термінолексеми є *ситуація мовлення*. Синоніміні одиниці: *комунікативна ситуація, ситуація спілкування*. Гіпоніміні терміни до *мовленнєвої ситуації*: *навчальна мовленнева ситуація* (варіант *навчально-мовленнева ситуація*), *реальна мовленнева ситуація*.

Різницю між термінологією та загальнонауковою лексикою С. В. Шепітько спостерігає в тому, що перша відбиває часткові, конкретні особливості предмета вивчення, варіюючи залежно від специфіки науки, а загальнонаукова лексика залишається незмінним універсальним атрибутом усіх галузей знання [11].

Відповідно до розглянутих пропозицій розрізнити термінолексику неспеціальну лексику, робимо висновок, що спільною основою усіх поглядів мовознавців, згідно із принципами фахової мови, є виділення *загальнонаукових, міжгалузевих та спеціальних термінів*.

Враховуючи особливості фахової лексики тексту, здійснюємо класифікацію термінолексем методики викладання УМІ, враховуючи специфіку їх функціонування у наукових текстах.

1) Загальнонаукові терміни: *адаптація, аналіз, експеримент, етап, метод, підхід, принцип, система, структура, функція та ін.*

2) Міжгалузеві (функціонують у педагогіці, дидактиці, психології, лінгвістиці, тобто у суміжних із методикою галузях): *навчання, виховання, мова, пам'ять, знання, вміння, навички*.

3) Вузькоспеціальні: *початковий етап навчання української мови як іноземної, українська мова як іноземна, лексичний мінімум УМІ, грама-*

тичний мінімум УМІ, фонетичний матеріал УМІ, мовна компетенція, рівень володіння українською мовою як іноземною.

Створення моделі відбору термінолексем із наукових текстів та їх аналіз за визначеною класифікацією дасть змогу виявити основні закономірності організації терміносистеми, що сприятиме її впорядкуванню і кодифікації. Застосування теорії фахової мови до дослідження термінолексем нових наукових галузей, які перебувають на стадії становлення, є практичним і перспективним напрямом.

Література:

1. Вискушенко С. Фахові мови: основні риси, ознаки та функції / Вискушенко С. // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. VII / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К: КНЕУ, 2007. – С. 235.
2. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / Даниленко В. П. – М.: Наука, 1977. – 244 с.
3. Д’яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д’яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К., 2000. – 218 с.
4. Житін Я. В. Погляд на термін крізь призму структурно-семантичного та функціонального підходів / Я. Житін // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”. – 2009. – № 648. – С. 9-15.
5. Кияк Т. Апологія лінгвістики фахових мов / Кияк Т. // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. VII / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К: КНЕУ, 2007. – С. 18-21.
6. Кочан І. Українські терміни в парадигмі сучасних наукових учень / Кочан І. // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. вип. VIII [відп. ред. проф. Л. О. Симоненко]. – К: КНЕУ, 2009. – С. 30-34.
7. Паламар Л. Практичний курс української мови. Поглиблений етап вивчення: Навчальний посібник / Паламар Л. – К.: Либідь, 1995. – 158 с.
8. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу): Монографія / Скороходько Е. Ф. – К., 2006. – 99 с.
9. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
10. Федонюк В. Про терміносистему в період становлення науки / Федонюк В. // Проблеми української термінології: Зб. наук. праць / Відп. ред. Л. Полюга. – Львів: Національний університет “Львівська політехніка”, 2006. – 210 с.
11. Цимбал Н. Термін як основа лексичного складу наукового стилю / Цимбал Н. // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. вип. VIII [відп. ред. проф. Л. О. Симоненко]. – К: КНЕУ, 2005. – С. 76-79.
12. Шепітько С. В. Механізми утворення та закономірності вторинної номінації англійської загальнонаукової дієслівної лексики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 02. 04 “Германські мови” / С. В. Шепітько. – Харків, 2004. – 20 с.

Холодїй І. О.,

Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, м. Київ

СТРАТИФІКАЦІЙНА СТРУКТУРА АНГЛІЙСЬКОЇ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття присвячена з'ясуванню галузевої та стратифікаційної структури англійської соціологічної термінології. Встановлені тематичні групи, які формують два лексико-семантичних шари – терміни ядра та периферії – термінологічного поля соціології.

Ключові слова: соціологічна термінологія, ядро, периферія, стратифікаційна структура, галузева структура, термінологічне поле.

The article is dedicated to the investigation of branch and stratification structure of the sociological terminology. It deals with the topical groups forming two lexical units – kernel and periphery being defined as two strata of sociological stratification structure.

Key words: sociological terminology, kernel, periphery, stratification structure, branch structure, terminological field.

Термінологія, репрезентуючи систему наукових понять, на концептуальному рівні прагне досягти універсального статусу, проте вербальні виразники наукових понять мають свої особливості в кожній національній мові, тому пошук специфічно національного у термінології конкретної галузі знань видається завжди на часі.

Предметом дослідження лінгвістів були термінології різних галузей науки й техніки: медицини, біології, економіки, суспільно-політичних наук, технічних наук, хімії, лісотехніки тощо. Проте окремі підсистеми сучасної англійської термінології, зокрема соціологічна термінологія, залишаються ще недостатньо вивченими [4, с. 17].

З огляду на це звернення до англійської термінології соціології, науки про суспільство як цілісну систему і про окремі соціальні інститути, процеси, групи й спільноти, стосунки особистості та суспільства, закономірності масової поведінки людей, видається актуальним, тим більше що ця термінологія дотепер не була об'єктом спеціального дослідження у вітчизняному мовознавстві.

Соціологія як наука має складну структуру. Більшість учених дотримуються думки про трирівневу структуру соціології, яка передбачає такі рівні соціологічного знання як теоретична соціологія, теорії середнього рівня (спеціальні теорії і галузева соціологія) та емпіричні дослідження.

Останнім часом спостерігається бурхливий розвиток спеціальних соціальних теорій. Це зумовлено різким розширенням кола проблем, які вивчає соціологія, завдяки чому виокремилися такі соціальні теорії, як

електоральна соціологія, соціологія життя, соціологія девіантної поведінки тощо. Значна кількість нових соціологічних теорій виникла внаслідок інтеграції соціології з іншими науками. Так постали економічна соціологія, медична соціологія тощо.

Усі рівні соціологічного знання утворюють складну структуру соціології як науки, особливості якої впливають на характер соціологічної термінологічної системи.

Аналіз лексичного наповнення соціологічної термінології може надати цінну інформацію, яка відображає особливості сучасних форм мислення, процеси вербалізації та концептуалізації свідомості, що становить науковий інтерес для термінології та теорії мови. Англійська мова як мова – посередник при спілкуванні представників різних культур відіграє особливу роль у світовій соціології. Відповідно вивчення соціологічної термінології сучасної англійської мови має особливе значення.

Соціологічна термінологія містить і ті категорії наукової термінології, які стосуються специфіки мислення та менталітету. В зв'язку з цим соціологія повинна розглядатися і як світова дисципліна, яка інтегрує в собі різні інтелектуальні традиції, особливо ті з них, що мають глибокі історичні корені. З огляду на це соціологія в термінологічному аспекті до певної міри наука еkleктична, оскільки вона використовує результати інших наук, а саме дані історичних досліджень, антропології, статистики, психології. Вона не звертається до “сирого матеріалу”, який переробляють інші науки. Як наука, соціологія синтезує напрацьоване іншими науками.

Для розвитку соціології характерні дві протилежні, хоча й взаємопов'язані тенденції – диференціація окремих наук та їхня інтеграція. Відтак структура наукових галузей ускладнюється. Водночас взаємодія різних галузей знання набуває небаченої інтенсивності. Це знаходить відображення у процесах, що відбуваються у термінологічному полі мови. Спостерігається кількісне зростання обсягу терміносистем, ускладнюється їхня структура, посилюються зв'язки між термінологіями різних наук та наукових галузей, що є наслідком сучасної тенденції вивчати певні об'єкти дійсності засобами різних наук і зумовлюється потребою узагальнити людський досвід за допомогою міжнаукової теоретизації, яка потребує використання відповідних (міжгалузевих) вербальних засобів [2, с. 204].

Галузева структура соціологічної термінології становить неоднорідний за своїм походженням та функціями комплекс дисциплін, що потребує подальшої стратифікації.

Дослідники мови науки одностайно визнають, що власне термінологічний шар спеціальної лексики складається з одиниць двох різновидів: по-перше, термінів, що функціонують в окремих галузях наук, по-друге,

термінологічних номінацій, що вживаються в кількох (або у всіх) наукових сферах [5, с. 6].

Мовна система є певним чином структурованою ієрархічною будовою, кожен наступний рівень якої відбиває головні особливості кожного попереднього рівня. Функціонування певного шару спеціальної лексики, подібного за своїми властивостями до міжгалузевої термінології, можна засвідчити на глибшому рівні абстракції, наприклад, у складі галузевих терміносистем. Самій природі цих терміносистем, частково опертій на особливості відповідних галузей знання та діяльності, властива стратифікація, що враховує поділ досвіду на окремі підгалузі в межах кожної наукової сфери [5, с. 8].

Стратифікаційна структура соціологічної термінології відображає розмежування груп термінів за шарами. Кожен з цих шарів містить споріднені за своїм походженням терміни, які утворюють ієрархічно організоване структурне ціле. Таке поле містить ядро, утворене термінами, що найбільш широко вживаються для вираження понять свого поняттєвого поля. Крім того, до складу поля входять декілька областей, з яких одні можуть розташовуватися в безпосередній близькості до ядра, а інші – на периферії. Відтак стратифікаційний аналіз передбачає виділення у складі досліджуваної термінології ядра та периферії.

Ядром соціологічної термінології назвемо сукупність термінів, кожен з яких належить лише до соціологічної терміносистеми. Ядро соціологічної термінології є найбільшою складовою частиною соціологічної термінології (41.9%): *human relations area file (HRAF)* – 'ареальна картотека людських відносин', *agency of socialization* – 'суб'єкт (агентство) соціалізації', *postal inquiry* – 'поштове опитування', *knowledge-as-fact* – 'знання як факт', *question order effect* – 'ефект черги питання'.

До периферії соціологічної термінології належать терміни, кожен з яких є одночасно членом принаймні ще однієї терміносистеми (наприклад – юридичної, статистичної, економічної, політичної тощо). Периферія складається з термінів, які є або запозиченими досліджуваною термінологією з інших дисциплін, або запозиченими з досліджуваної термінології іншими дисциплінами. Таким чином, периферія досліджуваної терміносистеми – це шар спеціальної лексики, яка одночасно належить принаймні до двох різних термінологій – соціологічної та іншої терміносистеми. Відтак периферія поділяється, у свою чергу, на дві частини – реципієнтну, утворену запозиченими з інших дисциплін термінами, та донорську, утворену термінами, запозиченими іншими дисциплінами з соціологічної [3, с. 8].

Аналіз галузевої структури соціологічної термінології, джерельною базою якого стали сучасні англо-англійські соціологічні тлумачні словники: "Oxford Dictionary of Sociology" [10], Соціологічна енциклопедія

[6], Англо-український словник соціологічних термінів [1], Інтернет – енциклопедія Британіка [8], Merriam – Webster Online Dictionary [9], Соціологічний енциклопедичний англо – російський інтернет – словник [7], дозволив встановити, що термінологія соціології має комплексний характер. Термінологічне поле соціології формують терміни одинадцяти наукових галузей: соціології (41.9%), економіки (13%), статистики (8%), політології (7.7%), психології (7%), методології (4.2%), філософії (3%), теорії управління (3%), демографії (2.6%), правознавства (2.4%), антропології (2.2%).

Незначний відсоток галузевої структури соціологічної термінології (приблизно від 0.6% до 2%) складають терміни наступних наукових дисциплін: біології (assimilation – 'асиміляція'), екології (biotic competition – 'біотична взаємодія'), історії (chattel slavery – 'система рабської праці'), літератури (editing – 'редагування'), сільського господарства (cash crop – 'товарна культура'), логіки (contradiction – 'протиріччя, розбіжності, невідповідності'), освіти (deschooling – 'альтернативне навчання'), фізики (diffusion – 'дифузія, поширення'), ботаніки (human genome – 'геном людини'), географії (desert – 'пустеля, неприємна сфера діяльності'), теології (clergy – 'духівництво', problem of theodicy – 'проблема теодицеї'), етнографії (incest taboo – 'заборона кровозмішування'), феноменології (first order constructs – 'конструкції першого ряду').

До термінів, які функціонують одночасно у соціологічній термінології та суміжній галузі, не зазнаючи при цьому помітних семантичних змін, тобто мають однакові дефініції, належать терміни економіки, статистики, політології, психології, методології, філософії, теорії управління, культурної антропології, демографії, права.

З політологією соціологію об'єднує дослідження політичних відносин та державного управління: power (влада), procedural justice (процедурна справедливість), community action (групова дія), civil religion thesis (тезиси громадянської релігії), accommodation of conflicting interests (узгодження протилежних інтересів), benchmark poll (початкове опитування).

З економічною наукою вона перетинається у сфері соціального обігу товарів та послуг в аспекті дослідження соціальних наслідків виробництва, розподілу та обміну: de-skilling (декваліфікація праці), age-productivity profile (співвідношення вік – продуктивність), anthropocentric production system (антропоцентрична система виробництва), average earnings index (AEI) (індекс середньої заробітної плати), domestic division of labour (внутрішній розподіл праці).

З психологією соціологія має деякі спільні риси, зокрема в дослідженні особистості та її існування в групі подібних до неї: developmental age group (функціональна вікова група), attitude scale (шкала відносин), over-determination (надлишкова детермінація), vocabularies of motive (мо-

тиваційний словник), achievement drive (прагнення успіху), assembling perspective (парадигма зборів).

Як і культурна антропологія, соціологія вивчає традиції, культурні цінності, але розглядає їх під особливим соціологічним кутом: culture (культура, духовна життєдіяльність, тип соціальної поведінки людини).

У соціології широко використовується термінологія:

– демографії: reemigration (рееміграція), index of dissimilarity (індекс різниці), optimal matching (оптимальний відбір), nuclear family (нуклеарна родина);

– філософії subjectivity (суб'єктивність), representationalis (репрезентаціонізм),

post-structuralism (пост-структуралізм), modernity (модерн, сучасність, сучасний стиль);

– теорії управління organizational culture (організаційна культура), social work (соціальна робота), socio-technical system (соціо – технічна система)

– права: transcarceration (переведення), primogeniture (майорат, первородство, право первородства), sex discrimination (статева дискримінація)

– статистики: cross classification (табуляграма), adjustment of observations (узгодження наслідків спостереження), parish register (метрична книга), biased sample (нерепрезентативна (необ'єктивна) вибірка)

– загальнонаукова лексика: modelling (моделювання), observation (спостереження, результат спостереження), reification (конкретизація, матеріалізація), reflexivity (рефлексія), analytic induction (аналітична індукція).

Таким чином термінологічне поле соціології формують два лексико-семантичних шари (терміни ядра та периферії), які, в свою чергу поділяються на одинадцять тематичних груп різних рівнів ієрархії. Співвідношення термінів, поділених за шарами стратифікаційної структури (ядро: периферія), у наявній вибірці має наступний вигляд – 1 098: 1 433. До її складу входять терміни ядра (загалом 1098 термінів – 41.9 %) та периферії (1 433 терміни). Комплексний склад досліджуваного поля вимагає подальшого вивчення спектру взаємозв'язків з точки зору семантичної деривації соціологічних термінів в діахронічному аспекті. Таке дослідження сприятиме повнішому розумінню системності мови, адже міжгалузева термінологія є мовним відображенням міжнаукових системних зв'язків і системотвірним ядром наукового поля мови.

Література:

1. Англо-український соціологічний словник [уклад. В. Паніотто та ін.]. – К.: Видавничий дім “Кієво-Могилянська академія”, 2006. – 144 с.
2. Гринев С. В. Введение в терминоведение / Сергей Викторович Гринев. – М.: Московский Лицей, 1993. – 309 с.

3. Грицьків А. В. Міжсистемна взаємодія як чинник термінотворення (на прикладі англомовних фінансових термінів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / А. В. Грицьків. – Львів, 2004. – 20 с.
4. Дерді Е. Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів: дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 / Дерді Емма Тіберіївна. – К., 2003. – 284 с.
5. Житін Я. В. Міжгалузєва термінологія як об’єкт лінгвістичного аналізу: стан і перспективи дослідження / Я. В. Житін // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер.: Філологія. – 2008. – № 798: – Вип. № 53. – С. 5 – 9.
6. Соціологічна енциклопедія: А – Я [уклад. В. Г. Городяненко]. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с.
7. Соціологічний енциклопедичний англо – російський інтернет – словник <http://ecsocman.edu.ru/db/dict/4693/index.html>
8. Інтернет – енциклопедія Британіка www.britannica.com/
9. Merriam – Webster Online Dictionary www.merriam-webster.com/
10. Oxford Dictionary of sociology [ed. J. Scott, G. Maschall]. – 3 ed. – Oxf.: Oxford UP, 2005. – 707 p.

Шаблій О. С.,

Національний технічний університет України "КПІ"

МІСЦЕ, ЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ДИСКУРСУ У СУЧАСНОМУ ДИСКУРС-АНАЛІЗІ

У статті представлено дослідження метафоричних одиниць, які використовуються в економічному дискурсі англійської мови, та способи їх відтворення українською мовою.

Ключові слова: дискурс, метафорична одиниця, метафора, способи перекладу, сентенціальні вирази, калькування, заміна образу, опущення.

The publication presents the research of metaphorical units which are used in economical discourse of English language and their translation into Ukrainian.

Key words: metaphorical unit, metaphor, methods of translation, sentential expressions, calking, replacement of appearance, omission.

Сучасний світ швидко змінюється, що знаходить своє актуальне відображення й у мові. Культурні й економічні відносини зв'язують в одне ціле всі країни землі. Бізнес значно впливає на розвиток міжнародних відносин, які, звичайно, виходять за межі однієї країни, що й призводить до необхідності міжнаціональних контактів у цій області. Незважаючи на розходження в ціннісних орієнтирах кожного з існуючих національних співтовариств, з'являється тенденція до зміцнення взаємовигідних відносин. Комунікація в сфері бізнесу, таким чином зміцнює міжнаціональні зв'язки й у результаті цього стає найважливішим соціокультурним фактором сучасності.

У останні десятиріччя різко зросла цікавість до вивчення мов як проєкції національного бачення (Карасик В. И., Кибрик А. А., Маслова В. А., Кубрякова Е. С. та ін.). Розходження між мовами, обумовлені розходженням культур, і помітніше це як і у лексиці в цілому, так і у метафорах як "дзеркалі життя нації".

Вивчення метафоричних одиниць як мовних одиниць, які яскраво відображають національні особливості культури народу-носія мови, є важливим у зв'язку із прагненням до адекватного розуміння ментальності представників даного народу у сфері бізнесу.

У дослідженнях, присвячених проблемі метафори, підкреслюється її важлива роль у побудові концептуальної і вербальної систем людини, активна участь у категоризації мови, процесах мислення, сприйняття, та її адекватне відтворення при перекладі (Алексеева Л. М. 2002; Арутюнова Н. Д. 2000; Караулов Ю. М. 2004; Кубрякова Е. С. 2006; Лакофф Дж., Джонсон М. 2004, та ін.).

Актуальність даної статті зумовлена недостатньою кількістю досліджень метафорики англомовного економічного дискурсу, а також нових метафоричних одиниць, які потребують адекватного перекладу українською мовою.

Метою статті являється дослідження метафоричних одиниць, які використовуються в економічному дискурсі англійської мови, та їх відтворенні українською.

Мета дослідження зумовлює необхідність виконання таких завдань, як визначення понять “текст” і “дискурс” у сучасній лінгвістиці та аналіз способів відтворення англійської метафорики англомовного економічного дискурсу засобами української мови.

Матеріалом слугували метафоричні одиниці, які використовуються в економічному дискурсі англійських та американських бізнесменів, тобто: англомовна документація, журнали та газетні статті економічного змісту (“The Economist”, “The Financial Times”, “Economic and Financial Modelling”, “EconoMix”, “Times”, “Newsweek”, “World Economy”, “Business Week”, “Kyiv Post LBED”, “ODBE”) та ін.

Практичне значення роботи визначається можливістю використання її матеріалів та результатів дослідження студентами та викладачами при перекладі текстів у галузі економіки, а також можуть бути використані для написання курсових та дипломних робіт, а також для укладання словників.

Поняття “дискурс” дуже багатозначне. Воно походить від латинського слова “discursus”, що буквально означало “біг у різних напрямках”. Поступово термін набуває величезної кількості різноманітних значень. У перекладі з англійської “discourse” означає “мова, міркування, розмова, бесіда”, у французькій мові слово “discours” означає “діалогічна мова, публічний виступ”, у середньовічній латині він мав значення “пояснення, аргумент у суперечці, логічне міркування”. У сучасній науковій літературі не існує авторських прав на використання даного терміна. Саме тому його вживання таке багатозначне. Конкретне значення терміна дискурс визначається в рамках існуючих підходів до вивчення мови і мовної діяльності [4, с. 7-8].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях дискурс і текст є центральними поняттями (Степанов Ю. С., Арутюнова Н. Д., Караулов Ю. М., Петров В. В., Кубрякова Е. С., Т. Ван Дейк, Гальперін І. Р., Орлов Г. А. та ін.), проте визначальна лінія між ними чітко не окреслена. Дискурс є когнітивно-комунікативним середовищем, у якому втілюються всі суттєві досягнення (фахові, професійні, етноспецифічні, психологічні, культурно-мовленнєві, та ін.) певної лінгвокультурної спільноти в певній галузі діяльності (Бехта І. А., Карасик В. І., Кашкин В. Б., Степанов Ю. С. та ін.), яка матеріалізується у вигляді висловлювання, надфразової єдності та тексту.

Отже можна сказати, що текст та дискурс – два взаємозалежних, взаємопов'язаних та невід'ємних динамічних комплексних явища, що розглядаються з точки зору ментальних процесів у зв'язку з екстралінгвістичними факторами.

Безумовно, найістотнішою відмінністю дискурсу від тексту є визнання того, що дискурс – це складне комунікативне явище, яке вміщує в собі, крім традиційних лінгвістичних параметрів, властивих тексту, й соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації та їхні характеристики, так і про процеси породження і сприйняття повідомлюваного [2, с. 312], тобто екстралінгвістичні параметри.

З-поміж ознак, характерних і для дискурсу, і для тексту, можна виділити: 1) зв'язність, 2) цілісність, 3) завершеність, 4) композиційна оформленість, 5) належність до певного типу. До специфічних параметрів дискурсу можна зарахувати і ті, що пов'язані з екстралінгвістичними властивостями акту спілкування і ситуації, а саме: 1) комунікативні наміри й комунікативні цілі мовця та слухача; 2) співвіднесеність дискурсу з конкретними учасниками акту комунікації, їх соціальним статусом, складом, їх рольовими стосунками; 3) умови спілкування (форма контакту, місце, час, різновид тощо); 4) сфера спілкування (офіційна, неофіційна, професійна, побутова і та ін.) [5, с. 67].

Коректність перекладу вимагає від перекладача врахування складного комплексу факторів, від яких залежить вибір адекватного мовного варіанта з числа можливих. До цих факторів належать: вузький та широкий контекст, перший з яких визначає потрібний смисловий відтінок, другий є усією системою відповідного стилю мовлення, і так звані “фільтри”, що, як зазначає Швейцер О. Д., визначають вибір відповідної мовної одиниці при перекладі, а саме: функціональні характеристики відтворюваного тексту та його жанрово-стилістичні особливості, позамовні фактори, а також функції самого відтворюваного явища, адже структурний аналог певної одиниці у мові перекладу може виступати її семантичним чи стилістичним дивергентом; різною може бути й частотність використання аналізованих явищ у зіставлюваних мовах [6, с. 66]. Окреслені явища та частотність їхнього застосування у перекладі метафоричних одиниць англomовного економічного дискурсу і являються основним предметом аналізу даного дослідження.

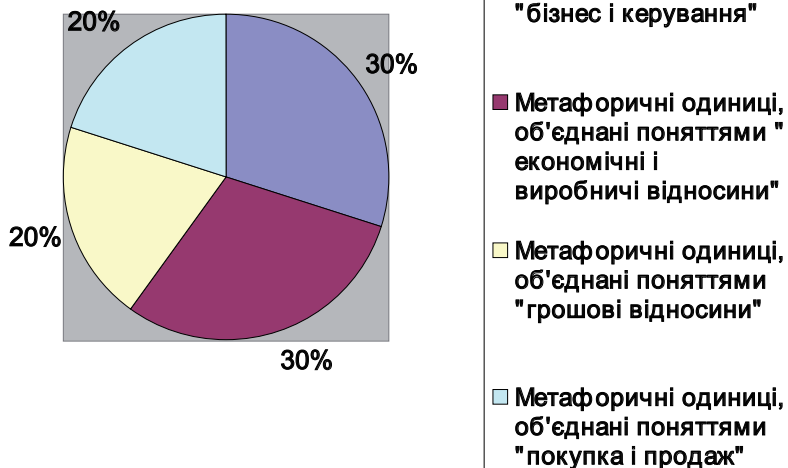
Аналіз матеріалу даної статті показав, що класифікаційний розподіл одиниць на метафоро-семантичні групи, відповідно до їх структурно-функціональних та семантичних особливостей, відбувається за загальнопрогнозованими тенденціями.

Метафоричні одиниці найбільш яскраво відбивають національні особливості культури того або іншого народу – носія мови. Незважаючи на той факт, що кожна людина вживає стійкі сполучення, засновані на жит-

тевому досвіді свого народу, в економічній лексиці, частіше вживаються універсальні, в плані вираження, мовні одиниці. Передумовою цього правомірно вважати інтернаціональний характер сучасного світу бізнесу, а також взаємопроникнення мов і культур на існуючому етапі розвитку всього людського суспільства.

Досліджені метафоричні одиниці мови економічного спілкування були розподілені в межах чотирьох основних метафоро-семантичних полів (МСП): бізнес і керування – 30% (145 одиниць), грошові відносини – 30% (145 одиниць), купівля і продаж – 20% (96 одиниць), економічні і виробничі відносини – 20% (96 одиниць).

Проаналізувавши Рис. 1. можна зробити висновок, що всі метафоричні одиниці об'єднані різними поняттями, вживаються майже з однаковою частотністю. З діаграми чітко видно, що метафоричні одиниці об'єднані поняттями "бізнес і керування" та метафоричні одиниці об'єднані поняттями "економічні і виробничі відносини" вживаються з однаковою частотністю, близько 30 % (145) з усіх проаналізованих одиниць. Менш частотними виявилися одиниці, об'єднані поняттями "грошові відносини" та метафоричні одиниці об'єднані поняттями "купівля і продаж", що складає відповідно по 20% (96) опрацьованих метафоричних одиниць.

Рис. 1. Аналіз основних метафоро-семантичних полів (МСП)

• метафоричні одиниці об'єднані поняттями "бізнес і керування" (30%)(145 одиниць):

– buck a (the) trend – досягти успіху у своїй справі, в той час як у інших компаній справи йдуть погано [8, с. 232];

– Your competitors are hungrily eyeing your assets. – Ваші конкуренти з жадністю дивляться на ваші активи [8, с. 232];

• метафоричні одиниці об'єднані поняттями “грошові відносини” (20%) (96 одиниць):

– money for jam (money for old rope) – гроші одержані за дріб'язкову роботу, які легко дісталися [7, с. 180];

– We need to combat inflation. – Нам потрібно боротися з інфляцією [10, 2000];

• метафоричні одиниці об'єднані поняттями “купівля і продаж” (20%) (96 одиниць):

– Buy bottoms – купівля на падінні [8, с. 78];

– Buy into the company – купувати акції компанії [8, с. 73];

• метафоричні одиниці об'єднані поняттями “економічні і виробничі відносини” (30%) (145 одиниць):

– Economy is a living organism. – Економіка – це живий організм [9, с. 28];

Однією з важливих характеристик МСП, як і семантичного поля в цілому, вважається можливість перетинання окремих полів, що й призводить до формування так званих перехідних зон. В деяких досліджуваних МО складно визначити приналежність до одного окремо взятого МСП, часто їх можна віднести до двох і більше полів. Наприклад: accept sth at face value – приймати щось за чисту монету [9, с. 36];

Стійкий вираз “face value”, який входить до складу даної метафоричної одиниці, має не одне значення, що дає можливість віднести його як до метафоро-семантичного поля МО об'єднаних поняттям “грошові відносини”, так і до метафоро-семантичного поля МО об'єднаних поняттям “купівля й продаж”.

У першому випадку дане словосполучення має наступне значення: номінальна вартість (монети, банкноти, акції):

– He was likewise curious about stocks and bonds and he learned that some stocks and bonds were not worth the paper they were written on, and that others were worth much more than their face value indicated [12, с. 45]. – Не меншу цікавість викликали в ньому акції і облігації; він довідався, що акції, це нічого не коштує папір, на якому вони друкуються, навідміну від облігацій які коштують набагато більше свого номіналу.

У другому випадку ця метафора має інше значення: видима вартість, цінність яка мається на увазі. Також весь метафоричний зворот “accept sth at face value” в значенні “приймати що не будь за чисту монету” також можна віднести до МСП метафоричних одиниць, об'єднаних поняттями “економічні і виробничі відносини”.

Як можна побачити з прикладу, багато метафор, незалежно від їхньої причетності до того або іншого МСП, мають кілька значень, які за часту мають різне семантичне забарвлення. При перекладі стійких сполучень необхідним є визнання особливостей контексту, у якому вони вживаються.

А також для правильного розуміння метафоричних одиниць, які часто зустрічаються у висловлюваннях учасників ділової комунікації, необхідно вдатися до прагматичного й дискурсивного підходів у їхньому дослідженні.

Основним завданням перекладу англомовного економічного дискурсу, окрім відтворення змісту, є донесення до читача всіх емоційних елементів, закладених в оригіналі, у тому числі і метафоричних виразів. Таким чином, вони представляють певну складність для перекладача [3, с. 117]. Існують різні прийоми перетворення метафор, такі як; калькування або повний переклад, інтерпретація, заміна образу, додавання / опущення, структурне перетворення, традиційна відповідність [1, с. 46].

Проведений аналіз перекладу метафоричних виразів показав основні способи відтворення метафор при перекладі.

– Airlines have been leaping into bed with each other as never before in order to skirt rigid regulation. – Авіакомпанії стрибають один до одного в ліжко як ніколи раніше, в спробах обійти заходи по регулюванню [11, с. 49].

Airlines have been leaping into bed with each other – сентенціальна, поширена метафора, що є пропозицією при перекладі якої, прийом калькування є найоптимальнішим, оскільки відбувається збереження образу як у оригіналі так і в мові перекладу, збігаються як правила сполучуваності, так і традиції виразу емоційно-оцінної інформації, яка містяться в даній метафорі.

– The fear paralyzed the world’s financial markets last autumn first revealed itself in July 1998 [11, с. 24]. – Страх, що паралізував світові фінансові ринки минулою весни, вперше проявив себе в липні 1998 року.

The fear paralyzed the world’s financial markets – використовується сентенціальна метафора, при перекладі якої, прийом калькування є найоптимальнішим, оскільки дозволяє зберегти образ.

Для всіх мов універсальним засобом вираження предикації є інтонація, яка, відрізняє речення від простої групи слів, зв’язаних один з одним, за існуючими граматичними правилами, в даній мові: без інтонації вони будуть лише реченням:

– Build new economic system – Побудуємо нову економічну систему [11, с. 43];

– Advertise us – Зв’яжіться з нами [10, с. 54].

Отже, така предикативна метафора як Revealed itself – виражена ді-

есловом, при перекладі якої, найоптимальнішим є прийом калькування, оскільки відбувається збереження образу.

Для виявлення частотності використання різних перекладацьких прийомів при перекладі метафор був проведений квантитативний підрахунок. У результаті чого були отримані наступні результати: найчастіше зустрічаються сентенціальні метафоричні вирази, принципом перекладу яких є прийом калькування або повний переклад – 49% (231 одиниця). 28% (135 одиниць) складають номінативні метафоричні вирази, принципом перекладу яких є прийом заміни образу. 15% (72 одиниці) складають предикативні метафоричні вирази, принципом перекладу яких є прийом додавання / опущення. 9% (44 одиниці) складають сентенціальні метафоричні вирази, принципом перекладу яких є засіб структурного перетворення.

Таким чином, можна зробити висновок, що для англомовного економічного дискурсу найбільш характерні сентенціальні метафоричні вирази, основним принципом перекладу яких українською мовою є прийом калькування або повний переклад.

Література:

1. Горбаневский М. В., Караулов Ю. Н., Шаклеин В. М. Не говори шершавым языком. – М.: Наука, 1999. – 321 с.
2. Дайк Т. А., ван. Язык. Познание. Коммуникация / Пер. с англ.: Сб. работ / сост. В. В. Петров под ред. В. И. Герасимова; Вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
3. Комисаров В. Н., Коралова А. Л. Практикум по переводу с английского языка на русский. – М.: Высш. шк., 1990. – 127 с.
4. Кубрякова Е. С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике. – М.: 2000. – 7. – 25 с.
5. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принципы причинности // Язык и наука конца XX века. – М.: 1995. – 35. – 73 с.
6. Швейцер А. Д., Перевод и лингвистика., 1973. – Режим доступу: <http://www.durov.com/study/1164375729-645.html>.
7. Солодушкина К. А. English Phrasal Verbs in the Language of Business. – С-П.: Антология, 2005. – 780 с.
8. Longman Business English Dictionary. – Harlow: Longman, 2000. – 533 p.
9. “EconoMix”: Режим доступу – <http://www.economix.com.ua>
10. “Kyiv Post”: Режим доступу – <http://www.kyivpost.com>
11. “The Economist”: Режим доступу – <http://www.economist.com>
12. “The Financial Times”: Режим доступу – <http://www.ft.com/home/europe>

Ярошевич І. А.,

Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, м. Київ

НАЦІОНАЛЬНЕ Й ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНЕ В УКРАЇНСЬКІЙ МОРФОЛОГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті простежено взаємодію питомих українських і запозичених термінів-інтернаціоналізмів у системі морфологічних термінів української мови в різні періоди її функціонування.

Ключові слова: морфологічна термінологія, питомих українські терміни, запозичені терміни-інтернаціоналізми.

In the article cooperation is traced specifically Ukrainian and adopted terms-internationalisms in the system of morphological terms of Ukrainian in different periods of its functioning.

Key words: morphological terminology, specifically the Ukrainian terms, adopted terms-internationalisms.

Термінологію справедливо вважають найбільш керованим складником лексичної системи мови, оскільки вона найбільшою мірою “піддається свідомому і цілеспрямованому втручання носіїв мови в її формування та нормалізацію” [4, с. 77]. У розв’язанні проблеми становлення й унормування української наукової термінології різних галузей знань актуальною, водночас дискусійною залишається проблема співвідношення терміноодиноць, створених на національній мовній основі, і тих, які перенесено на україномовний ґрунт з інших мов, значну частину яких становлять запозичені терміни-інтернаціоналізми.

Інтернаціоналізми визначають як “слова і вислови, що належать до спільноетимологічного фонду ряду мов, близьких за походженням або історичною належністю до певної зони” [8, с. 225]. В. В. Акуленко інтернаціоналізмами називає “слова різних мов, схожі за формою, тобто звучанням і написанням, що виражають одне і те саме поняття” [1, с. 149]. У нашому дослідженні інтернаціоналізми ми розглядаємо як слова, що функціонують передусім у термінологічних системах (у даному випадку в морфологічній системі) багатьох мов світу, запозичені з мови народу, який створив їх та увів до наукового обігу позначувані ними поняття.

У творенні наукової термінології сучасним розвиненим мовам властиво багато спільних рис, проте кожній із них притаманні й певні особливості та власні традиції, що склалися в процесі їхнього історичного розвитку. У європейських країнах, де в сфері освіти і науки панувала латинська мова аж до формування національних мов, в науковій термінології істотно переважали інтернаціоналізми греко-латинського походження. Українська термінологія порівняно з термінологією європей-

ських мов має специфічний характер, оскільки її становлення відбувалося під впливом церковнослов'янської, а згодом російської і польської мов. У різних терміносистемах будь-якої мови наявні як національні, так і інтернаціональні терміноодиниці, що є природним явищем. Інша річ, у якому співвідношенні перебувають ці терміноодиниці у тій чи тій терміносистемі та як вони взаємодіють у різні періоди розвитку мови.

Інтернаціональність мовних знаків слід розглядати як особливий феномен, що існує у сфері міжмовних контактів на різних синхронних зрізах у розвитку мови й науки про неї. Причому інтернаціональне може бути виявлене лише у його відношенні та зіставленні з національним, воно “не протистоїть національному, а втілюється в ньому” [2, с. 42]. Інтернаціональне – це “не наднаціональне, а спосіб існування національного в його вищому прогресивному вираженні” [підкреслення наше – І.Я.] [7, с. 9].

Ідея неперервності розвитку літературної мови та закріплення в ній результатів наукових пошуків, репрезентованих відповідними термінами, тісно пов'язана з різноаспектним вивченням окремих терміносистем, становлення і розвиток яких в усі періоди функціонування мови визначався як позамовними (екстралінгвальними), так і внутрішньомовними (інтралінгвальними) чинниками. Ці чинники яскраво простежуються на становленні та унормуванні української морфологічної термінології – невід'ємного складника граматичної термінології. Граматику справедливо вважають найдавнішою і найважливішою дисципліною в освіті, за допомогою якої можна було досягти всіх інших знань [5, с. 35]. Одним із позамовних чинників у становленні морфологічної (і ширше – граматичної) термінології було те, що перші наукові лінгвістичні праці в Україні, датовані періодом XIV-XVII ст., які вчені розглядають у контексті українського мовознавства, були присвячені дослідженню церковнослов'янської мови, однієї з найпоширеніших міжнаціональних писемно-літературних мов Європи до XVIII ст., якою в східнослов'янській редакції користувалися й українці. Тож цілком зрозуміло, що у цих працях було представлено церковнослов'янську термінологію, вироблену середньовічними граматистами Л. Зизанієм, М. Смогрицьким, І. Ужевичем, які творчо використали термінологію античних греко-латинських граматик, де вперше було сформульовано основні поняття граматичного ладу мови. Цю термінологію вчені перенесли на слов'янський ґрунт переважно шляхом перекладу та структурного і семантичного калькування. Водночас вони створили і величезну кількість нових оригінальних термінів та вилучили з ужитку деякі з них, не властиві слов'янським мовам (наприклад, артикль). У східнослов'янських граматиках уперше натрапляємо і на найзагальніші терміни, що їх у подальшому кваліфікують як інтернаціоналізми – граMATика та етимологія. Останнім терміном позначався розділ граматики, у якому було сформу-

льовано вчення про частини мови і властиві їм граматичні категорії, що є об'єктом вивчення у морфології. Цим терміном у невластивому щодо сучасного розумінні поняття вчені послуговувалися навіть ще на початку XIX ст.. Термін морфологія у науковому обігу з'явився спочатку для позначення одного з розділів біології, а з XIX ст. його було поширено й у мовознавстві [3, с. 377]. Отже, у давній період розвитку української літературної мови власне українських морфологічних термінів не засвідчено. Та й у наступні періоди аж майже до середини XIX ст. у лінгвістичній термінології панувала церковнослов'янська термінологія. Цьому сприяло і те, що українська мова в Східній Україні мала обмежену суспільну сферу функціонування, що обмежувало реальні можливості творення і збагачення її власне українською термінологічною лексикою. І лише з середини XIX ст. спочатку в західноукраїнських землях, де українська мова не зазнавала жодних утисків щодо свого функціонування, а з початку XX ст., коли було знято заборону українського друкованого слова і розширено функціонування української мови і в східноукраїнських землях, розпочинається активне випрацювання української наукової термінології на національній основі.

Вияв внутрішньомовних чинників у становленні української морфологічної термінології, таким чином, можна спостерігати лише з середини XIX ст., коли поряд із все ще традиційно вживаними церковнослов'янськими термінами та термінами-інтернаціоналізмами активно створюються власне українські терміни. Ю. Шевельов з цього приводу зауважував, що відмова від церковнослов'янізмів відбувалася тоді, коли український народ “шукав доказів своєї окремішности... і піднявся на рівень нації – якщо не в реальному тривалому державному існуванні, то бодай у свідомості” [9, с. 3]. Отже, визначальною особливістю термінотворчого процесу в цей період стає свідома відмова від церковнослов'янських термінів та заміна їх українськими відповідниками. Лише незначну частину термінів, засвідчених у східнослов'янських граматиках XVI-XVII ст., співвідносних із загальнослов'янськими словами спільнослов'янського походження, у властивому українській мові фонетико-графічному варіанті було збережено і в українській морфологічній термінології (рід, число, вид). Саме тоді прозвучав заклик І. Огієнка створювати такі терміни, які були б зрозумілими й доступними усім носіям української мови. Національне в морфологічній термінології на кінець XIX ст. стає панівним. Для позначення одних і тих самих понять морфології вчені пропонували іноді не один, а кілька термінів. Наприклад, замість церковнослов'янського терміна глаголь використовували терміни дієслово, часослов, слово часове, часівник; замість предлогъ – прийменник, відносник; замість падежь – відмінок, одмінок, відміна тощо. Деяким церковнослов'янським термінам надавали укра-

їнського звучання (наприклад, причастіє – причасник поряд із терміном дієприкметник; мѣстоименіє – містоіменник поряд із займенник тощо). Творення морфологічних термінів відбувалося здебільшого за рахунок внутрішніх ресурсів української мови, а саме: 1) надання загальноживаним словам і словосполученням термінологічного значення (особа, закінчення, основа, спосіб, стан, неозначений спосіб, майбутній час); 2) творення від загальноживаних слів, що набули термінологічного значення, похідних термінів за допомогою питомо українських словотворчих афіксів, основоскладання та словоскладання (відмінювання, особові/безособові дієслова, причасники-прикметники, придієслівник, дієнарічник, дієзміна, дієіменник тощо). На початковому етапі випрацювання українських морфологічних термінів помітна значна кількість лексичних фонетико-графічних і словотвірних варіантів через недотримання їхніми творцями єдиних критеріїв і принципів термінотворення. Водночас ці варіанти є свідченням цілеспрямовано-регулятивного процесу на шляху їхнього унормування в морфологічній терміносистемі. Принаймні вже в 20-ті роки ХХ ст. нормативними стали майже всі власне українські назви частин мови, граматичних категорій і форм, якими оперують українські мовознавці.

У період творення українських морфологічних термінів на національній основі досить помітною була й орієнтація українських граматистів на досягнення зарубіжних лінгвістів. Бажання наблизити українську науку до європейського культурного й інтелектуального контексту відбилося у використанні поряд із новоствореними національними запозичених термінів-інтернаціоналізмів: деклінація – відмінювання, стосування; кон'югація – дієвідмінювання, дієзміна, часування; інфінітив – дієіменник, імена дієсловові, неопределіник, безоглядна форма часівника, неозначена форма дієслова; імператив – наказовий (приказовий, вольовий) спосіб тощо.

Перевагу термінам-інтернаціоналізмам у назвах відмінків української мови надавав у своїх дослідженнях Є. Тимченко: номінатив, генетив, датив, акузатив, вокатив, інструменталь, льокатив [10; с. 455]. Однак ці назви відмінків у сучасній термінології поступаються національним, а в окремих наукових дослідженнях функціонують як дублети до них. Однакове розуміння обох дублетних термінів забезпечується абсолютно тотожним їх визначенням, прийнятим у відповідній терміносистемі, що не перешкоджає розумінню поняття. Як слушно зауважував М. А. Жовтобрюх, “з погляду комунікативної доцільності важливо не те, щоб будь-яким чином уникати термінологічних дублетів, а те, щоб у термінологічній системі мови не існувало зайвих дублетів, тобто тотожних значенням паралелізмів у складі термінологічних інтернаціоналізмів або в складі їх національних відповідників. Бо саме така дублетність знижує ко-

мунікативні якості наукової мови” [4; с. 86]. Існування інтернаціонального терміна і його національного дублета в терміносистемі викликане прагненням науковців полегшити читачеві сприймання наукового тексту, оскільки термін-інтернаціоналізм має зазвичай непрозору етимологію на відміну від національного, зміст і форма якого є зрозумілими носієві української мови. Трапляються випадки, коли національний термін втрачається і залишається лише інтернаціональний його еквівалент. Наприклад, втраченим у сучасній термінології є поширений у 20-ті роки ХХ ст. термін дієменник, натомість функціонує термін інфінітив; втраченими є і терміни на позначення частин слова проросток, наросток, замість яких уживано терміни-інтернаціоналізми відповідно префікс і суфікс тощо. Хоча в останнє десятиліття ХХ ст. та на початку ХХІ ст. виразною стає тенденція до відновлення національної ідентичності цих та деяких інших термінів.

Зовсім іншою була картина співіснування національного й інтернаціонального в досліджуваній терміносистемі в 60-ті–80-ті роки минулого століття, не кажучи вже про 30-ті–50-ті роки, коли термінологічна діяльність науковців, спрямована на розбудову національної термінології, була майже повністю припинена та зорієнтована на зближення з російською термінологією. У цей період переважно через російську мову відбувається активне запозичення інтернаціональних термінів шляхом структурного і семантичного калькування. Упродовж зазначеного періоду терміни-інтернаціоналізми нерідко співіснують у структурі наукового тексту поряд із питомо українськими: сингулятив (*singularia tantum*), плюратив (*pluralia tantum*), субстантив, ад’єктив, вербоїд, девербатив, інтер’єктив, номінатив, предикатив тощо. Спостерігається також творення від них похідних термінів за зразком наявних в українській мові парадигм, що, безумовно, є одним із результативних і економних шляхів поповнення морфологічної терміносистеми. Пор.: субстантивізація, ад’єктивізація, прономіналізація, інтер’єктивізація тощо. Однак, як зазначають дослідники, запозичення термінів (у тому числі й інтернаціоналізмів) є виправданим, якщо в науці не було і ще немає своєї назви для позначення поняття або коли виникає потреба розширення змісту вже відомого, наявного у мові національного терміна. В іншому випадку слід уникати запозичень (хай навіть й інтернаціональних), оскільки надмірна насиченість наукового тексту малозрозумілими термінами утруднює розуміння поняття, штучно ускладнює авторську думку, викликає термінологічні непорозуміння і плутанину, а отже, не збагачує поняттєвий фонд, а навпаки, ускладнює його [6, с. 10, 12].

Водночас поєднання в українській морфологічній термінології свого, національного й інтернаціонального у тій пропорції, яка дає змогу вітчизняній науці, зберігаючи національну основу, виходити на міжна-

родний рівень, на наш погляд, є цілком виправданим. Без таких термінів, що мають інтернаціональну основу, як морфема, афікс, флексія, грамама, парадигма, вокатив, інфінітив, предикатив, компаратив, валентність, аспектуальність, адвербіалізація та багатьох інших годі собі уявити сучасне наукове дослідження з морфології української мови. Запозичення термінів-інтернаціоналізмів в основному відбувається із запозиченням наукових понять, що з'явилися у зарубіжній науці, і їхня поява у певній терміносистемі завжди випереджає лінгвістичні можливості мови-реципієнта, а отже, є свідченням її розвитку.

Активні наукові контакти українських і зарубіжних учених у певних галузях знань сприяють виробленню спільних принципів і традицій в унормуванні співвідношення в національних терміносистемах свого, національного й інтернаціонального на користь національного.

Література:

1. Акуленко В. В. Основные этапы интернационализации словарного состава славянских языков // Слов'янське мовознавство. Доповіді X Міжнародного з'їзду славистів. – К.: Наук. думка, 1988. – С. 148-167.
2. Акуленко В. Интернациональные элементы в лексике и терминологии. – Харків: Вища шк., 1980. – 206 с.
3. Вихованець І. Р. Морфологія // Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во “Укр. енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 337.
4. Жовтобрюх М. А. Системність східнослов'янської лінгвістичної термінології у “Словнику слов'янської лінгвістичної термінології” // Славянская лингвистическая терминология. – К.: Наук. думка, 1984. – С. 77-87.
5. Німчук В. В. Мовознавство на Україні в XIV-XVII ст. – К.: Наук. думка, 1985. – 222 с.
6. Селігей П. О. Сучасне термінотворення: симптоми на синдроми // Мовознавство. – 2007. – № 3. – С. 48-67.
7. Соотношение интернационального и национального в общественно-политической терминологии восточнославянских языков / Отв. ред. Т. И. Панько. – Львов: Вища шк., 1984. – 201 с.
8. Ткаченко О. Б. Інтернаціоналізм// Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во “Укр. енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 225.
9. Шевельов Ю. (Шерех Ю.) Невіддільна спадщина (кілька слів про українські церковнослов'янізми) // Єдиними устами. – Львів, 1998. – № 2. – С. 3.
10. Ярошевич І. Морфологічні терміни в українських граматиках початку ХХ ст. // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2006. – Вип. 276-277. Слов'янська філологія. – С. 453-456.

ЗМІСТ

МОВНИЙ ТА МОВЛЕННЄВИЙ МАТЕРІАЛ У ЙОГО СЕМАНТИЧНІЙ, СТРУКТУРНІЙ ТА СТИЛІСТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Образцова Е. М. СЕМАНТИЧЕСКАЯ РОЛЬ ПОДЛЕЖАЩЕГО В НОМИНАТИВНОМ ПРЕДЛОЖЕНИИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО, РУССКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ).....	3
Огієнко І. С. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУРСИВНОГО СЛОВА БАРАБАР (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ СУЧАСНИХ БОЛГАРСЬКИХ МАС-МЕДІА).....	12
Огуй О. Д. ПОЗНАЧЕННЯ ЖОВТОГО КОЛЬОРУ В СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	18
Ончуленко М. І. ФУНКЦІОНАЛЬНА СЕМАНТИКА СПОЛУЧУВАНOSTІ ДІЄСЛІВ "APPEAL"	28
Орел І. І. ТИПИ ТРАНСФОРМАЦІЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ФОЛЬКЛОРНИМ КОМПОНЕНТОМ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ.....	34
Павлишинець О. О. ОНОМАСТИЧНІ ОДИНИЦІ У СКЛАДІ АРХІСЕМАНТИЗОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	41
Палійчук А. Л. ІНТИМІЗАЦІЯ НАРАТИВУ ЗАСОБАМИ ПРОСТОРОВО-ЧАСОВОЇ ФОКАЛІЗАЦІЇ.....	47
Панаськов А. В. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ НОМІНАЦІЙ СУДОЧИНСТВА В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	56
Пасічник О. В. ОСОБЛИВОСТІ ЗОБРАЖЕННЯ ЛЮДИНИ У В'ЯЗНИЦІ (ЗА ТВОРАМИ В'ЯЗНИЧНО-ТАБОРОВОЇ ТЕМАТИКИ).....	60
Пасик Л. А. АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ PARTNERWANL У СФЕРІ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ.....	66
Пежинська О. М. РЕЛІГІЙНЕ ЗНАЧЕННЯ ТОПОНІМНИХ НАЙМЕНУВАНЬ У ПЕРІОД СЕРЕДНІХ ВІКІВ.....	73

Пелипенко О. А. КОНЦЕПТ МАЛОЇ ВІДСТАНИ В ІСПАНОМОВНІЙ ПРОЗІ.....	78
Петриченко І. А. ЧАСОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ЗАСІБ КЛАСИФІКАЦІЇ ЯПОНСЬКИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ (КВАЛІТАТИВНО-КВАНТИТАТИВНИЙ ПІДХІД).....	85
Полежаєва Т. М. ЛІНГВОПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ КОНОТОНІМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	90
Полищук О. Л. НОМІНАЦІЇ НЕВЕРБАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА КОМУНІКАЦІЇ “ПРОКСЕМНІ ДІЇ” У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ.....	98
Попова О. В. ЕМОТИВНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА КОНОТАТИВНОЇ СТРУКТУРИ СЛОВА.....	110
Радомська Л. А. ТРАКТУВАННЯ ІМЕННИКІВ-ЮКСТАПОЗИТИВ У СЛОВ’ЯНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	116
Рахуба В. И. ОСОБЕННОСТИ ДЕРИВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В СФЕРЕ ИМЕНИ ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	122
Рикалюк-Прийдун В. Р. СЕМАНТИКА ДІСЛІВ НЕВИЗНАЧЕНО СПРЯМОВАНОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ.....	127
Родюк Н. Ю. СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ЛЕКСИКИ З ЕТНОЛІНГВОКУЛЬТУРНИМ ЗМІСТОМ.....	134
Романишин Н. І. THE CONCEPT OF HUMAN FATE IN BYRON’S POEM “MAZEPPE”.....	141
Романюк В. Л. ІНТОНАЦІЙНІ ОЗНАКИ АНГЛОМОВНОГО ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ.....	149
Садовник-Чучвага Н. В. СЕГМЕНТ КОРОЛІВСЬКА ВЛАДА ЯК СКЛАДОВА КОНЦЕПТОСФЕРИ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ ГЕРОЇЧНОЇ ПОЕЗІЇ.....	155
Сахнюк О. С. МОДЕЛІ ПЕРЕНОСУ ЗНАЧЕНЬ У ДІСЛОВАХ НА ПОЗНАЧЕННЯ БОЛЬОВИХ ВІДЧУТТІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	160
Семенюк А. А. ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВОРУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....	168
Сергієнко В. Л. КОНЦЕПТ PRIDE/ГОРДІСТЬ У АНГЛІЙСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ (ЗА РОМАНОМ Р.ОЛДІНГТОНА “СМЕРТЬ ГЕРОЯ”).....	174

Середа Н. А. СЛОВОВІРНІ ПОНЯТТЯ ТА КАТЕГОРІЇ ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	180
Слащук А. А. КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЧАСТИН ТІЛА В АНГЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	187
Совтис Н. М. ЗАПОЗИЧЕННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЛЬСЬКІЙ ДІЄСЛВНІЙ ЛЕКСИЦІ.....	191
Сопілюк Н. ФРАНЦУЗЬКИЙ ЗАЙМЕННИКОВИЙ ПІДМЕТ "ON" ТА СПОСОБИ ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ М. ПРУСТА).....	198
Стадній А. С. МЕХАНІЗМИ ВИНИКНЕННЯ КОНОТАТИВНИХ ЗНАЧЕНЬ ДІЄСЛІВ.....	207
Станіслав О. В. СТИЛІСТИЧНА ФУНКЦІЯ АРТИКЛЯ У ГАЗЕТНОМУ ЗАГОЛОВКУ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПРЕСИ).....	212
Стрельнікова О. В. SYNTACTIC COMPRESSION IN THE NEWSPAPER TEXT.....	216
Сухобрус Л. С. ПАРАМЕТРИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ МОТИВАЦИОННОЙ БАЗЫ ДЛЯ НОМИНАТЕМ ТИПА "СЛОВСОЧЕТАНИЕ + КОМПРЕССИОННЫЙ КОЛЛОКАТ".....	222
Тараба І. О. СОМАТИЧНИЙ СЕКТОР ЯК АНТРОПОКУЛЬТУРНА КОНСТАНТА НІМЕЦЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ.....	228
Тихонова О. Ф. ЗВУКОВІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ ЗМІ.....	232
Тишко О. В. КОГНІТИВНІ СТРУКТУРИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЗНАНЬ.....	236
Тіщенко О. В. ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ОЗВУЧЕНОГО ТЕКСТУ АНГЛІЙСЬКОГО СПОРТИВНОГО ТЕЛЕРЕПОРТАЖУ.....	242
Ткачівська М. Р., Тихоновська О. В. РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ПОСТМОДЕРНОМУ ТВОРІ ТА СПОСОБИ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ Ю. АНДРУХОВИЧА "МОСКОВІАДА").....	251
Тупахіна О. В. МЕТОНІМІЯ ЯК КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИЙ МЕХАНІЗМ НЕОЛОГІЗАЦІЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	258
Угонь Л. М. ТЕОРІЯ НАПШВАФІКСІВ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ.....	262
Хант Г. О. ПОНЯТТЄВА СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ ПОРЯДОК / ORDNUNG.....	267

Цапро Г. Ю. ГЕНДЕРНА ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ ПЕЙОРАТИВНОГО ВОКАБУЛЯРУ.....	271
Царик Г. В. ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ЦИКЛІ ОПОВІДАНЬ “ГОЛОС ТРАВИ” ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА.....	276
Шегедин Н. М. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИКМЕТНИКІВ СИНЬОГО КОЛЬОРУ В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ГОРАЦІЯ, ОВІДІЯ ТА ВЕРГІЛІЯ).....	282
Шульжук Н. В. СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СИНТАКСИСУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ.....	287
Шумська О. МОДАЛЬНА ТА ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА В СИСТЕМІ ОПОВІДНИХ ФОРМ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКИХ ОПОВІДАНЬ 19 СТ.).....	293
Янсон В. В., Лежньов С. М. АНГЛОМОВНІ НЕОЛОГІЗМИ-ЗАПОЗИЧЕННЯ.....	297
Янчук К. О. МОВНА ОБ’ЄКТИВАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ (НА ПРИКЛАДІ КОМПАРАТИВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ).....	301
Яцюк І. Я. LEXIKALISCHE BESONDERHEITEN DEUTSCHER DIALEKTE IN GALIZIEN- UND DER BUKOWINA.....	306
Skudan A. JĘZYK W MEDIACH: RADZIECKA GAZETA “SIERP”.....	312

ЛЕКСИКОГРАФІЯ ТА ТЕРМІНОСИСТЕМА

Ворона І. І. ДО ПИТАННЯ СИНОНІМІЇ В ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	317
Гармаш О. Л. ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ АФІКСІВ В НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ СФЕРІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	324
Грошко Т. В. ДИСКУРСИВНИЙ АНАЛІЗ БАНКІВСЬКИХ НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ.....	333
Дзюба М. М. НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ТЕРМІНІВ З КОМПОНЕНТАМИ-ЕПОНІМАМИ.....	337
Заблоцький Ю. В. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ В МОВІ АМЕРИКАНСЬКИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ	341

Кащишин Н. Є. ПРОБЛЕМА ГЕНЕЗИ ТЕРМІНОСИСТЕМИ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	347
Коваль Р. С. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ФУТБОЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	353
Краснопольська Н. Л. ПОЛІСЕМІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ.....	362
Крисанова Т. А. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ В УМОВАХ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОСТІ.....	371
Кузнєцова І. В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ СЕМАНТИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ.....	375
Кухарчук Г. В. НАЙПРОДУКТИВНІШІ АБРОКОРЕНІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ.....	381
Лисенко М. О. СЛОВОВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ ГІДРОЕКОЛОГІЇ.....	387
Лисенко О. М., Кульчицька О. І. ДОСВІД ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ ФІКСАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ БІБЛЕІЗМІВ: ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ.....	396
Лисенко О. С. ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ, ЙОГО ДИФЕРЕНЦІЙНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТА ВИМОГ ДО НЬОГО.....	405
Малевич Л. Д. МОВНА І ПОЗАМОВНА ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ ПРОЦЕСІВ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОЗИЧАННЯ.....	411
Митник М. М. ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ “ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ” ЯК ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ ФОРМУВАННЯ ФРАНКОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ТУРИЗМ”.....	416
Ніжегородцева Л. О., Ясінська О. В. ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ СИНОНІМІЇ В СФЕРІ КІБЕРНЕОЛОГІЗМІВ.....	425
Остапович О. Я., Варениця Е. Я. ПРО НОВІТНЮ КОНЦЕПЦІЮ ТЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ “VARIANTENWÖRTERBUCH DES DEUTSCHEN. DIE STANDARDARDSPRACHE IN ÖSTERREICH, DER SCHWEIZ UND DEUTSCHLAND SOWIE IN LIECHTENSTEIN, LUZEMBURG, OSTBELGIEN UND SÜDTIROL” УЛЬРІХА АММОНА.....	433
Помігуєва Л. П. МОРФОЛОГІЧНА СТРУКТУРА СКЛАДНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТЕРМІНІВ.....	439
Розводовська О. В. СТРУКТУРНІ ВЛАСТИВОСТІ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ СФЕРИ БІЗНЕСУ.....	446

Сандій Л. В.

АНГЛОМОВНІ ІННОВАЦІЇ СФЕРИ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ:
ЛІНГВАЛЬНА ТА СОЦІОЛІНГВАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКИ.....454

Свиридова Н. Н.

СЛОВАРНАЯ СТАТТЯ ОНОМАСТИЧЕСКОГО СЛОВАРЯ
С ПОЗИЦІЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ.....462

Семко Н. М.

З ІСТОРІЇ ЗАПОЗИЧЕНЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СФЕРУ ФІНАНСІВ.....469

Сіомак А. В., Дюмін О. З.

ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ
В ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ.....473

Скорейко-Свірська І. П.

МОРФЕМНЕ ОСВОЄННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ
АНГЛОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....479

Стахмич Ю. С.

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПЕРЕКЛАДУ ПРОЦЕДУР ПРОЕКТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ
(ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ).....485

Степанов А. В.

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ДЕМІНУТИВІВ Й АУГМЕНТАТИВІВ ЯК СПОСІБ
ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В МЕЖАХ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ
“СУХОПУТНИЙ ТРАНСПОРТ І ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ”
В ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТАХ
ІСПАНСЬКОЇ МОВИ.....493

Тимошенко О. В., Ярмоленко О. А.

ТЕХНОСКОПІЯ ЯК СПОСІБ СЛОВОТВОРЕННЯ
В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....499

Тур О. М.

ЗАРОДЖЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ
НА ПОЗНАЧЕННЯ РІЗНОВИДІВ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ (ХІ – XV СТ.).....504

Туркевич О. В.

ТЕРМІНОЛЕКСИКА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ЯК ІНОЗЕМНОЇ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ ФАХОВОЇ МОВИ.....510

Холодій І. О.

СТРАТИФІКАЦІЙНА СТРУКТУРА
АНГЛІЙСЬКОЇ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....515

Шаблій О. С.

МІСЦЕ, ЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ДИСКУРСУ
У СУЧАСНОМУ ДИСКУРС-АНАЛІЗІ.....521

Ярошевич І. А.

НАЦІОНАЛЬНЕ Й ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНЕ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОРФОЛОГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....528

Збірник наукових праць

Наукові записки Серія “Філологічна”

Випуск 14

Міжкультурна комунікація: мова — культура — особистість

*Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
22-23 квітня 2010 року*

Головний редактор *Пасічник І. Д.*

Відповідальний за випуск *Коцюк Л. М.*

Укладачі *Ковальчук І. В., Коцюк Л. М.,
Крайчинська Г. В., Новоселецька С. В.*

Технічний редактор *Свинарчук Р. В.*

Комп’ютерна верстка *Крушинської Н. О.*

Художнє оформлення обкладинки *Олексійчук К. О.*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Підписано до друку 14.04.2010. Формат 42x30/4.

Папір офсетний. Друк різнографія.

Ум. друк. арк. 33,75. Гарнітура “TimesNewRoman”

Наклад 100 прим.

Видавництво Національного університету “Острозька академія”

Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Свідоцтво про державну реєстрацію

РВ №1 від 8 серпня 2000 року.